

BlueBlackSea
International Congress

8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

8th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS 2025

ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ,
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE
KALKINMA

CONFLICT RESOLUTION,
SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT

Editörler

Editors

Dr. Ayşe İrem Aycan Özer
Dr. Zeynep Bostan

Editör Yardımcıları

Assistant Editors

Arş. Gör. Ayten Sıla Büyüker
Arş. Gör. Fatmanur Parlak

BİLDİRİ KİTABI

CONFERENCE PROCEEDINGS

MARMARA
UNIVERSITY

NETA

global

8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

8th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS

ISBN: 978-625-96037-1-1

Kapak Tasarımı / Cover design: Selman Büyükkara

This book first published December-2025 İSTANBUL

Sertifika Numarası / Certificate number: 79383

Afro-Avrasya Yayınları

Sorumluluk Reddi

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Yazarın yazılı izni olmaksızın, tahlil ve tanıtım amaçlı yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın hiçbir bölümü; fotokopi, kayıt, dijital çoğaltma ya da herhangi bir bilgi depolama ve erişim sistemi dâhil olmak üzere hiçbir yöntemle çoğaltılamaz, yayımlanamaz veya iletilemez. Yazar ve yayınevi, kitabın yayına hazırlandığı tarihte içerdiği bilgilerin doğruluğunu sağlamak için gerekli özeni göstermiş olmakla birlikte, olası hata veya eksikliklerden kaynaklanabilecek zarar, kayıp veya aksamalardan—bunlar ihmal, kaza veya başka herhangi bir nedenden kaynaklansın—hiçbir şekilde sorumluluk kabul etmez. Editörler, kitapta ele alınan konulara ilişkin çeşitli görüşlerin yer alması için azami çabayı göstermiştir. Bölüm yazarları tarafından ifade edilen görüşler, editörlerin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir. Kitapta yer alan her bölümün içeriği, kaynakları, atıfları ve bibliyografyaları tamamen ilgili yazarın sorumluluğundadır. Editörler ve Afro-Avrasya Araştırmaları Derneği, yazarlar tarafından sağlanan içerikten doğabilecek üçüncü kişilerin haklarının ihlali, yanlış veya eksik bilgi kullanımı gibi durumlardan dolayı sorumlu tutulamaz.

Disclaimer of Liability

All rights for this book are reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage and retrieval system, without written permission from the author, except for brief quotations used in reviews. Although the author and publisher have made every effort to ensure that the information contained in this book was correct at the time of publication, they do not assume and hereby disclaim any liability for any loss, damage, or disruption caused by errors or omissions, whether such errors or omissions result from negligence, accident, or any other cause. The editors have made every effort to include a comprehensive set of opinions on the issues discussed throughout the book. The views of the contributors of the chapters do not necessarily reflect the editors' own. Each author is solely responsible for the content of their chapter, including all references, citations, and bibliographies. Neither the editors nor the Afro-Avrasya Araştırmaları Derneği can be held responsible for any incomplete or inaccurate information or for any violations of the rights of third parties.

8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

8th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS

Kongre Ev Sahibi
Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Sponsorlar
Afro-Avrasya Araştırmaları Enstitüsü

İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği

NETA Global

IRC Uluslararası İlişkiler Kulübü

8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

8th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS

BİLİM VE DANIŞMA KURULU SCIENTIFIC AND REFEREE COMMITTEE

Prof. Dr. Abderrahim BENHADDA, Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü

Prof. Dr. Adriatik DERJAJ, Tirana Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU, Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Aida BAGİROVA, Bakü Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu AL, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ata ATUN, Kıbrıs İlim Üniversitesi

Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK, Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN, Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Boian KOULOV, Bulgar Bilim Akademisi

Prof. Dr. Burak KÜNTAY, Beykoz Üniversitesi

Prof. Dr. Dimitrios TRIANTAPHYLLOU, Panteion Üniversitesi

Prof. Dr. Ebru Canan SOKULLU, Bahçeşehir Üniversitesi

Prof. Dr. Elman NASIROV, Azerbaycan Milli Meclisi Üyesi

Prof. Dr. Emel PARLAR DAL, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ensar NİŞANCI, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Esra HATİPOĞLU, Bahçeşehir Üniversitesi

Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Gonca OĞUZ GÖK, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan KORKUT, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Kent Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırıkkale Üniversitesi

Prof. Dr. Irina ORLOVA, Ulusal Ekonomi ve Kamu Yönetimi Akademisi

Prof. Dr. Iulian CHIFU, Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Üniversitesi

Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER, Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV, Semerkand Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Lenore G. MARTIN, Emmanuel College

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Nail YILMAZ, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nejat DOĞAN, Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Nihal EKİN ERKAN, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nika CHITADZE, Uluslararası Karadeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Nizami MAMMADOV, Ulusal Ekonomi ve Kamu Yönetimi Akademisi

Prof. Dr. Recep BOZDOĞAN, Fenerbahçe Üniversitesi

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ, Kafkas University

Prof. Dr. Roy ALLISON, Oxford Üniversitesi

Prof. Dr. Sergey N. SILVESTROV, Finans Üniversitesi

Prof. Dr. Vugar İMANBEYLİ, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel DEMİRKAYA, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Zuhail MERT UZUNER, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sergey S. ZHILTSOV, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi

Prof. Dr. Serhat YÜKSEL, Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Stanislav TKACHENKO, Saint-Petersburg Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Steven HURST, Manchester Metropolitan Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Şükrü HANİOĞLU, Princeton Üniversitesi

Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI, Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Bağır BABAYEV, Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Behlül ÖZKAN, Özyeğin Üniversitesi

Doç. Dr. Cihat YAYCI, İstanbul Topkapı Üniversitesi

Doç. Dr. Dmitriy FILIMINOV, Devlet Yönetim Üniversitesi

Doç. Dr. Elif Hatun KILIÇBEYLİ, Adana Alpaslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Doç. Dr. Gregory SIMONS, Turība Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan MEHMETCİK, Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Doç. Dr. Meral BALCI, Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ALAKEL, Yalova Üniversitesi

Doç. Dr. Natalya ULÇENKO, Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Nesrin KENAR, Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Recep REHİMLİ, Azerbaycan Kamu Yönetimi Akademisi

Doç. Dr. Yusuf Alper AYDIN, İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İrem AYCAN ÖZER, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü YAZĞAN, Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BOSTAN, Marmara Üniversitesi

Dr. Araz ASLANLI, Azerbaycan Turizm ve İşletme Üniversitesi

Dr. Artem KARATEEV, Esil Üniversitesi

Bulat SULTANOV, Kazak-Alman Üniversitesi

Dr. Eduard POPOV, Avrupa Kamu ve Bilgi İşbirliği Merkezi (ANO)

Dr. Intigam MAMEDOV, Northumbria Üniversitesi

Dr. Ivan SAFRANCHUCK, MGIMO Üniversitesi

Dr. Leila ALIYEVA, Bakü Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi

Leonid SAVIN, Kültürel-Teritoryal Alanların Gelişimi İzleme ve Tahminleme Vakfı (FMPKTP)

Dr. Nina KOMAREVTSEVA BELYAKOVA, Rusya Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi

Dr. Senada SELO SABIC, Kalkınma ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü

Sergey GONCHARENKO, Rusya Dış İşleri Bakanlığı

Dr. Sevda MAMMADALİYEVA, Milli İlimler Akademisi

8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

8th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS

KONGRE DÜZENLEME KURULU CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA, Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BOSTAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr. Meral BALCI, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Nesrin KENAR, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Alperen AYDIN, İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İrem AYCAN ÖZER, Marmara Üniversitesi
Dr. Yasin Cemal GALATA, İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği
Arş. Gör. Ayten Sıla BÜYÜKER, Marmara Üniversitesi
Arş. Gör. Fatmanur PARLAK, Marmara Üniversitesi
Arş. Gör. Selman BÜYÜKKARA, Marmara Üniversitesi
Doktora Öğrencisi Müseyib HAYAT, Marmara Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Kulübü - International Relations Club (IRC)
Büşra ŞENYURT
Kaan DARICI
Yunus Emre BAYRAM
Zarif ÖZDEMİR

8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ

8th INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS

Editörlerin Notu

8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'ne, başta Karadeniz bölgesi ve hinterlandında yer alan Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya ve Ukrayna olmak üzere; ABD, Avustralya, Bangladeş, Birleşik Krallık, Bosna-Hersek, Filistin, Hindistan, İran, İtalya, Kanada, Kazakistan, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Portekiz, Tacikistan, Türkmenistan ve Yeni Zelanda'dan katılım sağlanmıştır. Bu geniş coğrafi çeşitlilik, kongremizin uluslararası düzeyde gördüğü yoğun ilgiyi ortaya koymaktadır.

SOBIAD indeksinde taranmakta olan kongremize yurtdışından 69, yurt içinden ise 65 akademisyen, diplomat, araştırmacı, kamu kurumu ve denizcilik sektörü temsilcisi katılmıştır. Böylesine kapsamlı ve nitelikli bir katılımcı profiline ulaşmış olmak memnuniyet vericidir.

Kongreye katılan tüm katılımcıların bildirilerine ait özet/abstract metinleri özet/abstract kitabında yayımlanmıştır. Kitaba kongre web sitesinden ulaşılabilir.

Tam metinlerini gönderen kongre katılımcılarının bildirileri, kongre tam metin bildiri kitabının yanı sıra Deniz Araştırmaları ve Mavi Strateji Dergisi'nde özel sayı olarak yayımlanmaktadır.

Editors' Note

8th International Blue Black Sea Congress was attended by participants from the Black Sea region and its hinterland -Azerbaijan, Bulgaria, Georgia, Romania, Russia, and Ukraine- as well as from Australia, Bangladesh, Bosnia and Herzegovina, Canada, India, Iran, Italy, Kazakhstan, New Zealand, Pakistan, Palestine, Poland, Portugal, Tajikistan, Turkmenistan, the United Kingdom, the United States and Uzbekistan. This broad geographic diversity clearly demonstrates the high level of international interest in our congress.

A total of 69 participants joined us from abroad, while 65 participants from within the country included academics, diplomats, researchers, public institution representatives, and representatives of the maritime industry. We are delighted to have achieved such a comprehensive and distinguished participant profile at our congress, which is indexed in the SOBIAD database.

The abstracts of the papers submitted by all participants of the congress have been published in the abstract book. The book can be accessed through the congress website.

The papers of the congress participants who submitted their full texts are published in the proceedings book and are also being published in a special issue of the Deniz Araştırmaları ve Mavi Strateji Dergisi.

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

Kongre Programı/Congress Programme	1
8-9 Mayıs 2025'te, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Düzenlenen 8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi Sonuç Bildirisi	8
Final Declaration of the 8th International Blue Black Sea Congress Held on 8–9 May 2025 at the Faculty of Political Science, Marmara University	10
Protokol Konuşmaları/Formal Remarks	12
Davetli Konuşmacı/Keynote Speaker Ambassador Lazăr Comănescu	23
Davetli Konuşmacı/Keynote Speaker Emeritus Prof. Dr. İlter Turan	27
Küresel Güçlerin Karadeniz Çevresini İstikrarsızlaştırma Stratejisi - Alaeddin Yalçınkaya.....	33
The Geopolitical Ramifications of Great Power Rivalry in the Black Sea Region: Türkiye's Strategic Role Post-2022 - Ecaterina-Elena Mațoi	42
Ukraine And Russia: A New Paradigm for International Conflict - Barry Stocker	54
Maritime Diplomacy in the Black Sea and the Bay of Bengal: A Comparative Analysis - Greta Cossetto	65
Hegemonya Sonrası Küresel Yönetişimde Enformelleşme: Formel ve Enformel Uluslararası Örgütlerin Rolünün Karşılaştırmalı Analizi - Gonca Oğuz Gök, Nevra Esentürk.....	80
The Human Cost of War: Migration, Displacement, and Human Rights in the Black Sea Region - Oleksandra Tarasenko	99
Veri Diplomasisi Kavramı ve Avrupa Birliği'nin Normatif Veri Politikaları - Ayten Sıla Büyüker	115
Soğuk Savaş Döneminde Karadeniz Havzasında Türk Halklarına Yönelik Sovyet Güvenlik Politikaları: Kırım ve Kuzey Kafkasya Örneği - Nurullah Çetin.....	133
Karadeniz Bölgesel Güvenliği ve Ekonomi Politikası Açısından TRACECA'nın Önemi - Alaeddin Yalçınkaya	153
Orta Koridor ve Küresel Ticaretin Geleceği: Zengezur Koridoru, Türkiye ve Azerbaycan'ın Güçlenen Jeopolitik Konumu - Yunus Türk.....	164
Türk Devletleri Teşkilatı'nın Karadeniz Jeopolitiğine Etkisi: Ekonomik ve Lojistik Perspektif - Medihanur Arğal	170
Trump's Policies: A Comparison of Interventions in the Gaza and Ukraine Wars - Shaymaa Raed Bdran.....	179
From the Middle East to the Black Sea: Rethinking Conflict Resolution and Peacebuilding - Meena Sabeeh	191

Strategic Partnership and Geopolitical Interests: Turkey-Uzbekistan Economic and Political Relations in the 21st Century - Ayşe Akpınar	209
Şangay İşbirliği Örgütü Bağlamında Özbekistan-Çin Siyasi İlişkileri: Neoklasik Gerçekçilik Perspektifi - Gulnora Saidakhmedova	226
Azerbaijan's Non-Oil Industry Development Between 2003–2018 and Its Effects on the Black Sea Region - Ayten Jafarli	246
Russian-Ukrainian Future Perspective Within the Framework of the Russian Eurasianism Strategy - Mokhirakhon Nosirova	251
"Zengezur Koridoru" ve Türk Dünyasının Birliği - Bağır Babayev, Reşad Asgerov, Zaman Abbaslı, Sadiq Hüseyinov	262
Doğu İle Batı'yı Birleştirecek Yol ve Zengezur Koridoru'nun Tarihsel Kaderi - Bağır Babayev, Reşad Asgerov, Zaman Abbaslı, Sadiq Hüseyinov	276
Nato ve KGAÖ'nün Karadeniz'de Bölgesel Güvenliğe Etkisi - Arzu Al, Gülperi Küçükkaraca	292
Russia's Strategic Resilience in the Black Sea - Elif Hatun Kılıçbeyli	303
Yeni Avrasyacılık Bağlamında Ukrayna Krizi - Ümit Yaşar Sönmez.....	315
18. Yüzyıl'da Osmanlı Hakimiyetinde Karadeniz ve Trabzon - Zafer Furkan Arslan	326
Orta Çağın Başlarında Gürcistan'ın Ekonomi Tarihine Genel Bakış - Nusaba Yagubova	344
Determination of the Distribution of Oil Spill That May Occur as a Result of Ships Hitting Naval Mines in the Black Sea - Ersan Başar, Songül Sarıalioğlu, Ekrem Eyüboğlu	352
Gemi Faaliyetlerinden Kaynaklı Kirliliğin Karadeniz Üzerindeki Etkileri - Ersan Başar, Songül Sarıalioğlu	361
Çatışma Ortamında Deniz Ticareti ve Gıda Güvenliği: Karadeniz Tahıl Koridoru Üzerine Bir İnceleme - Özlem Mulun Akpınar, Fırat Bolat.....	375
Karadeniz'de Otonom Denizaltı Sistemlerinin İstihbarat Savaşındaki Rolü: Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Yeni Dönem - Serkan İdil	387
Peculiarities of Adaptation Mechanisms of Enterprises in the Condition of Economic Instability - Elizaveta Markovskaya, Marina Minina, Dzgoeva Diana, Nikita Anohin, Alexandr Maximov	398
Investigation of Consumers' Brand Perception in the Context of Adaptation to Environmental Changes - Elizaveta Markovskaya, Alexandr Melenevsky	421
Influence of Geopolitical Factors on Foreign and Domestic Policy of the Republic of Kazakhstan - Turkeeva S.M.	441
Türkiye'nin Sürdürülebilirlik ve Kalkınma Hedeflerinin Enerji Politikası Açısından Değerlendirilmesi: Akkuyu Nükleer Güç Santrali Örneği - Azime Telli	452
Transkafkasya Enerji Koridorunda Azerbaycan-Fransa İlişkileri (1991-2003) - Salima Gulieva	464

KONGRE PROGRAMI/CONGRESS PROGRAMME

	8 MAYIS 2025, PERŞEMBE 8 May 2025, Thursday MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ MARMARA UNIVERSITY FACULTY OF POLITICAL SCIENCE
9.30-10.00	Kayıt-Registration
10.00-10.30	Protokol Konuşmaları (Konferans Salonu)- Formal Remarks (Main Hall) Prof. Dr. Nail YILMAZ - Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı- Dean of Faculty of Political Science Mustafa Oktay AKSU – İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği Başkanı- President of Union of Bosphorus Municipalities Serhat TORUK – NETA Global Şirketi Yönetim Kurulu Başkanı- Chairman of the Board of NETA Global Company Prof. Dr. Mustafa KURT - Marmara Üniversitesi Rektörü - Rector of Marmara University Açılış Konuşmaları-Opening Speeches - Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA - Kongre Genel Koordinatörü – Congress General Coordinator “Küresel Güçlerin Karadeniz Çevresini İstikrarsızlaştırma Stratejisi” -Dr. Öğr. Üyesi Zeynep BOSTAN - Kongre Yürütücüsü-Congress Executive Coordinator “The Black Sea in History: A Hub of Trade and Engagement Among Intersecting Powers” -Doç. Dr. Hakan ARIDEMİR-Afro-Avrasya Araştırmaları Enstitüsü – Afro-Eurasian Research Institute -Büşra ŞENYURT-Uluslararası İlişkiler Kulübü – International Relations Club (IRC)
10.30-11.30	Açılış Paneli 1 (Konferans Salonu)- Opening Panel 1 (Main Hall) Moderatör: Doç. Dr. Nurgül BEKAR - Emeritus Prof. Dr. İlter TURAN -İstanbul Bilgi Üniversitesi – İstanbul Bilgi University - Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI – Ortadoğu Teknik Üniversitesi – Middle East Technical University - Büyükelçi Sn. - Ambassador HE Lazăr COMĂNESCU – Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri – Secretary-General of the Black Sea Economic Cooperation
11.30-12.30	Açılış Paneli 2 (Konferans Salonu) – Opening Panel 2 (Main Hall) Moderatör: Prof. Dr. Zuhul MERT UZUNER - Roman NEDILSKYI – Ukrayna İstanbul Başkonsolosu – Consul General of Ukraine in Istanbul - “The Future of the Black Sea Security” - Prof. Dr. Ecaterina MATOI – Middle East Political and Economic Institute - “The Geopolitical Ramifications of Superpower Rivalry in the Black Sea Region: Türkiye’s Strategic Role Post-2022” - Dr. Cavid VELİYEV – AIR Center- “Güney Kafkasya'daki Gelişmelerin Karadeniz Güvenliğine Etkisi” The Impact of Developments in the South Caucasus on Black Sea Security”

	- Doç. Dr. Cihat YAYCI – İstanbul Topkapı Üniversitesi - İstanbul Topkapı University - “Karadeniz’de Deniz Güvenliği”
12.30-13.30	Öğle Yemeği - Lunch
13.30-15.00	Panel 1: Perspectives on Conflict and International Politics (Konferans Salonu- Main Hall) Moderatör: Şükrü YAZĞAN - Şükrü YAZĞAN: The Chaotic Non-Equilibrium Thermodynamics of Hegemonic Transition in International Relations: Donald Trump as a Catalyst - Barry STOCKER: Ukraine and Russia: A New Paradigm for International Conflict - Nurgül BEKAR: The Role of Black Sea Countries in European Security - Admir MULAOSMANOVIĆ: Comparative Analysis of the Black Sea and the Balkans Regional Power Dynamics - Nadire Burcu GÜMÜŞFİLİZ: Different Responses on China's Rise: Comparative Cases of Hungary and Sweden - Marcin SKŁADANOWSKI: Türkiye's Role in the New Security Architecture in the Black Sea Region Following the Russian-Ukrainian War: European and Russian Perspectives - Md. Thowhidul ISLAM, Nurul AMIN: Dynamics of China-Syria Relations in the Context of Global Geo-Political Transformations
13.30-15.00	Panel 2: Maritime Strategy and Power in Eurasia (Salon A) Moderatör: Ayşe İrem AYCAN ÖZER - Ayşe İrem AYCAN ÖZER: Navigating Asymmetry: Energy Infrastructure as Political Capital for Small and Middle Powers - Elena SAVICHEVA: Black Sea-Caspian Region in Global Context: International Transport Corridors - Shafiul Alam SHAHIN: The US Indo-Pacific Strategy, the Bay of Bengal, and Bangladesh's Strategic Imperatives - Greta COSSETTO: Maritime Diplomacy in the Black Sea and the Bay of Bengal: A Comparative Analysis - Md Syful ISLAM: Blue Diplomacy and Regional Integration: A Comparative Analysis of Black Sea and Bay of Bengal Maritime Cooperation Models - Subah Mutahhara SAMIHA: Bangladesh-India Disputes in the Blue Sea: Assessing Economic, Environmental, and Geopolitical Impacts - Sami ULLAH: China's BRI and the Role of Gwadar Port
13.30-15.00	Panel 3: Uluslararası Örgütler ve Yeni Küresel Düzen (Salon B) Moderatör: Emel PARLAR DAL - Gonca OĞUZ GÖK, Nevra ESENTÜRK: Hegemonya Sonrası Küresel Yönetişimde Enformelleşme: Resmi ve Gayriresmi Uluslararası Örgütlerin Rolünün Karşılaştırmalı Analizi - Emel PARLAR DAL, Nobuhide Mert MATSUMOTO, Gülsiye AKIN: BRICS'in Küresel Statü Arayışı: BRICS Üyelerinin Küresel Yönetişimdeki Statü Siyasetinin Değerlendirilmesi - Emel PARLAR DAL, Nobuhide Mert MATSUMOTO: Değişen Çok Taraflılıkta Avrupa Birliği'nin Gayri resmî Hükümetler Arası Organizasyonlarla (IIGO'larla) Etkileşimlerini Anlamak - Nobuhide Mert MATSUMOTO: Understanding A Special Sea: Hegemonic Reach and the Future of the Black Sea - Emel PARLAR DAL, Gülsiye AKIN: BRICS'in Bölgesel Çok Taraflılık Deneyimi: Karadeniz Bağlamında Bir EUHÖ Olarak BRICS'in Sosyal Ağı

	- Gözde KÜÇÜK KARA: Kuzey ve Doğu Arasında Karadeniz: İklim Temelli Lojistik ve Stratejik Yönelimler - Galip YÜKSEL: Bölgesel Örgütlerin Çatışma Çözümü Rolünün fsQCA Metoduyla Analizi
15.00-15.15	Kahve Arası – Coffee Break
15.15-16.45	Panel 4: Environment, Sustainability, and Human Security in the Black Sea (Konferans Salonu) Moderatör: Boian KOULOV - Boian KOULOV: Political Environmental Geography in Practice: Conceptualization of the Danube River and the Black Sea Basin in the European Commission's 'Oceans and Water' Mission - Oleksandra TARASENKO: The Human Cost of War: Migration, Displacement, and Human Rights in the Black Sea Region (Dr. İstanbul Üniversitesi) - Mustafa Murat YURTBİLİR: Black Sea Grain Initiative and Impact on Australian Grain Sector - Md. Abu SHADIK: Bangladesh's Blue Economy: A Policy Perspective for Sustainable Economic Development - Aydın BAYARSLAN: A Legacy of Saving Lives in the Black Sea - Saima RASHID: Türkiye without a Veto: Mediating Conflicts in the Shadows of Great Power Paralysis
15.15-16.45	Panel 5: Yeni Diplomasi ve Uluslararası Ağlar (Salon A) Moderatör: Yüksel DEMİRKAYA - Yüksel DEMİRKAYA: International Networks and Civil Diplomacy / Uluslararası Ağlar ve Sivil Diplomasi - Erhan BÜYÜKAKINCI: Rusya-Ukrayna Savaşının Sona Erdirilmesinde Alternatif Yollar: Kuvvetli Arabuluculuk ve Zorlayıcı Diplomasi Girişimleri - Mustafa ÖKMEN, Eyüp Zengin: Karadeniz'de Çevre Sorunları ve Uluslararası İş Birliği Çabaları -Fatima MİRZALİYEVA: Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Strateji: Sovyetler Birliği'nin Güney Sınır Politikaları (1953-1973) - Elif KONDAKÇI: Rusya'nın Arktik Diplomasisi ve Jeopolitik Güç Arayışı -Alparslan Erdi SATILMIŞ: Karadeniz'de Türk Toplumunun Varlığı ve Sürdürülebilir Kültürel Diplomasi: Yönetişim Zaviyesinden İnceleme - Ayten Sıla BÜYÜKER: Veri Diplomasisi Kavramı ve Avrupa Birliği'nin Normatif Veri Politikaları
15.15-16.45	Panel 6: Bölge Ülkeleri ve Jeopolitik Dinamikler (Salon B) Moderatör: Hakan ARIDEMİR - Asem Nauşabayeva Hekimoğlu: Moldova'nın Stratejik Yolu: Rusya ve Batı Arasında Dış Politika Seçimleri - Mustafa IŞIK: Balkanlar'da Avro-Atlantik Karşıtı Söylem ve Dış Politika: Bulgaristan Vızrajane Partisi Örneği - Rashid SHARIFLI: İşgalin Faturası: Ermenistan'ın Azerbaycan'a Tazminat Ödeme Yükümlülüğü - Ana VAKHTANGURI: Gürcistan'ın Avrupa ile Bütünleşme Sürecinde Güvenlik İkilemi: Rusya Tehdidi, AB Entegrasyonu ve Ukrayna Savaşı Sonrası Bölgesel Jeopolitik Dönüşüm - Erdal DÜZDABAN: Criminal Networks, Human Smuggling, and Human Trafficking: The Case of Romania

	- Nurullah ÇETİN: Soğuk Savaş Döneminde Karadeniz Havzasında Türk Halklarına Yönelik Sovyet Güvenlik Politikaları: Kırım ve Kuzey Kafkasya Örneği - Hayriye İLHAN: Karadeniz Enerji Koridoru: Türkiye'nin Rolü ve Bölgesel Güç Rekabeti
16.45-17.00	Kahve Arası- Coffee Break
17.00-18.30	Panel 7: Karadeniz'in Ekonomi Politikası ve Enerji (Konferans Salonu) Moderatör: Alaeddin YALÇINKAYA - Alaeddin YALÇINKAYA: Karadeniz Bölgesel Güvenliği ve Ekonomi Politikası Açısından TRACECA'nın Önemi - İsmail KARAMAN: Kuşak ve Yol Projesi Kapsamında Gürcistan-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri: Anaklia Limanı Örneği - Yunus TÜRK: Orta Koridor ve Küresel Ticaretin Geleceği: Zengezur Koridoru, Türkiye ve Azerbaycan'ın Güçlenen Jeopolitik Konumu - Jahangir POLATBAYEV: Enerji Koridorlarında Türkiye ve Türkmenistan İşbirliği - Medi Hanur ARGALI: Türk Devletleri Teşkilatı'nın Karadeniz Jeopolitiğine Etkisi: Ekonomik ve Lojistik Perspektif - İsmail POLAT, Botakoz POLAT: Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Tehdit Analizi: Karadeniz Örneği - Alp Yüce Kavas: Güncel Uluslararası Konjonktürde Karadeniz'in Değişen Jeoekonomik Konumu
17.00-18.30	Panel 8: Middle East and the Black Sea (Salon A) Moderatör: Zeynep BOSTAN - Zeynep BOSTAN: Ottoman Consular Network in the Black Sea Ports - Shaymaa BDRAN: Trump's Policies: A Comparison of Interventions in the Gaza War and the Ukraine War - Meena SABEEH: From the Middle East to the Black Sea: Rethinking Conflict Resolution and Peacebuilding - Deena SALEH: Between Personal Values and Religiosity: Understanding Social Trust in Arab Countries - Nur ULLAH, The Blue Sea's Role in the Islamization and Colonization of Bengal: A Historical Analysis of Maritime Influences on Religio-Politics - Alaeddin YALÇINKAYA, Shaymaa BDRAN: Palestine as a Non-Member State at the United Nations: Dimensions and Implications
17.00-18.30	Panel 9: Avrasya'da Güç ve İşbirliği (Salon B) Moderatör: Gökhan KATITAŞ - Gökhan KATITAŞ: Avrasya Ticaret Rotalarının Dönüşümünde Orta Koridor Analizi - Ayşe Akpınar: Strategic Partnership and Geopolitical Interests: Turkey-Uzbekistan Economic and Political Relations in the 21st Century - Gulnora SAIDAKHMEDOVA: Özbekistan Cumhuriyeti-Çin Halk Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri: Şangay İşbirliği Örgütü Örneği - Dilafruz MİRZARAKHİMOVA: Özbekistan ile Çin Arasındaki Ticari ve Stratejik İşbirliği - Abdul Karim AZIZI: Afganistan'ın Yeni Döneminde Kurumsal Faktörler, Ekonomik Büyüme ve Bölgesel Güç Dengeleri: Türkiye ve Rusya Perspektifi
	Akşam Yemeği: Salacak Restaurant Üsküdar Harem Sahil Yolu No: 89/1, Üsküdar/İSTANBUL

	9 MAYIS 2025, CUMA 9 May 2025, Friday ÇEVİRİMİÇİ OTURUMLAR – ONLINE SESSIONS
14.00-15.30	Panel 1: Global Security and the Black Sea Region Moderatör: Nur ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU - Greg SIMONS: Effects of Geopolitical Imagination and Geopolitical Priorities in a Transforming World Order - Chris KOSTOV: Russia's Militarization of the Black Sea: Historical Parallels, Security Challenges, and NATO's Response - Nur ÇETİNOĞLU HARUNOĞLU, Aslıhan TURAN, Turkey and the Russia-Ukraine War: An Analysis within the Framework of the English School of IR - Ayten CEFERLİ: The Development of Azerbaijan's Non-Oil Industry (2003–2018) and Prospects for Sustainable Growth in the Black Sea Region - Mokhirakhon NOSIROVA: Russian-Ukrainian Future Perspective within the Framework of the Russian Eurasianism Strategy
14.00-15.30	Panel 2: Karadeniz'de Bölgesel Güvenlik Moderatör: Gökhan KATITAŞ - Bağır BABAYEV, Reşad ASGEROV, Zaman ABBASL, Sadiq HÜSEYNOV: "Zengezur Koridoru" ve Mustafa Kemal Atatürk'ün 100 Yıl Önceki Hayalinin Gerçekleşmesi: Türk Dünyasının Birliği - Bağır BABAYEV, Kamran VALIZADE, Reşad ASGEROV, Zaman ABBASLİ: "Zengezur Koridoru"nun Tarihsel Kaderi ve Doğu ile Batı'yı Birleştirecek Yol - Nazrin ALİZADA: Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Yumuşak Gücün İşlevsel Boyutu - Arzu AL, Gülperi KÜÇÜKKARACA: NATO ve KGAÖ'nün Karadeniz'de Bölgesel Güvenliğe Etkisi - Atilla Can EKİCİ: Romanya'da Genişleyen NATO Varlığı ve Karadeniz Güvenliği: Mihail Kogălniceanu Üssü'nün Stratejik Rolü - Nijat DADASHOV, Hakan ALPTÜRKER: İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Zengezur Koridoru'nun Siyasal ve Ekonomik Önemi ve Karadeniz Bölgesine Etkileri
14.00-15.30	Panel 3: Economic and Diplomatic History of the Black Sea Moderatör: Elif Hatun KILIÇBEYLİ - Elif Hatun KILIÇBEYLİ: Russia's Strategic Resilience in the Black Sea - Dilyara AGISHEVA: Navigating Trade Networks in the Black Sea: Continuities and Changes Post-Russian Annexation of Crimea in the Late 18th Century - Muhammed ALKIŞ: Milli Mücadeleden Günümüze Karadeniz ve İç Güvenlik - Ümit Yaşar SÖNMEZ: Yeni Avrasyacılık Bağlamında Ukrayna Krizi - Zafer Furkan ARSLAN: 18. Yy'da Osmanlı Hakimiyetinde Karadeniz ve Trabzon - Nusaba YAGUBOVA: Orta Çağ'ın Başlarında Gürcistan'ın Ekonomi Tarihine Genel Bakış
15.30-15.45	Kahve Arası – Coffee Break
15.45-17.15	Panel 4: Karadeniz'de Deniz Güvenliği, Lojistik ve Bölgesel İş Birliği Moderatör: Muhammed ALKIŞ - Ersan Başar, Songül Sarılioğlu, Ekrem Eyüboğlu: Gemilerin Karadeniz'de Mayınlara Çarpması Sonucunda Oluşabilecek Petrol Sızıntısı Dağılımının Tespiti

	- Songül Sarılioğlu, Ersan Başar, Gemi Faaliyetlerinden Kaynaklı Kirliliğin Karadeniz Üzerindeki Etkileri - Burcu YILMAZ: Karadeniz Ekonomik İş Birliği Ülkelerinde Lojistik Altyapı ve Hizmet Göstergelerinin Değerlendirilmesi: Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı - Özlem Mulun Akpınar, Fırat Bolat: Çatışma Ortamında Deniz Ticareti ve Gıda Güvenliği: Karadeniz Tahıl Koridoru Üzerine Bir İnceleme - ASM Mahmudul Hasan: Maritime Security in the Black Sea: Exploring International Legal Violations Concerning Naval Mines and Transnational Threats - Abraham Ename MINKO: Maritime Diplomacy and Conflict Resolution in the Black Sea: Overcoming Security Challenges through Regional Cooperation
15.45-17.15	PANEL 5: Karadeniz’de Siber Güvenlik ve Dijital Teknolojiler Moderatör: Meral BALCI - Aqiliddin Alimov: Siber Güvenlik Kapsamında Karadeniz’e Sınırı Olan Ülkelerin Enerji Güvenliği ve Tehdit Analizi - Abdulla Khanayev: Uluslararası Çatışma Çözümü Sürecinde Yapay Zekanın Kullanımı: Abhazya Örneği - Muhammad Anas: Energy Security and Threat Analysis of Countries Bordering the Black Sea and their Relations with Pakistan in the Context of Cyber Security - Oğuz Tunç: Karadeniz Kültürel Mirasının Oyunlaştırma ile Dijitalleştirilmesi, Korunumu ve Yeni Nesillere Aktarımı - Serkan İdil: Karadeniz’de Otonom Denizaltı Sistemlerinin İstihbarat Savaşındaki Rolü: Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Yeni Dönem
15.45-17.15	Panel 6: Regional Challenges Moderatör: Emin SALİHİ - Emin Salihi, Hakan Mehmetcik: Orta Asya Devletlerinin Kıbrıs Konusundaki Tutumu ve Soydaşlığın Dış Politikadaki Belirleyiciliği Sorunsalı - Adisa Avdić Küsmüş: International Administrations as Peacebuilding Tools: A Comparative Analysis of Kosovo, Bosnia, and East Timor - Gökhan Çinkara: Diversifying Ties Between the South Caucasus and the Middle East: A Hedging and Bandwagoning Perspective - Elnur İSMAYIL: After the Ceasefire: Strategic Realignments in the South Caucasus and Their Global Repercussions - Elizaveta Markovskaya, Diana Dzgoeva, Marina Minina: Organizational and economic mechanism for adaptation of Russian business in the context of changes in the external environment
17:15-17:30	Kahve Arası – Coffee Break
17.30-19.00	Panel 7: Avrasya’da Güvenlik, Kalkınma ve Bölgesel Dinamikler Moderatör: - Muhammed Özbey: Çok Taraflı Kalkınma Bankalarının Gürcistan Yatırımları - Vali Khaitov: Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında Şangay İşbirliği Örgütü: Orta Asya’nın Fergana Bölgesi Örneği - Ayjemal Rejepova: ABD’nin Çekilmesinin Afganistan Üzerindeki Etkisi: Taliban’ın Yeniden Dirilişinin Analizi - Samad ZEINALI: İran’ın BRICS’e Üyelik Stratejisi - Ghina Alrihani: İnsani Yükümlülük ve Güvenlik Öncelikleri Arasında: Ukrayna Savaşı Sonrasında Romanya’nın Göç Politikası - Fevzi Kırbaşoğlu, Fatih Demir: Bölgesel İklim Krizinin Güvenikleştirilmesi: Doğu Karadeniz Örneği

17.30-19.00	Panel 8: Environment, Migration, and Climate Security In the Black Sea Region Moderator: Ali Murat KURŞUN - Luthfi Widagdo EDDYONO: The Importance of the BBNJ Agreement for Maritime States: Strengthening Global Ocean Governance and Biodiversity Protection - Saule TURKEYEVA: The Influence of Geopolitical Factors on Ensuring the National Interests of The Republic of Kazakhstan - Luiza-Maria FILIMON: Global and Regional Governance Based Approaches to the Migration Crisis: A Case Study of the Black Sea Region - Amin GHANNADI: The Place and Future of Renewable Energy in Turkey within the Scope of Energy Economy Politics - Teresa NUNES: The Eastern Question and Portuguese Diplomatic Perceptions (1855-1877)
17.30-19.00	Panel 9: Karadeniz Bölgesinde Enerji ve Diplomasi Moderatör: Meral BALCI - Meral Balcı, Abdulla Khanayev: Bakü-Batum Boru Hattı: Tarihsel Gelişim, Bölgesel Etkiler ve Güncel Yansımalar - Azime TELLİ: Türkiye'nin Sürdürülebilirlik ve Kalkınma Hedeflerinin Enerji Politikası Açısından Değerlendirilmesi: Akkuyu Nükleer Güç Santrali Örneği - Samira HABIBBAYLI: Yenilenebilir Enerji Politikaları Kapsamında Azerbaycan-Gürcistan Yeşil Enerji İş Birliği - Salima Gulieva: Transkafkasya Enerji Koridorunda Azerbaycan-Fransa İlişkileri (1991-2003) - Botakoz Polat: Kazakistan'ın Enerji Diplomasisinde Karadeniz Güzergahlarının Önemi: Lojistik Engeller ve Fırsatlar - Ali Cihan Alpak, Gozel Mamedova: Enerji Kaynakları Paylaşımının Gölgesinde Hazar Denizi'nin Belirlenmeyen Statüsü

8-9 MAYIS 2025’TE, MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ’NDE DÜZENLENEN 8. ULUSLARARASI MAVİ KARADENİZ KONGRESİ SONUÇ BİLDİRİSİ

Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi, Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandı ülkelerinin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevre sorunları, çözüm yolları ve iş birliği imkanlarını tartışmak üzere bu alanda çalışma yapan araştırmacı ve karar vericileri bir araya getirmeyi hedefleyen 2008’den beri düzenli olarak toplanan bir kongre olup sekizincisi 8-9 Mayıs 2025 tarihlerinde düzenlenmiştir. Kongre süresince son derece verimli araştırma ve bilgilere dayalı bildiriler sunulmuştur.

Bu yıl “Çatışma Çözümleri, Sürdürülebilirlik ve Kalkınma” temaları çerçevesinde düzenlenen kongrede, katılımcılar bölgenin öncelikli gündem maddeleri arasında yer alan barışın tesisi, çevrenin korunması ve ekonomik iş birliği konularında görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Etkinlik süresince bölgeyle ilgili mevcut durum, imkânlar, gelecek projeksiyonları, olası riskler ile bu risklere yönelik çözüm önerileri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Katılımcılar, somut analizler ve politika önerileri sunarak yapıcı katkılarda bulunmuşlardır.

Kongrede sunulan bildiriler, uluslararası güvenlik çalışmalarında giderek artan bir biçimde söylem analizine dayalı kuramsal yaklaşımların benimsendiğini ve güvenliğin yalnızca askerî değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal, çevresel ve siyasi alanlarda da inşa edilen bir olgu olarak ele alındığını göstermektedir. Güvenliğin farklı boyutlarının bu denli yaygın kullanımı, farklı kuramsal perspektiflerin de akademik literatürdeki öneminin gittikçe arttığına işaret etmektedir.

Özellikle Türkiye dışından araştırmacıların ve diğer ilgililerin kongreye katılımı, küresel siyaset ve uluslararası ilişkilerdeki güncel konuların çeşitli toplumsal ve akademik perspektiflerden saha deneyimlerinin paylaşılmasına olanak tanımıştır. Bu sayede kongrede kapsamlı bir bilgilendirme ve tartışma zemini oluşmuştur.

Küresel tehdit boyutu gittikçe artan çevre sorunları, Karadeniz ve hinterlandı için de gittikçe daha fazla önem arz etmektedir. Bu alandaki tedbirler ve ortak politikalara yönelik iş birliği gelecekteki sorunların şiddetini hafifletecektir. Bölgesel çevre ve iklim politikalarının alt bölge ve ülke koşullarına göre iş birliği halinde yerelleştirilmesi bu alandaki sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır. Özellikle iklim değişikliğinin güvenlik boyutu dikkate alınarak yeni stratejilerin geliştirilmesinin acil bir ihtiyaç olduğu tekrar vurgulanmıştır.

Karadeniz ve çevre ülkelerini uluslararası zeminde bir araya getiren Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün (KEİ) hedeflerinin ilerletilmesi son derece önemli olup başta Türkiye olmak üzere üye ülkeler bu konuda daha fazla gayret göstermelidir. Rusya-Ukrayna Savaşı başta olmak üzere komşu ülkeler arasındaki sorunların örgütün etkinliğini kısıtladığı görülmektedir. Bölge dışı küresel aktörlerin komşu ülkeler arasındaki uzlaşmazlıklara müdahalesi, genellikle sorunun çözümünden çok bu aktörlerin bölgeye yerleşmelerine ve sorunların çözümsüz kalmasına yol açmıştır. Bu gerçek ışığında bölgesel sorunların öncelikle ikili ilişkiler zemininde veya KEİ bünyesinde çözümü için gerekli politikaların ve kurumsallaşmanın önemine dikkat çekmek isteriz.

Karadeniz bölgesi ve çevresinin Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasındaki jeopolitik önemi yüksek olan konumu dikkate alındığında bölgedeki barış ve istikrarın, küresel ilişkilere olumlu katkısı da oldukça önemlidir. Küreselleşme sürecinde ülkeler arasındaki bağımlılığın artması, KEİ bölgesindeki istikrarı daha da hayati hale getirmektedir. Özellikle Karadeniz'in doğusunda enerji zengini ülkelerin batısında ise daha çok ithalatçıların bulunması iş birliği ve istikrar temelli ilişkilerin gereğini ortaya koymaktadır.

İlerleyen süreçte bilimsel iş birliği imkanlarının artırılması, genç araştırmacıların desteklenmesi ve disiplinler arası çalışmaların teşvik edilmesi, gelecekteki kongrelerin daha verimli geçmesini kolaylaştıracaktır. Bölge tarihine dair konuların ilerleyen kongrelerde daha fazla yer bulması, tematik derinliği artıracak önemli bir etkidir. Bölgenin politik, ekonomik, felsefi, edebi ve kültürel yönlerini vurgulayan çalışmalar hem yerel hem de evrensel değerlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, kongre bildirilerinin açık erişimle yayımlanması, bilimsel bilginin yaygınlaşmasını hızlandıracaktır.

Karadeniz ve çevresi konusunda yüzlerce yıllık tarihsel geçmişinden bugüne ekonomik, sosyal ve siyasal alanlar başta olmak üzere yaşanan çok yönlü değişimi bilimsel bir yaklaşımla ele alan 8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongremize, ülkemizden ve ülke dışından yüzlerce bildiri başvurusu geldi ve önemli bir kısmı kabul edilerek sunuldu. Bu yüksek ilgi ve heyecan, kongremizin ülkemizde önemli bir bilgi oluşum ve paylaşım odağı olduğunun göstergesidir. Bu yönüyle kongre, akademiye yeni araştırmacıları kazandırma ve geliştirme yönünde önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir.

Kongre organizasyon komitesinin, özellikle de öğrencilerin ve diğer paydaşların özverilerini takdir ediyoruz. Bölge ülkelerinin sorunlarını ve iş birliği imkanlarını akademik ve siyasi boyutlarıyla araştıran, farklı ülkelerden katılımcıların yer alacağı bundan sonraki kongreleri heyecanla bekliyoruz.

8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'nin düzenleme kurulu üyelerine, emeği geçen katılımcılara şükranlarımızı sunarız. Farklı ülkelerin iş birliği ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirecek, bölgede barış ve istikrarın tesisine katkıda bulunacak nice kongre ve etkinliklerde buluşmayı temenni ediyoruz.

Kongrenin sponsorları olarak İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği (İBBB), NETA Global, Afro-Avrasya Araştırmaları Enstitüsü ve Uluslararası İlişkiler Kulübü ile Kongreye ev sahipliği yapan Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne teşekkür ederiz.

FINAL DECLARATION OF THE 8TH INTERNATIONAL BLUE BLACK SEA CONGRESS HELD ON 8–9 MAY 2025 AT THE FACULTY OF POLITICAL SCIENCE, MARMARA UNIVERSITY

The International Blue Black Sea Congress, which has been regularly convened since 2008, aims to bring together researchers and policymakers working on the political, social, economic, cultural, and environmental issues of the Black Sea littoral and hinterland countries, as well as to discuss possible solutions and opportunities for cooperation. The eighth edition of the Congress was held on 8–9 May 2025. During the congress, valuable and research-based papers were presented.

This year, the Congress was organized around the themes of “Conflict Resolution, Sustainability, and Development”. Participants exchanged views on key regional issues such as peacebuilding, environmental protection, and economic cooperation. Throughout the event, current regional conditions, opportunities, future projections, potential risks, and corresponding solutions were comprehensively evaluated. Participants contributed constructively by offering concrete analyses and policy recommendations.

The papers presented at the Congress reveal the growing adoption of discourse analysis-based theoretical approaches in international security studies and show that security is increasingly conceptualized not only in military terms but also as a phenomenon constructed in economic, social, environmental, and political domains. The widespread use of these diverse dimensions of security highlights the rising significance of varied theoretical perspectives in the academic literature.

Notably, the participation of researchers and other stakeholders from outside Türkiye enriched the Congress by enabling the exchange of field-based experiences and academic perspectives on current global political and international affairs. This provided a solid platform for comprehensive information sharing and discussion.

Environmental issues, whose global threat dimension is steadily increasing, are becoming ever more critical for the Black Sea and its hinterland. Measures and cooperative policies for the shared policies in this sphere will help mitigate future challenges. Localizing regional environmental and climate policies in accordance with subregional and national conditions through collaboration will facilitate the problem-solving process. Especially, the urgent need to develop new strategies considering the security dimension of climate change was once again emphasized throughout the Congress.

Advancing the objectives of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), which brings together Black Sea and neighboring countries on an international platform, constitutes a great importance. Member states, especially Türkiye, should present greater commitment to this effort. Conflicts between neighboring countries, particularly the Russia-Ukraine War, seem to have constrained the effectiveness of the Organization. The intervention of non-regional global actors in such disputes has often led not to resolution but to deeper entrenchment of their presence and the perpetuation of unresolved conflicts. In light of this reality, we emphasize the importance of addressing regional issues primarily through bilateral relations or within the BSEC framework, supported by appropriate policies and institutionalization.

Considering the Black Sea Region's strategic geopolitical position between Europe, Asia, and the Middle East, the peace and stability of the area has a positive impact on global affairs. As globalization intensifies interdependence among nations, stability within the BSEC region becomes increasingly vital. The fact that the energy-rich countries lie predominantly to the east of the Black Sea and energy-importing countries to its west underscores the importance of cooperation and stability-oriented relations.

In the coming years, enhancing opportunities for scientific collaboration, supporting early-career researchers, and encouraging interdisciplinary work will ensure more productive environment for the future congresses. Including more topics related to historical background of the region will contribute to thematic depth for the future events. Research highlighting the political, economic, philosophical, literary, and cultural dimensions of the region will foster a better understanding of both local and universal values. Furthermore, open-access publication of Congress papers will accelerate the dissemination of scientific knowledge.

The 8th International Blue Black Sea Congress, which examined the region's multifaceted transformation -especially in the economic, social, and political domains- from an academic perspective, received hundreds of submissions from within and beyond Türkiye, with many selected and presented. This strong interest and engagement affirm the Congress's role as a vital hub for knowledge construction and exchange. At this juncture, the Congress serves an important function in bringing and developing new researchers to the academia.

We appreciate the dedication of the Congress organizing committee, particularly the students and other stakeholders. We eagerly anticipate future congresses that will continue to examine the challenges and cooperation opportunities of regional countries from both academic and political perspectives, with participants from diverse countries.

We extend our gratitude to the organizing committee members and to all contributors of the 8th International Blue Black Sea Congress. We look forward to future congresses and events that will strengthen the bonds of cooperation and solidarity among countries and contribute to the establishment of peace and stability in the region.

We also express our gratitude to the sponsors of the Congress: Union of Bosphorus Municipalities (İBBB), NETA Global, the Afro-Eurasia Research Institute, and the International Relations Club (IRC), and the Faculty of Political Science at Marmara University for hosting the event.

PROTOKOL KONUŞMALARI/FORMAL REMARKS

Prof. Dr. İmam Bakır Kanlı

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Yardımcısı

Akademinin, Bürokrasinin, Diplomasinin ve Özel Sektörün çok değerli temsilcileri,

Göz bebeğimiz Öğrencilerimiz,

Çok kıymetli Hazirun,

Bugün,

Çatışma Çözümleri, Sürdürülebilirlik ve Kalkınma temaları üzerine odaklanan ve Stratejik önemi haiz Karadeniz ve Avrasya Havzalarını ilgilendiren Akademik Araştırmaların paylaşılacağı, Tartışmaların yapılacağı ve Çözüm Önerilerinin sunulacağı Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'ne,

Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak, yeni binamızda, bir kez daha ev sahipliği yapmış olmanın mutluluğunu sizlerle paylaşmak ve Fakültemiz adına Hoş geldiniz demek istiyorum.

Değerli hazirun,

Paradigmaların değiştiği, değiştirildiği,

Daha sürdürülebilir, insan merkezli ve dayanıklı bir endüstriye geçiş olarak, “Endüstri 5.0” olarak kavramsallaştırılan,

Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Siyasal sistemlerin yeniden tasarlandığı, dönüştürüldüğü yeni bir düzeninin içinden geçtiğimiz bu süreçte,

Toplumsal yapılar derinden etkilenmekte, Küresel güçlerin egemenlik yarışı, sadece askeri bağlamda değil aynı zamanda diğer alanlarda da baskı ve basınçlarını arttırmakta, insanlık adına trajik hale gelmektedir.

Bu durum, sorunları katlanarak artırmakta, Dünyanın, insanlığın, çatışmasızlık ve sürdürülebilir kalkınmaya olan ihtiyacını çok daha fazla görünür hale getirmektedir.

Çok kıymetli katılımcılar,

İşte böylesi bir ortamda düzenlenen bu Kongrenin, alana yapacağı katkılarının son derece önemli olacağını düşünmekteyim.

Bu kapsamda, 2008 yılından bu yana, Fakültemiz bünyesinde, düzenli olarak; Araştırmacıları, bürokrat ve diplomatları bir araya getirerek bir tartışma ekosistemi kurmaya çalışan Kongre Organizasyon Komitesi'ne, destek veren kurum ve kuruluşlara ve emeği geçen herkese ve siz çok değerli katılımcılara Fakültemiz adına teşekkürlerimi sunmak isterim.

Sözlerime son verirken, bu yıl 8'incisi düzenlenen Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'nin başarılı olmasını diler, hedeflerine ulaşmasını ve akademik camia başta olmak üzere tüm insanlık için fayda sağlamasını dilerim.

Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Serhat Toruk

NETA Global Şirketi Yönetim Kurulu Başkanı

Uzun yıllardır gerçekleşen ve bu yıl sekizincisi düzenlenen Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'nde güzide kurumların ve yetkin uzmanların yeniden buluşmasına tanık olduk. Bu buluşma, dünya ve ülkemiz açısından önemli bir vizyon sağladı.

Karadeniz Bölgesi, ülkemiz ve bölgemiz için her anlamda büyük öneme sahiptir.

Tarih boyunca Karadeniz havzası; Türkiye başta olmak üzere kıyıdaş ülkeleri, Balkanlar, Kafkasya, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli ticaret yolları ve enerji koridorlarının kesişim noktası olmuştur. Bugün de bu önem artarak devam etmektedir. Özellikle petrol ve gaz bağlantıları aracılığıyla Asya'yı Avrupa'ya bağlayan enerji koridorlarının gelişimi, Karadeniz'in stratejik değerini belirleyici bir boyuta taşımıştır.

Karadeniz'i Avrasya'ya ve Akdeniz'e bağlayan Türk Boğazları, bu büyük jeostratejik denklemde son derece kritik bir konumda yer almaktadır.

Bu bağlamda, 1992 yılında Karadeniz Bölgesinin komşu devletleri arasında kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), bölgede ekonomik iş birliği, barış ve istikrarın güçlendirilmesine yönelik önemli bir adımdır. Doğu ile Batı arasında yeni ulaşım rotalarının oluşturulması günümüzde küresel ulaşım pazarındaki ana eğilimlerden biri olurken, bu tür iş birlikleri Karadeniz'in ticari ve lojistik rolünü daha da artırmaktadır. Bölgedeki ulaştırma koridorlarına (International Transport Corridors) yönelik planlamalarda istikrar ve güvenlik unsurları öncelikli hale gelmiştir.

Öte yandan, Paris İklim Antlaşması çerçevesinde küresel sıcaklık artışı, ulaşım rotalarında değişimlere, ticaret desenlerinde dönüşümlere yol açmakta; çevresel etkilerin ötesine geçerek ekonomik ve jeopolitik sonuçlar doğurmaktadır. Karadeniz, bu çok katmanlı yeniden yapılanma sürecinin somutlaştığı, bölgesel rekabetin iklim politikaları üzerinden yeniden tarif edildiği bir alan haline gelmektedir. Özellikle kapalı havza yapısı, yoğun kıyı yerleşimleri ve tarımsal/endüstriyel yükleriyle, Karadeniz, Avrupa'nın en kırılgan deniz ekosistemlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu kırılgan yapıdan, Boğaziçi su yolu üzerinden kentlerimiz de önemli derecede etkilenmektedir.

Sivil diplomasi de bu denklemde barışçıl çözümler üretmek ve ortak gelecek tasavvuru geliştirmek için kritik bir araçtır. Karadeniz hinterlandındaki ülkelere yönelik stratejik fırsatları tespit etmek üzere sivil diplomasi aktörlerinin rolü ve senaryo analizleri, önümüzdeki dönem için oldukça önemlidir. Bu kongre gibi platformlar, sadece akademik değil; aynı zamanda uluslararası ve yerel aktörlerin iş birliğini güçlendiren nitelikte barışçıl köprüler kurmaktadır.

Türk milleti geçmişten günümüze denizlere önem vermiş ve birçok tarihi askeri başarılar elde etmiştir. Mavi Vatan kavramı ile denizlerimizin ve yavru vatan Kıbrıs'ın stratejik değeri bir kere daha anlaşılmıştır. Denizlerimizi ve boğazlarımızı birçok farklı hususta aktif hale getirme konusunda bakanlıklar, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle iş birliği halinde ilerlenmelidir.

Olası bir İstanbul depreminde deniz yolunun etkin bir hale getirilmesi ve bu kapsamda boğaz kıyılarında yanaşma noktaları ve lojistik alanların planlanması önem arz etmektedir.

Örneğin, geçmişte yapılan deniz uçağı seferlerinin yeniden canlanması, turizm açısından da büyük bir potansiyel taşımaktadır. Boğaz iskele protokolleri, iskele sisteminin sadeleştirilmesi ve iskelelerde tek tip modele geçilmesi için gerekli çalışmaların bir an önce yapılması elzemdir.

Bu bağlamda, 2014 yılından itibaren NETA Global şirketimiz ülkemiz ile İstanbulumuz için üretmeye ve katkı sunmaya devam ediyor. Bünyemizde denizcilik alanında Şehir Hatları, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü ve İDO özelinde birçok başarılı projeye imza attık. Ecdat yadigârı tarihi Haliç Tersanesi'nde dar zamanda, kısıtlı imkânlarla İstanbulumuz için önemli işler gerçekleştirdik.

Bir deniz sevdalısı olarak Türk Boğazlarının ve Mavi Vatanımızın tarihi, kültürel, doğal yaşamının korunarak gelecek kuşaklara taşınması noktasında elimizden gelen desteğı vermeye hazırız.

Sözlerimi Mustafa Kemal Atatürk'ün “Denizciliğı Türk'ün büyük ulusal ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız...” sözüyle bitiriyorum.

Tüm hazırına saygılarımı sunuyorum.

Dr. Yasin Cemal Galata

İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği Müdürü

Saygıdeğer konuklar,

Hepinizi İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği adına saygıyla selamlıyorum.

Değerli Konuklar, İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği, 2001 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile birlikte Fatih, Beşiktaş, Beyoğlu, Sarıyer, Üsküdar ve Beykoz ilçe belediyelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir kamu tüzel kişiliğidir.

Birliğimiz, kurulduğu günden bu yana, İstanbul Boğazı’nın korunarak gelecek nesillere aktarılması amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmüştür.

Bizler de son yıllarda birliğimize daha farklı ve etkin bir misyon yüklemeye çalışıyoruz. Bu kapsamda, önemli kongrelerde ve çalıştaylarda yer almakta; projelere paydaş olarak katılmakta ve ev sahipliği yapmaktayız. Böylece İstanbul Boğazı’na ilişkin meseleleri kamuoyu nezdinde gündeme taşımayı hedefliyoruz.

Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi, Marmara Üniversitesi ile birlikte yürüttüğümüz ikinci büyük kongre olma özelliğini taşımaktadır. Daha önce, KEYEM (Kent Sorunları ve Yerel Yönetimler Araştırma Uygulama Merkezi) ile ana paydaş olarak yer aldığımız 8.Uluslararası Kent Sorunları Sempozyumu’nu da başarıyla gerçekleştirmiştik. Sempozyumda, kentsel sorunlara dair çözüm yolları saygın akademisyenlerimiz tarafından tartışılmış ve somut öneriler geliştirilmiştir.

İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği, yakın geçmişte tekrar ivme kazanarak kurumsal yapısını güçlendirme yönünde önemli adımlar atmaktadır. Bu doğrultuda, Kasım 2024’de “İstanbul Boğazı İçin Ortak Gelecek” başlıklı çalıştayımızı İstanbul’da gerçekleştirdik. İstanbul Boğazı ile doğrudan ilgilenen yaklaşık 150 farklı paydaşı bir araya getirerek, bir tam gün boyunca “yuvarlak masa” yöntemiyle Boğaz’ın güncel sorunlarını masaya yatırdık. Belirlenen konu başlıkları üzerinden çözüm önerileri üretildi ve bu çalıştayın raporunu web sitemiz aracılığıyla kamuoyuna sunduk.

Yine İstanbul Boğazı’nın önemli bir meselesi olan “Türkiye’de Balıkçılığın Dünü, Bugünü ve Yarını” konulu bir panel düzenledik. Bu ve benzeri projelerimizle imar, kentli hakları, kentleşme, su yolları, balıkçılık, turizm ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması gibi çok boyutlu konular üzerinde kapsamlı çalışmalar yürütüyoruz.

Yakın zamanda Avrupa Birliği’nin destek programları çerçevesinde son derece prestijli bir proje olan “2030 Avrupa Su Yollarının Plastiklerden Arındırılması” misyonu altında yer alan “INSPIRE” projesi kapsamında Türkiye’yi temsil etme hakkı kazandık.

Bu proje çerçevesinde, Sarıyer bölgesinde Boğaz’a akan su yollarının temizlenmesi ve plastik atıklardan arındırılması yönünde faaliyetler yürüteceğiz. Ayrıca, 7–14 yaş grubundaki çocuklara yönelik çevre bilinci ve plastik atıklar hakkında bilgilendirme eğitimleri düzenlemeyi planladık. Bu süreçte, İstanbul Üniversitesi Su Bilimleri Fakültesi ile iş birliği içinde toplanan materyallerin bilimsel araştırmalarda değerlendirilmesini de hedefliyoruz.

Amacımız bu tür prestijli projeler, hibeler ve uluslararası fonlarla ülkemize ve İstanbulumuza kalıcı katma değerler kazandırmaktır.

Mensubu bulunduğum İstanbul Boğazı Belediyeler Birliği, Karadeniz alanını dikkatle izlemeye çalışmakta, gerek üye kentlerimizin, gerek ülkemiz kentlerinin ve gerekse dünya kentlerinin refahına katkısını artıracak süreçlere katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi, bu yıl sekizincisi düzenlenen köklü bir etkinliktir. Çok sayıda saygın akademisyen, sivil toplum kuruluşu temsilcisi ve konuşmacının katılımıyla gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda, Karadeniz bizler için yalnızca bir coğrafi alan değil; İstanbul için yaşamsal ve vazgeçilmez bir unsurdur. Karadeniz'in durumu ve dinamikleri, doğrudan İstanbul Boğazı'nı da yakından etkilemektedir.

Tüm değerli katılımcılara en derin saygılarımı sunarım.

Dr. Zeynep Bostan

Kongre Yürütücüsü

Değerli Katılımcılar, Kıymetli Misafirler,

Karadeniz bölgesi ve geniş hinterlandına dair; siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel ve insani tüm meselelerin çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmasını, bu alanlarda bilgi paylaşımını ve iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan 8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'ne hoş geldiniz.

Karadeniz, tarih boyunca hem ticaretin hem de güç mücadelelerinin merkezi olmuş, bölgesel ve uluslararası dinamiklerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Bu zengin birikimden alınabilecek ilhama vurguyla, tarihi bir anekdotu sizlerle paylaşmak isterim:

Anlatılanlara göre, Fatih Sultan Mehmed Karadeniz kıyısındaki büyüleyici Amasra kasabasını yüksek bir tepeden izlerken çok etkilenmiş ve yanında bulunan hocasına şu sözleri söylemiştir:

“Lala! Çeşm-i cihan bu mu ola?”

Fatih, bu güzelliği zorla fethetmek yerine korumayı tercih etmiş; burayı sadece askeri bir zaferle değil, medeniyetin, tabiatın ve coğrafyanın uyum içinde olduğu bir yer olarak görmüştür.

Bugün Karadeniz bölgesinden söz ederken, belki yine aynı soru sorulabilir: Bu bölge, “*çeşm-i cihan*” gibi kıymetli değil midir?

Karadeniz yalnızca bir jeopolitik rekabet alanı değil, aynı zamanda ekolojik zenginliği, ticaret yolları ve insan potansiyeliyle öne çıkan bir bölgedir. Dolayısıyla koruma ve barışı hak eden bir coğrafyadır. Elde bulunan tüm bilgi birikimi ve diplomatik imkânları bu bölgeyi koruma sorumluluğuyla kullanmak mümkündür.

Karadeniz’de güvenliğin, istikrarı zedelemekten sağlanabileceğine, kalkınmanın, bu bölgenin ruhunu bozmadan gerçekleştirebileceğine inanıyorum. “Çatışma çözümleri”, “sürdürülebilirlik” ve “kalkınma” temalarıyla düzenlenen bu kongrenin buna vesile olmasını temenni ediyorum.

Sözlerimin sonunda kongrenin hazırlanmasında emeği geçen tüm düzenleme kurulu üyelerine, bu imkânı sağlayan üniversite yönetimine, değerli kongre destekçilerine ve siz değerli katılımcılara teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Hakan Arıdemir

Afro-Avrasya Araştırmaları Enstitüsü

Sayın Rektörüm, Sayın Dekanım, Değerli Protokol Üyeleri, Kıymetli Akademisyenler, Öğrenciler ve Katılımcılar,

Afro-Avrasya Araştırmaları Enstitüsü adına hepinizi en içten duygularla selamlıyor, 8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi'ne hoş geldiniz diyorum.

2008 yılından bu yana düzenlenen ve her geçen yıl akademik etkinliğini ve bölgesel etki gücünü artıran bu değerli kongrenin, bu yıl Marmara Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilmesinden büyük memnuniyet duyuyoruz.

Karadeniz havzası ve çevresi, tarih boyunca medeniyetlerin kesişim noktası olmuş, bugün ise siyasi, ekonomik, çevresel ve kültürel meselelerin merkezinde yer alan stratejik bir bölge haline gelmiştir.

Bu yılki temamız olan “Çatışma Çözümü, Sürdürülebilirlik ve Kalkınma”, sadece akademik çevreler için değil, bölgesel ve küresel düzeyde politika yapıcılar için de önemli bir yön tayin etmektedir.

Afro-Avrasya Araştırmaları Enstitüsü olarak bizler de bu önemli kongreyi destekleyen kuruluşlar arasında yer almaktan büyük onur duyuyoruz. Enstitümüz, Afro-Avrasya coğrafyasının tarihi mirasını, çok katmanlı yapısını ve stratejik potansiyelini merkeze alan araştırmaları teşvik etmekte; bilgi üretimini ve uluslararası iş birliğini daima öncelemektedir.

Bu vesileyle başta Marmara Üniversitesi Rektörlüğü, düzenleme kurulu ve bilim kuruluna, kongreye katkı sunacak tüm akademisyenlere ve araştırmacılara en içten teşekkürlerimizi sunuyorum.

Kongrenin ilham verici tartışmalara, yeni iş birliklerine ve kalıcı etkileşimlere vesile olmasını diliyorum.

Saygılarımla.

Büşra Şenyurt

IRC- Uluslararası İlişkiler Kulübü

Sayın Rektörümüz, Kıymetli Protokol Üyeleri, Değerli Akademisyenler ve Uluslararası Katılımcılar,

Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü adına, 8. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi’nde sizlerle birlikte olmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Böyle önemli ve çok yönlü bir akademik platformda öğrencileri temsilen söz almak, bizler için hem bir gurur hem de bir sorumluluktur.

Uluslararası İlişkiler Kulübü olarak, akademik gelişimin kampüs sınırlarını aşmasını öncelikli hedefimiz olarak benimsedik.

Kulübümüz, üniversite öğrencilerinin yalnızca teorik bilgiyle değil; aynı zamanda güncel gelişmeleri analiz edebilen, eleştirel düşünebilen bireyler olarak yetişmesini hedeflemektedir. Bu doğrultuda, Karadeniz havzasının çok boyutlu meselelerinin tartışıldığı bu kongrede yer almak bizim için son derece kıymetli.

Bu Kongrede kulübümüzün bir paydaş olarak temsil edilmesine imkân tanıyan başta üniversite yönetimize, kongre düzenleme kuruluna ve emeği geçen katkı sunan herkese teşekkür ederim. Tüm katılımcılar için verimli ve keyifli bir kongre geçmesini diliyorum, hepiniz hoş geldiniz!

Doç. Dr. Nurgül Bekar

Sayın Protokol Üyeleri, Değerli Akademisyenler, Kıymetli Katılımcılar,

Öncelikle “Çatışma Çözümleri, Sürdürülebilirlik ve Kalkınma” başlığı altında düzenlenen bu kongrenin açılışında sizlerle bir araya gelmekten onur duyduğumu ifade ederek hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Bu yıl sekizincisi yapılan Mavi Karadeniz Kongresi yalnızca bilimsel bilgi alışverişi için değil; aynı zamanda Karadeniz havzasında karşı karşıya kaldığımız çok katmanlı sorunlara bütüncül çözümler geliştirmek adına önemli bir fırsattır. Bugün burada sadece bir coğrafyayı, bir denizi, bir bölgeyi değil; barış ve refah içinde güvenli ortak bir Karadeniz’i konuşmak için buluşuyoruz. Mavi Karadeniz, haritada mavi bir alan dışında aynı zamanda bin yıllık medeniyetlerin limanı olarak, doğanın bize armağan ettiği eşsiz bir ekosistem ve birbiriyle etkileşim hâlindeki halkların yaşam alanına tekabül etmektedir.

Karadeniz bölgesi, tarih boyunca olduğu gibi bugün de jeopolitik gerilimlerin ve enerji mücadelelerinin merkezinde yer almaktadır. Ancak günümüzde bu çatışmalar silahlarla, sınırlarla ya da anlaşmalarla ilgili olmaktan öte doğal kaynaklara erişim, çevre tahribatı, iklim krizinin adaletsiz etkileri ve sosyal eşitsizliklerle de derinden bağlantılıdır. Özellikle Karadeniz bölgesi, tarihsel, kültürel ve jeopolitik nedenlerle bu çoklu risklerin kesişim noktalarından biridir.

İşte tam bu noktada “çatışma çözümü” kavramını sadece diplomatik müzakere masalarında değil, doğayla ve toplumla kurduğumuz ilişkilerde de yeniden düşünmemiz gerekiyor. Bu bağlamda, çatışma çözümü artık sadece diplomatik ya da askeri araçlarla ele alınamaz. Ekolojik sürdürülebilirlik, kapsayıcı kalkınma ve toplumsal uyum, barışın inşasında temel stratejik bileşenler olarak değerlendirilmelidir.

Sürdürülebilir kalkınmayı ekonomik büyümenin devamı şeklinde açıklamak eksik kalacaktır. Aslında bu kavram; barışçıl, adil ve uzun vadeli bir yaşam biçimini mümkün kılmak anlamına gelir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma çevresel koruma ya da ekonomik büyüme hedeflerini içeren bir politika paketi değil; aynı zamanda adalet, eşitlik ve kuşaklar arası sorumluluk gibi normatif ilkeleri de içinde barındıran bütüncül bir kalkınma paradigmasıdır.

Bugün karbon salımlarının bedelini en az sorumluluğu olan ülkeler ödemektedir. Denizlerimiz ısınmakta, balık popülasyonları azalmakta, tarım alanları verimsizleşmektedir. Bunların hepsi sadece çevre sorunları değil — toplumsal huzuru tehdit eden faktörlerdir.

Karadeniz, biyolojik çeşitlilik açısından zengin, ancak aynı zamanda kirlilik, aşırı avcılık, kıyı erozyonu ve deniz trafiği gibi tehditlerle karşı karşıya olan bir ekosistemdir. Bu nedenle “mavi ekonomi” kavramı, salt ekonomik getiriler üzerinden değil; ekosistem hizmetlerinin korunması ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi açısından da değerlendirilmelidir.

Bölgesel düzeyde geliştirilecek çok taraflı işbirliği mekanizmaları; bilgi paylaşımı, ortak çevresel izleme sistemleri ve bilim temelli politika yapımı açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda akademik topluluklara ve bilimsel kuruluşlara önemli görevler düşmektedir.

Karadeniz'in sunduğu potansiyelleri — ulaşım, enerji, turizm, balıkçılık ve biyolojik çeşitlilik — yalnızca birer ekonomik kaynak olarak görürsek büyük bir yanılgıya düşeriz. Bizim görevimiz, bu kaynakları gelecek nesillere zarar vermeden kullanabilecek sistemler kurmaktır.

“Mavi ekonomi” dediğimiz şey, doğaya zarar vermeden büyüyen bir ekonomi; deniz ekosistemlerini korurken istihdam yaratan bir modeldir. Fakat bu modelin işlemesi için bölgesel işbirliği, bilimsel bilgi paylaşımı ve katılımcı yönetim anlayışı şarttır. Kısacası, çok sesli ama ortak hedefli bir yaklaşım gereklidir.

Bugünkü kongrenin en güzel yanı da tam burada yatıyor: Diplomatlar, akademisyenler, sivil toplum ve yerel aktörler bir araya gelip çözüm üretme yönünde görüşlerini paylaşacaklar.

Bu birlikteliği sadece bu salonda değil; günlük yaşamda, politik kararlarda ve uluslararası işbirliklerinde de sürdürmeliyiz. Bilimin rehberliğinde, tarafların ihtiyaçlarını ve kaygılarını gözetken bir “ortak gelecek” inşa edebiliriz. İki gün sürecektir kongrenin en büyük kazanımı, yalnızca teknik bilgiler sunmak değil; aynı zamanda disiplinler arası, çok paydaşlı bir diyalog zemini teşkil etmek olacaktır.

Saygıdeğer katılımcılar,

Çatışma çözümü yalnızca diplomasi değil; ekolojik adaletin ta kendisidir. Sürdürülebilirlik yalnızca çevreyi korumak değil; insan onurunu korumaktır. Kalkınma yalnızca büyümek değil; birlikte yaşamının yollarını geliştirmektir. Bugün Karadeniz'in dalgalarında yankılanacak bu fikirlerin, yarının barışına ve refahına vesile olmasını diliyorum.

Kongrenin verimli tartışmaları ortaya çıkarmasını temenni ederken hepinize bir kez daha saygılarımı sunuyorum.

Teşekkür ederim.

DAVETLİ KONUŞMACI/KEYNOTE SPEAKER

Ambassador Lazăr Comănescu,

BSEC PERMIS Secretary General

Distinguished Participants,

Ladies and Gentlemen,

It is my distinct pleasure to take part in the opening of the **8th International Blue Black Sea Congress**. I am grateful to the organizers for their kind invitation extended to the Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) which I am honored to represent here today as its Secretary General, to participate and address the distinguished participants and audience.

Today's conference, provides a valuable opportunity for conducting an open dialogue on a wide range of complex topics, such as **economic integration, conflict resolution, peace-making, trade corridors, logistics networks, sustainable growth, energy security, environmental concerns, renewable energy, cultural interactions** and many others. These are all interrelated aspects of regional development and cooperation. The Black Sea, due to its geopolitical significance, is an important focal point for many of these issues.

Launched as a regional initiative with a vision of promoting peace, stability, dialogue, and prosperity by means of economic cooperation, our Organization continues to be the most comprehensive international platform around the Black Sea. Over more than three decades, BSEC has matured into a dynamic institution and established itself as an anchor of cooperation in the wider Black Sea region. At the same time, it is inevitable to note that the region is currently facing serious challenges, primarily the war in Ukraine, which is greatly affecting security and the state of cooperation there and beyond. **Peace-making and Peace-promoting efforts** are essential elements for establishing a stable environment for economic cooperation and ultimately security.

With its proven resilience, we are confident that the BSEC will further strengthen its role in promoting stability and prosperity among the Member States, as well as in encouraging and inspiring interaction and cooperation in the wider Black Sea region. Economic cooperation between states is essential not only for economic progress and prosperity, but also as a major contribution to improving stability and strengthening security. Security of trade flows and routes, security of energy supply, food security are important elements for promoting and consolidating peace and progress.

On this trajectory, knowledge has an indispensable dimension, the academia and the university community. The role and contribution of the academic world and of the Universities are of the utmost importance for successfully facing multifaceted challenges. This is particularly valid when it comes to fostering the spirit of connectivity and of good-neighbourly relations, promoting dialogue, as well as diversifying cooperation in the wider Black Sea region.

Distinguished Participants,

With your permission, I will now try to briefly refer to our main goals and efforts. A more complete record of them is reflected in the BSEC medium-term strategic plan, namely its updated **BSEC Economic Agenda**, unanimously adopted by all thirteen Member States of our Organization in December 2023. This is something that should not be underestimated.

An important premise of our policy is that sustainable development in the Black Sea region requires balancing economic growth with environmental preservation. Countries need to implement policies that promote green infrastructure, energy efficiency, and conservation of natural resources while ensuring economic prosperity. The Black Sea faces challenges like overfishing, coastal development, and pollution, which threaten biodiversity and the livelihoods of coastal communities. A blue economy approach—focused on sustainable use of ocean and marine resources for economic growth—can help achieve sustainable development while protecting the marine environment.

As an example of the project-oriented character of our Organization, I would like to refer to our recent decision to award €50,000 for the implementation of the project “Blue Port Index for BSEC Countries”, involving both governmental and non-governmental/academic stakeholders and submitted by partners from three Member States: The Republic of Türkiye (Lead Partner), the Republic of Bulgaria and Georgia. The project aims to contribute to the regional economy through a technology-based index by increasing the competitiveness of the Black Sea ports through a clean, sustainable and environmentally friendly approach, and will, in this regard, play an important role in shaping policy measures to be taken by revealing the current state of performance of Black Sea ports within the framework of the blue economy.

Along the above, the area of Environment is something where BSEC is particularly active. In cooperation with the World Bank and UNOPS, BSEC PERMIS participated in COP29 in Baku. In addition to the participation in many events, BSEC PERMIS was the leading organizer of a side event on “Financing the regional and transboundary cooperation in addressing climate change in the region”. BSEC PERMIS is also a key component of the implementation of the GEF funded project aiming at “Blueing the Black Sea” by combating nutrient pollution in the Black Sea.

This Project will benefit all Common Maritime Agenda countries through strengthening the understanding at regional level of economic impact of pollution and the regional knowledge platform. In partnership with UNOPS, we are also working on designing a regional project on “Establishment of a Regional Data and Information Hub on Climate Change for the Black Sea Region” that will develop a centralized hub for consolidating climate change data, projections, impacts, vulnerabilities, and adaptation strategies for the Black Sea region, enhancing climate resilience and supporting informed decision-making.

Trade and transport facilitation have been on the agenda of BSEC for years. Responding to the need of the region, BSEC has devised using also expertise of the partner international organizations, a number of strategic and framework documents to shape and streamline the cooperation in respective areas such as the “*Trade Facilitation for the*

BSEC Region”, the “*Framework for BSEC Single Window Cooperation*” and the “*E-commerce Cooperation*”.

As we all know, the geopolitical instability, fractured political and economic relations, macro- and micro-economic insecurities continue to pose challenges to global trade. As the global trade landscape struggles against these challenges, the imperative remains to advance international trade and transport and enhance the efficiency of value chains. It is a pleasure also to inform you that a “*BSEC Permit System*” – a BSEC home-grown project, was initiated and came to an existence, being now successfully implemented by the countries of the region already for several years thus further contributing to the facilitation of trade and transportation.

The field of Transport is an area where BSEC pays special attention. Its focus is mainly directed on how to effectively utilize and promote intra-regional capacity and the growing transit potential of the Black Sea region. The key priorities for the BSEC activity in the field of transport are the facilitation in multiple ways of the border crossings, the speeding up of the processing of all necessary administrative requirements including the digitalization of all forms of transport documentation, the promotion of cooperation on the development of road infrastructure such as the Black Sea Ring Highway (BSRH) and the Motorways of the Seas (MoS) projects and the establishment of Sustainable and Safe Transport Network.

Another important direction which may effectively instigate the region to achieve a sustainable change lays through the constant and persuasive development of start-ups, micro, small and medium enterprises (SMEs) in the region as well as continuous improvement of business environment. We all witness everyday how fast the technology develops around us. The latest achievements attained in technological sphere, Artificial Intelligence (AI) solutions which have already become a part of our daily life, should urgently drive the countries to create the most favourable conditions for its entities so that not to be left behind the ongoing technological revolution.

If we do not act today, tomorrow will be late and over the time this gap will only increase plunging us into the technological darkness. As an international Organization we keep all this challenges on our agenda in order to effectively coup with them. We regularly gather the Member States in the framework of the Working Groups on SMEs, on ICT, and on Science and Technology, seeking the ways for better and efficient cooperation in the region. Besides, BSEC family of organizations comprises also BSEC Business Council, which plays a role of a sound platform where representatives of the business communities of the Member States regularly meet and discuss cooperation and projects of shared interest.

Black Sea Trade and Development Bank is another institution under the umbrella of the BSEC family established to support economic development and regional cooperation in the wider Black Sea area through trade and project finance lending, guarantees, and equity participation in private enterprises and public entities in its Member Countries in line with its Statute. BSTDB has proven itself as an outstanding and one of the most active member of the BSEC family. Its contribution to the promotion of trade between the BSEC member states and to their development cannot be underestimated. So far the Bank allocated

billions of Euros to finance the projects in the region that highly contributed to the achievement of changes and sustainable development in the region.

Last but not least, the countries around the Black Sea have diverse cultural heritages, yet they share deep historical and cultural ties. This diversity is an asset for fostering cultural exchange, tourism, and educational collaborations that can promote regional peace and mutual understanding. Joint cultural projects, art exhibitions, music festivals, and youth exchange programs can enhance the sense of shared identity and foster a cooperative regional spirit.

In addition to the above, in numerous other areas such as Energy, Agriculture and Agro-Industry, or our close cooperation and synergy with EU within the EU Black Sea Sinergy, BSEC PERMIS has opened up space for cooperation and promotion of projects for the benefit of all. Due to time constraints, it is of course not possible to list everything.

Therefore, my final message is that we highly value the exchange of experiences and good practices with all stakeholders including academic institutions in a practical, flexible and result-oriented manner. You will agree that the potential for cooperation is unlimited, therefore it is worth making every effort to value this potential. We thus consider the 8th International Congress “Blue Black Sea” to be of great importance and look forward to its practical contribution to our joint efforts and a source of inspiration for future joint projects. Thank you.

DAVETLİ KONUŞMACI/KEYNOTE SPEAKER

Emeritus Prof. Dr. İlder TURAN

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI İŞLEVİNİ YİTİRDİ Mİ?

ÖZET

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİB) iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği ve bölgesel işbirliği çabalarının güçlenmesinin beklendiği 1992 yılında kuruldu. Amacı daha önce fazla sözü edilmeyen Karadeniz Bölgesini çevreleyen ülkeler ve bazı komşuları arasında başta ekonomik olmak üzere muhtelif alanlarda işbirliğini geliştirmektir. Bazı ülkelerin AB üyesi olmaları, diğerleri arasında savaşlar dahil çatışmalar çıkması KEİB'in etkisinin ve işlevinin zayıflaması sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber bir çok konuda Karadeniz çevresinde işbirliği ihtiyacı devam etmektedir ve bu ihtiyaca cevap verecek örgütün ise KEİB olduğuna şüphe yoktur.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Bölgesel Kuruluşlar, Karadeniz'de Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, AB-Karadeniz ilişkisi, Karadeniz Bölgesinde Çatışmalar

HAS ORGANIZATION OF THE BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION LOST ITS FUNCTION?¹

ABSTRACT

Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC) was established in 1992, at a time when the bipolar world order had ended and regional cooperation efforts were expected to strengthen. Its aim was to promote cooperation, primarily in the economic field, among the countries surrounding the Black Sea and some of their neighbors, a region that had previously received little attention. The membership of some countries in the EU, as well as conflicts including wars among others, has led to a weakening of BSEC's influence and function. Nevertheless, the need for cooperation in many areas around the Black Sea continues, and there is no doubt that BSEC remains the organization capable of responding to this need.

Keywords: Cold War, Regional Organizations, Organization of the Black Sea Economic Cooperation, EU-Black Sea Relations, Conflicts in the Black Sea Region

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte iki kutuplu dünya da sona ermişti. Bunun yerini ne alacaktı? Bazı Amerikan çevreleri artık dünyanın Amerika'nın yönlendirdiği tek kutuplu dünya olacağını ileri sürdülerse de, kısa sürede böyle bir bekleyişin gerçekçi olmadığı, kutuplardan birinin kalkmasının kutuplu dünya düşüncesinin de silinmesine yol açtığı görüldü. Eskiden şu veya bu kutbun içinde yer alan ülkeler daha özgürce

¹ The English title, abstract and keywords have been added by the editorial team, translated from the Turkish text.

hareket edebileceklerini düşündüler ve öyle hareket etmeğe yöneldiler. Her biri dış siyasetinde kendi görüşlerine ve çıkarlarına daha fazla ağırlık tanımağa başladı.

Kutuplaşmanın sona ermeğe başladığı dünyada, gelecek nasıl şekillenecek diye sorulduğunda, çoğu gözlemci geleceğin çok kutupluluk biçiminde şekilleneceğini, kutupların temelini de mevcut ya da şekillenecek olan bölgelerin alacağını iler sürdü. Dolayısıyla yeni bölgelerin de şekillenmesi gündeme girdi.

Karadeniz'in de bir bölge olarak kavramsallaştırılması bu döneme tesadüf eder. Aslında bölge çerçevesinde düşünüldüğünde, daha önceleri Karadeniz Bölgesi diye bir bölgeden pek söz edilmediği herhalde hatırlardadır. Barış, işbirliği ve istikrarı öngören böyle bir bölge oluşturulması fikrini ilk olarak tanınmış Türk diplomatı Şükrü Elekdağ'ın ortaya attığı ileri sürülür. Ancak, fikrin Türkiye'nin izlediği dış siyasete yön veren bir kavrama dönüşmesi dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın fikri benimsemesi ve fikri hayata geçirmek için bazı bölge liderlerini İstanbul'a davet etmesi sayesinde.

Türkiye'nin böyle bir oluşumun önderliğini yapması acaba hangi saiklere istinat ediyordu? Şurası muhakkak ki Türkiye, Karadeniz'i çevreleyen ülkelerin işbirliği yapabilmesi ve böyle daha istikrarlı bir ortama ulaşmaları için karşılıklı güvenlerini arttıracak girişimlere ihtiyaç olduğunu hissediyordu. Bu ülkeler, bir önceki dönemde iki kutbun karşı karşıya geldiği, hasmane ilişkilerin en yoğun ifadesini bulduğu ülkelerdi. Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Gürcistan Varşova Paktı üyesi iken, Türkiye NATO'nun vazgeçilmez bir parçası idi. Şayet bu coğrafyanın bir bölge olarak kavramsallaştırılması öngörülüyorsa, geçmişte rekabetçi olan bu ortamı işbirliği projeleriyle yumuşatmak uygun gözüküyordu.

İşbirliğinin nispeten kolay yürüyeceği bir alan olarak da iktisat isabetli olabilirdi. Geliştirilmesi öngörülen böyle bir bölgenin dünya siyasetinde daha etkin bir rol üstlenmesi mümkündü. Kaldı ki, bölgenin iktisadi işbirliği ve bunu izlemesi ümit edilen kalkınmayı başarması, böylece iktisadi istikrara kavuşması, ayrıca bölge ülkelerinin Avrupa Birliği ile düzenli ilişkiler kurmasını kolaylaştıracaktı.

Soğuk Savaşın sona ermesinin ertesinde bu savaşa katılan ülkeler arasındaki ilişkilerde sıcak savaş yaşanması beklenmiyordu. Buna karşılık işbirliği yapılmasının fayda sağlayacağı ortak sorunlar yoğunlu. Piyasa ekonomisi kurumlarının eski Doğu Bloku ülkelerinde yerleşmesi başlı başına bir sorundu. Bunun yanında iklim değişikliği ve çevre kirlenmesi ile mücadele gibi dünyaca önemi teslim edilen sorunlar yanında, terörle ve her türlü kaçakçılıkla (ki bunlar arasında insan, kadın, uyuşturucu, silah, hatta kaynağı belirsiz para kaçakçılığı da bulunuyor) mücadele edilmesi, bu mücadelelerin başarıyla yürütülebilmesi için de işbirliği çerçeveleri inşa etmek gerekiyordu. Üstelik, gerek bu tür çerçevelerin oluşturulması gerek işletilmesi için artık kutup lideri gibi bir aktör yoktu, önderliği bir ülke yüklense bile çok sayıda ülke birbiriyle görüşerek, uzlaşarak birlikte hareket etmeyi öğrenecekti.

Türk Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Soğuk Savaş sonrası ülkesinin Karadeniz bölgesinin inşasında liderlik yapabileceğini düşünmüştü. Karadeniz çevresinde bir işbirliği çerçevesi oluşturulması fikri ona cazip gelmişti. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, ilginçtir ki o döneme kadar Karadeniz bir bölge olarak görülmemiştir, Orta Doğu, Balkanlar, hatta Türk

Dünyası kavramları daha büyük ağırlık taşımıştı. Fakat böyle bir bölge kavramsallaştırmasına ihtiyaç duyduğu anlaşılan Rusya, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeler Özal'ın Karadeniz çevresinde işbirliği çerçevesi oluşturulması düşüncesine hemen ilgi gösterdiler. Gümrük vergilerinin düşürülmesi ve malların serbest dolaşımı konularına özel ilgi duydukları anlaşılıyor. Nitekim bu ülkeler Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesinin ilerlemesi için 1991 yılında Türkiye ile birlikte çalıştılar ve üye olması öngörülen ülkelerin dışişleri bakanları ile Şubat 1992'de İstanbul'da bir araya geldiler. 25 Haziran 1992'de İstanbul'da toplanan, devlet veya hükümet başkanlarının katıldığı zirvede de KEİB'in kuruluşunu ilan ettiler.

Toplantıya sadece Karadeniz'de kıyısı olan devletler değil, bölgeyle yakın iktisadi ilişkisi olan komşu devletler de katıldılar.

İsterseniz katılanları sayalım: Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Kuzey Makedonya, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna. Görüldüğü gibi, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Yunanistan, Moldova ve Kuzey Makedonya'nın Karadeniz'de sahili bulunmamakla beraber Karadeniz'i çevreleyen ülkelerle bir iktisadi bütün oluşturan bağlara sahiptiler ve KEİB içinde yer aldılar. Daha sonra Sırbistan da bu kuruluşa katılmış, böylece başlangıçta 12 olan üye sayısı 13'e çıkmıştır. Ayrıca on dört ülke de gözlemci statüsünde faaliyetleri izlemektedir.

Pekiye, üye ülkeler ne amaçla bir araya geldiler? Kuruluş belgesinde ayrıntılı olarak ifade edilen kuruluş amaçlarını özetlemek gerekirse, KEİB üyelerinin arasında siyasi ve iktisadi işbirliğini güçlendirerek bölgede barış ve istikrarın güçlenmesini amaçlamaktadır. KEİB devletler hukukuna uygun kurulmuş ve işleyecek bir örgüttür. Kimseye karşı kurulmamıştır. Üyelerinin başka uluslararası bağlantılarının gereklerini ve taahhütlerini ifa etmelerini engellemez. Örgüt amaçlarını gerçekleştirmek için alt kuruluşlar ve çalışma grupları oluşturmuştur. Bunlar arasında önemi ve faaliyeti itibarıyla dikkati çeken yapıların başında KEİB Parlamenter Asamblesi (PABSEC), Karadeniz Kalkınma ve Ticaret Bankası (BSTDB) ve KEİB İş Konseyi (BSECBC) bulunmaktadır. Ancak bunlara ilaveten çok sayıda çalışma grubunun kurulduğunu da eklememiz gerekiyor.

KEİB'in merkezi İstanbul'du. İşlerini yürütmesi için her altı ayda bir alfabetik sıraya göre bir başka üyeye verilen başkanlık görevi söz konusuydu. Bu başkana bağlı bir memur kadrosu kuruluşun kararlarını uygulayacaktı. Devlet veya hükümet başkanları ise beş yılda bir bir araya gelerek, KEİB'i siyaseten desteklemeye devam ettiklerini göstermiş olacaktı. Üyelerin siyasi desteği ve kuruluşu genel anlamda yönlendirmesi için üye ülkelerin dışişleri bakanları yılda iki defa bir araya gelecekler, fakat onları temsil eden yüksek seviyede memurlar yılda dört defa toplanarak kuruluşun faaliyetini hem denetleyecek hem de ona süreklilik kazandırmış olacaktı. Tabii, kuruluşun yapmayı öngördüğü işlere bağlı olarak muhtelif bakanların uzmanlıklarını ilgilendiren alanlarda toplantılar düzenlemesi de söz konusu olacaktı.

Kurulduğu yıllara dönecek olursak, KEİB o dönemde kendinden söz ettiren bir kuruluştur. Üye olan ülkeler bölgesel işbirliğini geliştirmenin kendileri için yararlar sağlayacağını düşünüyorlardı. Ancak, bu ilgiyi o günün koşulları altında değerlendirmek gerekiyor. KEİB üyesi ülkeler Soğuk Savaş'ın sona erdiğini, dünyanın yeni bir kutuplaşmanın

eşiğinde olmadığını düşünüyorlardı. Sovyetlerin dağılmasından sonra, devlet kapitalizmi devrinin sona erdiğini, piyasa ekonomisinin gelişmesi ve yerleşmesi gerektiğini düşünen eski Sovyet Bloku ülkeleri, kendilerinin bu yönde ilerlemesini sağlayacağını düşündükleri her türlü işbirliğine açıldılar.

Rusya da büyük bir ülke olmakla beraber komşu ülkeleri tekrar işgali öngörmeyen, bu ülkelerle sağlıklı iktisadi ilişkiler geliştirmeye değer veren bir yaklaşım sergilemekteydi. Bir örnek vermek gerekirse, bütün Karadeniz bölgesi kıyıları boyunca inşa edilecek, kıyıdaş bütün ülkeleri birbirine bağlayacak, ülkeler arası mal ve hizmet akımını kolaylaştıracak bir karayolu inşa edilmesi projesi herkeste heyecan uyandırmıştı. Keza KEİB Parlamenter Asamblesi'nin yaptığı toplantılar dikkatleri üzerine çekiyor, burada yapılan konuşmalar izleniyor, kararlar merak uyandırıyor. KEİB Yatırım ve Ticaret Bankası bölgesel altyapı yatırımlarını finanse etmekte başvurulacak bir kurum olarak görülüyordu.

Bugün Türkiye'de ve tahmin ediyorum Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerde, ya da KEİB üyesi ülkelerde bir anket yapacak olsak ve çoğu gence KEİB diye bir kuruluşu bilip bilmediklerini sorsak, korkarım çoğunluk bilmediğini dahi beyan edebilecektir. Bazıları "Evet, galiba adını duymuştum ama başka bir şey bilmiyorum," ya da "Kusura bakmayın, tarih bilgim pek kuvvetli değil," diyebilir. Bir dönem kendinden söz ettiren, gelecekte daha da önem kazanacağı düşünülen bir kuruluş varlığını sürdürmekle birlikte gerek kamuoyu gerek kurucular nezdinde önemini büyük ölçüde yitirmiş görünüyor. Acaba neden?

Hemen Türkiye'de yaygın kullanılan bir ifadeyle açıklayalım. Kuruluş tarihinden sonra köprülerin altından çok sular aktı. Evet, neler oldu? Bir kere, Avrupa Birliği Karadeniz'de kıyısı olan bazı ülkeleri üye yapmaya kararlı olduğunu sergiledi. Avrupa Birliği'ne üye olacaklarını kestiren Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin öncelikleri, anlaşılabilir nedenlerle, Karadeniz çevresinde işbirliğini geliştirmekten uzaklaştı; daha doğrusu, bu ülkeler nezdinde Karadeniz ikinci derecede önem arz eden bir konuma itildi. Hatta, daha da vahim bir gelişme oldu. Avrupa Birliği'nin başlıca ülkeleri, yeni üyelerin üzerinden AB'nin artık Karadeniz'de bir aktör olduğunu, AB üyesi olmayan Karadeniz ülkeleriyle komşu olduklarını iddia etmeye başladılar.

Daha da önemlisi Karadeniz'de söz sahibi olduklarını ileri sürdüler. Tabii tarihi olarak Karadeniz'de baş aktör olan Rusya ve Türkiye karşısında bu iddialar fazla anlamlı olmadı ve bir süre sonra fazla ileri sürülmez oldu ama KEİB'in etkisizleşmesinde bir rol oynadı. Her halükarda, ekonomik işbirliği artık kıyıdaş Romanya ve Bulgaristan'ın kendi başlarına karar vererek girişebilecekleri bir iş olmaktan uzaklaştı. Onlar attıkları her adımda AB'nin bir parçası olduklarını hesaba katmak mecburiyetinde kaldılar.

İkinci bir gelişme Amerika-Rusya etkileşimi ve bunun Karadeniz'e yansıması şeklinde oldu. Sovyetlerin çökmesi sonucunda ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun beklenenden daha kısa bir sürede toparlanarak bölgede önemli bir devlet olması, bu sefer Amerika-Rusya rekabetini devreye soktu. Türkiye, Karadeniz'in büyük devletlerin rekabet alanı olmasını istemediği için, Boğazlardan silahlı güçlerin geçişini ve Karadeniz'de bulunma sürelerini sınırlayan Montrö sözleşmesini istisnasız uygulamakta ısrar etti. Bu yeniden yükselen Rusya'yı Karadeniz'de de denetlemeyi isteyen Birleşik Devletleri memnun etmedi. Türkiye ile zaten başka konularda da anlaşmazlıkları bulunan Amerika,

Yunanistan-Bulgaristan-Romanya üzerinden Karadeniz'e ulaşarak, Türk Boğazlarını kullanmadan Karadeniz'de güçlenmeyi denedi. Bu konuda ne kadar başarılı olduğu belli değildir. Günümüzde Amerika'nın Türkiye'yi dışlayan bir savunma hattı kurmaya yöneldiği aşıkardır. Bu çerçevede artık Karadeniz'i özerk bir işbirliği alanı olarak kavramsallaştırmak güçleşmiştir.

Bütün bunlar yanında, Karadeniz işbirliğine yıkıcı darbe Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında yeniden egemenliğini güçlendirmek girişimi sonucu gelmiştir. Ukrayna çatışmasından çok önce Rusya'nın Gürcistan'a dönük saldırısını ve bazı Gürcü topraklarını, etnik gerekçeler ileri sürerek, Rusya'ya katmasını hatırlamamız gerekiyor. Bu gelişme Karadeniz işbirliğini denizin Doğu yakası açısından imkansız hale getirmiştir. Daha sonraki dönemde Rusya'nın bu defa Ukrayna ile çatışması Denizin Batı tarafında da işbirliğinin yolunu kapamıştır. Rus harekatı 2014 yılında önce Kırım'ı Rus topraklarına katarak başlamış, daha sonra Ukrayna'da Rus kökenlilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin de Rusya'ya katılması talebi olarak devam etmiştir. Ancak Rus talebinin daha da kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Rusya'da yaygın paylaşıldığı anlaşılan bir düşünce kalıbına göre, Ukrayna zaten Rusya'nın bir parçasıdır. Rusya öyle olması için çabalarına devam edecektir. Bu düşünce çerçevesinin işbirliğine pek yatkın olmadığını teslim etmemiz gerekiyor. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişimi, bu çerçevede Karadeniz'de ulaşımı engellemeye girişmesi, savaş döneminde bile bazı alanlarda işbirliği yapılabileceğini ileri süren düşünceye bir darbe niteliğindedir. Gerçi Türkiye'nin gayretleriyle Karadeniz Ukrayna ve Rus ürünlerinin ihracı için açık tutulmuşsa da, bu anlaşmanın kolay işlemediği bilinmektedir. Muhtemelen anlaşmanın işlemini kolaylaştıran husus Ukrayna'nın Rus donanmasını etkin tedbirlerle Karadeniz'in Doğusuna hapsetmeyi başarmış olmasıdır.

Gördüğünüz gibi, Türkiye'nin bir işbirliği bölgesi olarak oluşturmaya çalıştığı KEİB; muhtelif gelişmeler sonucunda başarılı bir deney olmamıştır. O zaman bu deneyi sona erdirmeye zamanı gelmiş midir? Belki de öyledir, ama önce iyi düşünmek gerektiğini bir defa daha hatırlatmamız gerekiyor. Karadeniz çevresindeki tüm olumsuz gelişmelere rağmen, işbirliği ihtiyacı ortadan kalkmış değildir. KEİB'i ihmal edersek, gelecekte tekrardan kurmak gibi bir işlemle karşı karşıya kalabiliriz. Belki daha güvenilir bir yol, KEİB'e mevcut koşullar altında işlevler bulmaktan geçmektedir.

Şu anda genel kanı Ukrayna ile Rusya'nın mücadelesinin çok uzadığı, savaşın sona ermesi gerektiğidir. Ancak savaşın sona ermesini sağlamak için gerek Rusya'nın gerek Ukrayna'nın bazı teminatlara kavuşturulması gerekmektedir. Bunlar nelerdir? Bir kere, Rusya Ukrayna'da Rus kökenlilerin yoğun olduğu bölgelerde yaşayan Rus kökenli ahalinin yaşamına eşit haklara sahip biçimde ve haksızlığa uğramadan, huzur içinde devam etmesi için ısrarcı olacaktır. Buna karşılık, söz konusu bölgelerin Ukrayna toprağı olarak kalmasında Ukrayna ısrarcıdır. İkinci olarak, Rusya Ukrayna'nın Rusya'ya karşı askeri bir operasyon alanı kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Bunu da, Ukrayna'nın hiçbir zaman NATO'ya girmemesi şeklinde işlevselleştirmiştir. Ukrayna ise, her zaman beklenmedik bir Rus saldırısına karşı hazırlıklı olmak istemektedir. Üçüncü olarak, Batı ülkeleri Rusya'nın gazından güvenilir bir biçimde yararlanmak istemekle birlikte, bunun Rusya'nın Batı'ya dönük askeri amaçların finansmanında kullanılmasını istememektedir.

Evet, devam edelim. Bütün Karadeniz ülkeleri, denizin mayınlardan temizlenmiş ve ticari trafiğe açık olmasını istemektedirler. Bütün ülkeler, denizde ortaya çıkan acil durumlarda

diğer kıyıdaş ülkelerin yardıma koşmasını beklemektedir. Bütün  lkeler birbiriyle karşılıklı çıkar gözetecek iktisadi ve özellikle ticari ilişkiler kurmalarının herkesin faydasına olacağının bilincindedir. İsterseniz listeyi daha uzatmayayım       sanıyorum nereye varmak istediğimi kestirmiş bulunuyorsunuz. Hali hazırda Karadeniz bölgesinde işbirliğine ihtiyaç vardır, hatta buna birçok bakımdan elverişli bir zeminin bulunduğu da söylenbilir.

Bu işbirliğini yürütecek araç olarak KEİB'i düşünebiliriz.

Karadeniz bölgesindeki işbirliğini KEİB'in uluslararası anlaşmalar çerçevesinde üstlenmesi doğru olacaktır. Değişik alanlarda yapılacak işbirliğinin ayrı ayrı projelendirilmesi gerekecektir. Karadeniz'in kıyıdaş ülkelerinin hepsinin her projeye katılması beklenmediği gibi, mümkün de değildir. Ama  ye ülkeler muhtelif projelere katılarak bölgenin işbirliğine açık ve barışçıl bir ortama dönmesine ve bu yönde ilerlemesine katkıda bulunabilirler. Sözgelimi, Ukrayna ve Rusya'nın ihtilaflarını gidermekte muhtemeldir ki, Ukrayna'ya belirli süre için bir barış gücü gönderilmesi gerekecektir. Bunun bir KEİB Barış Gücü olmaması bir neden yoktur. Ancak böyle bir güce bölgenin tüm ülkelerinin katkıda bulunmasına ne Rusya ne de Ukrayna'nın rıza göstermeyeceği aşıkardır. Buna karşılık, örneğin denizin mayınlardan temizlenmesi için daha yaygın bir katılımın mümkün olacağı akla gelmektedir. Kısacası, her projenin özelliklerine göre katılım söz konusu olabilir ve bu doğaldır. Vurgulamak istediğim nokta, gerekli gayret gösterilirse, KEİB'in bu işbirliğinin gerektirdiği  er veyi oluşturabileceğidir.

Değerli katılımcılar, KEİB'in kuruluşundan sonra gerçekleşen gelişmeler karşısında günümüzde etkisizleşmeye başladığını, ancak Karadeniz'de giderek yoğunlaşacağını beklediğim işbirliği ihtiya ına cevap verebilecek bir kuruluş olarak varlığını sürdürebilecek bir potansiyele sahip olduğunu sizlere ifade etmeye çalıştım. KEİB'in bu yönde girişimlerini yoğunlaştırarak sürdürmesini diliyorum.

Adında kara olsa da, mavinin egemen olduğu Karadeniz bölgemizde barışın tesisine dönük olan toplantımızda her birimiz bölgede barışı nasıl kurabiliriz diye düşünmek mecburiyetindeyiz.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

KÜRESEL GÜÇLERİN KARADENİZ ÇEVRESİNİ İSTİKRARSIZLAŞTIRMA STRATEJİSİ

Alaeddin YALÇINKAYA²

ÖZET

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Varşova Paktı üyeleri ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde, ideolojik ve baskıcı sistem kalıntılarından kurtularak demokrasiye yönelme yönünde güçlü irade ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bu istikametteki girişimlerin başarısı için gerekli olan altyapı yetersiz olsa da hemen her ülkede yasal düzenlemeler ve politik oluşumlar dikkate alındığında, bu yöndeki beklentiler son derece önemliydi. Bu süreçte Rusya dahil Komünist rejime veda eden devletler Avrupa Konseyi'ne üye olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yetkisini kabul etmişlerdir. Başta ekonomik sıkıntılar olmak üzere birçok cumhuriyet arasındaki etnik veya sınır sorunları, istikrarsızlık kaynağı olmuştur. Bununla beraber barış içinde birlikte yaşama, sorunları diplomasi yoluyla çözme girişimleri daha fazla tercih edilmiştir.

Barış ve işbirliği yönündeki yapılanmada belirli bir aşamaya gelindiği halde Soros fonlarıyla desteklenen Renkli Devrimler, katılımcı ağırlıklı doğal gelişme sürecini engellemiştir. İlginç örnek olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya için son derece önemli olan Kırım, ilgili anayasal ve uluslararası hukuk düzenlemeleri gereği Ukrayna'da kalmıştır. Rus donanması için vazgeçilmez olmasına karşın iki ülke arasında imzalanan kira sözleşmeleriyle Sivastopol Limanı'nın kullanımı Rusya'ya bırakılarak sorun barışçıl bir şekilde çözüm sürecine girmişti. Renkli Devrimler ve izleyen politik istikrarsızlık sürecinde Rusya, 2014'de Kırım'ı ilhak etmiş, 2020 saldırılarından sonra da Ukrayna'nın önemli bir kısmını işgal etmiştir.

Küresel aktörlerin müdahalesiyle Rusya yeniden Soğuk Savaş döneminde kaldığı zannedilen saldırgan ve yayılmacı stratejilere dönerek Karadeniz hinterlandı ve küresel barışa büyük darbe vurmuştur. Rusya'nın saldırıları küresel ve bölgesel barış açısından kabul edilemez olduğu halde bu sürece yol açan bölge dışı müdahalelerin de sorumluluğu önemlidir. Bu tebliğde başta Rusya-Ukrayna Savaşı olmak üzere bölge içinde çözülme sürecindeki sorunların küresel aktörlerin müdahalesiyle çatışma aşamasına gelmesi ve 2025 ortası itibariyle çözümsüz kalması ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Çevresinde İstikrar, Bölge Dışı Müdahaleler, Renkli Devrimler, Rusya-Ukrayna Savaşı, Kırım Sorunu

THE STRATEGY OF GLOBAL POWERS TO DESTABILIZE THE BLACK SEA REGION

ABSTRACT

With the end of the Cold War, a strong will emerged in the Warsaw Pact members and other former Soviet republics to get rid of the remnants of ideological and oppressive systems and move towards democracy. Although the necessary infrastructure for the

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü; ORCID ID: 0000-0001-5553-0314.

success of such initiatives was insufficient, considering the legal regulations and political formations in almost every country, expectations in this direction were extremely important. During this process, states that bid farewell to the Communist regime, including Russia, accepted the authority of the European Court of Human Rights by becoming members of the Council of Europe. Ethnic or border problems between many republics, especially economic difficulties, became sources of instability. However, peaceful coexistence and attempts to solve problems through diplomacy were preferred more.

Although a certain stage was reached in the structuring towards peace and cooperation, the Color Revolutions supported by Soros funds prevented the natural development process based on participation. As an interesting example, Crimea, which was extremely important for Russia after the collapse of the Soviet Union, remained in Ukraine due to the relevant constitutional and international legal regulations. Although it was indispensable for the Russian navy, the use of Sevastopol Port was left to Russia with the lease agreements signed between the two countries and the problem entered a peaceful solution process. During the Color Revolutions and the subsequent political instability process, Russia annexed Crimea in 2014 and occupied a significant part of Ukraine after the 2020 attacks.

With the intervention of global actors, Russia has returned to the aggressive and expansionist strategies thought to have remained in the Cold War period and dealt a major blow to the Black Sea hinterland and global peace. Although Russia's attacks are unacceptable in terms of global and regional peace, the responsibility of the interventions outside the region that led to this process is also important. This paper discusses the problems in the process of being resolved within the region, especially the Russia-Ukraine War, which have reached the stage of conflict with the intervention of global actors and remain unresolved as of mid-2025.

Key Words: Stability in the Black Sea Region, Extra-Regional Interventions, Color Revolutions, Russia-Ukraine War, Crimean Issue

Giriş

20. yüzyıl öncesinin sömürgeci devletleri günümüzde önemli ölçüde küresel aktör vasfını korumaktadır. Başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya, Hollanda 19. Yüzyılın önde gelen sömürgeci devletleri idi. Rus Çarlığı Kafkasya ve Türkistan'ı aldıktan sonra sömürgeci ülkeler sınıfına katılmıştır. ABD'nin 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgecilik girişimlerinin önemli sonuçları olmuş, bununla beraber daha çok Orta ve Güney Amerika'da bu tür ilişkiler kurabilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise sömürgecilik gündemden düştüğü halde görünüşte bağımsız, gerçekte eski sömürgecilerin kontrolündeki ülkelerin kontrolünde yeni sömürgecilik dönemi başlamıştır. Günümüzde yeni sömürgeci devletlerin başında ABD gelmektedir.

Küresel aktörler, kendi bölgesi dışında uluslararası ilişkileri çıkarları doğrultusunda etkileyen ve yönlendiren devletler veya örgütler demektir. Soğuk Savaş dönemi sonrasında önde gelen küresel gücü ABD olduğu halde Çin'in küresel güç vasfı hızla yükselmektedir. Öyle ki ekonomik veya askeri alanda İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Japonya'yı geçerek ABD'den sonra ikinci sıraya yükselmiştir. Nükleer güç

konusunda, halen Rusya'nın gerisinde olduğu halde askeri teknolojilerini hızla geliştirmektedir. Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünden biri olan Sovyetler Birliği'nin halefi Rusya Federasyonu'nun temel stratejisi, yeniden bu vasfı kazanmak, ABD karşısında küresel güç olmaktır. Karadeniz çevresindeki çatışmaların önemli ölçüde Rusya'nın belirtilen stratejisinden kaynaklandığı görülmektedir. Avrupa Birliği (AB), örgütün önde gelen üyeleri Almanya ve Fransa'dan ayrı olarak küresel aktör vasfı kazanmıştır. En başarılı entegrasyon örneklerinden olan AB'nin, örgütü oluşturan organların aldığı kararlar ve uygulamalar dikkate alındığında müstakil bir aktör vasfı gittikçe güçlenmektedir. Klasik dönem sömürgecileri Fransa, Hollanda, Almanya'nın aynı zamanda AB üyesi olması, İngiltere'nin bu örgüte sonradan katıldığı halde günümüzde ayrılmış olmasının Karadeniz'i istikrarsızlaştırma boyutu da bulunmaktadır.

Atlantik'in iki yakasında bulunan ABD ve İngiltere, birçok bakımdan diğer Avrupa ülkelerinden farklı veya genel olarak AB stratejilerine karşı politikaları da dikkate alınarak Atlantikçi güçler olarak isimlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinin AB sürecinde entegrasyona giderek siyasi ve ekonomik bakımdan güçlenmesi, küresel politikalarda İngiltere ve ABD çıkarlarına karşı tehdit olarak görülmüştür. Öyle ki İngiltere'nin AB üyelik başvurusu Fransa'nın karizmatik lideri De Gaulle yönetimi tarafından reddedilmiş, De Gaulle sonrasında 1973'te üye olabilmıştır. Bununla beraber AB üyesi İngiltere, önemli politikalarda örgütün gelişmesini ve güçlenmesini engellemiş, ortak para birimi Euro bölgesine ve ortak vize Schengen sistemine katılmamıştır. İngiltere'nin AB'den ayrılmasını başta Fransa ve Almanya olmak üzere AB'nin önde gelen devletleri memnuniyetle karşılamıştır.

Birçok bakımdan Avrupa'nın, dolayısıyla AB'nin önde gelen gücü Almanya'nın Rusya ile ilişkileri, Atlantikçiler tarafından tehlikeli bulunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler etkisindeki Doğu Avrupa ile NATO üyesi Avrupa ülkeleri arasına demir perde kurulması aslında Atlantikçi proje olarak Soğuk Savaş döneminde başarıyla uygulanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında çok daha güçlenen Almanya ile Rusya'nın enerji, teknoloji ve ticaret alanlarındaki dev ortaklıkları, ABD ve İngiltere tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Almanya'nın Rusya'dan doğalgaz ithalatı için kurduğu dev projeler, Atlantikçi güçler açısından büyük endişe kaynağı olmuştur. Öyle ki İngiltere ve ABD'nin kışkırtmasıyla başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başında, Rusya'dan Almanya'ya doğalgaz taşıyan Kuzey Hattı imha edilmiştir.

Bu çalışmada, Atlantikçi güçler olarak ABD ve İngiltere'nin genel olarak AB, özellikle Almanya'nın Rusya ile ilişkilerini hedef alan stratejilerinin bölgesel ve küresel anlamı tahlil edilmektedir. Bu kapsamda, 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ile sonuçlanan ve 2022 saldırılarına giden sürecin kara Avrupası üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Sovyetler sonrasında bütün eski cumhuriyetlerde olduğu gibi Karadeniz kıyıdaşı ülkelerde de demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne inancın hızla gelişmesine karşın bölge dışı ülkelerin Renkli devrimler vb. provokasyonları sonucunda otoriter rejimlerin yerleşmesinde veya mevcut yönetimlerin diktatörleşmesinde Atlantikçi güçlerin stratejilerine dikkat çekilmektedir. Netice itibarıyla komşu ülkeler arasındaki uzlaşmazlıklara müdahale eden bölge dışı ülkelerin aslında sorun çözücü olarak değil fakat çatışmaları sürekli kılarak küresel çıkarlarını koruma stratejileri üzerinde durulmaktadır.

1. Rus Jeopolitiğinde Kırım

Kırım, Rus devletinin kuruluşundan küresel güç haline gelme sürecinde en önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Öyle ki Deli Petro vasiyetinin 8. maddesinde Karadeniz'e kıyıdaş olmayı hedef tayin ederken, o günkü Rusya ile Karadeniz arasında Kırım Hanlığı bulunmaktaydı.³ Kırım'ın alınmasıyla birlikte Rusya Karadeniz kıyıdaş ülke haline gelmiş, Deli Petro'nun ifadesiyle nehir iken deniz olmuş, bir anlamda krallıktan imparatorluğa yükselmiştir. Donanma olmadan büyük güç olunamayacağını da tespit eden Deli Petro'nun ahfadı, Kırım Sivastopol'da donanma üssü kurmuş, rejimler değiştiği halde bu üssün önemi değişmemiştir.

Belirtmek gerekir ki 1453'te İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in 1475'te Kırım'ı fethetmesi, bu yarımadanın jeostratejik önemini de ortaya koymaktadır. Nitekim bundan sonra Karadeniz bir Osmanlı gölü haline gelmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın Osmanlı'dan bağımsız bir devlet haline gelmesi, Osmanlı'nın Karadeniz'deki gücüne de önemli bir darbe olmuştur. 1783'te Rusya'nın Kırım'ı alması ile Rus Çarlığı sadece Karadeniz'de değil her fırsatta Boğazlar üzerinde de pazarlıklara başlamıştır. 19. Yüzyıl Osmanlı-Rus savaşları ve savaş sonrası antlaşmaların en önemli maddelerini Karadeniz'in ve Boğazların statüsü, bu kapsamda Rus savaş ve ticaret gemilerinin durumu oluşturmuştur. Belirtmek gerekir ki 1853-1856 Kırım Savaşı ile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı dahil 19. yüzyıldaki savaşlarda ve barış süreçlerinde İngiltere genellikle Rus donanmasını sınırlayan stratejilerle Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Osmanlı'ya karşı genel olarak saldırgan politikalara karşın İngiltere'nin bu stratejisinin temelinde, Rusya'nın Karadeniz'de hâkim güç olmasının kendi çıkarlarına aykırılığı bulunmaktaydı. Bununla beraber İngiltere, Osmanlı ve Türkistan karşısında güçlü bir Rusya'yı daima desteklemiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin kuruluşunda etkili olan ABD Başkanı Wilson'ın 14 ilkesinin ilgili maddeleri Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki halklara self-determinasyon hakkı tanımaktaydı. Rusya'da batı karşıtı Bolşevik yönetimi iktidara geldiği halde, Wilson o dönemde bağımsız devletler haline gelmiş olan Kırım devleti dahil Kafkasya ve Türkistan halkları için en azından self-determinasyon hakkı tanınmamış, bunun yerine 6. maddede Rusya'nın boşaltılması ve Bolşevik yönetimin gelişmesi için her türlü imkânın verilmesi gereği belirtilmiştir.⁴

I. Dünya Savaşı ile Rus Çarlığı'nın sona ermesi ve iç savaş sürecinde Kırım'da bağımsız Türk devleti kurulmuş, ancak 1920'de bu devlete son verilmiştir. Sovyetler Birliği'nin kuruluş sürecinde diğer cumhuriyetler ve özerk bölgeler için söz konusu olduğu gibi Kırım'ın statüsü konusunda da birçok düzenlemeler yapılmış, 1936 Anayasası ile Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bünyesinde özerk cumhuriyet olarak kabul edilmiştir. Kırım Türklerinin 1944'te sürgünü, aslında jeopolitik bakımdan son derece önemli olan bu alanın Ruslaştırılması hedefine dayanmaktaydı. 1954'te ise coğrafi ve idari gerekçeler de dikkate alınarak Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna'ya hediye edildi. Bununla beraber Sovyetler Birliği dağıldığı zaman Kırım nüfusunun yaklaşık yüzde 70'ini Ruslar oluştururken Ukraynalılar yüzde 20 civarındaydı.

³ Rus Çarı I. Petro'nun Vasiyeti, <https://kafkasevi.com/index.php/article/detail/53>

⁴ Levent Ürer, "Woodrow Wilson'un İdeal Dünya Tasarımının Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Felsefesi'ne Etkileri", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2003, S.28, s. 4.

2. Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sürecinde Kırım'ın Statüsü

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin bağımsız devlet statüsü kazanmaları 21 Aralık 1991 tarihli Almatı Deklarasyonu ile gerçekleşmiştir. Bu süreçte kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çatısı altında siyasi sınırlar da kesinleşmiştir. İlgili sözleşmeler kapsamında 1936 Sovyet Anayasası'na göre belirlenen cumhuriyetler ve özerk bölgeler sınırları, uluslararası hukuk teminatı altına alınmıştır. Buna göre Kırım, belirtilen genel düzenlemeler kapsamında Ukrayna'ya bağlı özerk cumhuriyet haline gelmiştir. 1990'lar boyunca devam eden başta Çeçenistan bağımsızlık hareketi olmak üzere diğer etnik ve ekonomik sorunlar, Kremlin yönetiminin Kırım'ı sahiplenmesini gündeme getirmemiştir. BDT çatısı altındaki sözleşmeler gereği eski Sovyet cumhuriyetlerinde bulunan Kızılordu birlikleri ile her türlü savaş araçları, doğrudan bulunduğu ülkenin kadrosu veya malı haline gelmiştir. Bu bağlamda mesela Sovyetler Birliği'nin tek uçak gemisi Varyag, Sivastopol Limanı'nda bulunduğundan Ukrayna'nın mülkiyetine geçmiş, Ukrayna da bunu Çin'e satmıştır. Bununla beraber nükleer silahların Rusya Federasyonu'na teslimi konusunda mutabık kalınmıştır.

İç istikrarsızlıklar, ekonomik sorunlar ve bağımsızlık çıkışları, 1990'lar boyunca Yeltsin'in başta olduğu Kremlin yönetimini oldukça zorlamıştır. 2000 yılı itibarıyla Putin'in başa geçmesinden sonra öncelikle 11 Eylül 2001 olayları başta olmak üzere Rusya'nın yeniden süper güç haline gelmesi yolunda önemli fırsatlar sunmuştur. Petrol fiyatlarındaki yükselme, Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtularak daha etkili uluslararası aktör haline gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla büyük güç olmanın gereği güçlü donanma ve bunun için son derece önemli olan Kırım'daki Sivastopol Limanı'nın kullanımı yeniden gündeme gelmiştir. Putin'in iktidarını güçlendirmesiyle birlikte bazı eski Sovyet cumhuriyetlerinde ikili anlaşmalarla askeri üsler kurmuş, Sovyet dönemindeki tesislerin birçoğunu yeniden inşa etmiştir. Putin'in "Yakın Çevre" doktrini, eski Sovyet cumhuriyetlerinin yeniden Rusya'ya bağlanmasını hedeflememekle birlikte küresel stratejilerde açıkça Moskova karşıtı gelişmelere sessiz kalamayacağı anlamına gelmektedir. Bu anlamda özellikle NATO üyeliği girişimleri, Rusya'nın bir anlamda kırmızı çizgisi haline gelmiştir.

Putin ile birlikte eski Sovyet cumhuriyetlerinde askeri üslerin kurulması veya yeniden açılması konusunda ikili işbirliği anlaşmaları birçok ülkeyle başarıyla gerçekleşmiştir. 1992'de imzalanan sözleşmeyle kuruluş süreci başlayan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), 2002'de uluslararası örgüt haline gelmiştir.⁵ Rusya'nın yanında Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan'ın üye olduğu örgütte Sırbistan gözlemci üyedir. Buna karşın ABD ile ilişkilerini sıcak tutan GUAM⁶ (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova) ülkelerinde bölünme, işgal ve siyasi istikrarsızlıklar sürüp gitmiştir.

Çarlık döneminden itibaren Rusya'nın küresel güç olarak donanma üssü durumundaki Sivastopol'da yeniden Rus varlığı, aynı zamanda Ukrayna'nın egemenlik sorunu haline gelmiştir. Belirtilen iç hukuk düzenlemeleri ve Kırım'ın Ukrayna'ya aidiyeti konusunda uluslararası hukuk temeli olan BDT kapsamındaki sözleşmelere karşın Kremlin'in Kırım

⁵ Önder Kara, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile NATO'nun Karşılaştırılması", *Avrasya Stratejileri*, Der.: Alaeddin Yalçınkaya, Derya Tuğlu, Ankara, Astana Yayınları, 2019, ss. 107-128.

⁶ Member States, <https://guam-organization.org/en/guam-member-states/>

ilgisi gittikçe yükselmiştir.⁷ Bununla beraber benzer birçok ülkeyle olduğu gibi, Kırım değil fakat sadece Sivastopol Limanı'nın Rusya'ya kiralanması konusundaki girişimler başarıyla sonuçlanmıştır. 1997'de imzalanan ilk sözleşmede 2017'ye kadar Rusya'ya kiralamada mutabık kalındığı halde Rusya'nın uzatma girişimleri yoğun muhalefete sebep olmuştur.⁸ 2010'da Ukrayna'da Moskova yanlısı Yanukoviç iktidarıyla kira sözleşmesi 2044'e kadar uzatılmıştır.⁹ Bu sözleşme de tartışmalı oturumlardan sonra Ukrayna parlamentosunda onaylanmıştır. Sözleşmeyle ilgili Rus yetkililer ise tarihin en pahalı kira sözleşmesinin imzalandığını duyurmuşlardır.¹⁰

3. Renkli Devrimler ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri

Renkli devrimler 2003'te Gürcistan'da "Gül", 2004'te Ukrayna'da "Turuncu" ve 2005'te Kırgızistan'da "Lale" adıyla, Soros fonlarıyla gerçekleşen halk hareketleri sonunda belirtilen cumhuriyetlerde yönetimlerin el değiştirmesi sürecidir.¹¹ Benzer hareketler Özbekistan'da yaşandığı halde Kerimov yönetimi olayları kanlı bir şekilde bastırarak ABD etkisindeki GUUAM'dan ayrılmış, bu örgütlenmenin yeniden GUAM haline gelmesine sebep olmuş ve Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmuştur. Sokak hareketleriyle başlayan olaylar sonucunda Gürcistan devlet başkanı, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin son Dışişleri Bakanı kurt diplomat olarak bilinen Shevardnadze, yerine ABD'den gönderilen Saakaşvili'ye bırakmak zorunda kalırken Ukrayna'da seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. Sovyet sonrası bulunduğu coğrafyanın tek demokratik devleti durumundaki Kırgızistan'da da istikrar bozulmuş, yönetim seçimlerle değişmesine karşın iç çatışmalar sürüp gitmiştir.

Diğer ülkelerde olduğu gibi daha fazla demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, açık toplum talepleriyle gösteriler sonucu seçimler yenilenmiş, Ukrayna'da Rus yanlısı Yanukoviç yerine Yuşçenko devlet başkanı, Timoşenko ise başbakan olmuştur. Bu süreçte Sivastopol kiralamasının uzatılması girişimleri engellenmiş, yukarıda belirtildiği gibi 2010'da Yanukoviç'in yeniden devlet başkanlığı ile kiralama sözleşmesi uzatılmıştır.

Özellikle Putin iktidarından sonra Ukrayna'daki seçimlere müdahalesi veya Yanukoviç'in seçimlere hile karıştırdığı iddiasıyla gündeme gelen olayların birçok boyutu bulunmaktadır. Öte yandan Yanukoviç yönetiminin anti demokratik veya baskıcı uygulamaları yahut yolsuzluk iddiaları da söz konusudur. Bununla beraber tartışmalı seçimlerden sonra Sivastopol Limanı'nı Rusya'ya kiralamasının, öncelikle Rus realpolitikini doğru okuması veya Ukrayna'nın güvenliği açısından zorunlu bir taviz olarak görmesi söz konusudur. Bu süreçte Moskova'nın Yanukoviç'e yönelik baskı, tehdit, vaat veya ayartma iddiaları da gündeme gelmiştir. Ancak 2025 şartları altında, 2014'te Kırım'ın ilhakına giden süreçte Yanukoviç'i hedef alan demokratik taleplerin dile getirildiği gösterilerin Ukrayna'nın egemenlik hakları başta olmak üzere halkının huzur,

⁷ Alaeddin Yalçinkaya, "Rus Realpolitikinin Ertelemediği Sorun: Kırım", *Karadeniz Araştırmaları*, 2005, 8, ss. 99-113.

⁸ Rus Donanması Kirayı Uzatmak istiyor, 22.10.2008, <https://www.denizhaber.com/rus-donanmasi-kirayi-uzatmak-istiyor/13942>.

⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, "Kırım'ın Geleceği Nasıl Şekillenecek?", <https://tuicakademi.org/kirimin-gelecegi-nasil-sekillenecek/>

¹⁰ Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet, <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia>

¹¹ World: Soros Says Revolutions Don't Build Democracies, <https://www.rferl.org/a/1076135.html>

refah, güvenlik, hatta yaşama hakkına büyük darbe vurduğu görülmektedir. Gösterilere katılanların haklı veya en azından masum talepleri veya niyetlerine karşın süreci kontrol eden bölge dışı aktörler ve fonların iyi niyetli olduğu şüphelidir.

Başta Renkli Devrimler olmak üzere dış destekli fonlarla beslenen sosyal hareketlerin diğer ülkelerde olduğu gibi Ukrayna açısından da bedeli ağır olmuştur. İddia edildiği gibi hile ile de olsa seçilmiş başkanın ülkesini terk etmesinden sonra yaşanan süreçte Kırım meclisi ve halkı önce Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan etmiş, 2014'te Rusya'ya katılmıştır. Bu sürecin her aşaması, uluslararası hukuka aykırı olduğu halde 2025 itibariyle Kırım fiilen Ukrayna'dan bağımsızdır. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü korumak iddiasıyla NATO'ya katılma hakkını savunan, bu yönde her türlü desteği vereceğini iddia eden Atlantikçi güçler, Rusya karşısında Kiev yönetimini daha fazla kışkırtarak uzlaşma yollarını, hatta mevcut sınırlarını koruma konusundaki diplomasi yollarını kapatmıştır. 24 Şubat 2024'te başlayan Rus saldırıları sonucunda Ukrayna'da binlerce kişi hayatını kaybetmiş, şehirler harap olmuş, milyonlar başka ülkelere göç etmiş, başta Donbass bölgesi olmak üzere ülkenin birçok şehri Rus işgali altına girmiştir. Rus saldırıları ve işgali uluslararası hukuka aykırı olduğu halde savaşın bitmemesi yolunda Atlantikçi güçler her aşamada Ukrayna yönetimini kışkırtmaya devam etmiştir. 2025 ortası itibariyle ülkenin önemli bir bölümü işgal altında olduğu halde Atlantikçi çevrelerin işgal edilen yerlerin Rusya'ya bırakılarak Ukrayna'yı barışa zorlamaları, aslında bu bölge hakkında değişmez stratejilerin parçasıdır.

Sömürgeci güçlerin hedef ülkeler arasında çatışma çıkartarak müdahale zemini hazırlaması, böl-yönet taktiği ile yeni kontrol alanları kurması yaygın olarak uygulanan stratejilerdendir. Karadeniz bölgesinde ise Rusya, sömürgeye konu olmadığı halde belirgin bir sömürgeci geçmişi bulunan, Soğuk Savaş dönemi süper gücü Sovyetler Birliği'nin halefidir. Soğuk Savaş döneminde çatışan iki kutuptan birinin lideri durumunda olduğu halde ABD ile Sovyetler Birliği arasında doğrudan çatışma bilinmemektedir. Bu durum genellikle “danışıklı dövüş” kavramıyla izah edilmektedir. Çünkü ABD'nin Komünist Sovyetlere karşı korumak söylemiyle Avrupa'yı kontrol etmesi, SSCB'nin de kapitalizme karşı kendi nüfuz alanında etkinlik sağlaması için karşıt güçlerin gözle görülür tehdit ve saldırılarına ihtiyacı olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi sonu itibariyle Rusya'nın yıkılması, ABD'nin özellikle Avrupa'daki varlığını tartışılır hale getirmiştir. Renkli Devrimler ile bozulan istikrar Moskova yönetimini saldırganlık yönünde beslemiş, bu süreçte de en fazla Karadeniz kıyıdaşı ülkeler etkilenmiştir. Bölge dışı aktörlerin demokrasi ve açık toplum söylemleriyle siyasi istikrarı bozma girişimleri planlı bir şekilde çatışmaları teşvik etmiş, bu süreçte hedef ülkelerde demokrasi ve insan hakları alanında ciddi gerilemeler yaşanmıştır. Savaş şartlarında Ukrayna'nın seçime gidememesi yanında daha önce AİHM'nin yetkisini kabul eden Rusya'nın bu kurum üyeliğinden çekilmesi, sadece Rus halkını hukukun üstünlüğü imkanından mahrum bırakmamış diğer bölge ülkeleri açısından da insan hakları alanında önemli gerilemeye yol açmıştır.

SONUÇ

1989'da Varşova Paktı'nın kendisini feshetmesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması, nihayet 1991 sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. Devletçi ekonomi ve genellikle tek parti sistemine dayanan ideolojik rejimlere dayanan rejimlerin başarısızlığı olarak kabul edilen bu sürecin sonunda demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, açık toplum gerekliliği gibi liberal değerler önem kazanmıştır. Demokrasi, aynı zamanda tarihi sürecin getirdiği değerler ve kültür birikimi olduğu halde eski Sovyet cumhuriyetlerinde bu yöndeki toplumsal talepler, küresel barış açısından son derece önemli idi. Bununla beraber geçen süre zarfında yaşanan çatışmalar, barışı ve istikrarı bozan müdahaleler ve kendi çıkarları doğrultusunda hedef ülkelerde istikrar bozucu girişimler bu tarihi fırsatın kaçırılmasına yol açmıştır. Özellikle demokrasinin beşiği veya başka ülkelere demokrasi götürme misyonunu edindiğini iddia eden aktörlerin bu süreçteki istikrar bozucu müdahaleleri, sadece bölge ülkelerinde değil küresel ilişkilerde de güven ve barış ortamını zayıflatmıştır.

2025 itibarıyla parçalanmış ve tahrip olmuş Ukrayna gerçeğinde, devletin egemen eşitliği ve ülke bütünlüğünü esas alan uluslararası hukuku hiçe sayan Rusya kadar, kendi çıkarları için başka ülkelerde toplumsal ve siyasal istikrarı bozucu müdahale veya kışkırtmalarda bulunan ABD ve İngiltere ile bulunduğu bölgenin jeopolitik ve realpolitik gerçeklerini dikkate alamayan Kiev yönetiminin de sorumluluğu bulunmaktadır. Benzer şekilde bölge dışı güçlerin demokrasi vb. gerekçelerle müdahalesine selam duran bu süreçte rol alan siyasi aktörler de ülkelere büyük zarar vermiştir. Sovyet sonrası Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandı ülkelerin oluşturduğu bölgede barış ve işbirliği, küresel ilişkiler açısından da son derece önemli olduğu halde bölge dışı güçlerin müdahaleleriyle çatışmalar devam etmekte olup bu yüzden güven ve işbirliğine dayanan refah ve huzur ortamı kurulamamıştır.

Bölge dışı güçlerin kendi çıkarları gereği hedef ülkelerde istikrar bozucu, doğal gelişimi engelleyici müdahaleleri hukuk veya etik açısından kabul edilemez. Bununla beraber BM bünyesinde, veto yetkisine sahip daimî üyelik sisteminde, sorunların hukuki yönleri açısından değil de beş üyenin çıkarları doğrultusunda kararların alınması, birçok örnekte olduğu gibi Karadeniz çevresindeki sorunlarda da çözümsüzlüğün yerleşmesine yol açmıştır. Atlantikçi aktörlerin AB'yi hedef alan stratejileri gereği Rusya-Ukrayna savaşına yol açan gelişmeleri başlatarak sürdürmelerinde, saldırgan Rusya'ya karşı uluslararası mekanizmaların etkisiz kalmasında BM Güvenlik Konseyi'ndeki karar usulünün büyük etkisi vardır. Ukrayna yönetiminin bu gerçeği de dikkate almayarak NATO üyeliği veya Rusya'nın stratejik çıkarlarına karşı ilgisiz kalması, 2025 ortası itibarıyla ülkeyi perişan hale getirmiştir. Bu süreçte egemen bir ülke olarak Ukrayna'ya istediği örgüte katılma yolunda destek vaadine karşın çıkarları gerektiğinde aynı güçlerin bu ülkeyi ve halkını feda etmesi, çıkarlar, söylemler ve eylemler arasındaki çelişkileri de gözler önüne sermektedir. Buradaki analizde belirtilen hususlar kesinlikle Rusya'nın saldırgan ve işgalci politikalarını mazur görmeyip fakat BM sistemi ve Kremlin stratejilerine karşın Ukrayna yönetiminin sadece Atlantikçi vaatlere güvenmesi, bölgesel ve küresel dengeleri hesaba katmaması kapsamındaki yanlışlarını tespit etmektedir.

KAYNAKLAR

Kara, Önder, “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile NATO’nun Karşılaştırılması”, *Avrasya Stratejileri*, Der.: Alaeddin Yalçınkaya, Derya Tuğlu, Ankara, Astana Yayınları, 2019, ss. 107-128.

Member States, <https://guam-organization.org/en/guam-member-states/>

Rus Çarı I. Petro’nun Vasiyeti, <https://kafkasevi.com/index.php/article/detail/53>

Rus Donanması Kirayı Uzatmak istiyor, 22.10.2008, <https://www.denizhaber.com/rus-donanmasi-kirayi-uzatmak-istiyor/13942>.

Tüysüzoğlu, Göktürk, “Kırım’ın Geleceği Nasıl Şekillenecek?”, <https://tuicakademi.org/kirimin-gelecegi-nasil-sekillenecek/>

Ukraine extends lease for Russia's Black Sea Fleet, <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia>

Ürer, Levent, “Woodrow Wilson’un İdeal Dünya Tasarımının Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Felsefesi’ne Etkileri”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2003, S.28, ss. 1-22.

World: Soros Says Revolutions Don’t Build Democracies, <https://www.rferl.org/a/1076135.html>

Yalçınkaya, Alaeddin, “Rus Realpolitiğinin Ertelelediği Sorun: Kırım”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2005, S. 8, ss. 99-113.

THE GEOPOLITICAL RAMIFICATIONS OF GREAT POWER RIVALRY IN THE BLACK SEA REGION: TURKIYE'S STRATEGIC ROLE POST-2022

Ecaterina-Elena MATOI¹

ABSTRACT

The Black Sea is a relatively small geographical unit when compared to oceans and the Mediterranean, and, during the 20th century, a less contested space for major economic and military powers especially due to a periphery-type confrontation between the United States (US) and the Soviet Union. It separated NATO's eastern flank from the Soviet Union, and Türkiye represented the tip of the spear from this perspective for decades. This article aims to identify and analyze the evolution of power projection in the Black Sea region by great powers and their allies after 2022 Russian invasion of Ukraine, in the context of a resurgent major- and superpower confrontation, as well as Türkiye's role and prospects in this region's geopolitical dynamics.

Keywords: Black Sea Region, Türkiye, Great Powers Rivalry, Power Projection, Rimland

KARADENİZ BÖLGESİNDE BÜYÜK GÜÇ REKABETİNİN JEOPOLİTİK SONUÇLARI: 2022 SONRASI TÜRKİYE'NİN STRATEJİK ROLÜ²

ÖZET

Karadeniz, okyanuslar ve Akdeniz ile karşılaştırıldığında nispeten küçük bir coğrafi birimdir. 20. yüzyılda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki çevre tipi çatışma nedeniyle, büyük ekonomik ve askeri güçler için daha az çekişmeli bir alan olmuştur. NATO'nun doğu kanadını Sovyetler Birliği'nden ayıran Karadeniz, Türkiye'yi onlarca yıl boyunca bu perspektiften bakıldığında mızrağın ucunu temsil etmiştir. Bu makale, yeniden canlanan büyük ve süper güç çatışması bağlamında, 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından büyük güçler ve müttefiklerinin Karadeniz bölgesindeki güç projeksiyonunun evrimini ve Türkiye'nin bu bölgenin jeopolitik dinamiklerindeki rolünü ve beklentilerini tespit ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Bölgesi, Türkiye, Büyük Güçler Rekabeti, Güç Projeksiyonu, Kenar Kuşak

1. Research Design and Theoretical Framework

The development of geopolitics emerged in the context of international competition and confrontation, emphasizing this discipline's global view. While Alfred Mahan's theoretical development emphasized on maritime power as a dominant factor in global confrontation, Halford Mackinder focused on land power, associating the term

¹ PhD, matoiecatarina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2474-1669.

² Türkçe Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

“Heartland” (of Europe, Asia, and North Africa) with the territories of Russian Federation, Mongolia, Iran, Tibet, Central Asia, and Eastern Europe, i.e. a territory practically isolated from sea and thus less controllable through sea power. Nicolas Spykman’s “Rimland” theory identified the region surrounding Mackinder’s “Heartland”, i.e. countries from Europe, West, South and East Asia, as key to project global power, based on the argument that they can access both (Asian and European) “Heartland” and the sea, and consequently, controlling the Rimland is key to global dominance.³ Considering British and subsequently American global ambitions, the three main classical theories reflect both interest and determination in preparing or projecting power throughout Asia, the largest and most populous continent on the planet. This Occidental perspective identifies Türkiye as a Rimland country, i.e. with both sea power and access by land to Asia and Europe.

Besides geopolitics, international relations, particularly realism, emphasizes on the term “power”, in the sense of a country’s ability and/or resolve in determining outcomes on the international scene. From a terminology perspective, various concepts are used throughout literature to describe countries that aspire and act towards larger influence across the globe: Richard Ned Lebow⁴ uses the term “great power” in his analysis on classical realism, whereas Michael J. Lee and William R. Thomson refer to “Major powers” or “global powers.”⁵

From a modern competition perspective, Timofeev claims that the attributes of a superpower (in this research, part of the category great powers) encompass a far superior economic potential, military power, developed industrial and scientific sectors as well as critical technologies, human capital as material factors, and the “... *presence of a systematic and consistent political philosophy of international relations*”, arguing that the only two countries that exhibit such attributes in the modern era are the US and China.⁶ For the purpose of this research, the term great power has been selected in order to include former global superpowers like the United Kingdom or the Russian Federation, and Türkiye in the analysis framework, albeit their roles might align at least partially with or against larger frameworks defined by either the US or China at a certain time. This definition is also consistent with European and British apparent non-alignment to American policy in Ukraine at the beginning of President Donald Trump’s second term. The rivalry or confrontation landscape has experienced significant changes after the Cold War. Two concepts will be considered for the purposes of this research: DIMEFIL (*Diplomatic, Information, Military, Economic, Financial, Intelligence and Law Enforcement*), i.e. the multidimensional aspect of power projection (*multidimensionality*), discussed especially in American military planning, and “*complete spectrum*”⁷, i.e. the

³ Colin Dueck, “Geopolitics Reborn,” *Foreign Policy Research Institute*, July 19, 2013, <https://www.fpri.org/article/2013/07/geopolitics-reborn/>.

⁴ Richard Ned Lebow, “Classical Realism,” in *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith (Oxford: Oxford University Press, 2013), 59–76.

⁵ Melissa J. Lee and William R. Thompson, “Major Powers vs. Global Powers: A New Measure of Global Reach and Power Projection Capacity,” *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, September 26, 2017, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.610>.

⁶ Ivan Timofeev, “Political Philosophy: An Attribute of a Superpower,” *Modern Diplomacy*, March 11, 2023, <https://modern diplomacy.eu/2023/03/11/political-philosophy-an-attribute-of-a-superpower/>.

⁷ David J. Katz, “Multidimensionality: Rethinking Power Projection for the 21st Century,” *Parameters* 48, no. 4 (2018): 21–34, <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3009>.

infinite extension of DIMEFIL, which can be encountered in literature in similar or comparable forms, like for example “full-spectrum dominance”. The framework presented by Katz also emphasizes on networks as the means to project power multilaterally or indirectly rather than bilaterally. This perspective can explain, for example, the hypothesis that the US and allies entered a direct or indirect conflict with the Russian Federation in order to ultimately weaken China’s defenses, but indirect power projection will not be thoroughly investigated in this article.

The Black Sea region, as term, has a strictly geographical connotation. For the purpose of this research, it cannot be compared with, for example, “South-East Asia”, which represents a development paradigm, or “Trans-Atlantic”, which is generally associated with a security alliance besides the geographical meaning. Throughout known history, the Black Sea region has suffered fundamental transformations, also due to migration and conflicts. Ottoman and Austro-Hungarian influences were gradually replaced by the Soviet one in the first part of 20th century, which overtook effective territorial control of northern and eastern shores of the Black Sea. Due to economic development considerations, infrastructure challenges, superpower projections, and other potential factors, contemporary Black Sea countries did not manage to integrate their economies based on the Black Sea geographical paradigm, but mobilized along exogenous initiatives like the EU or Belt and Road Initiative (BRI), despite efforts like Türkiye-founded and Istanbul-based Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC).⁸

In the military dimension, the Black Sea represented a relatively accepted buffer between Türkiye as a NATO member and the Soviet Union, and subsequently the Russian Federation. In the economic dimension, the Black Sea has become a renewed focus point only in the context of European Union’s expansion eastwards, and the potential that the trade route between China and Europe exhibits. In both dimensions, the war from Ukraine contributed to an increased interest and accelerated power projection in the region: Ukraine’s mineral resources and Europe’s energy supply diversified away from the Russian Federation represent topics of global interest, whereas the conflict itself and the goal to reach acceptable outcomes on both sides led to significant military dynamics. From this perspective, the term “intensity of power projection” is herewith introduced, in order to empirically quantify power projection as low, medium, or high, in a particular dimension or holistically across DIMEFIL spectrum.

2. Background of Great Power Contemporary Rivalry in the Black Sea Region

The domination degree of Western political philosophy in what is considered international relations can be debated, but it materialized in cooperation venues like the United Nations and Bretton Woods Agreement. This can be associated to what Katz considers “systems”, like for example manufactured systems for Pax Americana, which among others, are self-reinforcing through the quest for stability and generally react to transformation and risks.⁹ During and immediately after World War II, there was little to no rivalry between the US and Soviet Union, but once the global conflict ended, these two poles began to compete in projecting power across the globe, presumably due to ideology, although the material component cannot be fully excluded as well. Greece (\$

⁸ Black Sea Economic Cooperation (BSEC), “Black Sea Economic Cooperation (BSEC),” accessed May 4, 2025, <https://www.bsec-organization.org/>.

⁹ David J. Katz, “Multidimensionality: Rethinking Power Projection for the 21st Century,” *Parameters* 48, no. 4 (2018): 21–34, <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3009>.

693.9 million) profited from the Marshall Plan more than Türkiye (\$ 242.5 million)¹⁰, but in 1952, both countries joined NATO. Türkiye was becoming the eastern-most NATO countries, who contributed to the block's victory against the Soviet Union and latter's dissolution in 1989-1991. It can be hypothesized that, at this point in history, the American-led political, economic, and military block became at least partially self-reinforcing, and traditional NATO members, along newly added Eastern European countries assumed that American proveness is a constant: any deviation from this paradigm would have constituted a change, triggering reactions according to the multidimensional paradigm presented above. The EU reportedly launched TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) Program in the 1990s, with TRACECA Corridor (Europe – Caucasus – Asia) as one of the first projects.¹¹ This project appears to predate the Trans-Caspian International Transport Route (TITR) as part of the Logistics Business Forum "New Silk Road".¹² Until 2014, West's push eastwards materialized in the expansion of NATO and EU, and until the Maidan Revolution, Russian opposition appeared less significant: the Russian Federation was carrying out exchanges with NATO and cooperation was on the table, despite former's 2008 war with Georgia.

It can be hardly argued that the intensity of power projection around the Black Sea was very low before 2014: DIMEFIL activity became more intense, and NATO/EU expansion increased both exogenous and indigenous power projection. For example, Nagorno-Karabakh conflict represents an example of indigenous power projection around the Black Sea in the aftermath of Perestroika. Nevertheless, assuming a relatively low level of power projection before 2014 in the Black Sea region, this increased to medium after Crimea was overtaken by the Russians, 23 years after having granted independence to Ukraine. After 2014, Türkiye opposed the annexation of Crimea due to at least two particular reasons: Crimea was inhabited by many Tatars, and the cliché of military invasions, specific to certain great powers, did not represent a step towards peaceful global cooperation. The fundamental conflict between the West and the Russian Federation was not settled through the Minsk Agreements, as the two agendas did not find common ground: in the light of Soviet Union's dissolution, the US and its allies assumed the Russian Federation was a defeated party and the opposition to former's expansion eastwards is not a fundamental factor to be considered, whereas the latter assumed that the unwritten agreement with NATO to conserve the territorial buffer formed after 1991 is binding. Therefore, the power projection among the two blocks increased holistically, and consequently in the Black Sea. The strategic aspects of this confrontation are evident and across the entire DIMEFIL spectrum, but the nature of the conflict is fluid. From a historical perspective, a continuation of the Cold War resulting in West's expansion after Soviet Union's disintegration, perceived as a defeat of the latter, represents a known and predictable pattern. However, in the wider landscape of global developments, glitches like the wars from Afghanistan and Iraq, the 2008 financial crisis,

¹⁰ Statista Marshall, "ECA/MSA*-Zuteilungen an die Teilnehmerländer des Marshallplans in den Jahren 1948 bis 1952," accessed May 4, 2025, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/249519/umfrage/die-verteilung-der-marshallplan-hilfen-auf-die-laender/>.

¹¹ Vugar Guliyev, "Middle Corridor: From Western-Initiated TRACECA to China's Belt and Road Initiative," *Baku Research Institute*, September 11, 2023, <https://bakuresearchinstitute.org/en/middle-corridor-from-western-initiated-traceca-to-chinas-belt-and-road-initiative/>.

¹² Middle Corridor, "History," accessed May 4, 2025, <https://middlecorridor.com/en/about-the-association/history-en>.

Brexit, and parallel developments such as the rise of emerging economies, BRICS and China, relativize outcomes of the Cold War.

In the fundamental and traditional confrontation between the US and Western Europe on one hand, and the Russian Federation on the other hand, Türkiye appears to have pursued a “Türkiye first” policy, carrying both rewards and risks. As a NATO member and defender of both Turkic and Muslim interests in Central Asia, Türkiye opposed the Russian Federation and supported Ukraine, and as a state with constraints related its’ internal security, Ankara challenged Western decision-making related, for example, to Patriot and F-35 fighter programs by acquiring Russian defense systems and developing its own defense industrial complex. The ramifications of this confrontation in the broader Black Sea region follow a front-line pattern in all dimensions: the multidimensional confrontation between the two camps increases the intensity of power projection for all regional countries and at global level. Amid a general rearming tendency, the lines between political, military, and economic dimensions are blurred, with the association, for example, between Ukraine’s minerals and agricultural products as economic prizes, and latter’s quest for defense alliances with the West. Similarly, the increasing economic ties between Central Asia and European economic powerhouses impacts not only the relations of the former with the Russian Federation, but with Türkiye as well: the support for UN resolutions on Cyprus by Uzbekistan, Kazakhstan and Turkmenistan, were reportedly a disappointment for Turkish foreign policy and associated by Cumhuriyet newspaper to a betrayal (“*They sold the TRNC for 12 billion euros*”)¹³, emphasizes a challenge that Türkiye, as a regional leader, faces after 1991: should the Russian Federation lose influence in Central Asia, does this translate into an opportunity for Türkiye, or the vacuum will be filled even more comprehensively by expanding Western geopolitical systems? Addressing this question may also entangle the topic of identity geopolitics and its potential to outperform strictly economic policies.

In the emerging competition between the US and Europe on one hand, and China on the other hand, Türkiye is, at the time of this article, strongly anchored in Western economic system through trade and finance, although the discussion on this country’s potential adherence to the EU is not mainstream and BRICS partner status is under consideration. Despite its strategic location as a natural land bridge between Asia and Europe, Türkiye’s role in the large-scale trade between Asia and Europe has been historically relativized by sea trade, but in the newer paradigm of train connectivity, Türkiye could offer two routes for the Middle Corridor, i.e. by train from Tbilisi to Mersin or Istanbul, or by sea from Batumi to Greece, as alternatives to sea routes from Poti and Batumi (Georgia) to Chornomosk (Ukraine), Constanta (Romania) and Burgas (Bulgaria).¹⁴ It must be emphasized however, that despite the significant potential of these routes to improve regional development, there are projects that fundamentally increase competition: except the North-South routes, like for example connect the Russian Federation to Iran or India, the BRI routes and a potential alternative from China to Europe through Iran and Central Asia in addition to that through the Russian Federation, or the India – Middle East –

¹³ Basil Giannopoulos, “Turkic States Recognize Republic of Cyprus, Sparking Outrage and Sense of Betrayal in Ankara,” *Greek City Times*, April 8, 2025, <https://greekcitytimes.com/2025/04/08/turkic-states-recognize-republic-of-cyprus-sparking-outrage-and-sense-of-betrayal-in-ankara/>.

¹⁴ Middle Corridor, “History,” accessed May 4, 2025, <https://middlecorridor.com/en/about-the-association/history-en>.

Europe Corridor, concepts like the Persian Gulf – Black Sea Corridor proposed by Iran¹⁵ may add complexity to the expected wave of replies to China’s BRI concept.

3. Türkiye’s Prospects and Roles in the Post-2022 Black Sea-Related Development

Previous section identified two fundamental sources for power projection intensity increase around the Black Sea: the accentuation of a long confrontation between the West and Russian Federation, that results in “rimland” conflicts along the former Soviet borders from Central Asia and in Ukraine, and the tensions determined by China’s rise as an economic and trade power, the trade routes vision, and large-scale replies from traditional economic powers. Both developments exhibit causes exogenous to Türkiye, and determine a systematic increase in power projection by the actors mentioned above.

Türkiye’s role in the war from Ukraine could be considered both conservative and assertive. On one hand, Türkiye supported Ukraine and NATO initiatives to the extent considered possible, and on the other hand, it carefully applied Montreux Convention with respect to access of riparian and non-riparian military assets to the Black Sea. The failure of Minsk Agreements guarantors to enforce the decisions, should this have been a goal for all parties, provided Ankara with the opportunity to overtake mediation: Russian acceptance of Türkiye as a mediator and the agreement that the two parties, i.e. Ukraine and the Russian Federation, were reportedly ready to sign, represented a diplomatic success for the host, but this did not manage to reduce the intensity of exogenous power projection in the Black Sea region.

However, the application of Montreux Convention by Türkiye, which guardianships the Bosphorus Strait, managed to reduce temporarily the military escalation of the conflict. However, the acceptance of this Turkish decision by NATO allies like the UK, was reportedly negotiated in conjunction with the admission of new NATO members. However, the cited article implies that while Türkiye’s agreement for NATO expansion was a decision with permanent consequences, British observers do not appear to have completely given up the endeavor to increase military presence in the Black Sea. The slogan presented in a November 2024 article “*If the Black Sea’s resources are to be exploited, a free and open Black Sea is vital*”¹⁶ resembles both a self-invitation and conditions hinted by article’s authors, for economic development to progress. Particularly the emphasis on “free and open” is confusing vis-à-vis interests of riparian states: great powers, particularly former colonial empires, possess the historical experience to capitalize economically and financially on task force deployments, hence what is the underlying meaning of a free and open Black Sea? As in the case of Central Asia, a theoretical complete freedom from Russian influence can result for the remaining riparian states into a significant increase of British, American, or continental European military and economic resolve, and of a more comprehensive, multidimensional non-riparian projection of power. Assuming that such a scenario could prevail, although the Russian Federation is a nuclear power, Türkiye may benefit from an increased security landscape, but its claim to potential resources will have to consider agreements that consider the security situation. Likewise, the openness can be an abstract term without precise

¹⁵ Basil Giannopoulos, “Turkic States Recognize Republic of Cyprus, Sparking Outrage and Sense of Betrayal in Ankara,” *Greek City Times*, April 8, 2025, <https://greekcitytimes.com/2025/04/08/turkic-states-recognize-republic-of-cyprus-sparking-outrage-and-sense-of-betrayal-in-ankara/>.

¹⁶ James Rogers and George Scutaru, “The Case for a British Task Force in the Black Sea,” *Britain’s World*, The Memorandum, no. 21 (2024), <https://www.britainsworld.org.uk/p/the-memorandum-21-2024>.

directions, especially in the context of a relatively large-scale confrontation, Türkiye's role as a gatekeeper and the global financial dominance of centers like New York and Washington.

The competition sparked by China's development model and philosophy is gradually transforming a large part of the globe either directly or indirectly, raising the competition in many industrial and manufacturing sectors. Initially, Türkiye appeared to emerge as a strategic competitor to Chinese exports, but as these diversified and Türkiye became a global power in fields like military drone development and production, the perception on competition may have evolved. Furthermore, the deployment of Turkish military naval assets to Pakistan during the April 2025 crisis with India has multiple implications: besides reinforcing its global reach and resolve, Türkiye protects Pakistan against a potential systematic economic competitor, and indirectly contributes to the security of China-Pakistan Economic Corridor, a key BRI asset. The economic and financial aspects of Türkiye as a Black Sea riparian state, in the context of Russia – Ukraine war and West – East economic confrontation, are complex. On one hand, Ankara may have benefited from the Ukrainian grain exports via its ports, a development consistent with its mediation role despite drone sales to Kiev. On the other hand, Türkiye received record daily quantities of Russian natural gas in April 2025, i.e. 100 million cubic meters per day, double when compared to the Ukrainian pipelines.¹⁷ Similarly, besides defense deals, Türkiye is set to open its first nuclear power plant, Akkuyu, which is owned and expected to be operated by Russians.

Whether these developments contribute to an increased intensity of power projection in the area or not can be subjected to debate. Of course, all countries became alert after Nordstream and the probability of Turkstream sabotage is low, but the application of Russian sanctions on the construction of Akkuyu nuclear power plant by a presumably united NATO block, and Türkiye's decision to skip the contract with Siemens and select a new Chinese supplier for power station components¹⁸ hint at potentially diverging interests at least in this context. The question of power projection intensity is aiming in this context the economic dimension. At a global scale, economic development is overall expanding, and this impacts positively the Black Sea region overall. Therefore, the question of power projection intensity relates more to the source rather than intensity itself.

From a trade perspective, the source of general economic expansion is primarily exogenous for the region, i.e. the expansion of trade routes between Europe and China, and indigenous through economic development, also due to hydrocarbon production, trade, and infrastructure development. Türkiye is part of these regional developments and benefits from both Middle Corridor and energy supply routing from the Russian Federation and Central Asia on its territory. The goal of Türkiye to become an energy trade hub is progressing in multiple directions, Black Sea development being just one of the projects. The relatively recent discovery of gas in the Black Sea by Türkiye and other riparian states, is paralleled by Türkiye's projects with the Russian Federation,

¹⁷ Lars Kuite, "Neuer Gas-Rekord: TurkStream liefert jetzt doppelt so viel wie einst Ukraine-Route," *Berliner Zeitung*, April 15, 2025, <https://www.berliner-zeitung.de/wirtschaft-verantwortung/neuer-gas-rekord-turkstream-liefert-jetzt-doppelt-so-viel-wie-einst-ukraine-route-li.2316628>.

¹⁸ Huseyin Hayat Sezer, "Turkish Nuclear Plant Delayed by Withheld Siemens Parts, China to Supply," *Reuters*, September 11, 2024, <https://www.reuters.com/business/energy/turkish-nuclear-plant-delayed-by-withheld-siemens-parts-china-supply-2024-09-11/>.

Azerbaijan, Iraq, and diplomatic efforts in Libya, Iraq, Pakistan, and the Caspian region.¹⁹ However, not all developments are smooth for Türkiye in its quest to advance its energy hub stance: in early 2021, it was reported that the EU, UK and US sanctioned Turkish entities seeking to drill in Eastern Mediterranean without the agreement of the Republic of Cyprus.²⁰

Türkiye is raising the intensity of power projection in the economic dimension of its region through hydrocarbon exploitation and trade, and this can benefit its citizens, but the significance of Ankara efforts must be compared with the broader energy landscape. While American deliveries of LNG and petroleum to Europe is rising, and Europe oscillates between a soft and a hard Hydrocarbon-Exit, Türkiye may become a more significant supply route especially if adding Iraqi or Gulf pipelines to its existing transit system. However, the competition between the US and Saudi-influenced OPEC in petroleum supply represents a global variable that no other third party can easily overlook. After Saudi production increases led to the demise of American shale oil companies after 2015, the price increase after 2018 allowed these companies to reconsider shale oil and gas exploitation, and resulted in massive production increases in the US. As of April 2025, OPEC is reconsidering a joint and swift production increase, benefiting all industrial manufacturers and the economy in general, but reducing margins for companies with high production costs and consequently the entire downstream margin structure. Such developments can impact oil revenues of countries like the US and the Russian Federation, but of energy hubs as well. From this perspective, Türkiye and its energy business plans may be impacted by the expected oil price decrease from the second part of 2025.

Considering Timofeev's criterion, a derived research question is whether Türkiye's political philosophy of international relations can be considered systematic and consistent, i.e. whether Türkiye is a great power, especially in the context of great power confrontation in the Black Sea region. Certainly, larger economic and military powers determine essentially new outcomes in confrontation theaters. If Türkiye's power projection capacity is compared to that of China or the US, and systematic and consistent entails a global dimension, then Türkiye's great power status is limited. However, assuming that all modern countries inspire themselves anyway from history and other countries, and that Türkiye may have systematically and consistently defined its philosophy to project power at regional level and increase its global footprint slower, through initiatives like arms sales increase, a successful pursuit of this framework places it alongside all other countries that set their aims and manage to reach them.

Another aspect of Türkiye's role in the Black Sea power projection is the type of power it wants to exert. Until the beginning of 21st century, the fundamental paradigm of expanding influence and control by confrontation and victory might not have been questioned: the Ottoman Empire carried out wars, and so did the Greek and Roman Empires, and the entire Europe and America throughout history. However, the Chinese development paradigm questions the necessity to project hard power for development,

¹⁹ Hande Kazanci, "Türkiye Eyes Role as Energy Trade Hub, Turkish Energy Minister," *Anadolu Agency – Energy Terminal*, May 2, 2025, <https://www.aa.com.tr/en/energy/general/turkiye-eyes-role-as-energy-trade-hub-turkish-energy-minister/48965>.

²⁰ Caroline Smith-Warren and Charles A. Valenstein, "Update: EU, UK, and US Sanctions Against Turkey," *Morgan Lewis*, January 28, 2021, <https://www.morganlewis.com/pubs/2021/01/update-eu-uk-and-us-sanctions-against-turkey>.

despite the presence of large military and economic powers that usually prevent the rise of competitors. China did not carry out wars before, or during its fast development, and as of 2025, it is the largest economy in the world in terms of GDP Purchasing Power Parity. Should this be perceived as a historical exception, then the question of projecting especially hard power for expansion might remain a choice for developing great powers, but should this become a standard on the international relations scene, then all countries might begin considering hard power only for defense purposes only.

Türkiye appears to have defined a systematic and consistent foreign policy through instruments that reflect its history and global tendencies. Despite internal economic pressure, coup attempts and participation in conflicts like the one from Syria, Ankara's power projection aspirations are reflected by doctrines like Blue Homeland (Mavi Vatan). Likewise, Türkiye projects diplomatic and economic power through state organizations like TİKA and Diyanet, that despite their resemblance to counterparts like USAID, they may exhibit a fundamentally different role in Türkiye's power projection around the Black Sea, in the Balkans, Africa, and Asia. From the perspective of strategic autonomy, the hypothesis that Türkiye has chosen its own development directions is supported by above arguments, and these appear consistent with its history and values, despite not addressing the entire global population directly.

CONCLUSIONS

This research has focused on geopolitical dynamics in the Black Sea region, especially the ones generated by great powers, Türkiye or impacting the latter country. The research design was based on classical geopolitical frameworks, two concepts from American military planning, i.e. DIMEFIL and "complete spectrum", augmented with the new concept "intensity of power projection". The study identified in various instances, directly or through comparison, sources, and effects of power projection, emphasizing on whether they are indigenous or exogenous to the Black Sea region.

The section focused on the background of contemporary great power rivalry in the Black Sea region, two main conflicts have been identified: a conflict inheriting the Cold War, i.e. between the US along its European allies and the Russian Federation, and the economic competition between China and the West. In the post-Cold War continuation, Türkiye appears to have adopted a "Türkiye First" policy, although its economic and security ties rely fundamentally with the West. However, it was identified that Türkiye was trusted enough to overtake the mediator role between the Russian Federation and Ukraine after Minsk Agreements failure, but this did not necessarily result in a solution to the fundamental underlying conflict.

Türkiye is a NATO member and an economic partner for the European Union, but its foreign policy agenda include major vectors like pan-Turkic and Muslim cooperation. The developing relations with Central Asia in the era of trade corridors and diversification of hydrocarbon supply routes can be perceived as both contribution and competition to European economic interests. Likewise, although in close contact with Central Asian Turkic countries, the EU appears to develop independent cooperation agendas rather than in coordination with Türkiye.

Ankara's stance in the Ukrainian conflict was supportive for NATO, but conservative in terms of increasing the intensity of power projection through the application of Montreux

Convention. Taking into consideration that this conflict is fueled also by control of resources like minerals and grain, Türkiye managed to resist temporarily the significant and permanent increase of foreign military presence in the Black, but the UK appears to pursue this role. Certainly, NATO security guarantees are reinsuring for Türkiye's security, but these may impact the cost of doing business in the region, and increase regional competition.

From the perspective of Türkiye's stance in the trade corridors competition, Türkiye may have perceived the expansion of Chinese influence at the beginning, but a potential shift from this stance is suggested by the increasing Turkish support for Pakistan.

An important part of Türkiye's strategy for economic development is energy production and trade. Despite important initiatives and cooperation with countries from Central Asia and West Asia, Türkiye is conditioned by potential competition from the Persian Gulf states, and fundamental market variables like OPEC's ability to adjust the supply and price of crude oil

In the context of power projection's rising intensity in the Black Sea region, determined either by military endeavors like the British one, or by the American and European push eastwards through powerful economic instruments, Türkiye appears to conduct a systematic and consistent foreign policy. However, the competition among rivals and allies is more apparent than ever at the beginning of 2025, and today's successes can rapidly transform in tomorrow's challenges.

REFERENCES

- BSEC. "Black Sea Economic Cooperation (BSEC)." Last modified May 4, 2025. <https://www.bsec-organization.org/>.
- Dueck, Colin. "Geopolitics Reborn." *Foreign Policy Research Institute*, July 19, 2013. <https://www.fpri.org/article/2013/07/geopolitics-reborn/>.
- Giannopoulos, Basil. "Turkic States Recognize Republic of Cyprus, Sparking Outrage and Sense of Betrayal in Ankara." *Greek City Times*, April 8, 2025. <https://greekcitytimes.com/2025/04/08/turkic-states-recognize-republic-of-cyprus-sparking-outrage-and-sense-of-betrayal-in-ankara/>.
- Guliyev, Vugar. "Middle Corridor: From Western-Initiated TRACECA to China's Belt and Road Initiative." *Baku Research Institute*, September 11, 2023. <https://bakuresearchinstitute.org/en/middle-corridor-from-western-initiated-traceca-to-chinas-belt-and-road-initiative/>.
- Katz, Daniel J. "Multidimensionality: Rethinking Power Projection for the 21st Century." *Parameters* 48, no. 4 (2018). <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3009>.
- Kazancı, Handan. "Türkiye Eyes Role as Energy Trade Hub, Turkish Energy Minister." *Anadolu Agency – Energy Terminal*, May 2, 2025. <https://www.aa.com.tr/en/energy/general/turkiye-eyes-role-as-energy-trade-hub-turkish-energy-minister/48965>.
- Kuite, Lars. "Neuer Gas-Rekord: TurkStream liefert jetzt doppelt so viel wie einst Ukraine-Route." *Berliner Zeitung*, April 15, 2025. <https://www.berliner-zeitung.de/wirtschaft-verantwortung/neuer-gas-rekord-turkstream-liefert-jetzt-doppelt-so-viel-wie-einst-ukraine-route-li.2316628>.
- Lebow, Richard Ned. "Classical Realism." In *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, edited by Tim Dunne, Milja Kurki, and Steve Smith, 59–76. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Lee, Min Jae, and William R. Thompson. "Major Powers vs. Global Powers: A New Measure of Global Reach and Power Projection Capacity." *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, September 26, 2017. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.610>.
- Middle Corridor. "History." Last modified May 4, 2025. <https://middlecorridor.com/en/about-the-association/history-en>.
- Rogers, James, and George Scutaru. "The Case for a British Task Force in the Black Sea." *Britain's World*, Memorandum No. 21.2024, November 28, 2024. <https://www.britainsworld.org.uk/p/the-memorandum-21-2024>.

Sezer, Hüseyin Hayat. "Turkish Nuclear Plant Delayed by Withheld Siemens Parts, China to Supply." *Reuters*, September 11, 2024. <https://www.reuters.com/business/energy/turkish-nuclear-plant-delayed-by-withheld-siemens-parts-china-supply-2024-09-11/>.

Shokri, Umid. "Persian Gulf-Black Sea Corridor: A New Era for Iran-Europe Trade or Just Another Risk?" *Middle East Institute*, November 25, 2024. <https://mei.edu/publications/persian-gulf-black-sea-corridor-new-era-iran-europe-trade-or-just-another-risk>.

Smith-Warren, Caroline, and Christopher A. Valenstein. "Update: EU, UK, and US Sanctions Against Turkey." *Morgan Lewis*, January 28, 2021. <https://www.morganlewis.com/pubs/2021/01/update-eu-uk-and-us-sanctions-against-turkey>.

STATISTA MARSHALL. "ECA/MSA*-Zuteilungen an die Teilnehmerländer des Marshallplans in den Jahren 1948 bis 1952." Last modified May 4, 2025. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/249519/umfrage/die-verteilung-der-marshallplan-hilfen-auf-die-laender/>.

Timofeev, Ivan. "Political Philosophy: An Attribute of a Superpower." *Modern Diplomacy*, March 11, 2023. <https://moderndiplomacy.eu/2023/03/11/political-philosophy-an-attribute-of-a-superpower/>

UKRAINE AND RUSSIA: A NEW PARADIGM FOR INTERNATIONAL CONFLICT

Barry STOCKER¹

ABSTRACT

The current war between Ukraine and Russia should draw our attention to some issues in political theory, which also means informing issues in international relations theory and strategic studies. The war cannot be assessed purely in terms of the more reductive kind of realist theory. It is a war of ideological competition. The paper first addresses Fukuyama's diagnoses of the post-Cold War order in international relations and within societies with reference to German philosophy. The ideological conflict in the current war is assessed through a look at the thought of Dugin, a leading advocate of annihilationist war against Ukraine. His thought attempts to promote traditionalist-authoritarian national-imperial, which has Russia in a privileged role. As a thinker of traditionalism themes he is inferior to the German legal and political theorist Schmitt. A more significant articulation of a Slavic Russian special culture can be found in the theorist of language and literature Bakhtin, in a mixture of populism and plurality of voices. A thinker who studied and taught in Ukraine. Finally, the paper addresses some issues about war and violence coming out of Schmitt with regard to the interpretation of Clausewitz and the way back from to the renewal of liberal thought.

Keywords: Liberalism, Authoritarianism, War, Ideology, Violence

UKRAYNA VE RUSYA: ULUSLARARASI ÇATIŞMALAR İÇİN YENİ BİR PARADİGMA²

ÖZET

Ukrayna ile Rusya arasındaki mevcut savaş, siyasal teori açısından bazı konulara dikkat çekmelidir; bu durum, uluslararası ilişkiler kuramı ve stratejik çalışmalar için de önemlidir. Savaş, indirgemeci realist kuramla tek başına açıklanamaz. Bu, ideolojik rekabete dayanan bir savaştır. Makale, Alman felsefesine atıfla, Fukuyama'nın Soğuk Savaş sonrası düzene ilişkin değerlendirmelerini—hem uluslararası ilişkilerde hem de toplumların içinde—ele alarak başlar. Güncel savaşta ideolojik çatışma, Ukrayna'ya karşı yok etmeye yönelik savaşı savunan başlıca isimlerden Dugin'in düşünceleri üzerinden incelenir. Dugin, Rusya'ya ayrıcalıklı bir rol veren gelenekçi-otoriter, ulusal-emperyal bir çizgiyi teşvik etmeye çalışır. Ancak gelenekçilik temaları bakımından, Alman hukuk ve siyaset kuramcısı Schmitt'e kıyasla daha zayıftır. Slav-Rus özgül bir kültürün daha anlamlı bir ifadesi ise, popülizm ile çok sesliliği birlikte düşünen dil ve edebiyat kuramcısı Bahtin'de görülebilir; Bahtin Ukrayna'da öğrenim görmüş ve ders vermiştir. Son olarak makale, Schmitt'ten hareketle Clausewitz'in yorumuna ilişkin savaş ve şiddet konularını ve buradan liberal düşüncenin yenilenmesine dönüş imkânını tartışır.

¹ Boğaziçi University, barry.stocker@bogazici.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-8082-7838.

² Türkçe Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Otoriterlik, Savaş, İdeoloji, Şiddet

The intensification of conflict between Ukraine and Russia in 2022, following several years of low intensity conflict, surely brought a decisive end to ideas which became influential in 1989 of a perpetual peace as suggested by Immanuel Kant (1991), or of an end of history as was indirectly suggested by G.W.F. Hegel (1991). The best-known contributions in this vein are from Francis Fukuyama in 'The End of History'(1989) which covers Hegel, but not Kant, and then later he brings in Kant in *The End of History and the Last Man* (1992), which also includes discussion of Nietzsche. Fukuyama has suffered from his famous article as it a lot less nuanced and qualified than the book, which includes valuable discussions of social disharmony-based Nietzsche's idea of the last man (2006) and Hegel's discussion of struggles for recognition (2018), not mentioned in the article. It is significant that Fukuyama moved so quickly from apparent celebration of the end of ideological rivals to liberal democracy into deep concerns with social fragmentation. It should also be noted that Fukuyama established the framework for his within the terms of Germany philosophy from the 1790s to the 1880s, that is in the move from Kant to Hegel within German Idealism and then Nietzsche's anti-metaphysical challenge to the Idealism and Rationalism in both. Philosophy we can see is essential to the understanding of society and politics. This must also mean international relations.

The relevant distinctions between Hegel and Kant are that Hegel had reservations about perpetual peace, so the union of these two perspectives was always open to question. It is also the case that Kant himself out forwards the idea of perpetual peace with some ambiguity. In the essay of that name, he refers to the inn sign of perpetual peace as a graveyard. He also suggests in his aesthetics of the sublime that war allows for a kind of sublimity, some kind of experience of the transcendental or the infinite, where it is fought with courage and regard for the laws of humanity. So, we can question if the most famous advocate of world peace had a real philosophical foundation for it. Hegel also saw some value in the courage of war, but unlike Kant did not see a global authority to enforce peace and some kind of cosmopolitan law as desirable, even if history is moving in some necessary direct towards some kind of ordered liberty in states with an ethical foundation.

Fukuyama argued that liberal democracy had no competitors left and alternatives could only be varied and relatively marginal. He may have underestimated alternatives to liberal democracy, but he was not wrong to suggest that nothing would replace the Cold War socialist bloc and Marxist-Leninist thought as a global rival to liberal democracies. Like Kant, he is rather ambiguous about the possible triumph of 'republics' unified in global peace, referring to the importance of Hegelian struggles of recognition, that is status, in future politics. Fukuyama is stuck with the reputation of the man who was premature in predicting world peace and global liberal democracy, but careful reading shows that has more to say about current circumstances than the reputation suggests. He mixes Hegel and Nietzsche in a discussion of the last man who only desires calm and an egalitarianism of mediocrity in contrast to status struggles which undermine this kind of democratic peace. Through this kind of analysis, we can see that liberal democracy and international peace projects always produce some kind of reaction. A reaction we can see has been growing as liberal democracy has been tending to give way to illiberal democracy characterised by what John Stuart Mill and Tocqueville called the tyranny of the majority, or transition to full authoritarianism.

The collapse of liberal hopes for a liberal democratic Russia co-operating with western, or western led, transnational organisations for a cosmopolitan democratic peace project is maybe the central event in this process. It is not realistic to attribute this to a tightly defined coherent ideological project in Russia, but there are a number of tendencies which often go in the same direction, and which can be grouped together as Eurasianism. The original Eurasianists were emigre white Russians meeting in Sofia after the Bolshevik Revolution (Mirsky 1927). They hoped that the vanguardist socialist revolution would give way to some kind of return to traditional Russian authority in state and church.

The collapse of the USSR allowed a return to these themes in Russia, under the label of Eurasianism or Neo-Eurasianism (Bassin, Glebov and Laruelle 2015) but now combining traditionalism with anti-western socialism turned communalism, oriented towards personalism and imperial mission in politics. That is external imperialism with regard to territory beyond the borders of the Russian federation and internal imperialism with regard to a constantly strengthening power vertical in the relations between central government and the Russian people.

This does have an intellectual spokesman Alexander Gelyevich Dugin (2014), who appears at times to have had a close relation with centres of political and military power. His work is also associated with the idea of a Fourth Political Theory, which is his most favoured label (2012). The first three theories are theories of modernity: liberalism, communism, fascism. The Fourth Political Theory is supposedly distinct from all three as a form of resistance to modernity, but certainly looks far closer to fascism than the other three, with liberalism as the principal enemy. National Bolshevism is an acceptable ideological influence for Dugin and at one stage in his evolving political-theoretical career he has had influential roles in the National Bolshevik Party and then the National Bolshevik Front, as well as the Eurasia Party. This relation with the Russian state is however unclear and variable. The state system anyway is very factionalised on various axes, including ideology, regardless of the appearance of a monolithic system under the personalistic control of Vladimir Vladimirovich Putin. The point is not that Dugin has provided an ideological base for Putin, but that his rather eclectic ideas are very symptomatic and a great point of reference for the discourses of post-liberal Russia, converging with anti-liberal and post-liberal tendencies outside Russia, which include an emphasis on spheres of influence in international relations, referred to as a multipolar world (2020), as well as extreme forms of IR realism.

Dugin is very scholarly and is at times a careful thinker. However, his frequently eclectic and superficially synthesising approach, along with shifts of position and evasions about the most extreme expressions of his thoughts does not really make him a first rank thinker. At core he is traditionalist authoritarian ethnic nationalism. Attempts to gesture towards some kind of pluralism in thought are undermined by an evident belief in an imperial Russian state dominated by white Christian Russian speakers. Gestures towards international pluralism are undermined by his evident belief in the biggest possible expanding Russian sphere of influence, and interventions in what he sometimes recognises as other spheres of global influence, which extends to his discussion of a different form of *logos* for different cultures.

Dugin's belief that the Russian sphere is the most important and anything that resists it is decadent, extends to what can only be described as incitement to genocidal war against

Ukraine (Shekhovstov 2017): ‘We should clean up Ukraine from the idiots. The genocide of the cretins is due and inevitable’ (Riabchuck 22). This while condemning everything western as imperialism. The extreme version of this inconsistency of his Putinist condemnation of Ukraine as Nazi. It is perhaps pointless to attempt rational argument against such claims. It is important to note that Ukraine has regularly voted out Presidents during its post-Soviet independence and has not invaded any other territories. There is an extreme right in Ukraine which has sometimes participated in political upheavals and sent paramilitary groups to areas of conflict with Russia. It is currently unrepresented in the Rada, the Ukrainian Parliament). Putin has a complicated changeable connection with Dugin, but has a pattern of favouring mystical traditionalist imperial Russian nationalists, including the most famous Russian fascist Ivan Ilyin. As with many fascist aligned thinkers we can discuss if he was a pure fascist or more of a traditionalist nationalist authoritarian who aligned with fascism for a while as the best thing available. The distinction in terms of real world politics where the power vertical, the security state, imperial ambitions, archaeo-ethnic purity, a sacralised state and an extreme form of personalistic rule take priority over independent legal institutions, separation of powers, autonomous civil society, democratic peace between nations, and any idea of individual rights, is marginal. The traditionalists and the fascists end up in the same camp pursuing functionally identical politics, where any gestures towards liberal democratic forms are decorative. Putin himself, and his associates are not deep in political theory or even in well worked out ideology. Putinist discourse itself is eclectic and opportunistic in its references (Longman and Tismaneanu 2020) but is pulled inevitably in the direction of what is authoritarian traditionalist and imperial nationalist, along with remnants of Soviet ideology and mindset. It is worth following up these deep ideological drives, which have many affinities with illiberal and post-liberal thought and politics in many countries.

Dugin and Ilyin are not among the leading political thinkers of the twentieth-century, even if they have some merits as scholars and commentators. Ilyin is hardly known in the English language. His Hegel commentary has some niche appeal while his political writings are not available in any kind of accessible scholarly form. For deep traditionalist authoritarian thought Carl Schmitt is the most significant political theorist and is recognised as such across a broad range of political positions. For an idealised vision of Slavic-Russian identity, Dugin and Ilyin are outranked as thinkers by the Russian literary and linguistic theorist, Mikhail Mikhailovich Bakhtin. His political views are rather ambiguous and a matter of debate. Populist, traditionalist, pluralist, soft-Marxist, Christian ethicist, are among the options. In any case Dugin is outranked by a German as a political thinker, and by a man of ambiguous politics, taken by many left-leaning thinkers as one of their own, as a thinker about what might be distinct in Slavic-Russian culture.

Before returning to Schmitt, let us investigate Bakhtin. The most significant text for present purposes is *Problems of Dostoevsky's Poetics* (1984a). Bakhtin looks at the novels, and other fictions, of Fyodor Mikhailovich Dostoevsky with regard to polyphony, that is the appearance of many voices without hierarchy, in which no position goes unchallenged, and ideas interact. This draws on a European tradition going back to the novels and satires of antiquity, Medieval forms of mockery and subversion in writing, the Medieval carnival in which authority is overturned, and all the literary creation which draws on these influences including Shakespeare, Rabelais, and Cervantes. Russian

conditions in the nineteenth-century (1984a 35) were still rural-traditional when capitalism broke into a world of old forms of popular laughter and carnivalesque as resistance to traditional forms of authority. The capitalist kind of disruption merges with venerable folkish means of resistance. There is a doubling of the Carnavalesque as a plane of discourse (1984 168), now receding into an infinite space of semantic possibilities. The utopian disruptions in which the Carnival had promised a less hierarchical world, now exist at another level of discourse where the written word has infinite possibilities, allowing a deeper conceptualisation of polyphony.

The idea of the Carnavalesque is certainly not uniquely Slavic-Russian. Bakhtin's *Rabelais and his World* (1984b) is focused on the Latin Catholic West and its forms of carnivals. This means an emphasis on challenging forms of authority in which the Church is separated hierarchically from the people by the use of Latin, but the social force of the Carnavalesque declining even as it is elevated into high literature by Rabelais and Cervantes. Bakhtin hints in at least one point of the book at the deeper persisting role of the Carnavalesque in Russia. Ivan the Terrible had to rely on the Carnavalesque in folk culture to force through changes which weakened the power of the old aristocracy. Peter the Great repeated this, but in a weaker form, as his changes were very modelled on the west and were less easy to combine with folkish mockery (1984b 270-271). The use of the carnivalesque by autocrats famous for their extreme willingness to use violence, so it has some political ambiguity, but it also suggests something deep in Slavic Russian in the form of popular resistance to power. Something that could maybe take deeper root when religious discourse was not tied to a Latin speaking church and when rulers had little interest in mobilising the carnivalesque resistance of the people against the aristocracy. This is a necessity for Dostoevsky's fictions and the heteroglossia, incorporation of otherness, in novelistic discourse that Bakhtin describes in 'Discourse in the Novel' (in Bakhtin 1981) as part of a principle of dialogism against monologue.

Bakhtin makes a deep attempt to uncover a kind of communal instinctive democracy in the Slavic world. It is ambiguous because it has been mobilised by Russian autocrats, but Bakhtin's account of Dostoevsky suggests that whatever the previous uses, it can burst through all forms of authority and create a moving disruption of discursive hierarchies. Which country has better realised this vision? Russia or Ukraine? The nature of the current Russian polity has already been sketched, rooted in traditions of Tsarism a totalitarian form of socialism, and even further back in subordination to Mongol-Tatar overlordship. The Ukrainian tradition goes back to Kyiv before the 'Mongol Yoke', as the strongest city of a loose alliance of city states in medieval Rus. The Mongols broke the lands now known as Ukraine away from the rest of Rus. This led to a Ruthenian Kingdom then subordinated to the Duchy of Lithuania, then the Polish-Lithuanian Commonwealth until the 18th century. Ruthenian-Ukrainian identity largely persisted and developed as a bottom up and horizontal culture in contrast with the power verticals and elite culture of dominating power.

Other contributions to Ukrainian national life came from Don Cossacks, who had a kind of democracy, in elective leadership by a Hetman, along with those who Tatars separated from Mongol-Tatar dominance, who had their own alternative to a Muscovite autocracy. That is varieties of communal life, as self-governing as possible under or at the edges of imperial powers. The breakdown of Tsarist Russia in 1917 led to a period of Ukrainian nationhood which resisted Leninism, from anti-Bolshevik forces which included a very

large anarchist movement. While all peoples of the USSR suffered from the Leninist-Stalinist state, Ukraine (including Crimean Tatars) suffered disproportionately from famine, political terror and the top down imposition of state approved culture, which elevated Russian language and culture. Current Ukrainian democracy has traditional popular-communal roots in resistance to imposed authors. What is closest to Bakhtin's account of the Carnavalesque turned into polyphonic discourse? The Slavic-Russian world does not have to be as desired by Ilyin and Putin. It can be closer to what Bakhtin suggested for Russia after a period studying and teaching in the Ukrainian city of Odesa (the Ukrainian name for the city also known as Odessa). The conflict between Ukraine and Russia is a conflict of these visions. It is an example of ideological conflict in international relations.

Turning to Schmitt, the German Catholic traditionalist and national authoritarian did produce a framework for struggle from below, in *Theory of the Partisan*, in some respects a reply to, and supplement of Clausewitz. Here Schmitt refers to German and Spanish resistance to Napoleon, in which Spanish resistance provides a model of a kind of elemental unrestrained violence to defend a political order with traditional and popular legitimacy. Clausewitz' philosophy of war, rooted in German Idealist philosophy, but more Fichte than Kant and Hegel. Schmitt himself makes some gestures towards Hegel. His views are distinct from Clausewitz tendencies towards liberal-conservatism in which the people are more represented in their greater or less enthusiasm for fighting and particular war rather than Schmitt's idea of the ultimate legitimation of war in the limitless violence of a pre-political and pre-legal uprising of the people against occupation. Since Napoleon's occupation of Spain could be seen as a kind of imposition of Enlightenment liberalism, it makes a particularly convenient target for Schmitt. Schmitt sometimes adopts a friendly attitude towards conservative liberalism, but this is very constrained by his sense that universalist liberalism should be subordinated to traditionalism.

Schmitt's view of international relations combines a belief in spheres dominated by strong powers with a kind of struggle between good and evil, expressed as the Medieval Christian belief that kings and particularly an Emperor should hold back the arrival of the Anti-Christ or in the Roman struggle with Carthage. For Schmitt, the modern sea powers (particularly Britain and the US) are a Carthage against the Rome of continental powers, particularly Germany. It's hard to make sense of this in relation to post-World War II Germany, which lacks the expansive imperial sprawl and power of earlier versions of Germany. He may have inadvertently opened the way for a Russian centered Eurasia as the great 'Roman' sphere opposed to the Anglo-American Carthage. Schmitt expresses this in history of political theory terms of the elevation of Francisco de Vitoria (a theorist of rights within an Empire) over Hugo Grotius (a theorist of right oriented to the lawless sea).

Schmitt's theories have issues of consistency and historical evidence, but it is a far greater achievement than Dugin. Despite his adherence to the Nazi regime from 1933 to 1945, which is certainly unforgivable, Schmitt never descends to the kind of violent eliminationist rhetoric of Dugin against supposed enemies of his country. At that time anti-semitism and generally aggressive rhetoric crept in, but not the extremes of Dugin's rhetoric. Schmitt's influence extends far beyond extreme right circles. Intellectually he is worthy of reply and properly formed critique. He elaborated positions worthy of consideration regarding the nature of politics (1996), state theory (1985b, 2008c), the

foundations of law (2004, 2008a), forms of dictatorship (2014), the relation of politics to religion (1985a, 2008b) and aesthetics (1986, 2009), the role of war (2007, 2011), and the fundamentals of international relations (2003), all with great regard to the historical development of political concepts.

Dugin appeals to some in the moment, Schmitt's thought has stood the test of time, which goes along with serious responses from those who reject his authoritarian traditionalist politics, sometimes veering in outright Fascism and National Socialism. There would not be Dugin without Schmitt and Schmitt's views either put German nationalism or nostalgia for Catholic medieval Europe at the centre. This undermines some of Dugin's claims. This kind of tension is inevitable in relations between examples of traditionalist national-imperial thought suggesting questions about the viability of the whole project. Liberal international relations theory and democratic peace theory at least lack this kind of obvious inner contradiction. These positions can also suffer from a kind of blindness and aggressive naiveté about how to apply them in real world circumstances, and can turn into a form of hegemonic ambition but they are not inherently self-undermining. The central issue, going back to Kant and Hegel is how there can be an agency which regulates relations between states, which has widely accepted legitimacy and is not itself an expression of some kind of particularistic interest.

For Schmitt international law has its real beginning in the laws to regulate the Spanish Empire, particularly in the writings of Francisco de Vitoria. Hugo Grotius then turned it into a system which favours the lawlessness of the sea over the arrange order of continental land powers. This is taken as a contrast between a piratical state and a state of strong laws, which Schmitt equates with the ancient struggle between Carthage and Rome, a point Dugin follows in his view of the Ukrainian-Russian war. Schmitt, however argues much more carefully, in terms of concepts and history. A rather sweeping view of liberal trading nations as a modern equivalent to Carthage goes long with substantial discussions of modern liberalism and the administrative state, along with different forms of war. It is *The Nomos of the Earth* (2006) where Schmitt develops these views most fully.

One of the areas where Schmitt develops an argument worthy of broad engagement is *Theory of the Partisan* (2007), in which Schmitt considers the relation between wars of limitless partisan violence, with equally limitless violence exercised in reprisals and Carl von Clausewitz' more ordered rational approach to conflict in *On War* (2008). Schmitt's view is that the political nature of war, recognised by Clausewitz, is expressed just as much in limitless wars or national resistance and imperial conquest as in Clausewitz' assumptions about relatively legalistic and centralised wars between states. Clausewitz does recognise the possibility of war becoming absolute violence, but more as a future possibility than as a normal historical aspect of war. Just as Schmitt sometimes expresses sympathy for Lenin's view of politics, he expresses interests in Mao's view of peoples' wars as something more deep than theories of very organised concentrated violence on a large scale, clearly understood the control of a civil state.

The conflict between Ukraine and Russia, is one where absolute war and total resistance ideas come into play. In this sense it is a 'Schmittian' war. However, the attitude towards lawless unlimited violence is still different. There is no comparison in the scale of credible reports of war crimes between the two sides. Russia has treated war as something that

should be unlimited and should overcome the legal rights of sovereign states. Ukraine has in some sense been rule breaking in this war with regard to military innovations and partisan activities behind battle lines. Both have tended to go beyond the limits of relatively rational and limited war in Clausewitz, though the war can be understood in Clausewitzian terms with regard to political ends. From a more liberal view, certainly compared with Clausewitz, Raymond Aron (1983) and René Girard (2010) have explored the limits of Clausewitzian theory. Aron while largely taking a positive view towards Clausewitz, sees nuclear war as a possibility of absolute violence beyond political goals, which deters war. Girard explores the apocalyptic possibilities of Clausewitz' philosophy of war as something confirmed in the nuclear age, casting a shadow over humanity as a real possibility.

These are evident considerations in the Ukraine-Russia war, mostly with regard to the possibility of Russia using nuclear weapons. The apocalyptic possibilities of nuclear war may in reality be deterring Russia, even while it seeks to achieve some goal by hinting at the possibility of nuclear war. The Chthonic horrors Schmitt sees in partisan warfare, is more evident in Russia than Ukraine and that is from a very top-down state controlled army. We can still see war in the terms of Clausewitz and Aron's liberal minded commentary on him. The Ukraine-Russia war is a new phase of conflict in which there is a border between liberalism and autocracy, national sovereignty and expansive empire. This is confirmed by differences in how war is waged. Ukraine has not become 'Schmittian' or Maoist. Russia fighting as the big state is less Clausewitzian and more Schmittian-Maoist. So far Aron's view of nuclear deterrence has prevailed over Girard's more apocalyptic assumptions. War still has some rational calculation to it, even from the side which plays with the idea it might ignore this. Rational calculation is always present and liberal legality can put up impressive resistance to extremes of violence from an autocratic hegemonising enemy, with help from other liberal countries. In this Ukraine itself has provided some inspiration for thought about strong democracy (Snyder 2024). Schmitt is intellectually stimulating, but his ideas have not won out yet over liberalism.

The context for the war is the collapse of liberal democratic hopes for Russia, in which the darker disintegrating side of German philosophy and Fukuyama's political science has prevailed over the Enlightenment hopes for various kinds of peace and harmony. War and international relations are always necessary points of reference in politics and this essay has tried to establish this claim. Further political and social theory work in the area of crisis for liberalism, should also address the social and political tensions of liberalism and democracy, including the relationship between them. The classic discussions include those in Alexis de Tocqueville, Émile Durkheim, Max Weber and Hannah Arendt. We can add the Hegelian and Nietzschean considerations discussed by Fukuyama. Since Arendt, maybe the most consequential discussions are in Michel Foucault. Progress in countering current illiberalism and post-liberalism will require building on these insights, though we also need some groundbreaking thought to adapt these insights and add new ones for the current age, combined with new thought in military studies and international relations. Liberalism in all these fields, and in politics, is still surviving, but has lost ground and new ways for gaining ground are needed, in war as in thought.

REFERENCES

- Aron, Raymond (1983) *Clausewitz: Philosopher of War*. London: Routledge.
- Bakhtin, Mikhail [M.M.]. *The Dialogic Imagination*. (1981) Edited by Michael Holquist.
- Bakhtin, Mikhail. *Problems in Dostoevsky's Poetics*. (1984a) Translated by Carol Emerson. Manchester: Manchester University Press.
- Bakhtin, Mikhail. *Rabelais and His World*. (1984b) Translated by Hélène Iswolsky. Bloomington IN: Indiana University Press.
- Bassin, Mark, Sergey Glebov and Marlene Laruelle, eds. *Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*. 2015. Pittsburgh PA: University of Pittsburgh Press.
- Clausewitz, Carl von. *On War*. (2008) Translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Dugin, Alexander. *The Fourth Political Theory*. 2012. Edited by John B. Morgan. Translated by Mark Sleboda and Michael Millerman. Berwick-upon-Tweed.
- Dugin, Alexander. *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*. Edited by John B. Morgan. 2014. Berwick-upon-Tweed: Arktos Media.
- Dugin, Alexander. *The Theory of a Multipolar World*. 2020. Translated by Michael Millerman. Berwick-upon-Tweed: Arktos Media.
- Fukuyama, Francis. "The End of History." 1989. *The National Interest* 16 (Summer): 3-18.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. 1991. New York NY: The Free Press/Macmillan.
- Girard, René. *Battling to the End*. (2010) Translated by Mary Baker. East Lansing MI: Michigan State University Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Elements of the Philosophy of Right*. (1991) Translated by H.B. Nisbet. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *The Phenomenology of Spirit*. (2018) Translated by Terry Pinkard. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, Immanuel. *Political Writings*. (1991) Edited by H.S. Reiss. Cambridge: Cambridge University Press.
- Longman, Kate C. and Vladimir Tismaneanu, *Putin's Totalitarian Democracy: Ideology, Myth, and Violence in the Twenty-First Century*. (2020) Cham: Palgrave Macmillan/Springer Nature.

Mirsky, D.S. "The Eurasian Movement." 1927. *The Slavonic Review*. 6(17): 311-320.

Nietzsche, Friedrich. *Thus Spoke Zarathustra*. (2006) Translated by Adrian Del Caro. Cambridge: Cambridge University Press.

Riabchuk, Mykola. "A Long Ongoing War. Putin's Imaginary Ukrainians and a Mythic Russian Identity" (2022) Sciences Po. Les dossiers du CERI. 04/22. Accessed 17/05/2025. <https://www.sciencespo.fr/ceri/fr/content/dossiersduceri/long-ongoing-war-putin-s-imaginary-ukrainians-and-mythic-russian-identity>

Schmitt, Carl. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. (1985a) Translated by George Schwab. Cambridge MA: MIT Press.

Schmitt, Carl. *The Crisis of Parliamentary Democracy*. (1985b) Translated by Ellen Kennedy. Cambridge MA: MIT Press.

Schmitt, Carl. *Political Romanticism*. (1986) Translated by Guy Oakes. Cambridge MA: MIT Press.

Schmitt, Carl. *The Concept of the Political*. (1996) Translated by George Schwab. Chicago IL: University of Chicago Press.

Schmitt, Carl. *Legality and Legitimacy*. (2004) Translated by Jeffrey Seitzer. Durham NC: Duke University Press.

The Nomos of the Earth in the International law of the Jus Publicum Europaeum. (2006) Translated by G.L. Ulmen. New York NY: Telos Press.

Theory of the Partisan: Intermediate Commentary on the Concept of the Political. (2007) Translated by G.L. Ulmen. New York NY: Telos Press.

Schmitt, Carl. *Constitutional Theory*. (2008a) Translated by Jeffrey Seitzer. Durham NC: Duke University Press.

Schmitt, Carl. *Political Theology II: The Myth of the Closure of any Political Theology*. (2008b) Translated by Michael Hoelzl and Graham Ward. Cambridge: Polity Press.

Schmitt, Carl. *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes*. (2008c) Translated by George Schwab and Erna Hilfstein. Chicago IL: University of Chicago Press.

Schmitt, Carl. *Hamlet or Hecuba: The Intrusion of the Time into the Play*. (2009). Translated by David Pan and Jennifer Rust. New York NY: Telos Press.

Schmitt, Carl. *Writings on War*. (2011) Edited and Translated by Timothy Nunan. Cambridge: Polity Press.

Schmitt, Carl. *On Dictatorship: From the origin of the modern concept of sovereignty to proletarian class struggle*. (2014) Translated by Michael Hoelzl and Graham Ward. Cambridge: Polity Press.

Shekhovstov, Anton. "Alexsandr Dugin's Neo-Eurasianism and the Russian-Ukrainian War." 2017. In *The Politics of Eurasianism: Identity, Popular Culture and Russia's Foreign Policy*. Edited by Mark Bassin and Gonzalo Pozo. London: Rowman & Littlefield.

Snyder, Timothy. *On Freedom*. (2024) New York NY: Crown Publishing/ Penguin Random House.

MARITIME DIPLOMACY IN THE BLACK SEA AND THE BAY OF BENGAL: A COMPARATIVE ANALYSIS

Greta Cossetto¹

ABSTRACT

This paper comparatively analyzes maritime diplomacy in the Black Sea and the Bay of Bengal, focusing on the challenges and strategies employed by regional cooperation mechanisms. Using a comparative analysis approach, it examines the geopolitical dynamics, roles, and effectiveness of the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC) and the Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC) in promoting economic integration, security collaboration, and crisis response. The influence of external powers (Russia, EU, China, USA) on these dynamics is also considered. The study finds that both organizations play pivotal roles in addressing maritime challenges such as territorial disputes, resource competition, piracy, and environmental concerns. However, they face persistent issues including economic disparities among member states, geopolitical tensions, and limitations in institutional capacity. Key initiatives like joint naval exercises and security agreements have shown effectiveness in enhancing regional maritime security and stability. The study concludes that strengthening organizational frameworks, enhancing transparency, and integrating environmental and cybersecurity considerations are crucial for improving maritime diplomacy in both regions. It emphasizes the need for these mechanisms to adapt to emerging trends and incorporate non-traditional actors to address the complex maritime challenges of the 21st century, ultimately contributing to regional stability and security.

Key Words: Maritime Diplomacy, Comparative Analysis, Piracy, Cybersecurity, Regional Security.

KARADENİZ VE BENGAL KÖRFEZİ'NDE DENİZ DİPLOMASİSİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ²

ÖZET

Bu makale, Karadeniz ve Bengal Körfezi'nde deniz diplomasisini karşılaştırmalı olarak analiz etmekte ve bölgesel iş birliği mekanizmalarının kullandığı stratejiler ile karşılaştıkları zorluklara odaklanmaktadır. Karşılaştırmalı analiz yaklaşımıyla, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ile Bengal Körfezi Çok Sektörlü Teknik ve Ekonomik İşbirliği Girişimi'nin (BIMSTEC) ekonomik entegrasyonu teşvik etme, güvenlik işbirliği sağlama ve krizlere müdahalede oynadıkları roller, jeopolitik dinamikler ve etkinlikleri incelenmektedir. Ayrıca dış güçlerin (Rusya, AB, Çin, ABD) bu dinamikler üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Çalışma, her iki örgütün de deniz yetki alanı anlaşmazlıkları, kaynak rekabeti, korsanlık ve çevresel sorunlar gibi denizcilik alanındaki zorlukların çözümünde kritik roller oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak, üye devletler arasındaki ekonomik eşitsizlikler, jeopolitik gerilimler ve kurumsal kapasite sınırlılıkları gibi kalıcı

¹ cossettogreta@gmail.com

² Türkçe Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

sorunlarla karşı karşıya oldukları da vurgulanmaktadır. Ortak deniz tatbikatları ve güvenlik anlaşmaları gibi temel girişimler, bölgesel deniz güvenliği ve istikrarın güçlendirilmesinde etkili olmuştur. Sonuç olarak, kurumsal çerçevelerin güçlendirilmesi, şeffaflığın artırılması, çevre ve siber güvenlik konularının entegrasyonu, her iki bölgede de deniz diplomasisinin geliştirilmesi için kritik öneme sahiptir. Mekanizmaların, 21. yüzyılın karmaşık denizcilik sorunlarıyla başa çıkabilmek için ortaya çıkan eğilimlere uyum sağlaması ve geleneksel olmayan aktörleri sürece dahil etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece bölgesel istikrar ve güvenliğe katkı sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Deniz Diplomasisi, Karşılaştırmalı Analiz, Korsanlık, Siber Güvenlik, Bölgesel Güvenlik

Introduction

Oceans have always covered a relevant role when talking about interconnectedness and competition, and their role has started to gain even more importance with maritime diplomacy. Haas (2022) defines maritime diplomacy as the involvement of the peaceful management of maritime relations to prevent conflict and foster cooperation. The efficacy of maritime diplomacy has gained more relevance since it's a crucial tool to better address new challenges such as the changing global order and the different maritime issues, such as environmental degradation, resource scarcity, piracy, and territorial disputes. This paper therefore attempts to give a nuanced view on the challenges that influence regional cooperation by conducting a comparative analysis of the dynamics of maritime diplomacy in the Bay of Bengal and the Black Sea, which are two distinct regions yet interconnected.

The Black Sea and the Bay of Bengal are particularly relevant maritime regions due to their peculiar geopolitical landscapes and challenges. The Black Sea is surrounded by former Soviet republics, Turkey and Bulgaria, and it had been playing a relevant role in the field of energy resource competition and territorial disputes, specifically since the 2014 Ukrainian crisis (Islam et al., 2024). The Bay of Bengal, on the other hand, is bordered by countries like India, Bangladesh, and Myanmar, and struggles with piracy, illegal fishing, and the impacts of climate change (Rahman et al. 2024). Even though differences are present between these two regions, a common thread unites them, which is the imperative need for effective maritime governance and collaborative approaches to tackle complex maritime challenges. The aim of this paper is to conduct a comparative analysis of maritime diplomacy in these two regions by exploring the role of key players, the influence of external powers, and the effectiveness of cooperation mechanisms. It will therefore give insights into the evolving nature of maritime diplomacy and its relevant role in tackling the intricate maritime challenges of the 21st century. The analysis will take into consideration the political history of the Black Sea coastal countries and regional hinterland, economic integration among regional countries and with the EU, conflict resolution, diplomacy, and the establishment of peace and security among regional countries. It will also attempt to take into consideration NATO enlargement and China's Belt and Road Initiative, the political economy and international politics in regional and global context, regional cooperation, logistics networks and trade corridors.

1. Conceptual Dimensions of Maritime Diplomacy

Maritime diplomacy incorporates multiple activities by naval forces and states to realise diplomatic goals through the maritime domain. It is not solely a means of power projection but a strategic tool used to conduct international relations through the unique platform of the maritime domain. The main purpose of these efforts is to guarantee regional stability, encourage security cooperation, support economic integration, and advocate for environmental sustainability. Maritime diplomacy is a multifaceted approach that reflects the diverse objectives and benefits of engaging in diplomacy at sea.

Maritime diplomacy can be divided into three different categories: cooperative, persuasive, and coercive. Cooperative diplomacy has to do with activities whose main aim is to build partnerships, trust, and mutual benefits through joint naval exercises, humanitarian missions, and marine research collaborations (M). Persuasive maritime diplomacy is about influencing other nations' actions through non-violent means, such as freedom of navigation operations (FONOPS), diplomatic pressure, and maritime confidence-building measures (CBMs). While coercive maritime diplomacy is the most aggressive form, it uses naval power to pressure a nation into changing its behavior (Widen, 2011). It can be applied by adopting actions like blockades, interdictions of vessels, or even limited military force. This involves the use or threat of military force to achieve diplomatic objectives (Scarlett, 2009).

The tools used to put maritime diplomacy into practice include naval deployments, collaboration with international organizations, port calls and visits, and the negotiation and adoption of maritime agreements and treaties (Senaratne and Zimbroff 2019). Naval deployments involve strengthening naval assets like ships, submarines, and aircraft to assert power and navigational rights, highlighting a nation's commitment to preserving regional stability and the freedom of navigation (Chang, 2018; Sutter 2022). Collaboration with international organizations, such as the International Maritime Organization (IMO), is fundamental for introducing and adhering to global maritime regulations, tackling international maritime issues, and guaranteeing a cooperative approach to global maritime governance.

The scholarly discourse has recently expanded the conceptual understanding of maritime diplomacy to incorporate cybersecurity and information warfare dimensions. Digitalizing maritime operations has created new vulnerabilities and opportunities for diplomatic engagement through technological means (Islam et al., 2024). Additionally, traditional naval presence has been complemented by digital surveillance capabilities and information operations, creating what some scholars term "hybrid maritime diplomacy" that combines physical and virtual elements (Richardson, 2022).

Therefore, to tackle the challenges that characterise the Black Sea and Bay of Bengal regions what is needed is careful consideration of the maritime security issues and disputes that affect these areas. A comparative analysis of these challenges and the responses they have provoked is useful for revealing the intricate interplay between maritime diplomacy, regional cooperation, and external interventions.

2. Black Sea and the Bay of Bengal

The Black Sea has a strategic position since it's the route that connects Europe and Asia, and, for this reason, it has long been the theatre of geopolitical strategies and territorial disputes, and these territorial disputes become evident when looking at the conflict born over Crimea and adjacent maritime borders. The annexation of Crimea by Russia in 2014 represented a significant geopolitical turning point since its result was intensifying maritime disputes in the region (Babin 2019). In fact, this annexation reshaped territorial boundaries and affected in a critical way access to and control over vital natural resources, such as offshore gas and oil reserves, crucial for regional energy security (Islam et al., 2024). The Black Sea represents a key area also because it's a transit point for energy pipelines, and this pivotal position has been something further contributing to the escalation of all of these conflicts. Nations nearby the Black Sea, like Ukraine, Russia, Turkey, and Romania, have interests in controlling and monopolizing these resources, and this willingness often leads to geopolitical tensions that hinder national security. Another element that fuels concerns is the increasing militarisation of the Black Sea. In fact, the growing naval deployments and military exercises, mainly caused by the Crimean crisis and broader geopolitical conflicts, increase the risk of miscalculations and potential armed clashes. This trend, exacerbated by unresolved territorial disputes, casts a long shadow over the region's future (Sinovets et al., 2021). These competing claims, often rooted in historical grievances and geopolitical ambitions, represent a significant challenge to regional stability and cooperation.

Then there are the Turkish straits of Bosphorus and Dardanelles that cover a strategic position since they connect the Black Sea to the Mediterranean, and their control is governed by the 1936 Montreux Convention. This historical treaty grants Turkey sovereignty over the straits, and it establishes strict regulations for the passage of naval vessels, particularly warships of non-Black Sea states. This Convention significantly shaped maritime diplomacy in the region due to the fact that it imposed severe limitations on naval presence and power projection capabilities of external actors (Levent et al., 2024). Russia has consistently advocated for strict adherence to the Convention's provisions, and it has done so by limiting the access of non-Black Sea states' naval, while NATO members have occasionally expressed interest in revisiting aspects of the treaty to enhance their security position in the region. So while the Black Sea must deal with territorial conflicts and resource competition, the Bay of Bengal faces different kinds of maritime security challenges such as piracy, illicit trafficking, and broader non-traditional threats that threaten maritime security and regional stability. Two main issues in the Bay of Bengal are represented by piracy and armed robbery. Piracy in the region remains one of the main concerns since it's impacting the safety of maritime trade routes (Sullivan et al., 2010), in fact assaults against merchant vessels, fishing boats, and other maritime assets were and still are frequent making them a concern for coastal communities, menacing lives, livelihoods, and trade. Furthermore, the Bay of Bengal faces multiple issues since it's a key point for illicit activities like human and drug trafficking and illegal fishing practices, posing severe threats to regional stability and ecological integrity (Chatterjee, 2014). Since the region is extended, characterised by ungoverned spaces and intricate maritime dynamics, it becomes the main target for pirates and other criminal elements. The result is that all of these illegal activities strengthen organized crime syndicates while hindering regional stability, posing a significant impediment to law

enforcement agencies. In addition to this, due to the region's undefined borders and weak maritime governance structures, traffickers have numerous chances to act undetected and unsanctioned. Another element that then aggravates existing maritime security challenges in the Bay of Bengal is represented by climate change. Climate change is in fact causing the rise of sea levels, coastal erosion, and extreme weather events that, in the long-term, will represent a threat for coastal communities and maritime infrastructure. To better address these kinds of non-traditional security challenges coordinated regional responses and adaptation measures would be required.

In addition to the challenges brought by climate change it should be noted how the region has also experienced maritime border disputes, like those between Bangladesh and Myanmar and between India and Bangladesh. These disputes have, however, been largely resolved through international arbitration, as in the case of the Bangladesh–India maritime boundary arbitration in 2014, demonstrating effective maritime diplomacy and conflict resolution (Hasan & Jian, 2019). In this sense, the International Tribunal for the Law of the Sea (ITLOS) played a crucial role in this resolution process, creating a legal precedent for peaceful settlement of maritime boundary disputes in the region. This successful arbitration demonstrates how international legal frameworks can complement diplomatic efforts in resolving complex maritime territorial issues.

3. Comparative Analysis and Regional Dynamics: BIMSTEC and BSEC

Even though the security challenges the Black Sea and the Bay of Bengal have to face have different nature and intensity, some efforts to enhance maritime diplomacy in these strategic areas have been made. And it's important to note how regional frameworks, key regional players, and external powers have all played a role in shaping the maritime security landscape of these regions.

3.1. Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC)

To enhance maritime security in the Black Sea the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC) was created in 1992 with the objective of fostering economic, technological, and social cooperation among the Black Sea states. One of its main goals is to promote trade, investment, transport, communications, energy, environmental protection, and tourism among its member states. The activity of the BSEC has contributed to the implementation of various projects and initiatives, but its effectiveness has been hindered by persistent political tensions, particularly between Russia and Ukraine. Apart from the tension between Russia and Ukraine there are other factors that hamper the BSEC's capacity to tackle maritime security challenges in an effective way. These factors are for example, divergent national interests, geopolitical rivalries, and a lack of consensus on key issues, make the organization's decision-making processes slow and limit its ability to develop coordinated policies. In addition to this, it needs to be underlined that the BSEC's institutional capacity and resources are limited, and this hampers its ability to monitor and enforce maritime regulations efficiently. It must be mentioned that the organization relies on voluntary contributions from its member states, which often fall short of the resources needed to address complex maritime challenges.

For what concerns the institutional structure of the BSEC this includes different working groups that focus on multiple aspects of regional cooperation, including transportation,

energy, and environmental protection. The organization's permanent secretariat is based in Istanbul, Turkey, which highlights Turkey's significant role in Black Sea regional dynamics. Despite its challenges, the BSEC has managed to implement several initiatives that have contributed to regional cooperation, such as the development of the Black Sea Ring Highway and the Motorways of the Sea project. The goal of these infrastructure projects is enhancing connectivity and facilitate trade among member states (Vespremeanu & Golumbeanu, 2018).

3.2. Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC)

To promote maritime security in the Bay of Bengal the Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC) was founded in 1997 with the goal of promoting economic and technical cooperation among the Bay of Bengal countries. The aim of this initiative is to enhance trade, investment, transport, communications, energy, tourism, and fisheries. BIMSTEC has proved to have a greater focus on maritime security issues compared to BSEC, by acknowledging the increasing relevance of maritime security for regional stability and economic development.

BIMSTEC has multiple benefits that allow it to strengthen its capacity to tackle maritime security challenges. Such as, for example, the fact that this organisation has a more cohesive membership compared to the BSEC, with a shared commitment to regional cooperation and a common understanding of the issues facing the Bay of Bengal. BIMSTEC has focused on maritime security as a key area of cooperation, developing dedicated working groups and initiatives to address challenges such as piracy, illegal fishing, and maritime terrorism. In addition to this, BIMSTEC has adopted a closer cooperation with external partners, such as the EU, the US, and Japan, to strengthen its ability to address maritime security challenges and the collaboration with these partners has paid off since it has provided valuable technical assistance, training, and resources.

The organizational structure of BIMSTEC has identified seven priority sectors, with each member state taking the lead in coordinating activities in one or more sectors. This kind of structure happens to be useful since it encourages shared responsibility and helps in fostering active participation from all member states. In addition to this it can be underlined that the organization has developed several centers of excellence, including the BIMSTEC Centre on Weather and Climate, which tackles environmental challenges affecting the maritime domain. BIMSTEC has also developed the BIMSTEC Coastal Security Working Group, which facilitates information sharing and joint operations to combat maritime security threats (Kamal Ahamed, 2019).

A comparative analysis of BSEC and BIMSTEC is relevant since it highlights important differences in their approaches to maritime security. While BSEC focuses mainly on economic cooperation with limited attention to security issues, BIMSTEC has developed a more comprehensive approach that incorporates security considerations into its broader economic and technical cooperation framework. This difference can be attributed to the distinct geopolitical contexts of the two regions and the varying nature of the maritime security challenges they face. The more cohesive membership and shared understanding of regional challenges within BIMSTEC have facilitated greater cooperation on maritime security issues compared to the more fragmented and politically divided BSEC.

4. Bilateral and Multilateral Diplomatic Interactions

In the Black Sea and in the Bay of Bengal, maritime diplomacy is practised through both bilateral and multilateral interactions. The goal of these interactions is to tackle specific maritime challenges, build confidence among states, and promote regional cooperation.

For what specifically concerns the Black Sea, the bilateral interactions are most of the time characterized by tensions and mistrust due to historical grievances and ongoing conflicts. Nonetheless, some successful examples of bilateral cooperation can be found, such as joint search and rescue exercises between Turkey and Romania. On the other hand, the multilateral diplomatic interactions are primarily conducted through the BSEC and other regional forums. These interactions give states a forum where they can talk about common maritime challenges, exchange information, and coordinate policies.

A successful example of bilateral cooperation in the Black Sea is represented by the Romania-Bulgaria Maritime Safety Initiative, created in 2018. The aim of this initiative is strengthening maritime safety through joint patrols, information sharing, and capacity-building activities. The initiative has helped to improve coordination between the two countries' coast guards and reduced response times to maritime incidents ("MARITIME SECURITY FORUM Romania's Maritime Resilience in the Age of Hybrid Threats and the Importance of a Maritime Security Strategy" 2023). Such bilateral initiatives are coordinated with the help of broader multilateral frameworks and are helpful in demonstrating the potential for effective cooperation even in politically complex environments.

For what concerns the Bay of Bengal, there the diplomatic interactions are normally more cooperative if compared to those in the Black Sea. In fact, India and Bangladesh have a long history of maritime collaboration, including joint patrols, information sharing, and capacity building. While for the multilateral diplomatic interactions in the Bay of Bengal, those are mainly conducted through BIMSTEC and other regional initiatives. These interactions give states a framework where they can address common maritime challenges, promote sustainable development, and enhance regional security.

To better understand how effective multilateral cooperation in the region is sufficient to look at India-Sri Lanka-Maldives Trilateral Maritime Security Cooperation, established in 2011 and expanded to incorporate Mauritius and Seychelles in 2014. This framework facilitates maritime domain awareness, joint exercises, and coordinated responses to maritime security threats and this setting has been strengthened by annual so called "Dosti" (Friendship) exercises which has the merit of having enhanced interoperability among participating naval forces and strengthened regional maritime security architecture (Upadhyaya 2014).

5. Influence of External Powers on Regional Dynamics

The Black Sea and the Bay of Bengal are both affected by the influence of external powers such as Russia, the EU, China, and the USA. These external powers have their own strategic goals in the areas and are trying to shape regional dynamics to their advantage. For example, Russia has an important military presence in the Black Sea and tries to keep its influence in the region. In an attempt to maintain its strong presence in the region,

Russia has annexed Crimea and is also supporting separatist movements in eastern Ukraine. These kinds of actions have influenced regional stability and increased tensions with other Black Sea states.

The EU, as well, has a strong economic interest in the Black Sea, specifically as a transit route for energy supplies. The EU promotes regional cooperation through the European Neighbourhood Policy and other initiatives.

Also NATO has expanded its presence in the Black Sea as an answer to Russia's actions, and it has done so by carrying out joint military exercises with regional partners and, in this sense, NATO's presence is perceived by Russia as a threat to its security interests.

Russian naval doctrine explicitly identifies the Black Sea as a priority region for maintaining and projecting Russian power. The modernization of Russia's Black Sea Fleet, which has been underway since 2010, has considerably strengthened its capabilities and operational range. The fleet's headquarters in Sevastopol, Crimea, gives Russia strategic access to the Mediterranean and beyond. Russia has deployed advanced anti-access/area denial (A2/AD) capabilities in the region, including S-400 air defense systems and Bastion-P coastal defense systems, which limit NATO's freedom of operation in the Black Sea ("Russia and Black Sea Security | SIPRI," n.d.)

But China, as well, has enhanced its presence, particularly the economic one, in the Black Sea through its Belt and Road Initiative. And China's investments in infrastructure projects, such as ports and pipelines, have raised concerns about its growing influence in the region.

Talking about the Bay of Bengal, it can be underlined how India has a dominant position and seeks to maintain its influence in the region. Through its influence, India promotes regional cooperation with the help of BIMSTEC and other initiatives. In this region, China has increased its economic presence as well, always through the construction of its Belt and Road Initiative, and concerns about the influence of the Asian country have been raised again.

India's strategic doctrine conceptualizes the Bay of Bengal as a central component of its "Act East" policy, which aims to strengthen economic and strategic ties with Southeast Asian nations. India has invested significantly in developing its naval capabilities, including the commissioning of new vessels and the establishment of listening posts and radar stations throughout the region. The Indian Navy conducts regular patrols and exercises in the Bay of Bengal, intending to assert its role as the dominant maritime power in the region. India's maritime strategy explicitly identifies the Bay of Bengal as part of its primary area of interest and emphasizes the importance of maritime domain awareness and presence (Singh & Ghosh, 2021).

Finally, the USA, as well, has a strategic interest in the Bay of Bengal, seeking to maintain freedom of navigation and counter terrorism. The USA conducts joint military exercises with regional partners, such as India and Bangladesh.

6. Economic Collaboration and Integration

Economic collaboration and integration are other crucial elements for strengthening regional stability and sustainable development in both the Black Sea and the Bay of Bengal. Nonetheless, these regions have to deal with various challenges that hamper economic collaboration.

The BSEC, in this sense, has contributed to the development of numerous economic collaboration projects, such as the creation of transport corridors and the promotion of trade. However, progress has been hindered by political tensions and a lack of investment. The EU, on its side, has promoted economic integration with the Black Sea region through the European Neighbourhood Policy and other initiatives, but also in this case, progress has been limited due to political instability and corruption.

The BSEC member states, in 1999, established the Black Sea Trade and Development Bank (BSTDB), which, since then, has played a crucial role in financing regional development projects. With a capital base of €3.45 billion, the bank has funded infrastructure, energy, and manufacturing projects throughout the region. Despite political tensions, the BSTDB has maintained operational independence and continued to support economic development in all member states. The bank's project portfolio has grown consistently over the past decade, reaching €2.3 billion in active projects by 2022 (Islam 2024).

Another key area, identified by BIMSTEC, for the enhancement of cooperation is economic collaboration and to promote this, it has created a free trade area framework agreement, but progress has been slow due to a lack of consensus on key issues. In addition to all of this, it can be underlined that China's Belt and Road Initiative has the potential to promote economic integration in the Bay of Bengal region. However, concerns have also been raised on this matter, specifically about the sustainability of these projects and their potential impact on regional stability.

Then there is the BIMSTEC Motor Vehicles Agreement, currently under negotiation, which aims at facilitating seamless movement of passenger, personal, and cargo vehicles across borders within the region. This agreement, modelled after similar initiatives in other regions, has the potential to strengthen regional connectivity and boost trade. Despite slow progress in finalizing the agreement, preparatory work, including harmonization of regulations and development of electronic systems, has been ongoing.

7. Security Collaboration and Crisis Responses

Security collaboration and crisis responses are then two other elements that are fundamental when it comes to tackling maritime security challenges in both the Black Sea and the Bay of Bengal. However, these regions experience multiple challenges that hinder effective security collaboration. Such as in the case of the Black Sea, security collaboration is limited by political tensions and a lack of trust among states. Joint military exercises and information sharing are conducted on a limited basis. Crisis response efforts are often hindered by a lack of coordination and communication. The Black Sea Naval Cooperation Task Group (BLACKSEAFOR), established in 2001, represents an attempt to foster naval cooperation among Black Sea littoral states. Initially

designed to conduct search and rescue operations, humanitarian assistance, and mine countermeasures, the initiative has been hampered by deteriorating relations between Russia and NATO member states. BLACKSEAFOR has been effectively dormant since 2014, highlighting the challenges of maintaining security cooperation in a politically divided region.

Meanwhile, in the Bay of Bengal, security collaboration is normally more cooperative compared to the one in the Black Sea; in fact there joint patrols, information sharing, and capacity building are conducted regularly. Crisis response efforts are coordinated through BIMSTEC and other regional initiatives.

The Information Fusion Centre-Indian Ocean Region (IFC-IOR), established by India in 2018, has become a significant platform for maritime information sharing in the Bay of Bengal and the broader Indian Ocean region. The center hosts liaison officers from partner nations and helps in keeping connections with multiple information-sharing networks and maritime security centers. The IFC-IOR eases real-time information exchange on maritime security threats and has contributed to improving maritime domain awareness in the region (Brewster & Rai, 2022).

8. Efficacy of Maritime Diplomacy

The effectiveness of maritime diplomacy in the Black Sea and the Bay of Bengal changes depending on the specific context and the nature of the challenges being addressed. For example, in the Black Sea, maritime diplomacy has had limited success in resolving territorial disputes and reducing tensions. In this sense, the annexation of Crimea and the ongoing conflict in eastern Ukraine demonstrate the limits of diplomacy in tackling fundamental security challenges. However, maritime diplomacy has been more successful in addressing specific issues, such as search and rescue and environmental protection.

While, for what concerns the Bay of Bengal, it can be underlined how there maritime diplomacy has been more successful in addressing maritime security challenges. The resolution of maritime border disputes between Bangladesh and Myanmar and between India and Bangladesh demonstrates the effectiveness of diplomacy in resolving complex issues. Security collaboration and crisis response efforts have also been more successful in the Bay of Bengal due to a greater level of trust and cooperation among states.

An important aspect, when talking about maritime diplomacy's efficacy, has to do with its capacity to adapt to emerging challenges. In the Bay of Bengal, maritime diplomacy has shown greater adaptability, with regional mechanisms evolving to address new threats such as illegal, unreported, and unregulated (IUU) fishing and maritime cybersecurity. The development of the BIMSTEC Coastal Security Information Network in 2019 better explains this adaptability by creating a framework for sharing information on emerging maritime security threats (Mishra, 2021). In contrast, maritime diplomacy in the Black Sea has been characterised by less adaptability, with regional frameworks struggling to progress in response to changing security dynamics following Russia's annexation of Crimea.

A quantitative analysis of joint naval exercises conducted in the two regions between 2015 and 2023 reveals significant gaps in the frequency and scope of security cooperation. While the Bay of Bengal hosted an average of 12 multilateral naval exercises annually during this period, the Black Sea saw only 3-4 such exercises, primarily involving NATO member states (Islam 2024). This disparity reflects the different levels of trust and cooperation in the two regions and highlights the more conducive environment for maritime security collaboration in the Bay of Bengal.

9. Maritime Cybersecurity: An Emerging Dimension

A relevant growing dimension in both regions, when discussing maritime security, is

cybersecurity. The growing digitalization of maritime operations, including navigation systems, port facilities, and communication networks, has created new vulnerabilities that can be exploited by malicious actors. Maritime cybersecurity threats include hacking of vessel systems, jamming of Global Positioning System (GPS) signals, and disruption of port operations through cyber attacks.

In the Black Sea, there have been numerous reports of GPS spoofing affecting vessels navigating near Russian territorial waters. These incidents, where false positioning information is transmitted to vessels, represent relevant risks to maritime safety and security. Russia has been accused of elaborating advanced electronic warfare capabilities that can disrupt navigation systems and communications in the region (Williams & Jensen, 2022).

The Bay of Bengal has also experienced maritime cybersecurity challenges, although to a lesser extent than the Black Sea. Furthermore, port facilities in the region have started to become increasingly automated, and this has contributed to rising concerns about vulnerabilities to cyber attacks. Several major ports, including Chittagong in Bangladesh and Chennai in India, have reported attempted cyber intrusions in recent years (Akpan et al., 2022).

Both BSEC and BIMSTEC have begun to tackle maritime cybersecurity challenges, although progress has been limited. In 2020 a Working Group on Cybersecurity was established by BIMSTEC, and this group incorporates maritime cybersecurity within its mandate. The working group aims to facilitate information sharing, capacity building, and the development of common standards and protocols. BSEC, on the other hand, has yet to establish a dedicated mechanism for addressing cybersecurity challenges, although discussions on the topic have been included in broader security dialogues.

The integration of cybersecurity into maritime diplomacy represents an important evolution in both regions, reflecting the changing nature of maritime security threats in the digital age. Effective management of these challenges will require enhanced cooperation, information sharing, and capacity building, as well as the development of appropriate legal and regulatory frameworks.

10. Future Prospects and Recommendations

Maritime diplomacy will continue to play a crucial role in addressing maritime security challenges and promoting regional stability in both the Black Sea and the Bay of Bengal. However, several steps need to be taken to enhance its efficacy.

The BSEC and BIMSTEC need to be strengthened to enhance their capacity to address maritime security challenges. This includes increasing their institutional capacity, resources, and decision-making powers. Member states need to demonstrate a greater commitment to regional cooperation and prioritize the common interests of the region over their own national interests.

Transparency and confidence-building measures are essential for reducing tensions and promoting trust among states. This includes sharing information on military activities, conducting joint military exercises, and establishing hotlines for communication during crises.

Environmental considerations need to be integrated into maritime diplomacy efforts. This includes promoting sustainable fisheries, protecting marine ecosystems, and addressing climate change impacts.

Maritime diplomacy efforts need to address non-traditional security threats, such as piracy, illicit trafficking, and climate change. This includes strengthening law enforcement capacity, promoting information sharing, and coordinating crisis response efforts.

External powers need to be engaged constructively to promote regional stability and cooperation. This includes promoting dialogue, providing technical assistance, and supporting regional initiatives.

Additionally, both regions should prioritize the development of comprehensive maritime cybersecurity strategies that address the vulnerabilities created by increased digitalization of maritime operations. This should include: establishing dedicated working groups on maritime cybersecurity within regional organizations, developing common standards and protocols for maritime cybersecurity, conducting joint training and capacity building programs, sharing information on cyber threats and vulnerabilities and engaging with private sector stakeholders, including shipping companies and port operators.

Furthermore, regional organizations should explore the potential for involving non-traditional actors, such as civil society organizations, academic institutions, and the private sector, in maritime diplomacy efforts. These actors can provide valuable expertise, resources, and perspectives, contributing to more comprehensive and effective approaches to maritime security challenges.

CONCLUSION

Maritime diplomacy is a critical tool for managing the complex geopolitical landscapes of the Black Sea and the Bay of Bengal. While the regions differ in their specific challenges and dynamics, both require effective governance and collaborative approaches

to address maritime security threats. By strengthening regional cooperation frameworks, enhancing transparency, integrating environmental considerations, and addressing non-traditional security threats, maritime diplomacy can play a vital role in promoting regional stability, fostering economic integration, and ensuring the sustainable use of maritime resources.

The comparative analysis of maritime diplomacy in the Black Sea and the Bay of Bengal reveals important lessons for both regions. The Bay of Bengal's more successful experience in resolving maritime disputes and fostering security cooperation offers valuable insights for the Black Sea region. Similarly, the Black Sea's experience in navigating the influence of competing external powers provides lessons for the Bay of Bengal as China's presence in the region continues to grow.

The evolving nature of maritime diplomacy necessitates a comprehensive and adaptive approach that considers the unique characteristics of each region and the broader global context. The integration of emerging dimensions such as cybersecurity and the involvement of non-traditional actors will be crucial for addressing the complex maritime challenges of the 21st century. Through enhanced cooperation, information sharing, and capacity building, maritime diplomacy can continue to contribute to regional stability, security, and sustainable development in both the Black Sea and the Bay of Bengal.

REFERENCES

- Akpan, Frank, Gueltoum Bendiab, Stavros Shiaeles, Stavros Karamperidis, and Michalis Michaloliakos. 2022. "Cybersecurity Challenges in the Maritime Sector." *Network 2* (1): 123–38. <https://doi.org/10.3390/network2010009>.
- Aurel, P. O. P. A., CIOROBEA, C., ROGOZAN, C., CRĂCIUN, I., CUSTURA, I., & LEARSCHI, S. Romania's maritime resilience in the age of hybrid threats and the importance of a Maritime Security Strategy.
- Babin, Borys. 2019. "Attempt of Annexation the Crimea and Maritime Administration: Legal Aspects of Asymmetric Response." *Lex Portus* 3 (June). <https://doi.org/10.26886/2524-101x.3.2019.1>.
- Brewster, David, and Simon Bateman. n.d. "Maritime Domain Awareness 3.0 the Future of Information and Intelligence-Sharing in the Indian Ocean." Accessed May 11, 2025. <https://nsc.anu.edu.au/sites/default/files/2024-09/Maritime%20Domain%20Awareness%203.0%20Report%202024.pdf>
- Chang, Yen-Chiang. 2018. "The '21st Century Maritime Silk Road Initiative' and Naval Diplomacy in China." *Ocean & Coastal Management* 153 (March): 148–56. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2017.12.015>.
- CHATTERJEE, S. (2015). INDIA-BANGLADESH RELATIONS THE BEGINNING OF A NEW DAWN. *Himalayan & Central Asian Studies*, 19.
- Haas M. (2022). Building growth areas in Asia for development and peace. *Jadavpur Journal of International Relations*, 26(1), 7–42.
- Hasan M. M., & Jian H. (2019). Protracted maritime boundary dispute resolutions in the Bay of Bengal: Issues and impacts. *Thalassas: An International Journal of Marine Sciences*, 35(1), 323–340.
- Islam, M. S. (2024). Regional Cooperation Mechanisms: Insights from the Black Sea and Bay of Bengal. *Millennial Asia*, 1–28.
- Islam, M. S. (2024). Maritime security in a technological era: addressing challenges in balancing technology and ethics. *Mersin University Journal of Maritime Faculty*, 6(1), 1–16.
- Islam, Md Syful. 2024. "Maritime Diplomacy and Regional Cooperation Mechanisms: Insights from the Black Sea and Bay of Bengal." *Millennial Asia*, June. <https://doi.org/10.1177/09763996241256162>.
- Kamal Ahamed, Vaithulla. 2019. "The Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC) and Its Potential Opportunities for Sri Lanka." *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3874527>.
- Levent Kirval, and Arda Özkan. 2024. "SECURITY of the TURKISH STRAITS in the BLACK SEA: IMPACT of the NATO/EU ENLARGEMENTS on the MONTREUX

CONVENTION.” *Karadeniz Araştırmaları* 21 (84): 1067–94. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1501081>.

Mohammad Mafizur Rahman, and ChanWahn Kim. 2015. “BIMSTEC Regional Integration: Prospects and Challenges,” December. <https://doi.org/10.14257/astl.2015.114.18>.

Perwita, Anak agung Banyu, and Ircha Tri Meilisa. 2018. “CO-OPERATIVE MARITIME DIPLOMACY: THE RESOLUTION of the PHILIPPINES-INDONESIA MARITIME BORDER DISPUTE (1994-2014).” *Andalas Journal of International Studies (AJIS)* 7 (2): 130. <https://doi.org/10.25077/ajis.7.2.130-148.2018>.

Rahman, Mahfuzur, Tian Shufeng, Sakib Hasan, Md Anuwer Hossain, Hyeong-Joo Kim, Md Monirul Islam, Mehtab Alam, et al. 2024. “Multi-Hazard Could Exacerbate in Coastal Bangladesh in the Context of Climate Change.” *Journal of Cleaner Production*, April, 142289–89. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.142289>.

Scarlett, M. (2009). *Coercive naval diplomacy*. Newport.

Senaratne, Malshini, and Andrew Zimbhoff. 2019. “The Blue Economy in the Indian Ocean -A Literature Review.” *Seychelles Research Journal* 1 (2). <https://seychellesresearchjournal.com/wp-content/uploads/2019/08/the-blue-economy-in-the-indian-ocean-a-literature-review-malshini-senaratne-andrew-zimbhoff.pdf>.

Sinovets, P., Maksymenko, I., & Skrypnik, M. (2021). Russian roulette: the Kremlin’s escalation strategy from the Baltic Sea to the Black Sea. *Lithuanian Annual Strategic Review*, 19(1).

Sullivan, Alexa K. 2010. “Piracy in the Horn of Africa and Its Effects on the Global Supply Chain.” *Journal of Transportation Security* 3 (4): 231–43. <https://doi.org/10.1007/s12198-010-0049-9>.

Sutter, Robert. 2022. “Congress, Domestic Politics and Contemporary US Policy in the Indo-Pacific.” *Routledge EBooks*, December, 402–15. <https://doi.org/10.4324/9781003018322-33>.

Upadhyaya, Shishir. 2014. “Maritime Security Cooperation in the Indian Ocean Region: The Role of the Indian Navy.” *Australian Journal of Maritime & Ocean Affairs* 6 (4): 173–90. <https://doi.org/10.1080/18366503.2014.920945>.

Vespremeanu, Emil, and Mariana Golumbeanu. 2018. “International Cooperation in the Black Sea Basin.” January 1, 2018. https://doi.org/10.1007/978-3-319-70855-3_10.

Widen, J. J. 2011. “Naval Diplomacy—a Theoretical Approach.” *Diplomacy & Statecraft* 22 (4): 715–33. <https://doi.org/10.1080/09592296.2011.625830>.

“Russia and Black Sea Security | SIPRI.” n.d. [Www.sipri.org. https://www.sipri.org/publications/2018/sipri-background-papers/russia-and-black-sea-security](https://www.sipri.org/publications/2018/sipri-background-papers/russia-and-black-sea-security).

HEGEMONYA SONRASI KÜRESEL YÖNETİŞİMDE ENFORMELLEŞME: FORMEL VE ENFORMEL ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ROLÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Gonca Oğuz Gök¹

Nevra Esentürk²

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan çok taraflı düzen, güvenlik, ekonomi ve kalkınma alanlarında büyük oranda Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası, NATO ve Avrupa Birliği gibi formel (resmî) uluslararası ve bölgesel örgütler etrafında şekillenmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda öncelikle G77'ler grubunun oluşturulması ve sonrasında 1970'lerde özellikle G7'nin ortaya çıkışıyla küresel yönetimde daha esnek, kapsayıcı ve hızlı tepki verebilen enformel kurumsallaşma biçimleri ortaya çıktı. Çoğunlukla Batılı ülkelerin krizlere cevap verme ya da seslerini duyuramayan kalkınmakta olan ülkelere bir platform sunma amacı güden bu enformel yapılar 2008 küresel finans krizinin ardından iyice belirginleşmiş; G20, BRICS ve MIKTA gibi çok farklı devletleri ve kıtaları bir araya getiren enformel platformlar yalnızca ekonomik ve finansal krizlerde değil, siyasi krizlerde, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma gibi konuları da gittikçe artan şekilde gündemlerine almaya başlamışlardır. Özellikle G20'nin oluşumuyla birlikte 'Küresel Yönetişim' de "enformelleşmeye geçiş" olarak adlandırılabilir yapısal bir dönüşümün varlığından söz edilebilmektedir.

Bu çalışma, ABD hegemonyasının zayıfladığı günümüz uluslararası sisteminde formel ve enformel uluslararası örgütlerin küresel yönetimdeki rollerini ve meşruiyetlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bir yanda BM ve AB gibi kurumsallaşmış formel örgütlerin küresel yönetimde aktörlük kapasiteleri, diğer yanda G20, BRICS ve MIKTA gibi enformel platformların hangi yönleriyle meşru kurumlar olarak ön plana çıktığı sorusu ele alınacak ve küresel yönetim süreçlerinde enformelleşme eğiliminin varlığı, kapsamı ve sonuçları değerlendirilmektedir. Böylece formel ve enformel kurumsal yapıların meşruiyet arayışları arasındaki farklar ortaya konacak; küresel yönetimde kurumsal ve aktörlük düzeyinde meydana gelen dönüşümün meşruiyet boyutu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel yönetim, meşruiyet, formal ve enformel uluslararası örgütler, BM, AB, G20, BRICS, MIKTA

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü; ORCID ID: 0000-0002-8056-8952.

² Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü; ORCID ID: 0000-0001-9728-115X.

INFORMAL GOVERNANCE IN THE POST-HEGEMONIC GLOBAL ORDER: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ROLES OF FORMAL AND INFORMAL INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT

The multilateral order established after the Second World War largely took shape around formal international and regional organizations such as the United Nations, the IMF, the World Bank, NATO, and the European Union, particularly in the fields of security, economy, and development. However, in the 1960s, with the formation of the Group of 77 (G77), and later in the 1970s with the emergence of the G7, more flexible, inclusive, and responsive informal institutionalization models began to appear in global governance. These informal structures—often designed either to enable Western countries to respond to crises or to provide a platform for developing countries whose voices were marginalized—became increasingly prominent after the 2008 global financial crisis. Informal platforms such as the G20, BRICS, and MIKTA, which bring together very different states and continents, began to address not only economic and financial crises but also political crises, climate change, and sustainable development with growing intensity. With the establishment of the G20 in particular, it has become possible to speak of a structural transformation in Global Governance that can be described as a “shift towards informalization.”

This study aims to comparatively examine the roles and legitimacy of formal and informal international organizations in global governance in today’s international system, where U.S. hegemony is in decline. On the one hand, it will analyze the actor capacity of formal, institutionalized organizations such as the UN and the EU; on the other hand, it will explore in what ways informal platforms like the G20, BRICS, and MIKTA stand out as legitimate institutions. The existence, scope, and consequences of the trend toward informalization in global governance processes will be assessed. In doing so, the differences between the legitimacy pursuits of formal and informal institutional structures will be highlighted, and the legitimacy dimension of the transformation occurring at both the institutional and actor levels in global governance will be discussed.

Keywords: Global governance, legitimacy, formal and informal international organizations, UN, EU, G20, BRICS, MIKTA

Giriş

Küresel yönetim olgusuna dair tartışmalar, yirmi birinci yüzyılda hızla çoğullaşan aktörler, normlar ve kurumlar nedeniyle yeni kuramsal çerçeveler ışığında yürütülmektedir. Soğuk Savaş sonrasındaki kısa ömürlü tek kutuplu dönem geride kalırken Küresel Güney ülkelerinden yükselen güçlerin etkisini artırdığı, Batı merkezli liberal düzenin ekonomik siyasi ve güvenlik boyutuyla sarsıldığı ve birbirinden farklı normların aynı anda farklı kurumsal yapılar içerisinde var olabildiği bir çok katmanlı düzenin varlığı dile

getirilmektedir. (Acharya, 2017) . Nitekim düzendeki bu dönüşüm literatürde “post-hegemonik dönem” (Hurrell, 2006), “kaygı çağı” (Öniş, 2021), “çok katmanlı dünya” (Acharya, 2017), “kurumsal melezlik” (Roger, 2020) ve “melezlik çağı” (Öniş & Kutlay, 2022) çerçevesinde tartışılmakta ve anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamlı dönüşüm yalnızca uluslararası ilişkiler teorilerini değil, aynı zamanda küresel yönetim kurumlarının yapısını, işlevlerini ve meşruiyet biçimlerini de yeniden tartışmaya açmaktadır.

Günümüz küresel yönetim mekanizmaları sadece klasik anlamda formel uluslararası örgütlerden ibaret değildir; sayıları her geçen gün artan ve etki alanları genişleyen enformel yapılar da bu alanda ön plana çıkmaya başlamıştır. Normatif öncelikleri, esnek karar alma usulleri, bağlayıcı olmamaları ve kriz dönemlerinde hızlı harekete geçebilme yetenekleri sayesinde dikkat çeken bu enformel örgütler, özellikle G20, BRICS ve MIKTA gibi platformlar aracılığıyla, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi köklü formel yapılara alternatif ya da onları tamamlayıcı mekanizmalar olarak da değerlendirilmeye başlanmıştır. Formallik ile enformellik arasındaki bu dengede ortaya çıkan yeni durum, uluslararası örgütlerin meşruiyet temelini nasıl şekillendiğine dair önemli soruları gündeme getirmektedir.

Bu çalışma, yukarıda bahsedilen dönüşüm bağlamında, farklı kurumsal tasarımlara sahip örgütlerin meşruiyet üretme ve sürdürme yöntemlerini incelemektedir. Araştırmanın temel sorusu, formel ve enformel kurumsal yapılarda girdi meşruiyeti (temsiliyet ve katılım), süreç meşruiyeti (karar alma mekanizmalarının açıklığı ve hesap verebilirliği) ve çıktı meşruiyeti (politikaların etkinliği ve sonuç üretme kapasitesi) süreçlerinin nasıl farklılaştığıdır. Bu amaçla literatür ve uluslararası örgütlerin resmi belgeleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş; meşruiyet olgusunu girdi, süreç ve çıktı boyutlarında ele alan üçlü bir analitik çerçeve benimsenmiştir.

1. Enformel Uluslararası Örgütlerin Yükselişi

Küresel yönetim yapısında son yıllarda gözlemlenen önemli eğilimlerden biri, enformel uluslararası örgütlerin yükselişidir. Charles B. Roger (2020) bu dönüşümü uluslararası sistemin hukuki temellerinde yaşanan bir kayma olarak tanımlamakta ve devletlerin bağlayıcı antlaşmalar yerine düzenli istişareler ve yumuşak mutabakatlar üzerine kurulu yeni kurumlar oluşturduğunu vurgulamaktadır. Enformel örgütler, resmî bir sekreteryalari veya anayasal belgeleri olmaksızın, düzenli zirveler, enformel karar alma mekanizmaları ve ortak deklarasyonlar yoluyla faaliyet gösteren esnek yapılardır (Roger, 2020). Özellikle siyasal kutuplaşmanın yoğunlaştığı ve parlamenter denetimin arttığı demokratik sistemlerde, yürütme organlarının hızlı karar alma arzusu bu tür enformel yapılara olan talebi artırmaktadır (Roger, 2020). Enformel platformlar, daha düşük işlem maliyeti, esneklik ve kriz anlarında hızlı mobilizasyon gibi işlevsel avantajlar sunmaları nedeniyle tercih edilmektedir (Roger, 2020; Roger & Rowan, 2022). Bununla birlikte, enformelliğin yükselişini açıklamak yalnızca yapısal gerekçelere indirgenemez; devletlerin iç siyaset dinamikleri ve uluslararası statü arayışları da önemli nedenler arasında olabilmektedir.

Cooper, Parlar Dal ve Cannon (2022) enformel kurumsallaşmanın yaygınlaşmasını bir "enformellik dalgası" olarak adlandırmakta; 1970'lerde G7 ile başlayan bu modelin BRICS, MIKTA, QUAD gibi oluşumlar aracılığıyla küresel Güney'de de yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu perspektife göre enformel kurumlar, yalnızca yönetimde pratik bir araç değil; aynı zamanda temsil sorununa alternatif çözümler geliştiren, uluslararası sistemde statü kazanmaya yönelik bir strateji ve mevcut güç dağılımını dengelemeye yarayan mekanizmalardır. Benzer şekilde, Roger ve Rowan (2022) formel ve enformel örgütleri karşılaştırdıkları kapsamlı veri setinde, ortalama üye sayısı bakımından iki model arasında büyük farklar olmadığını, ancak enformel kurumların üyelik yapısının coğrafi ve politik açıdan çok daha çeşitli olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Asya-Pasifik bölgesindeki devletlerin, Avrupa'dakilere kıyasla formel kurumlar yerine enformel platformlara daha yoğun katılım gösterdiği tespit edilmiştir (Roger & Rowan, 2022). Bu durum, bölgesel yönetim tercihlerinin ve normatif beklentilerin enformel kurumlar özelinde farklılaşabildiğini, dolayısıyla bu kurumların kendine özgü bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Enformel örgütler, büyük güçler arasındaki gerilimlere rağmen esnek işbirliği zemini sunarak "kulüp diplomasisi" adı verilen bir model geliştirmiştir. Nitekim Cooper ve Farooq (2013) tarafından BRICS örneğinde gösterildiği üzere, Çin ve Hindistan gibi aralarında jeopolitik rekabet bulunan güçler bile ortak çıkarlar etrafında enformel bir diyalog geliştirebilmektedir. BRICS'in oybirliğiyle karar alma, karşılıklı çıkarların gözetilmesi ve gündemin sınırlı tutulması ilkeleriyle hareket eden yapısı, enformelliğin çatışmayı erteleyip işbirliğini güçlendiren bir platform sunabildiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Parlar Dal ve Dipama (2022) geliştirdikleri Ağ Gücü Kapasitesi (Network Power Capacity) çerçevesiyle enformel örgütlerin sadece iç yapılarının değil, küresel düzeyde etki üretme potansiyellerinin de ölçülebileceğini ileri sürmektedir. BRICS ve MIKTA beş ölçüte (güçlü üyelik yapısı, normatif ortaklık, ekonomik bağların derinliği, güç simetrisi ve büyük güçlerle temas) göre değerlendirdiğinde, BRICS'in kurumsal derinlik ve görünürlük açısından çok daha ileri bir konumda olduğunu, MIKTA'nın ise hâlen potansiyelini tam olarak gerçekleştirmedi görülmüştür (Parlar Dal & Dipama, 2022). Böylece enformellik, sadece formel kurumların kısıtlarından kaçış stratejisi olmanın ötesinde, devletler için prestij ve görünürlük üretmenin bir yolu olarak belirtilmektedir (Parlar Dal & Dipama, 2022).

Enformel uluslararası örgütlerin sayısal ve niteliksel ağırlığı günümüzde kayda değer bir düzeye ulaşmıştır. Roger ve Rowan'ın (2022) bulgularına göre, mevcut uluslararası örgütlerin yaklaşık üçte biri enformel nitelik taşımaktadır. Üstelik bu yapılar sadece "yükselen güçler" veya Küresel Güney aktörleriyle sınırlı kalmayıp, ABD ve Almanya gibi geleneksel güçleri de bünyelerine almıştır. Dolayısıyla enformelliğin, sadece mevcut hegemonyaya meydan okuyanların değil, sistemin merkezindeki aktörlerin de benimsediği bir yönetim modeli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun belki de en önemli örneklerinden birisi Orta güçlerin işbirliği olarak da adlandırılan MIKTA platformudur. Öte yandan, enformel yapılar arasında kurumsallaşma düzeyi bakımından ciddi farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Örneğin G20 oldukça sınırlı bir sürekli sekreteryaya ile çalışırken, APEC her ne kadar enformel bir forum olsa da daha kurumsallaşmış bir yapılanmaya sahiptir. Bu çeşitlilik, enformel örgütleri sekreteryaya varlığı gibi tek bir kritere göre tanımlamanın yetersiz olduğunu

göstermektedir (Vabulas & Snidal, 2021). Roger ve Rowan (2022) bu kurumların hukuki bağlayıcılık ekseninde, yani karar ve normlarının ne derece resmi ve bağlayıcı olduğu temelinde sınıflandırılmasını önermektedir. Dolayısıyla formal uluslararası örgütler için literatürde çokça yer alan meşruiyet kavramı enformel örgütler için de tartışılabileceği değerlendirilebilir. Nitekim günümüzde görülmektedir ki enformel uluslararası örgütlerin yükselişi, sadece kriz zamanlarında ortaya çıkan geçici çözümlerden ibaret değildir. Enformellik; temsil sorunlarına yanıt arayan, çok taraflılığın tıkanıklıklarını aşmak isteyen, statü arayışındaki aktörlerin başvurduğu kalıcı bir kurumsallaşma biçimi haline gelmektedir (Cooper et al., 2022). Bir başka deyişle, enformellik günümüz küresel yönetişiminin yeni yükselen normlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Küresel Yönetişimde Meşruiyet Kavramı

Enformel yapıların sayısı giderek artsa da bu kurumların karşı karşıya kaldığı en temel meselelerin başında meşruiyet sorunsalı gelmektedir. Meşruiyet kavramı, yalnızca normatif bir onaydan ibaret olmayıp uluslararası örgütlerin karar alma, politika uygulama ve küresel düzeyde kabul görme süreçlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir unsurdur (Barnett & Finnemore, 2004; Hurd, 2019). Dolayısıyla formel ve enformel örgütlerin meşruiyet temellerinin karşılaştırmalı analizinin, küresel yönetişimin dönüşen yapısını anlamak bakımından önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada meşruiyet olgusu girdi (input), süreç (throughput) ve çıktı (output) meşruiyeti olmak üzere üç boyutlu bir çerçevede ele alınmaktadır (Schmidt, 2013; Steffek, 2015). Girdi meşruiyeti, bir örgütün karar alma süreçlerine paydaşların katılım düzeyi ve temsiliyet adaletiyle ilgilidir. Süreç meşruiyeti, karar mekanizmalarının ne ölçüde şeffaflık, kapsayıcılık ve hesap verebilirlik ilkelerine dayandığını sorgular. Çıktı meşruiyeti ise örgütün sorun çözme kapasitesi, ürettiği politikaların etkinliği ve küresel kamu yararına ne derece hizmet ettiğiyle ilişkilidir (Binder & Heupel, 2015; Schmidt, 2013). Böylesi bir kavramsal ayırım, kurumların yalnızca yapısal özelliklerini değil, aynı zamanda işlevsellik, performans ve normatif yönelimlerini de değerlendirmeyi mümkün kılar.

Meşruiyet normatif ve sosyolojik boyutta araştırılmakta ve günümüzde küresel yönetişim mekanizmalarının meşruiyet krizleri farklı yöntemlerle analiz edilmektedir. . Gonca Oğuz Gök ve Hakan Mehmetçik'in derlediği *Crisis of Legitimacy in Global Governance* (2022) başlıklı eserde, uluslararası kurumların meşruiyet krizlerinin, kurumsal amaçlar ile usuller ve performanslar arasındaki uyumsuzluklardan kaynaklanan bir dönüşüm süreci olduğu belirtilmektedir (Reus-Smit, 2007). Meşruiyet normatif boyutuyla bir kurumun evrensel geçerliliğe sahip değer ve normlarla uyumunu ifade ederken; sosyolojik meşruiyet aktörlerin ilgili kuruma yönelik algısal destek ve inancına odaklanır (Buchanan & Keohane, 2006). Bu ayırım, bir kurumun meşru kabul edilmesinin yalnızca ilke ve kurallara uygunluk meselesi olmayıp, aynı zamanda paydaşların o kuruma duyduğu güven ve bağlılıkla da ilgili olduğunu ortaya koyar.

Meşruiyet kavramına ilişkin bu kuramsal çerçeve, formel ve enformel örgütlerin stratejilerinin anlaşılması için zemin hazırlamaktadır. Nitekim Parlar Dal ve Matsumoto

(2025), formel (FIGO) ve enformel (IIGO) uluslararası örgütleri karşılaştırdıkları çalışmalarında, enformel örgütlerin meşruiyet üretme stratejilerini altı ölçüte göre analiz etmektedir: kurumsal normatif iddia, katılım yapısı, bürokratik örgütlenme, politika oluşturma mekanizması, karar alma tarzı ve dışa dönük meşruiyet stratejileri. Bu değerlendirme, enformel hükümetler arası örgütlerin (IIGO) görece açık bir katılım yapısına karşın bürokratik olarak zayıf, çoğu zaman bağlayıcı olmayan normlar etrafında işleyen ve daha çok çıktı odaklı meşruiyete ağırlık veren yapılar olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, geniş bir temsiliyet tabanı sağlamasalar bile, politika üretimindeki etkinlikleri sayesinde kendi meşruiyetlerini inşa edebilmektedirler (Parlar Dal & Matsumoto, 2025). Benzer şekilde Roger (2020) da enformel örgütlerin hızlı karar alma, esneklik ve maliyet-etkinlik gibi işlevsel avantajlarına rağmen, özellikle girdi ve süreç boyutlarında meşruiyet açığını beraberlerinde getirebildiklerini vurgulamaktadır. Çoğu enformel platform, demokratik denetim mekanizmalarından yoksundur ve karar süreçlerine tüm paydaşların aktif katılımı sınırlı kalabilmektedir. Bununla birlikte, örneğin BRICS gibi bir yapı, çıktı meşruiyeti yoluyla — yani ortak ekonomik girişimler, mevcut söylemlere meydan okuyan alternatif diskurlar geliştirme ve küresel yönetime ilişkin yeni gündemler ortaya koyma sayesinde — kendine önemli bir meşruiyet zemini yaratabilmektedir (Cooper & Farooq, 2013). Farklı bir görüşü savunan John Kirton (2022) ise G20 gibi enformel örgütlerin üyelik yapısı, temsiliyet ve çoklu katılım ve etkileşimleri dolayısıyla yüksek derecede girdi ve süreç meşruiyetine sahip olduklarını ileri sürmektedir. Kirton’a göre G20’nin önemli düzeyde anayasal meşruiyetinden bahsetmek mümkündür.

Enformel uluslararası örgütlerin meşruiyetinin değerlendirilmesi, formel yapılara kıyasla daha karmaşık ve çok katmanlı bir yaklaşımı da gerektirebilmektedir. Bu tip örgütler, temsiliyet (girdi) ve süreç meşruiyeti boyutlarında sık sık sorgulansalar da performans ve işlevsellik temelinde küresel yönetimde kendilerine alan açabildikleri ileri sürülmektedir. Buna karşıt bir görüş olarak Kirton (2022) G20 gibi enformel örgütlerin “herkes için küreselleşme” gibi hedefleri gerçekleştirmede başarısının halen önemli kısıtlarla karşılaştığı ve çıktı meşruiyeti için pandemiler, çevre ve özellikle dijitalleşme konusunda daha fazla işbirliği ve sonuç üreten mekanizmalara ihtiyaç olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla günümüz küresel yönetimde formel ve enformel kurumlar arasında tek yönlü bir hiyerarşiden ziyade, farklı meşruiyet stratejilerinin ve dengelerinin bir arada bulunduğu çoğulcu bir ortam söz konusu olduğu söylenebilir. Meşruiyet her zaman için var ya da yok’tan ziyade bir derece olarak değerlendirildiğinde farklı yapıların hangi boyutuyla ve nasıl meşru kabul edildiğinin karşılaştırmalı analizi post-hegemonik bir düzende küresel yönetişimin geleceğini anlamamız adına daha fazla kanıt ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

Bir sonraki bölümde, Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi formel; G20, BRICS ve MİKTA gibi enformel platformların meşruiyet stratejileri, girdi, süreç ve çıktı meşruiyeti kategorileri temelinde karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

3. Formel bir Ulusüstü Örgüt olarak Avrupa Birliği: Kurumsal Yapı ve İşleyiş ile Meşruiyet Sorunsalı

Avrupa Birliği (AB) İkinci Dünya Savaşı sonrası düzende oluşan formel bir ulusüstü kuruluştur. Bölgesel bir entegrasyon modeli olan AB, Avrupa’da barış ve istikrarı sağlama hedefine dayanan, üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasi entegrasyonu sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir kuruluştur (Dinan, 2009). İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Avrupa Toplulukları’nın kuruluşuyla başlayan ekonomik entegrasyon süreci, kurumsal yenilikler ve genişlemeyle birlikte, 1992 Maastricht antlaşmasıyla siyasi bir kimlik kazanmış ve o günden bugüne, son revize antlaşma olan Lizbon antlaşmasına kadar, bu antlaşmaların her biri AB’deki siyasi, ekonomik ve sosyal dinamikleri güçlendirmeye ve değişen küresel koşullara uyum sağlamaya yönelik önemli adımlar olarak değerlendirilmiştir (McCormick, 2018). Özellikle Lizbon antlaşmasıyla AB’nin daha demokratik, etkin ve şeffaf hale getirilmesi hedeflenmiş, bu minvalde Avrupa Parlamentosu’nun yetkileri artırılmış ve AB’nin temel haklar ve özgürlükler konusundaki taahhütleri güçlendirilmiştir (Lisbon Treaty, 2007).

Normlar ve değerler temelinde kurulan AB’nin revize antlaşmalarının dönüşümünde AB’nin genişleme süreçleri de önemli rol oynamaktadır. Yeni üye ülkelerin katılımıyla birlikte, mevcut yapının ve işleyişin reforme edilmesi gerekmekte, bu da kurumsal yapının ve karar alma süreçlerinde revizyonu zorunlu hale getirmektedir. AB’nin ulusüstü yapısı üye ülkelerin egemenlikleri belirli alanlarda paylaşarak ortak politikalar geliştirmelerini sağlar. AB’nin kurumsal yapısı Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, AB Konseyi gibi organlarla yönetilir. Bu kurumlar, yasama, yürütme alanlarında farklı yetkilere sahip olup, AB’nin işleyişini düzenler (Bache, et. al, 2020).

Karmaşık ve katmanlı bir kurumsal ve bürokratik yapıya sahip olan AB’de karar-alma süreçleri dört aşamada gerçekleşir; Avrupa Komisyonu tarafından politika önerisi sunulur, Öneri Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi tarafından tartışılır, değişiklikler yapılabilir ve oylama ile kabul edilir; Uygulama aşamasında kabul edilen yasalar üye ülkelerin ulusal yasalarına entegre edilir. Son aşamada ise Avrupa Komisyonu yasaların uygulanıp uygulanmadığını denetler ve gerekli durumlarda hukuki işlemler başlatabilir (Bache, et al., 2020). Görüldüğü üzere, AB’nin kurumsal yapısı, farklı kurumların işbirliği içinde çalışmasını ve çeşitli alanlarda etkili politikalar geliştirmeyi ve uygulamayı amaçlamaktadır. 2001 yılında Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen Beyaz Kitap (*White Paper*)’ta AB yönetişimi şöyle tanımlanır: “Avrupa yönetişimi, özellikle açıklık, katılım, hesap verebilirlik, etkinlik ve tutarlılık açısından Avrupa düzeyinde yetkelerin nasıl kullanıldığını etkileyen kurallar, süreçler ve davranışları ifade eder.” (EC, White Paper, 2001) Bu karmaşık bürokratik ve kurumsal yapı demokratik bir denetim mekanizması ile desteklense bile AB politika yapımı ve karar alma süreçlerini içeren karmaşık kurallar ve mekanizmalar ağı beraberinde meşruiyet sorunsalını gündeme getirmektedir.

Literatürde AB’nin meşruiyetine dayalı kavramlar çerçevesindeki tartışmalar, Scharpf (1999)’un ifade ettiği, AB kurumlarının vatandaşları etkili bir şekilde yönetme yeteneğine odaklanan performans kriterleri (politika/karar/kural) içeren çıktıya dayalı meşruiyet (*output legitimacy*) ile vatandaşların siyasi katılımı ve temsilini içeren girdi meşruiyeti (*input*

legitimacy) kapsamındaki mekanizmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Scharpf (1999)' göre, girdi meşruiyeti, politikalar, yasalar ve kurallara götüren sürecin katılımcı niteliğini, çıktı ile yasaların ve kuralların sorun çözme niteliğini ifade eder ve Scharpf (1999) ikisini de gerekli görür. Ancak, AB'nin ortak kimliği ve *demos*'u olmadığı için girdi için gerekli yapıcı ön koşullardan yoksun olduğunu ifade eder (Scharpf, 1999). Süreç meşruiyeti (*throughput legitimacy*) ise girdi ile çıktı meşruiyeti arasında meydana gelenlere odaklanan bir performans kriteridir. Meşruiyet burada AB yönetim süreçlerinin kalitesine odaklanmaktadır; AB yönetim süreçlerinde sadece etkinlik değil hesap verilebilirlik, açıklık ve şeffaflık açısından da niteliği ifade eder (Schmidt, 2006; Bovens, 2007).

Bu çerçeveden hareketle, AB'nin meşruiyetini çeşitli faktörler ve dinamiklerin şekillendirdiği söylenebilir. İlk olarak karmaşık kurumsal yapısı karar alma süreçlerini zorlaştırmakta ve kurumlar arası yetkelerin dengesizliğinin yarattığı demokrasi açığı (*democratic deficit*) meşruiyeti sorgulatmaktadır (Schmidt, 2013). Üye ülkelerin kendi ulusal çıkarları ve egemenlikleri ile AB'nin ortak politikaları arasında entegrasyonun başından beri süregelen gerilim, meşruiyeti sorgulatan diğer bir etmen olmaktadır. AB'nin karmaşık yönetim yapısı ve karar alma süreçlerine vatandaşların katılımının sınırlı olması da meşruiyet sınırlarını zorlamaktadır (Schmidt, 2013).

Avrupa Birliği'nin karşı karşıya kaldığı güncel meydan okumalar AB'de meşruiyetin sınırlarının sadece yukarıda belirtilen iç dinamikler ile değil, aynı zamanda dış faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir. Eurozone krizi, göç krizi, COVID-19 gibi krizlerinin yaşandığı dönemlerde AB'nin meşruiyeti test edilmiş ve AB kriz yönetmedeki kabiliyetini ve yöntemlerini sorgulatan eleştiriler almıştır; bu durum kamuoyu algılarında da olumsuz etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu dönemlerde yükselişe geçen radikal sağ partilerin söylem ve uygulamaları AB'nin üzerine dayandığı norm ve değerleri sarsmış, AB'nin çok kültürlülük hedefinde sınıfta kalmasına sebep olmuştur. Buna ek olarak, AB'nin küresel rekabet karşısında, ekonomik ve siyasi baskılar karşısında küresel bir vizyon ve politikalar geliştirme kapasitesi de AB'nin etkinliğini ve meşruiyetini etkileyen bir dış faktör olarak düşünülebilir. Bu minvalde, AB'nin meşruiyetini güçlendirmek için hem vatandaşların katılımını artırmaya ve şeffaflık ile hesap verilebilirliği sağlamaya yönelik mekanizmaların geliştirilmesine, hem de AB'nin krizlere cevap verme ve yönetme kapasitesinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

4. Birleşmiş Milletler: Girdi, Süreç ve Çıktı Meşruiyeti Açısından Değerlendirme

Birleşmiş Milletler (BM), 1945 yılında kolektif güvenliğin sağlanması, kalkınmanın teşviki ve temel insan haklarının korunması hedefleriyle kurulmuş ve yirminci yüzyılın en kapsayıcı uluslararası örgütü olarak tasarlanmıştır. Ancak aradan geçen on yıllar içerisinde değişen küresel güç dengeleri, yükselen aktörlerin artan talepleri ve kriz dönemlerinde BM sisteminin gösterdiği atalet, örgütün meşruiyet temelini ciddi biçimde tartışmaya açmıştır. BM'nin meşruiyetine ilişkin yaşanan krizler yalnızca normatif söylemlerde değil, örgütün pratik performansında da giderek görünür hale gelmektedir. Bu krizlerin özünde, BM'nin kuruluş amaçları, çalışma usulleri ve ortaya koyduğu sonuçlar arasındaki uyumsuzluklar yatmaktadır. Bir yandan BM, küresel sorunları çözme iddiasını sürdürmekte; diğer yandan

bu sorunlara zamanında ve etkili müdahale edememesi eleştiri konusu olmaktadır (Gök & Karadeniz, 2022).

Formal bir uluslararası örgüt olarak Birleşmiş Milletler'in meşruiyetini analiz eden bir çalışma hemen akabinde "Hangi BM?" sorusunu sormalıdır. Nitekim Birleşmiş Milletler BM Genel Kurulu, BM Güvenlik Konseyi gibi hükümetler arası kurumların yanı sıra UNICEF, UNDP gibi içerisinde birçok BM memurunun çalıştığı devasa bir bürokrasidir. Yine BM uzmanlar, akademisyenler ve STK'lar ile de yakın işbirliği içerisinde bir kurumdur. BM Sistemi'nin bu karmaşık yapısı literatürde Carayannis ve Weiss (2021) tarafından "Üç BM" kavramsallaştırması olarak yer bulmuştur.

Üç BM'nin meşruiyeti girdi, süreç ve çıktı meşruiyeti olmak üzere üç temel boyutta değerlendirilebilir: . Girdi meşruiyeti bakımından en kritik soru, BM'nin karar alma mekanizmalarında tüm devletlerin adil ve dengeli biçimde temsil edilip edilmediğidir. Örgütün merkezi karar organı olan Güvenlik Konseyi'nde 5 daimî üyeye tanınmış veto ayrıcalığı, karar süreçlerinde yapısal bir eşitsizlik yaratarak temsil adaletini zedelemektedir. Bu durum, BM sisteminin demokratikleşmesinin ve Konsey'in küresel gerçeklere uygun şekilde genişleyerek daha kapsayıcı hale gelmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir (Domnick, 2013; Scherz & Zysset, 2019). Nitekim BM Genel Kurulu'nda yıllardır süregelen tartışmalarda da Güvenlik Konseyi'nin meşruiyeti sık sık sorgulanmakta ve bu yapıya dair kapsamlı reform çağrıları dile getirilmektedir (Binder & Heupel, 2015).

Vivien Schmidt'in katkısıyla literatüre giren "süreç meşruiyeti" açısından bakıldığında BM'de karar alma süreçlerinin şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirlik ilkelerine ne derece uyduğu sorusu gündeme gelmektedir. BM yalnızca temsil ya da çıktılara değil, süreçlerin kapsayıcılığına ve şeffaflığına odaklanır. BMGK gibi kapalı ve veto temelli karar alma mekanizmaları, sürecin tartışmaya açık niteliğini ciddi şekilde sınırlar. Özellikle Güvenlik Konseyi gibi organlarda müzakerelerin çoğunlukla kapalı kapılar ardında yürütülmesi, gelişmekte olan ülkelerin süreçlere anlamlı katılımını kısıtlamakta ve kuruma duyulan bağlılığı zayıflattığı yönüyle eleştirilmektedir. On yıllardır dile getirilen reform taleplerine karşı ciddi bir adım atılmaması da süreç meşruiyetinin erozyona uğramasına yol açmıştır (von Billerbeck, 2017; Gök & Karadeniz, 2022). Ancak bu eleştiriler karşısında BM, özellikle İkinci BM (sekretarya, teknik birimler) ve Üçüncü BM (STK'lar, bilgi toplulukları, düşünce kuruluşları) aracılığıyla süreçte daha kapsayıcı olma çabası göstermektedir.

BM, bazı alt organları aracılığıyla çıktı meşruiyeti üretme kapasitesine kısmen de olsa sahiptir. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve UNESCO gibi uzmanlık kuruluşları, sağlık, insani yardım ve kalkınma alanlarında BM sistemine işlevsel katkı sunmaktadır. Bu somut normatif çıktılar, BM'nin kurumsal çıktı meşruiyeti destekleyici bir rol oynamaktadır. Ne var ki bu başarılar, özellikle Güvenlik Konseyi gibi siyasal organların karar alamama veya geç kalma sorunları nedeniyle gölgelenmekte ve BM'nin genel meşruiyet algısını olumlu yönde dönüştürmeye yetmemektedir (Andersen, 2019). Diğer bir ifadeyle, BM'nin normatif iddiaları ile fiiliyattaki performansı arasındaki mesafe, uluslararası toplum ve elbette bireyler nezdinde

örgüte duyulan güveni zayıflatmaktadır. Bu durum sadece teknik yetersizliklerden değil, küresel meşruiyet anlayışının değişen doğasından da kaynaklanmaktadır. COVID-19 pandemisi gibi küresel krizler BM'nin rolünü daha da tartışılmalı hale getirmiş, örgütün hem ortaya koyduğu sonuçlar hem de koyamadığı sonuçlar itibariyle meşruiyetini test etmiştir. (Gök ve Karadeniz, 2022)

Üçüncü BM, Birleşmiş Milletler'in karşı karşıya olduğu meşruiyet krizlerine karşı ideolojik ve normatif düzeyde çözüm üretme potansiyeline sahiptir. Devlet merkezli yapıların ötesine geçen bu ağ, teknik uzmanlık, bağımsız finansman ve esnek organizasyon yapısı sayesinde daha hızlı ve yaratıcı çözüm önerileri sunma kapasitesine sahiptir. Üçüncü BM çatısı altında yer alan sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, akademisyenler ve medya aktörleri, BM'nin resmi karar alma organlarında temsil edilmeyen alternatif görüşlerin görünürlük kazanmasına olanak tanıyabilir. Bu sayede hegemonik güç ilişkilerinin dışında kalan normatif fikirlerin küresel düzeyde kurumsallaşmasına katkı sağlama potansiyeli taşır. Üçüncü BM, yalnızca politika üretim sürecine entelektüel destek vermekle kalmaz, aynı zamanda BM'nin süreç meşruiyeti (throughput legitimacy) ve çıktı meşruiyeti (output legitimacy) açısından da katkı sağlayabilir. Üstelik, zaman zaman küresel kamu vicdanının sesi de olabilecek bir işlev üstlenerek, uluslararası örgütlerin etik ve normatif yönelimlerine meşruiyet düzeyinde katkıda bulunabilir.

BM tarihsel misyonu ve evrensel temsil iddiasına rağmen, günümüz uluslararası sisteminde meşruiyetini sürdürmekte zorlanmaktadır. Örgütün yapısındaki dengesizlikler – özellikle Güvenlik Konseyi'nin yapısı ve çalışma yöntemleri – BM'nin hem normatif hem de işlevsel meşruiyetini zedeleyen başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, küresel yönetiminde BM'ye alternatif daha esnek veya bölgesel düzenlemelerin cazibesini arttırmakta ve devletleri farklı arayışlara yöneltmektedir (Malone & Day, 2020; Andersen, 2019). Sonuç olarak BM, 21. yüzyıl koşullarına uyum sağlamak adına yapısal reform baskısı altındadır ve meşruiyetini güçlendirmek için temsil adaletini ve karar alma süreçlerinin şeffaflığını ve beraberinde etkinliğini artıracak yeniliklere acilen ihtiyaç duyduğu açıktır.

5. G20: Melez Kurumsallıkta Katılım, Süreç ve Çıktı Boyutları

G20, küresel ekonomik yönetim alanında gitgide merkezi bir rol üstlenmesine rağmen resmî bir antlaşmayla kurulmamış, dolayısıyla enformel nitelikte bir platformdur. 2008 küresel finans krizinin ardından liderler düzeyine çıkarılarak etkinliği artırılan G20, kriz yönetimindeki başarısı sayesinde o dönemde güçlü bir çıktı meşruiyeti edinmiştir. Ne var ki son yıllarda – özellikle COVID-19 pandemisi ve artan küresel eşitsizlikler bağlamında – bu meşruiyetin kalıcılığı sorgulanmaya başlamıştır (Kirton, 2020).

G20'nin meşruiyetini girdi, süreç ve çıktı eksenlerinde irdelendiğinde örgütün hem avantajları, hem de sınırlılıkları olduğu görülmektedir. İlk olarak, girdi meşruiyeti açısından G20, farklı kıtalardan gelişmiş ve yükselen ekonomileri bir araya getirerek küresel temsil dengesi sağlamayı hedefler görünmektedir. Ancak üyelik yapısının sınırlı oluşu ve birçok ülkenin – özellikle Afrika'nın büyük kısmı ile Orta Asya'nın – G20 dışında kalması, bu temsil dengesine gölge düşürmektedir. Öte yanda Afrika Birliği'nin bir örgüt olarak G20'ye

katılımı da bu temsil eksikliğine gidermeye yönelik atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. Yine de Küresel Güney'in tam anlamıyla temsil edilememesi, daha da önemlisi sadece büyük güçlerin bir işbirliği olarak görülmesi, G20'nin kapsayıcılığı konusunda eleştirilere yol açmaktadır (Chakrabarti & Sharma, 2024). İkinci olarak, süreç meşruiyeti bakımından G20, formel bir tüzüğe bağlı olmamanın getirdiği esneklik sayesinde hızlı karar alma potansiyeline sahip olsa da karar süreçlerinin yeterince şeffaf olmaması ve hesap verebilirlik mekanizmalarının zayıflığı eleştirilmektedir. Parlar Dal ve Matsumoto'nun (2025) geliştirdiği meşruiyet endeksi ölçütlerine göre G20'nin kurumsal kapasitesi sınırlıdır ve çok-paydaşlı yönetim unsurları – örneğin Sivil 20 (C20), Think 20 (T20) veya Gençlik 20 (Y20) gibi yan mekanizmalar – henüz tam anlamıyla kurumsallaşmış değildir. Bu durum, sivil toplumun ve marjinal aktörlerin G20 karar alma süreçlerine katılımını kısıtlayarak süreç meşruiyetini zayıflatmaktadır. Üçüncü olarak, çıktı meşruiyeti düzleminde G20'nin küresel krizlere yanıt üretme kapasitesi en önemli güç kaynağıdır. Nitekim 2008 krizi sırasındaki eşgüdüm başarısı G20'ye işlevsel meşruiyet kazandırmışsa da, pandemi döneminde benzer bir liderlik sergilenememesi platformun kolektif aksiyon kapasitesine dair soru işaretleri yaratmıştır (Kirtan, 2020).

Öte yandan G20, salt ekonomik konularla sınırlı kalmayıp gündemine sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği gibi küresel meseleleri olarak normatif meşruiyet üretme potansiyelini de genişletmektedir. Chakrabarti ve Sharma (2024), G20'nin son yıllarda sosyal adalet, iklim finansmanı ve küresel eşitsizliklerle mücadele gibi alanlarda politika çerçeveleri geliştirdiğini, bu sayede küresel norm oluşturma süreçlerine katkı sunduğunu belirtmektedir. Hindistan'ın 2023 dönem başkanlığında ortaya konulan “Gezegen için Yaşam Tarzı (LiFE)” girişimi, G20'nin ekonomik konular dışında normatif bir gündem benimsediğine örnek gösterilebilir. Ayrıca G20, anayasal meşruiyet perspektifinden bakıldığında da ilginç bir vaka sunmaktadır. Üye devletlerin gönüllü katılımıyla oluşan ancak dünya nüfusunun ve ekonomik gücünün büyük bölümünü temsil eden G20, resmi bir kuruluş anlaşması olmamasına rağmen fiilen küresel yönetiminde bir “kabul edilmiş platform” halini almıştır. Merkezinde liderler zirvesi, etrafında iş dünyası, düşünce kuruluşları ve gençlik gibi çok-paydaşlı açılımları barındıran halkalarla (B20, T20, Y20 vb.) çok katmanlı bir yapıya sahip olması, bazı akademisyenler tarafından G20'nin meşruiyet zeminini pekiştiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Kirtan, 2020).

Sonuç olarak G20, melez bir kurumsal yapıda hem girdi hem de çıktı meşruiyet kaynakları yaratmaya çalışan bir örgüt olarak ilerleyen yıllarda farklı alt mekanizmaları ve kurumsallaşma süreci ile hegemonya sonrası düzende çok taraflılığın geleceğinin nasıl olacağı sorusunu anlamlandırmamızı sağlayacak önemli bir örnek olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

6. BRICS ve MIKTA: Enformellik, Ağ Gücü ve Temsiliyet Stratejileri

BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ve MIKTA (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya), küresel yönetişimin kurumsal ve normatif temellerinin dönüşümüne paralel olarak yükselen ve orta düzey güçlerin seslerini duyurmak için oluşturdukları iki enformel platformdur. Her iki oluşum da esnek, lider odaklı diplomasiye

dayanmakla birlikte, meşruiyet üretme biçimleri açısından belirgin farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür. BRICS, küresel ekonomik düzende mevcut asimetrilere karşı daha meydan okuyucu, revizyonist bir gündeme sahipken ve bir büyük gücün varlığıyla şekillenirken; MIKTA, mevcut çok taraflı düzeni tamamen reddetmeden içinde reform arayışında olan ve büyük ölçüde statükoyla uyumlu orta ölçekli güçlerin işbirliği olarak ön plana çıkmaktadır. Aşağıda bu iki yapının meşruiyet stratejileri girdi, süreç ve çıktı boyutlarında karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Girdi meşruiyeti bakımından BRICS ve MIKTA arasında ciddi bir ayrışma göze çarpmaktadır. BRICS, dünya nüfusunun önemli bir kısmını ve küresel ekonominin büyük bir bölümünü temsil eden ülkeleri bir araya getirirse de, Çin'in ekonomik-siyasi ağırlığı nedeniyle grup içi dengelerin eşitlikçi olmaktan uzaklaşması, BRICS'in kapsamlı bir küresel temsil sağlama iddiasını zayıflatmaktadır. Buna karşılık MIKTA, üyelerini Latin Amerika'dan Asya-Pasifik'e ve Okyanusya'ya uzanan farklı bölgelerden seçerek daha dengeli ve çeşitli bir koalisyon görüntüsü sunduğu düşünülebilir. Bu bölgesel çeşitlilik ve güç dağılımındaki görece denge, MIKTA'ya girdi meşruiyeti açısından yapısal bir avantaj sağlar görünmektedir (Parlar Dal & Dipama, 2022). Öte yandan BRICS'in BRICS + platformuna evrilmesi, hem konular hem de üyelik bağlamında genişleyip derinleşmesi, bu kurumsal yapıyı daha açık şekilde ortaya koymaktadır.

Süreç meşruiyeti açısından BRICS ve MIKTA'nın işleyiş kültürleri farklılaşmaktadır. BRICS, liderler düzeyindeki yıllık zirveler ve "stratejik sessizlik" olarak adlandırılan kapalı uzlaşma yöntemiyle kararlarını alırken, süreç büyük ölçüde merkezî ve devlet başkanları inisiyatifine dayalı kalmaktadır. Özellikle Çin'in BRICS içindeki belirleyici rolü, karar alma süreçlerini asimetrik bir hale getirerek ortak iradenin sürekliliğini sınırlandırabilmektedir (Petrone, 2021). MIKTA ise, dışişleri bakanlıkları, akademisyenler gibi farklı alanlarda istişare toplantıları yapması, ortak bildiriler yayınlaması ve belirli tematik alanlarda esnek iş birliği girişimlerine açık olan bir platform olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte MIKTA'nın liderler düzeyinde bir platform haline gelemeyişi onun girdi meşruiyeti açısından önemli bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çıktı meşruiyeti boyutunda ise BRICS somut kurumsal girişimler ve politik çıktılar üretme kapasitesiyle öne çıkmaktadır. Örneğin BRICS'in oluşturduğu Yeni Kalkınma Bankası, geleneksel finansal mimariye alternatif bir kaynak mekanizması olarak işlev görmeye başlamış ve BRICS ülkelerinin kalkınma iş birliğini kurumsallaştırmıştır. Ayrıca BRICS'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi reformu gibi küresel yönetim yapısına yönelik meydan okuyucu tutumu, örgütün çıktı odaklı meşruiyet stratejisinin bir parçasıdır (Jordaan, 2021; Papa, 2024). MIKTA cephesinde ise, benzer ölçüde somut politika çıktıları üretebilme kapasitesinin sınırlı kaldığı görülmektedir. MIKTA daha çok ortak deklarasyonlar yayınlamak, uluslararası sempozyumlar düzenlemek ve normatif çerçeve oluşturmak gibi sembolik araçlar üzerinden etki yaratmaya çalışmaktadır. Bu durum, MIKTA'nın çıktı boyutunda işlevsellik açısından görece zayıf kaldığına, meşruiyet stratejisinin büyük ölçüde normatif söylem üretimine dayandığına işaret etmektedir.

BRICS'in yüksek çıktı meşruiyeti ve söylemleriyle küresel düzeyde daha görünür ve meydan okuyucu bir konum üstlendiği görünürken, buna karşılık MIKTA'nın söylem ve politika çıktılarından daha düşük profilli, uzlaşmacı ve normatif ağırlıklı bir yönelim benimsediğini ortaya koymaktadır (Cooper, 2019). BRICS, mevcut düzenin dışında alternatifler üretmeyi hedeflerken; MIKTA, mevcut kurumlar içinde reform ve diyalog yoluyla etkisini göstermeyi amaçlamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapılan son araştırmalardan bazılarına göre bürokrasiye ve yerleşik kurallara sahip formel uluslararası örgütler daha uzun ömürlü olmaktadır (Debre ve Dijkstra, 2020). Ancak bu dayanıklılığı, o örgütün meşruiyetinin mutlak bir göstergesi olarak görmek çok da açıklayıcı olamayabilmektedir. Nitekim bir uluslararası örgütün uzun süre varlığını sürdürmesi, onun işlevsel, temsili veya normatif açıdan meşruiyet sorunlarını aştığını göstermeyebilir. Bu çalışma kapsamında formel (BM, AB) ve enformel (G20, BRICS, MIKTA) yapılar, girdi, süreç ve çıktı meşruiyeti boyutlarında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Uluslararası Örgütler ve Meşruiyet

Örgüt	Girdi Meşruiyeti	Süreç Meşruiyeti	Çıktı Meşruiyeti
BM	Düşük	Düşük	Orta
AB	Orta	Orta	Yüksek
G20	Orta	Düşük	Orta
BRICS	Düşük	Düşük	Yüksek
MIKTA	Yüksek	Orta	Düşük

Elde edilen bulgular, kurumsal derinlik ve sürekliliğe sahip formel örgütlerin dahi demokratik katılım, temsilde adalet ve karar alma şeffaflığı konularında eleştirilere açık olduğunu göstermektedir. Örneğin BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto ayrıcalığı veya AB'nin vatandaş düzeyinde hissedilen "demokrasi açığı" olgusu, bu kurumların meşruiyet krizlerini derinleştiren başlıca unsurlardandır. Buna karşılık, enformel kurumlar daha esnek yapılarla hareket ederek temsil kapasitesi ve katılımcılık bakımından alternatif modeller sunabilmektedir. BRICS, özellikle çıktıya dayalı işlevselliğiyle performans temelli meşruiyet kazanırken; MIKTA ise normatif vurgusuyla süreç meşruiyetine odaklanan bir profil sergilemektedir. G20 ise bu iki eğilimi kısmen bünyesinde birleştiren bir platform olarak kısa vadeli kriz müdahalelerinde etkinlik gösterebilmiş, ancak kalıcı kurumsallaşma konusunda sınırlı kalmıştır. Yine de bu alternatif modellerin meşruiyet üretme süreçlerinin her zaman istikrarlı veya kapsayıcı olmadığı açıktır. Küresel kamuoyunun ve bireylerin bu enformel oluşumlara yönelik algıları, karar alma mekanizmalarına doğrudan katılım imkânının bulunmaması nedeniyle zayıf kalabilmektedir. Bu durum, meşruiyetin sadece kurumsal

tasarım veya çıktılarla değil, aynı zamanda aktörlerin algıları ve inançlarıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Gerçekten de meşruiyet yalnızca sayısal başarıya ya da hukuki normlara indirgenemez; aynı zamanda paydaşların kurumlara yönelik kabullenme ve destek düzeyini, yani sosyolojik meşruiyeti, içerir. Ian Hurd'un (1999) vurguladığı üzere, meşruiyeti açıklamak için sadece hukuki/normatif çerçeveler değil, normlar ile algıların ve davranışların karşılıklı etkileşimini irdeleyen bir "halk teorisine" ihtiyaç vardır. Bu perspektif, uluslararası kurumlara duyulan inancın hem bireysel hem de kolektif düzeyde nasıl inşa edildiğine dikkat çekmemizi sağlar.

Buradan hareketle, küresel yönetişimde rol alan tüm uluslararası örgütlerin – formel ya da enformel – meşruiyetini güçlendirebilmesi için bazı adımlar atması önerilebilir. Formel örgütler için özellikle temsil adaletini artırmaya ve karar alma süreçlerini demokratikleştirmeye yönelik reformlar kaçınılmaz görünmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler'de Güvenlik Konseyi'nin yapısının revize edilerek daha geniş bir üyelikle güçlendirilmesi ve veto yetkisinin sınırlandırılması ya da tamamen kaldırılması yoluyla kolektif meşruiyetin artırılması önerilmektedir (Petrone, 2021; Thakur, 2020). Benzer şekilde Avrupa Birliği'nin, vatandaşları karar süreçlerine daha fazla dahil edecek mekanizmaları geliştirmesi ve Avrupa Parlamentosu'nun rolünü daha da güçlendirmesi, Birlik düzeyinde girdi meşruiyetini pekiştirecektir. Diğer taraftan enformel platformların da meşruiyetlerini kalıcı kılmak için kurumsal öğrenmeye açık olması gerekir. G20 gibi oluşumlar, karar alma süreçlerine sivil toplumun ve üye olmayan ülkelerin katkısını alacak daha şeffaf ve kapsayıcı uygulamalar benimseyebilir; örneğin mevcut yan iletişim kanallarını kurumsallaştırarak ve politika çıktılarının uygulama takibini şeffaf biçimde yaparak süreç meşruiyetini yükseltebilir (Chakrabarti & Sharma, 2024).

BRICS ve MIKTA gibi yapılar ise kendi iç uyumlarını güçlendirmenin yanı sıra, faaliyetlerini küresel norm ve değerlerle daha uyumlu hale getirecek adımlar atmalıdır. Örneğin BRICS, işbirliğini yalnızca üyeleri arasındaki çıkarlarla sınırlı tutmak yerine kalkınmakta olan diğer ülkelerle de etkileşime girerek meşruiyet tabanını genişletebilir; MIKTA ise somut proje ve girişimlere odaklanarak çıktı meşruiyetini destekleyebilir. Genel olarak, formel ve enformel mekanizmaların birbirlerini dışlayan rakipler olarak değil, tamamlayıcı unsurlar olarak görülmesi, günümüz çok katmanlı düzeninde daha açıklayıcı olmaktadır. Nitekim çok kutuplu ve çok katmanlı yeni dünya düzeninde, esneklik ve kapsayıcılık özelliklerini bir araya getiren "ağ temelli çok taraflılık" modellerine duyulan ihtiyaç artmaktadır (Thakur, 2020). Bir diğer önemli konu ise artık konu odaklı işbirliklerinin ön plana çıkmaya başlamasıdır. Çok fazla paydaşın bir arada olduğu konular küresel yönetişimi şekillendirmektedir. Bununla birlikte başta biz akademisyenlerin ne olduğu değil, ne olması gerektiği sorularını daha çok sorup, cevapları da bireylerde arayan araştırmalara ağırlık vermemiz, bu dönüşümleri daha hızlı anlamlandırmamıza da yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, meşruiyet olgusunun dinamik ve çok boyutlu niteliği, uluslararası kurumların sürekliliği ve başarısı için merkezi önemdedir.

Meşruiyetin yalnızca işlevsel performansla indirgenemeyeceği ve aynı zamanda bir inanç, bir kabullenme biçimi olduğu dikkate alındığında, kurumlara yönelik desteğin ve bağlılığın

sosyolojik düzlemde de ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, formel ya da enformel olsun, her türden uluslararası örgütün yalnızca kurumsal yapısı ya da ömrüyle değil; temsil kapasitesi, karar alma sürecindeki açıklığı ve toplumsal düzeyde yarattığı aidiyet hissiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir

KAYNAKÇA

Acharya, Amitav. "After Liberal Hegemony: The Advent of a Multiplex World." *Ethics & International Affairs* 31, no. 3 (2017): 271–285.

Bache, Ian, Simon Bulmer, Stephen George, and Owen Parker. *Politics in the European Union*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2020.

Barnett, Michael, and Martha Finnemore. *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 2004.

Binder, Martin, and Monika Heupel. "The Legitimacy of the UN Security Council: Evidence from Recent General Assembly Debates." *International Studies Quarterly* 59, no. 2 (2015): 238–250.

Bovens, Mark. "Analysing and Assessing Public Accountability: A Conceptual Framework." *European Law Journal* 13, no. 4 (2007): 447–468.

Buchanan, Allen, and Robert O. Keohane. "The Legitimacy of Global Governance Institutions." *Ethics & International Affairs* 20, no. 4 (2006): 405–437.

Chakrabarti, S., and M. Sharma. "G20 and Sustainable Development: From Crisis Management to Norm Entrepreneurship." *Global Policy* 15, no. 1 (2024): 12–25.

Cooper, Andrew F. "BRICS, MIKTA and Globality: Contending Frameworks for Emerging Power Activism." *Global Policy* 10, no. S2 (2019): 5–15.

Cooper, Andrew F., and Asif B. Farooq. "The BRICS and the Privileging of Informality in Global Governance." *Global Policy* 4, no. 4 (2013): 428–433.

Cooper, Andrew F., Emel Parlar Dal, and Bruno Ramon Cannon. "The Cascading Dynamics of Informal Institutions in Global Governance." *International Politics* 59 (2022): 500–521.

Dal, Emel Parlar, and N. M. Matsumoto. "Rethinking Legitimacy in Global Governance: Comparing FIGOs and IIGOs." *International Affairs* 101, no. 2 (2025): 123–140.

Debre, Maria J., and Hylke Dijkstra. "Institutional Design for a Post-Liberal Order: Why Some International Organizations Live Longer than Others." *European Journal of International Relations* 27, no. 1 (2020): 311–339.

Dinan, Desmond. *Avrupa Birliği Tarihi*. Translated by Hale Akay. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Domnick, Carsten. *The United Nations Security Council, International Authority and Legitimacy*. Florence: European University Institute Working Paper, 2013.

European Commission. *European Governance: A White Paper*. COM(2001) 428 final. Brussels: European Commission, 25 July 2001. Accessed May 20, 2025. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_01_10

European Union. *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*, 2007. Accessed May 20, 2025. <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/lis/sign/eng>

Gök, Gonca O., and Hakan Mehmetçik, eds. *Crisis of Legitimacy in Global Governance*. Cham: Palgrave Macmillan, 2022.

Gök, Gonca O., and Radiye Funda Karadeniz. "Legitimacy Crises of the UN." In Gonca O. Gök and Hakan Mehmetçik (eds.), *Crisis of Legitimacy in Global Governance*, 2022.

Hurrell, Andrew. "Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-Be Great Powers?" *International Affairs* 82, no. 1 (2006): 1–19.

Hurd, Ian. "Legitimacy and Contestation in Global Governance: Revisiting the Folk Theory of International Institutions." *Review of International Organizations* 14 (2019): 717–729.

Hurd, Ian. "Legitimacy and Authority in International Politics." *International Organization* 53, no. 2 (1999): 379–408.

Jordaan, Eduard. "BRICS and the Challenge of Multilateralism." *Third World Quarterly* 42, no. 2 (2021): 305–322.

Kirton, John. "Growing G20 Legitimacy." In Gonca O. Gök and Hakan Mehmetçik (eds.), *Crisis of Legitimacy in Global Governance*, 2020.

Malone, David M., and Adam Day. "Taking Measure of the UN's Legacy at Seventy-Five: The Past, Present, and Future of Multilateralism." *Global Governance* 26, no. 4 (2020): 555–573.

McCormick, John. *Avrupa Birliğini Anlamak*. Ankara: BB101 Yayınları, 2018.

Öniş, Ziya. "The Age of Anxiety: The Crisis of Liberal Internationalism and the Future of Global Order." *Insight Turkey* 23, no. 1 (2021): 25–38.

Öniş, Ziya, and Mustafa Kutlay. *The Age of Hybridity: Navigating the Global Disorder*. Oxford: Oxford University Press, 2022.

Papa, Mihaela. "Quo Vadis BRICS? Strategic Alignment and Global Governance." *Global Affairs* 10, no. 1 (2024): 12–27.

Parlar Dal, Emel. "The Normative and Functional Dynamics of Informal Institutions: Revisiting MIKTA and BRICS in Global Governance." *Global Governance* 28, no. 3 (2022): 385–402.

Parlar Dal, Emel, and J. Dipama. "The Network Power Capacity of International Organizations: A Comparative Analysis of BRICS and MIKTA." *Third World Quarterly* 43, no. 1 (2022): 141–161.

Petrone, Francesca. "BRICS and the United Nations Security Council Reform: Interests, Strategies and Constraints." *Brazilian Journal of International Relations* 10, no. 3 (2021): 43–59.

Reus-Smit, Christian. "International Crises of Legitimacy." *International Politics* 44, no. 2–3 (2007): 157–174.

Roger, Charles B. *The Origins of Informality: Why the Legal Foundations of Global Governance Are Shifting, and Why It Matters*. Oxford: Oxford University Press, 2020.

Roger, Charles B., and Stephen Rowan. "The New Terrain of Global Governance: Mapping Membership in Informal International Organizations." *Review of International Organizations* 17, no. 3 (2022): 523–546.

Scharpf, Fritz W. *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press, 1999.

Scherz, Antoinette, and Aleardo Zysset. "The UN Security Council, Normative Legitimacy and the Challenge of Specificity." *Ethics & International Affairs* 33, no. 3 (2019): 303–314.

Schmidt, Vivien A. "Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and 'Throughput'." *Political Studies* 61, no. 1 (2013): 2–22.

Schmidt, Vivien A. *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Steffek, Jens. "The Output Legitimacy of International Organizations and the Global Public Interest." *International Theory* 7, no. 2 (2015): 263–293.

Thakur, Ramesh. "The Future of the UN and Middle Powers: Searching for New Models of Multilateralism." In David M. Malone et al. (eds.), *The UN at 75: Looking Back to Look Forward*, 2020.

Vabulas, Felicity, and Duncan Snidal. "Organization without Delegation: Informal Intergovernmental Organizations (IIGOs) and the Spectrum of Intergovernmental Arrangements." *Review of International Organizations* 16, no. 3 (2021): 499–527.

von Billerbeck, Sarah B. K. “UN Peace Operations and Conflicting Legitimacies.” *International Peacekeeping* 24, no. 1 (2017): 1–26.

Carayannis, Tatiana, and Thomas G. Weiss. “The ‘Third’ United Nations: How a Knowledge Ecology Helps the UN Think.” *Global Policy* 12, no. 1 (2021): 5–1

THE HUMAN COST OF WAR: MIGRATION, DISPLACEMENT, AND HUMAN RIGHTS IN THE BLACK SEA REGION

Oleksandra Tarasenko ¹

ABSTRACT

The human cost of war is evident in the profound displacement and migration caused by armed conflicts, with significant implications for human rights. This article examines the impact of war on migration and displacement, focusing on Ukraine and Turkey within the Black Sea region. Both countries have been central to recent geopolitical tensions, with the ongoing war in Ukraine and Turkey's role as a host for millions of refugees, particularly from Syria. This study explores the legal and human rights challenges faced by displaced populations, highlighting the experiences of refugees and internally displaced persons from Ukraine and Syria.

The article also examines the rights of vulnerable groups, including women, children, and ethnic minorities, who are disproportionately affected by displacement. The challenges of legal enforcement and political complexities in both countries are explored, emphasizing the need for enhanced international cooperation and more robust legal frameworks to protect displaced populations.

In conclusion, this article provides insights into the legal and humanitarian challenges in Ukraine and Turkey, offering recommendations for improving protections for displaced persons and addressing the root causes of conflict to reduce the human cost of war.

Keywords: Forced migration, Displacement, Refugee law, Ukraine, Turkey.

SAVAŞIN İNSANİ BEDELİ: KARADENİZ BÖLGESİNDE GÖÇ, YERİNDEN EDİLME VE İNSAN HAKLARI²

ÖZET

Savaşın insanî bedeli, zorunlu göç ve yerinden edilme gibi yaygın sonuçlarında en açık şekilde görülmektedir; bu durum, insan haklarının korunması açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu makale, Karadeniz bölgesinde silahlı çatışmaların göç ve yerinden edilme üzerindeki etkisini, son yıllardaki jeopolitik krizlerin merkezinde yer alan iki ülke olan Ukrayna ve Türkiye bağlamında incelemektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik kapsamlı işgali, ülkede kitlesel yerinden edilmelere yol açarken; Türkiye, başta Suriyeliler olmak

¹ PhD, Assistant Professor at the Department of International law , Faculty of Political Science, Istanbul University (Istanbul, Turkey); ORCID ID: 0000-0002-3829-1478; okalmykova@istanbul.edu.tr.

² Türkçe Başlık, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

üzere, dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi olmaya devam etmektedir. Buna ek olarak, Ukraynalı sığınmacıların sayısı da artmaktadır.

Bu çalışma, uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve mülteci hukuku çerçevesinde, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler başta olmak üzere, zorla yerinden edilen nüfusların karşı karşıya kaldığı hukuki ve insani zorlukları analiz etmektedir. Özellikle kadınlar, çocuklar ve etnik azınlıklar gibi kırılgan grupların yerinden edilme süreçlerinde karşılaştıkları özgül risklere özel vurgu yapılmaktadır.

Makale ayrıca, her iki ülkede hukukun uygulanmasında yaşanan zorlukları, kurumsal kapasite eksikliklerini ve göçün siyasallaşmasını ele almaktadır. Zorla yerinden edilen nüfusların daha etkin şekilde korunabilmesi için uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi ve daha etkili hukukî mekanizmaların geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, yerinden edilen kişilerin haklarını güçlendirmeye yönelik politika önerileri sunmakta ve yerinden edilmenin yapısal nedenlerinin ele alınmasıyla savaşın uzun vadeli insanî maliyetinin azaltılabileceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu göç, Yerinden edilme, Mülteci hukuku, Ukrayna, Türkiye

1. Introduction

Armed conflict has long been one of the primary drivers of forced migration and displacement. In recent years, the Black Sea region has emerged as a focal point of complex humanitarian crises, with Ukraine and Turkey playing central roles. Russia's full-scale invasion of Ukraine in February 2022 triggered one of the largest refugee crises in Europe since World War II, resulting in millions of IDPs and refugees fleeing across borders. Simultaneously, Turkey remains the world's largest host of refugees—primarily from Syria, but also from Afghanistan, Iraq, and more recently Ukraine—situating it at the nexus of regional migration governance.

The human cost of war extends beyond the battlefield, manifesting in the loss of homes, disruption of livelihoods, erosion of rights, and enduring psychosocial trauma. This article examines the legal, humanitarian, and political challenges posed by displacement in the Black Sea region, with a focus on Ukraine and Turkey as critical case studies. These countries highlight two key dimensions of war-induced displacement: Ukraine as a source of large-scale internal and cross-border displacement, and Turkey as a host state with complex domestic and international legal obligations.

The analysis is framed through the lens of international human rights law, international humanitarian law, and refugee law. Key instruments such as the 1951 Refugee Convention, the Guiding Principles on Internal Displacement, and regional mechanisms such as the European Convention on Human Rights (ECHR) and the EU-Turkey Statement of 2016 are considered. The article also explores how legal frameworks interact with political realities on the ground, especially in contexts of prolonged conflict and fragile state institutions.

This study aims to:

- Assess the legal frameworks governing displacement in Ukraine and Turkey;
- Identify the primary human rights challenges faced by displaced persons;
- Highlight the vulnerabilities of specific populations, including women, children, and minorities;
- Examine the efficacy of national and international responses;
- Provide policy and legal recommendations to strengthen the protection of displaced populations.

By analyzing the lived experiences of displaced persons and the state responses in Ukraine and Turkey, this article seeks to contribute to the scholarly and policy-oriented discourse on the legal dimensions of forced migration in conflict zones.

2. International Legal Framework for Displacement

The phenomenon of war-induced displacement is governed by several intersecting branches of international law, each offering specific legal protections for displaced persons. These include international human rights law, international humanitarian law, and refugee law. Together, they form a comprehensive, though often fragmented, framework for addressing the rights of refugees, asylum seekers, and IDPs affected by armed conflict. In the context of the Black Sea region—particularly Ukraine and Turkey—these legal instruments provide both a moral imperative and a legal mandate to protect vulnerable populations.

International human rights law serves as a foundational element in the protection of displaced persons, guaranteeing core rights that apply universally. Instruments such as the Universal Declaration of Human Rights (1948), the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR, 1966), and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR, 1966) affirm essential entitlements: the right to life, the prohibition of torture and inhuman treatment, freedom of movement, and the right to seek asylum. These rights are not extinguished by displacement or the outbreak of conflict. In fact, they become even more critical under such conditions, when state protection often diminishes or disappears altogether.

Closely intertwined with human rights law is international humanitarian law (IHL), which regulates the conduct of armed conflict and offers protection to civilians, including those displaced by war. The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols form the cornerstone of IHL. They mandate humane treatment for all persons affected by hostilities and strictly prohibit forced displacement, except when justified by imperative military necessity or the security of the civilians themselves. The law of armed conflict recognizes the inherent vulnerability of displaced populations and imposes obligations on both state and non-state actors to minimize civilian harm.

Whereas human rights and humanitarian law apply broadly, international refugee law focuses more narrowly on individuals who cross borders due to persecution, conflict, or generalized violence. The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol provide the definitional and normative framework for refugee protection. The Convention establishes the principle of non-refoulement, which prohibits the return of a refugee to any territory where they may face serious threats to life or freedom. This principle is a cornerstone of refugee protection and has been interpreted by courts and international bodies as a norm of customary international law.³

In addition to global instruments, regional mechanisms play an important role in shaping legal responses to displacement. The European Convention on Human Rights, adopted by the Council of Europe, has been pivotal in safeguarding the rights of displaced persons within the region. The Convention guarantees civil and political rights such as the right to life, the prohibition of torture, and the right to liberty and security. Through the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR), these provisions have been interpreted to protect refugees and asylum seekers from arbitrary detention, collective expulsion, and deportation to unsafe territories.⁴

One of the most consequential developments in regional migration governance is the EU-Turkey Statement of 18 March 2016. Designed to curb irregular migration flows across the Aegean Sea, the agreement stipulates that all new irregular migrants crossing from Turkey into Greek islands would be returned to Turkey, in exchange for resettlement of Syrians from Turkey to the EU on a one-for-one basis. In return, the EU pledged financial aid to Turkey, accelerated visa liberalization, and revitalized accession negotiations. However, the agreement has been heavily criticized for its human rights implications, particularly with regard to procedural safeguards for asylum seekers and the potential violation of the principle of non-refoulement.⁵

Together, these legal frameworks constitute a robust—yet unevenly applied—system of protection for displaced persons. While the normative standards are well-established, their implementation on the ground often falls short due to political constraints, lack of resources, and insufficient enforcement mechanisms. The following sections will examine how these international norms are interpreted and operationalized in the specific contexts of Ukraine and Turkey, offering a closer look at their respective legal responses to displacement and migration.

³ UNHCR. The 1951 Refugee Convention. Geneva: UNHCR, 1951. <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>

⁴ Council of Europe. European Convention on Human Rights. Strasbourg: Council of Europe, 1950. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention>

⁵ Council of the European Union. “EU-Turkey Statement, 18 March 2016.” Brussels: Council of the European Union, March 18, 2016. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>

3. Ukraine: Displacement and Protection Challenges

The war in Ukraine has generated one of the most profound displacement crises in recent European history, with repercussions far beyond its borders. As the conflict persists, millions of Ukrainians have been uprooted from their homes, resulting in a complex landscape of internal displacement and cross-border refugee flows. The legal and humanitarian dimensions of this crisis reveal both the resilience of international legal frameworks and their limitations in responding to protracted, large-scale displacement.

By the end of 2023, the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) estimated that more than 6.3 million Ukrainians had fled abroad, with the majority seeking refuge in Europe. Simultaneously, around 3.7 million individuals remained internally displaced within Ukraine's borders.⁶ The International Organization for Migration (IOM) reported an even higher number of IDPs—approximately 5.1 million—underscoring the fluid and often imprecise nature of displacement statistics in conflict zones.⁷ These numbers reflect not only the physical toll of war, but also the social, economic, and legal upheaval experienced by millions of individuals and families.

To respond to the needs of IDPs, Ukraine has adopted a legal framework aimed at ensuring basic rights and entitlements. The Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” outlines the procedures for registration and assistance, including access to social benefits, housing, and employment support. Despite this legal infrastructure, implementation has proven inconsistent. Bureaucratic inefficiencies, funding shortages, and continued military hostilities have all limited the law's practical effectiveness. Many IDPs remain in temporary or substandard housing, and the psychological burden of displacement—combined with economic insecurity—poses a significant challenge to integration and stability.

Outside Ukraine, the refugee response has largely been shaped by European solidarity, albeit uneven in its execution. In an unprecedented move, the European Union activated the Temporary Protection Directive in March 2022, offering Ukrainians immediate access to residence permits, labor markets, healthcare, and education across member states. This measure has provided critical relief for millions, while also sparking debates about the future of asylum policy and burden-sharing mechanisms within the EU. Countries like Poland, Germany, and the Czech Republic have absorbed the largest numbers of Ukrainian refugees, placing immense pressure on local infrastructure and services.⁸

⁶ UNHCR. Ukraine Situation: Global Report 2023. Geneva: UNHCR, 2023. <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-global-report-2023>

⁷ International Organization for Migration. “Need for Financial Assistance Grows as 5.1 Million People Remain Internally Displaced across Ukraine.” Geneva: IOM, April 9, 2023. <https://ukraine.iom.int/news/need-financial-assistance-grows-51-million-people-remain-internally-displaced-across-ukraine>

⁸ Statista. “Number of Ukrainian Refugees Worldwide as of January 16, 2025.” February 2025. Accessed April 9, 2025. <https://www.statista.com/statistics/1413699/ukrainian-refugees-worldwide/>.

Although the directive has alleviated immediate concerns, it is not a permanent solution. Legal scholars and humanitarian actors have raised concerns about the sustainability of temporary protection, particularly in the face of protracted displacement. Questions surrounding long-term residency, family reunification, and access to durable housing remain unresolved. Additionally, disparities in how the directive is implemented at the national level have led to inconsistent experiences for refugees, with some receiving robust support and others encountering bureaucratic delays and limited access to essential services.

The humanitarian consequences of displacement are acute and multifaceted. Internally displaced persons within Ukraine frequently face limited access to healthcare, education, and employment. Economic precarity is widespread; IOM assessments have shown that a significant majority of IDP households live below the subsistence minimum. Vulnerable groups—especially women, children, the elderly, and persons with disabilities—are at heightened risk of exploitation, gender-based violence, and trafficking. In refugee-hosting states, while legal status may be clear under the Temporary Protection Directive, social integration is far more complex. Language barriers, credential recognition, and access to mental health services continue to impede the full inclusion of displaced Ukrainians into host societies.

Looking ahead, the prospect of return for Ukraine’s displaced population remains deeply uncertain. Although many refugees express a desire to return home, ongoing insecurity, the destruction of infrastructure, and the absence of basic services deter repatriation. UNHCR has emphasized the importance of voluntary, safe, and dignified return, but achieving this will require sustained international support for reconstruction, peacebuilding, and reconciliation. For many, local integration or third-country resettlement may be more viable options in the medium term, though these pathways also demand significant policy commitment and resource allocation.

The Ukrainian displacement crisis thus exemplifies both the strengths and the fragilities of the international protection regime. While legal mechanisms such as the Temporary Protection Directive have demonstrated remarkable adaptability, the broader challenge remains: ensuring that legal rights are not only enshrined on paper but realized in practice, especially for those most vulnerable to the enduring impacts of war.

4. Turkey: Host State and Migration Governance

While Ukraine stands as a prominent case of war-induced displacement, Turkey occupies a pivotal position as both a host country and a strategic actor in managing migratory flows across the Black Sea and Eastern Mediterranean regions. Over the past decade, Turkey has become one of the largest refugee-hosting countries in the world, primarily due to the protracted conflict in Syria, but more recently also as a transit or temporary refuge for those displaced by the war in Ukraine. Its unique geographic location—bridging Europe, the Middle East, and Asia—has placed it at the heart of regional migration dynamics, with significant legal and humanitarian implications.

The legal foundation for refugee protection in Turkey is both complex and distinct from that of many European states. Turkey is a signatory to the 1951 Refugee Convention and its 1967 Protocol; however, it maintains a geographical limitation, meaning it grants full refugee status only to individuals fleeing events in Europe. As a result, non-European asylum seekers—such as the millions fleeing Syria, Iraq, or Afghanistan—are not recognized as refugees under Turkish law, but rather are granted temporary protection or conditional refugee status under national legislation, notably the Law on Foreigners and International Protection (LFIP) of 2013 and the Temporary Protection Regulation of 2014.

The temporary protection framework established for Syrians allows for legal stay, access to basic services, and limited work authorization. As of early 2024, over 3.2 million Syrians were registered under temporary protection in Turkey.⁹ The LFIP also lays the groundwork for managing international protection claims, including those of non-Syrians and, more recently, Ukrainian nationals arriving after the outbreak of the 2022 invasion. While Ukrainians in Turkey have largely arrived through visa-free travel and are not subject to the same procedures as other asylum seekers, they still face legal uncertainty regarding their long-term status, particularly as temporary visas expire or as they seek access to employment and social services.

One of the most significant elements shaping Turkey's migration policy is the EU-Turkey Statement of March 2016, a political agreement intended to stem irregular migration to the European Union via the Aegean Sea. Under the agreement, Turkey committed to accepting the return of migrants from Greece who had crossed irregularly, in exchange for financial assistance from the EU and promises of resettlement quotas, visa liberalization, and revitalized accession talks. While the agreement initially led to a dramatic reduction in crossings, it has been widely criticized by human rights organizations for compromising asylum guarantees and leading to unlawful pushbacks and inadequate procedural safeguards for those returned.

From a legal perspective, Turkey's dual role as both a protective and restrictive actor in migration governance reflects broader tensions between humanitarian obligations and political pragmatism. On the one hand, its policies have enabled millions to access safety, education, and healthcare—often in the absence of comparable generosity from other regional actors. On the other, Turkey's migration management strategy has increasingly been shaped by domestic politics and international bargaining, particularly with the European Union. Migration has become a critical issue in Turkish electoral politics, with public sentiment often turning against refugees amid economic downturns and political polarization.

For displaced persons, this evolving landscape creates a precarious existence. While Turkey provides critical short-term protection, the prospects for integration or durable solutions are often limited. Work permits remain difficult to obtain in practice, and many refugees are employed informally, exposing them to exploitation and legal insecurity. Access to education

⁹ Presidency of Migration Management. Temporary Protection. Republic of Türkiye, Ministry of Interior. Accessed April 9, 2025. <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27>

and healthcare, although formally guaranteed under the temporary protection regime, is not always consistent across provinces, especially in areas with high refugee concentrations.

Vulnerable populations—including unaccompanied minors, women at risk, and survivors of violence—face additional hurdles in accessing protection. Human rights organizations have reported instances of refoulement, arbitrary detention, and inadequate legal representation for asylum seekers, raising concerns about compliance with international norms. Moreover, the growing securitization of migration discourse in Turkey has contributed to an environment in which displaced populations are simultaneously seen as victims and as potential threats, undermining their human dignity and legal protection.

Despite these challenges, Turkey remains a crucial case study in both the opportunities and limitations of regional migration governance. It has demonstrated a capacity to absorb large numbers of displaced people with relatively robust infrastructure, while also serving as a testing ground for migration diplomacy. As Turkey continues to negotiate its role in regional and international refugee policy, the long-term outcomes for displaced populations—especially those caught in protracted situations—will depend on the development of more stable legal pathways, stronger protections, and sustained international engagement.

5. Vulnerable Populations and Intersectional Risks

In the context of displacement caused by armed conflict, certain populations face heightened risks and compounded vulnerabilities due to their gender, age, ethnicity, disability, or legal status. While international refugee and human rights law recognize the importance of special protections for such groups, the practical implementation of these protections often falls short, particularly in complex and protracted crises like those in Ukraine and across the Turkish border.

Women constitute a significant proportion of displaced populations in both Ukraine and Turkey. The UNHCR estimates that women and children make up more than 80% of Ukrainian refugees in Europe.¹⁰ For many, displacement exacerbates existing gender inequalities and exposes them to increased risks of gender-based violence (GBV), including domestic abuse, sexual exploitation, and human trafficking. Conflict and flight often erode traditional protection mechanisms, and displacement camps or temporary shelters may lack adequate security, lighting, or gender-segregated facilities. Reports by Human Rights Watch and other organizations have highlighted numerous cases where women and girls, both in Ukraine and in host countries, experienced sexual violence with limited access to legal recourse or psychosocial support.

Turkey, despite hosting millions of displaced persons, also faces considerable challenges in addressing the needs of refugee and migrant women. Syrian women, for example, often struggle with barriers to employment, language acquisition, and legal literacy, which in turn limit their autonomy and access to services. Women working in informal sectors are

¹⁰ UNHCR. Ukraine Situation. UNHCR Global Focus. Accessed April 9, 2025. <https://reporting.unhcr.org/operational/situations/ukraine-situation>

particularly vulnerable to exploitation and abuse. Although Turkish law provides for services such as shelters for survivors of GBV, access is often impeded by bureaucratic procedures, cultural stigma, or lack of awareness.

Children also face unique risks in situations of displacement. In Ukraine, schools and other civilian infrastructure have been directly targeted or repurposed for military use, depriving thousands of children of their right to education. UNICEF has documented extensive disruption to schooling across Ukraine, with more than 5 million children affected by school closures, displacement, or trauma.¹¹ For children who flee the country, the situation remains precarious. Though the EU's Temporary Protection Directive guarantees access to education, the transition into foreign school systems poses difficulties in terms of language, curriculum, and social integration.

Unaccompanied and separated children are especially vulnerable to trafficking, abuse, and neglect. According to Europol and Frontex, there has been a sharp increase in the number of unaccompanied minors arriving in EU member states from Ukraine and other conflict zones. Their legal status is often unclear, and child protection systems in receiving countries are sometimes overwhelmed or underfunded, resulting in gaps in guardianship, housing, and psychosocial care.

Ethnic minorities—particularly Roman communities in Ukraine—face multiple layers of discrimination both during displacement and in host countries. Roman individuals are frequently excluded from public services due to lack of documentation, residence permits, or entrenched prejudice. In some cases, they have been denied access to shelters or humanitarian aid, as documented by Minority Rights Group International.¹² Similarly, non-Ukrainian nationals and stateless persons who were residing in Ukraine prior to the invasion have encountered unequal treatment when seeking asylum in Europe, raising concerns about racial bias in the enforcement of refugee protections.

The failure to adequately protect vulnerable populations in situations of displacement not only violates international obligations, it also perpetuates cycles of marginalization and trauma that can persist long after the initial crisis. Legal and policy responses must therefore adopt an intersectional lens, recognizing how multiple factors—such as gender, age, race, and socioeconomic status—interact to shape the experiences of displaced individuals. In both Ukraine and Turkey, progress depends not only on legal reform but also on a broader shift toward inclusive, rights-based approaches to displacement and migration.

¹¹ UNICEF. “War Has Hampered Education for 5.3 Million Children in Ukraine, Warns UNICEF.” Kyiv: UNICEF Ukraine, January 24, 2023. <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/war-has-hampered-education-53-million-children-ukraine-warns-unicef>

¹² Minority Rights Group International. “Roma Families Displaced by the War in Eastern Ukraine Face a Double Bind of Poverty and Discrimination.” Minority Rights Group, accessed April 9, 2025. <https://minorityrights.org/roma-families-displaced-by-the-war-in-eastern-ukraine-face-a-double-bind-of-poverty-and-discrimination/>

Persons with disabilities also confront severe obstacles in both Ukraine and Turkey. In Ukraine, the destruction of infrastructure and social services has left many disabled individuals unable to access necessary medical care, assistive devices, or evacuation routes. Human Rights Watch has documented cases in which disabled persons were left behind during evacuations or housed in facilities lacking accessible accommodations.¹³ In host countries, the lack of accessible housing and communication barriers further restrict the ability of disabled refugees to live independently or access their rights.

The situation of LGBTQ+ individuals also warrants attention. In both Ukraine and Turkey, members of the LGBTQ+ community often face discrimination and stigma, which are exacerbated in displacement contexts. LGBTQ+ refugees may be subject to harassment in camps or shelters, and often conceal their identities to avoid violence or exclusion.¹⁴ Legal recognition and protection for LGBTQ+ individuals vary widely between host countries, and many face difficulties accessing asylum procedures that account for their specific risks.

The intersectionality of these vulnerabilities underscores the need for a rights-based and inclusive approach to displacement. International instruments such as the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), the Convention on the Rights of the Child (CRC), and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) provide normative frameworks that oblige states to ensure protection for marginalized groups. However, implementation at the national level is often hindered by resource constraints, lack of training among service providers, and sociocultural attitudes that perpetuate exclusion.

Ultimately, recognizing and responding to the differentiated impacts of displacement is not merely a matter of humanitarian policy but a legal imperative grounded in human rights law. The protection of vulnerable groups must be central to both emergency responses and long-term solutions. Without such an approach, efforts to mitigate the human cost of war will remain incomplete, and the principles of dignity and equality—so central to international legal standards—will be compromised in practice.

The legal protection of displaced persons in times of conflict is anchored in a triad of international legal regimes: IHL, international refugee law, and international human rights law. These overlapping systems offer a normative basis for ensuring the rights and dignity of refugees, IDPs, and other vulnerable groups. However, the practical implementation of these legal commitments—especially in complex contexts like Ukraine and Turkey—reveals significant disparities between legal obligations and enforcement realities.

In Ukraine, the domestic legal framework for internal displacement is grounded in the 2014 Law "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons." This law,

¹³ Human Rights Watch. "Under Shelling in Kharkiv; People with Disabilities Need to Evacuate Safely." HRW, March 7, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/under-shelling-kharkiv>

¹⁴ OHCHR. "Ukraine: Protection of LGBTI and Gender-Diverse Refugees Remains Critical – UN Expert." United Nations, March 22, 2022. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-protection-lgbti-and-gender-diverse-refugees-remains-critical-un>

enacted in response to the annexation of Crimea and the initial conflict in Donbas, guarantees IDPs access to social services, temporary housing, and employment assistance.¹⁵ While the legal basis is solid, enforcement has proven inconsistent due to several interlocking factors: underfunded institutions, bureaucratic inefficiencies, and the ongoing nature of military operations. Municipal authorities often lack the capacity or resources to fully implement IDP protections, especially in frontline or newly liberated territories where infrastructure has been damaged or destroyed.

Moreover, Ukraine's ability to uphold its obligations under international humanitarian law has been tested by the scale and brutality of the conflict. The targeting of civilian infrastructure, displacement of entire communities, and reports of war crimes—including forced transfers and attacks on hospitals and schools—raise serious legal concerns under the Geneva Conventions.¹⁶ Although Ukraine has cooperated with international monitoring missions and the International Criminal Court (ICC), ensuring accountability for these violations remains a formidable task amid ongoing hostilities and political constraints.¹⁷

Refugee protection in Turkey, by contrast, is shaped by its distinctive legal approach. As previously noted, Turkey maintains a geographic limitation to the 1951 Refugee Convention, meaning it grants full refugee status only to those fleeing events in Europe. For all others, including Syrians, Afghans, and many recent arrivals from Ukraine, Turkey applies either "temporary protection" or conditional asylum under the Law on Foreigners and International Protection (LFIP). While the LFIP is a relatively modern and comprehensive piece of legislation, its implementation has been hampered by institutional bottlenecks and shifting political priorities.

One of the most significant enforcement challenges in Turkey arises from the sheer scale of displacement. With more than 3.6 million Syrians and hundreds of thousands of asylum seekers from other countries, the Turkish Directorate General of Migration Management (DGMM) has struggled to process claims efficiently and ensure uniform standards across provinces.¹⁸ Reports of long waiting periods, inconsistent application of legal procedures, and limited access to legal counsel have emerged from various human rights organizations. In addition, administrative detention and deportations have raised alarms regarding the principle of non-refoulement, a core tenet of refugee law that prohibits the return of individuals to countries where they face threats to life or freedom.

¹⁵ Verkhovna Rada of Ukraine. Law of Ukraine No. 1706-VII 'On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons'. Kyiv: Verkhovna Rada, 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

¹⁶ Public International Law & Policy Group. "Are Russian Attacks on Ukraine's Electrical Grid a War Crime?" Lawyering Justice Blog, August 11, 2023. <https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2023/8/11/are-russian-attacks-on-ukraines-electrical-grid-a-war-crime>.

¹⁷ International Criminal Court. Situation in Ukraine. The Hague: ICC, 2022. <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>

¹⁸ Human Rights Watch. "Submission by Human Rights Watch on Türkiye to the Human Rights Committee." HRW, October 23, 2024. <https://www.hrw.org/news/2024/10/23/submission-human-rights-watch-turkiye-human-rights-committee>

Enforcement is further complicated by the politicization of migration in Turkey's domestic landscape. As economic challenges have intensified, anti-refugee rhetoric has become more prevalent in political discourse, leading to periodic crackdowns and restrictive policy shifts. In some cases, refugees have been pressured to "voluntarily" return to Syria, despite ongoing risks—a practice criticized by international observers as coerced repatriation.¹⁹ Meanwhile, accountability mechanisms for abuses by state actors remain weak, and access to justice for refugees and asylum seekers is limited by language barriers, lack of legal aid, and social exclusion.

The international community, through institutions like the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), the European Court of Human Rights (ECtHR), and the International Organization for Migration (IOM), continues to support both Ukraine and Turkey in developing their protection capacities. However, the efficacy of such assistance is often curtailed by sovereignty concerns and the prioritization of national security or political stability over human rights obligations. For example, while the ECtHR has issued judgments related to the rights of displaced persons and refugees in both countries, implementation of its rulings remains uneven.

The broader challenge lies in the fragmentation of legal responsibility in protracted displacement settings. While the existing international legal regime provides important protections, it relies heavily on national implementation and political will. In both Ukraine and Turkey, legal frameworks are in place, but enforcement is undermined by war, political instability, administrative limitations, and at times, a lack of genuine commitment to rights-based governance.

Bridging the gap between law and practice requires a multifaceted approach: strengthening institutions, ensuring independent judicial oversight, enhancing transparency, and investing in the training of legal professionals and public officials. Most importantly, displaced persons themselves must be empowered to claim their rights—not merely as beneficiaries of humanitarian aid but as rights-holders under international law.

Conclusion and Recommendations

The human cost of war in the Black Sea region is starkly illustrated by the millions of individuals uprooted from their homes due to armed conflict, political instability, and geopolitical rivalries. From the devastating war in Ukraine to the protracted Syrian refugee crisis, which continues to have reverberations in Turkey, displacement has become a defining humanitarian and legal challenge of our time. As this article has demonstrated, while the normative frameworks of international law—humanitarian, human rights, and refugee law—offer a comprehensive system of protection, the realities on the ground frequently fall short of these legal ideals.

¹⁹ European Council on Refugees and Exiles. 2022 Update AIDA Country Report: Türkiye. Brussels: ECRE, 2022. <https://ecre.org/2022-update-aida-country-report-turkiye/>

In both Ukraine and Turkey, substantial efforts have been made to respond to large-scale displacement. Ukraine's legal architecture for internally displaced persons provides a crucial starting point for guaranteeing rights to those forced from their homes. Turkey, in turn, has adopted an ambitious national framework for international protection and has assumed a central role in hosting refugees within the region. Yet in both contexts, implementation remains a persistent challenge. Conflict conditions, institutional weakness, political pressures, and resource constraints often lead to gaps in protection, with vulnerable groups—women, children, minorities, persons with disabilities—bearing the brunt of systemic shortcomings.

Moreover, the increasing securitization of migration and the instrumentalization of refugees in political negotiations—such as the EU-Turkey deal—underscore the fragility of legal protections in times of geopolitical tension. When refugee and IDP policies are shaped primarily by strategic interests rather than legal obligations, the dignity and rights of displaced individuals are placed at risk.

To reduce the human cost of war and uphold the rights of displaced populations, a set of multi-level policy responses is needed:

First, states must strengthen domestic enforcement mechanisms. Legal frameworks must be supported by well-resourced institutions capable of processing claims efficiently, delivering social services, and ensuring due process. This requires investment in administrative capacity, training for public officials, and independent oversight to monitor rights violations.

Second, international cooperation must move beyond reactive and short-term approaches. Durable solutions—including voluntary repatriation, local integration, and third-country resettlement—must be pursued in a coordinated manner, with equitable responsibility-sharing between states. The EU and other regional actors should engage in principled partnerships with countries like Turkey, ensuring that legal standards are not compromised in the name of border control.

Third, the specific rights of vulnerable populations must be mainstreamed into displacement responses. Gender-sensitive and inclusive protection mechanisms, tailored education and healthcare programs, and anti-discrimination measures are essential for addressing the intersecting vulnerabilities faced by displaced persons.

Fourth, accountability for violations of international humanitarian and human rights law must be prioritized. In Ukraine, documentation of war crimes and forced displacement should be supported by international tribunals and transitional justice initiatives. In Turkey, safeguards must be enhanced to prevent arbitrary detention, refoulement, and violations of asylum rights.

Finally, addressing root causes of displacement—such as armed conflict, political repression, and economic deprivation—must be part of a long-term vision for regional stability. Conflict prevention, peacebuilding, and support for democratic governance are essential components of any strategy to reduce forced migration and uphold human dignity.

In sum, displacement in the Black Sea region represents a profound challenge to the international legal order and the values it seeks to protect. It calls for not only humanitarian concern but legal clarity, political commitment, and structural reform. By closing the gap between law and practice, states and international institutions can begin to respond more justly and effectively to the human cost of war.

REFERENCES

Council of Europe. *European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 1950. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention>.

Council of the European Union. “EU-Turkey Statement, 18 March 2016.” Brussels: Council of the European Union, March 18, 2016. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>.

European Council on Refugees and Exiles. *2022 Update AIDA Country Report: Türkiye*. Brussels: ECRE, 2022. <https://ecre.org/2022-update-aida-country-report-turkiye/>.

Human Rights Watch. “Submission by Human Rights Watch on Türkiye to the Human Rights Committee.” HRW, October 23, 2024. <https://www.hrw.org/news/2024/10/23/submission-human-rights-watch-turkiye-human-rights-committee>.

“Under Shelling in Kharkiv; People with Disabilities Need to Evacuate Safely.” HRW, March 7, 2022. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/under-shelling-kharkiv>.

International Criminal Court. *Situation in Ukraine*. The Hague: ICC, 2022. <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>.

International Organization for Migration. “Need for Financial Assistance Grows as 5.1 Million People Remain Internally Displaced across Ukraine.” Geneva: IOM, April 9, 2023. <https://ukraine.iom.int/news/need-financial-assistance-grows-51-million-people-remain-internally-displaced-across-ukraine>.

Minority Rights Group International. “Roma Families Displaced by the War in Eastern Ukraine Face a Double Bind of Poverty and Discrimination.” Minority Rights Group. Accessed April 9, 2025. <https://minorityrights.org/roma-families-displaced-by-the-war-in-eastern-ukraine-face-a-double-bind-of-poverty-and-discrimination/>.

OHCHR. “Ukraine: Protection of LGBTI and Gender-Diverse Refugees Remains Critical – UN Expert.” United Nations, March 22, 2022. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-protection-lgbti-and-gender-diverse-refugees-remains-critical-un>.

Presidency of Migration Management. *Temporary Protection*. Republic of Türkiye, Ministry of Interior. Accessed April 9, 2025. <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27>.

Public International Law & Policy Group. “Are Russian Attacks on Ukraine’s Electrical Grid a War Crime?” *Lawyering Justice Blog*, August 11, 2023. <https://www.publicinternationallawandpolicygroup.org/lawyering-justice-blog/2023/8/11/are-russian-attacks-on-ukraines-electrical-grid-a-war-crime>.

Statista. “Number of Ukrainian Refugees Worldwide as of January 16, 2025.” February 2025. Accessed April 9, 2025. <https://www.statista.com/statistics/1413699/ukrainian-refugees-worldwide/>.

UNHCR. *The 1951 Refugee Convention*. Geneva: UNHCR, 1951. <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/1951-refugee-convention>.

Ukraine Situation. UNHCR Global Focus. Accessed April 9, 2025. <https://reporting.unhcr.org/operational/situations/ukraine-situation>.

Ukraine Situation: Global Report 2023. Geneva: UNHCR, 2023. <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-global-report-2023>.

UNICEF. “War Has Hampered Education for 5.3 Million Children in Ukraine, Warns UNICEF.” Kyiv: UNICEF Ukraine, January 24, 2023. <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/war-has-hampered-education-53-million-children-ukraine-warns-unicef>.

Verkhovna Rada of Ukraine. *Law of Ukraine No. 1706-VII ‘On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons’*. Kyiv: Verkhovna Rada, 2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

VERİ DİPLOMASİSİ KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF VERİ POLİTİKALARI

Ayten Sıla BÜYÜKER¹

ÖZET

Dijitalleşmenin ivme kazandığı günümüz dünyasında veri, yalnızca ekonomik bir kaynak olmanın ötesinde; stratejik, politik ve hukuki boyutlarıyla da küresel düzenin merkezî belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir. Rekabet gücünün ulusal ekonomilerdeki rolünden, askeri stratejilerde istihbarat ve siber güvenlik uygulamalarına; hukuki sistemlerde birey haklarının korunmasından, uluslararası düzeyde güç dengelerinin yeniden tanımlanmasına kadar uzanan geniş bir yelpazede verinin dönüştürücü etkisi gözlemlenmektedir. Bu bağlamda çalışmamız, dijital dönüşümün diplomasi anlayışına yansımalarını inceleyerek “veri diplomasisi” kavramını tartışmakta; verinin küresel paylaşımı, egemenliği ve güvenliği üzerinden inşa edilen yeni diplomatik dilin aktörlerini ve işlevlerini analiz etmektedir. Teorik çerçeve olarak normatif güç yaklaşımından hareketle, özellikle Avrupa Birliği’nin geliştirdiği veri politikaları ele alınmakta; GDPR, Open Data Directive, Data Governance Act ve Data Act gibi düzenlemelerin, birliği yalnızca iç pazar bağlamında değil, küresel ölçekte norm koyucu bir aktör olarak nasıl konumlandığı değerlendirilmektedir. Çalışmamız temelde, veri diplomasisinin serbest dolaşım ve egemenlik arasındaki gerilimli ilişkiyi uluslararası ilişkiler düzleminde nasıl şekillendirdiğini sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veri Diplomasisi, Veri Yönetişimi, Avrupa Birliği Veri Politikaları, Dijitalleşme ve Hukuk, Verilerin Serbest Dolaşımı

THE CONCEPT OF DATA DIPLOMACY AND THE EUROPEAN UNION’S NORMATIVE DATA POLICIES

ABSTRACT

In today’s rapidly digitalizing world, data has emerged not only as an economic resource but also as a central determinant of the global order with its strategic, political, and legal dimensions. Its transformative impact can be observed across a wide spectrum: from enhancing competitiveness in national economies, to shaping intelligence and cybersecurity practices in military strategies, to safeguarding individual rights within legal systems, and to redefining power balances at the international level. Within this framework, the study explores the reflections of digital transformation on diplomacy by addressing the concept of “data diplomacy,” analyzing the actors and functions of the new diplomatic language constructed around global data sharing, sovereignty, and

¹ Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, ORCID ID: 0009-0007-0882-0272, sila.buyuker@marmara.edu.tr.

security. Drawing on the theoretical framework of normative power, it particularly examines the European Union's data policies, assessing how instruments such as the GDPR, the Open Data Directive, the Data Governance Act, and the Data Act position the EU not merely as an internal market actor but as a global norm-setter. Fundamentally, the study interrogates how data diplomacy shapes the tension-laden relationship between free flow of data and state sovereignty within the realm of international relations.

Keywords: Data Diplomacy, Data Governance, European Union Data Policies, Digitalization and Law, Free Flow of Data

1. Giriş

Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında veri, hem ekonomik hem de politik anlamda kritik bir kaynak haline gelmiştir. Verinin kullanım alanı yalnızca bilişim sektörü olmaktan çıkmış ve veri ulusal ve uluslararası ekonomilerin temel aktörlerinden biri haline gelmiştir. Ulusal ekonomiler, askeri stratejiler, hukuki sistemler ve uluslararası ilişkiler, giderek daha fazla veriye dayalı karar alma süreçleriyle şekillenmektedir. Bu bağlamda, verinin yalnızca ekonomik bir malzeme olarak değil, aynı zamanda stratejik bir araç olarak da önemi artmaktadır. Verinin doğru bir şekilde yönetilmesi, korunması ve paylaşılması, yalnızca devletler için değil; aynı zamanda uluslararası arenada faaliyet gösteren teknoloji şirketleri ve sivil toplum kuruluşları için de önemli bir husus haline gelmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, veri kavramını açıklayarak verinin askeri ve hukuki bağlamdaki önemini ele alacağız. Bu noktada, verinin askeri güç üzerindeki rolü, ülke güvenliği açısından kritik bir hale gelmiştir. Öte yandan, verinin hukuki çerçevede nasıl ele alındığı, gizlilik, veri koruma ve siber suçlarla mücadele gibi konuları kapsamaktadır. Bu bölümde, verinin bu iki alandaki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde, veri diplomasisinin tanımını yapacak, amaçlarını ve işlevlerini açıklayacağız. Devletler, uluslararası kuruluşlar, teknoloji şirketleri ve sivil toplum kuruluşları gibi temel aktörlerin bu süreçteki rollerini inceleyecek ve veri diplomasisinin temel sorunları ile gelecekteki işbirliği olanaklarını tartışarak, özellikle veri paylaşımı, veri egemenliği ve veri güvenliği gibi ülkeler arasında diplomatik tartışma konusu olan meselelere değinilecektir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), Veri Yasası (Data Act) ve Veri Yönetişimi Yasası (Data Governance Act) gibi yasal düzenlemelerin küresel veri akışına olan etkileri incelenecektir.

2. Veri Kavramı

Verinin politik ekonomi bağlamında önemini kavrayabilmek adına, öncelikle “veri” ve “büyük veri” kavramlarını tanımlamak ve ekonomik aktörler tarafından verinin nasıl toplandığını, işlendiğini ve kullanıldığını incelemek kanaatimizce faydalı olacaktır. Multidisipliner bir terim olması sebebiyle literatürde “veri” kavramı için tek bir tanım bulunmamaktadır. Etimolojik açıdan incelendiğinde “veri” Latince'deki “datum” kelimesinin çoğulunu ifade eder ve “verilen şey” anlamı taşır. Oxford sözlüğüne göre veri, “gerçekler veya bilgiler” olarak tanımlanır ve “bir araştırma sonucunda bir şeyleri

anlamak ya da karar vermek amacıyla kullanılan unsurlar” olarak ifade edilir.² Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre ise veri, “bir araştırma, tartışma veya düşünme sürecinin temel unsuru, yapı taşı” olarak tanımlanmaktadır.³

AB'nin Data Act, Data Governance Act, Dijital Hizmetler Yasası (DSA)⁴ ve Dijital Pazarlar Yasası (DMA)⁵ düzenlemeleri, “*her türlü fiil, olgu veya bilginin dijital şekilde temsili ve bu tür fiil, olgu ve bilginin, ses, görsel veya işitsel şekilleri de dâhil olmak üzere her türlü derlenmesi*” olarak tanımlamaktadır.⁶ Türk Hukukunda ise 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun⁷ kapsamında veri, “*bilgisayar tarafından üzerinde işlem yapılabilen her türlü değer*” olarak tanımlanmıştır. Genel anlamda ele alınacak olursa veri, herhangi bir bilgiye veya bu bilginin temsiline atıfta bulunmak için kullanılır ve genellikle bilgisayar üzerinde depolanmasıyla birlikte değerlendirilir. Birçok çevrimiçi iş modelinde “*veri*” teriminin sıklıkla kişisel verileri ifade ettiği kanısı hakimdir. Kişisel veri; yalnızca gerçek kişilere ait ve kişiyi “belirleyen” veya “belirlenebilir kılan” verileri ifade eder.⁸ Kişisel veriler, tüketici gizliliğini sağlamak amacıyla veri toplama, işleme ve kullanımını sınırlayan özel veri koruma kurallarına tabidir. Ancak, gerek kamu gerek özel kuruluşlar tarafından toplanan ve kullanılan veriler kişisel verilerle sınırlı değildir. Veri, ekonomik stratejiler geliştirmek, piyasaları analiz etmek ve küresel ticaret dinamiklerini izlemek için büyük önem taşır. Hükümetler ve uluslararası kuruluşlar, ekonomik politikaları şekillendirirken, istihdam oranları, enflasyon, dış ticaret verileri gibi çeşitli ekonomik göstergeleri kullanır. Ayrıca, veriler, vergilendirme politikaları, sosyal yardımlar ve kamu harcamaları gibi alanlarda kararlar alınırken de kritik bir rol oynar. Özel sektör şirketleri, pazarlama stratejilerini belirlerken, tüketici davranışlarını ve pazar trendlerini incelemek için büyük veri analizlerinden yararlanır. Dolayısıyla, mevcut dijitalleşme ve politik ekonomi tartışmalarında öne çıkan terim ise yalnızca “*veri*” değil, “*büyük veri*”dir. “*Büyük veri*” kavramı yukarıda değindiğimiz düzenlemelerde tanımlanmamıştır ve ortak kabul gören bir tanımı mevcut değildir.⁹ Ancak, dijital ekonomide veri toplama ve kullanma süreçlerindeki son gelişmeleri tanımlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Büyük veri, genellikle “*Üç V*” – *Hız (Velocity)*, *Çeşitlilik (Variety)* ve *Hacim (Volume)* – ile karakterize edilir.¹⁰ Büyük veri olarak tanımlanan bu durumun temel özelliği, verinin sürekli bir akışla üretilmesidir. Veri miktarının büyüklüğü önemli olsa da, esas mesele büyük veriyi etkin bir şekilde yönetebilmek ve onu analiz ederek değerli bilgilere dönüştürmektir. Bu

² Oxford Dictionary, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/data> (E.T.: 18.03.2025)

³ TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.: 18.12.2024)

⁴ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act).

⁵ Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act).

⁶ Mesut Serdar Çekin; Ahmet Esad Berktaş & M. Furkan Akıncı; “*Veri Hukuku*”, On İki Levha Yayınevi, İstanbul, 2023, s. 4.

⁷ R.G., T.: 23.05.2007; S.: 26530.

⁸ Esra Yiğit; “*İş İlişkisinde Kişisel Verilerin Korunması*”, On İki Levha Yayınevi, İstanbul, 2023, s. 16.

⁹ Han Hu; Wen Yonggang; Tat-Seng Chua & Xuelong Li; “Toward Scalable Systems for Big Data Analytics: A Technology Tutorial”, *IEEE Access*, S. 2, 2014, s. 28.

¹⁰ *Age*, s. 28.

süreç, verinin sadece birikmesiyle değil, aynı zamanda analiz edilip anlamlı sonuçlar çıkarılmasıyla başarılı hale gelir.¹¹

3. Verinin Önemi

Veri, günümüz dünyasında her alanda giderek daha fazla değer kazanan bir kaynak haline gelmiştir. Bilgiye dayalı toplumlar, veri üretimini ve bu verilerin analiz edilmesini bir stratejik öncelik olarak görmektedir. Her geçen gün daha fazla veri üretilirken, bu verilerin doğru bir şekilde toplanması, yönetilmesi ve analiz edilmesi, bireyler, kurumlar ve devletler için hayati önem taşımaktadır. Verinin doğru kullanımı, karar alma süreçlerini geliştirir ve stratejik avantajlar sağlar. Bununla birlikte, verinin sadece niceliği değil, aynı zamanda kalitesi ve nasıl işlendiği de büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle verinin, ekonomik, politik, askeri ve hukuki açıdan farklı boyutlarda ele alınması gerekir. Ekonomik bağlamda veri, piyasa analizleri ve stratejiler için kritik bir araçtır; politik alanda ise, seçim süreçleri ve kamuoyu yönlendirme gibi pek çok konuda kullanılır. Askeri açıdan, veri istihbarat ve savunma stratejileri oluşturulmasında temel bir rol oynar. Hukuki açıdan ise, verinin korunması ve güvenliği, bireylerin hakları ve mahremiyeti ile doğrudan ilişkilidir.

3.1. Verinin Ekonomik Çerçeve Önem

Geçmişten günümüze uluslararası ekonominin şekillenmesinde birtakım dönüm noktaları olmuştur. COVID-19 pandemisinin ardından geleneksel sektörlerin dahi dijitalleşmesi ile verinin çeşitli sektörlerde kullanılması, sanayi devrimi niteliğinde yeni bir sürecin başlangıcını beraberinde getirmiştir. Andres Weigend bu bağlamda verinin önemini “*Veri, yeni petroldür.*”¹² sözleri ile ifade etmiştir. İşletmeler açısından ürün ve hizmetlerini geliştirme, üretim ve satış süreçlerini optimize etme, müşterilerin ihtiyaçlarını tespit ederek müşterilere öneride bulunma gibi hususlar bakımından piyasada rekabet edebilmek adına veri kullanımı kritik önem taşır. Bu çerçevede, veri sahibi olan veya veriye erişimi olan işletmeler, yeni girişler için bir engel oluşturabilmekte; büyük ve köklü çevrimiçi hizmet sağlayıcıları, geniş kullanıcı ve müşteri tabanları sayesinde büyük miktarda veri toplayabilmektedir. Bu durum, küçük işletmelerin veya yeni girişimcilerin aynı seviyede veri toplayamamalarına ve böylece rekabet avantajı elde edememelerine yol açabilmektedir. Ayrıca, büyük verinin birikmesi ve sürekli artması, “*kar topu*” etkisi yaratarak büyük şirketlerin piyasa gücünü daha da pekiştirmektedir.¹³ Bu süreç, verinin kalitesinin ve hizmetlerin iyileştirilmesinin artmasıyla birlikte daha fazla müşteri çekilmesine ve dolayısıyla daha fazla veri toplanmasına olanak tanımaktadır.¹⁴ Dolayısıyla bu çerçevede veri hacminin yüksek düzeyde olması, veriyi kullanan işletmeyi daha üretken kılarak piyasa gücünü artırır.

¹¹ Derya Öcal; “Teknolojik Yeniliklerin Yönetimi ve Tüketen Bireyin Dönüşümü”, *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, S.9, C.2, 2019, s. 109.

¹²Nisha Talagala; “Data as The New Oil Is Not Enough: Four Principles for Avoiding Data Fires” *Forbes*, 2022. <https://www.forbes.com/sites/nishatalagala/2022/03/02/data-as-the-new-oil-is-not-enough-four-principles-for-avoiding-data-fires/> (E.T.: 06.04.2025)

¹³ Bruno Laserre & Andreas Mundi; “Competition Law And Big Data: The Enforcers’ View”, *Italian Antitrust Review*, S. 1, 2017, s. 90.

¹⁴Adrian Kuenzler; “What Competition Law Can Do for Data Privacy (and Vice Versa)”, *Computer Law & Security Review*, S. 47, 2022, s. 2.

Bunun bağlantılı olarak ise üretim kapasitesi ve işlem seviyesi artırıcı yönde bir etki oluşturur.¹⁵

3.2. Verinin Politik Çerçeve Önemli

Veri, günümüzün politika yapım süreçlerinde giderek daha fazla kritik bir rol oynamaktadır. Dijitalleşme ile birlikte, devletler sadece teknolojik altyapılarını dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda halkla olan ilişkilerini, kamu hizmetlerini ve yönetim biçimlerini de yeniden şekillendirmektedir. E-Devlet uygulamaları, dijital dönüşümün en belirgin örneklerinden biridir ve bu tür platformlar, halkın kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda devletin verimliliğini artıran bir mekanizma olarak da işlev görür.¹⁶ Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülke, dijitalleşme süreçlerini hızlandırarak, kamu yönetiminde daha şeffaf ve etkili bir sistem kurmayı hedeflemektedir.

Verinin politika yapımındaki rolü, yalnızca hizmetlerin dijital ortamda sunulmasıyla sınırlı değildir. Büyük veri analizleri sayesinde, devletler ekonomik, sosyal ve politik alanlarda daha doğru ve kapsamlı kararlar alabilmektedir. Özellikle büyük veri, kamu hizmetlerinin kalitesini artırma, kaynakların etkin dağılımı ve kamu bütçesinin verimli kullanımı konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Veriler, aynı zamanda kamu sektöründeki hesap verebilirliği de artırmaktadır. Kamu alımları, bütçe tahsisleri ve fon programlarının daha doğru bir şekilde yönetilmesi, veriye dayalı analizlerle mümkün hale gelir. Bu, daha kaliteli hizmetlerin sunulmasına ve kamu kaynaklarının daha adil bir şekilde kullanılmasına katkı sağlar.¹⁷ Özellikle açık veri kullanımının yaygınlaşması, politika yapım süreçlerini daha şeffaf hale getirmiştir. Kamuya ait verilerin halkla paylaşılması, vatandaşların daha bilinçli katılımını teşvik etmekte, böylece toplumsal sorunlara yönelik çözümler geliştirilirken daha fazla paydaşın görüşü dikkate alınmaktadır. Bu tür bir şeffaflık, kamuoyunun devletin uygulamalarına güven duymasını artırmakta ve aynı zamanda devletin hesap verebilirliğini güçlendirmektedir.¹⁸

Bununla birlikte, verinin politika yapımında kullanılmasının beraberinde bazı zorluklar da getirdiği unutulmamalıdır. Özellikle güvenlik ve mahremiyet konuları, verinin doğru ve etik bir şekilde yönetilmesini zorlaştırabilir. Kamu verilerinin açılması ve paylaşılması, potansiyel olarak kişisel bilgilerin sızmasına yol açabileceği gibi, kötü niyetli kişilerin bu verilere erişerek güvenlik açıkları oluşturması gibi riskler de barındırmaktadır.¹⁹ Bu sebeple, veri kullanımında bir denge sağlamak çok önemlidir. Devletler, verinin kamusal fayda sağlarken aynı zamanda vatandaşların mahremiyetini ve güvenliğini koruyacak önlemleri almak zorundadır.

¹⁵ Esra Selvan; “*Veri Diplomasisi ve Uluslararası Veri Güvenliği Politikaları*” (Yüksek Lisans Tezi, T.C. Milli Savunma Üniversitesi), 2023, s. 24.

¹⁶ Cenay Babaoğlu; “*Adım Adım İleriye: Birleşmiş Milletler E-Devlet Araştırmasında Türkiye*”, <https://www.setav.org/adim-adim-ileriye-birlesmis-milletler-e-devlet-arastirmasinda-turkiye/> (E.T.: 19.03.2025)

¹⁷ Ali Özcan; “Büyük Veri: Fırsatlar ve Tehditler”, *TRT Akademi*, S. 6, C. 11, 2021, s. 26.

¹⁸ Tom Felle; “Digital Watchdogs? Data Reporting and the News Media’s Traditional ‘Fourth Estate’ Function” *Journalism Theory, Practice and Criticism*, S. 17, C. 1, s. 86.

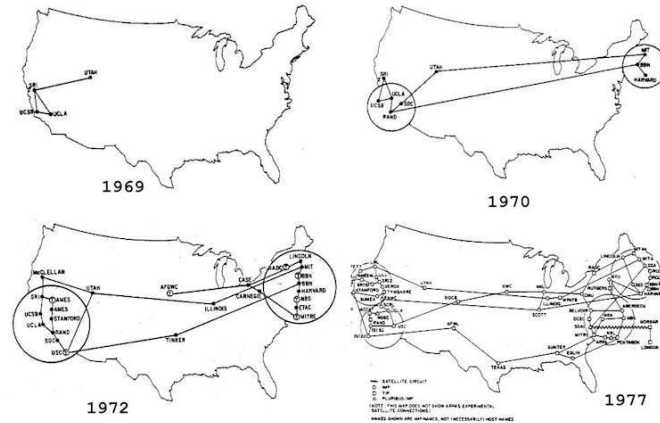
¹⁹ Selvan, s. 23.

3.3. Verinin Askeri Çerçeve Önemini

Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından ulusal güvenlik politikalarının daha da önem kazanmasıyla birlikte, topraklarını iç ve dış tehditlerden korumak da devletler için en temel amaçlardan biri haline gelmiştir. Günümüzde eğlence, ulusal ve uluslararası ticaret, akademik araştırma gibi amaçlarla kullanılan internet de bu bağlamda askeri ve savunma amaçlı yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkan ARPANET'in (Advanced Research Projects Agency Computer Network) geliştirilmesiyle şekillenmiştir. Bu dönüm noktası, internetin sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, devletlerin askeri kapasitesini geliştirmede kritik bir rol oynamaya başladığı bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Verinin dijital ortamda hızla artan kullanımı, yalnızca sivil sektörle sınırlı kalmayıp, askeri stratejilerin de şekillenmesinde ve devletlerin güvenlik politikalarını güçlendirmesinde anahtar bir rol oynamıştır.

Verinin askeri alandaki önemi, ilk olarak ARPANET'in kurulma amacında belirginleşmiştir. Bu ağ, askeri ve akademik araştırmalar için bir iletişim altyapısı sağlamayı hedeflerken, verilerin dijital ortamda hızlı ve güvenli bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır.²⁰ ARPANET'in tasarımı, askeri stratejiler için kritik olan hızlı veri aktarımının ve depolanmasının yanı sıra, ağın merkeziyetsiz yapısı sayesinde, olası bir saldırı durumunda iletişimin sürdürülebilmesini de mümkün kılmıştır. Bu altyapının oluşturulması, veri iletimindeki güvenlik ve hız gereksinimlerini karşılarken, askeri operasyonların etkinliğini artırmış ve bilgi paylaşımını stratejik bir avantaj haline getirmiştir. Savaş ve güvenlik stratejilerinde veri kullanımı, zamanla daha da önem kazanmıştır. Artan veri hacminin bir neticesi olarak ilk başta yalnızca askeri amaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlanan internet ve veri iletişim teknolojisi, Şekil 1'de gösterildiği üzere günden güne farklı bir boyut kazanarak günümüzde çok daha farklı kullanım sahalarının ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir.

Şekil 1. 1969 – 1977 Yılları Arasında ARPANET'in Gelişimi²¹

²⁰ Annie Jacobsen; “The Pentagon’s Brain: An Uncensored History of DARPA, America’s Top-Secret Military Research Agency” Hachette Audio, 2015, s. 16.

²¹ “Geleceği Yazanlar”. TURKCELL, <https://gelecegiyazanlar.turkcell.com.tr/gelecegi-yazanlar-blog>, (E.T.: 16.05.2025)

Verinin askeri alandaki önemi, özellikle gelişmiş otonom robotlar, bomba imha robotları, giyilebilir teknolojiler, simülasyonlar ve artırılmış gerçeklik (AR) gibi alanlarda kullanımının artmasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Bu teknolojiler, askeri operasyonların etkinliğini artırmanın yanı sıra, eğitim, bakım ve operasyonel maliyetlerin azaltılması gibi önemli avantajlar sunmaktadır.²² Askeri alanda verinin kullanımı, yalnızca operasyonel verimlilik ve etkinliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda insan kaybını en aza indirmek için de kritik bir rol oynar. Özellikle asimetrik savaşlar, şehir çatışmaları ve diğer karmaşık askeri operasyonlarda, veriye dayalı teknolojiler, savaşın gidişatını kontrol etme anlamında devrimsel bir etki yaratmaktadır. Bu tür savaş senaryolarında, düşmanla karşılıklı üstünlük kurabilmek amacıyla yapılan planlamalar, artık teknolojinin bu sistemlere entegrasyonu ile daha da güçlenmiştir.²³

Bir örnek olarak, akıllı işlem düzeyleri kullanılarak farklı yazılım sistemleri birbirine bağlanarak veriler ortak bir ağ üzerinden paylaşılabilir. Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik (VR) araçları, bu teknolojiler arasında yer almakta ve askeri alanda gelecekte çok daha fazla kullanılacağı düşünülmektedir.²⁴ Bu araçlar, özellikle zorlu arazi koşullarında 3D arazi verilerini hologramlaştırarak askeri operasyonları daha başarılı hale getirebilir. Böylelikle, operasyonel süreçlerin daha verimli bir şekilde yönetilmesi mümkün olacaktır. Verinin bu tür askeri araçlarla entegrasyonu, savaş alanında daha hızlı ve doğru kararların alınmasına olanak tanırken, aynı zamanda askerlerin karşılaştığı tehlikeleri ve zorlukları en aza indirir.

Veri kullanımı bakımından günümüzde en çok önem taşıyan teknolojilerden biri olan yapay zekânın (AI) da askeri alanda verinin etkin kullanımı ile doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Yapay zekâ, verinin büyük hacmini hızlı bir şekilde işleyebilme yeteneğine sahip olup, bu sayede askeri stratejiler için kritik olan analizlerin yapılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, yapay zekâ ve otonom sistemlerin etkin bir şekilde çalışabilmesi, yalnızca veri ile sınırlı değildir. Aynı zamanda, askeri alanda bu teknolojileri geliştirebilecek donanıma sahip uzmanların varlığı da büyük önem taşımaktadır. Otonomiye sahip sistemlerde, insana düşen iş yükünün azalmasının yanı sıra, insan optimizasyonu sağlanarak askerlerin daha önemli ve stratejik görevlerle ilgilenmeleri mümkün kılınmaktadır.²⁵ Bu, operasyonel verimliliği artırırken, insan faktörünün sınırlamalarını da göz önünde bulundurur.

Bununla birlikte, verinin askeri alanda kullanılmasında bazı güvenlik riskleri de bulunmaktadır. Bilgilerin ve veri kullanımının sürekli kontrol altında tutulmaması, potansiyel istihbari zaafiyetlere yol açabilir. Özellikle veri akışları dinamik ve sürekli değişen bir ortamda gerçekleştiği için, istenmeyen bilgilerin karşı tarafın eline geçmesi riski bulunmaktadır. Bu noktada, askeri alanda kullanılan veri güvenliği teknikleri devreye girmektedir. İstihbari çalışmalarla mevcut veri güvenliği sağlanarak, operasyonel süreçlerin güvenliğini korumak adına çeşitli teknik yöntemler

²² Güzide Karakuş & İbrahim Gönen; “Askeri Alanda Endüstri 4.0 Uygulamaları” *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, S.43, 2022 s. 105.

²³ Selvan, s. 28.

²⁴ Tarık İçten & Güngör Bal; “Askerî Alanda Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Araçlar: Sistemler, Zorluklar ve Çözümler” *Savunma Bilimleri Dergisi*, S. 40, 2021, s. 175.

²⁵ Selvan s. 28; Scharre, Paul; çev. Kutsi Aybars; “İnsansız Ordular” Kronik, İstanbul, 2018, s. 55-56.

kullanılmaktadır. Bu yöntemler, askeri sistemlerin karşı karşıya kaldığı dijital tehditlere karşı savunma sağlamak amacıyla sürekli olarak güncellenmektedir.

3.4. Verinin Hukuki Çerçeve Önem

Verinin doğru şekilde korunması, paylaşılması ve kullanılmasını sağlayan hukuki çerçeveler, öncelikle bireylerin temel haklarını güvence altına almayı hedefler. Aynı zamanda ulusal ve uluslararası düzeyde dijital ekonomilerin sürdürülebilirliğini de temin eder. Dolayısıyla verinin yukarıda açıkladığımız fonksiyonlarının kullanılabilmesi için hukuki düzenlemeler kritik önem taşımaktadır.

Verinin hukuki çerçevede değerlendirilmesi öncelikle “veri koruma hukuku” perspektifinde gündeme gelmiştir. 3 Eylül 1953’te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi²⁶, ile özel hayatın gizliliğinin bir temel hak olarak düzenlenmesi kişisel verilerin korunması kapsamında atılan en önemli adımlardan biri olmuştur. Bu bağlamda da gerek uluslararası gerek ulusal düzenlemeler özellikle kişisel verilerin korunmasına bir temel hak çerçevesinde odaklanmıştır. 23 Eylül 1980 tarihinde yayımlanan “Özel Hayatın Gizliliğinin ve Sınır Ötesi Kişisel Veri Akışının Korunmasına İlişkin Rehber İlkeler”²⁷, 1981 yılında kabul edilen 108 No’lu Sözleşme olarak da bilinen “Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi”²⁸ ve 1995 yılında kabul edilen “95/46/ EC Sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Serbest Dolaşımı Bakımından Bireylerin Korunmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Direktifi”²⁹ bu çerçevede atılan adımların örnekleridir.

2010’lu yılların ortalarına gelindiğinde ise teknolojik gelişmeler doğrultusunda kişisel verilerin korunması kavramı ve veri koruma hukukunda daha kapsamlı düzenlemeler yapılması gerektiği anlaşılarak Avrupa Birliği’nde 2016 tarihli GDPR, Türkiye’de ise iç hukukumuzu GDPR ile uyumlu hale getirmeyi hedefleyen KVKK³⁰ yürürlüğe girmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki anılan bu düzenlemeler de veri koruma hukuku perspektifinin dışına çıkamamıştır. Bu sebeple işletmeler, vatandaşlar ve kamu idareleri için verilerin tedavülünü düzenlemek amacıyla 30 Mayıs 2022 tarihinde AB Veri Yönetişimi Yasası (Data Governance Act) ve 11 Ocak 2024 tarihinde AB Veri Yasası (Data Act) yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede, Data Act, veriye erişimi ve kullanımını mümkün kılmak, istisnai durumlarda özel teşebbüslerin elinde bulunan verilerin kamu otoriteleriyle paylaşılmasını zorunlu kılmak, farklı bulut ve edge servisleri arasında veri değişimini sağlayıp kolaylaştırmak gibi hedefleri benimsemiştir.³¹

²⁶ “Council of Europe, European Convention on Human Rights”, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (E.T.: 12.11.2024).

²⁷ “Özel Yaşamın Gizliliğinin ve Kişisel Verilerin Sınır Ötesi Dolaşımının Korunması Hakkındaki Kılavuz”, (OECD Privacy Framework). OECD, <https://www.oecd.org/digital/privacy/> (E.T. 17.03.2025).

²⁸ https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020140848108_tur.pdf (E.T.: 17.03.2025).

²⁹ Council of Europe, <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/handbook-european-data-protection-law-2014-edition> (E.T.: 17.03.2025).

³⁰ R.G., T.: 07.04.2016; S.: 29677.

³¹ Çekin/Berktaş/Akinci, s. 14-15.

4. Diplomasi ve Veri İlişkisi

Diplomasi ve veri ilişkisini yukarıda verinin önemini açıklarken değindiğimiz üzere pek çok farklı boyutla ele almak mümkündür. Geleneksel anlamda diplomasi, ulus-devletler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin yürütülmesine dair protokoller üzerinden şekillenmiştir. Ancak dijitalleşmenin hızla yayılması ve verinin hem ekonomik hem de stratejik bir kaynak haline gelmesi, diplomasi kavramın veri ile ilişkisini incelemeyi zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde yalnızca devletler değil; özel sektör, akademi ve bireyler veriye erişim sağlayabilmekte ve veri temelli süreçlere doğrudan etki edebilmektedir. Bu çok aktörlü yapı, diplomasi alanında klasik devlet merkezli yaklaşımın ötesine geçen daha esnek ve çok boyutlu bir modelin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Veri sürdürülebilir kalkınma planlarının düzenlenmesi, kriz dönemlerinde işbirliği projelerinin şekillendirilmesi ve uluslararası hukuk gibi pek çok alanda diplomasi ile iç içe geçmiştir. Bu bağlamda, verinin bir diplomasi alanı olarak ele alınması, geleneksel jeopolitik ve kurumsal sınırların ötesine geçen, çoğunlukla sanal ya da kavramsal düzeyde şekillenen yeni bir diplomatik alan açmaktadır.

5. Veri Diplomasisi

Veri diplomasisi kavramı yukarıda diplomasi ve veri ilişkisi çerçevesinde açıkladığımız bağlamda ilk kez 2014 yılında, William J. Hybl tarafından hazırlanan bir raporda ortaya atılmıştır. Hybl, bu terimi diplomasi ve diplomatların etkisini ölçmeye yönelik olarak kullanılan veri temelli göstergeleri daha dar bir kapsamda tanımlamak amacıyla “*veri güdümlü diplomasi*” ifadesiyle kullanmıştır. Ona göre, yalnızca devlet temsilcileri değil, bireyler de dahil olmak üzere herkes potansiyel bir veri diplomasi aktörü olabilir.

Literatürde bu kavrama yönelik yaklaşımlar genellikle sosyo-politik ve ekonomik perspektifler olmak üzere iki temel eksende şekillenmektedir. Sosyo-politik açıdan bakıldığında, veri diplomasisi özellikle büyük verinin kamu yararına kullanımı bağlamında değerlendirilmektedir.³² Örneğin; afet yönetimi, halk sağlığı, iklim değişikliğiyle mücadele ya da eğitim politikaları gibi alanlarda verinin etkin ve adil paylaşımı, toplumsal refahı artırmak amacıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda veri, kamu politikalarının daha katılımcı hale gelmesini sağlayan stratejik bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Buna karşın, kavramın ekonomik boyutu daha çok küresel dijital yönetim, sınır ötesi veri akışları ve siber güvenlik gibi başlıklar etrafında şekillenir. Uluslararası düzeyde kişisel verilerin korunması, veri iletim standartlarının belirlenmesi, e-ticaretin regülasyonu veya çok dilli çevrimiçi erişimin sağlanması gibi konular, veri diplomasisinin ekonomi temelli yansımalarını oluşturmaktadır.³³ Bu durum aynı zamanda, verinin yeni bir ekonomik değer olarak “hammaddeye” dönüşmesini, onu toplayan, işleyen ve kontrol eden devletler ile şirketleri stratejik güç merkezleri haline getirmiştir. Dolayısıyla, veri diplomasisi yalnızca teknik veya etik bir mesele değil, aynı zamanda uluslararası güç dengelerini yeniden şekillendiren bir diplomasi biçimi haline gelmektedir. Bu da dijital çağda veri kontrolünün yalnızca bir yönetim meselesi değil, aynı zamanda jeopolitik bir mesele haline geldiğini göstermektedir.

³² Age, s.16

³³ Selvan, s. 36.

Tüm bu açıklamalarımız ışığında Avrupa Birliği tarafından son yıllarda yürürlüğe konulan Data Act ve Data Governance Act gibi düzenlemelerin, veri diplomasisi açısından kritik bir konumda olduğu açıktır. Zira bu düzenlemeler, sadece verinin teknik veya ekonomik dolaşımını değil; aynı zamanda veriye kimin, ne ölçüde, hangi koşullarda ve hangi amaçla erişebileceği gibi çok katmanlı soruları da gündeme getirmektedir. Data Act, veri üzerinden yaratılan ekonomik değerin daha adil paylaşımını hedeflerken, Data Governance Act ise verinin güvenli, şeffaf ve iş birliğine dayalı bir şekilde yönetilmesini mümkün kılacak altyapılar oluşturmaya çalışmaktadır.³⁴ Bu düzenlemeler, veri üzerindeki egemenlik iddialarını ve sınır ötesi veri erişimiyle ilgili uluslararası pazarlıkları doğrudan etkileyen hukuki araçlar hâline gelmiş; bu yönüyle veri diplomasisinin normatif ve yapısal boyutlarını besleyen temel sütunlardan biri olmuştur. Dolayısıyla AB'nin veri odaklı regülasyonları, yalnızca iç pazarı düzenlemekle kalmamakta, aynı zamanda küresel düzeyde veri temelli diplomatik ilişkilerin şekillenmesinde de belirleyici bir rol oynamaktadır.

6. Avrupa Birliği'nde Veri Koruma Hukukunun Gelişimi

Dijitalleşmenin hızla ilerlediği ve verinin ekonomik, siyasi ve stratejik anlamda yeni bir güç kaynağına dönüştüğü günümüzde, AB, bu dönüşüme normatif ve kurumsal düzeyde öncülük eden başlıca aktörlerden biridir. Bu kapsamda AB, veri yönetişimine ilişkin kapsamlı ve sistematik bir hukuki çerçeve oluşturarak yalnızca kendi iç pazarında değil, küresel ölçekte de etkili olmayı amaçlamaktadır. Belirtmek gerekir ki AB'nin veri yönetişimi hukuku üzerine düzenlemeleri oldukça yeni olup bu çerçevenin temelleri öncelikle “*veri koruma hukuku*” perspektifinde oluşturulmuştur. Söz konusu çerçevenin oluşumunda dönüm noktalarından biri, 1995 yılında yürürlüğe giren 95/46/EC sayılı Veri Koruma Direktifi olmuştur.

6.1. 95/46/ EC Sayılı Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Serbest Dolaşımı Bakımından Bireylerin Korunmasına İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi Direktifi

AB vatandaşları için gizlilik ve veri koruması konusunda temel hakların uygulamada nasıl işletileceği; kişisel veriler alanındaki hakların çerçevesinin çizilmesi, verilerin işlenmesi ve bu verilerin serbest dolaşımı ile ilgili olarak bireylerin korunması hedefleri çerçevesinde 1995 yılında 95/46/EC sayılı Direktif³⁵ kabul edilmiştir. Direktif, 2018 tarihli GDPR'ın yürürlüğe girmesiyle mülga olmakla birlikte pek çok ülkenin iç hukukunda kişisel veri koruma hukuku düzenlemelerini doğrudan etkilemiş olması sebebiyle hala önem taşımaktadır. AB'nin günümüze “*Dijital Tek Pazar Stratejisi (Digital Single Markets Strategy)*” olarak yansıyan 90'lı yılların “*tek iç pazar*” stratejisi çerçevesinde kişisel verilerin korunmasında üye ülkeler arası uyum ve yeknesaklığın sağlanmasını hedeflemiştir.

³⁴ Çekin/Berktaş/Akıncı, s. 10.

³⁵ Council of Europe, <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/handbook-european-data-protection-law-2014-edition> (E.T.: 17.03.2025).

6.2. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

2000 yılında kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı,³⁶ AB’de yaşayan bireylerin bireysel, siyasal ve ekonomik haklarını tek bir metinde toplayan ilk belge olma özelliğini taşır. Şart, 8. maddesinde "kişisel verilerin korunması" hakkını temel bir insan hakkı olarak ele alarak bu hakkın önemini vurgulamıştır. Bu düzenleme, kişisel verilerin korunması hakkını güçlendirmiş ve özel yaşamın gizliliği hakkından ayrı, daha kapsamlı ve özel bir hak olarak tanımlamıştır. Ancak, 8. maddede kullanılan “herkes” ifadesinin tüzel kişileri de kapsayıp kapsamadığı konusunda bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Avrupa Birliği hukukundaki diğer düzenlemeler dikkate alındığında, tüzel kişilerin bu haktan yararlanamayacağı genel kabul görmektedir. Şartın bu yaklaşımı, ulusal hukuk sistemlerinde de kişisel verilerin korunmasının daha sağlam güvencelere kavuşmasını desteklemiştir.

6.3. Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR)

Günümüzde kişisel verilerin korunmasına Genel Veri Koruma Tüzüğü (“General Data Protection Regulation” veya “GDPR”), 4 Mayıs 2016’da yayımlanarak 95/46 Sayılı Direktifin yerini almıştır. Direktifin aksine Tüzük statüsünde düzenlenmesi sebebiyle AB nezdinde ulusal mevzuatın uygulanmasına gerek kalmaksızın, 25 Mayıs 2018’den itibaren tüm AB üye ülkelerinde doğrudan etki ile bağlayıcı olacak ve doğrudan uygulanabilecektir. Dolayısıyla, GDPR, AB üyesi ülkelerin yerel veri koruma yasalarının yerini almıştır ve kişisel verilerin AB içinde veya dışında kurulan geniş bir aktör tarafından işlenmesine uygulanmaktadır. Tüzüğün amacı, genel olarak tüm AB vatandaşlarının verilerini etkin bir şekilde korumak ve Birlik genelinde organizasyonların verilere yaklaşım biçimini yeniden şekillendirmek için veri koruma yasalarını Avrupa çapında uyumlaştırmaktır.³⁷

6.3.1. GDPR’ın Uygulama Alanı

AB sınırları ve dışında faaliyet gösteren veri sorumluları ve veri işleyenler açısından en önemli hüküm kuşkusuz, GDPR’ın uygulama alanını düzenleyen “*yer açısından uygulama alanı*” 3. Maddedir.³⁸ İlgili hüküm uyarınca;

“1. Bu tüzük, veri sorumlusunun ya da onun adına veri işleyen kişinin bir kuruluşunun AB sınırları içerisinde faaliyeti kapsamında kişisel veri işlenmesi halinde, veri işleme faaliyetinin AB sınırları içerisinde olup olmamasına bakılmaksızın uygulama alanı bulur.

2. Bu tüzük, veri sorumlusunun ya da onun adına veri işleyen üçüncü kişinin AB sınırları dışında olması halinde AB sınırlarında bulunan kişilerin kişisel verilerinin işlenmesi çerçevesinde uygulanır; bunun için veri işleme faaliyetinin

³⁶ Charter of Fundamental Rights of the European Union, https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (E.T.: 17.11.2024).

³⁷ Furkan Güven Taştan; “Türk Sözleşme Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması”, On İki Levha Yayınevi, İstanbul, 2017, s.13.

³⁸ Dan Svantesson; “The Extraterritoriality of EU Data Privacy Law - Its Theoretical Justification and Its Practical Effect on U.S. Businesses”, *Stanford Journal of International Law*, S. 53, 2014, s.71.

a. AB sınırları içerisinde ivazlı ya da ivazsız olsun ürün ya da hizmet teklifiyle ya da

b. ilgili kişilerin AB sınırları içerisindeki davranışlarının gözlemlenmesiyle bağlantılı olarak gerçekleştirilmesi zorunludur. [...]”

Düzenleme kapsamında, üç temel durum ele alınmaktadır. İlk olarak, veri sorumlusu veya veri işleyenin AB sınırları içinde doğrudan kişisel veri işlemesi ya da AB dışında faaliyet gösteren bir teşebbüse bağlı bir kuruluşun AB sınırları içinde gerçekleştirdiği faaliyetlerin, AB dışındaki veri işleme süreçleriyle doğrudan bağlantılı olmasıdır. İkinci ve üçüncü durum ise pazar ilkesine dayalıdır ve ürün veya hizmet sunulması/satılması ile bireylerin davranışlarının izlenmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.³⁹

6.3.1.1. Mülklik İlkesi

GDPR çerçevesinde, veri sorumlusu veya onun adına veri işleyen kişi, kişisel veri işleme faaliyetini AB sınırları içinde bir kuruluş aracılığıyla yürütüyorsa, mülklik ilkesi gereği Tüzük hükümleri uygulanır. Verisi işlenen kişilerin AB vatandaşı olması gerekmez; faaliyet AB içinde gerçekleştiği sürece Tüzüğe uyulması zorunludur.⁴⁰ Eğer veri işleme AB sınırları içinde bir veri işleyen tarafından yapılıyorsa, işleyen Tüzüğe tabidir; veri sorumlusu ise yalnızca 2. fıkra hükümleriyle yükümlüdür. Veri sorumlusu AB’de, ancak onun adına veri işleyen kişi AB dışında faaliyet gösteriyorsa, sorumlu Tüzük hükümlerine tabidir.⁴¹

6.3.1.2. Pazar İlkesi

AB hukukunda kabul edilen “pazar ilkesi”ne göre, veri işleme faaliyetinde hangi pazara müdahale ediliyorsa ve bu pazarın kişileri hedefleniyorsa, o pazarın hukukunun uygulanması esastır.⁴² Bu ilkeye göre, önemli olan verilerin nerede işlendiği değil, verisi işlenen kişilerin AB sınırları içinde bulunup bulunmadığıdır. Dolayısıyla, AB’de ikamet eden gerçek kişilere ürün veya hizmet sunmayı amaçlayan veri sorumluları, AB içinde veya dışında faaliyet göstermelerine bakılmaksızın Tüzük hükümlerine uymak zorundadır.⁴³ Bu düzenleme, veri sorumlularının AB dışına çıkarak Tüzük hükümlerinden kaçınma riskini engellemek için bir denge mekanizmasıdır. AB’de ikamet eden kişilere yönelik açık bir niyet taşıyan ürün veya hizmet teklifleri Tüzük kapsamına girer. Örneğin, AB’de yaygın bir dilin kullanılması, farklı para birimlerinde ödeme seçenekleri veya uluslararası nakliye hizmetleri gibi unsurlar, ilgili pazarı hedefleme iradesini gösterebilir.

Tüzük’ün uygulanması için, AB sınırları içinde bulunan gerçek kişilerin verilerinin işlenmesi gerekmektedir; bu kişilerin AB vatandaşı olması veya sürekli ikamet etmesi şart değildir. Ayrıca, pasif şekilde web sitelerinde ürün veya hizmet sunumu dahi

³⁹ Çekin, 105.

⁴⁰ Manuel Klar; “Die extraterritoriale Wirkung des neuen europäischen Datenschutzrechts”, DuD 2017, s. 533 vd.

⁴¹ Çekin/Berktaş/Akıncı, s. 106.

⁴² Klar, Kühling/Buchner, Art. 3 Rn. 9. Amerikan Federal Trade Commission uygulamalarında da bu hususa rastlamak mümkündür, bkz. Steven C. Bennett, The “Right to Be Forgotten: Reconciling EU and US Perspectives”, *Berkeley Journal of International Law*, S. 161, 2012, s. 188 vd., <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1429&context=bjil> (E.T.: 18.11.2024)

⁴³ Age, s. 533-534.

Tüzük'ün kapsamına girebilir.⁴⁴ Tek seferlik teklifler, rezervasyonlar veya bilgi paylaşımı gibi durumlar da Tüzük'ün uygulanmasına yol açabilir.

Bir diğer husus olan gözlemlene kavramı açıkça tanımlanmamış olsa da genellikle bireylerin davranışlarının izlenmesi anlamına gelir. Örneğin, çerezler, kişiselleştirilmiş reklamlar veya konum takibi gibi yöntemlerle bireylerin internetteki faaliyetlerinin izlenmesi bu kapsama girer.⁴⁵ Bu tür izleme faaliyetleri, kişinin alışkanlıkları, tercihleri veya kimliğine dair çıkarımlara dayanarak kişiselleştirme sağladığında, Tüzük hükümleri uygulanır.

Sonuç olarak, AB'de ikamet eden bireyleri hedefleyen ürün veya hizmet sunumları, internet üzerinden kişiselleştirilmiş reklamlar veya veri işleme faaliyetleri Tüzük kapsamına dâhil edilebilir. Ancak veri sorumlusunun açıkça AB'deki kişileri hedefleme niyeti göstermesi gereklidir.⁴⁶

7. AB Veri Ekosisteminde Yeni Hukuki Düzenlemeler

AB, veri ekonomisinin giderek büyüyen yapısına hem hukuki hem de politik düzeyde müdahil olarak, dijital çağın ihtiyaçlarına yanıt verecek yeni nesil düzenlemeler geliştirmektedir. 2016 yılında yürürlüğe giren GDPR'nin ardından, verinin adil, şeffaf ve erişilebilir bir şekilde yönetilmesi amacıyla daha kapsamlı araçlara duyulan ihtiyaç, yeni hukuki metinlerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.

Bu doğrultuda kabul edilen Open Data Directive, Data Governance Act ve Data Act, AB veri stratejisinin temel yapı taşları olarak öne çıkmaktadır. Her iki düzenleme de sadece iç hukuk uyumu açısından değil, aynı zamanda veri diplomasisinin bir enstrümanı olarak uluslararası veri akışlarını düzenleme kapasitesi açısından da dikkat çekicidir. Gerek kamu-özel veri iş birliklerinin artırılması gerekse güvenli veri alanlarının oluşturulması gibi hedefler, bu düzenlemeleri geleneksel veri koruma anlayışının ötesine taşıyarak, veriyi stratejik bir kaynak ve diplomatik bir değer haline getiren yaklaşımın parçası kılmaktadır.

7.1. Açık Veri Direktifi (Open Data Directive)

Avrupa Birliği'nin veri temelli düzenlemelerinin yapı taşlarından biri olan Open Data Directive (2019/1024/EU), veri yönetişimine dair daha sonraki düzenlemelerin öncülü niteliğindedir. Bu direktifin temel amacı, kamu sektörüne ait verilerin erişilebilirliğini ve yeniden kullanımını artırmak suretiyle, dijital ekonomide yenilikçiliği ve rekabeti teşvik etmektir. 2003 tarihli Public Sector Information (PSI) Direktifi'nin güncellenmiş versiyonu olan bu düzenleme, veriyi sadece korunan bir hak değil, aynı zamanda kamusal bir kaynak olarak ele alır. İstatistikler, coğrafi veriler, hava durumu bilgileri gibi kamuya ait verilerin hem ekonomik hem de toplumsal faydaya dönüştürülmesini hedefler.

⁴⁴ *Age*, s. 534.

⁴⁵ “The European Data Protection Board, Guidelines 3/2018 on the territorial scope of the GDPR” (Article 3) - Version 2.1, 12.11.2019, s. 20.

⁴⁶ GDPR Dibace no. 23.

7.1.1. Veri Diplomasisi Bağlamında Açık Veri Direktifi'nin Temel Hükümleri

Open Data Directive uyarınca kamu kurumları, sahip oldukları verileri mümkün olan en geniş kapsamda ve makine tarafından okunabilir formatlarda erişime açmakla yükümlüdür.⁴⁷ Bu durum, farklı ülkeler ve sektörler arasında teknik uyum ve karşılıklı veri anlayışını mümkün kılarak uluslararası veri iş birliklerinin önünü açmaktadır.

Open Data Directive, kamu verilerinin yeniden kullanımına dair ücretlendirmede marginal cost yaklaşımını benimser. Bu sayede veriye erişim daha düşük maliyetli hâle gelir ve küçük ölçekli aktörlerin diplomatik veri süreçlerine katılımı kolaylaşır.⁴⁸

Open Data Directive, yüksek değerli veri kümeleri (high-value datasets) için açık erişim ve ücretsiz kullanım şartı getirir. Bu veri kümeleri (örneğin, hava durumu, ulaşım, enerji, çevre verileri vb.), küresel sorunlara yönelik politika üretimi, kriz yönetimi ve bilimsel iş birliklerinde önemli rol oynar. Bu da verinin, sınır ötesi faydaya yönelik bir kamu malı olarak değerlendirilmesini sağlar.⁴⁹

Ayrıca, direktifin genelinde veri şeffaflığı, kamu kaynaklarının yeniden kullanımının teşviki ve veriye dayalı katılımcı yönetişimin desteklenmesi gibi ilkeler, veri diplomasisinin temel dayanakları arasında yer alan güven, karşılıklılık ve iş birliği kavramlarıyla doğrudan örtüşmektedir.

7.2. Veri Yönetişimi Yasası (Data Governance Act)

Avrupa Birliği'nin açık veri politikalarının sunduğu şeffaflık ve yeniden kullanım ilkelerini daha geniş ve derinlemesine bir yönetim anlayışıyla tamamlayan bir diğer önemli düzenleme ise Data Governance Act olmuştur. Bu düzenleme, yalnızca kamu verisine erişimi değil, aynı zamanda kişisel olmayan verilerin güvenli, etik ve denetimli biçimde yönetimini mümkün kılan çok aktörlü bir veri ekosistemi kurmayı hedeflemektedir. Bir diğer ifade ile veri temelli ekonomideki müesseselere dair düzenlemeler Data Governance Act çerçevesinde yer almaktadır.⁵⁰ Data Governance Act veriye ilişkin aracı hizmetlere olan güvenin sağlanması ve müşterek veri kullanımı için mekanizmaların geliştirilmesi sayesinde verinin kullanılabilirliğinin teşvik edilmesi amacıyla kabul edilmiştir.⁵¹

7.2.1. Veri Diplomasisi Bağlamında Veri Yönetişimi Yasası'nın Temel Hükümleri

Veri diplomasisi açısından önemi, verinin sadece ekonomik değer taşıyan bir unsur değil, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde ortak bir iş birliği dili haline gelmesini sağlayacak hukuki ve kurumsal altyapıyı tesis etmesinde yatmaktadır. Bu çerçevede dikkat çeken bazı temel mekanizmalar şunlardır:

⁴⁷ Açık Veri Direktifi, Md. 5.

⁴⁸ Açık Veri Direktifi, Md. 6.

⁴⁹ Açık Veri Direktifi, Md. 10-11.

⁵⁰ Çekin/Berktaş/Akıncı, s. 47.

⁵¹ Dibace No. 3, 5, 32; Tolks, Die finale Fassung des Data Governance Act, MMR 2022, s. 444; Hennemann/von Ditzfurth, Datenintermediäre und Data Governance Act, NJW 2022, s. 1905, 1907; Çekin, 47.

İlk olarak, düzenlemede veri paylaşım hizmet sağlayıcılarının tarafsızlığı güvence altına alınmıştır. Bu aktörler, kullanıcılar arasında ticari çıkar gözetmeksizin veri paylaşımını kolaylaştırmakla sorumlu tutulmuş ve çok taraflı veri projelerinde aracı rol oynayabilecek yapılar olarak kurgulanmıştır.⁵²

İkinci olarak, düzenleme bireylerin ve kurumların verilerini kâr amacı gütmeyen, kamu yararına veya bilimsel araştırmalar için gönüllü olarak paylaşmasını desteklemektedir. Bu yaklaşım özellikle sağlık, çevre, kriz yönetimi gibi sınır ötesi alanlarda, veri temelli diplomasi uygulamalarını güçlendirmektedir.⁵³

Üçüncü olarak, kamuya ait verilerin yeniden kullanımına ilişkin kurallar oluşturulmuş; özellikle hassas sektörlerdeki kamu verilerinin paylaşımı için şeffaflık, güvenlik ve rekabeti koruma ilkeleri çerçevesinde koşullar belirlenmiştir. Bu yapı, sınır ötesi kamu iş birliği bakımından hukuki zemini güçlendirmektedir.⁵⁴

Son olarak, Avrupa düzeyinde bir veri inovasyon kurulu oluşturularak hem üye devletler arası uygulama birliği hem de küresel ölçekte veri standartlarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu mekanizma, AB'nin veri diplomasisinde norm belirleyici bir aktör olarak konumunu pekiştirmektedir.⁵⁵

7.3. Veri Yasası (Data Act)

Avrupa Birliği'nin dijital stratejisinin temel taşlarından biri olan Data Act, veriye erişimin ve veri paylaşımının daha adil, şeffaf ve kapsayıcı hale getirilmesini hedefleyen kapsamlı bir düzenlemedir. Data Act'in temel amacı, bu gelişmeler ışığında Data Act, genel olarak veriden elde edilen değer, veri ekonomisindeki mevcut aktörler arasında daha adil bir şekilde dağılımını hedeflemektedir.⁵⁶

7.3.1. Veri Diplomasisi Bağlamında Veri Yasası'nın Temel Hükümleri

İlk olarak, düzenleme, veri sahipliği yerine erişim hakları kavramını merkeze alarak, IoT cihazlarından üretilen verilerin yalnızca üretici firma değil, kullanıcılar ve üçüncü taraflar tarafından da erişilebilir olmasını sağlamaktadır.⁵⁷ Bu durum, veri üzerinde tekelleşmeyi engelleyerek, küçük aktörlerin küresel veri ekosistemine katılımını kolaylaştırmaktadır.

İkinci olarak, işletmeler arası (B2B) ve işletmeden kamuya (B2G) veri paylaşımını düzenleyen hükümlerde, gönüllülük esasının yanında “*istisnai zorunluluk hâlleri*” tanımlanarak, kamusal faydanın gözetildiği durumlarda veriye erişimin sağlanması güvence altına alınmıştır.⁵⁸ Özellikle kriz zamanlarında, kamu kurumlarının özel sektörden veri talep edebilmesini mümkün kılan bu yapı, veri diplomasisinin kriz yönetimi boyutuyla ilişkilidir.

⁵² Veri Yönetişimi Yasası, Md. 9.

⁵³ Veri Yönetişimi Yasası, Md. 16.

⁵⁴ Veri Yönetişimi Yasası, Md. 12.

⁵⁵ Veri Yönetişimi Yasası, Md. 29.

⁵⁶ Çekin/Berktaş/Akıncı, s. 14.

⁵⁷ Veri Yasası, Md. 4 - 6.

⁵⁸ Veri Yasası, Md. 14 – 21.

Son olarak, Data Act, bulut hizmetleri arasındaki veri taşınabilirliğini artırmak amacıyla, hizmet sağlayıcılar arasında adil ve teknik olarak uygulanabilir geçiş koşulları belirlemektedir.⁵⁹ Bu da yalnızca ticari rekabet açısından değil, sınır ötesi veri taşınabilirliği bakımından da önemli bir diplomatik açılım sunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Dijitalleşmenin hız kazandığı ve verinin her alanda merkezi bir konum edindiği günümüz dünyasında, veri yalnızca teknik veya ekonomik bir kaynak olmaktan çıkmış; aynı zamanda uluslararası ilişkilerde diplomatik pazarlıkların, iş birliği stratejilerinin ve normatif düzenlemelerin konusu haline gelmiştir. Bu bağlamda “veri diplomasisi”, dijital çağın ortaya çıkardığı yeni ilişkiler ağını ve çok aktörlü etkileşim modellerini anlamak açısından son derece işlevsel bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Diplomasi alanının klasik devlet merkezli yapısının ötesine geçerek; teknoloji şirketlerinden sivil toplum kuruluşlarına, uluslararası kuruluşlardan bireylere kadar geniş bir aktör yelpazesini kapsaması, veri diplomasisini 21. yüzyılın en dinamik diplomasi türlerinden biri haline getirmiştir.

Çalışmamızda, öncelikle verinin ekonomik, hukuki, politik ve askeri boyutlarıyla ne denli çok yönlü bir stratejik kaynak olduğu ortaya konulmuş; ardından veri diplomasisi kavramı tanımlanarak bu yeni diplomatik alanın ortaya çıkış nedenleri, işleyiş biçimi ve temel sorun alanları detaylandırılmıştır. Bu çerçevede, veri diplomasisinin sadece teknik bir uyum aracı değil; aynı zamanda hukuki, etik ve siyasal boyutlarıyla da küresel yönetim sorunlarına yanıt verme potansiyeli taşıdığı vurgulanmıştır. Avrupa Birliği örneği üzerinden yapılan değerlendirmelerde ise, AB’nin yalnızca veri koruma anlayışıyla sınırlı kalmadığı; aynı zamanda veri yönetişimini şekillendiren normatif bir aktör olarak öne çıktığı gösterilmiştir. GDPR ile başlayan bu süreç, Data Governance Act ve Data Act gibi düzenlemelerle daha sistematik ve diplomasiye açık bir yapıya dönüşmüştür. AB’nin bu düzenlemeler aracılığıyla veriye erişim, paylaşım ve taşınabilirlik konularında belirlediği ilkeler, sadece Birlik içinde değil, küresel düzeyde de veri odaklı diplomatik ilişkilerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, veri diplomasisinin yalnızca veri paylaşımıyla ilgili teknik düzenlemelerden ibaret olmadığını; aksine veri güvenliği, egemenliği, erişim hakkı, uluslararası standartlar ve hukuki uyum gibi çok sayıda alana yayılan çok katmanlı bir diplomasi biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği’nin bu alandaki proaktif tutumu, veri diplomasisinin gelecek on yıllarda dijital dünyanın temel yönetim araçlarından biri olacağına işaret etmektedir. Bu nedenle veri diplomasisi, hem ulusal politikalar hem de uluslararası hukuk ve ilişkiler açısından stratejik önceliklerin yeniden tanımlanmasını gerektiren bir alan olarak dikkatle takip edilmelidir.

⁵⁹ Veri Yasası, Md. 23 – 29.

KAYNAKÇA

Cenay Babaoğlu. “Adım Adım İleriye: Birleşmiş Milletler E-Devlet Araştırmasında Türkiye.” SETA Vakfı. <https://www.setav.org/adim-adim-ileriye-birlesmis-milletler-e-devlet-arastirmasinda-turkiye/>. Erişim Tarihi: 19.03.2025.

Charter of Fundamental Rights of the European Union. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf. Erişim Tarihi: 17.11.2024.

Çekin, Mesut Serdar, Ahmet Esad Berktaş ve M. Furkan Akıncı. *Veri Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023.

Diplomatic Foundation. “What is the etymology of the word diplomacy?” <https://www.diplomacy.edu/#what-is-diplomacy>. Erişim Tarihi: 12.05.2024.

European Court of Human Rights. *European Convention on Human Rights*. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2024.

Felle, Tom. “Digital watchdogs? Data reporting and the news media’s traditional ‘fourth estate’ function.” *Journalism Theory, Practice and Criticism* 17, no. 1: 86.

Hennemann, M., ve von Ditfurth. “Datenintermediäre und Data Governance Act.” *Neue Juristische Wochenschrift* (NJW) 2022: 1905–1907.

Hu, Han, et al. “Toward Scalable Systems for Big Data Analytics: A Technology Tutorial.” *IEEE Access* 2 (2014): 28.

Jacobsen, Annie. *The Pentagon’s Brain: An Uncensored History of DARPA, America’s Top-Secret Military Research Agency*. Hachette Audio, 2015.

Klar, Manuel. “Die extraterritoriale Wirkung des neuen europäischen Datenschutzrechts.” *DuD* 2017: 533–534.

Klavins, Didzis. “Understanding the Essence of Modern Diplomacy.” *Cultural Diplomacy and International Relations: New Actors, New Initiatives, New Targets*, 2011. <http://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomacynews/participant-papers/2011-12-cdac/Understanding-the-Essence-of-Modern-Diplomacy-Didzis-Klavins.pdf>. Erişim Tarihi: 12.05.2024.

Meray, S. L. “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü.” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11, no. 3 (1956): 81.

OECD. *Privacy Framework*. <https://www.oecd.org/digital/privacy/>. Erişim Tarihi: 17.03.2025.

Oxford Learner’s Dictionaries. “Data.” <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/data>. Erişim Tarihi: 18.03.2025.

Öcal, Derya. “Teknolojik Yeniliklerin Yönetimi ve Tüketen Bireyin Dönüşümü.” *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi* 9, no. 2 (2019): 109.

Özcan, Ali Burak, ve Yelda Çınar. “Diplomasinin Doğuşu ve Gelişimi.” *Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, içinde Y. Çınar (ed.), 153. İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2014.

Özcan, Ali. “Büyük Veri: Fırsatlar ve Tehditler.” *TRT Akademi* 6, no. 11 (2021): 26.

Özdal, Barış. “Diplomasi.” *Diplomasi Tarihi 1*, 4. baskı, editörler Barış Özdal ve R. Kutay Karaca. Bursa: Dora Yayınları, 2020.

Tolks. “Die finale Fassung des Data Governance Act.” *Multimedia und Recht (MMR)* 2022: 444.

Tuncer, Hasan. *Eski ve Yeni Diplomasi*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1991.

Türk Dil Kurumu. “Veri.” <https://sozluk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 18.12.2024.

Yiğit, Esra. *İş İlişkisinde Kişisel Verilerin Korunması*. 2. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE KARADENİZ HAVZASINDA TÜRK HALKLARINA YÖNELİK SOVYET GÜVENLİK POLİTİKALARI: KIRIM VE KUZEY KAFKASYA ÖRNEĞİ

Nurullah ÇETİN¹

ÖZET

Soğuk Savaş dönemi, yalnızca iki kutuplu dünya sisteminde askeri ve ideolojik bir rekabetin yaşandığı bir dönem olmakla kalmamış, aynı zamanda çok uluslu bir yapıya sahip Sovyetler Birliği'nin iç güvenlik stratejilerini de derinden şekillendirmiştir. Sovyet liderliği yalnızca dış kaynaklı tehditlere değil, aynı zamanda devlet nezdinde güvenilir bulunmayan etnik azınlık topluluklarını da hedef alan sistemli ve uzun vadeli politikalar geliştirmiştir. Bu doğrultuda, iç istikrarı tehdit edebileceği düşünülen kimlik temelli yapılara karşı ideolojik yönelimlerle şekillenen güvenlik stratejileri benimsenmiştir. Bu bağlamda, Karadeniz havzasında yer alan ve Osmanlı sonrası Türk varlığının güçlü biçimde sürdüğü Kırım ve Kuzey Kafkasya bölgeleri hem jeopolitik konumları hem de toplumsal ve etnik yapıları nedeniyle Sovyet güvenlik politikalarının doğrudan hedefi olmuştur. Bölgede yaşayan Kırım Tatarları, Karaçaylar, Balkarlar ve Nogaylar gibi Türk halkları; sahip oldukları kültürel kimlik, dini bağlılık ve tarihsel belleğin taşıyıcısı olmaları nedeniyle Sovyet otoriteleri tarafından iç güvenlik açısından potansiyel tehdit olarak değerlendirilmiş ve gözetim, kontrol ve baskı mekanizmalarına tabi tutulmuştur. Bu bağlamda konunun tarihsel ve kuramsal düzeyde ele alınması, Sovyet güvenlik anlayışının kimlik temelli boyutlarını kavrayabilmek açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, söz konusu topluluklara yönelik uygulanan Sovyet güvenlik politikaları; gözetim sistemleri, zorunlu iskân uygulamaları, kültürel asimilasyon stratejileri ve tarihsel anlatıların yeniden inşası gibi araçlar üzerinden analiz edilmektedir. Dönemsel raporlar, Sovyet dönemi yayınları ve güncel akademik literatür temelinde yapılan bu değerlendirme, söz konusu politikaların ideolojik dayanaklarını ortaya koymayı ve bu uygulamaların toplulukların sosyo-kültürel yapıları üzerindeki uzun vadeli etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, güvenlik politikaları ile kimlik yapıları arasındaki ilişkiyi tarihsel bir bağlamda değerlendirerek, Karadeniz havzasında kültürel aidiyetlere yönelik Sovyet yaklaşımını çözümlemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Karadeniz Havzası, Sovyet Güvenlik Politikaları, Türk Halkları, Kültürel Kimlik.

¹ Dr., ORCID ID: 0000-0003-4402-5966, nurullahcetin09@gmail.com

SOVIET SECURITY POLICIES TOWARD TURKIC PEOPLES IN THE BLACK SEA REGION DURING THE COLD WAR: THE CASES OF CRIMEA AND THE NORTH CAUCASUS

ABSTRACT

The Cold War period was not only marked by military and ideological rivalry within a bipolar global order but also by the internal security strategies of the Soviet Union, a multiethnic state whose approach to domestic threats was profoundly shaped during this era. The Soviet leadership developed systematic and long-term policies not only against external adversaries but also toward ethnic minority communities considered unreliable by the state. In this context, ideologically-driven security strategies were adopted against identity-based structures that were perceived as potential threats to domestic stability. The Crimea and North Caucasus regions, where a strong Turkish presence continued after the Ottoman period, became primary targets of Soviet security policies due to their geopolitical location and social and ethnic composition. Turkish communities such as the Crimean Tatars, Karachays, Balkars, and Nogais were regarded as internal security risks because of their cultural identities, religious affiliations, and deeply rooted historical memory, and were subjected to various mechanisms of surveillance, control, and repression. In this regard, analyzing the issue on a historical and theoretical level is crucial to understanding the identity-based dimensions of the Soviet security paradigm.

This study examines the security policies implemented toward these communities during the Cold War through tools such as surveillance systems, forced resettlements, cultural assimilation strategies, and the reconstruction of historical narratives. Drawing on periodical reports, Soviet-era publications, and contemporary academic literature, the study seeks to uncover the ideological foundations of these policies and evaluate their long-term socio-cultural impacts. It aims to analyze the relationship between security policies and identity structures within a historical framework and to interpret the Soviet approach toward cultural affiliations in the Black Sea region.

Keywords: Cold War, Black Sea Region, Soviet Security Policies, Turkic Peoples, Cultural Identity.

1. Giriş

20. yüzyılın ikinci yarısında dünya siyasetini şekillendiren Soğuk Savaş dönemi, yalnızca askeri ve ideolojik bloklaşmaların yaşandığı bir süreç olmakla kalmamış, aynı zamanda devletlerin iç politikalarını ve toplumsal yapılarını da derinden etkilemiştir. Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde gelişen iki kutuplu sistem, küresel ölçekte güvenlik, istihbarat ve ideoloji merkezli bir mücadele alanı yaratmıştır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin kendi sınırları içindeki etnik gruplara ve azınlıklara yönelik yürüttüğü politikalar, klasik dış politika analizlerinin ötesinde değerlendirilmesi gereken bir iç güvenlik paradigması ortaya koyar. Soğuk Savaş döneminde ideolojik safların belirginleşmesi, Sovyetler açısından iç tehdit tanımını da genişletmiş; etnik, dini ve kültürel farklılıklar potansiyel tehdit unsurları olarak algılanmıştır. Bu çerçevede, çok uluslu yapıya sahip olan Sovyetler Birliği'nde etnik kimliklerin kontrol altına alınması, merkezî otoritenin bekası açısından vazgeçilmez bir stratejiye dönüşmüştür. Özellikle

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanan bu süreç, Türk kökenli halkların yaşadığı bölgelerde daha sistematik bir hal almıştır. Dolayısıyla Soğuk Savaş, yalnızca küresel bir kutuplaşmanın değil, aynı zamanda etno-politik yapıların yeniden dizayn edildiği bir dönem olarak da değerlendirilmelidir.

Sovyetler Birliği'nin güvenlik politikalarının şekillenmesinde Karadeniz havzası özel bir konuma sahip olmuştur. Coğrafi açıdan Balkanlar, Kafkasya, Anadolu ve Doğu Avrupa arasında stratejik bir kavşak oluşturan bu bölge, tarih boyunca büyük güçlerin çıkar mücadelelerine sahne olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz, Sovyetler açısından yalnızca bir sınır hattı değil; aynı zamanda Batı etkisine karşı ideolojik ve askeri bir tampon bölge olarak değerlendirilmiştir. Bölgedeki etnik ve kültürel çeşitlilik, Sovyet merkezîyetçiliği açısından güvenlik riski teşkil eden bir unsur olarak algılanmış ve bu çeşitlilik üzerinde sıkı bir denetim politikası uygulanmıştır. Kırım ve Kuzey Kafkasya gibi bölgeler, tarihsel olarak Osmanlı-Rus rekabetinin etkisi altında şekillenen yerleşim yapılarıyla dikkat çekerken, aynı zamanda önemli Türk halklarının yurtları olarak da öne çıkmıştır. Bu halkların hem Osmanlı geçmişiyle kurdukları tarihsel bağ hem de Türkiye Cumhuriyeti ile olan kültürel yakınlıkları, Sovyet güvenlik aygıtının dikkatinden kaçmamıştır. Böylece Karadeniz havzasında Türk varlığı, sadece etnik bir mesele olarak değil, aynı zamanda dış politika ile doğrudan bağlantılı bir iç güvenlik sorunu olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, Sovyet denetiminin Karadeniz havzasındaki Türk topluluklarının kimlik oluşumu, kültürel sürekliliği ve toplumsal mekâna erişimi üzerinde yapısal kısıtlayıcı bir işlev üstlendiği görülmektedir.

Sovyetler Birliği, çok uluslu yapısını koruyabilmek amacıyla farklı etnik grupları kontrol altında tutacak bir dizi siyasi, idari ve ideolojik mekanizma geliştirmiştir. Özellikle Türk halkları söz konusu olduğunda bu kontrol daha sistematik, daha sert ve daha sürekli bir nitelik kazanmıştır. Kırım Tatarları, Karaçaylar, Balkarlar (Malkarlar)² ve Nogaylar gibi Türk kökenli topluluklar, Sovyet yönetiminin gözünde potansiyel ayrılıkçı ya da dış etkilerle bağlantılı unsurlar olarak değerlendirilmiş ve bu gruplara yönelik güvenlik temelli politikalar sertleştirilmiştir. 1944 sürgünleri gibi dramatik örneklerle somutlaşan bu baskı politikaları, Soğuk Savaş döneminde farklı biçimlerde devam etmiş; etnik kimliğin kamusal alanda görünürlüğü azaltılmış, yerleşim yerleri değiştirilmiş ve kültürel faaliyetler kısıtlanmıştır. Bu çerçevede Türk halklarının hem etnik kimliklerini hem de tarihsel hafızalarını muhafaza etmeleri son derece zorlaştırılmıştır. Sovyet güvenlik politikaları, yalnızca fiziksel kontrolü değil, aynı zamanda kültürel ve düşünsel kontrolü de hedef almıştır. Dolayısıyla Türk halklarına yönelik uygulamalar, sıradan azınlık politikalarının ötesine geçerek, ideolojik olarak şekillendirilmiş bir “iç düşman” kategorisinin parçası haline getirilmiştir. Bu yaklaşım, Sovyet güvenlik stratejisinin yalnızca dışsal tehdit algılarına değil, aynı zamanda içsel kimlik üretim süreçlerine yönelik müdahale pratikleriyle de şekillendiğini göstermektedir.

Soğuk Savaş döneminde Karadeniz havzasındaki Türk halklarına yönelik Sovyet güvenlik politikaları, tarihsel belgeler, arşiv kayıtları ve mevcut literatür temelinde

² Bu çalışmada, Sovyet dönemine ait belge, kurum adları ve literatürle tutarlılık sağlamak amacıyla yaygın biçimiyle “Balkar” terimi kullanılmıştır. Kafkasya tarihi alanındaki bazı araştırmacılar ise bu halkın öz tanımı olan “Malkar” adının tercih edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Terminoloji seçimi, çalışmanın tarihsel ve bağlamsal bütünlüğünü korumak amacıyla bu doğrultuda yapılmıştır.

bütüncül biçimde analiz edilmiştir. Bugüne kadar yapılan birçok çalışmada Sovyet etnik politikaları genel hatlarıyla değerlendirilmiş olsa da Türk kökenli halklara yönelik uygulamaların sistematik olarak ele alındığı araştırmalar sınırlıdır. Özellikle Kırım ve Kuzey Kafkasya örneklerinin karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesi hem bölgesel hem de etnik çeşitliliğin güvenlik söylemleriyle nasıl örtüştüğünü anlamak açısından önem arz etmektedir. Günümüzde Karadeniz havzası yeniden büyük güçler arası rekabetin sahnesi haline gelmişken, geçmişteki Sovyet uygulamalarını incelemek güncel güvenlik ve kimlik tartışmalarına tarihsel bir perspektif kazandıracaktır. Aynı zamanda bu çalışma, Soğuk Savaş'ın yalnızca uluslararası boyutlarını değil, yerel ve mikro düzeydeki yansımalarını da anlamamıza katkı sunacaktır. Türk halklarının Sovyet döneminde maruz kaldığı baskılar, yalnızca tarihsel değil; aynı zamanda günümüzde süregelen kimlik mücadelelerinin de arka planını oluşturmaktadır. Bu nedenle, Sovyet dönemi güvenlik uygulamalarının günümüzdeki etnik kimlik müzakerelerine etkisi, çalışmanın tarihsel bağlamla kurduğu ilişkiyi güncel toplumsal çözümlemeler açısından anlamlı kılmaktadır.

Bu çalışmanın temel hedefi, Soğuk Savaş sürecinde Sovyetler Birliği'nin Karadeniz havzasında yaşayan Türk halklarına yönelik geliştirdiği güvenlik politikalarının içeriğini, araçlarını ve bu politikaların etnik kimlikler üzerindeki etkilerini tarihsel bağlamda ortaya koymaktır. Çalışma, özellikle Kırım ve Kuzey Kafkasya bölgelerinde yaşayan Türk kökenli topluluklara odaklanmakta; bu bölgelerin tarihsel arka planları, demografik yapıları ve siyasi konumları dikkate alınarak analiz edilmektedir. Kullanılan yöntem, nitel bir tarihsel analiz olup; arşiv belgeleri, Sovyet dönemi resmi yayınları, döneme tanıklık eden hatıratlar ve güncel akademik literatür temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Türk halklarının etnik, kültürel ve siyasi kimliklerinin Sovyet güvenlik söylemi çerçevesinde nasıl şekillendiği çok katmanlı bir yaklaşımla incelenmektedir. Aynı zamanda söz konusu politikaların ideolojik temelleri, ulusal güvenlik algısı içerisindeki yeri ve uygulama biçimleri karşılaştırmalı örnekler üzerinden çözümlenecektir. Çalışma, etno-politik analizle bölgesel güvenlik perspektiflerini birleştiren bir çerçeveye sahiptir. Hedeflenen sonuç, yalnızca tarihsel bir tablo sunmak değil, aynı zamanda bu tarihsel sürecin bugüne uzanan etkilerini tartışmaya açmaktır.

Bu çalışmanın özgün değeri, Soğuk Savaş döneminde Karadeniz havzasında yaşayan Türk halklarına yönelik Sovyet güvenlik politikalarını belirli bir tarihsel ve bölgesel bağlam içerisinde derinlemesine incelemesinden kaynaklanmaktadır. Mevcut literatürde genellikle Sovyet etnik politikaları geniş çerçevede ele alınmakta; ancak Türk kökenli topluluklara yönelik özel uygulamalar, çoğu zaman ya yüzeysel olarak geçiştirilmekte ya da parçalı bilgilerle sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma ise Türk halklarının etnik kimlik, yerleşim düzeni, kültürel varlıkları ve siyasal aidiyetleri üzerinden hedef alındığı politikaları tarihsel belgeler ışığında sistematik biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kırım ve Kuzey Kafkasya örneklerinin birlikte ele alınması, bölgesel karşılaştırma imkânı sunmaktadır. Bu yaklaşım, Sovyetler Birliği'nin farklı coğrafyalarda benzer güvenlik reflekslerini nasıl uyguladığını ortaya koymaktadır. Böylece çalışma hem tarih hem uluslararası ilişkiler hem de güvenlik çalışmaları literatürüne disiplinler arası bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bu araştırma, etnik kimliklerin devlet politikalarıyla nasıl dönüştürüldüğünü inceleyerek günümüzde benzer coğrafyalarda yaşanan kimlik tartışmalarına tarihsel bir zemin sunma potansiyeline sahiptir. Bu yönüyle çalışma, Sovyet güvenlik politikalarının Türk kökenli etnik topluluklar

üzerindeki etkilerini tarihsel bağlamda ele alarak literatürde yeterince işlenmemiş olan kimlik temelli devlet politikaları konusuna analitik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, nitel bir tarihsel analiz yöntemiyle yapılandırılmıştır. Çalışmanın temel amacı, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin Karadeniz havzasındaki Türk halklarına yönelik güvenlik politikalarının içeriğini, araçlarını ve bu politikaların etnik kimlikler üzerindeki etkilerini tarihsel bağlamda incelemektir. Bu doğrultuda arşiv belgeleri, Sovyet dönemi resmî yayınları, döneme tanıklık eden hatıratlar ve güncel akademik literatür temel kaynaklar arasında yer almıştır. Kullanılan veriler, betimsel analiz yaklaşımıyla sınıflandırılmış ve tematik çözümleme yoluyla değerlendirilmiştir. Güvenlik söyleminin kurumsal işleyişi ile kültürel ve siyasal sonuçları arasındaki bağ, örnek olay analizleri çerçevesinde açıklanmıştır. Kırım Tatarları ile Karaçay, Balkar ve Nogay halklarına dair politikaların karşılaştırmalı biçimde ele alınması hem bölgesel hem de etnik çeşitliliğin güvenlik stratejilerine nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamıştır. İnceleme sürecinde özellikle ideolojik yönelimin, güvenlik politikalarının uygulanmasındaki etkisi dikkate alınmış; kimlik ve aidiyet olguları, devlet politikalarının belirleyici parametreleri olarak değerlendirilmiştir. Böylece çalışma, tarihsel açıklama ile yapısal analiz yöntemlerini harmanlayarak çok boyutlu bir metodolojik çerçeve geliştirmiştir.

2. Soğuk Savaş Bağlamında SSCB'nin Güvenlik Algısı

Soğuk Savaş döneminde Sovyet güvenlik stratejisi, yalnızca dış tehditlere karşı geliştirilen askeri reflekslerden ibaret bir yapı sunmamaktadır. Güvenlik kavramı, siyasal, toplumsal ve kültürel düzlemlere yayılan çok katmanlı ve süreklilik arz eden bir devlet politikası olarak yapılandırılmıştır. Sovyetler Birliği'nde güvenliğin korunması, ideolojik bütünlük sağlama ve muhalefet potansiyelini ortadan kaldırma hedefleriyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu anlayış, iç güvenlik kurumlarını sadece suçla mücadele eden yapılar olmaktan çıkararak, toplumu izleyen ve biçimlendiren siyasi araçlar haline getirmiştir. Bu çerçevede SSCB, sınır bölgelerinde yaşayan etnik grupları demografik çeşitliliğin ötesinde, siyasi sadakat açısından potansiyel risk unsuru olarak değerlendirmiştir. Sovyet devleti, halkların kültürel aidiyetlerini sistematik biçimde güvenlik problemi olarak tanımlamış, özellikle dil, din ve tarihsel hafıza gibi unsurları hedef alan politikalarla etnik kimlikleri çözmeye yönelik bir dönüşüm stratejisi benimsemiştir. Böylece güvenlik anlayışı, toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmeye yönelik bir devlet ideolojisine dönüşmüştür (Tokatlı, 2022, s. 398).

Sovyet güvenlik düşüncesinin temelleri Lenin dönemine kadar uzanmakla birlikte, sistemli bir güvenlik aygıtının inşası Stalin döneminde kurumsallaşmıştır. Stalin, toplumsal kontrol mekanizmasını merkezi planlama ile bütünleştirmiş, güvenlik kurumlarını siyasal karar alma süreçlerinin asli parçası haline getirmiştir. Bu dönemde OGPU³ ve daha sonra NKVD⁴ aracılığıyla yürütülen tasfiyeler, rejim içi muhalefeti yok etmekle kalmamış, etnik kimliklerin politik anlamda yeniden tanımlanmasını da sağlamıştır. Stalin dönemindeki güvenlik anlayışı, bireysel suçları tehdit olarak

³ OGPU (*Obyedinyonnoye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye*) – Birleşik Devlet Siyasi İdaresi; 1923-1934 yılları arasında SSCB'nin ana istihbarat ve siyasi güvenlik teşkilatıdır.

⁴ NKVD (*Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del*) – Halk İçişleri Komiserliği; 1934–1946 yılları arasında SSCB'nin polis teşkilatını, cezaevi sistemini ve iç istihbarat faaliyetlerini yürüten merkezi güvenlik teşkilatıdır.

görmenin ötesine geçmiştir. Sınıfsal konumlar ve etnik kökenler de doğrudan düşman kategorisine dâhil edilmiştir. Bu yaklaşım, sınır bölgelerinde yaşayan halkların kolektif suç kavramı altında değerlendirilmesine neden olmuştur. Güvenlik, ideolojik sadakatle ölçülen bir norm haline getirilmiştir. Bu normdan sapmalar, sistem tarafından cezai müdahalenin gerekçesi kabul edilmiştir. Sovyet güvenlik mekanizmaları yalnızca cezalandırıcı bir işlev taşımamıştır. Aynı zamanda bireyleri ve toplulukları yeniden biçimlendirmeye yönelik dönüştürücü bir otorite olarak yapılandırılmıştır (Baberowski, 2012, s. 256-259).

Stalin döneminde iç tehditleri önceleyen güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte dış kaynaklı stratejik tehditlere odaklanan yeni bir yapıya evrilmiştir. 1947 tarihli Truman Doktrini ve 1949'da kurulan NATO ittifakı, Sovyetler Birliği'nin güvenlik stratejisinde dış kaynaklı tehdit algısının belirgin şekilde artmasına neden olmuştur. SSCB, özellikle Türkiye ile sınırı paylaşan bölgelerde ideolojik ve askeri hassasiyetini yoğunlaştırmıştır. Türkiye'nin Batı ile kurduğu ittifak ilişkileri, Moskova tarafından yakın takip altına alınmış ve sınır ötesi etki kapasitesi açık bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılması, Kafkasya ve Karadeniz havzasında yaşayan etnik Türk halklarının Sovyet güvenlik doktrininde merkezi bir konum kazanmasına yol açmıştır. Sovyet yönetimi, bu halkların tarihsel bağlarını ve kültürel sürekliliklerini dış müdahaleye açık birer zafiyet olarak görmüştür. Bu nedenle sınır güvenliği ile etnik kimliklerin siyasal denetimi arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Güvenlik politikası yalnızca askeri önlemlerle sınırlı tutulmamış, aynı zamanda toplumsal kontrol ve kültürel asimilasyon uygulamalarıyla desteklenmiştir. Bu süreç, özellikle Türkiye ile sınırdaş bölgelerde yaşayan Müslüman topluluklar üzerinde yoğun ideolojik baskı mekanizmalarının işletilmesine zemin hazırlamıştır (Zubok, 2007, s. 77-84).

Soğuk Savaş döneminde Sovyet güvenlik politikaları, toplumsal yapının ideolojik çizgide biçimlendirilmesini esas alan bir anlayışla yürütülmüştür. Devlet belgelerinde ve istihbarat raporlarında güvenlik, askeri önlemlerin ötesinde toplumsal düzenin korunması ve düşünsel uyumun sağlanması şeklinde tanımlanmıştır. Rejim, toplumdaki her türlü farklılığı potansiyel istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle güvenlik stratejileri, siyasal eğitimden demografik planlamaya, kültürel müdahalelerden dil politikalarına kadar çok boyutlu bir içerik kazanmıştır. Resmî ideolojiden sapma riski taşıyan her aidiyet biçimi sistem açısından tehdit sayılmıştır. Etnik ve kültürel çeşitlilik, devletin müdahale alanına dahil edilmiştir. Bu yaklaşım, kimliklerin bastırılması ve devlet söylemi dışındaki tarih anlayışlarının ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Güvenlik kavramı, toplumu düşünsel olarak denetim altına alma yaklaşımıyla genişletilmiştir. Rejim, kültürel üretimi ve tarihsel hafızayı kontrol ederek rejime bağlı bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır (Grenoble, 2003, s. 45-47).

Sovyet güvenlik aygıtının kurumsal yapısı, NKVD'den *MGB*'ye,⁵ oradan da *KGB*'ye⁶ uzanan bir dönüşüm süreciyle biçimlenmiştir. Bu süreçte kurumsal süreklilik korunmuş,

⁵ *MGB (Ministerstvo Gosudarstvennoy Bezopasnosti)* – Devlet Güvenlik Bakanlığı; 1946–1953 yılları arasında SSCB'nin iç istihbarat, karşı istihbarat ve siyasi gözetim faaliyetlerinden sorumlu güvenlik teşkilatıdır.

⁶ *KGB (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti)* – Devlet Güvenlik Komitesi; 1954–1991 yılları arasında SSCB'nin iç istihbarat, dış istihbarat, karşı istihbarat ve rejim güvenliğini sağlayan en üst düzey güvenlik teşkilatıdır.

ancak yapısal görev tanımları derinlemesine yeniden şekillendirilmiştir. 1954’te kurulan KGB, Sovyetler Birliği’nin iç ve dış güvenlik politikalarını merkezi biçimde yürüten başat kurum hâline gelmiştir. Kurumun istihbarat yapısı yalnızca rejim karşıtı tehditleri değil, etnik ve bölgesel farklılıkları da güvenlik riski olarak sınıflandırmıştır. Sınır bölgelerinde faaliyet gösteren karşı istihbarat birimleri, sadakat denetimini sistematik bir gözetime dönüştürmüştür. Karadeniz havzasındaki Türk toplulukları, bu çerçevede sürekli olarak izleme altına alınmıştır. Bu topluluklar, idarî denetim altında tutulmuş ve yerel düzeyde düzenli biçimde raporlanmıştır. KGB’nin bölgesel şubeleri, yerel yönetim ve güvenlik organlarıyla koordineli biçimde etnik gruplar üzerinde ideolojik kontrol uygulamıştır. Güvenlik kavramı, sadece koruma değil, toplumsal yapı üzerinde denetim kurma işlevi kazanmıştır. Rejim, bu mekanizma aracılığıyla hem tehdit algısını yönetmiş hem de ideolojik sürekliliği sağlamaya çalışmıştır (Knight, 1990, s. 36-39).

KGB uygulamaları, cezalandırıcı işlevin ötesinde, rejimin ideolojik güvenliğini sürekli ve sistematik biçimde denetim altında tutmaya yönelik biçimde yapılandırılmıştır. Bu sistem, potansiyel tehditleri önceden belirlemek ve etkisizleştirmek amacıyla işletilmiştir. Karadeniz bölgesinde yaşayan Türk toplulukları, ideolojik sapma riski taşıyan unsurlar olarak özel takip altına alınmıştır. Eğitim kurumları, dini yapılar, kültürel faaliyetler ve yurtdışı bağlantılar, güvenlik aygıtının doğrudan izleme alanına dâhil edilmiştir. Öğretmenler, imamalar, yerel gazeteciler ve sanatçılar gibi toplum önünde konumlanan kişiler, siyasi bağlılık açısından değerlendirilmiş ve şüpheli görülenler hakkında detaylı gözlem dosyaları hazırlanmıştır. Yerel KGB birimleri tarafından düzenlenen bu raporlar, merkezle sürekli bilgi paylaşımı içinde toplanmış ve arşivlenmiştir. Denetim süreci fiziksel alanlarla sınırlı kalmamış, düşünsel faaliyetleri ve kamusal etki alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kültürel etkinlikler istihbarat denetiminin bir parçası hâline getirilmiştir. Toplumun politik çizgide tutulması amacıyla hareket alanları sınırlandırılmış, kamuya açık tüm kültürel üretim güvenlik planlamasına entegre edilmiştir (Barron, 1974, s. 108-113).

Sovyetler Birliği, güvenlik kavramını toplumsal dönüşüm aracı olarak kullanmış, eğitim politikalarından kültürel düzenlemelere, şehirleşme planlamasından dil kullanımına kadar geniş kapsamlı uygulamalar geliştirmiştir. Bu uygulamalar, özellikle etnik grupların tarihsel belleğini canlı tutabilecek tüm sosyal yapıların dağıtılmasını hedeflemiştir. Kimlik temelli örgütlenmeler, devlet otoritesine karşı potansiyel tehdit olarak tanımlanmıştır. Kültürel özerklik talepleri merkezi yönetime yönelik siyasi bir risk olarak görülmüş ve bastırılmıştır. Sovyet anayasasında yazılı olarak yer alan bazı haklar, uygulamada güvenlik gerekçesiyle devre dışı bırakılmıştır. Etnik Türk halklarının geleneksel kurumları, sözlü tarih anlatıları ve sembolleri, ideolojik sapma potansiyeli taşıyan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, istihbarat faaliyetlerinin yasal ve ideolojik zeminini oluşturmuştur. Devletin amacı, tarihsel sürekliliği olan kimlik yapılarının çözülmesini sağlayarak uzun vadeli güvenlik kontrolünü tesis etmektir. Bu doğrultuda eğitim içerikleri yeniden şekillendirilmiş, dil politikaları üzerinden kimlik aşınması hızlandırılmış ve kolektif hafızanın aktarımı engellenmiştir (Martin, 2001, s. 90-95).

Sovyet güvenlik politikaları içerisinde “iç düşman” kavramı önemli bir yer tutmuştur. Bu kavram yalnızca sistem karşıtı siyasi hareketleri değil, belirli etnik ve kültürel yapıların tamamını hedef almıştır. Türk kökenli topluluklar, bu bağlamda “beşinci kol” potansiyeli taşıyan unsurlar olarak kategorize edilmiştir. Parti belgelerinde ve iç

yazışmalarda bu halklara yönelik güvenilmezlik vurgusu sıkça yer almıştır. Bu yaklaşım, mahkûmiyet kararlarının gerekçelendirilmesinde, sürgün politikalarının sürdürülmesinde ve kültürel yasaklamaların meşrulaştırılmasında temel dayanak işlevi görmüştür. Rejim, güvenliği mutlak bir siyasal bağlılık üzerinden tanımlamış, alternatif her yapılandırmayı kriminalize etmiştir. Böylece etnik kimlik, yalnızca kültürel değil, aynı zamanda politik bir suçlama zemini hâline gelmiştir.

Etnik Türk topluluklarının güvenlik paradigması içinde hedef hâline gelmelerinde tarihsel bağlam da belirleyici rol oynamıştır. Kırım Tatarları ve Kuzey Kafkasyalı halklar, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyasıyla çeşitli siyasi, dinî ve toplumsal bağlar kurmuşlardır. Bu bağlar Sovyet döneminde süreklilik taşıyan bir şüphe unsuru olarak değerlendirilmiştir. Özellikle diasporayla kurulan temaslar, dini yayınların yurtdışından gelmesi, Türkiye ile bağlantılı eğitim girişimleri istihbarat kurumlarının dikkatini çekmiştir. Bu unsurlar, güvenlik raporlarında sistematik tehdit faktörü olarak kodlanmıştır. Böylece tarihsel kimlik bağları, siyasi güvenliğin zeminine doğrudan yerleştirilmiştir. Rejim, tarihsel süreklilik taşıyan her kimliği güvenlik açısından tehdit oluşturan bir miras olarak değerlendirmiştir.

Sovyet güvenlik sisteminin Karadeniz havzasındaki Türk halklarına yönelik uygulamaları, klasik iç güvenlik anlayışının ötesine geçmiştir. Bu politikalar, ideolojik sadakatin inşası, etnik homojenleşmenin sağlanması ve alternatif aidiyet biçimlerinin tasfiyesi hedeflerine dayanmıştır. Karadeniz havzası hem Türkiye ile sınırdaş konumu hem de halkların direniş hafızaları nedeniyle sürekli izlenen bir bölgeye dönüşmüştür. Devlet, bu bölgelerde yürütülen her tür sivil, kültürel ve dini faaliyeti denetlemiş ve kontrol altında tutmuştur. Bu denetim, yalnızca güvenlik kurumları aracılığıyla değil, eğitim sistemleri, parti komiteleri ve yerel yönetimler yoluyla da sürdürülmüştür. Sovyet güvenlik paradigması, bu bölgelerde ideolojik ve demografik mühendislik aracılığıyla kalıcı hâkimiyet kurmayı hedeflemiştir. Etnik Türk kimliği, bu çerçevede dönüştürülmek istenen başlıca unsur olmuştur.

3. Kırım Tatarlarına Yönelik Güvenlik Politikaları

Kırım Tatarları, Sovyet güvenlik politikalarının doğrudan hedef aldığı etnik topluluklardan biridir. Sovyetler Birliği Devlet Savunma Komitesi'nin 11 Mayıs 1944 tarihli ve gizli ibareli 5859ss sayılı kararıyla, Kırım Tatar halkı “vatana ihanet” suçlamasıyla Türkistan ve Sibirya'daki çeşitli Sovyet yerleşim alanlarına sürgün edilmiştir (RGASPI, 1944, F. 644, Op. 1, D. 252, l. 237-241). Kararın uygulanmasına 18 Mayıs sabahı başlanmış; NKVD birlikleri tarafından askerî düzen içinde yürütülen operasyon kapsamında yaklaşık 200.000 kişi yük vagonlarına bindirilerek tahliye edilmiştir. Sürgün edilen nüfus, uzun süren yolculuklar sırasında ağır yaşam koşullarıyla karşılaşmış ve geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Bu süreçte binlerce kişi yaşamını yitirmiştir. Hayatta kalanlar ise yıllarca “özel yerleşimci”⁷ statüsü altında devlet denetimi altında yaşamaya zorlanmıştır. Uygulama, kitlesel cezalandırma işlevinin ötesinde, etnik kimliğin denetim altına alınmasına yönelik kapsamlı bir güvenlik

⁷ “Özel yerleşimci” (*Spetspereselenets*), SSCB’de devlet kararıyla sürgün edilen ve belirli yerleşim alanlarında güvenlik gözetimi altında yaşamaya zorlanan kişiler için kullanılan resmî statüdür. Bu kişiler, seyahat özgürlüğünden, ikamet hakkından ve bazı yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmıştır (Viola, 2007, s. 6-9).

stratejisinin parçası olarak değerlendirilmelidir. Sovyet yönetimi, sınır bölgelerinde yaşayan halkları merkeze bağlamak ve toplumsal çeşitliliği kontrol altında tutmak amacıyla bu tür radikal önlemleri uygulamaya koymuştur. Sürgün edilen Kırım Tatarları, anayurtlarına dönüş hakkından uzun süre mahrum bırakılmış ve bu süreçte kültürel varlıklarını korumak için sürekli bir direnç sergilemişlerdir (Williams, 2001, s. 377-384).

Sürgün edilen Kırım Tatarları, Sovyet iç güvenlik sisteminde özel statüye sahip topluluklar arasında yer almıştır. Bu statü, halkın yaşam alanı, meslek seçimi, seyahat özgürlüğü ve eğitim hakkı gibi en temel yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmasıyla tanımlanmıştır. “Özel yerleşimci” olarak kaydedilen bireyler, NKVD ve daha sonra MVD⁸ gözetiminde tutulan kamp benzeri yerleşim alanlarında yaşamıştır. Bu alanlara giriş-çıkış izne tabidir ve bireylerin hareketleri düzenli olarak kayıt altına alınmıştır. Devlet, bu uygulamayla Kırım Tatarlarını hem toplumsal hem coğrafi olarak izole etmiştir. Güvenlik aygıtı bu izolasyonu ideolojik kontrol mekanizması olarak işletmiş, halkın kolektif örgütlenmesini engellemeye çalışmıştır. Bu sistem, 1950’li yılların ortalarına kadar resmî belgelerle desteklenerek devam ettirilmiştir. MVD raporlarında bu halkın “güvenilmez” olduğu yönündeki ifadeler sistematik biçimde yer almıştır. Bu uygulamalar, Kırım Tatarlarının sosyal ve kültürel yapılarının zayıflatılmasına ve kimliklerinin bastırılmasına yönelik sistematik bir politikanın parçası olarak değerlendirilmiştir (Aydingün & Aydingün, 2004, s. 17-23).

1956 yılında Nikita Kruşçev tarafından ilan edilen “halklarla barışma” politikası, Kırım Tatarları açısından beklenen dönüşümü yaratmamıştır. Stalin dönemine özgü zorlayıcı politikaların kısmen mahkûm edilmesine rağmen, Kırım Tatarları anayurtlarına dönme hakkından mahrum bırakılmış, bu halkın “özel yerleşimci” statüsü fiilen varlığını sürdürmüştür. Sovyet yönetimi, dönüş taleplerine karşı idari engeller üretmiş; bu durum, sistemin etnik gruplara yaklaşımındaki güvenlik merkezli paradigmanın devam ettiğini ortaya koymuştur. Kruşçev döneminde bazı etnik toplulukların rehabilitasyon süreçleri işleme konmuşken, Kırım Tatarları bu kapsama alınmamış ve talepleri tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Sovyet otoriteleri, Kırım Tatarlarının toplu dönüşünün bölgedeki demografik ve politik dengeyi bozacağı kanaatindeydi. Bu yaklaşım, Sovyet güvenlik politikasında etnik kimliklere yönelik yapısal güvensizliğin sürdüğünü ve Kırım Tatarlarının kolektif biçimde “güvenilmez halk” kategorisinde tutulduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, 1956 sonrasında da KGB, Kırım Tatarlarının faaliyetlerini sistematik şekilde izlemeyi sürdürmüş ve dönüş hareketlerine yönelik önleyici denetim mekanizmaları işletilmiştir (Özçelik, 2022, s. 205-207).

1957 itibarıyla Kırım Tatar halkı, anayurtlarına dönüş hakkını elde etmek amacıyla Sovyet yönetimine yönelik dilekçe kampanyaları başlatmıştır. Bu girişimler, Özbekistan başta olmak üzere SSCB’nin farklı bölgelerinde yaşayan Kırım Tatarları tarafından örgütlenmiş ve merkezi otoriteye binlerce imzalı dilekçeyle başvurular yapılmıştır. Toplumsal talepler arasında sürgün statüsünün kaldırılması, Kırım’a dönüşün serbest bırakılması, kültürel kurumların yeniden tesis edilmesi ve kolektif rehabilitasyon sürecinin resmen tanınması yer almıştır. Ancak bu başvurular Sovyet güvenlik

⁸ MVD (*Ministerstvo Vnutrennikh Del*) – İçişleri Bakanlığı; 1946–1991 yılları arasında SSCB’nin polis teşkilatını, cezaevi sistemini, sürgün yerleşimlerini ve kamu düzeni denetimini yürüten iç güvenlik teşkilatıdır.

mekanizması tarafından sistematik biçimde “ayrılıkçılık” kapsamında değerlendirilmiştir. KGB raporlarında dilekçe organizatörleri “milliyetçi unsurlar” olarak tanımlanmış; bu kişilere yönelik idarî denetim uygulamaları standart bir prosedüre dönüştürülmüştür. Barışçıl yöntemlerle ifade edilen hak temelli talepler, siyasal sadakatsizlik göstergesi sayılmış ve “devlet düşmanlığı” suçlamasıyla idari ve cezai müdahalelere konu olmuştur. Güvenlik politikası, halk taleplerinin içeriğinden bağımsız biçimde, ideolojik bağlılık kriterine dayalı olarak şekillendirilmiştir (Williams, 2016, s. 125-127).

Bu baskı süreci, 1960’lı yılların ortalarından itibaren Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu’nun öncülüğünde yeni bir evreye girmiştir. Kırimoğlu’nun anayasal çerçevede ifade özgürlüğüne dayanarak yürüttüğü dilekçe kampanyalarına aktif katılımı, Sovyet otoriteleri tarafından doğrudan bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. Tatar gençliği arasında artan tarihsel farkındalık ve etnik dayanışma, istihbarat raporlarında “ayrılıkçı potansiyel” olarak kodlanmış, bu gelişmeler ideolojik olarak denetim altına alınması gereken bir tehlike şeklinde tanımlanmıştır. Bu dönemde Kırım Tatar Millî Hareketi (KTMH) çevresindeki pek çok isim, “Sovyet karşıtı propaganda” ve “devlet düşmanlığı” suçlamalarıyla ağır çalışma kamplarına gönderilmiş, Kırimoğlu da dahil olmak üzere çok sayıda aydın uzun süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. Özellikle 1968 Çirçik Gösterisi ve 1969 Taşkent Davası, Sovyet yönetiminin bu muhalefeti bastırma konusundaki sertliğini ve KTMH üzerindeki güvenlikçi yaklaşımını açık biçimde ortaya koymuştur. Mahkeme kayıtlarında dile getirilen suçlamalar, anayasal hak arayışlarının Sovyet ideolojisine yönelik tehdit unsuru olarak tanımlandığını göstermektedir (Özcan, 2022, s. 66-72).

Sovyet güvenlik politikalarının kültürel alandaki yansıması ise, Kırım Tatar halkının tarihsel kimlik inşası çabalarının doğrudan hedef alınması biçiminde ortaya çıkmıştır. 1960’lı ve 1970’li yıllarda Tatarca yayın girişimleri, amatör tiyatro çalışmaları, geleneksel müzik icrası ve tarih eğitimi çabaları, kültürel belleği korumaya yönelik araçlar olarak benimsenmiştir. Ancak bu faaliyetler, Sovyet güvenlik aygıtları tarafından yalnızca kültürel üretim biçimi değil, aynı zamanda potansiyel “pan-Türkist” ideolojik sapmanın taşıyıcısı olarak değerlendirilmiştir. KGB, tiyatro metinlerine sansür uygulamış, bazı halk şarkılarının kamuya açık etkinliklerde söylenmesini yasaklamış ve bu faaliyetleri organize eden kişilere karşı soruşturmalar açmıştır. Geleneksel kıyafetlerin sergilenmesi, milli günlerin anılması veya halk danslarının icrası gibi etkinlikler dahi “milliyetçi propaganda” kapsamında değerlendirilerek yasaklanmıştır. Bu süreçte kültürel faaliyetlerin tamamı, siyasal sadakatsizlik şüphesiyle izlenmiş ve ideolojik denetimin doğrudan konusu hâline getirilmiştir. Böylece halkın tarihsel ve kültürel sürekliliğini ifade eden araçlar, Sovyet güvenlik doktrini çerçevesinde sistematik biçimde bastırılmıştır (Allworth, 1998, s. 197-198).

Kırım Tatarlarının dinî kimliği de Sovyet güvenlik aygıtı tarafından sürekli olarak izlenmiştir. Özellikle 1960’lı yılların ortalarından itibaren dinî hayatın canlanma belirtileri göstermesi, devletin denetim politikalarının sertleşmesine yol açmıştır. Ramazan ve Kurban bayramları özgür bir şekilde kutlanamamıştır. Bayram günlerinde yapılan ziyaretler, genellikle aile içinde ve dikkat çekmeyecek biçimde gerçekleştirilmiştir. Kur’an okunması ve dua edilmesi gibi ibadetler açık biçimde uygulanamamıştır. Bu tür dinî pratikler yalnızca kapalı alanlarda yerine getirilmiş ve güvenlik birimlerinin gözetimiyle sınırlandırılmıştır. Sünnet törenleri doğrudan

yapılmadığı için doğum günü kutlaması şeklinde düzenlenmiştir. Cenaze törenlerinde ise İslamî usullerle defin işlemleri bazı durumlarda resmî makamlar tarafından takip edilmiştir. Bu uygulamalar, toplumsal baskı hissinin sürekliliğini pekiştirmiştir. Dinî faaliyetlere katılan bireyler, devletin güvenlik kurumları tarafından izlenmiş ve idarî kayıt sistemine dâhil edilmiştir. Aile ortamı, dinî bilgilerin aktarımı açısından başlıca alan hâline gelmiştir. Sovyet yönetimi, dinî yaşantıyı yalnızca inanç temelli değil, aynı zamanda toplumsal birlikteliği etkileyen bir unsur olarak görmüş ve sürekli kontrol altında tutmuştur (Aydıngün, 2014, s. 57-60).

1970’li yıllarda KTMH, Sovyet rejimi tarafından bastırılmaya çalışılan ancak giderek ulusal ve uluslararası düzeyde görünürlük kazanan bir muhalefet yapısı oluşturmaya başlamıştır. Bu dönemde Moskova ve Taşkent gibi şehirlerde düzenlenen barışçıl protestolar, açık mektuplarla desteklenmiş ve Batı kamuoyuna Sovyet insan hakları ihlalleri hakkında bilgi aktarımı sağlanmıştır. Hareketin uluslararası medyada yankı uyandırması, rejimin tepkisini sertleştirmiştir. KGB, bu eylemleri yasal sınırların dışına çıkarak değerlendirmiş ve organizatörleri "yabancı unsurlarla iş birliği" yapmakla suçlamıştır. Bu kişiler hakkında soruşturmalar açılmış, bazıları tutuklanmış ve çalışma hakları ellerinden alınmıştır. Aile üyeleriyle birlikte sürekli gözetim altında tutulan aktivistler, rejim tarafından güvenlik tehdidi olarak tanımlanmıştır. Sovyet devleti, hareketin dile getirdiği insan hakları taleplerini siyasi istikrarı bozma girişimi olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, Kırım Tatar hareketi rejim söyleminde suçla özdeşleştirilmiş, yasal yollarla değil, baskı yöntemleriyle bastırılmaya çalışılmıştır. Hareketin barışçıl niteliğine rağmen devlet, onu dış güçlerin etkisiyle yönlendirilen bir tehdit olarak kodlamıştır (Uehling, 2004, s. 82-86).

Kırım Tatar halkına yönelik güvenlik politikaları, yalnızca merkezî güvenlik aygıtları aracılığıyla değil, yerel Sovyet yönetimleri üzerinden de sistemli biçimde yürütülmüştür. Yerel Sovyet yönetimleri, Komünist Parti’nin bölge komiteleri ve eğitim kurumları, bu çok katmanlı denetim mekanizmasının işlevsel parçaları hâline getirilmiştir. Devlet, kimlik taleplerin gelişmesini engellemek amacıyla her düzeyde önleyici müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle genç kuşakların etnik farkındalık kazanmasını önlemek için tarih öğretimi ideolojik olarak yeniden yapılandırılmıştır. Okullarda kimiksizleştirici müfredatlar yürürlüğe konmuş, Kırım Tatarlarının tarihine dair olumlu anlatılar sistematik biçimde dışlanmıştır. Bu süreçte, Kırım Tatar kimliğini konu alan akademik çalışmalar sansürlenmiş veya doğrudan engellenmiştir. Akademik alanlar, yalnızca bilimsel değil, aynı zamanda güvenlik kontrolüne tabi birer ideolojik alan olarak tanımlanmıştır. Bilgi üretimi, devletin resmî söylemiyle uyumlu hâle getirilmiş; alternatif tarihsel anlatıların dolaşıma girmesi engellenmiştir. Bu doğrultuda kimlik bilinci oluşturan her türlü kurumsal üretim, Sovyet güvenlik anlayışı kapsamında bastırılmıştır.

1980’li yılların ortalarına gelindiğinde, Sovyetler Birliği’nde Mihail Gorbacov liderliğinde başlatılan reform süreci, genel anlamda siyasal bir yumuşama atmosferi yaratmıştır. Ancak bu gelişme, Kırım Tatarları açısından ilk etapta somut hak kazanımlarına dönüşmemiştir. 1987 yılında Moskova’da gerçekleştirilen büyük yürüyüş ve dilekçe kampanyası, rejimin güvenlik aygıtlarını yeniden harekete geçirmiştir. Devlet, kamuoyunda meşruiyet kaybına yol açabilecek her türlü protestoyu, rejim istikrarına yönelik bir tehdit olarak değerlendirmiştir. KGB tarafından hazırlanan belgelerde bu eylemler “disiplin dışı toplumsal hareketler” şeklinde tanımlanmış,

organizatörler hakkında idarî ve cezai işlemler uygulanmıştır. 1989 yılına kadar Kırım’a toplu dönüş gerçekleşmemiştir. Gorbaçov’un *Glasnost* (açıklık) ve *Perestroyka* (yeniden yapılanma) politikalarına rağmen, güvenlik bürokrasisi taleplerin karşılanmasına direniş göstermiştir. Reform süreci içindeki bu çelişkili durum, güvenlik politikalarının Sovyet sisteminde yapısal bir öncelik olarak varlığını sürdürdüğünü göstermiştir. Kırım Tatar hareketi bu dönemde, devletin merkeziyetçi ve güvenlik temelli yönetim anlayışına karşı yöneltilmiş barışçıl ve kararlı bir hak arayışı biçiminde şekillenmiştir.

Sovyetler Birliği’nin 1991’de dağılmasıyla birlikte Kırım Tatarlarının kolektif dönüş süreci hız kazanmış, ancak bu dönüş yapısal güvencelerden yoksun biçimde gerçekleşmiştir. Yeni kurulan Ukrayna devleti, başlangıçta dönüş sürecine karşı açık bir direnç göstermemiş olsa da bu süreci düzenleyen yasal bir çerçeve oluşturmakta gecikmiştir. Kırım’a dönen Kırım Tatarları, mülkiyet haklarından eğitim alanına kadar birçok temel konuda belirsizlikle karşılaşmıştır. Sosyal altyapının yetersizliği, dönüş yapan nüfusun entegrasyonunu zorlaştırmış, toplumsal dışlanma ve kurumsal ayrımcılık uzun süreli bir sorun hâline gelmiştir. Sovyet döneminde bastırılan kimlik talepleri, bu kez Ukrayna sınırları içinde yeniden canlanmış ve kolektif haklar temelinde tanınma arayışına yönelmiştir. Kırım Tatar Milli Meclisi, bu dönemde temsili bir yapı olarak öne çıkmış, ancak siyasal meşruiyeti Ukrayna içinde de tartışmalı bir zeminde ilerlemiştir. Kırım Tatar halkı, post-Sovyet dönemde de siyasal güvenceden yoksun, sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı bir konumda kalmıştır. Sovyet sonrası geçiş döneminin sunduğu fırsatlara rağmen, tarihsel travmaların etkisi ve yeni rejimlerin kurumsal belirsizlikleri, Kırım Tatarlarının toplu olarak hak temelli bir düzene kavuşmasını sınırlamıştır.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği’nin Kırım Tatar halkına yönelik güvenlik politikaları, yalnızca cezai önlemlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sosyal, kültürel, dinî ve akademik alanlara uzanan çok boyutlu bir kontrol stratejisine dönüşmüştür. Bu politikalar, bireysel suçluluk yerine kolektif sorumluluk anlayışına dayanmış, Kırım Tatarları sistematik biçimde “güvenilmez topluluk” kategorisinde değerlendirilmiştir. Zorunlu sürgün, özel yerleşim statüsü, eğitim ve yayın alanlarındaki sansür, dinî denetim ve toplumsal gözetim gibi araçlar, güvenlik paradigmasının temel uygulama biçimleri olarak öne çıkmıştır. 1956 sonrasında başlatılan dilekçe hareketleri ve 1970’lerde uluslararası kamuoyuna açılan muhalif faaliyetler, devletin güvenlik refleksini daha da sertleştirmiştir. Reform söylemlerine rağmen bu politikaların sürekliliği, Sovyet rejiminin etnik farklılıklar karşısındaki yapısal güvensizliğini yansıtmaktadır. Kırım Tatar halkı, bu koşullar altında yalnızca fiziksel değil, kültürel ve siyasal olarak da bastırılmış; ancak buna rağmen barışçıl yollarla kimliğini, hak taleplerini ve tarihsel hafızasını koruma mücadelesini sürdürmüştür. Güvenlik öncelikli devlet yapılanmasına karşı gelişen bu direniş hattı, Sovyet dönemi etnik siyaset yapılarının yapısal olarak çözümlenmesini olanaklı kılmıştır. Bu süreç, yalnızca tarihsel bir direniş örneği olarak değil, aynı zamanda post-Sovyet dönemde etnik kimliklerin yeniden inşasını ve vatandaşlık politikalarının dönüşümünü belirleyen yapısal bir dinamik olarak ortaya çıkmıştır.

4. Kuzey Kafkasya’da Sovyet Güvenlik Yapılanması

Kuzey Kafkasya, Sovyetler Birliği’nin hem tarihsel hem de stratejik açıdan hassas kabul ettiği bölgelerden biri olmuştur. Bölgenin etnik çeşitliliği, zorlu coğrafi yapısı ve

Osmanlı sonrası dönemde Türkiye ile sürdürülen kültürel ve dini bağlar, Moskova'nın bu sahaya yönelik özel güvenlik politikaları üretmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle Karaçaylar, Balkarlar ve Nogaylar gibi Türk kökenli halklar, Stalin döneminde etnik temizlik operasyonlarına maruz kalmış ve “güvenilmez unsurlar” kategorisine alınmışlardır. 1943-1944 yıllarında gerçekleştirilen sürgünler, Sovyet güvenlik aygıtının etnik temelli tehdit algısının kurumsal bir politika haline geldiğini göstermiştir. Bu halklar, Nazi ordusuyla iş birliği yaptıkları iddiasıyla Türkistan’a sürgün edilmişlerdir ancak bu iddialar hiçbir somut delille desteklenmemiştir. Asıl amaç, sınır güvenliğini sağlamak için bölgedeki etnik yapıyı değiştirmek olmuştur. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin güvenlik politikaları, yalnızca cezai önlemlerle sınırlı kalmamış; sosyal, kültürel ve dini alanlara uzanan çok boyutlu bir kontrol anlayışına dönüşmüştür. Bu politikalar, bireysel suçluluk yerine kolektif sorumluluk anlayışına dayanmış; Kuzey Kafkasya halkları sistematik biçimde “güvenilmez topluluk” kategorisinde değerlendirilmişlerdir. Zorunlu sürgünler, özel yerleşim statüsü, eğitim ve yayın alanlarındaki sansür, dini denetim ve toplumsal gözetim gibi araçlar, güvenlik anlayışının temel uygulama biçimleri haline gelmiştir (Temizkan & Shakirov, 2017, s. 141-146).

Sürgün yıllarında Sovyet güvenlik yapılanması, yalnızca fiziksel denetim mekanizmalarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda asimilasyon ve kimlik silme odaklı yapısal politikaları da devreye sokmuştur. “Özel yerleşimci” statüsünde ağır gözetim altında tutulan Karaçay ve Balkar halkları, anayurtlarından koparılırken, geride bıraktıkları coğrafyada etnik izler planlı biçimde ortadan kaldırılmıştır. Sovyet yönetimi, Karaçay Özerk Bölgesi feshedilmiş, toprakları Gürcistan ve komşu Sovyet bölgeleri arasında paylaştırılmıştır (GARF, 1943, F. R-7523, Op. 4, D. 198, l. 79-20). Benzer bir uygulamayla Balkar halkının yaşadığı alanlar Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti’nden ayrılmıştır (Beceren, 2020, s. 109). Bu kararlar yalnızca etnik grupların cezalandırılması anlamına gelmemiş, aynı zamanda bölgedeki etnik temsiliyetin ve özerk yönetim yapılarının sistematik biçimde yok edilmesini hedefleyen bir güvenlik stratejisinin parçası olmuştur. Sovyet belgelerinde bu düzenlemeler, “etnik yoğunlukların bölgesel tehdit üretme kapasitesini kırma” gerekçesiyle meşrulaştırılmıştır. İdari tasfiyeler, halkların kolektif kimlik bilincine doğrudan müdahale niteliği taşımış, Sovyet yönetimi etnik özerkliği siyasi istikrarın önünde potansiyel bir tehdit olarak görmüştür. Bu anlayış, Kuzey Kafkasya’daki Türk kökenli toplulukların yalnız demografik değil, idari olarak da silinmesini hedeflemiştir.

5 Mart 1953’te Stalin’in ölümünün ardından Sovyetler Birliği’nde başlayan politik dönüşüm, kısa sürede güvenlik politikalarında kısmi bir yumuşamaya yol açmıştır. Bu sürecin ilk belirtisi, 27 Mart 1953’te Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından kabul edilen “Af Kararnamesi” olmuştur. Kararname, sürgün edilmiş etnik toplulukların statüsünde doğrudan bir değişiklik getirmemiştir. Ancak Sovyet hukuk sisteminde daha geniş kapsamlı düzenlemelerin işareti olarak değerlendirilmiştir. Eylül 1953’te Nikita Kruşçev’in Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri olmasıyla birlikte bu dönüşüm siyasal düzeyde etkisini artırmıştır. 1956 yılına gelindiğinde, rejim bazı etnik toplulukların anayurtlarına dönüşüne sınırlı biçimde izin vermiştir. Karaçay ve Balkar halkları bu sürecin kapsamına alınmıştır. Ancak dönüşler sıkı siyasi denetim altında gerçekleştirilmiştir. Sürgün edilen topluluklara duyulan tarihsel güvensizlik ortadan kaldırılmamıştır. Mülkiyet haklarının iadesi büyük ölçüde sağlanmamıştır. Eski

yerleşim alanlarına geri dönüş, uygulamada çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Yerel yönetimlerin direnci ve bürokratik işlemlerin yavaşlığı süreci daha da zorlaştırmıştır. Aynı dönemde, bu halkların kültürel olarak yeniden örgütlenmesini mümkün kılacak alanlar üzerinde baskılar devam etmiştir. Sovyet güvenlik aygıtı, dönüş sürecini ideolojik uyumu test eden bir araç olarak değerlendirmiştir. Etnik toplulukların kolektif talepleri sürekli gözetim altında tutulmuştur. Dönüş, yalnızca fiziksel bir hareket olarak değil, siyasal sadakatin denetlendiği bir süreç olarak işletilmiştir. Sovyet yönetimi, etnik grupların siyasal örgütlenmesini doğrudan bir tehdit olarak görmüş ve bu kapsamda yaygın bir izleme sistemi oluşturmuştur (Özcan, 2007, s. 204-206).

Kuzey Kafkasya'daki güvenlik politikaları, yalnızca fiziksel gözetim ve istihbarat faaliyetleriyle sınırlı kalmamıştır. Kültürel üretim süreçlerinin kapsamlı denetimi, bu politikaların ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Karaçayca ve Balkarca gibi yerel diller eğitim sisteminden büyük ölçüde çıkarılmış, anadilde eğitim veren kurumlar kapatılmış ya da Rusçaya zorunlu geçişe zorlanmıştır. Sovyet döneminde Karaçay-Balkar dili, Latin alfabesinden Rus alfabesine geçirilerek merkezî ideolojik kontrol altına alınmış, eğitim materyalleri ve medya organları yalnızca resmî söyleme uygun içerikler üretmeye yönlendirilmiştir. Ayrıca folklor etkinlikleri, halk müziği çalışmaları ve kültürel dernek faaliyetleri “milliyetçi propaganda” aracı olarak sınıflandırılmış ve güvenlik aygıtı tarafından sistemli biçimde denetlenmiştir. KGB'nin bu faaliyetlerde bulunan bireyler hakkında fişleme yaptığı, kamusal etkinliklerin çoğunun potansiyel tehdit olarak kodlandığı arşiv kayıtlarına yansımıştır. Bu uygulamalar, Sovyet rejiminin kültürel alanı ideolojik sadakat üretmenin bir zemini olarak gördüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Etnik ifade alanları daraltılmış, kültürel çoğulluk devletin güvenlik refleksi doğrultusunda şekillendirilmiştir (Grenoble, 2003, s. 125-126).

Soğuk Savaş döneminde Sovyet güvenlik yapılanması, Karaçay ve Balkar bölgelerinde dinî faaliyetleri sistematik bir denetim altına alarak toplumsal kontrol stratejisinin merkezine yerleştirmiştir. Özellikle Sünni İslam'a dayanan cemaat yapıları, Sovyet ideolojisine aykırı görüldüğü gerekçesiyle hedef alınmış; camiler kapatılmış, medreseler dağıtılmış ve dinî eğitim faaliyetleri büyük oranda yasaklanmıştır. Devlet, yalnızca resmî müftülük ağına bağlı dinî yapıları meşru kabul etmiş, bu çerçevede dışındaki tüm faaliyetleri yasadışı ve ayrılıkçı eğilimlerin taşıyıcısı olarak değerlendirmiştir. Karaçay ve Balkar bölgelerinde görev yapan imamlar sıkı gözetim altında tutulmuş, verdikleri hutbe ve vaazların içeriği güvenlik birimleri tarafından kayıt altına alınmıştır. Sovyet belgelerinde, dinin yalnızca inanç temelinde değil, aynı zamanda etnik kimliği pekiştirici ve mobilize edici bir unsur olarak değerlendirildiği açık biçimde görülmektedir. Bu nedenle İslami kimliğin yerel dayanışmayı artırdığı durumlar doğrudan güvenlik tehdidi olarak kodlanmış, dinî yapılar etrafında oluşan sosyal ağlar rejimin ideolojik denetimiyle bastırılmıştır. Rejim, dinin bireysel alana çekilmesini yeterli görmemiş; aksine, kamu alanındaki tüm dinî varlıkları ortadan kaldırmaya dönük kapsamlı bir baskı politikası geliştirmiştir.

Aynı dönemde Sovyet yönetimi, Karaçay ve Balkar bölgelerinde idari yapılanmayı da güvenlik siyasetinin bir aracı hâline getirerek merkezî kontrolü pekiştirmeye yönelmiştir. Özerk bölgelerdeki üst düzey bürokratik kadrolar, çoğunlukla Rusya'nın farklı bölgelerinden getirilen ve sadakati garanti altına alınmış kişiler arasından atanmıştır. Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar özerk yapılarında yerli halktan gelen yöneticilere yalnızca sembolik ve alt düzey görevler verilmiş; stratejik pozisyonlar

güvenlik filtresinden geçirilmiş kadrolara tahsis edilmiştir. Parti içindeki terfi süreçlerinde ideolojik uyum ve güvenlik kurumlarıyla uyumlu hareket etme kabiliyeti temel belirleyici olmuştur. Bu durum, merkezî otoritenin bölgedeki etnik tabanlı siyasal veya toplumsal dayanışma biçimlerini kontrol altına alma gayretinin bir yansımasıdır. Sovyet Komünist Partisi'nin bölgesel organlarında Karaçay ve Balkar kökenli bireylerin varlığı çoğunlukla temsili düzeyde kalmış; karar alma yetkisi ise doğrudan merkezin atadığı aktörlerin elinde toplanmıştır. Bu yapı, etnik temsiliyetin biçimsel olarak korunmasına rağmen, gerçek iktidarın güvenlik perspektifine göre biçimlendirildiğini göstermektedir. Böylece yerel özerklik yalnızca anayasal bir form olarak kalmış, uygulamada merkezî denetimin sürekliliği esas alınmıştır.

Sovyet güvenlik politikalarının bir diğer temel bileşeni, etnik gruplar arasındaki tarihsel gerilimleri derinleştirerek topluluklar arası bütünleşmeyi engelleme stratejisidir. Karaçaylar ile Osetler, Balkarlar ile Kabardinler arasında geçmişe dayalı anlaşmazlıklar, Moskova'nın pasif onayı ve yönlendirmesiyle yeniden üretilmiş; özellikle toprak mülkiyeti, idari sınır değişiklikleri ve nüfus dağılımı gibi konular, etnik gruplar arasında gerilim yaratmak amacıyla istismar edilmiştir. Bu çerçevede, merkezî yönetim bölgesel çatışmalara doğrudan müdahale etmekten kaçınmış, aksine yerel düzeyde ortaya çıkan uyuşmazlıkların “doğal gelişim” gibi sunulmasına izin vererek denetimsizliğe zemin hazırlamıştır. Gerçekte ise bu yaklaşım, farklı etnik grupların kolektif siyasi talepler etrafında birleşmesini önlemek ve güvenlik aygıtının bölgedeki mutlak kontrolünü sürdürebilmek adına uygulanan bilinçli bir politikadır. Topluluklar arası karşıtlıkların diri tutulması, Sovyetler açısından muhalefeti parçalama ve etnik temelli mobilizasyonu engelleme aracı olarak işlev görmüştür. Böylelikle güvenlik stratejisi yalnızca doğrudan baskı uygulamalarıyla değil, aynı zamanda böl-parçala-yönet anlayışıyla şekillendirilmiş, yapay denge politikaları etnik bölünmüşlüğü kurumsallaştırmıştır. Bu durum, Karaçay ve Balkar halklarının siyasal ve kültürel dayanışma geliştirme zeminlerini uzun vadede zayıflatmış; etnik kimliklerin kolektif yeniden inşası, sistematik biçimde geciktirilmiştir (Richmond, 2008, s. 110-120).

Kuzey Kafkasya'da Sovyet güvenlik politikalarının mikro düzeyde uygulanması, merkezî denetim mekanizmasının toplumsal tabana yayılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Moskova'dan gelen genel direktifler doğrultusunda, yerel güvenlik yetkilileri başta olmak üzere mahalle komiteleri, kolhoz yöneticileri, okul müfettişleri ve bölge parti sekreterleri gibi yerel aktörler, halkın gündelik yaşamına müdahale eden bir izleme ağı oluşturmuştur. Bu yapı yalnızca siyasi faaliyetleri değil, bireylerin kültürel, sosyal ve hatta eğitsel tercihlerine kadar uzanan bir denetim işlevi üstlenmiştir. Özellikle gençlerin halk dansı topluluklarına katılması, yerel müzikle ilgilenmesi ya da tarihî temalı etkinlikler düzenlemesi, güvenlik birimlerinin raporlarına “milliyetçi eğilim” ihtimali olarak yansımıştır. Her türlü kolektif bilinç üretimi, etnik temelli bir farkındalığın gelişme riski nedeniyle, önleyici gözetim uygulamalarına konu edilmiştir. Toplumun kendi tarihini, kültürel mirasını ya da kimliğini kamusal alanda ifade etme imkânları, bu mekanizma aracılığıyla sistemli biçimde daraltılmıştır. Böylece Sovyet yönetimi, yalnızca yukarıdan uygulanan baskı politikalarıyla değil, tabana yayılan bürokratik ağlarla da potansiyel muhalefet kanallarını kapatmayı hedeflemiştir. Bu strateji, yerel halkın kültürel süreklilik zeminlerini zayıflatmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki toplumsal dokunun ideolojik çizgide yeniden şekillendirilmesine hizmet etmiştir.

Sovyet güvenlik politikaları, Karaçay ve Balkar bölgelerinde yalnızca fiziksel ve yönetsel denetimi değil, aynı zamanda kolektif hafızaya yönelik ideolojik müdahaleleri de kapsamıştır. Rejim, bu halkların tarih anlatılarını potansiyel tehdit olarak değerlendirmiş; özellikle sürgün travmaları, direniş sembolleri ve etnik kahramanlık figürleriyle şekillenen hafıza pratikleri, devletin resmî tarih yazımıyla açık bir çelişki içinde görülmüştür. Bu nedenle söz konusu anlatılar ya doğrudan yasaklanmış ya da marjinalleştirilerek kamusal alanda görünmez hâle getirilmiştir. Eğitim kurumlarında okutulan tarih kitaplarında Karaçay ve Balkar halklarına ya hiç yer verilmemiş ya da bu gruplar Sovyetleşme süreci içinde kimliğini kaybetmiş edilgen unsurlar olarak sunulmuştur. Kolektif hafızada önemli yere sahip tarihî şahsiyetler, sürgünle ilişkili anlatılar ve halk kahramanları, devlet ideolojisine aykırı “gerici milliyetçilik” unsurları olarak sınıflandırılmıştır. Bu çerçevede tarihsel bilinç, Sovyet güvenlik aygıtı tarafından ideolojik sadakatsizliğin bir işareti sayılmış; hafıza üretimi doğrudan güvenlik riski olarak kodlanmıştır. Sonuç olarak, rejim geçmişin hatırlanmasını yalnızca tarihî bir mesele değil, aynı zamanda mevcut düzenin meşruiyetini tehdit eden bir olgu olarak değerlendirmiştir.

Kültürel sürekliliğin temel taşıyıcılarından biri olan aile yapısı ve kuşaklar arası aktarım süreçleri, Soğuk Savaş döneminde Sovyet güvenlik politikalarının doğrudan müdahale alanlarından biri hâline gelmiştir. Rejim, geleneksel aile yapısını çözmeye yönelik olarak kadınları ve gençleri zorunlu biçimde üretim süreçlerine dahil etmiş; bu girişim yalnızca ekonomik rasyonaliteyle değil, ideolojik denetim stratejisiyle de ilişkilendirilmiştir. Aile içinde süregelen değer aktarımının yerini, devletin merkezî eğitim kurumları ve Komsomol gibi gençlik yapılanmaları aracılığıyla şekillenen resmî ideoloji almıştır. Bu dönüşüm, halkların kendi kimlik yapılarını yeniden üretme yetisini zayıflatmış, ebeveyn kuşağın kültürel etkisini törpülemiştir. Özellikle kırsal bölgelerde açılan yatılı okullar, etnik kimliğinden uzaklaştırılmış ve Sovyet değerlerine göre biçimlendirilmiş yeni kuşaklar yetiştirmek amacıyla yapılandırılmıştır. Bu pedagojik ortam, bireyin sosyalizasyon sürecini devlet kontrolüne teslim etmiş; gündelik yaşamın en mahrem birimi olan aile bile rejimin ideolojik formasyonuna açılmıştır. Eğitim, kültürel taşıyıcılık aracı olmaktan çıkarılarak güvenlik stratejisinin uzantısı hâline getirilmiş; birey-toplum-devlet ilişkisi yeniden şekillendirilmiştir.

1980’li yıllarda Mihail Gorbacov’un liderliğinde başlatılan *Glasnost* ve *Perestroyka* politikaları, Sovyet sisteminde köklü bir dönüşüm beklentisini beraberinde getirmiş, Kuzey Kafkasya’daki Türk halkları açısından da güvenlik mekanizmalarının gevşetileceği yönünde umutlar doğurmuştur. Bu dönemde Karaçay ve Balkar aydınları, anayasal haklar çerçevesinde kültürel özerklik, anadilde eğitim ve tarihî adalet gibi talepleri daha açık şekilde ifade etmeye başlamıştır. Ancak bu talepler, Sovyet güvenlik belgelerinde hâlâ “bölücü faaliyetler” kapsamında değerlendirilmiş; devletin tehdit algısında kayda değer bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Önceki dönemlerde uygulanan doğrudan baskı ve gözetim politikalarının yerini, bu kez daha inceltilmiş kontrol yöntemleri almıştır. Bürokratik sürüncemeye bırakma, idari sınırlamalar koyma ve kültürel girişimlere dolaylı kısıtlamalar getirme gibi tekniklerle halkın kolektif talepleri etkisizleştirilmiştir. Reform söylemi, pratikte güvenlik aygıtının yeniden pozisyon aldığı, fakat işlevsel anlamda varlığını koruduğu bir süreci ifade etmiştir. Bu bağlamda, yapısal bir dönüşüm gerçekleşmemiş; aksine güvenlik politikaları yeni koşullara uyarlanarak devam ettirilmiştir. Sonuç olarak *Glasnost* ve *Perestroyka*, bölgedeki Türk

halkları için özgürleşme değil, beklentinin gölgesinde sürdürülen yeni bir kontrol biçiminin başlangıcı olmuştur.

Sonuç olarak, Kuzey Kafkasya'daki Sovyet güvenlik mekanizmaları, Karaçay ve Balkar gibi Türk halklarının toplumsal varlığını yalnızca bastırmakla kalmamış; aynı zamanda fiziksel, kültürel ve siyasal düzeylerde çok katmanlı bir denetim stratejisi kurmuştur. Sürgün politikaları, nüfus mühendisliği uygulamaları, dilin kamusal alandan dışlanması, kültürel üretimin ideolojik çerçevede sınırlandırılması ve dinî yapının gözetim altına alınması bu stratejinin temel bileşenlerini oluşturmuştur. Ekonomik hayata erişimin kısıtlanması ve bürokratik yapıya dışlayıcı şekilde müdahale edilmesi de bu kontrol mekanizmasına entegre edilmiştir. Sovyet devleti, bu halkların siyasal ve kültürel potansiyelini rejim için yapısal bir güvenlik tehdidi olarak görmüş; bu algı doğrultusunda ideolojik mücadeleyi kurumsal bir refleks hâline getirmiştir. Güvenlik aygıtı yalnızca geçmişle hesaplaşma değil, geleceğe dönük kimlik inşasının da yönlendirici gücü olarak işlemiştir. Bu bağlamda Sovyet dönemi boyunca uygulanan politikalar, sadece o dönemi değil, günümüzdeki etnik bilinçlenme süreçlerini, tarih algısını ve kolektif hafıza dinamiklerini de şekillendirmiştir. Nihayetinde, güvenlik politikaları Karaçay ve Balkar halklarının kimliklerini bastırmakla kalmamış; aynı zamanda direniş biçimlerini, siyasal hedeflerini ve tarihsel algılarını belirleyen bir çerçeve üretmiştir.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminde Karadeniz havzasındaki Türk halklarına yönelik uyguladığı güvenlik politikaları, ideolojik öncelikler ve etnik kontrol ihtiyacı üzerinden şekillenmiştir. Bu politikalar, merkezi otoritenin toplumsal farklılıkları tehdit olarak görmesiyle şekillenmiş ve yaygın bir denetim mekanizmasına dönüşmüştür. Kırım ve Kuzey Kafkasya örnekleri, Sovyet sisteminin etnik temelli güvenlik yaklaşımının somutlaşmış hâlidir. Devlet, bu halkların siyasal, kültürel ve demografik yapılarını ayrıntılı şekilde izlemiş ve müdahale etmiştir. Rejim, güvenlik kavramını ideolojik sadakat üzerinden tanımlamış ve farklılık gösteren her yapıya karşı yapısal önlemler geliştirmiştir. Kimlik temelli taleplerin bastırılması, sistemin sürekliliği açısından zorunlu bir strateji olarak benimsenmiştir. Bu durum, güvenlik politikalarının kapsamını fiziki kontrolün ötesine taşımıştır. Sovyet modeli, etnik farklılığı yok sayan bir merkezileşme projesi halini almıştır.

Kırım Tatarları ve Kuzey Kafkasya'daki Türk toplulukları, Sovyet güvenlik sisteminde özellikle hedef alınmış ve “potansiyel tehdit” kategorisinde sürekli izlenmiştir. Sürgünler, özel yerleşim statüleri, kültürel etkinliklerin yasaklanması ve dinî özgürlüklerin kısıtlanması gibi uygulamalar, bu stratejinin temel bileşenlerini oluşturmuştur. Güvenlik aygıtının çalışma mantığı, etnik grupların güçlenmesini engellemeye yönelik önleyici mekanizmalar kurmak üzerine kurulmuştur. Sovyet sistemi, güvenlik sorununun kaynağını bireyde değil, kolektif kimlikte aramıştır. Bu anlayış, etnik temsiliyetin bastırılmasını zorunlu kılmıştır. Böylece bireysel farklılıklar kadar topluluk bilinci de denetim altına alınmıştır. Devletin çok katmanlı baskısı, kimliklerin kamuya açık ifadesini neredeyse imkânsız hale getirmiştir.

Sovyet güvenlik politikalarının en belirgin yönlerinden biri, etnik hafızanın bastırılmasına yönelik ideolojik müdahalelerdir. Kolektif travmaların, sürgün

anlatılarının ve tarihsel kahraman figürlerinin kamuya taşınması, devlet tarafından sistematik şekilde engellenmiştir. Resmî tarih yazımı dışındaki her anlatı, “milliyetçi sapma” olarak değerlendirilmiş ve ideolojik sadakatsizlik şüpheleriyle bağlantılandırılmıştır. Eğitim politikaları, bu baskının taşıyıcılarından biri haline gelmiş ve özellikle anadilin kamusal kullanımı sınırlandırılmıştır. Bu durum, yeni nesillerin tarihsel bilinçten uzaklaştırılmasına yol açmıştır. Rejim, hafıza siyasetini bir güvenlik aracı olarak kullanmıştır. Tarihin kontrol altına alınması, kimliğin şekillendirilmesi için zorunlu görülmüştür. Bu nedenle tarihsel anlatılar, resmî ideolojiye göre filtrelenerek aktarılmıştır.

Sovyet düzeni, sadece fiziksel baskı aracılığıyla değil, aynı zamanda toplumun en temel yapılarına yönelik ideolojik dönüşümler yoluyla da kontrol sağlamaya çalışmıştır. Aile yapısı, kuşaklararası aktarım mekanizmaları ve toplumsal sosyalleşme alanları güvenlik siyasetinin hedefi haline getirilmiştir. Kadınlar ve gençler, çalışma alanlarına zorunlu şekilde dahil edilmiş ve bu sayede aile içindeki ideolojik etkiler kırılmıştır. Devlet kurumları, bireyin kimlik kazanımı sürecine doğrudan müdahale eden yapılar olarak örgütlenmiştir. Komsomol gibi yapılar, bu sürecin ideolojik uzantılarını oluşturmuştur. Rejim, bireylerin sadakatini kültürel ortamdan çekip merkezi ideolojiye yönlendirmeyi hedeflemiştir. Bu müdahale, birey ve topluluk arasındaki organik bağları zayıflatmıştır. Sonuçta bireyin kimliği, toplumsal köken yerine rejim çizgisinde yeniden inşa edilmek istenmiştir.

1980’li yıllarda başlatılan *Glasnost* ve *Perestroyka* süreçleri, Sovyet sisteminde reform beklentilerini artırmış ancak pratikte bu süreç, güvenlik politikalarının yapısal devamını engelleyememiştir. Karaçay ve Balkar aydınlarının ifade ettiği hak temelli talepler, Sovyet belgelerinde “bölücülük” kapsamında değerlendirilmiştir. Reform söylemi, ideolojik denetimin biçim değiştirerek devam etmesine neden olmuştur. Doğrudan baskının yerini, idari geciktirme ve kültürel girişimlerin engellenmesi almıştır. Bu uygulamalar, Sovyet rejiminin güvenlik anlayışının temelde değişmediğini göstermiştir. Çoğulcu talepler, merkezi yapı tarafından sistem karşıtı eylemler olarak algılanmıştır. Devlet, etnik farklılığı sistemin istikrarına yönelik risk olarak görmeye devam etmiştir. Bu durum, reform döneminin yapısal bir dönüşüme yol açmadığını ortaya koymuştur.

Sovyetler Birliği’nin Karadeniz havzasındaki Türk halklarına yönelik güvenlik politikaları, yalnızca geçmişi değil, bugünkü kimlik tartışmalarını da doğrudan şekillendirmiştir. Bastırılan hafıza, gözetim altındaki kültürel alanlar ve ideolojik sınırlarla şekillenen birey-toplum ilişkisi, post-Sovyet dönemdeki kimlik inşa süreçlerinin arka planını oluşturmuştur. Rejim, direniş hatlarının ortaya çıkmasını engellemeye çalışmış ancak bu strateji, uzun vadede ters etki yaratmıştır. Kimliğin bastırılması, kolektif bir direnç alanının doğmasına zemin hazırlamıştır. Türk halkları, bu baskı sürecine karşı kolektif hafızayla hareket etmiş ve etnik kimliklerini yeniden tanımlama uğraşına girmiştir. Sovyet modeli, bu açıdan sadece bir baskı yapısı değil, aynı zamanda bugünkü toplumsal dinamiklerin de belirleyicisi olmuştur. Güvenlik politikaları, tarih algısını ve siyasal tahayyülleri şekillendiren bir zemin yaratmıştır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Gosudarstvennyy Komitet Oborony SSSR. (11.05.1944). *Postanovlenie GOKO № 5859ss “O krymskikh tatarakh”* [GKO kararı No. 5859ss “Kırım Tatarları hakkında”]. Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Sotsialno-Politicheskoy Istorii (RGASPI), F. 644, Op. 1, D. 252, l. 237-241. Moskova, Rusya.

Prezidium Verkhovnogo Soveta SSSR. (12.10.1943). *Ukaz № 115/13 o likvidatsii Karachayevskoy Avtonomnoy Oblasti i ob administrativnom ustroystve yeye territorii* [SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı’nın 115/13 sayılı kararnamesi: Karaçay Özerk Bölgesi’nin lağvedilmesi ve topraklarının idari düzenlemesi hakkında]. Gosudarstvennyy Arkhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF), F. R-7523, Op. 4, D. 198, l. 79-20. Moskova, Rusya.

2. Araştırma Eserleri

Allworth, E. A. (1998). Mass Exile, Ethnocide, Group Derogation: Anomaly or Norm in Soviet Nationality Policies?. In E. A. Allworth (Ed.), *The Tatars of Crimea: Return to the homeland* (2nd ed., ss. 180-205). Duke University Press.

Aydınğün, A., & Aydınğün, İ. (2004). *Kırım Tatarlarının Vatana Dönüşü: Kimlik ve Kültürel Canlanma*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Aydınğün, İ. (2014). Sürgün, Vatana Dönüş ve Kültürel Canlanma: Kırım Tatarlarında Kültürel Melezlik. *Karadeniz Araştırmaları*, 42(42), 53-67. <https://doi.org/10.12787/KARAM837>

Baberowski, J. (2012). *Verbrannte Erde: Stalins Herrschaft der Gewalt*. München: Beck.

Barron, J. (1974). *KGB: The secret work of Soviet secret agents*. New York: Reader’s Digest Press.

Beceren, T. (2020). *Stalin İktidarında Sovyetler Birliği’nin Kafkasya Politikası (1924–1953)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Grenoble, L. A. (2003). *Language policy in the Soviet Union*. Dordrecht: Springer.

Knight, A. W. (1990). *The KGB: Police and politics in the Soviet Union*. Boston: Unwin Hyman.

Martin, T. D. (2001). *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923-1939*. Cornell University Press.

Özcan, K. (2007). Stalin Döneminde Sürgünler. In E. G. Naskali & L. Şahin (Ed.), *Stalin ve Türk Dünyası* (ss. 194–215). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Özcan, K. (2022). “Kırım Türklerinin Sürgünü ve Vatana Dönüş Mücadelesi 1944–1990”. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 6(32), 51-88.
- Özçelik, S. (2022). “Özbekistan’daki Kırım Tatarları: Sürgün ve Sonrası”. *Yeni Türkiye*, 28(125), 204-213.
- Richmond, W. (2008). *The Northwest Caucasus: Past, Present, Future*. Routledge.
- Temizkan, A., & Shakirov, E. (2017). Rusya’nın Kafkasya Siyaseti Üzerindeki Stalin Gölgesi. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 3 (2), 139-162. <https://doi.org/10.30517/cihannuma.373248>
- Tokatlı, S. G. (2022). Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim ve Uluslararası Sistemin Değişen Dinamikleri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 376-406.
- Uehling, G. L. (2004). *Beyond Memory: The Crimean Tatars’ Deportation and Return*. Palgrave Macmillan.
- Viola, L. (2007). *The unknown Gulag: The lost world of Stalin’s special settlements*. Oxford University Press.
- Williams, B. G. (2001). *The Crimean Tatars: The Diaspora Experience and the Forging of a Nation*. Leiden; Boston; Köln: Brill.
- Williams, B. G. (2016). *The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin’s Conquest*. Oxford University Press.
- Zubok, V. M. (2007). *A failed empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

KARADENİZ BÖLGESEL GÜVENLİĞİ VE EKONOMİ POLİTİĞİ AÇISINDAN TRACECA'NIN ÖNEMİ

Alaeddin YALÇINKAYA¹

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların yerinde çözümü için AB, öncelikle TACIS (Technical Assistance of Commonwealth of Independent States: Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) programını gündeme getirmiştir. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin başta enerji kaynakları ve tarım ürünleri olmak üzere, sanayi altyapısı, hammadde ve diğer doğal kaynaklar bakımından zenginliğine karşın yaşanan sorunlar, bir adım sonra AB dahil bölge ülkelerini tehdit kapasitesi bulunmaktaydı. BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkelerine teknik yardım olarak hazırlanan TACIS çerçevesinde Kırgızistan'dan Polonya'ya, Hazar ve Karadeniz geçişli karayolu, demiryolu ve denizyolu kısımlarının da yer aldığı TRACECA güzergahı, hükümetler arası kuruluş olarak inşa edildi. TRACECA güzergahının açılmasından yaklaşık on yıl sonra Çin'in ikili sözleşmelerle kurmaya çalıştığı Kuşak-Yol Girişimi'nin Kuşak kısmında yer alan ve Orta Koridor olarak bilinen güzergâh, TRACECA yollarıyla örtüşmektedir. Çin, ikili sözleşmelerle Kuşak-Yol kapsamındaki ülkeleri borçlandırarak uzun vadeli kira sözleşmeleriyle tesisler kurmakta, birçok örnekte olduğu gibi borcunu zamanında ödeyemeyen ülkelerdeki tesis alanına, sözleşme gereği el koymaktadır. Bu anlamda Kuşak-Yol'un, Çin hükümetinin ekonomik ve ticari gücünü kullanarak hedef ülkelere, istediği tuzak şartları dayatarak oluşturduğu, kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu, uluslararası örgüt niteliği olmayan, sadece Çin'in kazandığı bir girişim olduğu görülmektedir. Bu bölümde TRACECA'ya taraf ülkelerin önemli bir kısmının Karadeniz kıyıdaşı olduğu dikkate alınarak örgütün bölgesel güvenlik, ekonomik işbirliği ve sosyal entegrasyon boyutlarının geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: TRACECA, Kuşak Yol, Bölgesel Güvenlik, Karadeniz, Ekonomik İşbirliği.

THE IMPORTANCE OF TRACECA IN TERMS OF BLACK SEA REGIONAL SECURITY AND ECONOMIC POLICY

ABSTRACT

The EU has prepared the TACIS project for the on-site solution of the economic and social problems experienced after the collapse of the Soviet Union. Despite the wealth of the former Soviet republics in terms of energy resources and agricultural products, industrial infrastructure, raw materials and other natural resources, the problems

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-5553-0314 alaeddinyalcinkaya@gmail.com

experienced had the capacity to threaten the countries of the region, including the EU, in a step. Within the framework of TACIS, which was prepared as technical assistance to the CIS countries, the TRACECA route, which includes the Caspian and Black Sea crossing highway, railway and sea sections from Kyrgyzstan to Poland, was built as an intergovernmental organization. Approximately ten years after the opening of the TRACECA route, the route known as the Middle Corridor, located in the Belt section of the Belt-Road Initiative, which China has been trying to establish through bilateral agreements, overlaps with the TRACECA routes. China establishes facilities with long-term lease agreements by indebting the countries within the scope of the Belt-Road through bilateral agreements, and as in many examples, seizes the facility area in countries that cannot pay their debts on time, as required by the agreement. In this sense, it is seen that the Belt-Road is an initiative that the Chinese government has established by using its economic and commercial power to impose the desired trap conditions on target countries, prioritizes its own interests, does not have the characteristics of an international organization, and only China wins. This section focuses on the importance of developing the regional security, economic cooperation and social integration dimensions of the organization, considering that a significant portion of the countries party to TRACECA are Black Sea coastal areas.

Key Words: TRACECA, Belt Road Initiative, Regional Security, Black Sea, Economic Cooperation.

1. Giriş

TRACECA (Trans Corridor Europe-Caucasus-Asia: Avrupa-Kafkasya-Asya Transit Koridoru), Avrupa Birliği'nden Kırgızistan'a uzanan, Türkiye'nin de üye olduğu, Kafkasya ve Türkistan'daki 8 eski Sovyet cumhuriyetini de kapsayan bir ulaşım koridorudur. Karadeniz ve kıyıdaş ülkeler bu koridorun merkezini oluşturmaktadır. Bu çaptaki bir ulaşım ve entegrasyon projesi aynı zamanda Karadeniz için de güven ve işbirliği aracı durumundadır. "Demir Perde", Soğuk Savaş yıllarında Sosyalist ve Kapitalist rejimler arasındaki ulaşım ve iletişim arasındaki engel için kullanılırdı. Buna karşın TRACECA, daha önce aralarında Demir Perde bulunan devletleri birleştiren bir koridor haline gelmiştir. Bu anlamda Bulgaristan ve Romanya'nın Varşova Paktı üyesi oldukları dikkate alındığında, Türkiye hariç Karadeniz kıyıdaş ülkelerin tamamı Demir Perde arkasında bulunmaktaydı. Avrupa Birliği tarafından fonlanan TRACECA üyesi devletler şunlardır: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Ukrayna ve Özbekistan.²

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunlar, sadece eski Sovyet cumhuriyetleri için değil aynı zamanda AB üyesi devletlere yönelik bölgesel ve küresel anlamda büyük bir tehdit haline gelmiştir. Eski cumhuriyetlerin kendi aralarında ve özerk bölgeler bağlamında birçok etnik ve sınır sorunları sıcak çatışmalara yol açarken Kafkasya ve Türkistan'a yönelik nüfuz mücadeleleri de başlamıştı.

Azeri petrolünün pazarlanması için Azerbaycan-Gürcistan arasındaki anlaşma sonucu ortaya çıkan Güney Kafkas Koridoru, tarihi dönüm noktasını oluşturmaktadır.

² TRACECA Member Countries, <https://traceca-org.org/en/countries/>

Başlangıçta bu koridordan geçen demiryolu ile Bakü-Supsa Hattı işlemeye başlamış ve bu hattın elde edilen gelir Azerbaycan ve Gürcistan ekonomileri için can suyu niteliği taşımıştır. Daha sonra oluşturulacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve TANAP ile aynı süreçte işlemeye başlayan TRACECA gibi ulaşım ve entegrasyon projelerinin temelinde Güney Kafkas Koridoru bulunmaktadır.

Eski Sovyet cumhuriyetlerindeki ekonomik ve sosyal sorunların yerinde çözümü için oluşturulan TACIS projesinin devam olarak TRACECA örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Bu örgütlenmenin kapsamı dikkate alındığında sadece üye ülkeler arasında işbirliği zemini değil bölgesel ve küresel sonuçları son derece önemli olan bir proje olarak gündeme gelmiştir.

TRACECA'dan yaklaşık on beş yıl sonra telaffuz edilen Kuşak-Yol Girişimi, bir uluslararası örgütlenme değil fakat Çin'in ikili ilişkilerle kendi kontrolünde yayılma ve etkinlik kurma projesidir. Halbuki TRACECA, Bakü merkezli, üye ülkelerin ortak organlarının yetkili olduğu bir uluslararası kuruluştur. Öte yandan Kuşak-Yol'un ilk defa gündeme geldiği 2013 yılında Kırgızistan'dan Polonya'ya TRACECA kapsamında birçok karayolları, demiryolları, limanlar, Ro-Ro seferleri, bağlantı hatları kurulmuş, inşa edilmiş veya genişletilmiş, ülkeler arasında sorunsuz olarak taşımacılık başlatılmış idi. Üstelik bu hatların veya tesislerin ihtiyaca göre genişletilmesi, seferlerin artırılması gerçekleşmekteydi. Kuşak-Yol kapsamındaki limanlar ve diğer tesislerin Çin denetiminde olduğu dikkate alındığında hedef ülkeler, önemli ölçüde Çin kontrolü altına girmekteydi. Bu bölümde öncelikle Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandı ülkeler başta olmak üzere Batı Avrupa'dan Türkistan cumhuriyetlerine uzanan TRACECA'nın, Karadeniz ve hinterlandı için barış, refah ve işbirliği aracı özellikleri ele alınmaktadır.

2. Avrasyacılık, Kuşak-Yol ve TRACECA

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını kabullenemeyen önde gelen Rus stratejistler, Çarlık Rusyası veya SSCB'nin ihyasının mümkün olmadığını kabullenerek Avrasyacılık üzerinden eski Sovyet topraklarında yeniden etkinlik kurma stratejisini benimsemişlerdir. Putin iktidarıyla gündeme gelen “Yakın Çevre Doktrini” aslında, Moskova'nın eski Sovyet coğrafyasını kontrol ederek bu alanda NATO veya diğer bölge dışı güçlerin varlığını önleme politikasıdır. Buna karşın Çin'in “Batı Bölge Politikası” başta olmak üzere birçok stratejisinin temelinde özellikle Kafkasya ve Türkistan cumhuriyetlerinin kaynaklarını sömürme, pazarlarına sahip olma stratejisi bulunmaktadır.

Avrasyacılara göre Rusya, Atlantikçilere (ABD, İngiltere, NATO üyeleri) karşı tüm komşu ülkeler üzerinde baskın ilişkiler kurmalıdır. Moskova yönetimi sadece eski Sovyet coğrafyası üzerinde değil, aynı zamanda tüm Asya ve Avrupa ülkeleri üzerinde de nüfuz kullanmalıdır. Herhangi bir devlet Rus Avrasyacı stratejisine karşı gelirse, o devlet uygun yöntemlerle ezilmelidir. Bu bağlamda Dugin mesela Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyet olan Abhazya'nın doğrudan Rusya Federasyonu (RF)'ye bağımlı olması gerektiğini ve Gürcistan ve Azerbaycan'dan tüm etnik bölgelerin ayrılıkçı hareketlerinin desteklenmesi gerektiğini, daha 1990'larda yazmaktadır. Aynı şekilde

Atlantikçilerle işbirliği yapan Ukrayna ve Moldova için de benzer önerileri bulunmaktadır.³

Dugin'e göre, küreselleşme ve Amerikan hegemonyasına karşı çare Avrasyacılıktır. "Elimizden geldiğince katkıda bulunmalıyız ve bu sürecin öncülüğünü sadece Rusya'da değil, aynı zamanda dünya çapında da yapmalıyız."⁴ Bu anlamda Avrasyacılık, Sovyet sonrası emperyalizme ideolojik bir temel getirir. Dugin, o dönemde Rusya karşısında en önemli tehdidin Atlantikçiler olduğunu söylediği halde Çin ile yakınlaşmanın taktik olduğunu, çünkü Avrasyacı stratejilere karşı Çin'in çok daha büyük tehlike olduğunu belirtir. Bu gerçek ışığında Asya ve Avrupa ülkelerinin ortak projesi olan TRACECA'nın aynı zamanda Avrasyacı stratejiler açısından da son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Rusya'da komünizm sonrası dönemde Avrasyacı strateji üzerine Dugin'in yazdıklarının etkileri son derece önemlidir.⁵ Ancak Avrasyacılığı, Atlantikçilerden özgürleşmenin tek yolu olarak gören sadece Dugin değildir. Ondan önce ve sonra sadece Rusya'da değil, aynı zamanda Türkiye'de, Kazakistan'da, Tataristan'da ve diğer Avrasya ülkelerinde de Avrasyacılığı savunan birçok akademisyen, düşünür veya politikacı vardır.⁶ TRACECA'dan Avrasya örgütü olarak bahsettiğimizde, bu projeye katılan tüm Asya ve Avrupa devletlerinin sadece Atlantikçilere karşı değil fakat Çin istilasına karşı da bu stratejiden yararlanacağı anlamı çıkmaktadır.

Avrasyacı stratejiler yanında Karadeniz ve hinterlandı için gittikçe yükselen tehdit, Çin'in istila aracı olarak kullandığı Kuşak-Yok girişimidir. Kırgızistan, Asya'da Çin'in en önemli pazarı olup aynı zamanda TRACECA'nın doğudaki son üyesidir. Belirtildiği gibi TRACECA bünyesinde Kırgızistan'a kadar karayolları, demiryolları, otoyollar, limanlar inşa edildi, genişletildi, geliştirildi, modernleştirildi. İhtiyaca göre bu ulaşım ağlarında genişletme, ilave tesisler kurma projeleri devam etmektedir. Mesela Karadeniz otoyolu, İstanbul Boğazı'nda 3. Köprü de bu proje kapsamında inşa edilmiştir. Hal böyle iken Çin'in 2013'te başlattığı Kuşak-Yol girişiminin kara ayağı olan güzergâhlar, Rusya'dakiler ile Pakistan'a uzanan yol sayılmazsa TRACECA ile bire bir örtüşmektedir. Bu durumda yeni bir projeye ihtiyaç yoktur.

Öte yandan TRACECA projeleri altında 2013'ten önce inşasına başlamış birçok projenin Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde sayılmaya başlandığı görülmektedir. Hatta Kuşak-Yol'un "Yeni İpek Yolu" isimlendirmesi de Kuşak-Yol'un, TRACECA'dan bir bakıma "intihal ettiği" isimlendirmedir. Kuşak-Yol ile Çin, hedef bölgelerdeki limanlar ve güzergâhları ev sahibi devlet açısından ağır şartlarla kiralamakta, hedef ülkeler üzerinde yeni nüfuz alanları oluşturmaktadır. TRACECA örgütlenmesi çerçevesinde her ülke, uluslararası örgüt statüsündeki kurumda yerini almaktadır. Kuşak-Yol'da ise bu tür bir imkan bulunmayıp ekonomik ve teknolojik gücü ile Çin'in dayattığı şartları kabul etmek

³ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği ve Avrasyacı Yaklaşım*, terc: Vugar Imanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, ss. 178-179.

⁴ Aleksandr Dugin, "Pan-Russian Social Movement", *Eurasia*, March 1, 2002, <http://eurasia.com.ru/dugin0103.eng.html>,

⁵ John B. Dunlop, "Aleksandr Dugin's Foundation of Geopolitics", http://www.princeton.edu/lisd/publications/wp_russiaseries_dunlop.pdf.

⁶ Vugar Imanov, *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul, Küre Yayınları, 2008, s. 13

zorunda kalmaktadır. Belirtmek gerekir ki birçok az gelişmiş ülkenin sözleşmelerde yazan sürede Çin'in kabul ettirdiği şartları yerine getiremeyeceği bilinmektedir. Bu durumda uzun vadede bu ülkelerde aşama aşama Pekin'in egemenliğe varan etkinliği kurgulanmaktadır. Bu yüzden daha önce projelerde yer alan bazı ülkeler gelecekteki riskleri dikkate alarak proje güzergâhı ile ilgili sözleşmelerden çekilmişlerdir.⁷

3. Bölgesel Güvenlik ve TRACECA

Gerek Karadeniz'in parçası veya devamı durumundaki su kitleleri, gerekse kıyıdaş bölgeler, tarih boyunca küresel güçlerin rekâbet alanı olarak birçok savaşlara ve dış müdahalelere maruz kalmıştır. Bir tarafta İstanbul Boğazı'nın yer aldığı Anadolu ve Trakya ile Kafkasya, Azak Denizi, Kırım Yarımadası ve diğer tarafta Balkanlar, aynı zamanda küresel stratejiler açısından rekabet veya çatışma alanlarıdır. Dolayısıyla bu bölgenin güvenliğine yönelik büyük tehditler söz konusu olup buna karşı öncelikle kıyıdaş ülkelerin güven ve işbirliği son derece önemlidir. Abhazya ve Güney Osetya'nın fiilen bağımsız olduğu Gürcistan, 27 yıl ülkesinin önemli bir kısmı Ermenistan işgali altında kalan Azerbaycan, Mayıs 2025 itibarıyla devam eden ve ufukta çözümü görünmeyen Rusya-Ukrayna Savaşı, Moldova'da Transdinyester sorunu bunlardan bazılarıdır. Belirtmek gerekir ki etnik, tarihi ve kültürel boyutu olan bir kısmı sıcak çatışma aşamasına gelen uzlaşmazlıklarda önemli ölçüde bölge dışı aktörlerin katkısı bulunmaktadır. Buna karşı bölge ülkelerinin kendi aralarında başta ekonomik olmak üzere ilişkileri arttıkça, uzlaşmazlıkların sürüp gitmesi veya çatışma aşamasına gelme ihtimali azalacaktır. Bu açıdan TRACECA önemli bir zemin oluşturmaktadır.⁸

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ, BSEC: Black Sea Economic Cooperation), Rusya'nın da dahil olduğu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Karadeniz kıyıdaşı ve hinterlandı ülkelerin kurduğu bir uluslararası örgüttür. Bir kısmı belirtilen uzlaşmazlık veya çatışmalardan dolayı bu örgütün de fonksiyonelliği son derece sınırlıdır.⁹ Bununla beraber TRACECA güzergâhının ortasında yer alan Karadeniz ve çevresi, bu proje kapsamında birçok limanlar, karayolları, demiryolları vb. ulaşım sistemlerinin iç içe geçtiği bir bölgedir. Her bir liman, otoyol, demiryolu, depolama alanları vb. tesis ve alanlar, ev sahibi ülke açısından ekonomik değeri olan birimlerdir. Bu tesislerin ve güzergâhların sorunsuz bir şekilde çalışması, bütün üye ülkelerin ekonomik yararına olduğu dikkate alındığında uzlaşmazlıkların yoğunlaştığı Karadeniz bölgesindeki TRACECA tesisleri ve güzergâhları, aynı zamanda ortak yararın gereği olan güvenliğin de gerekçesi haline gelmektedir. Bununla beraber, KEİ kurucu üyelerinden olan Rusya'nın TRACECA üyesi olmaması, bu örgütün etkinliğini zayıflatmaktadır.¹⁰

⁷ Mustafa Bağ, "Çin'in İpek Yolu Projesi Ticari mi Zayıf Ülkelere Kurulan Tuzak mı?", <https://tr.euronews.com/2018/09/02/cin-in-ipek-yolu-projesi-ticari-mi-zayif-ulkelere-kurulan-tuzak-mi->

⁸ Alaeddin Yalçınkaya ve Mehmet Güzel, "Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2021, 6/12, ss.100-124.

⁹ KEİ üyesi ülkeler şunlardır: Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Makedonya, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan; Member States, <https://www.bsec-organization.org/member-states>

¹⁰ Mustafa Aydın, "Regional Cooperation in the Black Sea and the Rule of Institutions", *Perceptions*, Autumn 2005, s. 67.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinin Moskova kontrolü dışında dünya pazarlarına ulaşma aracı durumundaki TRACECA'nın kuruluşu RF tarafından sıcak karşılanmamış, bu yüzden üye olmamıştır. Geçen süre zarfında bu önemli işbirliği zemininde yer almanın Rusya'nın da çıkarlarına olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Bununla beraber halen devam eden çatışmalar, KEİ için söz konusu olduğu gibi TRACECA bünyesinde de iyi niyet temelli işbirliğinin uzakta olduğunu göstermektedir. Öte yandan mesela Ermenistan TRACECA üyesi olduğu halde 27 yıl Azerbaycan topraklarını işgal altında tutmuş olup halen kalıcı barış imzalanmamıştır.¹¹ Bu süreçte, ekonomik ve siyasi gerçeklerin başta diaspora olmak üzere ülke ve bölge dışı saldırgan stratejilerin baskısı yanında Ermenistan'daki Rus varlığının da etkisi büyüktür. Ancak 2025 itibarıyla hem Rusya hem de Ermenistan saldırgan ve yayılmacı politikaların öncelikle kendi ülkelerine zarar verdiğini, karşılıklı güven ve iyi niyete dayalı işbirliğinin kendi çıkarlarına da olduğunu görmeleri gerekmektedir.

TRACECA bünyesindeki mevcut sözleşmeler ve yatırımlar ile ortaya çıkan ulaşım ve işbirliği alt yapısı aynı zamanda Karadeniz bölgesi güvenliği açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı devam ederken, her iki ülke ürünlerinin boğazlardan güvenli geçişi konusundaki işbirliği ve teminatın, bu ülkeler ekonomisi açısından son derece faydalı sonuçları olmuştur. Rusya'nın TRACECA üyeliğinden bağımsız olarak üye ülkeler arasındaki işbirliğinin önemli bir ayağını oluşturan bu örgütlenme, aynı zamanda bölgesel güvenlik açısından dikkate alınması, bu kapsamda ayrıntılı sözleşmelerle desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Rusya'nın bu örgüte üye olması, örgüt ve bölge ülkeleri açısından önemli bir kazanç olacağı beklentisine rağmen mevcut haliyle de TRACECA önemli fonksiyonları yerine getirmekte olup belirli bir başarıya ulaşmıştır. Ulaşım ve taşımadaki bu işbirliğinin önemli ekonomik sonuçları olup bunların bölgesel güvenlik açısından da kıymetli olduğu görülmektedir.

4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve TRACECA

Karadeniz'in iki yakası Balkanlar ve Kafkasya, dünyanın etnik bakımdan en sorunlu bölgelerinden biridir. Asya-Avrupa ve Rusya-Orta Doğu-Afrika geçiş yollarının merkezinde yer alan bu coğrafya, küresel ve bölgesel devletler arasında bir çatışma alanı olmuştur. Tarihte, çoğu küresel egemenlerin çeşitli nedenlerle bu bölgeden geçtiğini veya bu coğrafyaya yerleştiğini görüyoruz. Ayrıca antik çağlarda, yalnızca jeo-stratejik değil, aynı zamanda ekonomik bir öneme de sahipti. Tarihi "İpek Yolu", TRACECA'nın da adı olup daha sonra Kuşak-Yol Girişimi'nin sahiplendiği "Yeni İpek Yolu"nun önemli kolları bu bölge ve çevresinden geçmektedir. Karadeniz ve hinterlandı, küresel ticaret açısından sadece geçiş yolu olmayıp ancak doğal kaynakları, ticaret merkezleri ve üretim imkanlarıyla da jeoekonomik önemi haizdir.

"Ekonomi Politik", ticari ve ekonomik ilişkilerde genel iktisat kanunlarının ötesinde siyasi tercihlerin de dikkate alındığı bir alandır. Dolayısıyla bu alan yalnızca iktisat veya yalnızca siyaset olarak değerlendirilmemekte, fakat ekonomik gerçeklere siyaset de müdahil olmaktadır. Ekonomi ve siyaset alanları çerçevesinde, ekonomi alanındaki her faaliyette politik bir hedef olduğu gibi ilk bakışta siyasi olan bir faaliyette de genellikle

¹¹ TRACECA Member Countries, <https://traceca-org.org/en/countries/>

iktisadi bir maksat bulunabilmektedir.¹² Karadeniz ve çevresinde ulaşım ve iletişim dahil ekonomik faaliyetlerin potansiyeli oldukça büyüktür. Bununla beraber mesela Soğuk Savaş döneminde Türkiye dışındaki ülkeler Demir Perde ülkesi olduğu için Türkiye'nin diğer devletlerle ekonomik ilişkiler oldukça zayıf kalmıştır. Çünkü Türkiye NATO, üyesi olduğundan diğer kıyıdaş ülkeleri Varşova Paktı'nda yer aldığı Karadeniz'deki komşularıyla ticaret, iktisadi bakımdan daha avantajlı olduğu halde bu yol oldukça kısıtlı kalmıştır. Bununla beraber mesela ABD Başkanı Johnson'ın 1964'de Türkiye'yi tehdit eden mektubundan sonra, SSCB ile daha yoğun ekonomik ilişkiler kurularak, petrol ticareti yanında önemli sanayi tesislerin kurulması sağlanmıştır. SSCB'nin kurduğu Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İskenderun Demir-Çelik Fabrikası gibi yatırımların ekonomik olduğu kadar siyasi boyutu da oldukça derindir. Bunun gibi bir dönem Osmanlı gölü olan Karadeniz kıyıdaş ülkeler arasında ekonomik işbirliğinin engellenmesi, siyasi uyuşmazlıkların çatışma aşamasına gelmesine zemin hazırlamıştır. Tersine ekonomik entegrasyon derinleştiği oranda diğer sorunların ortak çıkarlar doğrultusunda, diplomatik yolla çözümü daha kolay olacaktır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı başlangıçta, Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye güzergahı halinde planlandığı, Ermenistan'ın da bunda önemli kazancı olacağı halde, özellikle Türkiye ve Azerbaycan'ın bu köklü işbirliğinin engellenmesi için Ermenistan'ın projede yer alması önlenmiş, ve yaklaşık 200 km daha uzun olan BTC güzergahı inşa edilmek zorunda kalmıştır. Burada ekonomik bakımdan Ermenistan'ın lehine olan proje, politik hesaplarla engellenmeye çalışılmıştır. Komşu veya aynı bölgeyi paylaşan devletlerin işbirliğinin ileri safhaları durumundaki Serbest Ticaret Bölgesi, Ortak Pazar, Gümrük Birliği gibi entegrasyonlar, uluslararası politik ekonomi kapsamında bu süreçlere katılan devletlerin ekonomik refahına katkı sağladığı gibi güvenlik ve istikrar açısından da olumlu sonuçları bulunmaktadır. Aksi durum, yani komşulardaki veya bölgedeki ekonomik gelişmelere ilgisizlik önemli fırsatların kaçırılmasına veya muhtemel krizlere zemin hazırlayabilir. TACIS programının devamı durumundaki, ulaşım entegrasyon demek olan TRACECA, Sovyet coğrafyasındaki ekonomik ve sosyal sarsıntılardan AB ülkelerinin en az zarar görmesi ve aynı zamanda bütün tarafların kazanması için zemin oluşturma hedefine dayanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların yerinde çözümü için AB, öncelikle TACIS programını hazırlanmıştı. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin başta tarım ürünleri olmak üzere, sanayi altyapısı, hammadde ve diğer doğal kaynaklar bakımından zenginliğine karşın yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, aynı zamanda siyasal sorunlar haline gelmişti. Bu sorunların bir adım sonra AB dahil bölge ülkelerini tehdit kapasitesi bulunmaktaydı. BDT ülkelerine teknik yardım olarak tanımlanan TACIS çerçevesinde Kırgızistan'dan Polonya'ya, Hazar ve Karadeniz geçişli karayolu, demiryolu ve denizyolu kısımlarının da yer aldığı TRACECA güzergahı, hükümetler arası kuruluş olarak inşa edildi.¹³ Halen Bakü merkezli uluslararası örgüt statüsündeki bu kuruluş kapsamında, fiziki olarak ihtiyaca göre ulaşım güzergahlarında

¹² Arzu Al ve Gökhan Katıtaş, "UPE: Var Olanın Fark Edilişi", *Uluslararası Politik Ekonomi 1* (ed.: Arzu Al, Meral Balcı, İmam Bakır Kanlı), Savaş Yayınları, Ankara, 2020, s. 39.

¹³ TRACECA Country Maps, <https://traceca-org.org/en/routes/maps-downloads/>

gerekli yatırımları yapılmakta, TRACECA Vizesi ile taşıyıcılar üye ülkeler arasında daha hızlı ve güvenli bir şekilde geçiş yapabilmektedir.

TRACECA güzergâhının açılmasından yaklaşık on yıl sonra 2013'te Çin'in ikili sözleşmelerle kurmaya çalıştığı Kuşak-Yol Girişimi'nin Kuşak kısmında yer alan Orta Koridor olarak bilinen güzergâh önemli ölçüde TRACECA yollarıyla örtüşmektedir. Çin, ikili sözleşmelerle Kuşak-Yol kapsamındaki ülkeleri borçlandırarak uzun vadeli kira sözleşmeleriyle tesisler kurmakta, birçok örnekte olduğu gibi borcunu zamanında ödeyemeyen ülkelerdeki tesis alanına sözleşme gereği el koymaktadır. Bu anlamda Kuşak-Yol Girişiminin, Çin hükümetinin ekonomik ve ticari gücünü kullanarak hedef ülkelere, istediği tuzak şartları dayatarak oluşturduğu, kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu, uluslararası örgüt niteliği olmayan, sadece Çin'in kazançlı çıktığı bir proje olduğu görülmektedir. Bu anlamda ilgili ülkeler sadece ekonomik değil bazı örneklerde görüldüğü gibi egemenlik veya ülke bütünlüğü açısından da riske girmektedir. Buna karşın TRACECA, hükümetler arası kuruluş olarak üye ülke ve örgütlerin ortak kararlarıyla kurulan ve işleyen, Daimî Sekreteryaya ile çalışma gruplarının yönetiminde, sadece bir devletin baskısının söz konusu olmadığı bir örgütlenmedir.¹⁴

Sonuç

Güvenlik, devletin jeopolitik özellikleriyle bağlantılı olarak sadece o ülkenin ulusal sorunu olmayıp fakat diğer komşuları ve bölgeyi paylaştığı ülkeleri de ilgilendiren, dolayısıyla sadece ülkesel değil aynı zamanda bölgesel zeminde ele alınması gereken bir konudur. Bu anlamda uluslararası ortam ve ulusal sınırlar arasında etnik veya coğrafi şartları göre sınırları değişebilen bölge, alandaki her bir ülkenin güvenliği açısından önemli bir zemindir. Her bir devletin etnik, kültürel, ekonomik ve politik gerçekleri ve hedeflerinin diğer komşu ve bölge ülkeleriyle bağlantısı, ilişki veya çelişkisi söz konusudur. Bu unsurların bileşkesi de jeopolitik özellikleriyle özerk bir birim olarak bölgenin güvenlik zeminidir. Mevcut veya potansiyel ilişkilerin bölgesel olduğu kadar küresel önemi de söz konusudur. Aynı bölgeyi paylaşan devletlerin ekonomik refah ve siyasal istikrar yanında güvenlikleri de birbiri ile bağlantılı olup birindeki istikrar bozucu gelişmeler diğerlerini de etkileyebilmektedir.¹⁵ Bölgesel güvenlik kavramıyla özetlenen rekabet ve çatışmaların en aza indirilmesi, işbirliği ve dayanışmanın en üst düzeye çıkması öncelikle bölgedeki devletlerin ortak iradeleriyle mümkündür. Bununla beraber küresel aktörlerin çıkarları, alandaki ülkeler açısından önemli sonuçları olan çatışmaları da teşvik edebilir.

Karadeniz sahildarı devletler olarak Türkiye, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan yanında aynı zamanda KEİ üyeleri olup hinterland alanında yer alan Azerbaycan, Ermenistan, Moldova, Yunanistan, Arnavutluk, Sırbistan ile bu bölgedeki diğer ülkelerin tarihi, kültürel ve ekonomik özelliklerinin önemli ölçüde diğer komşularıyla bağlantısı bulunmaktadır.¹⁶ Bu ilişkiler bütün tarafların çıkarına olacak şekilde düzenlendiğinde ekonomik refah yanında her bir ülkenin güvenliğine de önemli

¹⁴ About TRACECA, <https://traceca-org.org/en/about-traceca/>

¹⁵ Barry Buzan, People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War, Lynne Rienner, 1991, ss: 189-190.

¹⁶ Alaeddin Yalçınkaya, "Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 5, ss. 1-16.

katkısı söz konusudur. Belirtilen alanlarda işbirliği yerine yıkıcı rekabet ve çatışmalar da bütün bölge ülkelerinin ekonomisi kadar güvenliğini de olumsuz etkilemektedir. Esasen genellikle bölge dışı veya küresel aktörlerin de kışkırtmasıyla komşular arasındaki uyuşmazlıklar tırmandırılarak emperyalist güçlerin küresel rekabette öne geçtikleri görülmektedir. Gerek Rusya-Ukrayna Savaşı'nda gerekse başta Azerbaycan-Ermenistan olmak üzere Karadeniz çevresindeki diğer uzlaşmazlık alanlarında önemli ölçüde küresel aktörlerin katkısı bulunmaktadır. Buna karşın bölgedeki ülkelerin ortak çıkarlarına olabilecek işbirliği ve dayanışma alanlarını daha fazla geliştirmek son derece önemlidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gündeme gelen TRACECA projesi, AB tarafından fonlanan Batı Avrupa'dan Kırgızistan'a uzanan kara, deniz, demiryolu ve bağlantılı tesislerle desteklenen uluslararası örgüt statüsünde bir ulaşım ağıdır. Karadeniz ve hinterlandı bu koridorun merkezini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Karadeniz kıyıdaşı ve civarındaki ülkelerin TRACECA zemininde işbirliği bu projenin başarısı kadar taraf devletler arasında güvenlik ve dayanışmanın güçlenmesi açısından da önemli bir araçtır. Bakü merkezli bu projeye, Ermenistan ve İran ile Moskova'nın nüfuz alanındaki birçok devlet taraf olduğu halde Rusya dışarıda kalmaktadır. Karadeniz kıyıdaşı ülkelerin bu zemini olabildiğince güçlendirerek ortak çıkarları gereği aralarındaki uzlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmeleri yolunda güçlü bir zemin kazanacaklardır. Öte yandan Kuşak-Yol Girişimi'nin Orta Koridoru önemli ölçüde TRACECA güzergahını kullanmaktadır. Bununla beraber TRACECA, taraf devletlerin ortak kararları ile yürüyen, ortak çıkarlarının bulunduğu uluslararası kuruluş statüsünde olmasına karşın Kuşak-Yol, Çin'in kontrolünde ve önemli ölçüde istila ve yayılma aracı olarak kullandığı, hedef ülkeler açısından ekonomik olduğu kadar egemenliklerine yönelik tehdit stratejisinin aracıdır. Çin'in bu emperyalist girişimine karşın TRACECA'nın güçlendirilmesi, bölge ülkelerinin ekonomik ve güvenlikleri açısından olduğu gibi egemenlik hakları için de fırsat özelliği taşımaktadır.

Sonuç olarak TRACECA'nın fonksiyonel ve ekonomik yönü ağır bastığı halde, güvenlik ve siyasi boyutları çok daha önemlidir. Bu kurumlaşma sayesinde Kremlin merkezli oluşumlara ihtiyatlı yaklaşan Kafkasya ve Türkistan cumhuriyetlerinin fiili-ekonomik olarak da Rusya'ya bağımlılıktan uzaklaşma süreci başlamıştır. Bu anlamda Kuşak-Yol projesi konusunda tereddütleri bulunan Rusya'nın kendi hedefleri açısından rakip örgütlenme durumundaki TRACECA'ya da mesafeli politikası anlaşılabilir bir durumdur. Bununla beraber TRACECA örgütlenmesinin amacı, Rusya'nın çıkarlarını hedef almaktan ziyade bölge ülkelerinin dünya pazarlarına ulaşması, aynı zamanda sahip oldukları enerji ve diğer kaynakları sömürüye maruz kalmadan pazarlama, ihtiyaçlarını karşılama maksadına dayanmakta idi.¹⁷ Böylece eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki tek alıcı, tek ulaştırıcı, tek satıcı özelliğini siyasi hesaplarla kullanan Moskova yönetiminin eli zayıflamıştır. Buna karşın Kuşak-Yol Girişimi'nin sahibi olan, Rusya'nın da desteği ile Çin, bölgede baskın, etkin, güçlü, rekabet edilemez tek aktör konumuna gelmektedir. Rusya'nın da içinde yer alabileceği TRACECA, Karadeniz bölgesi açısından refah ve güvenliğin ötesinde Rusya açısından da stratejik tehdit boyutu

¹⁷ Alaeddin Yalçınkaya, "TRACECA as a Eurasian Organization", *6th Silk Road International Conference: Globalization and Security in Black and Caspian Seas Region*, Tbilisi-Batumi, May 27- 29, 2011, International Black Sea University, Tbilisi, Georgia; ss.34-42.

artan Çin'e karşı Kuşak-Yol'dan çok daha önce faaliyete geçmiş bölgesel işbirliği ve güvenlik örgütlenmesidir.

KAYNAKLAR

About TRACECA, <https://traceca-org.org/en/about-traceca/>

Al, A. ve Katıtaş, G., “UPE: Var Olanın Fark Edilişi”, *Uluslararası Politik Ekonomi 1* (ed.: A. Al, M. Balcı, İ.B. Kanlı), Savaş Yayınları, Ankara, 2020, ss. 3-46

Aydın, Mustafa, “Regional Cooperation in the Black Sea and the Rule of Institutions”, *Perceptions*, Autumn 2005.

Bağ, Mustafa, "Çin'in İpek Yolu Projesi Ticari mi Zayıf Ülkelere Kurulan Tuzak mı?", <https://tr.euronews.com/2018/09/02/cin-in-ipek-yolu-projesi-ticari-mi-zayif-ulkelere-kurulan-tuzak-mi->

Buzan, Barry, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War*, Lynne Rienner, 1991.

Dugin, Aleksandr, “Pan-Russian Social Movement”, *Eurasia*, March 1, 2002, <http://eurasia.com.ru/dugin0103.eng.html>,

Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği ve Avrasyacı Yaklaşım*, terc: Vugar Imanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

Dunlop, John B., “Aleksandr Dugin’s Foundation of Geopolitics”, http://www.princeton.edu/lisd/publications/wp_russiaseries_dunlop.pdf.

Imanov, Vugar, *Avrasyacılık: Rusya’nın Kimlik Arayışı*, İstanbul, Küre Yayınları, 2008.

Member States, <https://www.bsec-organization.org/member-states>

TRACECA Country Maps, <https://traceca-org.org/en/routes/maps-downloads/>

TRACECA Member Countries, <https://traceca-org.org/en/countries/>

Yalçınkaya, Alaeddin ve Mehmet Güzel, “Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2021, 6/12, ss.100-124.

Yalçınkaya, Alaeddin, “Kuruluşundan Günümüze Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017, 5, ss. 1-16.

Yalçınkaya, Alaeddin, “TRACECA as a Eurasian Organization”, *6th Silk Road International Conference: Globalization and Security in Black and Caspian Seas Region*, Tbilisi-Batumi, May 27- 29, 2011, International Black Sea University, Tbilisi, Georgia; ss. 34-42.

ORTA KORİDOR VE KÜRESEL TİCARETİN GELECEĞİ: ZENGİZUR KORİDORU, TÜRKİYE VE AZERBAYCAN'IN GÜÇLENEN JEOPOLİTİK KONUMU

Yunus TÜRK¹

ÖZET

Küresel ticaret yapısının dönüşmekte olduğu ve çok kutuplu uluslararası sistemin derinleştiği günümüzde, lojistik ve ulaştırma koridorlarının stratejik önemi giderek artmaktadır. Jeopolitik gerilimler, enerji krizleri ve pandemi sonrası tedarik zinciri aksaklıkları, ülkeleri ekonomik dayanıklılığı ve istikrarı artırmak amacıyla güvenli, sürdürülebilir ve maliyet-etkin ticaret yolları arayışına yöneltmiştir. Bu dönüşümde en dikkat çeken gelişmelerden biri, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında geliştirilen ve Orta Asya, Kafkasya ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğrudan bağlantı sağlayan kara temelli en önemli ticaret yollarından biri olan Orta Koridor'un yükselişidir. Kısa transit süresi, düşük taşıma maliyetleri ve bölgesel istikrar gibi avantajlarıyla Orta Koridor, uluslararası ticaret açısından giderek daha cazip bir alternatif haline gelmektedir. Bu çerçevede Zengezur Koridoru, Orta Koridor'un işlevselliğini artıran kritik bir bağlantı noktası olarak öne çıkmaktadır. Azerbaycan ile Nahçıvan arasında doğrudan ulaşım sağlayan bu koridor, Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan ticaret akışını genişleterek bölgesel lojistik geleceğini yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir. Zengezur Koridoru'nun faaliyete geçmesiyle birlikte, Türkiye'nin Türk dünyasıyla entegrasyonu daha da güçlenecek, Azerbaycan ise Kafkasya bölgesinde önemli bir lojistik ve enerji merkezi konumuna gelme fırsatını yakalayacaktır. Karadeniz Havzası'nın sunduğu jeoekonomik potansiyelle birleştiğinde, bu koridor hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın ticaret diplomasisini ve bölgesel güç yansıtımını pekiştirmektedir. Makale, Orta Koridor'un küresel ticaretteki gelişen rolünü, özellikle Zengezur Koridoru aracılığıyla nasıl stratejik olarak güçlendirildiğini incelemektedir. "Orta Koridor'un küresel ticaret yolları içindeki konumu nasıl güçlenmektedir?" ve "Türkiye ile Azerbaycan, bu koridorun verimliliğini artırarak bölgesel ve küresel ticaretin yönünü nasıl etkilemektedir?" gibi temel sorulara odaklanılmaktadır. Literatür taraması, vaka analizi ve jeopolitik veri değerlendirmesi gibi yöntemlerle yürütülen bu çalışmada; akademik kaynaklar, resmî raporlar ve bölgesel analizlerden yararlanılarak, ticaret diplomasisi, altyapı yatırımları ve enerji politikalarının Orta Koridor ile Karadeniz bölgesi üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değişen küresel ticaret rotaları, Karadeniz Havzası, Orta Koridor, Türkiye-Azerbaycan'ın güçlenen bölgesel rolü, Zengezur Koridoru

¹ ORCID ID: 0009-0003-0457-1660, yunus.turk.1989@gmail.com

THE MIDDLE CORRIDOR AND THE FUTURE OF GLOBAL TRADE: THE ZANGEZUR CORRIDOR AND THE STRENGTHENING GEOPOLITICAL POSITION OF TURKEY AND AZERBAIJAN

ABSTRACT

In the context of a transforming global trade structure and a deepening multipolar international system, the strategic importance of logistics and transportation corridors has become increasingly significant. Geopolitical tensions, energy crises, and post-pandemic supply chain disruptions have driven countries to seek secure, sustainable, and cost-effective trade routes to enhance economic resilience and stability. Among the most prominent developments in this transformation is the rise of the Middle Corridor, a key overland trade route developed under China's Belt and Road Initiative, which connects Europe directly through Central Asia, the Caucasus, and Turkey. With advantages such as shorter transit times, lower transportation costs, and regional stability, the Middle Corridor is becoming an increasingly attractive option for international trade. Within this framework, the Zangezur Corridor emerges as a critical linkage that strengthens the Middle Corridor's operational effectiveness. By enabling direct transportation between Azerbaijan and Nakhchivan and expanding trade flows to Europe via Turkey, this corridor is poised to reshape the future of regional logistics. The activation of the Zangezur Corridor is expected to enhance Turkey's integration with the Turkic world and provide Azerbaijan with the opportunity to become a key logistics and energy hub in the Caucasus. When combined with the geo-economic potential of the Black Sea Basin, this corridor significantly reinforces the trade diplomacy and regional power projection of both countries. The article examines the evolving role of the Central Corridor in global trade, particularly how it is strategically strengthened through the Zangezur Corridor. It focuses on key questions such as "How is the position of the Central Corridor strengthening within global trade routes?" and "How are Turkey and Azerbaijan influencing the direction of regional and global trade by increasing the efficiency of this corridor?". Using a combination of literature review, case study analysis and geopolitical data assessment, this research draws on academic sources, official reports and regional analyses to assess the impact of trade diplomacy, infrastructure investments and energy policies on the Central Corridor and the Black Sea region.

Keywords: Black Sea Basin, Middle Corridor, shifting global trade routes, Turkey and Azerbaijan's strengthening regional role, Zangezur Corridor

1. Küresel Ticaretin Değişen Dinamikleri ve Alternatif Koridor Arayışı

Dünya ekonomisi, küresel düzeyde yaşanan krizlerin etkisiyle yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Covid-19 pandemisi, 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna savaşı, enerji tedarikinde yaşanan dalgalanmalar ve artan korumacılık eğilimleri, ülkelerin ticaret politikalarında önemli değişimlere neden olmuştur. Bu gelişmeler, sadece ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik bir yeniden konumlanmayı da beraberinde getirmiştir. Ulaşım, geçmişte olduğu gibi bugün de diğer ekonomik faaliyetlerle olan ilişkisi ve taşıdığı potansiyel nedeniyle dünya ticaretini yönlendiren ekonomik faaliyetlerden biri olarak ekonomiyi doğrudan etkilemektedir (Şenol ve Erbilin, 2022). Ticaret yollarının çeşitlendirilmesi, tedarik zincirlerinin kısaltılması ve alternatif koridorların geliştirilmesi gündemin üst sıralarına yerleşmiştir. Bu bağlamda, Orta Koridor olarak bilinen Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Güzergâhı, Çin’den Avrupa’ya uzanan en etkin kara ve demiryolu ağlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Türkiye ve Azerbaycan, bu güzergâhın stratejik merkezinde yer almakta ve bölgesel lojistik mimarinin şekillenmesinde aktif roller üstlenmektedir (Isayev, 2021) Bu çalışmada, Orta Koridor’un küresel ticaret içindeki yeri ve özellikle Zengezur Koridoru’nun entegrasyonu ile kazanacağı yeni işlevler detaylı biçimde analiz edilmektedir. Küresel ekonomideki kırılmalık, ticaret yolları ve ulaştırma koridorları üzerinde yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Süveyş Kanalı, Malakka Boğazı ve Panama Kanalı gibi dar boğazlara bağımlı olan denizyolu taşımacılığı, maliyet ve süre bakımından zaman zaman dezavantajlı hale gelmektedir. Öte yandan, Kuzey Koridoru olarak bilinen Trans-Sibirya hattı, Rusya’ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle Batı ülkeleri tarafından tercih edilmemektedir. Bu gelişmeler, Çin’in Avrupa’ya olan ihracatında güvenilir ve siyasi açıdan istikrarlı kara yollarına olan talebi artırmıştır. Orta Koridor, bu bağlamda Orta Asya, Kafkasya ve Türkiye üzerinden geçerek Avrupa’ya ulaşan, düşük maliyetli ve sürdürülebilir bir alternatif olarak değerlendirilmektedir (Holslag, 2017).

2. Orta Koridor’un Yapısal ve Stratejik Avantajları

Orta Koridor; Çin’in Xi’an kentinden başlayarak Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa’ya uzanan 6.000 kilometreden uzun bir ulaşım hattıdır (Fallon, 2015). Bu hat, Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu, Marmaray ve Avrupa’daki demiryolu ağlarıyla entegre çalışmaktadır. Orta Koridor’un sunduğu en büyük avantajlardan biri, toplam taşıma süresinin yaklaşık 12-15 gün arasında değişmesi ve bu sürenin denizyoluna göre yarı yarıya daha kısa olmasıdır. Ayrıca Hazar geçişli güzergâh, çevresel sürdürülebilirlik açısından da daha düşük karbon salımı sağlamaktadır. Türkiye’nin Mersin, Filyos ve İstanbul gibi stratejik liman yatırımları ile bu hat daha da entegre hale gelmektedir. Zengezur Koridoru, Azerbaycan ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’ni doğrudan birbirine bağlayan ve Ermenistan sınırları içerisinden geçmesi planlanan stratejik bir bağlantıdır (Polat, 2025). 2020 Karabağ Savaşı sonrasında imzalanan üçlü deklarasyonla bu koridorun hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Zengezur Koridoru’nun işlerlik kazanmasıyla Azerbaycan’dan Nahçıvan’a, oradan da Türkiye’ye uzanan kesintisiz bir kara ve demiryolu hattı oluşacaktır. Bu hat, sadece Azerbaycan’ın batıya açılımını kolaylaştırmayacak, aynı zamanda Türk dünyasının fiziki bağlantısını da pekiştirecektir. Böylece Orta Koridor, Zengezur üzerinden daha doğrudan ve verimli bir hat ile güçlenecektir.

3. Türkiye ve Azerbaycan'ın Bölgesel Entegrasyondaki Rolü

Türkiye, Avrupa ile Asya arasında doğal bir köprü görevi görmektedir. Orta Koridor'un Batı ayağını oluşturan Türkiye, BTK demiryolu, Marmaray tüneli, İstanbul Havalimanı ve liman altyapıları ile koridorun lojistik kapasitesini artırmaktadır. Azerbaycan ise Doğu ayağında yer alarak Alat Limanı, demiryolu modernizasyon projeleri ve enerji iletim hatlarıyla güzergâhın işlerliğini desteklemektedir. İki ülkenin ortak girişimleri sayesinde, koridordaki taşımacılık süreleri azalmış, bürokratik engeller azaltılmış ve bölgesel ticaret hacmi artış göstermiştir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı aracılığıyla gerçekleştirilen diplomatik eşgüdüm, ortak gümrük sistemleri ve dijital koridor uygulamaları ile altyapının yanı sıra kurumsal entegrasyon da sağlanmaktadır. Karadeniz, tarihsel olarak hem enerji taşımacılığında hem de lojistikte önemli bir merkezdir. Türkiye'nin Samsun, Zonguldak ve Trabzon gibi liman şehirleri, Orta Koridor ile entegre edildiğinde Karadeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşan multimodal taşıma ağları oluşmaktadır. Ayrıca Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna gibi ülkelerle geliştirilecek iş birlikleri, Orta Koridor'un Avrupa iç pazarlarına entegrasyonunu kolaylaştıracaktır (Wang, 2015) Enerji iletim hatlarının da bu altyapı ile paralel ilerlemesi, bölgesel enerji güvenliğine katkı sunmaktadır.

4. Sonuç ve Politika Önerileri

Orta Koridor, küresel ticaretin çok kutuplu bir yapıya evrildiği günümüzde, sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve siyasi açılardan da önem kazanmaktadır (Taşkın ve Akıncı, 2024). Türkiye ve Azerbaycan gibi bu güzergâhın merkezinde yer alan ülkeler için Orta Koridor, jeopolitik etkinliklerini artıran bir araç olduğu kadar, bölgesel kalkınma ve diplomatik kapasite inşası açısından da kritik bir işlev üstlenmektedir. Zengezur Koridoru'nun faaliyete geçmesi, bu stratejik vizyonun fiziki altyapı ile desteklenmesini sağlayacak ve Türk dünyası arasındaki entegrasyonu derinleştirecektir. Koridorun potansiyelinden azami ölçüde yararlanmak için üç temel politika alanında bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Birincisi, lojistik ve dijital altyapıların entegre edilmesi elzemdir (Esmer, 2017). Blokzincir tabanlı gümrük ve lojistik sistemleri, tedarik zincirlerinde şeffaflığı artırarak maliyetleri düşürmektedir. Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan'ın, bölgesel dijital ağları geliştirerek Orta Koridor'un teknolojik kapasitesini artırmaları gerekmektedir. İkincisi, fiziksel ulaştırma altyapısının bölgesel ölçekli uyumlaştırılması sağlanmalıdır. Çok modlu taşımacılığı destekleyen entegre liman, demiryolu ve karayolu sistemleri, hem transit sürelerini azaltacak hem de yatırım getirisini artıracaktır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, Marmaray bağlantısı ve Filyos Limanı gibi projelerin entegrasyonu bu noktada stratejik önemdedir. Üçüncüsü, diplomatik eşgüdüm ve kurumsal bütünleşme süreçlerinin daha da kurumsallaşması gerekmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında yürütülecek ortak ulaşım politikaları, koridorun sürdürülebilirliğini sağlayacak uzun vadeli bir vizyonun zeminini oluşturabilir. Bu tür kurumsal yapıların güçlendirilmesi, aynı zamanda ticaretin siyasallaşması riskini de azaltacaktır. Sonuç olarak, Türkiye ve Azerbaycan'ın bu süreci yalnızca ekonomik fırsatlar çerçevesinde değil, aynı zamanda bölgesel barış, dayanışma

ve kalkınma hedefleri doğrultusunda değerlendirmesi gerekmektedir. Orta Koridor'un başarısı, vizyoner liderlik, bölgesel iş birliği ve çok katmanlı diplomasi ile mümkündür. Bu süreçte atılacak her somut adım, bölgenin küresel ticaret sistemindeki konumunu daha da güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

Şenol, Celal, and Süheyla Üçışık Erbilin. "Analysis of the Impact of the Middle Corridor on Türkiye in Terms of Geopolitics and Economy in the OBOR Initiative." *Coğrafya Dergisi (Journal of Geography)*, no. 45 (2022): 161–180

Isayev, Anar. "Azerbaijan's Strategic Role in the Middle Corridor." *Caucasus Strategic Studies Quarterly* 8, no. 3 (2021): 23–38.

Polat, D. Ş. Zengezur Koridoru: Türkiye-Azerbaycan ilişkileri bağlamında stratejik, ekonomik ve bölgesel çıkarımlar. *İstanbul Kent University Journal of Political, Social and Strategic Research*. (2025): 144-173.

Taşkın, E. ve Akıncı, Ö.S. (2024). Orta Koridorun Tedarik Zinciri Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye'nin Rolü. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26(47), 1128-1144.

Esmer, Serkan. "Küresel Terminal Operatörleri İçin Türkiye'nin Önemi ve OBOR Ulaştırma Stratejisi." *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi* 9, no. 2 (2017): 25–46.

Holslag, Jonathan. "How China's New Silk Road Threatens European Trade." *The International Spectator* 52, no. 1 (2017): 46–60. <https://doi.org/10.1080/03932729.2017.1265762>.

Fallon, Theresa. "The New Silk Road: Xi Jinping's Grand Strategy for Eurasia." *American Foreign Policy Interests* 37, no. 3 (2015): 140–147. <https://doi.org/10.1080/10803920.2015.1056682>.

Wang, Yiwei. "China's 'New Silk Road': A Case Study in EU–China Relations." In *Xi's Policy Gambles: The Bumpy Road Ahead*, edited by Alessia Amighini and Axel Berkofsky, 103–115. Milan: ISPI, 2015. <https://www.ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/xipolicygambles.pdf>.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNE ETKİSİ: EKONOMİK VE LOJİSTİK PERSPEKTİF

Medihanur ARGALI¹

ÖZET

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)'nin Karadeniz bölgesindeki jeopolitik etkisini ekonomik ve lojistik açılardan analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türk dünyasının giderek kurumsallaşan iş birliği yapısı olan TDT'nin, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle ve bölge hinterlandıyla kurduğu bağlantılar, bölgesel entegrasyon açısından dikkat çekici gelişmeler sunmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; TDT'ye üye devletlerin strateji belgeleri, bölgesel kalkınma planları ve ulaşım projeleri içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin öncülüğündeki Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Orta Koridor ve önerilen Zengezur Koridoru gibi ulaştırma ağlarının Karadeniz'e entegrasyon potansiyeli incelenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre TDT, Karadeniz üzerinden Avrupa ile doğrudan bağlantı kurma yönünde önemli adımlar atmaktadır. Özellikle enerji ve ulaştırma alanındaki çok taraflı yatırımlar, Karadeniz bölgesinde Türk Dünyası'nın stratejik etkisini artırmaktadır. Lojistik açıdan, bölge ülkeleri arasında karşılıklı bağımlılığı artıran yapılar gelişmekte; bu da bölgesel iş birliğini güçlendirmektedir. Sonuç olarak Karadeniz'in yalnızca bir geçiş bölgesi değil; Türk Devletleri için stratejik bir bütünleşme alanı haline geldiği değerlendirilmektedir. Bu durum, TDT'nin kurumsal kapasitesinin artırılmasıyla birlikte Karadeniz bölgesinde barış, istikrar ve ekonomik kalkınmaya katkı sunabilecek yeni iş birliği modellerinin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Karadeniz, Jeopolitik, Lojistik, Ekonomik İş Birliği

THE IMPACT OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES ON THE BLACK SEA GEOPOLITICS: ECONOMIC AND LOGISTIC PERSPECTIVE

ABSTRACT

This study aims to analyze the geopolitical impact of the Organization of Turkic States (OTS) in the Black Sea region from economic and logistical perspectives. As an increasingly institutionalized cooperation structure of the Turkic world, the OTS' connections with the Black Sea littoral states and the regional hinterland offer remarkable developments in terms of regional integration. Qualitative research method was adopted in the study; strategy documents, regional development plans and transportation projects of the OTS member states were evaluated through content analysis. In addition, the integration potential of Turkey-led transportation networks such as the Baku-Tbilisi-Kars railway, the Central Corridor and the proposed Zangezur Corridor to the Black Sea was

¹ Dr. Arş. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-0777-7077, medihanurarg@hotmail.com

examined. According to the findings of the research, the OTS is taking important steps towards establishing direct connections with Europe through the Black Sea. Multilateral investments, especially in energy and transportation, increase the strategic influence of the Turkic World in the Black Sea region. Logistically, structures that increase interdependence among the countries of the region are developing, which strengthens regional cooperation. In conclusion, it is assessed that the Black Sea has become not only a transit zone but also a strategic integration area for the Turkic States. This makes it possible to develop new cooperation models that can contribute to peace, stability and economic development in the Black Sea region by increasing the institutional capacity of the OTS.

Keywords: Organization of Turkic States, Black Sea, Geopolitics, Logistics, Economic Cooperation

1. Giriş

21. yüzyılın başlarından itibaren Avrasya coğrafyası, küresel güç rekabetinin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bu süreçte Karadeniz bölgesi, Avrupa ile Asya arasında stratejik bir köprü işlevi görerek jeopolitik, ekonomik ve lojistik açılardan önem kazanmıştır. Türkiye'nin öncülüğünde yeniden yapılandırılan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) sadece Türkistan'da değil aynı zamanda Karadeniz havzasında da bölgesel bir aktör olarak öne çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışma, TDT'nin Karadeniz bölgesine yönelik açılımını ekonomik ve lojistik bağlamda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. TDT'nin bölgeyle kurduğu çok taraflı ilişkiler, ulaştırma ağları, enerji yatırımları ve ticaret koridorları, Türk Dünyası'nın bölgesel entegrasyon kapasitesini artırmakta; Karadeniz'i bir etkileşim havzası olarak yeniden tanımlamaktadır. Özellikle Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan'ın lojistik stratejileri ve ulaştırma projeleri, Karadeniz bölgesinde yeni bir jeoekonomik denge inşa etmektedir.

Çalışmada, TDT'nin Karadeniz jeopolitiğindeki rolü kurumsal belgeler, ulaştırma altyapısı verileri ve mevcut akademik literatür ışığında analiz edilecektir. Böylece Türk Dünyası'nın bölgesel etki kapasitesinin Karadeniz bağlamında nasıl şekillendiği ortaya konulacaktır.

2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kurumsal Yapısı ve Stratejik Vizyonu

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), temelleri 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile atılan ve 2021 yılında kurumsal yapısı güçlendirilerek günümüzdeki adını alan çok taraflı bir iş birliği platformudur. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın tam üyeliğiyle faaliyet gösteren TDT, gözlemci üye olarak Türkmenistan ve Macaristan'ı da kapsayan geniş bir Avrasya vizyonuna sahiptir. Örgütün temel hedefi, ortak tarih, dil, kültür ve değerler temelinde siyasi, ekonomik, kültürel ve ulaştırma alanlarında çok yönlü iş birliğini geliştirmektir.²

² Mevlüt Akçapa, "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi", Avrasya Uluslararası Araştırmalar

TDT'nin stratejik belgeleri incelendiğinde, örgütün sadece kültürel bağları güçlendirmeyi değil aynı zamanda enerji, ulaştırma, dijitalleşme ve güvenlik gibi alanlarda bölgesel entegrasyonu artırmayı amaçladığı görülmektedir. Bu kapsamda 2021'de kabul edilen "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi", örgütün uzun vadeli hedeflerini ortaya koymasından önem arz etmektedir. Belgede, ulaştırma bağlantılarının geliştirilmesi, Orta Koridor'un etkinleştirilmesi, enerji iş birliği ve lojistik merkezlerin kurulması gibi Karadeniz'i doğrudan ilgilendiren hedefler yer almaktadır.³

Karadeniz bölgesi, bu vizyon içinde sadece coğrafi bir sınır değil Türk Dünyası'nın Avrupa ile entegrasyonunu sağlayacak bir köprü olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin NATO ve AB ile olan ilişkileri, Azerbaycan'ın enerji politikaları, Kazakistan ve Özbekistan'ın lojistik yatırımları dikkate alındığında⁴ TDT üyeleri arasında Karadeniz'e uzanan çok katmanlı stratejik bir eğilim şekillenmektedir.

3. Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik ve Lojistik Önemi

Karadeniz, tarih boyunca Avrasya'nın doğusu ile batısını birbirine bağlayan stratejik bir geçiş noktası olarak öne çıkmıştır. Günümüzde ise bu bölge, enerji hatları, ulaştırma koridorları, ticaret yolları ve güvenlik denkleminde hayati bir yer tutmaktadır. Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya ve Gürcistan gibi ülkelerin kıyıdaş olduğu Karadeniz hem NATO'nun doğu sınırı hem de Rusya'nın güney cephesi olarak jeopolitik rekabetin merkezlerinden biridir.

Karadeniz'in önemi yalnızca güvenlik boyutuyla sınırlı değildir. Bölge, Avrupa ile Asya arasındaki ticaretin önemli bir kısmını taşıyan Orta Koridor (Trans-Hazar Doğu-Batı Orta Koridoru) güzergâhının da odak noktası hâline gelmiştir. Bu koridor, Çin'den başlayıp Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanmakta; Karadeniz limanları bu bağlantının hem transit hem de dağıtım merkezleri olarak işlev görmektedir. Karadeniz'in lojistik potansiyeli, TDT açısından da dikkat çekicidir. Türkiye'nin Marmara ve Karadeniz limanları (Ambarlı, Samsun, Zonguldak), Azerbaycan'ın Bakü limanı, Kazakistan'ın Aktau ve Kuryk limanları ve Türkmenistan'ın Türkmenbaşı limanı bu ağın kilit noktalarını oluşturmaktadır. Bu altyapılar, Türkistan ile Avrupa arasındaki mal akışının hızlandırılması ve çeşitlendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Buna ek olarak, Karadeniz çevresindeki ulaşım projeleri (Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Zengezur Koridoru, Marmaray ve demir yolu bağlantıları) sayesinde bölge, sadece bir geçiş hattı değil; aynı zamanda ekonomik bütünleşmenin merkezlerinden biri

Dergisi 11, s. 475 (2023): 34; Donghui Du, "Turkey's Promotion of the Integration of Turkic States: Context, Practice, and Influence." BRIQ Journal 5, 412–428 (2024): 4.

3 İsmail Koyuncu, "Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik, Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler", Akademik Bakış Dergisi, s.3, (2022); İbrahim Toraman, "The Roles of the Organization of Turkic States (OTS) in International Trade Logistics and European Union's (EU) Energy Supply Security." Eurasian Journal of Business and Economics, 15, 25–28 (2023):1.

4 Muhammadsidiqov, M. M. Zamonaviy Xalqaro Munosabatlarning Mintaqaviy Jihatlar. Toshkent: Qaqnus Media, (2019). https://renessans-edu.uz/files/books/2024-12-18-10-09-01_0761f96698b450729331d8801128eade.pdf.

hâline gelmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında güvenli ve alternatif koridor arayışlarının artması, Karadeniz'in Türk Dünyası için stratejik önemini daha da artırmıştır. Sonuç olarak, Karadeniz, Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel açılımında yalnızca bir lojistik kavşak değil aynı zamanda çok boyutlu jeopolitik bir etki alanı olarak yeniden tanımlanmaktadır.

4. TDT ve Karadeniz Bölgesi Arasındaki Ekonomik ve Ulaştırma Bağlantıları

Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel vizyonu, sadece siyasi ve kültürel yakınlaşmayı değil aynı zamanda altyapı bazlı ekonomik bütünleşmeyi de kapsamaktadır.⁵ Bu bağlamda Karadeniz bölgesi, TDT üyesi ülkelerin Avrupa ile entegrasyonunun kilit halkası olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 1. TDT Ülkeleri ve Karadeniz Lojistik Erişimi

Ülke	Karadeniz'e Doğrudan Erişim	Karadeniz'e Açılım Projeleri
Türkiye	Evet	Zonguldak, Samsun, BTK Hattı, Marmaray
Azerbaycan	Hayır	BTK Hattı, Zengezur Koridoru
Kazakistan	Hayır	Orta Koridor, Aktau Limanı, Hazar Geçişi
Özbekistan	Hayır	BTK üzerinden taşımacılık
Kırgızistan	Hayır	Kara hatlarıyla entegre bağlantılar
Türkmenistan	Hayır	Türkmenbaşı Limanı, Hazar Geçişi

4.1. Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu Hattı ve Türkiye'nin Rolü

2017 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattı, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üçgeninde kurulan stratejik bir lojistik altyapıdır. Çin'den Avrupa'ya uzanan Orta Koridor'un en kritik ayağı olan bu hat hem transit süreleri azaltmakta hem de Rusya'ya bağımlı olmayan bir güzergâh sunmaktadır. TDT açısından BTK hattı, Türk Dünyası'nın

⁵ Turkiy davlatlarning o'zaro manfaatli integratsiyasi – barqaror taraqqiyot kafolati: Xalqaro ilmiyamaliy konferensiya materiallari (Toshkent, 29-30 Mart 2024) – Toshkent: TSTrU, 2024.

kendi içinde entegre bir demiryolu ağı kurma iradesinin somut bir göstergesidir. Türkiye'nin bu süreçte hem finansal hem teknik destek sağlaması, Karadeniz bölgesine açılmak isteyen Türkistan ülkeleri için güvenli ve maliyet etkin bir rota oluşturmuştur. Samsun ve Zonguldak limanlarına bağlantılar, hattın Karadeniz'le entegrasyonunu sağlamaktadır.

4.2. Orta Koridor ve Zengezur Koridoru Projeleri

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde şekillenen Orta Koridor, TDT ülkeleri için alternatif bir Avrasya ticaret yolu olarak büyük önem taşımaktadır. Bu koridor, Çin-Kazakistan-Hazar-Azerbaycan-Türkiye-Avrupa güzergâhını izleyerek hem doğu-batı ekseninde mal taşımacılığını kolaylaştırmakta hem de Karadeniz'e kıyıdaş limanlarla doğrudan bağlantı sağlamaktadır. Bu güzergâhın tamamlayıcı unsurlarından biri de önerilen Zengezur Koridorudur. Azerbaycan'ın Nahçıvan üzerinden Türkiye ile kara bağlantısını sağlayacak olan bu hat hem BTK hattını destekleyecek hem de TDT içinde doğrudan fiziksel entegrasyonu güçlendirecektir. Zengezur'un faaliyete geçmesi hâlinde Türk Dünyası'ndan Karadeniz limanlarına ulaşım daha doğrudan ve hızlı hale gelecektir.⁶

4.3. Karadeniz Limanları ve Lojistik Merkezler

Karadeniz bölgesindeki liman altyapıları, TDT'nin bölgesel erişimi açısından stratejik önemdedir. Türkiye'nin Karadeniz kıyısındaki limanları (Samsun, Zonguldak, Trabzon), Türkistan'dan gelen malların Avrupa'ya aktarımında birer dağıtım merkezi rolü oynamaktadır. Aynı şekilde, Azerbaycan'ın Bakü Limanı ve Kazakistan'ın Aktau Limanı Hazar geçişi üzerinden Karadeniz limanlarına bağlanmaktadır.⁷ Bu limanlar etrafında gelişen serbest bölgeler, lojistik merkezler ve demiryolu bağlantıları, Türk Dünyası'nın Karadeniz üzerinden Avrupa pazarına açılmasını mümkün kılmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Karadeniz limanları çevresinde kurduğu lojistik üsler hem depolama hem de gümrükleme süreçlerini kolaylaştırmaktadır.

5. Bulgular: TDT'nin Karadeniz'e Açılımlında Fırsatlar ve Zorluklar

5.1. Fırsatlar

a) Çok Katmanlı Entegrasyon Potansiyeli: TDT'nin Karadeniz bölgesine yönelimi sadece fiziksel altyapı üzerinden değil siyasi, ekonomik ve kültürel katmanları da içerecek şekilde bütüncül bir entegrasyon vizyonunu yansıtmaktadır. Türkiye'nin NATO ve Gümrük Birliği üyeliği, Azerbaycan'ın enerji ihracat kapasitesi, Kazakistan ve Özbekistan'ın doğrudan yatırım eğilimleri bu bütünleşmeyi desteklemektedir. Karadeniz üzerinden Avrupa pazarına entegrasyon, Türk Dünyası'na küresel sistemde daha görünür bir pozisyon kazandırma potansiyeli taşımaktadır.⁸

⁶ Nazrin Alizada, "Bölgeselcilikğin Yeni Dinamiği: Türk Devletleri Teşkilatı ve Azerbaycan" MUTAD, Türk Devletleri Teşkilatı (Dünü, Bugünü, Yarını) Özel Sayısı, s.21-25 (2025).

⁷ Старый новый Тюркский коридор, 23 мая 2023, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/staryy-novyy-tyurkskiy-koridor/>, erişim 5.5.2025

⁸ П. Ш. Оруджев, "Роль расширения TRACECA в экономической интеграции стран тюркского мира." Современная научная мысль с.174–180 (2019): 2.

b) Alternatif Koridorlara Artan Talep: Rusya-Ukrayna Savaşı ve Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ndeki yavaşlamalar, güvenli ve öngörülebilir ticaret rotalarına olan ihtiyacı artırmıştır. Bu çerçevede Orta Koridor ve Karadeniz bağlantılı ulaştırma projeleri, Türk Dünyası için stratejik bir alternatif haline gelmiştir. Avrupa ülkeleri, bu yeni güzergâhı destekleyerek, tedarik zincirlerini çeşitlendirme çabası içindedir.⁹

c) Lojistik Teknolojiler ve Dijitalleşme: TDT ülkeleri arasında dijital gümrük sistemleri, taşımacılıkta izlenebilirlik ve ortak lojistik merkezleri kurulmasına yönelik irade artmaktadır.¹⁰ Türkiye'nin dijital altyapıdaki öncülüğü ve Türkistan ülkelerinin bu sistemleri adapte etmeye başlaması, Karadeniz odaklı lojistik iş birliğini daha verimli ve hızlı hale getirebilir.

5.2. Zorluklar

a) Kurumsal Uyum Eksikliği: TDT henüz Avrupa Birliği benzeri bir ekonomik bütünleşme yapısı oluşturabilmiş değildir. Ortak gümrük politikaları, lojistik standartlar, altyapı yatırımlarının eş güdümü gibi alanlarda kurumsal uyum eksikliği bulunmaktadır. Bu durum, Karadeniz bölgesine yönelik projelerde uygulama sorunlarına neden olabilmektedir.¹¹

b) Jeopolitik Gerilimler ve Güvenlik Riskleri: Karadeniz, NATO-Rusya rekabetinin merkezlerinden biridir. Türkiye'nin Batı ittifaklarıyla ilişkisi, Azerbaycan'ın Karabağ sonrası dengesi, Kazakistan'ın Çin-Rusya arasında yürüttüğü çok yönlü dış politikası; bölgesel uyum kadar jeopolitik gerilim potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Güvenlik riskleri, özellikle ulaştırma hatlarının güvenliği açısından dikkatle izlenmelidir.¹²

c) Liman ve Ulaştırma Altyapılarının Asimetrisi: TDT ülkeleri arasında ulaştırma altyapısı açısından ciddi eşitsizlikler mevcuttur. Türkiye oldukça gelişmiş bir demiryolu ve liman ağına sahipken Türkistan ülkelerinin bazı bölgelerinde hala altyapı eksiklikleri görülmektedir. Bu durum, Karadeniz'e entegre olacak koridorların sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır.

Bu analiz sonucunda görülmektedir ki TDT'nin Karadeniz bölgesine açılımı ciddi fırsatlar sunmakta ancak bu fırsatların etkin biçimde değerlendirilmesi, kurumsal yapıların güçlendirilmesi ve bölgesel jeopolitik dengelerin dikkatli yönetilmesiyle mümkündür.

Sonuç

⁹ Джемаловна, Эшба Элана. "Причерноморье: регион соперничества или сотрудничества?" КиберЛенинка, с. 34 (2021).

¹⁰ Reksane Ceferova, Türk Dünyasında Ekonomik ve Siyasi Entegrasyon, <https://udiad.org/turk-dunyasinda-ekonomik-ve-siyasi-entegrasyon/>, erişim 5.5.2025.

¹¹ Murat Koray, Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi Kavramının Türkiye'nin Jeopolitiğine Etkileri, 08.02.2025, <https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/genisletilmis-karadeniz-bolgesi-kavraminin-turkiyenin-jeopolitigine-etkileri-3631>, erişim 4.5.2025; Antonia Colibasanu, Turkey's Evolving Geopolitical Strategy in the Black Sea, Foreign Policy Research Institute, Eurasia Program, December 2024, <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2024/12/turkeys-evolving-geopolitical-strategy2.pdf>.

¹² Михаил Немтырев, Тюркские государства строят суверенный коридор, 2024, <https://expert.ru/v-mire/tyurkskie-gosudarstva-stroyat-suverennyi-koridor/>, erişim 4.5.2025.

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Karadeniz bölgesine yönelik stratejik açılımını ekonomik ve lojistik boyutlarıyla ele almıştır. Türk Dünyası'nın kurumsal düzeyde bütünleşme sürecinde, Karadeniz'in yalnızca coğrafi bir sınır değil; Avrupa ile entegrasyonun kilit güzergâhı olduğu ortaya konmuştur. Türkiye'nin liderliğinde yürütülen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Orta Koridor ve önerilen Zengezur Koridoru gibi altyapı projeleri, bu stratejik açılımın somut yansımaları olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulguları, TDT'nin Karadeniz üzerinden Avrupa ile kurduğu bağlantıların hem ekonomik hem de jeopolitik düzlemde ciddi fırsatlar barındırdığını göstermektedir. Özellikle alternatif ticaret koridorlarına olan ihtiyaç, bölge ülkeleri için Karadeniz'i stratejik bir merkez hâline getirmiştir. Ancak bu sürecin sürdürülebilir olması, TDT içinde kurumsal eşgüdümün sağlanmasına, güvenlik risklerinin yönetilmesine ve altyapı yatırımlarının dengeli biçimde geliştirilmesine bağlıdır.

Sonuç olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın Karadeniz bölgesindeki rolü, klasik jeopolitik analizlerin ötesine geçerek çok boyutlu bir bölgesel entegrasyon vizyonunun parçası hâline gelmiştir. TDT'nin kurumsal kapasitesinin artırılması, ortak dijital lojistik sistemlerin hayata geçirilmesi ve liman altyapılarının entegrasyonu sayesinde, Karadeniz bölgesi Türk Dünyası için sadece bir geçiş noktası değil aynı zamanda ekonomik kalkınma ve bölgesel uyumun merkezlerinden biri olabilir.

KAYNAKÇA

Abdullayev, Barxayotjon, and Саида Корганова. 2024. *Turkiy Davl atl arning o'z aro M anfa atli Integr atsiyasi - B arq aror T ar aqqiyot K afol ati // Mutually Beneficial Integration of the Turki c States - a Guarantee of Sustainable Development*. Tashkent State Transport University. https://www.academia.edu/120236246/Turkiy_d%D0%B0vl%D0%B0tl%D0%B0rnin_g_o_z%D0%B0ro_m%D0%B0nf%D0%B0%D0%B0tli_integr%D0%B0tsiyasi_b%D0%B0rq%D0%B0ror_t%D0%B0r%D0%B0qqiyot_k%D0%B0fol%D0%B0ti_Mutually_Beneficial_Integration_of_the_Turki%D1%81_States_a_Guarantee_of_Sustainable_Development.

Akçapa, Mevlüt. "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 11, no. 34 (2023): 473–491.

Alizada, Nazrin. "Bölgeselciliğin Yeni Dinamiği: Türk Devletleri Teşkilatı ve Azerbaycan" *MUTAD*, (2025), Türk Devletleri Teşkilatı (Dünü, Bugünü, Yarını) Özel Sayısı, 18–40, DOI: 10.16985/mtad.1604715

Ceferova, Reksane. *Türk Dünyasında Ekonomik ve Siyasi Entegrasyon*, <https://udiad.org/turk-dunyasinda-ekonomik-ve-siyasi-entegrasyon/>, erişim 5.5.2025.

Colibasanu, Antonia. *Turkey's Evolving Geopolitical Strategy in the Black Sea*, Foreign Policy Research Institute, Eurasia Program, December (2024).

Du, Donghui. "Turkey's Promotion of the Integration of Turkic States: Context, Practice, and Influence." *BRIQ Journal* 5, no. 4 (2024): 412–428. <https://briqjournal.com/sites/default/files/yazi-ici-dosyalar/2024-09/Du%20Donghui%20ENG.pdf>

Koray, Murat. Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi Kavramının Türkiye'nin Jeopolitiğine Etkileri, 08.02.2025, <https://strasam.org/analiz-ve-raporlar/analiz/genisletilmis-karadeniz-bolgesi-kavraminin-turkiyenin-jeopolitigine-etkileri-3631>, erişim 4.5.2025.

Koyuncu, İsmail. "Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik, Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler." *Akademik Bakış Dergisi*, no. 0 (2022): 1–15. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3141492>

Muhammadsidiqov, M. M. *Zamonaviy Xalqaro Munosabatlarning Mintaqaviy Jihatlar*. Toshkent: Qaqnus Media, (2019). https://renessans-edu.uz/files/books/2024-12-18-10-09-01_0761f96698b450729331d8801128eade.pdf.

Toraman, İbrahim. "The Roles of the Organization of Turkic States (OTS) in International Trade Logistics and European Union's (EU) Energy Supply Security." *Eurasian Journal of Business and Economics* 15, no. 1 (2023): 23–40. <https://www.researchgate.net/publication/380131595>.

Джемаловна, Эшба Элана. "Причерноморье: регион соперничества или

сотрудничества?" КиберЛенинка, (2021).

Немтырев, Михаил. Тюркские государства строят суверенный коридор, 2024, <https://expert.ru/v-mire/tyurkskie-gosudarstva-stroyat-suverennyi-koridor/>, erişim 4.5.2025.

Оруджев, П. Ш. "Роль расширения TRACECA в экономической интеграции стран тюркского мира." Современная научная мысль 2 (2019): 174–180. <https://www.researchgate.net/publication/337818986>.

Старый новый Тюркский коридор, 23 мая 2023, <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/postsoviet/staryy-novyy-tyurkskiy-koridor/>, erişim 5.5.2025.

TRUMP'S POLICIES: A COMPARISON OF INTERVENTIONS IN THE GAZA AND UKRAINE WARS

Shaymaa Raed BDRAN¹

ABSTRACT

This article examines the impact of Donald Trump's negotiation strategies on the management of the wars in Gaza and Ukraine. Based on Trump's writings and speeches, the article primarily seeks to analyze his understanding of the nature and foundations of the political process, in the context of understanding his role as a mediator during the two wars and his influence on the warring parties. The article also explains Trump's basic negotiating methodologies, particularly in the fields of business and real estate, and his advice on how to take advantage of opportunities and successfully close deals. It also explains how these same principles were reflected in his political strategies, particularly after his return to the U.S. presidency in November 2024.

The research begins by attempting to understand Trump's mentality and his political and business background, to assess how this background influenced his interventions during Israel's war on Gaza and Russia's war on Ukraine. This is done while taking into account that Trump's personality as a political actor plays a significant role in shaping U.S. foreign policy, taking advantage of the extensive powers the U.S. political system grants to the president. The research relies on two main approaches: a comparative analytical approach, which compares Trump's positions in both wars, and a case study approach, which analyzes each conflict separately to assess the impact of his decisions on the political and humanitarian situation in both regions.

Keywords: Gaza, Ukraine, comparison, Trump's policies, war, economic repercussions, political and diplomatic dimensions.

TRUMP'IN POLİTİKALARI: GAZZE VE UKRAYNA SAVAŞLARINDAKİ MÜDAHALELERİN KARŞILAŞTIRILMASI²

ÖZET

Bu makale, Donald Trump'ın müzakere stratejilerinin Gazze ve Ukrayna savaşlarının yönetimi üzerindeki etkisini incelemektedir. Trump'ın yazıları ve konuşmalarına dayanarak, makale öncelikle onun siyasi sürecin doğası ve temellerine ilişkin anlayışını, iki savaş sırasında arabulucu olarak oynadığı rol ve çatışan taraflar üzerindeki etkisi bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale ayrıca Trump'ın özellikle iş dünyası ve emlak alanındaki temel müzakere yöntemlerini, fırsatlardan nasıl yararlanılacağına ve anlaşmaların nasıl başarıyla sonuçlandırılacağına dair tavsiyelerini incelemektedir. Bu

¹ shaymaabdran41@gmail.com

² Türkçe Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

ilkelerin, özellikle Kasım 2024'te tekrar ABD başkanı olmasından sonra, siyasi stratejilerine nasıl yansıdığını da ele almaktadır.

Araştırma, öncelikle Trump'ın zihniyetini, siyasi ve ticari geçmişini anlamaya çalışmaktadır. Burada amaç, Trump'ın bu geçmişinin, İsrail'in Gazze'de yürüttüğü savaş ile Rusya'nın Ukrayna'da yürüttüğü savaşa yönelik müdahalelerini nasıl etkilediğini değerlendirmektir. Bu yapılırken, Trump'ın bir siyasi aktör olarak kişiliğinin, ABD siyasi sisteminin başkana tanıdığı geniş yetkilerden yararlanarak, ABD dış politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulmaktadır. Araştırma iki temel yaklaşıma dayanmaktadır: Trump'ın her iki savaşta takındığı tutumları karşılaştıran karşılaştırmalı analitik yaklaşım ve her bir çatışmayı ayrı ayrı inceleyerek kararlarının her iki bölgedeki siyasi ve insani durum üzerindeki etkisini değerlendiren vaka incelemesi yaklaşımı.

Anahtar Kelimeler: Gazze, Ukrayna, karşılaştırma, Trump'ın politikaları, savaş, ekonomik sonuçlar, siyasi ve diplomatik boyutlar.

1. Introduction

In his book "The Art of the Deal," Donald Trump explains the rules of negotiation for concluding a successful deal and the importance of exploiting opportunities within these parameters. During his presidency, Donald Trump began applying these rules, which he acquired as a businessman, to the political level. This was evident in his use of populist rhetoric to frame and justify these rules. Here, it can be said that Trump, in addition to being a right-wing populist promoting economic nationalism, was also very close to aggressive realism in the political sphere, as evidenced by his assessment of interests, gains, and losses in the context of international relations. Recently, during two wars—the Gaza War and the Ukraine War—he acted based on these principles. In the Gaza War, he played a role in stopping the war, while simultaneously proposing a restructuring of the region based power dynamics and the imposition of a new status quo. Regarding the war on Ukraine, he adopted a more flexible stance toward Russia, emphasizing conflict de-escalation. This may have stemmed from efforts to ease international tensions that could have an impact on American interests, or as an attempt to reshape the dynamics of the favor of U.S. strategic interests. Therefore, this paper seeks to analyze Trump's position on conflict management in both the Gaza and Ukraine wars, the motivations for his behavior, and its implications for his potential future interventions.

How do Donald Trump's strategies in trade negotiations affect the repercussions of the Gaza and Ukraine wars, and what are the political and humanitarian dimensions of this impact on the situations in both regions?

2. Methodology

The article relies primarily on two approaches: a comparative analytical approach, which compares Trump's positions on the Gaza and Ukraine wars, in the context of examining the extent to which his negotiating strategy has influenced his adoption of similar interventions in both wars. The case study approach, which analyzes the Gaza and

Ukraine wars as two separate instances, examines Trump's decisions regarding each conflict and their impact on developments in both regions.

3. Significance of the Study

The significance of this study lies in its critical analysis of Donald Trump's political strategies, examining his trade negotiation tactics and their impact on his handling of international conflicts, such as the Gaza and Ukraine wars. This study thus enriches the academic literature, highlighting a new framework that links Trump's economic background to his interventions in Gaza and Ukraine, offering a comparative analysis between them. The article also examines Trump's "America First" agenda and its impact on political shifts in US foreign relations, which focused exclusively on national interests, downplaying ideological, humanitarian, and even strategic alliances. This text provides an understanding of the political ramifications of these decisions and valuable insights for future research on the intersection of business and politics in global affairs.

4. Conceptual Definition

Coercive Mediation: A type of mediation in international or political disputes, in which the mediator uses pressure, threats, or unequal incentives to force one of the parties to the dispute, usually the weaker party—or, in some cases, both parties—to reach a settlement in accordance with the mediator's vision.³

Commercial Negotiation: An interactive process between two or more parties—usually companies or countries—aimed at reaching an agreement on the terms of the exchange of goods, services, or economic partnerships. This process is typically characterized by each party seeking to achieve economic interests, reduce costs, and increase profits. Professional negotiation strategies based on supply, demand, and bargaining are often employed.⁴

5. Trump's trade negotiation principles and their impact on foreign policy

Donald Trump's approach to negotiation is deeply influenced by his background in business and real estate. He operates on the principle that every interaction—whether economic or political—is viewed as a transaction, with the ultimate goal being to maximize gains while minimizing concessions. This mindset prioritizes financial considerations and self-interest often at the expense of long-term ideological, moral, or geopolitical goals. In this logic, short-term interests trump long-term political alliances. According to this perspective, Trump tends to view global politics as a deal-making opportunity, where strategic advantage, power dynamics, and immediate gains are prioritized over multilateral agreements.⁵

³ Kyle Beardsley, "Agreement without Peace? International Mediation and Time Inconsistency Problems," *American Journal of Political Science* 52, no. 4 (2008): 723–740.

⁴ Roy J. Lewicki, Bruce Barry, and David M. Saunders, *Negotiation*, 7th ed. (New York: McGraw-Hill Education, 2015).

⁵ Donald J. Trump and Tony Schwartz, *The Art of the Deal* (New York: Random House, 1987), 100

Donald Trump's approach relies on taking bold steps, while being careful to prevent the other party from predicting his next move. At other times, he adopts assertive positions to destabilize opponents and steer the outcome. This method is commonly used in real estate and brand licensing, using leverage to secure favorable terms. In such sectors, the stronger party typically controls the terms of payment, delivery, and execution, and therefore, negotiations are structured to the advantage of the party with greater control. Therefore, negotiators in these industries often prefer dealing with weaker counterparts. This has influenced Trump as a real estate trader. Furthermore, it is widely believed that Trump views negotiations from a zero-sum perspective, which believes that if one party wins, the other loses. In other words, this theory means that one party must lose completely for the other to win completely. The selection of allies, the nature of the deal, its criteria, and the tools used during the negotiation process are based on his belief in this theory⁶

Trump's negotiating strategies combine firmness and flexibility. During negotiations, Trump often assumes the role of both observer and facilitator, maintaining tight control over the process. However, he displays a degree of warmth and empathy, seeking to foster cooperation and mutual benefit. His ultimate goal in this strategy is to guide the other party toward the realization that accepting his terms is the only viable option. This approach is often used to give the opponent the impression that he is seeking cooperation between the two parties, while in essence, it aims to define the rules and scope of the negotiation during the negotiation process.

Thus, the goal of the negotiator in such negotiations is to make the opponent realize that they have no choice but to accept the proposed terms. This requires the negotiator to demonstrate the ability and courage to take decisive steps, while being prepared to use force when necessary to force the opponent into such a dead end. Negotiations thus become a centralized process, where the final decision rests with one party, who possesses the ability to impose their will while maintaining the appearance of cooperation and seeking common solutions.⁷

6. Donald Trump's Political Background: Traditional Conservative or Confrontational Populist?

Traditional conservative movements were founded in the United States after World War II. Early proponents of the movement emphasized several core principles, including individual liberty, a free market economy, personal freedom, and religion as a moral reference. They opposed government intervention in the economy and adhered to traditional values such as the family, traditional education, and national identity. Their relationship with the Republican Party was characterized by a cautious alliance, as they

⁶ G. Richard Shell, "Transactional Man: Teaching Negotiation Strategy in the Age of Trump," *Negotiation Journal* 34, no. 1 (2018): 34.

⁷ Eugene B. Kogan, *Art of the Power Deal: The Four Negotiation Roles of Donald J. Trump and Donald Trump's Political Background: Traditional Conservative or Confrontational Populist?*, 67.

continually sought to maintain ideological integrity at the expense of partisan pragmatism.⁸

Based on the above criteria, it is difficult to classify Trump as a traditional conservative. Rather, he is more like a businessman who entered politics by capitalizing on his popularity as a well-known figure in American popular culture. His rhetoric has been based on attacks on traditional elites and pledged to protect ordinary Americans from the consequences of globalization, immigration, and multiculturalism. He is arguably closer to a nationalist businessman than a conservative thinker. He has opposed free trade, criticized academic institutions and the media, and presented a conservative vision driven by social frustration rather than rooted in ideological conservatism. In doing so, he has contributed to redefining conservative identity and forming a new group that has rallied around him, especially among traditional conservatives who felt alienated by the Republican Party. This has particularly affected those who seemed less drawn to ideology than to practical issues such as employment, immigration, and cultural values. Thus, Trump has not only transformed the structure of the Republican Party but also transformed the concept of American conservatism from an elite ideological identity to a populist reflection of cultural and social frustration.⁹

On the other hand, Trump employs populist rhetoric based on a simplistic narrative that portrays politics as a struggle between "corrupt forces" and the "true will of the people." Populist rhetoric is defined as a political style that reframes political conflicts as a battle between a morally pure group (the people) and a corrupt elite (the political or economic establishment), often ignoring institutional complexities. Within this framework, Trump has used populism to forge a coherent political identity around himself, portraying himself as an exceptional leader tasked with saving the American nation from decline.¹⁰ This rhetoric was based on the need to emphasize the need to "restore America's golden age," attacking political opponents and portraying them as part of a global agenda that harms ordinary Americans. For example, he criticized Hillary Clinton for supporting China's accession to the World Trade Organization and her support for the North American Free Trade Agreement (NAFTA), demonstrating these policies as a primary cause of the weakening of the American working class. Similarly, he viewed immigrants as a threat to the nation's economic and social identity, prioritizing national identity over globalism. For Trump, this populist approach served as a tool to shape his negotiating style, morally justifying it as a tool that serves the interests of the people.¹¹

7. Trump and his interventions in the Gaza and Ukraine wars:

⁸ Eugene B. Kogan, "Donald Trump's Political Background: Traditional Conservative or Confrontational Populist?" *Negotiation Journal* 35, no. 1 (2019): 67.

⁹ Andrzej Bryk, "Trump and the Conservative Movement," *Krakowskie Studia Miğdzynarodowe* 18, no. 1 (2021): 205

¹⁰ *Ibid.*, 207

¹¹ Thorsten Wojczewski, "Trump, Populism, and American Foreign Policy," *Foreign Policy Analysis* 16, no. 3 (2020): 11

Donald Trump's approach to US foreign policy reflects his political identity and economic mindset, shaped by his background as a deal-making businessman and his affiliation with the Republican Party. This dual identity shaped his handling of international conflicts, particularly the wars in Ukraine and Gaza. His transactional worldview, rooted in economic negotiations rather than traditional diplomacy, aligns with a populist agenda that prioritizes national interests and projects strength. This chapter aims to analyze Trump's interventions in both the Ukraine and Gaza wars through the lens of his economic negotiation style and populist political orientation, exploring how these factors have shaped his strategies and decisions on the global stage.

7.1. His interventions in Palestine

Trump implemented a series of policies that had an impact on the Israeli-Palestinian conflict during his presidency from 2017 to 2021, arguably representing a bias toward Israel. Most notable was his decision to recognize Jerusalem as the capital of Israel and move the US embassy there on May 14, 2018. While previous US presidents, such as Bill Clinton, George H.W. Bush, and Barack Obama, had expressed their intention to move the embassy during their campaigns but backed down due to international opposition, Trump became the first to fulfill this pledge. This was part of his broader approach to foreign policy, and negotiations in general, characterized by taking decisive and bold steps. Trump circumvented the diplomatic blockade and took a number of steps that would further entrench the economic blockade.¹²

Trump bypassed traditional diplomatic constraints, taking several steps toward an economic blockade as well. The Trump administration has imposed a series of measures that have further isolated the Palestinian leadership. On August 31, 2018, for example, the United States announced a cut of \$200 million in economic aid to the West Bank and Gaza Strip, followed by a complete cessation of funding for UNRWA, the agency responsible for Palestinian refugees. The Trump team's rationale was that these steps were intended to pressure the Palestinian leadership to return to negotiations. These measures embody Trump's strategic focus on economic influence as a tool for shaping the political landscape in the Middle East.¹³

The "Deal of the Century" initiative, launched by President Donald Trump in 2020, is one of the most important plans proposed by Trump regarding the Israeli-Palestinian conflict. This plan aims to resolve the conflict by imposing conditions on the Palestinians and addressing the final status issues unresolved in the Oslo Accords, which are considered core issues in the Palestinian-Israeli conflict. This includes recognizing Jerusalem as Israel's capital, expanding Israeli settlements in the occupied Palestinian territories, and rejecting the Palestinian right of return. However, this plan was widely condemned by Palestinians, who believe it forces them to accept the Israeli reality without any real concessions or rights. This shift has made it difficult to accept Washington as a credible mediator, as Trump's interventions have supported Israeli interests at the expense of the Palestinians. This approach has undermined the prospects for a just solution based on

¹² David Nakamura, "Trump Threatens to Cut Off U.S. Aid to Palestinians over Jerusalem Row," *The Washington Post*, January 2, 2018, <https://www.washingtonpost.com/news/post-politics/wp/2018/01/02/trump-threatens-to-cut-off-u-s-aid-to-palestinians-over-jerusalem-row/>.

¹³ Ibid

mutual understanding, and Trump has publicly emphasized that any interventions to resolve the conflict will be based on accepting the facts and making concessions from the weaker party in the process of moving toward such a solution.¹⁴

8. Trump and the War on Gaza

As the war on Gaza escalated during March and April 2025, US President Donald Trump played a prominent role in trying to end the war. His primary focus and goal was the release of the Israeli hostages. Between April 10 and 22, 2025, Donald Trump mediated through informal channels with Qatar and Egypt to secure the release of 38 hostages held by Hamas. He announced the success of these efforts on April 22, calling it a historic achievement. This intervention had various motives, including enhancing his international image and domestic popularity ahead of the midterm elections and demonstrating his ability to strike major diplomatic deals. However, his efforts to impose a comprehensive ceasefire at the end of April 2025 failed due to the lack of a clear strategy to address the root causes of the conflict and the continued escalation on both sides.¹⁵

9. Trump and the Gaza War: Ambitions, Losses, and Reshaping the Region

US President Donald Trump intervened during the recent Gaza war with a plan he claimed aimed to end the conflict, but in reality, it had deeper strategic objectives. While he promoted his desire to end the war and find a just solution for the Palestinians, in many of his statements, Trump portrayed Gaza as "Las Vegas of the Middle East" reflecting his ambitions to re-administer the region to serve shared American and Israeli interests. This plan included the displacement of Palestinians from Gaza and the eliminating nearly all prospects for a Palestinian state by pressuring neighboring Arab states like Egypt and Jordan. Gaza would then be rebuilt after emptying it of its population, with the land being used for Israeli and American purposes.¹⁶

However, complications on the ground have thwarted these ambitions. After Israel violated the ceasefire agreement by blocking humanitarian aid from reaching Gaza, Hamas refused to release Israeli hostages. This collapse of the initial plan prompted the Trump administration to give the "green light" to the resumption of Israeli military operations in Gaza.¹⁷

Trump's approach reflects his overarching political ideology of unequivocal support for Israel and his willingness to reshape US foreign policy accordingly. His administration's approach has often left international diplomacy on the sidelines. While this approach has

¹⁴ Ibrahim Fraihat and Basem Ezbidi, "The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine," *Middle East Critique* 33, no. 1 (2024): 134

¹⁵ Steven Nelson, "Trump Tells Netanyahu: 'We've Got to Be Good to Gaza' and Allow More Aid," *New York Post*, April 26, 2025, <https://nypost.com/2025/04/26/us-news/trump-tells-netanyahu-weve-got-to-be-good-to-gaza-and-allow-more-aid/>.

¹⁶ Ahmed Aboudouh, "Negotiating Tactic or Not, Trump's Gaza Plan Has Already Done Irreparable Damage," *Chatham House*, February 7, 2025, <https://www.chathamhouse.org/2025/02/negotiating-tactic-or-not-trumps-gaza-plan-has-already-done-irreparable-damage>.

¹⁷ Brian Katulis, "Deteriorating Human Security in Gaza Will Limit Trump's Middle East Aspirations," *Middle East Institute*, April 23, 2025, <https://www.mei.edu/publications/deteriorating-human-security-gaza-will-limit-trumps-middle-east-aspirations>

galvanized his base, particularly among pro-Israel conservative factions, it has left Palestinians marginalized, with limited room for negotiation.

Trump sought to achieve dual political and personal gains by simultaneously enhancing his international standing as a peace broker while imposing solutions designed to serve his broader strategy. Trump's negotiating model relies on engaging weak parties and forcing them to accept American conditions through a strategy of rewards and penalties. He uses political and economic leverage to subjugate opponents and prevent protracted conflicts.¹⁸

10. Ukraine

In an interview with Fox News on February 5, 2017, Donald Trump expressed his respect for Vladimir Putin, saying, "I respect Putin," as the reporter responded after his statement. "He's a killer. There are a lot of killers. We have a lot of killers. Do you think our country is that innocent?" This statement reflects Trump's reluctance to escalate tensions with Russia and his view that Russia's policies toward Ukraine are part of a political tool that may not be legitimate, but is part of the political reality. Trump employed his typical strategy of aligning with stronger actors, which is to choose the stronger party as a political ally to initiate mediation, thereby asserting his control over the weaker party.¹⁹

Trump's policies toward Ukraine were intertwined with his domestic agenda and his attempts to shape negotiations that served his interests. During his first term (2017-2021), he demonstrated many practices that reflected this, most notably the incident between US President Donald Trump and Ukrainian President Volodymyr Zelensky in July 2019. Donald Trump had a phone call with Ukrainian President Volodymyr Zelensky, urging him to open an investigation into Hunter Biden, Joe Biden's son, who is linked to the energy company Burisma. Trump said, "There's a lot of talk about Hunter Biden... so anything you can do with the attorney general would be great" (The Guardian). At the same time, Trump froze \$400 million in military aid to Ukraine, sparking accusations that he was exploiting US foreign policy as leverage for political gain. These actions led to his impeachment in Congress in 2019, and he was charged with obstruction of Congress and abuse of power.²⁰

Donald Trump aimed to undermine Joe Biden's chances in the 2020 presidential election by highlighting unproven corruption allegations involving his family and using foreign policy as a tool for domestic political gain. However, these actions cast doubt on the credibility of the United States in supporting Ukraine against Russia—particularly since

¹⁸Sara Roy, *The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*, 3rd ed. (Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 2016), 248.

¹⁹ BBC News. "Trump Defends Putin: 'You Think Our Country's So Innocent?'" BBC News, February 6, 2017. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-38882915>.

²⁰ Ben Jacobs. "Donald Trump Again Defends Vladimir Putin over Killing of Journalists." The Guardian, February 5, 2017. <https://www.theguardian.com/us-news/2017/feb/05/donald-trump-repeats-his-respect-for-killer-vladimir-putin>.

Trump repeatedly refrained from criticizing the Kremlin—raising concerns among European allies about his commitment to collective security among NATO members.²¹

Since returning to the White House in January 2025, Donald Trump has pursued a foreign policy focused on immediate American interests, disregarding traditional geopolitical balances with Europe. He has sought closer relations with Russia and held a phone call with President Vladimir Putin in February 2025, after which he announced immediate negotiations to end military operations in Ukraine. At the same time, US Secretary of Defense Pete Hegseth stated that returning to Ukraine's pre-2014 borders was an "unrealistic goal," emphasizing that the United States did not believe that Ukraine's NATO membership was a realistic outcome of a negotiated settlement²².

Trump's motives are clearly evident in his desire to strike a deal that advances American economic and security interests, even at Ukraine's expense. In April 2025, the United States and Ukraine signed an agreement granting Washington access to Ukraine's rare earth minerals, such as lithium and titanium, with the aim of supporting Ukraine's reconstruction and ensuring continued US support while preserving Ukraine's sovereignty over its natural resources. These policies reflect Trump's preference for bilateral deals that deliver immediate benefits to the United States, disregarding ideological values and traditional alliances.

In the context of Trump's recent interventions in the Russian-Ukrainian war and the course of their relationship, he stated in one of his most recent statements, issued on April 19, 2025, that if progress is not made soon, he will withdraw from his role as a mediator between Russia and Ukraine. Taken together, all of this evidence suggests that Trump is not serious about approaching the Ukrainian crisis from a value-based or even ideological perspective. Trump tends to base his interventions on power dynamics rather than normative values< ignoring all historical, value-based, and geopolitical considerations in assessing interests and stakeholders.²³

Conclusion

When comparing Trump's interventions in Gaza and Ukraine, we find that they reflect a structural consistency rooted in a populist logic that defines the United States' role as an international mediator according to local priorities and strategic interests. From the above, we conclude that in both cases, the United States did not act as a neutral arbiter, but rather as a power imposing the terms of a settlement consistent with its interests, presenting itself as a coercive mediator.

While Trump is working to develop plans and solutions in Gaza that would establish facts on the ground in accordance with the balance of power, he is also focused on resolving

²¹ Julian Borger., "Trump Sought Xi's Help to Win Re-Election, Bolton Says in Book." *The Guardian*, September 25, 2019. <https://www.theguardian.com/us-news/2019/sep/25/ukraine-trump-meeting-impeachment-inquiry-whistleblower-conversation>.

²² Reuters. "Kyiv Is Ready to Sign Resources Deal with U.S., Ukraine Government Source Says." Reuters, April 30, 2025. <https://www.reuters.com/world/kyiv-is-ready-sign-resources-deal-with-us-ukraine-government-source-says-2025-04-30>.

²³ BBC News. "Trump and Ukraine: The Timeline and Key Events." BBC News, May 1, 2025. <https://www.bbc.com/news/articles/c20x5xn1g92o>.

the Ukrainian issue by pushing it to make territorial concessions to Russia to resolve the conflict. Regarding the Palestinian issue, Trump is making efforts to conclude a deal based on pressuring the Palestinians to accept settlements as an inevitable reality in exchange for promises of economic development. Regarding Ukraine, he is seeking to establish a framework that achieves a kind of balance in Eastern Europe at the expense of Ukrainian concessions that avoid direct confrontation.

In both Gaza and Ukraine cases, Trump's foreign policy demonstrates a consistent logic—whether in the Middle East or Eastern Europe—is based on the same logic of imposing settlements at the expense of the weaker party to achieve stability in conflict zones. In this context, mediation is used as a strategic tool rather than a neutral or legal mechanism but rather a tool of power that reflects the US administration's prioritization of domestic interests and mutual diplomacy.

REFERENCES

Books:

Trump, Donald J., and Tony Schwartz. *The Art of the Deal*. New York: Random House, 1987.

Roy, Sara. **The Gaza Strip: The Political Economy of De-development*. 3rd ed. Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 2016.

Kogan, Eugene B. "Art of the Power Deal: The Four Negotiation Roles of Donald J. Trump." *Negotiation Journal* 35, no. 1 (2019): 65-83.

Academic Journal Articles:

Shell, G. Richard. "Transactional Man: Teaching Negotiation Strategy in the Age of Trump." *Negotiation Journal* 34, no. 1 (2018): 25–42.

Kapoutsis, Ilias. "Hard-Core Toughie: Donald Trump's Negotiations for the United States Presidency." *Negotiation Journal* 36, no. 1 (2020): 3–18.

Wojczewski, Thorsten. "Trump, Populism, and American Foreign Policy." *Foreign Policy Analysis* 16, no. 3 (2020): 292–311.

Fraihat, Ibrahim, and Basem Ezbidi. "The Lasting Impact of Trump's 'Deal of the Century' on the Question of Palestine." *Middle East Critique* 33, no. 1 (2024): 121–141.

Online Newspaper Articles:

Nelson, Steven. "Trump Tells Netanyahu: 'We've Got to Be Good to Gaza' and Allow More Aid." *New York Post*, April 26, 2025.

<https://nypost.com/2025/04/26/us-news/trump-tells-netanyahu-weve-got-to-be-good-to-gaza-and-allow-more-aid/>

BBC News. "Trump Defends Putin: 'You Think Our Country's So Innocent?'" *BBC News*, February 6, 2017.

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-38882915>

Borger, Julian. "Trump Sought Xi's Help to Win Re-Election, Bolton Says in Book." *The Guardian*, September 25, 2019.

<https://www.theguardian.com/us-news/2019/sep/25/ukraine-trump-meeting-impeachment-inquiry-whistleblower-conversation>

Jacobs, Ben. "Donald Trump Again Defends Vladimir Putin over Killing of Journalists." *The Guardian*, February 5, 2017.

<https://www.theguardian.com/us-news/2017/feb/05/donald-trump-repeats-his-respect-for-killer-vladimir-putin>

Norman, Greg, and Jared Malsin. "Ukraine, U.S. Sign Economic Deal for Minerals." The Wall Street Journal, April 25, 2025.

<https://www.wsj.com/world/europe/ukraine-u-s-sign-economic-deal-for-minerals-262b3bc6>

Reuters. "Kyiv Is Ready to Sign Resources Deal with U.S., Ukraine Government Source Says." Reuters, April 30, 2025.

<https://www.reuters.com/world/kyiv-is-ready-sign-resources-deal-with-us-ukraine-government-source-says-2025-04-30>

BBC News. "Trump and Ukraine: The Timeline and Key Events." BBC News, May 1, 2025.

<https://www.bbc.com/news/articles/c20x5xn1g92o>

Online Analytical Articles:

Aboudouh, Ahmed. "Negotiating Tactic or Not, Trump's Gaza Plan Has Already Done Irreparable Damage." Chatham House, February 7, 2025.

<https://www.chathamhouse.org/2025/02/negotiating-tactic-or-not-trumps-gaza-plan-has-already-done-irreparable-damage>

Katulis, Brian. "Deteriorating Human Security in Gaza Will Limit Trump's Middle East Aspirations." Middle East Institute, April 23, 2025.

<https://www.mei.edu/publications/deteriorating-human-security-gaza-will-limit-trumps-middle-east-aspirations>

FROM THE MIDDLE EAST TO THE BLACK SEA: RETHINKING CONFLICT RESOLUTION AND PEACEBUILDING

Meena SABEEH¹

ABSTRACT

The Black Sea region has emerged as a theatre of intensifying geopolitical competition, marked by enduring conflicts, institutional fragility, and regional instability. The war in Ukraine, tensions in Georgia and Moldova, and the intermittent clashes between Armenia and Azerbaijan illustrate the region's vulnerability to both internal and external pressures. Many of these issues resemble patterns observed in the Middle East, especially in Iraq, Syria, and Lebanon, where conflict resolution has been shaped by decades of foreign intervention, sectarian divisions, and fragile state-building processes. This paper explores what lessons can be drawn from the Middle East's peacebuilding efforts to inform more sustainable and inclusive conflict resolution strategies in the Black Sea region. Methodologically, the study adopts a qualitative, comparative case study approach, analyzing peacebuilding initiatives in Iraq post-2003, the Syrian civil war, and Lebanon's post-civil war reconciliation. Sources include policy reports, academic literature, and peacebuilding frameworks developed by regional and international actors. Through this comparative lens, the paper identifies key factors contributing to both the successes and failures of peace initiatives in the Middle East, including the role of local agency, transitional justice, foreign intervention, and the dynamics of regional diplomacy. The findings suggest that top-down, externally imposed peacebuilding frameworks often lack legitimacy and fail to address root causes of conflict. In contrast, efforts grounded in local realities, such as grassroots reconciliation mechanisms or regionally brokered ceasefires, have shown more promise in fostering lasting stability. These insights are then applied to the Black Sea context, where similarly complex interethnic tensions, foreign interests, and unresolved historical grievances persist. The paper concludes that the Black Sea region would benefit from peacebuilding strategies that emphasize local ownership, historical context, and inclusive political processes. It also underscores the role of Türkiye as a regional power uniquely positioned to mediate conflict and facilitate cooperation, given its historical, cultural, and strategic ties to both regions. Ultimately, the paper contributes to a deeper understanding of how comparative peacebuilding can support not just the cessation of conflict but the construction of resilient political and social systems, especially in contested geopolitical landscapes.

Keywords: Black Sea, Middle East, peacebuilding, conflict resolution, diplomacy.

¹ ORCID ID: 0009-0006-3558-882X, meenasabeeh@gmail.com

ORTADOĞU'DAN KARADENİZ'E: ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ İNŞASINI YENİDEN DÜŞÜNMEK²

ÖZET

Karadeniz bölgesi, kalıcı çatışmalar, kurumsal kırılmalıklar ve bölgesel istikrarsızlıkla işaretlenen yoğunlaşan jeopolitik rekabetin sahnesi haline gelmiştir. Ukrayna'daki savaş, Gürcistan ve Moldova'daki gerilimler ile Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki aralıklı çatışmalar, bölgenin hem iç hem de dış baskılara karşı ne denli savunmasız olduğunu göstermektedir. Bu sorunların birçoğu, özellikle Irak, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerde onlarca yıldır süren dış müdahaleler, mezhepsel bölünmeler ve kırılmalık devlet inşa süreçleriyle şekillenen çatışma çözüm dinamiklerine sahip Orta Doğu'daki örüntülere benzemektedir. Bu makale, Karadeniz bölgesinde daha sürdürülebilir ve kapsayıcı çatışma çözüm stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilecek Orta Doğu barış inşası deneyimlerinden hangi derslerin çıkarılabileceğini araştırmaktadır. Yöntemsel olarak çalışma, nitel bir karşılaştırmalı vaka analizi yaklaşımını benimsemekte; 2003 sonrası Irak'taki barış inşa girişimlerini, Suriye iç savaşını ve Lübnan'daki iç savaş sonrası uzlaşma süreçlerini incelemektedir. Kaynaklar arasında bölgesel ve uluslararası aktörler tarafından geliştirilen barış inşası çerçevelerinin yanı sıra politika raporları ve akademik literatür yer almaktadır. Bu karşılaştırmalı bakış açısıyla makale, Orta Doğu'daki barış girişimlerinin hem başarıya hem de başarısızlığa yol açan başlıca etkenlerini ortaya koymaktadır; bunlar arasında yerel aktörlerin rolü, geçiş dönemi adaleti, dış müdahale ve bölgesel diplomasi dinamikleri öne çıkmaktadır. Bulgular, yukarıdan aşağıya ve dışarıdan empoze edilen barış inşası çerçevelerinin çoğunlukla meşruiyet eksikliği taşıdığını ve çatışmaların temel nedenlerini ele almakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Buna karşılık, yerel gerçekliklere dayanan çabaların, örneğin tabandan gelen uzlaşma mekanizmaları ya da bölgesel arabuluculukla sağlanan ateşkesler, kalıcı istikrarı teşvik etme açısından daha fazla umut vaad ettiği görülmektedir. Bu içgörüler, etnik gerilimlerin, dış çıkarların ve çözülmemiş tarihsel sorunların benzer biçimde varlığını sürdürdüğü Karadeniz bağlamına uygulanmaktadır. Makale, Karadeniz bölgesinin tarihsel bağlamı dikkate alan, yerel sahiplenmeye ve kapsayıcı siyasi süreçlere odaklanan barış inşası stratejilerinden fayda sağlayacağını savunmaktadır. Ayrıca, her iki bölgeyle sahip olduğu tarihsel, kültürel ve stratejik bağlar sayesinde Türkiye'nin, çatışmaları arabuluculuk yoluyla çözmede ve işbirliğini kolaylaştırmada benzersiz bir bölgesel güç olarak oynayabileceği role dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, karşılaştırmalı barış inşası yaklaşımının sadece çatışmaların sona erdirilmesine değil, aynı zamanda özellikle tartışmalı jeopolitik ortamlarda dirençli siyasi ve toplumsal sistemlerin inşasına nasıl katkı sağlayabileceğine dair derinleştirici bir anlayış sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Orta Doğu, barış inşası, çatışma çözümü, diplomasi

1. Introduction

The Black Sea region is in a stage of geopolitical uncertainty, defined by deepening tensions, unresolved disputes, and fragile political orders. The war in Ukraine, the unresolved tensions in Georgia and Moldova, and the recurring clashes between

² Başlık, editör ekibi tarafından İngilizce başlıktan tercüme edilerek eklenmiştir.

Armenia and Azerbaijan have collectively exposed the vulnerabilities of the region to both internal and external stabilising forces. While international attention is often reactive, the structural challenges facing the region demand more strategic long-term thinking. Understanding how to build sustainable peace in this condition is not simply a matter of regional security, but a global concern. What happens in the Black Sea spreads beyond its borders, affecting global energy markets, security alignments, and the broader international order. Yet despite this urgency, the international community has struggled to identify peacebuilding strategies that go beyond short-term crisis management to address the deeper conditions that are fueling the conflicts within the region.

In such a context, there is an imperative need to look beyond the region to learn from the experiences of others. Long defined by its own cycles of violence and recovery, the Middle East provides an educational perspective. Despite being labelled as a region of never-ending conflict, it is a site of intense experimentation in peacebuilding, reconciliation, and post-conflict governance. Ranging from state-led reconstruction efforts to grassroots reconciliation, the experiences of the Middle East can help inform notions on resolving and transforming conflict. This paper looks to examine the lessons that can be drawn from the Middle East to inform conflict resolution in the Black Sea region. This is not an attempt to draw direct analogies or assume historical uniformity, but to establish a comparative exercise grounded in the belief that regions experiencing prolonged instability can benefit from learning across borders. By exploring the successes, limitations, and contradictions of peacebuilding in the Middle East, this study aims to provide insights into how conflict resolution strategies in the Black Sea region can be recalibrated to better align with the complexities it faces.

2. Conceptual Framework

Peacebuilding and conflict resolution are central concepts in international relations, particularly in regions afflicted by protracted conflicts. Peacebuilding is a multidimensional process that includes political, economic, and social factors with the goal of reducing the possibility of conflict relapsing.³ While it is interlinked with the concept of conflict resolution, the latter is more narrowly defined as the mechanisms that seek to end hostilities and establish peace agreements. The goal of these concepts are interlinked, working together to not just end violence, but to address the root cause of instability to contrive resilient societies by supporting the development of inclusive political systems capable of preventing future conflicts.

In the Black Sea region and the Middle East, sustainable peace has seemed to be difficult to achieve due to factors affecting both regions including ethnic and sectarian divisions, foreign intervention, weak governance structures, and unresolved historical grievances. Achieving peace requires a comprehensive approach that accounts for the layered complexities, avoiding solutions that disregards local dynamics only to attain fleeting harmony.

³ Barnett, Michael, et al. "Peacebuilding: What Is in a Name?" *Global Governance* 13, no. 1 (2007): 35–58. <https://doi.org/10.1163/19426720-01301004>.

Comparative regional analysis provides the framework to examine the dynamics of different regions.⁴ By analysing numerous cases across regions that share structural similarities yet differ in other ways, scholars are able to better identify patterns, generate theoretical insights, and refine policy recommendations. The decision to analyse the Middle East and the Black Sea region is methodologically and substantively justified. These regions have both experienced extended conflicts rooted in identity politics, foreign interventions, and governance failures. Additionally, they have been arenas for great power competition, with external actors largely influencing peace processes and conflict dynamics. Due to the historical, political, and social configurations differing in important ways, executing a comparative regional analysis will be difficult, yet insightful. Between the two common strategies within the comparative method, this study adopts the most similar systems design.⁵ MSSD is best for this study to focus on cases that share broad structural characteristics such as post-conflict fragility, external intervention, and identity-driven divisions, while examining how different peacebuilding efforts have led to divergent outcomes. This paper seeks to distill lessons that are sensitive to contextual differences yet broadly applicable by drawing on the comparative experiences of Iraq, Syria, and Lebanon in the Middle East, and Ukraine, Georgia-Moldova, and Armenia-Azerbaijan in the Black Sea region.

Liberal peacebuilding models promote liberal democracy, liberal human rights, and market economic values. However, the integration into globalisation processes often clash with the values and cultures of local stakeholders. Moreover, the model frequently imposes external institutional frameworks without sufficient sensitivity to indigenous political, cultural, and social realities,⁶ undermining the importance of local agency, hybrid governance forms, and grassroots participation in peace processes.⁷ Another criticism of the liberal peacebuilding model is that it uses a top-down approach, exacerbating the marginalisation of local actors and further privileging international agencies.⁸ This was evident during the U.S.-led state-building project in Iraq post-2003, when America emphasised rapid democratisation and market liberalisation, neglected the local realities, contributed to political fragmentation and sectarian violence, and the erosion of state legitimacy.⁹

The risks of imposing external models are similarly evident when applied to the Black Sea region. Past efforts to stabilise Ukraine, Georgia, and Moldova through externally driven institutional reforms have been met with significant challenges, including public

⁴ Collier, David. "The Comparative Method." In *Political Science: The State of the Discipline II*, edited by Ada W. Finifter, 105–119. Washington, DC: American Political Science Association, 1993.

⁵ Collier, David. "The Comparative Method." In *Political Science: The State of the Discipline II*, edited by Ada W. Finifter, 105–119. Washington, DC: American Political Science Association, 1993.

⁶ Paris, Roland. *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

⁷ Richmond, Oliver P. "A Post-Liberal Peace: Eirealism and the Everyday." *Review of International Studies* 35, no. 3 (2009): 557–580. <https://doi.org/10.1017/S0260210509008651>.

⁸ Bargués, Pol. "Liberal Peacebuilding and Its Critiques." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2023. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.793>.

⁹ Dodge, Toby. "The Failure of Peacebuilding in Iraq: The Role of Consociationalism and Political Settlements." *Journal of Intervention and Statebuilding* 15, no. 4 (2020): 459–475. <https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1850036>.

disillusionment, institutional fragility, and persistent ethnic tensions.¹⁰ Assuming that the application of universality of liberal institutional frameworks works for all conflicts and nations is not feasible and it is necessary to adapt peacebuilding strategies that accommodate local political cultures, historical trajectories, and societal expectations. A finding that is consistent across research on peacebuilding is that sustainable outcomes are more likely to be reached when processes are grounded in local ownership.¹¹ Local ownership calls for more than tokenistic consultation; it requires local actors to steer the design, implementation, and evaluation of peace processes. External actors still play a role in this process, but it is more of a supporting role rather than a leading one.

In the Middle East, instances where local agency was central demonstrated greater resilience than externally imposed frameworks. This is outlined by certain grassroots reconciliation initiatives in post-civil war Lebanon, such as the 2001 Reconciliation of the Mountain between Druze and Christian communities. This reconciliation facilitated the return of displaced Christian as fostered intercommunal healing after the brutal Mountain War of 1983, marking a significant step toward rebuilding trust at the grassroots level.¹² Conversely, peacebuilding efforts faltered when local dynamics were sidelined, as seen in the early stages of post-2003 Iraq.

In the Black Sea region, prospects for durable peace will depend on the extent to which local actors (state institutions, civil society organisations, or traditional community leaders) are supported to shape conflict resolution processes. Moreover, regional powers like Türkiye, which possess deep historical, cultural, and strategic ties to both the Middle East and the Black Sea, can play a critical role in mediating conflicts in ways that other actors, such as the European Union and United States, cannot easily replicate. The potential for regionally anchored diplomacy to support broader international efforts is demonstrated by Türkiye's mediation efforts, such as its attempts between Russia and Ukraine over grain exports, resulting in the Black Sea Grain Initiative.¹³ While it collapsed in 2023 after Russia pulled out, it highlights the great role that Türkiye has in its ability to foster communication and broker deals between neighbouring nations.

A comparative peacebuilding approach recognises that no single framework can be adequately applied to address the complexities of conflict-affected regions. Instead, it favours the adaptation of peacebuilding strategies that are based on meticulous empirical analysis, cross-regional lessons, and sensitivity to local conditions. From the relative success of localised reconciliation in Lebanon to the failures or externally driven reconstruction in Iraq and Syria, this paper seeks to derive practical lessons applicable to the Black Sea region by drawing on the Middle East's diverse experiences with

¹⁰ Altmann, Franz-Ulrich, et al. "Democracy and Good Governance in the Black Sea Region." *Southeast European and Black Sea Studies* 10, no. 3 (2010): 303–321. <https://doi.org/10.1080/14683857.2010.503641>.

¹¹ Donais, Timothy. "Empowerment or Imposition? Dilemmas of Local Ownership in Post-Conflict Peacebuilding Processes." *Peace and Change* 34, no. 1 (2009): 3–26. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2009.00531.x>.

¹² Antonios, Zeina. "Looking Back: From the Mountain War to Druze-Christian Reconciliation." *L'Orient Today*, 2023. <https://today.lorientlejour.com/article/1348823/looking-back-from-the-mountain-war-to-druze-christian-reconciliation.html>.

¹³ United Nations. Black Sea Grain Initiative. New York: United Nations. Accessed May 18, 2025. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>.

peacebuilding. The goal is to identify adaptable strategies that prioritise local agency, historical context, and inclusive governance, overall contributing to more resilient and legitimate peace processes.

3. Methodology

This study employs a comparative qualitative analysis to investigate patterns in peacebuilding outcomes across cases in the Black Sea and Middle East regions. The goal is to identify how different types of conflict shape the conditions for post-conflict recovery, stability, or continued fragmentation. The central methodological approach is a structured, focused comparison. Rather than attempting an exhaustive survey of all relevant cases, this study uses purposeful case selection to examine representative conflicts that illustrate three recurring dynamics: (1) major external intervention, (2) fragmented statehood and frozen conflicts, and (3) ethno-sectarian conflict with contested reconciliation. This typological lens allows for cross-regional comparison while maintaining analytical clarity.

Each pair of cases was selected due to their representation of different trajectories under similar structural conditions. Both subject to foreign military intervention, the first comparison between Ukraine and post-2003 Iraq reveals how external actors reshape post-conflict legitimacy and state-building. Georgia & Moldova and Syria demonstrate contrasting responses to state fragmentation, while Armenia-Azerbaijan and Lebanon allow for analysis of different models of post-conflict power-sharing and societal reconciliation. The qualitative analysis draws on a synthesis of secondary literature, policy reports, and expert analyses, supplemented by academic studies on peacebuilding, civil war termination, and regional security dynamics. This paper will not produce a comprehensive dataset, but rather trace causal mechanisms and lessons that can inform more context-sensitive peacebuilding frameworks, particularly in the evolving geopolitical landscape of the Black Sea region.

This method allows the paper to isolate key lessons by conflict type, while remaining attentive to the ways in which local, regional, and international dynamics interact in shaping peace and post-conflict order. The typological case structure assists in avoiding the pitfalls of applying region-specific assumptions (e.g., sectarianism in the Middle East) to contexts where they are less salient, thereby supporting the paper's broader critique of one-size-fits-all peacebuilding models.

4. Case Study

This study organises its comparative analysis thematically by conflict type to extract practical lessons on peacebuilding across different regional contexts. In each case, a Middle Eastern and a Black Sea case are paired based on dominant conflict features to systematically extract cross-regional lessons. This structure allows for a focused exploration of how major external intervention, state fragmentation, and ethno-sectarian divisions differently shape the prospects for peace. Each pairing reveals how similar structural dynamics produce both shared challenges and regionally specific outcomes, offering insights into the conditions necessary for sustainable peace.

4.1. Ukraine and Post-2003 Iraq

The intense destabilising consequences of major external interventions are seen in both Ukraine and Iraq, notwithstanding the critical variations in their trajectories and results. Russia's 2014 annexation of Crimea, a Ukrainian territory since 1954, which subsequently led to a war in the Donbas region, initiated a hybrid conflict that combined conventional military force with political subversion and information warfare.¹⁴ In 2022, the full-scale Russian invasion on Ukraine intensified the existential threat facing the defending nation, directly challenging its sovereignty and state survival.¹⁵ Though strained, Ukrainian institutions demonstrated a remarkable degree of resilience, leveraging national identity, Western support, and decentralised governance structures to maintain functional statehood under war conditions of extreme duress.

However, following the 2003 U.S.-led invasion, Iraq's experience highlights a contrasting pattern of externally induced collapse. Unlike Ukraine, a sovereign state defending itself against external aggression, Iraq's Ba'athist regime was forcibly dismantled, leaving a governance vacuum. The Coalition Provisional Authority's policies, notably de'Baathification and the dissolution of the Iraqi military, critically undermined state legitimacy, catalysing the rise of sectarian militias, insurgent groups, and ultimately, the fragmentation of national cohesion.¹⁶

Both cases demonstrate that external military interventions, even those justified on the grounds of self-determination, security, or democratisation, are inclined to destabilise indigenous political orders unless they coincide with carefully calibrated and locally rooted governance strategies. Ukraine's comparatively stronger state continuity allowed for a cohesive resistance effort, while Iraq's regime collapse led to a chaotic and protracted struggle over political authority. This reveals a twofold lesson. The first being that rebuilding legitimacy must prioritise inclusion and representation rather than top-down imposition. Secondly, peacebuilding efforts must anticipate and prevent the hardening of identity cleavages into political fault lines. The role of external actors also differs. Ukraine received military and economic support from Western powers which strengthened state capacity and resilience, while the external occupation in Iraq was illegitimate, fueling nationalist and sectarian insurgencies. Thus, both domestic and international legitimacy is a critical determinant of whether external engagement will stabilise or destabilise post-conflict environments.

Furthermore, Iraq serves as a warning against the threat of sectarianisation. By reconstructing political competition along ethno-sectarian lines, external interventions are able to plant division into the foundations of the post-conflict order. Despite significant linguistic and regional diversity, Ukraine's emphasis on inclusive civic nationalism offers a partial antidote to this danger. Ultimately, this comparison reveals that external interventions must be complemented by strategies that foster indigenous

¹⁴ Gardner, Hall. "The Russian Annexation of Crimea: Regional and Global Ramifications." *European Politics and Society* 17, no. 4 (2016): 490–505. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154190>.

¹⁵ Oksamytna, Kateryna. "Imperialism, Supremacy, and the Russian Invasion of Ukraine." *Contemporary Security Policy* 44, no. 4 (2023): 497–512. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2259661>.

¹⁶ Pfiffner, James P. "US Blunders in Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army." *Intelligence and National Security* 25, no. 1 (2010): 76–85. <https://doi.org/10.1080/02684521003588120>.

political legitimacy, promote inclusive governance, and avoid actualising identity divisions to achieve sustainable peace.

4.2. Georgia & Moldova and Syria

The second group of cases analyses conflicts characterised by fragmented sovereignty, competing political authorities, and the persistence of unresolved territorial disputes. The phenomenon of frozen conflicts in the post-Soviet space is exemplified by Georgia and Moldova. Following violent secessionist movements in the early 1990s, South Ossetia and Abkhazia (in Georgia) and Transnistria (in Moldova) established de facto independence with the military and political support of Russia.¹⁷ Although the large-scale hostilities subsided, the central governments have been unable to restore control of these territories, resulting in enduring political stalemates and susceptibility to external manipulation. Inherent instability is underscored by the ability of frozen conflicts to reignite under geopolitical pressures, as seen by the 2008 Russo-Georgian War.¹⁸ Syria presents a more catastrophic form of state fragmentation. After the outbreak of civil war in 2011, the government expeditiously lost territorial control to opposition groups, Islamist militias, Kurdish forces, and ISIS.¹⁹ Unlike the relatively static frozen conflicts in Georgia and Moldova, Syria's fragmentation evolved into a dynamic and fluid battlefield. It was characterised by shifting alliances, tragic humanitarian suffering, and external interventions by regional and global powers.

While there is a difference in intensity and complexity between these cases, it provides important lessons. Primarily, fragmentation greatly impedes peacebuilding as it creates multiple centers of power with deviating interests and external patrons.²⁰ Negotiated settlements become exponentially more challenging when authority is not central, but dispersed between numerous actors who lack incentives for compromise. The second lesson is that while local ceasefire agreements are often dismissed as temporary or even limited in scope, they can serve as building blocks for larger stabilisation efforts. While the maintenance of ceasefires were imperfect to say the least in both Georgia and Moldova, they prevented a return to full-scale war and allowed for partial reintegration measures over time. In Syria, localised ceasefires, such as those negotiated in Eastern Ghouta and part of Aleppo, provided temporary humanitarian relief.²¹ However, without a broader political settlement, they only paved the way for military reconquest. Lastly, it is evident that external actors hold tremendous influence on the trajectory of

¹⁷ Kolossov, Vladimir, et al. "Inside the Post-Soviet De Facto States: A Comparison of Attitudes in Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria." *Eurasian Geography and Economics* 55, no. 5 (2014): 423–456. <https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1012644>.

¹⁸ Lanoszka, Alexander. "Tangled Up in Rose? Theories of Alliance Entrapment and the 2008 Russo-Georgian War." *Contemporary Security Policy* 39, no. 2 (2018): 234–257. <https://doi.org/10.1080/13523260.2017.1392102>.

¹⁹ Voller, Yaniv. "Rethinking Armed Groups and Order: Syria and the Rise of Militiocracies." *International Affairs* 98, no. 3 (2022): 853–871. <https://doi.org/10.1093/ia/iia047>.

²⁰ Gallagher Cunningham, Kathleen. *Understanding Fragmentation in Conflict and Its Impact on Prospects for Peace*. Geneva: Centre for Human Dialogue, 2016. <https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2017/02/Understanding-fragmentation-in-conflict.pdf>.

²¹ Ismail, Zubairu. *Humanitarian Access, Protection and Diplomacy in Besieged Areas*. Birmingham: University of Birmingham, 2018. https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Humanitarian_Access_Protection_and_Diplomacy_in_Besieged_Areas/26427844?file=48076729.

fragmented conflicts. Russia's recognition of Abkhazia and South Ossetia's independence and its support for Transnistria further perpetuated the frozen conflicts by entrenching alternative governance structures.²² Many powerful actors have a foot in Syria, including Russia, Iran, Türkiye, and the United States.²³ They each created a patchwork of occupation zones that often work at cross purposes, further complicating the likelihood for national reconciliation.

The main takeaway from examining the cases of Georgia & Moldova and Syria is that once fragmentation is entrenched, it becomes self-reinforcing. In fragmented states, sustainable peacebuilding requires multi-level approaches that combine localised conflict management with broader political frameworks addressing sovereignty, governance, and reconstruction. Without such integrated strategies, fragmentation risks evolving into permanent instability or recurring cycles of violence.

4.3. Armenia-Azerbaijan and Lebanon

The final cluster of this comparative analysis is one that addresses ethno-sectarian conflicts, where identity-based divisions are central to both the causes of war and the challenges of peace. The conflict between Armenia and Azerbaijan over Nagorno-Karabakh epitomises that intractability of ethnonationalist disputes. It is rooted in competing historical claims, demographic shifts, and national narratives of victimhood and heroism and has periodically escalated despite multiple ceasefire agreements. The Second Nagorno-Karabakh War in 2020 highlighted the fragility of negotiated settlements and the dangers of militarised nationalism, and it resulted in significant Azerbaijani territorial gains and the deployment of Russian peacekeepers.²⁴ Unfortunately, post-war reconciliation remains elusive due to deep societal mistrust, nationalist rhetoric, and absence of meaningful people-to-people engagement, undermining efforts for stable peace. While negotiations, held at the elite-level and mediated by external powers, have produced formal agreements, they have made little substantive progress toward reconciliation at the societal level, the most crucial level.

Lebanon's experience offers a different, yet equally instructive model following its 1975-1990 Civil War. The Taif Agreement ended the conflict by institutionalising a sectarian power-sharing system that distributed political office among Lebanon's major religious groups.²⁵ While the agreement did adjourn mass violence, it ossified sectarian divisions within the state apparatus, thereby producing a political system characterised by clientelism, paralysis, and periodic crises. This case comparison reveals that elite-driven settlements are able to achieve the immediate cessation of violence, but they very well might entrench the very divisions that caused the conflict. Rather than freezing

²² Kolossov, Vladimir, et al. "Inside the Post-Soviet De Facto States: A Comparison of Attitudes in Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria." *Eurasian Geography and Economics* 55, no. 5 (2014): 423–456. <https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1012644>.

²³ Nwokoye, Anthony N. "The Military and Diplomatic Intervention of Regional and Global Powers in the Syrian War and the Failure to Restore Peace and Security in the Middle East." *NG Journal of Social Development* 11, no. 1 (2023). <https://www.ajol.info/index.php/ngjsd/article/view/260109>.

²⁴ Mahmudova, Zumurud. "Nagorno-Karabakh Conflict (2020–2023): Realities and Forecasts." *Russia and New States of Eurasia*, 2020. <https://doi.org/10.20542/2073-4786-2024-1-132-145>.

²⁵ Abbas, O. F., and I. N. Jasim. "The Taif Agreement 1989 and Its Role in Ending the Lebanese Civil War." *Al-Anbar University Journal for Humanities* 2020, no. 4 (2020): 3206–3227. <https://doi.org/10.37653/juah.2020.171032>.

identity divisions into rigid constitutional structures, power-sharing agreements must be flexible enough to adapt to changing demographics. Lebanon's experience exemplifies the hazards of transforming sectarian identity into a permanent feature of political life, thereby perpetuating instability under a facade of peace.

Moreover, both Armenia-Azerbaijan and Lebanon emphasise the necessity of grassroots reconciliation processes. Civil society initiatives, intercommunal dialogues, and transitional justice mechanisms are critical for addressing historical grievances, humanising the "other", and building the social foundations necessary for sustainable peace. Without such bottom-up efforts, peace remains hostage to the calculations of political elites, who may leverage divisions for their own goals. Ultimately, this case demonstrates that sustainable post-conflict peace requires moving beyond elite bargains toward inclusive, society-wide processes of reconciliation that address the root cause of conflict, foster social trust, and build shared political communities.

5. Cross-Regional Analysis

This section offers a comparative analytical framework that moves beyond thematic parallels to examine how the Black Sea and Middle East regions both produce and resist certain peacebuilding paths. Rather than viewing these conflicts as isolated or idiosyncratic, this section argues that they reveal patterned failures rooted in externalised statecraft and institutional engineering, and parallel openings for transformation grounded in local legitimacy and historical reckoning. The comparison is made to extract situated insights with broader theoretical and policy relevance, not to merge the conflicts together.

Across the Black Sea and Middle East, externally driven peace efforts have overwhelmingly prioritised stability over legitimacy. Whether imposed through foreign military occupation, as seen in post-2003 Iraq, or mediated through great-power brokerage, as in the Nagorno-Karabakh ceasefire or Syrian de-escalation zones, peace has been conceived as an event, an elite agreement and moment of institutional re-design, instead of a legitimate political process. This misrecognition lies at the core of persistent post-conflict fragility.

The examined cases demonstrate that peacebuilding frameworks that rely on top-down designs and/or external enforcement routinely fail to resolve the underlying drivers of conflict. Instead, this method freezes existing hierarchies, displaces accountability, and masks rather than mediates fragmentation. For instance, the post-war settlements in Georgia and Moldova have calcified breakaway states without resolving their legal status or social reintegration. In Iraq and Lebanon, externally influenced elite pacts have entrenched sectarian cartels in place of democratic governance. The limits of technocratic peace are exposed by both regions. They highlight that institutions can not be designed and transplanted irrespective of the social contracts they claim to serve. Something that no foreign template can manufacture is that durable peace is not a function of institutional form but of political legitimacy.

5.1. Sites of Resilience

In contrast to these structural failures, there have been few moments that political resilience or transformative potential has emerged, but not from formal agreements, but from bottom-up processes rooted in local ownership and historical recognition. One example is Ukraine's post-2014 decentralisation reforms that was combined with a civic-nationalist reconfiguration of statehood. Despite facing existential threats, the Ukrainian state retained popular legitimacy not through external guarantees but through participatory governance reforms that redistributed power and redefined inclusion. Similarly, in fragmented Syria and post-war Lebanon, the clearest signals of renewal came from local ceasefires, grassroots protests, and civil society mobilisations. While these initiatives were short-lived, constrained by regime violence or by foreign patronage networks, they revealed latent capacities for social repair and political re-imagination. Their failure is not a verdict on their survival, but a reflection of the hostile environment in which they operate.

The argument here is not that all peace has to be indigenous, but that external actors simply cannot replace the organic legitimacy that emerges when people within a society navigate and resolve their own conflicts. Peacebuilding does not solely require institutional inclusion, but emotional and historical repair where the lived experiences of war, displacement, and betrayal are taken into account. Whenever historical grievance is denied or sidelined, reconciliation becomes rhetorical rather than substantial.

5.2. Divergent Constraints

As it has been examined, both regions share structural vulnerabilities. However, the nature of their conflict dynamics diverge in crucial ways. In the Black Sea, post-Soviet statehood is undermined by the strategic ambitions of Russia and, to a lesser extent, Türkiye. The conflicts in Ukraine, Georgia, and Moldova are not simply internal, they are theatres in a larger geopolitical contest over regional order and normative alignment. In this context, peace is entangled in questions of territorial sovereignty, great-power rivalry, and the legacies of imperial dissolution.

By contrast, the conflicts in the Middle East are more deeply shaped by identity fragmentation and the collapse of national narratives. The Middle Eastern states examined in this study reveal how political orders built on sectarian quotas or ethno-sectarian domination become fragile in the face of state failure. Foreign actors, especially Iran and Gulf States, play a decisive role by amplifying already potent identity gaps resulting in a crisis of political belonging instead of a struggle over sovereignty, and this distinction matters. In the Black Sea, peacebuilding is constrained by hard power, including borders, buffer zones, and proxy militarisation. In the Middle East, the constraints are more ontological, emphasised by the need to reconstruct a shared sense of citizenship and purpose amid deep mutual mistrust. The Black Sea region requires rethinking the terms of geopolitical engagement while the Middle East demands a reconstitution of the political system itself.

5.3. Rethinking Peace

The cross-regional analysis sheds insight that peace is not a product to be delivered, but a political system to be sustained. As both regions demonstrate, peacebuilding fails to deliver legitimacy and stability when it is imagined as a technocratic fix or a foreign policy tool. However, when it is embedded into the processes of negotiation, memory, and participation, no matter how fragile it may be, peacebuilding begins to take root.

The solution is not to ask which model of peacebuilding works across regions, but to question what conditions enable societies to re-enter politics after war. It is an important distinction to reframe the conversation away from institutional mimicry and toward political cultivation. Additionally, it underscores the necessity of disaggregating peacebuilding from stabilisation and to treat conflict as a crisis of representation and governance, not a security issue. What emerges from this is not a single transferable model, but a comparative sensibility to become alert to how peace can be understood with, not imposed on, societies emerging from violence. It is this insight that should activate any serious engagement with post-conflict reconstruction in both the Black Sea and Middle East regions.

6. Policy Implications

If the comparative cross-regional analysis reveals anything, it is that peace cannot be engineered through standardised blueprints. The Black Sea region requires a peacebuilding paradigm that is attuned to its own historical, geopolitical, and cultural characteristics. This section offers policy implications that reject reductionist approaches in favour of strategies grounded in political realism, local legitimacy, and regional agency.

The enduring tendency to export peacebuilding templates, that are more often than not Western liberal institutional designs, have yielded limited success in the Black Sea region. The common efforts to replicate Euro-Atlantic models of governance in post-Soviet states have ignored the region's unique blend of imperial legacies, ethnic pluralism, and the precarious sovereignty. The failed reintegration of separatist regions in Georgia and Moldova highlights that external frameworks that bypass domestic political conditions and historical context tend to entrench fragmentation rather than resolve it. Peacebuilding in the Black Sea must take an adaptive approach instead of a prescriptive one. International actors need to avoid framing success as formal institutional convergence and should instead support political processes that are iterative, contested, and locally meaningful. Ultimately, the goal is not institutional mimicry, but institutional legitimacy.

Local ownership must be more than a normative slogan. It needs to structure the very architecture of peace processes by granting political agency to actors who hold legitimacy on the ground, even when they fall outside elite or internationally sanctioned channels. Local ceasefire mechanisms, autonomous governance arrangements, and inclusive dialogue forums should be privileged over centralised negotiations mediated solely by external powers. What is equally vital is the work of historical grievance acknowledgement and memory integration. The conflicts in the Black Sea are not merely territorial disputes, they are deeply entangled in histories of displacement, imperial collapse, and mutual suspicion. These wounds need to heal, and that requires creating

institutional space for truth-telling, memorialisation, and inter-communal dialogue. In Ukraine, this could mean confronting both Soviet-era traumas and the lingering effects of the Donbas War. In Georgia and Moldova, it involves acknowledging and reframing the frozen conflicts as unresolved human tragedies. Therefore, post-conflict policy in the Black Sea must include transitional justice mechanisms and historical education reforms that allow for pluralistic memory. Forging a single narrative is not the goal, it is to institutionalise the capacity for multiple narratives to coexist without violence.

While well-intentioned, Western institutions, such as NATO, the EU, and OSCE, have overwhelmingly mediated peacebuilding efforts in the Black Sea, but their normative frameworks often lack traction among local populations and partisans. This imbalance further undermines trust and reproduces geopolitical fault lines. A more effective approach would reconfigure mediation as a regional responsibility, anchored in institutions and actors with cultural proximity, political credibility, and strategic interest in sustainable peace. As a state with historical ties to Slavic and Turkic communities, Türkiye is uniquely positioned to play the role of mediator. Additionally, as a bridge between Western institutions and Eurasian politics, Türkiye can serve as a mediator that speaks multiple languages, politically and diplomatically. Ankara's mediation in the 2022 Black Sea grain deal between Ukraine and Russia demonstrates this capacity.²⁶ While Türkiye's role is not without controversy regarding its own authoritarian drift and selective alliances, it embodies a hybrid diplomatic identity that may be more acceptable to conflicting parties than Western-led formats. Türkiye's pragmatic engagement in this deal allowed it to maintain lines of communication with Kyiv and Moscow, enabling negotiations that would have likely stalled under more polarising actors.²⁷ This reinforces the argument that mediation efforts grounded in regional legitimacy can cut through geopolitical impasses. However, this paper does not call for the complete abandonment of Western involvement. Rather, it advocates for the decentralisation of Western influences to allow regional actors to frame the terms of peace processes while Western institutions play a more supportive role. Peacebuilding in the Black Sea will be most effective when it is anchored in regional legitimacy and pluralistic diplomacy.

7. Conclusion and Recommendations

The Black Sea region stands at a pivotal juncture, facing a period of prolonged volatility marked by overlapping geopolitical rivalries, contested sovereignty, and fractured regional cooperation. In this fragile environment, the urgency for effective conflict resolution cannot be overstated. This paper has shown that durable peace cannot be engineered through technocratic frameworks or be externally imposed. The lessons drawn from the Middle East understate the necessity of rethinking conventional peacebuilding paradigms. Institutional frameworks being imported without sufficient attention to domestic political fragmentation in post-2003 Iraq stand in contrast to moments in post-war Lebanon where despite limitations, local actors were able to drive reconciliation through networks of trust and shared political stakes.

²⁶ United Nations. Black Sea Grain Initiative. New York: United Nations. Accessed May 18, 2025. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>.

²⁷ Atlantic Council Task Force on Black Sea Security. A Security Strategy for the Black Sea. Washington, DC: Atlantic Council, 2023. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/a-security-strategy-for-the-black-sea/#h-e-fragile-democracies>.

The findings of this study outline the inadequacy of uniform, externally designed peace strategies and the urgent need for adaptive, inclusive, and regionally sensitive approaches. It highlighted that adaptivity in peacebuilding entails the capacity to respond to shifting conflict dynamics, power asymmetries, and emerging local actors. Frequently, rigid frameworks collapse under the weight of local realities that they fail to anticipate or accommodate. Inclusivity requires the active involvement of a wide spectrum of stakeholders. This includes local communities and civil society, with the support of state elites and foreign mediators. Without such inclusion, peace agreements face the risk of becoming elite bargains that culminate little traction on the ground. Similarly, regional sensitivity involves grounding peace initiatives in the political cultures, historical experiences, and strategic interests of those local citizens. This is particularly important for the Black Sea region where Western and non-Western actors compete for influence. The illustrated example of Türkiye's role in brokering the 2022 Black Sea Grain Initiative provides an instructive case of Türkiye's untapped abilities. Türkiye's cultural proximity, regional ties, and hybrid geopolitical identity positioned it as a mediator with the capabilities of navigating complex power dynamics. While its own domestic politics complicate its status as a neutral actor, its involvement illustrates the potential of regional embedded diplomacy. This model moves beyond great power mediation to empower actors with local credibility and vested interests in regional stability.

This paper doesn't call for the duplication of Middle Eastern models in the Black Sea, but to engage with their lessons analytically and selectively to adapt them to varying conflict environments. The Middle East has been the site of painful failures of modern peacebuilding, yet these experiences are not without value. They serve as cautionary tales and sources of insight, revealing not only what went wrong, but what might work under different conditions. From this suffering emerges lessons about the dangers of exclusion, the limits of imposed solutions, and the resilience found in locally owned processes. The tragedies of the past can be reconstituted as guideposts for a more responsive and legitimate approach to peace. Western institutions still have an important role to play in providing resources and monitoring mechanisms, but their influence must be reconfigured toward support rather than dominance. Peacebuilding must no longer be a project delivered to a region, but one cultivated from within. The path to peace in the Black Sea will depend on the region's capacity to build its own architecture of cooperation. Learning from other regions is not about imitation, but about translation; translating experience into strategy, and strategy into sustainable outcomes.

REFERENCES

- Abbas, O. F., and I. N. Jasim. "The Taif Agreement 1989 and Its Role in Ending the Lebanese Civil War." *Al-Anbar University Journal for Humanities* 2020, no. 4 (2020): 3206–3227. <https://doi.org/10.37653/juah.2020.171032>.
- Altmann, Franz-Ulrich, et al. "Democracy and Good Governance in the Black Sea Region." *Southeast European and Black Sea Studies* 10, no. 3 (2010): 303–321. <https://doi.org/10.1080/14683857.2010.503641>.
- Antonios, Zeina. "Looking Back: From the Mountain War to Druze-Christian Reconciliation." *L'Orient Today*, 2023. <https://today.lorientlejour.com/article/1348823/looking-back-from-the-mountain-war-to-druze-christian-reconciliation.html>.
- Atlantic Council Task Force on Black Sea Security. *A Security Strategy for the Black Sea*. Washington, DC: Atlantic Council, 2023. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/a-security-strategy-for-the-black-sea/#h-e-fragile-democracies>.
- Bargués, Pol. "Liberal Peacebuilding and Its Critiques." *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*, 2023. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.793>.
- Barnett, Michael, et al. "Peacebuilding: What Is in a Name?" *Global Governance* 13, no. 1 (2007): 35–58. <https://doi.org/10.1163/19426720-01301004>.
- Collier, David. "The Comparative Method." In *Political Science: The State of the Discipline II*, edited by Ada W. Finifter, 105–119. Washington, DC: American Political Science Association, 1993.
- Dodge, Toby. "The Failure of Peacebuilding in Iraq: The Role of Consociationalism and Political Settlements." *Journal of Intervention and Statebuilding* 15, no. 4 (2020): 459–475. <https://doi.org/10.1080/17502977.2020.1850036>.
- Donais, Timothy. "Empowerment or Imposition? Dilemmas of Local Ownership in Post-Conflict Peacebuilding Processes." *Peace and Change* 34, no. 1 (2009): 3–26. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2009.00531.x>.
- Gallagher Cunningham, Kathleen. *Understanding Fragmentation in Conflict and Its Impact on Prospects for Peace*. Geneva: Centre for Human Dialogue, 2016. <https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2017/02/Understanding-fragmentation-in-conflict.pdf>.
- Gardner, Hall. "The Russian Annexation of Crimea: Regional and Global Ramifications." *European Politics and Society* 17, no. 4 (2016): 490–505. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1154190>.
- Ismail, Zubairu. *Humanitarian Access, Protection and Diplomacy in Besieged Areas*. Birmingham: University of Birmingham, 2018.

[https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Humanitarian Access Protection and Diplomacy in Besieged Areas/26427844?file=48076729](https://opendocs.ids.ac.uk/articles/report/Humanitarian%20Access%20Protection%20and%20Diplomacy%20in%20Besieged%20Areas/26427844?file=48076729).

Kolossov, Vladimir, et al. "Inside the Post-Soviet De Facto States: A Comparison of Attitudes in Abkhazia, Nagorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria." *Eurasian Geography and Economics* 55, no. 5 (2014): 423–456. <https://doi.org/10.1080/15387216.2015.1012644>.

Lanoszka, Alexander. "Tangled Up in Rose? Theories of Alliance Entrapment and the 2008 Russo-Georgian War." *Contemporary Security Policy* 39, no. 2 (2018): 234–257. <https://doi.org/10.1080/13523260.2017.1392102>.

Mahmudova, Zumurud. "Nagorno-Karabakh Conflict (2020–2023): Realities and Forecasts." *Russia and New States of Eurasia*, 2020. <https://doi.org/10.20542/2073-4786-2024-1-132-145>.

Nwokoye, Anthony N. "The Military and Diplomatic Intervention of Regional and Global Powers in the Syrian War and the Failure to Restore Peace and Security in the Middle East." *NG Journal of Social Development* 11, no. 1 (2023). <https://www.ajol.info/index.php/ngjsd/article/view/260109>.

Paris, Roland. *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Pfiffner, James P. "US Blunders in Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army." *Intelligence and National Security* 25, no. 1 (2010): 76–85. <https://doi.org/10.1080/02684521003588120>.

Oksamytna, Kateryna. "Imperialism, Supremacy, and the Russian Invasion of Ukraine." *Contemporary Security Policy* 44, no. 4 (2023): 497–512. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2259661>.

Richmond, Oliver P. "A Post-Liberal Peace: Eirenism and the Everyday." *Review of International Studies* 35, no. 3 (2009): 557–580. <https://doi.org/10.1017/S0260210509008651>.

United Nations. *Black Sea Grain Initiative*. New York: United Nations. Accessed May 18, 2025. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>.

Voller, Yaniv. "Rethinking Armed Groups and Order: Syria and the Rise of Militiatocracies." *International Affairs* 98, no. 3 (2022): 853–871. <https://doi.org/10.1093/ia/iia047>.

STRATEGIC PARTNERSHIP AND GEOPOLITICAL INTERESTS: TURKEY-UZBEKISTAN ECONOMIC AND POLITICAL RELATIONS IN THE 21ST CENTURY

Ayşe AKPINAR¹

ABSTRACT

In the 21st century, Turkey-Uzbekistan relations have evolved into a strategic partnership shaped by mutual geopolitical interests, historical ties, and regional dynamics. Turkey, leveraging its historical and linguistic ties with Uzbekistan, has sought to expand its influence in Central Asia, aligning with Uzbekistan's foreign policy shift towards diversification following its post-2016 reforms under President Shavkat Mirziyoyev. Uzbekistan, in turn, views Turkey as a key partner in its economic modernization, regional connectivity, and multilateral engagements. Economically, Turkey has become one of Uzbekistan's leading trade partners and investors, particularly in infrastructure, energy, and manufacturing sectors. The establishment of the Turkey-Uzbekistan High-Level Strategic Cooperation Council has institutionalized bilateral economic initiatives, reflecting the growing interdependence between the two economies. In this paper the factors driving this partnership, focusing on economic cooperation, political alignment, security collaboration, and diplomacy have been examined. Politically, Turkey and Uzbekistan share a vision for regional stability, advocating for cooperation within frameworks such as the Organization of Turkic States (OTS) and the Economic Cooperation Organization (ECO). Their shared commitment to multilateralism and regional security has reinforced bilateral ties, with both nations seeking to counterbalance external influences while promoting an autonomous regional order. Despite these advancements, challenges persist, including geopolitical competition with major powers such as Russia and China, as well as the balancing of interests within multilateral organizations. However, Turkey's proactive engagement in Central Asia, coupled with Uzbekistan's strategic repositioning, suggests a durable and expanding partnership. In this study, newspaper articles, academic articles, books and archive documents are analyzed with respect to the qualitative method. This study concludes that Turkey-Uzbekistan relations represent a critical dimension of 21st-century Eurasian geopolitics, illustrating how middle powers can leverage historical ties and economic complementarities to shape regional orders.

Keywords: Turkey-Uzbekistan relations, strategic partnership, geopolitics, economic cooperation, security collaboration

¹ Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0001-6190-3308, ayse.akpinar@yahoo.com

21. YÜZYILDA TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN İLİŞKİLERİ: JEOPOLİTİK ÇIKARLAR, EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ VE STRATEJİK ORTAKLIK

ÖZET

21. yüzyılda Türkiye-Özbekistan ilişkileri, karşılıklı jeopolitik çıkarlar, tarihsel bağlar ve bölgesel dinamikler çerçevesinde şekillenen stratejik bir ortaklığa dönüşmüştür. Türkiye, Özbekistan ile olan tarihî ve dilsel bağlarını kullanarak Orta Asya'daki etkisini artırmayı hedeflemiş; bu yaklaşım, Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev liderliğinde 2016 sonrası dönemde dış politikasını çeşitlendirme yönünde adımlar atan Özbekistan'ın dış politika yönelimiyle örtüşmüştür. Özbekistan ise, ekonomik modernleşme, bölgesel bağlantılılık ve çok taraflı iş birlikleri açısından Türkiye'yi kilit bir ortak olarak görmektedir. Ekonomik olarak Türkiye, özellikle altyapı, enerji ve imalat sektörlerinde, Özbekistan'ın önde gelen ticaret ortaklarından ve yatırımcılarından biri hâline gelmiştir. Türkiye-Özbekistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasıyla ikili ekonomik girişimler kurumsallaşmış ve iki ekonomi arasındaki artan karşılıklı bağımlılık pekişmiştir. Bu çalışmada, ekonomik iş birliği, siyasi uyum, güvenlik alanında iş birliği ve diplomasiye odaklanarak bu ortaklığı şekillendiren faktörler incelenmiştir. Siyasi olarak, Türkiye ve Özbekistan bölgesel istikrar vizyonunu paylaşmakta; Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gibi çok taraflı yapılarda iş birliğini savunmaktadır. İki ülkenin çok taraflılık ve bölgesel güvenliğe olan ortak bağlılığı, dış etkileri dengeleme ve özerk bir bölgesel düzen oluşturma çabalarını desteklemektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerle yaşanan jeopolitik rekabetin yanı sıra çok taraflı örgütlerdeki çıkar dengeleri gibi bazı zorluklar devam etmektedir. Ancak Türkiye'nin Orta Asya'daki proaktif tutumu ve Özbekistan'ın stratejik yeniden konumlanması, kalıcı ve genişleyen bir ortaklığa işaret etmektedir. Bu çalışmada, nitel yöntem çerçevesinde gazete yazıları, akademik makaleler, kitaplar ve arşiv belgeleri analiz edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye-Özbekistan ilişkileri, 21. yüzyıl Avrasya jeopolitiğinin kritik bir boyutunu temsil etmekte; orta ölçekli güçlerin tarihî bağları ve ekonomik tamamlayıcılığı kullanarak bölgesel düzenleri nasıl şekillendirebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Özbekistan ilişkileri, stratejik ortaklık, jeopolitik, ekonomik iş birliği, güvenlik iş birliği

1. Introduction

In recent decades, the international system has experienced a significant shift from unipolar dominance to multipolar contestation, compelling mid-sized powers to reassess and realign their foreign policy strategies. Within this context, the strategic partnership between Turkey and Uzbekistan presents a case study of how two regional actors, linked by cultural, historical, and linguistic ties, have sought to build a robust bilateral relationship rooted in both soft power and pragmatic geopolitics. As Central Asia gains prominence in global political and economic calculations—particularly in light of China's Belt and Road Initiative (BRI), Russia's post-Soviet reintegration ambitions, and the West's recalibrated Eurasian engagement—Turkey and Uzbekistan have emerged as influential players shaping regional connectivity, energy routes, and security dynamics.

The roots of the Turkey-Uzbekistan relationship lie in the immediate post-Soviet era. Turkey was the first country to recognize Uzbekistan's independence in 1991, rapidly establishing embassies and cultural missions. Despite early enthusiasm, the relationship cooled in the late 1990s and early 2000s due to political tensions and divergent trajectories. However, the ascension of President Shavkat Mirziyoyev in 2016 marked a turning point, initiating a period of domestic liberalization in Uzbekistan and renewed diplomatic openness. Mirziyoyev's "New Uzbekistan" vision coincided with Turkey's more assertive Eurasian policy under President Recep Tayyip Erdoğan, leading to a revitalized partnership that spans economic cooperation, regional security, and cultural diplomacy.

This article aims to assess the strategic nature of Turkey-Uzbekistan relations in the 21st century, with a particular focus on economic and political dimensions. It seeks to answer the following research questions:

1. How has the bilateral relationship evolved since the early 2000s, and what factors have driven this transformation?
2. What are the key sectors and mechanisms of economic cooperation between Turkey and Uzbekistan?
3. How do political and cultural initiatives complement economic objectives in building a sustainable strategic partnership?
4. What challenges constrain deeper integration, and how might these be overcome?

The methodology employed in this study combines qualitative and quantitative approaches. Sources include official bilateral agreements, trade data from Turkish and Uzbek government institutions, academic journals, media reports, and policy analyses from regional think tanks. Special attention is given to strategic documents released by the Ministries of Foreign Affairs, joint communiqués, and summit outcomes from the Organization of Turkic States.

Structurally, the article begins with a brief historical overview of Turkey-Uzbekistan relations, followed by an examination of political relations in the 21st century. Subsequent sections analyze the economic relationship, focusing on trade, investment, infrastructure, and energy. The article then explores the role of education, culture, and soft power, before discussing enduring challenges and potential future trajectories. The conclusion summarizes findings and offers policy recommendations to enhance bilateral cooperation.

The strategic partnership between Turkey and Uzbekistan is not only significant for the two states themselves but also offers broader implications for regional order, connectivity, and Turkic solidarity in an increasingly fragmented global system. As both countries assert more autonomous foreign policies, their collaboration may serve as a model for interregional alliances based on mutual respect, shared identity, and common strategic goals.

2. Historical Background

The historical foundations of Turkey-Uzbekistan relations are rooted in deep civilizational, linguistic, and cultural ties. Both nations are part of the larger Turkic world, sharing a common ethno-linguistic heritage that stretches back centuries. The shared Turkic identity, although at times suppressed by political circumstances, has served as a foundational element in fostering diplomatic affinity since Uzbekistan's independence. To understand the contemporary strategic partnership, it is essential to trace the trajectory of relations between the two states from the collapse of the Soviet Union through the early 21st century.

2.1. The Post-Soviet Opening (1991–1995)

Following the dissolution of the Soviet Union in 1991, Turkey was the first country to recognize Uzbekistan's independence, establishing full diplomatic relations by March 1992. Ankara's swift recognition was not merely symbolic; it was part of a broader strategy to expand Turkish influence in Central Asia by leveraging shared cultural and linguistic ties. Turkish policymakers envisioned a pan-Turkic sphere of cooperation that would include political alignment, economic integration, and cultural unity, with Turkey acting as a "big brother" to the newly independent Turkic republics.

During this early period, Turkey extended extensive developmental assistance to Uzbekistan, including economic aid packages, educational scholarships, and technical cooperation through institutions such as the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA). The opening of Turkish schools in Uzbekistan, promotion of Turkish language programs, and mutual visits between heads of state were hallmarks of this optimistic phase. In 1993, the first official visit of Turkish President Turgut Özal to Tashkent set the tone for high-level political engagement, culminating in several bilateral agreements on trade, education, and cultural exchange.

However, despite initial enthusiasm, the implementation of ambitious pan-Turkic initiatives encountered institutional and political barriers. Uzbekistan's internal political priorities under President Islam Karimov, characterized by strong state control and skepticism toward foreign influence, limited the depth of bilateral cooperation. The Turkish model of secular democracy and market liberalization—championed during the early 1990s—did not fully resonate with the Uzbek leadership, which prioritized stability over rapid political reform.

2.2. Period of Relative Stagnation (1996–2015)

The late 1990s and early 2000s marked a cooling period in Turkey-Uzbekistan relations. Several factors contributed to this slowdown. Chief among them was Uzbekistan's growing concern over perceived Turkish support for Islamist movements, particularly in the aftermath of the 1999 bombings in Tashkent, which the Uzbek government attributed in part to transnational extremist groups with links to Turkey. This suspicion led to a retraction of Turkish influence in Uzbekistan and a tightening of state control over foreign-funded institutions, including the closure of many Turkish schools.

In parallel, Turkey began to focus more on its relations with the West—especially in the context of its European Union candidacy—and the Middle East, while Uzbekistan gradually oriented itself toward Russia and China through organizations such as the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Shanghai Cooperation Organisation (SCO). Although diplomatic ties were maintained, substantive progress in political and economic cooperation remained limited.

Despite this relative stagnation, some key economic connections persisted. Turkish companies continued to operate in Uzbekistan, particularly in textiles, construction, and retail. Trade volumes remained modest but stable. Importantly, both sides kept diplomatic channels open, maintaining embassies and periodically renewing cultural and economic agreements, albeit with reduced vigor.

2.3. Reinvigoration under Mirziyoyev and Erdoğan (2016–Present)

Fundamental research aimed at a thorough study of Uzbekistan is being conducted in the Republic of Turkey despite the tectonic changes in mutual relations (Toshev, 2024, p. 6).

A new chapter in bilateral relations began following the death of President Karimov in 2016 and the succession of President Shavkat Mirziyoyev (Tsereteli, 2018, p. 12). With a more open and reformist agenda, Mirziyoyev prioritized foreign policy diversification, economic modernization, and regional integration. Turkey, under President Erdoğan, seized the opportunity to restore and deepen ties with Uzbekistan, recognizing the mutual benefits of renewed engagement. Considering this, it is safe to say that the political will and resolve of Shavkat Miromonovich Mirziyoyev and Recep Tayyip Erdogan, along with the friendship and trust that they developed, allowed for the opening of a whole new chapter in the history of Uzbekistan-Turkey relations (Dilliyev, 2024, p. 18).

Mirziyoyev's first official visit to Turkey in October 2017—the first such visit by an Uzbek president in nearly two decades—was a major turning point. The visit resulted in the signing of 24 agreements covering trade, investment, education, and security cooperation. A Joint Strategic Planning Group was established under the High-Level Strategic Cooperation Council mechanism, signaling a new level of institutionalized diplomacy.

This diplomatic momentum continued with reciprocal visits and increased ministerial dialogue. Turkey became a key advocate for Uzbekistan's admission as a full member of the Organization of Turkic States (OTS), a move that was formalized in 2019. Turkey also supported Uzbekistan's regional engagement strategies, including its efforts to mend ties with other Central Asian neighbors and enhance connectivity through the Middle Corridor trade route.

2.4. Evolving Strategic Interests

What distinguishes the 21st-century phase of Turkey-Uzbekistan relations from the initial post-independence period is the maturity of both countries' foreign policies. Turkey no longer approaches Central Asia from a position of cultural paternalism but

rather from a pragmatic perspective that prioritizes mutual economic and geopolitical interests. Similarly, Uzbekistan, while protective of its sovereignty, has embraced multilateralism and regionalism as tools of strategic autonomy.

The bilateral relationship has evolved to include not just shared history and ethnicity, but also shared interests in security (particularly counterterrorism), energy cooperation, digital transformation, infrastructure development, and regional stability. This alignment is reflected in the growing frequency of bilateral summits, the expansion of trade volumes, the increase in Turkish foreign direct investment (FDI) in Uzbekistan, and enhanced cooperation in education and cultural diplomacy.

By anchoring their partnership in both historical consciousness and contemporary strategic interests, Turkey and Uzbekistan have set the stage for a durable and multidimensional alliance in the Eurasian political and economic space.

3. Political Relations in the 21st Century

The political dimension of Turkey-Uzbekistan relations has deepened significantly since the mid-2010s, marking a clear shift from sporadic diplomacy to institutionalized strategic engagement. As both countries navigated shifting geopolitical dynamics, they identified shared interests in regional stability, multilateral cooperation, and the promotion of a Turkic identity within international frameworks. This section examines the nature and scope of political relations between Turkey and Uzbekistan in the 21st century, with a focus on high-level diplomacy, strategic cooperation, multilateral engagement, and soft power instruments such as education and culture.

3.1. High-Level Diplomacy and Strategic Agreements

A defining feature of Turkey-Uzbekistan political relations in the past decade has been the intensity and symbolism of high-level diplomatic engagement. After a long period of diplomatic minimalism, President Shavkat Mirziyoyev's state visit to Ankara in 2017 represented a diplomatic reset. The visit resulted in the establishment of the Turkey-Uzbekistan High-Level Strategic Cooperation Council, which has since served as the primary mechanism for coordinating political and economic relations at the ministerial and presidential levels.

Subsequent visits by President Erdoğan to Tashkent (2018 and 2022) and reciprocal visits by Uzbek delegations to Ankara reinforced the bilateral agenda. Key memoranda of understanding (MoUs) and cooperation agreements have been signed in fields including counterterrorism, customs, education, energy, and judicial collaboration. For example, in 2020, the countries signed a Strategic Partnership Declaration, emphasizing mutual respect for sovereignty, regional cooperation, and non-interference—principles closely aligned with Uzbekistan's foreign policy ethos.

These engagements indicate a move toward institutionalized strategic dialogue, contrasting with the ad hoc interactions of the 1990s and early 2000s. The consistent inclusion of joint press conferences, business forums, and cultural exchanges in official visits underscores the multidimensional nature of this partnership.

3.2. Multilateral Cooperation and Regional Organizations

Multilateralism has become an important pillar of Turkey-Uzbekistan political coordination. Both countries actively participate in regional and international organizations, often aligning their positions to advance shared objectives.

Most notably, Uzbekistan became a full member of the Organization of Turkic States (OTS) in 2019, following Turkey's strong advocacy. The OTS, formerly known as the Turkic Council, has evolved into a significant platform for Turkic cooperation in areas ranging from security and trade to language and education. Uzbekistan's membership marked a symbolic and strategic deepening of intra-Turkic integration, with Ankara and Tashkent playing increasingly complementary roles (Tolipov, 2020, p. 5).

Turkey has also supported Uzbekistan's observer status in the Economic Cooperation Organization (ECO) and has encouraged greater Uzbek participation in NATO's Partnership for Peace framework, although Uzbekistan remains cautious in its engagement with Western security structures.

In addition, both nations are involved in the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA) and have aligned themselves on several global issues at the United Nations, particularly in advocating for peaceful conflict resolution, the non-proliferation of nuclear weapons, and sustainable development.

3.3. Security and Counterterrorism Cooperation

Security cooperation has become a more explicit aspect of bilateral relations, particularly in the context of Central Asia's vulnerability to transnational threats such as terrorism, drug trafficking, and religious extremism (Sharipov, 2020, p. 7685). Turkey and Uzbekistan have signed agreements on military training, defense industry cooperation, and intelligence-sharing. Since the beginning of the modern republic, the Turkish concept of security has encompassed both the meaning and content of state security, which addresses various threats that may arise from both domestic and international environments, and national security, which is focused on threats that originate from outside the nation in a military sense (Çalış, 2017, p. 9).

Uzbek officers and cadets now participate in training programs in Turkish military institutions, and the two countries have expressed interest in joint military exercises in the future. Turkish defense companies have also shown interest in providing Uzbekistan with equipment and logistical support, although large-scale arms sales remain limited compared to Turkey's defense trade with other states.

A shared concern is the destabilization of Afghanistan, especially since the Taliban's return to power in 2021. Turkey and Uzbekistan have coordinated on policies related to Afghan refugees, border security, and counter-radicalization efforts. Their cooperation in this domain reflects broader convergences in strategic outlook, particularly regarding the need for a stable and neutral Afghanistan.

3.4. Political Alignment in Regional Geopolitics

Beyond bilateral and institutional cooperation, Turkey and Uzbekistan have increasingly aligned their regional foreign policy postures. Both favor a multipolar international order and seek to balance relations with major powers such as the United States, China, and Russia (Frappi, 2013, p. 1).

Uzbekistan, while historically more reserved in its geopolitical assertions, has recently signaled a willingness to participate more actively in regional diplomacy, often in tandem with Turkey's initiatives. For instance, the two countries have jointly supported regional integration efforts like the Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor), viewing connectivity as a strategic hedge against overreliance on any single power bloc.

Turkey's model of balancing East and West resonates with Uzbekistan's policy of "neutral multi-vector diplomacy." Both countries have engaged with China's Belt and Road Initiative (BRI), but with cautious enthusiasm. Simultaneously, they have sought stronger economic ties with the European Union and the Gulf states.

3.5. Soft Power and Ideational Alignment

Political alignment between Turkey and Uzbekistan is reinforced by the projection of soft power, particularly through education, culture, and religious diplomacy (Kahveci & Bonnenfant, 2023, p. 196). Turkish educational institutions, including Marmara University and Anadolu University, have hosted thousands of Uzbek students over the past two decades. The Yunus Emre Institute has expanded its activities in Tashkent and Samarkand, promoting Turkish language and culture.

Turkey's Directorate of Religious Affairs (Diyanet) also plays a role in Uzbekistan, offering religious guidance programs and training for imams. This cooperation is significant in the context of both countries promoting moderate Sunni Islam while rejecting extremist ideologies. Joint religious events, support for mosque construction, and Quranic education exchanges further consolidate ideational alignment.

Moreover, both governments promote a secular state model with Islamic values, which serves as a counter-narrative to both Western secularism and radical Islamism. This ideological synergy enhances their mutual legitimacy and facilitates greater societal acceptance of bilateral initiatives.

3.6. Political Symbolism and Nation Branding

Finally, political symbolism plays an important role in consolidating bilateral ties. The use of shared symbols—such as Turkic ancestry, Chinggisid historical references, and monuments to common cultural figures like Alisher Navoi—has been instrumental in forging a sense of "brotherhood" between the two nations.

Public ceremonies, state medals awarded to leaders, and commemorative stamps issued jointly have become tools of nation branding, projecting an image of unity and

cooperation. These symbols resonate with domestic populations and help cement elite-level agreements into public consciousness (Fazendeiro, 2017, p. 420).

In sum, political relations between Turkey and Uzbekistan in the 21st century have shifted from episodic engagement to structured and strategic cooperation. Driven by mutual interests in regional stability, security, and Turkic solidarity, the partnership has become increasingly institutionalized (Bakhtiyarovna, 2024, p. 58). With robust diplomatic channels, growing multilateral coordination, and shared soft power narratives, the two states are well positioned to translate political goodwill into durable strategic alignment.

4. Economic Relations and Trade Cooperation

The economic relationship between Turkey and Uzbekistan has witnessed substantial growth since 2016, evolving into one of the most dynamic components of their strategic partnership. Bilateral trade has expanded in volume and diversity, Turkish foreign direct investment (FDI) has increased in key sectors, and both governments have demonstrated a shared commitment to facilitating economic integration through infrastructure, logistics, and financial cooperation. This section analyzes the trajectory of bilateral trade, investment flows, institutional frameworks, sectoral cooperation, and the economic implications of regional connectivity initiatives.

4.1. Trade Volume and Composition

Trade between Turkey and Uzbekistan has grown significantly over the past two decades, with a marked acceleration in the post-2016 period (Cornell, 2000, p. 119). According to Turkey's Ministry of Trade, bilateral trade stood at approximately \$1.2 billion in 2016 and had nearly tripled to \$3.0 billion by 2023, with both governments aiming for a target of \$5 billion in the near future. This growth reflects both political will and improved trade facilitation mechanisms.

Turkish exports to Uzbekistan include textiles, machinery, electronics, construction materials, food products, and household appliances. Uzbek exports to Turkey are largely composed of raw materials and semi-finished products such as cotton, gold, natural gas, copper, and dried fruits. While Turkey runs a modest trade surplus, the mutual benefits are recognized on both sides, particularly in terms of industrial input diversification and employment generation.

Efforts to diversify trade composition are ongoing. Turkey has encouraged Uzbekistan to increase its agricultural exports, while Uzbekistan has expressed interest in Turkish high-tech goods, pharmaceuticals, and automotive parts. To this end, bilateral trade forums have prioritized reducing non-tariff barriers and harmonizing customs procedures.

4.2. Investment and Business Environment

Foreign direct investment is a cornerstone of Turkish economic engagement with Uzbekistan. Turkish companies have invested in more than 2,000 projects in Uzbekistan, spanning textiles, construction, food processing, hospitality, healthcare, and

banking. As of 2023, Turkish FDI in Uzbekistan exceeded \$2 billion, making Turkey one of Uzbekistan's top five foreign investors.

The Uzbek government has facilitated Turkish investment through special economic zones (SEZs) and investment promotion agreements, offering tax incentives, streamlined licensing procedures, and legal protections. Joint ventures, such as those established in the textile sector in the Namangan and Andijan regions, exemplify successful collaboration.

Key Turkish companies such as Koç Holding, Eczacıbaşı, MNG, and Çalık Holding operate in Uzbekistan, often in partnership with state-owned enterprises. Çalık Holding, in particular, has played a significant role in the energy and telecom sectors. Turkish construction firms have been prominent in building hospitals, roads, and residential complexes—often funded by multilateral financial institutions.

Uzbekistan has also encouraged the entry of Turkish banks and insurance companies. For example, Ziraat Bank Uzbekistan began operations in 2021, offering services to support SMEs and facilitate trade finance. Other Turkish financial institutions are exploring opportunities in Islamic finance, reflecting growing demand for Sharia-compliant services in Uzbekistan.

4.3. Institutional Mechanisms and Bilateral Frameworks

Turkey and Uzbekistan have established several institutional mechanisms to deepen economic cooperation. The Turkey-Uzbekistan Intergovernmental Joint Economic Commission (JEC) meets regularly to address policy coordination, investment promotion, and dispute resolution. Business-to-business forums organized by the Foreign Economic Relations Board of Turkey (DEİK) and the Uzbekistan Chamber of Commerce and Industry provide platforms for private-sector networking.

The Turkey-Uzbekistan Business Council, formed in 1992 and reactivated with new momentum in the 2010s, plays a crucial role in identifying investment opportunities, advising on legal frameworks, and facilitating public-private dialogue. Recent business forums have focused on e-commerce, green technologies, digital transformation, and industrial diversification—areas prioritized in Uzbekistan's "Development Strategy for 2022–2026."

In addition, both countries have signed bilateral agreements on the avoidance of double taxation, investment protection, transport logistics, and mutual standards recognition. These frameworks reduce transaction costs and improve investor confidence, contributing to long-term economic sustainability.

4.4. Labor Migration and Remittances

While not as extensive as Uzbek labor migration to Russia or Kazakhstan, Turkey has emerged as a preferred destination for skilled and semi-skilled Uzbek workers, particularly in the construction, service, and textile sectors. According to the Turkish Directorate General of Migration Management, approximately 70,000 Uzbek citizens legally resided and worked in Turkey as of 2023.

Labor migration has contributed to a growing remittance economy, with Uzbek workers in Turkey sending money back home to support families and local economies. In response, both governments have negotiated agreements to regularize labor mobility, ensure workers' rights, and provide social protection mechanisms.

The presence of Uzbek workers in Turkey and the establishment of Uzbek communities in major Turkish cities (e.g., Istanbul, Bursa, Ankara) have also reinforced social and economic integration, indirectly supporting trade in services and consumer goods.

4.5. Infrastructure and Connectivity

Infrastructure cooperation has become a strategic priority, particularly in the context of Eurasian connectivity. Turkey and Uzbekistan are key stakeholders in the Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route), which aims to connect China to Europe via Central Asia, the Caspian Sea, the South Caucasus, and Turkey. This corridor offers an alternative to Russian and Iranian routes and is increasingly viewed as vital in the post-Ukraine war realignment of global trade.

Uzbekistan has invested in logistics centers and railway infrastructure that link to Turkmenbashi Port in Turkmenistan, which in turn connects by ferry to Baku Port in Azerbaijan. From there, goods are transported via rail through Georgia and into Turkey. Turkey has supported these efforts by investing in port facilities, customs modernization, and railway integration.

In 2022, Uzbekistan joined the Baku–Tbilisi–Kars railway agreement, expanding its options for overland exports to Europe. Turkish logistics firms have begun operations in Uzbekistan, providing warehousing, customs brokerage, and multimodal services.

Infrastructure cooperation also includes energy transportation. Turkey has expressed interest in facilitating natural gas transit from Central Asia, including Uzbekistan, through southern corridor pipelines—although technical and geopolitical challenges persist.

4.6. Digital Economy and Green Development

Both countries have shown interest in expanding cooperation in the digital economy and sustainable development. Uzbekistan's modernization agenda emphasizes e-governance, fintech, and smart agriculture, sectors where Turkish technology firms have competitive advantages.

In 2021, Turkey and Uzbekistan signed an MoU on digital transformation, focusing on IT infrastructure, cybersecurity, and the digitalization of public services. Pilot projects include Turkish-designed e-government platforms and AI-assisted education modules for Uzbek schools.

In terms of green development, both governments have begun coordinating on renewable energy investment, energy efficiency, and carbon reduction strategies. Turkish companies have participated in solar and wind energy tenders in Uzbekistan,

contributing to the country's goal of generating 25% of its energy from renewables by 2030.

Turkey's experience with public-private partnerships (PPPs) in energy and infrastructure serves as a model for Uzbekistan's evolving regulatory framework. In return, Uzbekistan offers a testbed for Turkish innovation in arid climate agriculture, smart irrigation, and water management.

In conclusion, economic cooperation between Turkey and Uzbekistan has undergone a dramatic transformation, expanding from limited trade ties into a multi-layered partnership encompassing trade, investment, infrastructure, labor mobility, and innovation. The mutual economic interests of both states, supported by institutional frameworks and regional connectivity projects, lay the foundation for a durable and mutually beneficial alliance (Hamzaoglu, 2022, p. 326). If current trajectories persist, Turkey and Uzbekistan could emerge as pivotal nodes in a new Eurasian economic architecture centered on Turkic solidarity and regional resilience.

5. Energy and Strategic Infrastructure

Energy and infrastructure cooperation have become increasingly central to the Turkey-Uzbekistan strategic partnership in the 21st century. As Uzbekistan embarks on a comprehensive modernization program and seeks to diversify its economic base, Turkey presents itself as both a source of investment and a conduit to global energy and transport markets. Meanwhile, Turkey views Uzbekistan not only as a resource-rich partner but also as a strategic node in its broader Eurasian connectivity ambitions. This section explores bilateral energy collaboration, infrastructure development, and the integration of both countries into regional transit and energy networks.

5.1. Uzbekistan's Energy Potential and Policy Reforms

Uzbekistan possesses considerable energy resources, including natural gas, coal, and uranium, and has undertaken significant reforms in the energy sector under President Shavkat Mirziyoyev. According to the International Energy Agency (IEA), Uzbekistan produced 56 billion cubic meters of natural gas in 2022, making it one of Central Asia's top producers. However, outdated infrastructure, high domestic consumption, and limited export routes have constrained its ability to leverage these resources internationally (Sakal, 2017, p. 69).

Since 2017, the Uzbek government has prioritized energy sector liberalization, focusing on attracting foreign investment, improving energy efficiency, and diversifying the energy mix. Major reforms include the unbundling of state-owned enterprises, introduction of competitive tenders, and establishment of regulatory agencies. These changes have opened new avenues for Turkish firms in energy generation, transmission, and services (Khasan, 2025, p. 331).

5.2. Turkish Investment in Uzbekistan's Energy Sector

Turkey has become an increasingly important investor in Uzbekistan's energy modernization. Turkish companies such as Çalık Enerji and Aksa Energy have entered

the Uzbek market, investing in both conventional and renewable energy projects. For example, Çalık Enerji completed a combined cycle gas turbine (CCGT) power plant in the Tashkent region with a capacity of over 240 MW, significantly improving regional power reliability.

In 2021, Aksa Energy began operations at a 240 MW natural gas power plant in Tashkent, built under a Build-Own-Operate (BOO) model with long-term power purchase agreements (PPAs). This model represents a critical shift in Uzbekistan's approach to energy investment, favoring private-public partnerships and foreign expertise.

Moreover, Turkey's Ministry of Energy and Natural Resources has expressed support for bilateral cooperation on renewable energy development (Alpago, 2024, p. 75). With Uzbekistan aiming to generate 25% of its energy from renewables by 2030, Turkish solar and wind companies are well-positioned to benefit. Turkish participation in solar plant tenders in Navoi and Bukhara regions exemplifies the early stages of such cooperation.

5.3. Energy Transit and Pipeline Diplomacy

One of the more ambitious areas of cooperation involves energy transit. Uzbekistan, though landlocked, aspires to export surplus natural gas and electricity to Western and Southern markets. Turkey, located at the intersection of Europe, the Middle East, and Central Asia, offers a viable corridor for these exports (Fazenderio, 2013, p. 171).

Discussions have been held regarding the potential role of Uzbekistan in future expansions of the Southern Gas Corridor (SGC), which currently transports Azerbaijani gas to Europe via Georgia and Turkey (Bilgin, 2010, p. 3). Although Uzbekistan is not yet physically connected to this network, regional initiatives such as the Trans-Caspian Pipeline—long discussed but yet unrealized—could eventually create a pathway for Central Asian gas to reach Turkish and European markets (Bilgin&Bilgiç, 2011, p.188).

Uzbekistan's participation in the TAPI (Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India) pipeline has also sparked interest in complementary routes that could link Central Asia to the Mediterranean through Turkey. While political instability in Afghanistan and regional security concerns have hampered progress, Turkey and Uzbekistan continue to discuss alternative options through the Caspian Sea.

Electricity exports are another area of cooperation. Uzbekistan plans to increase electricity generation and export capacity, and Turkish grid management companies have shown interest in participating in transmission modernization projects. This includes smart grid technology, digital metering, and cross-border power trade mechanisms.

5.4. Strategic Infrastructure and the Middle Corridor

Perhaps the most visible example of strategic cooperation lies in infrastructure projects linked to the Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route). This multi-modal transport corridor aims to link China to Europe via Central Asia, the Caspian Sea, the South Caucasus, and Turkey (Eldem, 2024, p. 113).

Uzbekistan's integration into the Middle Corridor marks a geopolitical reorientation. In 2022, Tashkent formally joined the Baku–Tbilisi–Kars (BTK) railway framework, expanding its access to European markets. This initiative complements Uzbekistan's logistics development strategy, which includes the construction of dry ports, container terminals, and freight processing hubs.

Turkey has supported these efforts through diplomatic backing and technical assistance. Turkish construction companies are involved in modernizing Uzbek railway stations, tunnels, and customs infrastructure. The Turkish Ministry of Transport and Infrastructure has coordinated with Uzbekistan's Ministry of Transport on harmonizing transit regulations and reducing border delays.

Air connectivity has also improved, with Turkish Airlines and Uzbekistan Airways expanding flight routes and cargo operations. Turkish firms are active in airport construction and management, including in Samarkand and Tashkent.

5.5. Logistics, Customs, and Digital Infrastructure

Beyond traditional infrastructure, digital infrastructure and customs modernization have become priorities for both governments. In 2021, the two countries signed a memorandum of cooperation on digital customs systems, aiming to reduce trade friction and increase transparency. Initiatives include the introduction of e-TIR systems, electronic certificates of origin, and single-window platforms for cargo clearance.

In logistics, Turkish companies like Mars Logistics and Ekol Logistics have begun operating in Uzbekistan, offering multimodal transport solutions that link Central Asia to Turkey's industrial and consumer centers. Uzbekistan's role in regional logistics is further bolstered by its participation in the Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) corridors, which overlap with Turkey's interests in regional integration.

To facilitate seamless connectivity, both countries have explored blockchain-based solutions for trade documentation, digital tracking of freight, and artificial intelligence applications in customs risk assessment. These innovations reflect a forward-looking strategy that aligns with global trends in trade facilitation and e-commerce.

5.6. Urban Infrastructure and Smart Cities

Turkey has also supported Uzbekistan's urban transformation goals through investment in housing, public transport, and smart city projects. Turkish construction firms have built residential complexes in Tashkent, Andijan, and Samarkand, often financed through government-backed credit facilities.

In 2022, the two governments launched a Smart Cities Cooperation Program, focusing on traffic management, waste processing, and digital governance platforms. Turkish tech firms have partnered with Uzbek municipalities to deploy pilot projects in digital policing and urban mobility.

Turkish expertise in urban planning, gained through domestic experiences with large-scale urban renewal projects, is being adapted to Uzbek cities as part of a broader effort to make them more sustainable, livable, and technologically advanced.

In summary, energy and strategic infrastructure cooperation between Turkey and Uzbekistan is advancing on multiple fronts—from conventional energy investment to digital trade corridors. As Uzbekistan continues its economic reforms and Turkey asserts its role as a Eurasian hub, their interests are increasingly aligned in building a resilient, efficient, and modern connectivity architecture. Energy and infrastructure collaboration not only deepens bilateral ties but also enhances both countries' strategic autonomy and regional influence.

Conclusion

The evolution of the Turkey-Uzbekistan strategic partnership in the 21st century represents a compelling case of regionalism grounded in historical affinity, pragmatic geopolitics, and a shared developmental trajectory. What began as a culturally motivated engagement in the early post-Soviet era has, over time, matured into a comprehensive political, economic, and strategic alliance.

This article has examined the transformation of bilateral relations across multiple dimensions—political diplomacy, economic integration, energy and infrastructure cooperation, and regional alignment.

Politically, Turkey and Uzbekistan have significantly deepened ties through high-level visits, joint councils, and shared participation in multilateral organizations such as the Organization of Turkic States. Both nations have strategically aligned in promoting a multipolar world order that reflects their preference for regional autonomy, balanced diplomacy, and sovereign development paths. While Uzbekistan retains a degree of caution due to its neutrality doctrine and geopolitical sensitivities, its engagement with Turkey has been steady and pragmatic.

Economically, the relationship has grown in both volume and sophistication. Turkish investment in Uzbekistan's infrastructure, textiles, energy, and finance sectors has helped modernize key segments of the Uzbek economy (Kirimli, 1997, p. 59). Meanwhile, Turkey's access to Uzbekistan's markets and labor force contributes to its broader Eurasian strategy. The rise in bilateral trade, supported by new logistics routes and customs harmonization, suggests continued momentum—albeit tempered by structural asymmetries and regulatory inconsistencies.

Energy and strategic infrastructure cooperation have emerged as key priorities. From power generation to transit diplomacy and the Middle Corridor, both countries are working to reshape regional connectivity in ways that enhance their respective positions as nodes in East-West trade flows. The challenge now lies in translating these projects from diplomatic ambition to durable operational platforms.

Despite these advances, several limitations remain. Bureaucratic inefficiencies, visa restrictions, geopolitical competition from Russia and China, and divergent domestic priorities continue to constrain full-scale integration. The partnership also remains

susceptible to external shocks, such as regional instability, economic crises, or leadership transitions. Therefore, further institutionalization, legal harmonization, and resilience planning are required to ensure that the relationship remains sustainable and adaptive.

Looking ahead, the Turkey-Uzbekistan partnership has the potential to serve as a model for intra-Turkic and interregional cooperation—one that balances cultural commonality with modern diplomacy, and historical memory with forward-looking innovation. As the Eurasian geopolitical landscape continues to shift, Turkey and Uzbekistan can shape a joint narrative of sovereignty, solidarity, and strategic autonomy.

To do so, they must invest not only in physical and economic capital but also in human capital, policy coherence, and inclusive governance frameworks. Their ability to think regionally, act bilaterally, and lead collectively will determine whether this partnership can evolve from a bilateral alliance into a cornerstone of a new regional architecture.

Ultimately, the strategic partnership between Turkey and Uzbekistan in the 21st century is more than a function of shared interests—it is a vision for regional agency in an increasingly fragmented world order. Its success or failure will offer important lessons not just for Turkic nations, but for all mid-sized powers seeking to navigate the complexities of global realignment through principled, pragmatic, and culturally rooted diplomacy.

REFERENCES

- Alpago, H. (2024). Comparative Analysis of the Economies of Türkiye and Uzbekistan. *Özbekistan Özel Sayısı*, Eylül 2024, 67-82, Doi: 10.53791/imgelem.1494422.
- Anadolu Ajansı, “Türkiye ve Özbekistan Diplomatik İlişkilerinin Tesisinin 33. Yılı Kutluyor, 04.03.2025, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ve-ozbekistan-diplomatik-iliskilerinin-tesisinin-33-yilini-kutluyor/3499153#>
- Aydin, M. (1996) Turkey and central Asia: Challenges of change, *Central Asian Survey*, 15: 2, 157-177.
- Bakhtiyarovna, S. Z. (2024). Cultural Relations Between Uzbekistan and Turkey. *Science and Innovation International Scientific Journal* Volume 3 Issue 4 April 2024 Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz.
- Bilgin, M. (2010). Turkey's Energy Strategy: What Difference Does It Make To Become An Energy Transit Corridor, Hub Or Center? *UNISCI Discussion Papers*, núm. 23, mayo, 2010, pp. 113-128.
- Bilgin, P. and Bilgiç, A. (2011). Turkey's “New” Foreign Policy toward Eurasia. *Eurasian Geography and Economics*, 2011, 52, No. 2, pp. 173–195. DOI: 10.2747/1539-7216.52.2.173.
- Borsa Haber Akışı -- <https://fintables.com/>
- Cornell, S. E. (2023). Friends at Last: The Rapid Rise of Turkey Uzbekistan Relations. 2023 Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Joint Center American Foreign Policy Council / Institute for Security & Development Policy 509 C St NE, Washington, DC 20002 / V. Finnbodavägen 2, 13130 Stockholm-Nacka, Sweden, www.silkroadstudies.org.
- Cornell, S. E. (2000) Uzbekistan: A regional player in Eurasian geopolitics?, *European Security*, 9: 2, 115-140, DOI: 10.1080/09662830008407454.
- Çalış, Ş. H. (2017). Turkey's Cold War Foreign Policy and Western Alignment in the Modern Republic. I.B.Tauris & Co. Ltd
- Dilliye, K. (2024). The Role of Political and Cultural Cooperation Between Uzbekistan and Turkey in the Improvement of The Organization of Turkic States. *Western European Journal of Historical Events and Social Science* Volume 2, Issue 5, May, 2024. <https://westerneuropianstudies.com/index.php/4/article/view/751>
- Eldem, T. (2024). The Global Rivalry over Strategic Connectivity and the Emerging World Order: A View from Türkiye.
- Fazendeiro, B. D. R. T (2013). Uzbekistan's Self-Reliance 1991-2010: Public Politics and The Impact of Roles in Shaping Bilateral Relationships. A Thesis Submitted for the Degree of PhD at the University of St. Andrews.

Fazendeiro, B. T. (2017). Uzbekistan's defensive self-reliance: Karimov's foreign policy legacy. *International Affairs* 93: 2 (2017) 409–427; doi: 10.1093/ia/iw062.

Frappi, C. (2013). Central Asia's Place in Turkey's Foreign Policy. *Analysis* No. 225, December 2013.

Hamzaoglu, H. (2022). Turkey-Uzbekistan Relations: Strategic Cooperation and Partnership. *International Journal of Social Sciences*, Vol. 6/2 2022, p. 313-329.

Arıdemir H. (Ed.), *Yeni Dünya Düzeninde Özbekistan*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2022.
https://www.ito.org.tr/documents/Kurumsal/Yayinlar/yeni_dunya_duzeninde_ozbekistan.pdf

Kahveci, H. and Bonnenfant, I. K. (2023). Turkish Foreign Policy Towards Central Asia: An Unfolding of Regionalism and Soft Power, doi: 10.20991/allazimuth.1310530 *All Azimuth* V2, N2, 2023, 195-218.

Khasan, P. (2025). Nation-Building and Governance in Post-Soviet Uzbekistan: The 'mustaqillik' Ideology and Its Impact on Economy, Foreign Policy, and Identity. ISSN: 2692-5206, Impact Factor: 12, 23 American Academic publishers, volume 05, issue 01, 2025.
<https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/2354/3460>.

Kirimli, M. (1997). Uzbekistan in the new world order, *Central Asian Survey*, 16:1, 53-64, DOI: 10.1080/02634939708400969

Kontrolmatik Technologies, “Hakkımızda”,
<https://www.kontrolmatik.com/hakkimizda>

Sakal, H. B. (2017). A Quarter-Century Pursuit of Independence: Politics of Trade, Energy, and Economic Development in Uzbekistan. *Perceptions*, Spring 2017, Volume XXII, Number 1, pp. 49-90.

Sharipov A.Sh.(2020). The role of Turkish Soft Power Diplomacy in the current development of Central Asia. *Palarch's Journal Of Archaeology of Egypt/Egyptology* 17 (7). ISSN 1567-214x.

Şimşek, N. & Kurt, A.S. (2021). Evaluation of the Economic Relations between Turkey and Uzbekistan. *Perceptions*, Spring-Summer 2021, Vol. 26 Number 1, 121-151.

Tolipov, F. (2020). Thirty Years of Uzbekistan's International Relations: Quo Vadis?, *Crossroads Policy Brief* No. 4-2020, August 2020

Toshev, S. (2024). The Role of Turkish Scientific and Analytical Centers in Studying The History of Uzbekistan (The Examples of Tika and Turksoy). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods* Volume 2, Issue 6, June, 2024

Tsereteli, M. (2018). The Economic Modernization of Uzbekistan. *Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*.

TRT Avaz, “Özbekistan 2025’te Dünya Ticaret Örgütü’ne Üyelik Sürecini Sonuçlandırmayı Hedefliyor”, 26 Ocak 2025, -
<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ozbekistan-2025te-dunya-ticaret-orgutune-uyelik-surecini-sonuclandirmayi-hede/677b942f16670f73d7057818>

Türkiye Dışışleri Bakanlığı, “Özbekistan’ın Ekonomisi”,
<https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>.

ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ BAĞLAMINDA ÖZBEKİSTAN-ÇİN SİYASİ İLİŞKİLERİ: NEOKLASİK GERÇEKÇİLİK PERSPEKTİFİ

Gulnora SAIDAKHMEDOVA¹

ÖZET

Bu makale, 2001–2016 yılları arasında Özbekistan ile Çin arasındaki siyasi ilişkileri, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde ve neoklasik gerçekçilik perspektifiyle incelemektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin çok kutupluluğa dönüşmesiyle birlikte, bölgesel iş birliği yapıları daha fazla önem kazanmış; Bu bağlamda ŞİÖ, güvenlik ve çok taraflı diplomasinin kurumsallaştığı başlıca yapılardan biri hâline gelmiştir. Özbekistan’ın örgüte kurucu üye olarak katılımı, yalnızca bölgesel güvenlik kaygılarını değil, aynı zamanda çok taraflı dış politika yönelimini de yansıtmaktadır.

Neoklasik gerçekçilik yaklaşımı, dış politika davranışlarının yalnızca uluslararası sistemin etkileriyle değil; liderlik algısı, iç güvenlik öncelikleri ve stratejik kültür gibi içsel faktörlerle birlikte şekillendiğini savunur. Bu çerçevede, Özbekistan’ın ŞİÖ bünyesindeki tutumu; sistemik koşullar ile iç politik ihtiyaçların şekillendirdiği bir dış politika tercihidir.

Makale, 2001–2016 yılları arasında düzenlenen ŞİÖ devlet başkanları zirveleri temelinde, Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerinin seyrini incelemektedir. Çok taraflı diplomatik yapıların ikili ilişkilere etkisi değerlendirilerek, Özbekistan’ın dış politika yöneliminin dinamikleri bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Bu çalışma, uluslararası literatürün yanı sıra, ŞİÖ’nün ikinci resmî dili olan Rusça kaynaklardan da yararlanılarak hazırlanmıştır. Böylece, Özbekistan–Çin siyasi ilişkileri çok yönlü ve karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır. Elde edilen bulguların, Türk akademik literatürüne katkı sunması amaçlanmaktadır. Ayrıca, ŞİÖ üzerine çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, Özbekistan–Çin ilişkilerini doğrudan örgüt çerçevesinde inceleyen özgün çalışmaların azlığı, bu çalışmayı alandaki önemli bir boşluğu doldurur nitelikte kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Neoklasik Gerçekçilik, Dış Politika, Çok Taraflı Diplomasi, İç Politika Dinamikleri

¹ ORCID ID: 0000-0001-7934-9413, gulnora9093@gmail.com

UZBEKISTAN-CHINA POLITICAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION: A NEOCLASSICAL REALISM PERSPECTIVE²

ABSTRACT

This article analyzes the political relations between Uzbekistan and China from 2001 to 2016 within the framework of the Shanghai Cooperation Organization (SCO), using the perspective of neoclassical realism. Following the Cold War, the transformation of the international system into a multipolar structure increased the significance of regional cooperation mechanisms. In this context, the SCO has become one of the key institutional platforms for multilateral diplomacy and regional security collaboration. Uzbekistan's status as a founding member reflects not only its regional security concerns but also its orientation toward a multilateral foreign policy approach.

The neoclassical realist approach asserts that foreign policy behavior is shaped not only by the pressures of the international system, but also by domestic-level variables such as leadership perceptions, internal security priorities, and strategic culture. From this perspective, Uzbekistan's stance within the SCO represents a foreign policy choice shaped by both systemic conditions and domestic political considerations.

The article examines the trajectory of Uzbekistan–China political relations through the SCO heads of state summits held between 2001 and 2016. By assessing the impact of multilateral diplomatic structures on bilateral ties, the study offers a comprehensive analysis of the dynamics underlying Uzbekistan's foreign policy orientation.

In addition to international literature, this study also draws on Russian-language sources—the SCO's second official language—to provide a multidimensional and comparative perspective. The findings aim to contribute to the Turkish academic literature. Although there is extensive research on the SCO, the scarcity of studies that directly examine Uzbekistan–China relations within the institutional context highlights this study's contribution to filling a notable gap in the field.

Keywords: Uzbekistan, China, Shanghai Cooperation Organization (SCO), Neoclassical Realism, Foreign Policy, Multilateral Diplomacy, Domestic Political Factors

1. Giriş

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya dönüşmesi, Orta Asya ülkelerinin dış politika yaklaşımlarında yeni arayışları beraberinde getirmiştir. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Özbekistan, bu yeni dönemde güvenliğini sağlama ve dış ilişkilerini dengeli bir biçimde kurma amacıyla hareket etmiştir. Aynı süreçte Çin, güvenlik ve ekonomi temelli politikalar geliştirerek Orta Asya ile daha sistematik ve kurumsal ilişkiler kurma yönünde adımlar atmıştır. Bu bağlamda, 2001 yılında kurulan

² The title was added by the editorial team by translating it from the Turkish title.

ŞİÖ, her iki ülke açısından dış politika hedeflerini destekleyen çok taraflı bir yapı olarak öne çıkmıştır.

Özbekistan'ın ŞİÖ'ye kurucu üye olarak katılımı, yalnızca güvenlik kaygılarını değil; aynı zamanda egemenliğe dayalı çok taraflı diplomasi anlayışını da yansıtmaktadır. Bu süreçte Özbekistan ile Çin arasında kurulan ilişkiler, yalnızca ikili düzeyde kalmamış; aynı zamanda çok taraflı iş birliği çerçevesinde güvenlik, ulaştırma, enerji ve ekonomi gibi alanlara da yayılmıştır.

Bu makale, 2001–2016 yılları arasında Özbekistan ile Çin arasında gelişen siyasi ilişkileri, ŞİÖ bağlamında ve neoklasik gerçekçilik perspektifinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Neoklasik gerçekçilik, dış politika kararlarının yalnızca uluslararası sistemin yapısından değil; aynı zamanda liderlerin tehdit algısı, iç güvenlik öncelikleri ve tarihsel stratejik yaklaşımlar gibi içsel etkenlerden de etkilendiğini savunur (Rose 1998; Ripsman, Taliaferro ve Lobell 2016; Lobell, Ripsman, and Taliaferro 2009). Bu doğrultuda, Özbekistan'ın dış politika tercihleri hem sistemik hem de içsel dinamikler doğrultusunda şekillenmiştir.

Makale, 2001–2016 döneminde ŞİÖ çatısı altında gerçekleştirilen devlet başkanları zirvelerini inceleyerek, çok taraflı yapıların ikili ilişkiler üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Zirvelerde alınan kararlar, gerçekleştirilen temaslar ve yayımlanan bildiriler temel alınarak, Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerinin gelişim seyri ortaya konulmaktadır.

Bu dönemin tercih edilmesinin temel nedeni, hem ŞİÖ'nün kurumsallaşma sürecini hem de Özbekistan'ın Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un (bundan sonra metin içinde yalnızca Kerimov olarak bahsedilecektir) dış politika yaklaşımını yansıtmasıdır. 2016 yılı, bu çerçevede Kerimov döneminin sona erdiği ve ŞİÖ bağlamında yeni bir aşamaya geçildiği yıl olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmada nitel yöntem tercih edilmiştir. Betimleyici ve açıklayıcı analiz teknikleri kullanılarak, zirvelerde alınan kararlar ve ikili temaslar aracılığıyla, Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerinin çok taraflı yapılar çerçevesinde nasıl şekillendiği değerlendirilmektedir. Analiz süreci, neoklasik gerçekçilik kuramı doğrultusunda, sistemik koşullar ile içsel faktörlerin etkileşimini anlamaya yöneliktir.

Mevcut literatürde ŞİÖ'nün yapısı ve genel işleyişine ilişkin çok sayıda çalışma bulunmasına karşın, Özbekistan ile Çin arasındaki siyasi ilişkileri özellikle ŞİÖ çerçevesinde derinlemesine ele alan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu yönüyle çalışma, hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada yalnızca uluslararası literatüre değil, ŞİÖ'nün ikinci resmî dili olan Rusça akademik kaynaklara da özellikle başvurulmuştur. Bu sayede, Özbekistan–Çin ilişkileri daha bütüncül bir perspektifle değerlendirilmiş; ulaşılan bulgularla Türk akademik literatürüne katkı sunulması hedeflenmiştir.

2. Kuramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkiler disiplininde dış politika analizlerinde kullanılan başlıca yaklaşımlardan biri olan neoklasik gerçekçilik, geleneksel gerçekçilik ile yapısalcı gerçekçilik arasında köprü kuran bir sentez kuramı olarak kabul edilmektedir. Neoklasik gerçekçiliğe göre, devletlerin dış politika davranışları yalnızca uluslararası sistemdeki güç dağılımına ve yapısal baskılara bağlı değildir; aynı zamanda içsel faktörler liderlik algısı, karar alma süreçleri, bürokratik yapı, iç güvenlik öncelikleri ve stratejik kültür gibi unsurlar da etkili rol oynamaktadır (Rose 1998; Ripsman, Taliaferro ve Lobell 2016; Lobell, Ripsman, and Taliaferro 2009).

Bu yaklaşımın kuramsal temelleri ilk kez Gideon Rose tarafından ortaya konmuş; ardından Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman ve Jeffrey W. Taliaferro tarafından daha sistematik hâle getirilmiştir. Bu çalışmada söz konusu yazarlar, metin boyunca “Lobell, Ripsman ve Taliaferro” şeklinde geçecektir. Lobell ve arkadaşlarına göre, neoklasik gerçekçilik, uluslararası sistemin devlet davranışlarını neden aynı biçimde yönlendirmedini açıklayabilmek için iç politika dinamiklerini de analiz sürecine dâhil eder (Lobell, Ripsman ve Taliaferro 2009). Bu nedenle, her devlet benzer dış baskılar altında dahi farklı dış politika tercihlerinde bulunabilir.

Neoklasik gerçekçilik, özellikle karar alma süreçlerinde liderlik algısına odaklanmakta ve dış politika analizine “içeriden dışarıya” bir bakış sunmaktadır. Bu yönüyle, geçiş süreci yaşamış ve iç politik güvenlik öncelikleri yüksek olan Özbekistan gibi devletlerin dış politika davranışlarını analiz etmek için uygun bir kuramsal zemin sunar. Ripsman, Taliaferro ve Lobell’in tanımladığı üzere, bu yaklaşım; devlet kapasitesi, algılanan tehdit düzeyi ve ulusal çıkar tanımının iç politik bağlamda nasıl şekillendiğini dikkate alır (Lobell, Ripsman ve Taliaferro 2009).

Bu makalede neoklasik gerçekçilik, Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerinin ŞİÖ çerçevesindeki seyrini analiz etmek amacıyla kullanılmıştır. ŞİÖ çatısı altında Özbekistan’ın çok taraflı diplomaside izlediği çizgi, yalnızca uluslararası sistemdeki tehdit algılarına değil; aynı zamanda iç güvenlik dinamiklerine ve siyasi liderliğin tercihlerine de dayanmaktadır (Lobell, Ripsman, and Taliaferro 2009). Bu kuramsal çerçeve, çalışmada yapılacak zirve analizlerine açıklayıcı bir derinlik kazandırmaktadır.

3. Şanghay Beşlisinden Şanghay İşbirliği Örgütüne: ŞİÖ Çerçevesinde Özbekistan–Çin Siyasi İlişkileri

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, uluslararası sistemde ortaya çıkan güç boşluğu başta Orta Asya olmak üzere birçok bölgede yeni güvenlik mimarilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Orta Asya devletleri, hem sınır güvenliğini sağlamak hem de dış müdahalelere karşı ulusal egemenliklerini koruyacak çok taraflı iş birliği mekanizmalarına yönelmiştir. Bu bağlamda, Çin’in sınır güvenliği kaygıları ve bölgesel istikrar arayışlarıyla örtüşen bir zeminde, 1996 yılında “Şanghay Beşlisi” adı altında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bir iş birliği süreci başlatılmıştır (Danilovich 2013, Markova 2022).

Şanghay Beşlisi'nin temel amacı, özellikle Çin ile eski Sovyet ülkeleri arasında kalan sınır bölgelerinde istikrarı sağlamak, taraflar arasında güven inşa etmek ve olası çatışmaları önleyici mekanizmalar kurmaktır. 1996'da imzalanan Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesine İlişkin Anlaşma ile 1997'de kabul edilen Sınır Bölgelerinde Askeri Kuvvetlerin Azaltılmasına Dair Anlaşma, bu yapının hukuki ve işlevsel temelini oluşturmuştur. Bu anlaşmalar, yalnızca sınır güvenliği açısından değil; taraflar arasında güven artırıcı önlemler ve çok taraflı diplomasi pratiğinin gelişimi bakımından da önemli bir dönüm noktası olmuştur (Danilovich 2013, Markova 2022).

2001 yılına gelindiğinde, Orta Asya'da artan sınır ötesi güvenlik tehditleri, ayrılıkçılık ve aşırıcılık gibi sorunlar, bu beşli yapının daha kurumsal ve kapsayıcı bir örgüte dönüşmesini zorunlu hâle getirmiştir. Özbekistan'ın da bu sürece dâhil olmasıyla birlikte, 15 Haziran 2001 tarihinde Çin'in Şanghay şehrinde düzenlenen zirvede, ŞİÖ kurulduğu ilan edilmiştir. Böylece, Şanghay Beşlisi'nin kurumsal çerçevesi genişlemiş; bölgesel iş birliği yönelimi yeni bir aşamaya taşınmıştır (Danilovich 2013, s. 25–26).

Özbekistan'ın kurucu üye olarak örgüte katılımı, ŞİÖ'nün yalnızca sınır güvenliğiyle sınırlı bir yapı olmaktan çıkarak, daha kapsamlı ve çok taraflı bir güvenlik ve iş birliği örgütüne dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede örgüt; ekonomik, siyasi ve kültürel alanları da kapsayan bir koordinasyon merkezi hâline gelmiş, terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılıkla mücadelede ortak bir stratejik duruş geliştirmiştir (Danilovich 2013, s. 25–26).

4.1. Genel Değerlendirme: Siyasi İlişkilerin Seyri

Özbekistan ile Çin arasındaki siyasi ilişkiler, Özbekistan'ın 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmasının ardından hızla gelişmiştir. Çin, 27 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ı tanımış; 2 Ocak 1992'de ise iki ülke arasında diplomatik ilişkiler resmileşmiştir. Çin'in, yeni bağımsızlık kazanan Orta Asya devletlerine yönelik hızlı tanıma süreci ve diplomatik ilişkileri kurumsallaştırma yönündeki adımları, Pekin'in bölgeye dönük dış politika yönelimlerinin önemli bir göstergesidir. Aynı dönemde Özbekistan da çok boyutlu dış politika anlayışı çerçevesinde, Çin ile dengeli ve karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkiler kurmaya yönelmiştir (Markova 2022, s. 122).

1990'lı yılların başlarında Özbekistan ile Çin arasındaki siyasi ilişkiler, karşılıklı tanıma ve egemenliğe saygı ilkeleri temelinde şekillenmiştir. 1992 yılında Cumhurbaşkanı Kerimov'un Çin'e gerçekleştirdiği ilk resmî ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkilerin kurumsal temellerinin atıldığı önemli bir aşama olmuştur. Bu ziyaret kapsamında, dostane ilişkilerin esaslarını belirleyen ve karşılıklı çıkarlara dayalı iş birliği hedeflerini içeren çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında Çin, Özbekistan'ın ihtiyaç duyduğu çoğu ürünleri uygun koşullarda temin etmiştir.³

Her ne kadar Özbekistan ile Çin arasında doğrudan kara sınırı bulunmasa da, Çin dış politika yazımında Özbekistan sıklıkla “dost komşu” ve “bölgesel olarak yakın devlet” olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Çin'de yayınlanan bazı değerlendirmelerde, Özbekistan'ın coğrafi sınır paylaşımı olmamasına rağmen güvenilir bir ortak olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. Çin dış politika literatüründe Özbekistan ayrıca “iç

³ Podrobno.uz. 2021–2022.

çevre ülkesi” (vnutrenniy krug) kategorisinde değerlendirilirken (Savkovich, 2012, s. 89), Taşkent yönetimi de Çin’i uzun yıllara dayanan dostane ilişkilerin sürdürüldüğü bir ülke olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, iki ülke arasında kara sınırı bulunmaması, tarihsel bir sınır ihtilafı ya da çatışma riskinin olmamasını sağlayarak siyasi ilişkilerin istikrarlı bir zeminde gelişmesine katkıda bulunmuştur⁴ (Savkovich, 2012, s. 89).

Bu çerçevede Çin tarafı, Özbekistan ile iş birliğini, geleneksel dış politika anlayışının temelini oluşturan “barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi” doğrultusunda şekillendirmeyi önermiştir. Bu ilkeler arasında özellikle “uzun vadeli dostluk” ve ikili ilişkilerde istikrarın korunması ön plana çıkmaktadır. Çin’in resmî söyleminde bu yaklaşım, “temel iş birliği ve diplomatik ilkelerin değişmeden sürdürülmesi yönündeki kararlılık” biçiminde ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, Özbekistan hükümeti tarafından da benimsenmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin temel dayanaklarından biri hâline gelmiştir (Savkovich, 2012, s. 89).

1996 yılında Şanghay Beşlisi’nin kurulması, Çin’in Orta Asya’daki güvenlik anlayışını ikili ilişkiler düzeyinden çıkarıp çok taraflı bir yapıya dönüştürme çabasının ilk örneği olarak değerlendirilmektedir. 2001 yılında bu yapının ŞİÖ’ye dönüşmesiyle birlikte Özbekistan, kurucu üye olarak örgüte katılmış ve çok taraflı güvenlik iş birliğine olan bağlılığını açıkça ortaya koymuştur. Aynı dönemde Çin’in bölgesel ve küresel ölçekte artan etkisi, Özbekistan’ın çok yönlü dış politika stratejisini çeşitlendirmesine ve büyük güçler arasında denge kurmasına olanak tanımıştır. Taşkent yönetimi, Çin ile ilişkilerini egemenliğe karşılıklı saygı ilkesi çerçevesinde ve bağımsızlık hassasiyetini gözeterek yapılandırmaya özen göstermiştir. Nitekim Kerimov, bu yaklaşımlarını şu sözlerle ifade etmiştir: “Hiçbir gücün etkisine girmeden, sadece millî çıkarları esas alan bağımsız bir çizgide yürütülmelidir” (Karimov, 1997).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ABD’nin Afganistan’a yönelik askeri müdahalesi, Orta Asya’daki güvenlik dinamiklerini doğrudan etkilemiştir. Afganistan ile kara sınırı bulunan Özbekistan, bu süreçte ABD ile güvenlik alanında iş birliği geliştirmiş ve geçici olarak Nevai Havaalanı ile Kharshi-Khanabad askeri üssünü Amerikan kuvvetlerinin kullanımına açmıştır. Ancak 2005 yılında meydana gelen Andican Olayları⁵, Taşkent ve Washington yönetimleri arasında ciddi bir krize yol açmış; Özbekistan bu gelişmenin ardından ABD’nin askerî üslerini tahliye etmesini talep etmiştir. Takip eden dönemde, Özbekistan dış politikasında Asya merkezli bir yönelime ağırlık vermeye başlamış; aynı yıl Çin ve Rusya ile gerçekleştirilen üst düzey temaslar, bu iki ülkeyle daha kurumsal ve istikrarlı bir güvenlik iş birliğinin temellerini oluşturmuştur (Danilovich 2013, s. 27).

2000’li yılların ortalarından itibaren Özbekistan ile Çin arasındaki ilişkiler, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda siyasi ve güvenlik alanlarında da belirgin bir biçimde derinleşmiştir. Çin’in dış politikasında temel bir ilke olarak benimsediği “iç işlerine karışmama” yaklaşımı, Taşkent yönetimi tarafından dikkatle izlenmiş ve olumlu karşılanmıştır. Bu dönemde ŞİÖ çerçevesinde yürütülen zirve diplomasisi; terörle

⁴ Podrobno.uz. 2021–2022.

⁵13 Mayıs 2005 tarihinde Özbekistan’ın Andican kentinde yaşanan olaylara Andican olayları denir. Olay, 23 yerel işadammın Ekremiler adında bir grubun üyeleri olduğu gerekçesiyle terör suçu ile yargılanması sonucunda yapılan protesto gösterileriyle başlamıştır) (Данилович, 2013).

mücadele, sınır aşan tehditlerle ortak hareket etme ve bölgesel istikrar gibi başlıklarda düzenli bir iş birliği zemini oluşturmuştur (Danilovich 2013, s. 25–26).

2010’lu yıllarda Özbekistan–Çin siyasi ilişkileri, çok taraflı diplomatik yapılar aracılığıyla daha kurumsal bir boyuta taşınmıştır. 9 Haziran 2010 tarihinde imzalanan ve taraflar arasındaki stratejik ortaklığı siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutlarıyla derinleştiren “Dostluk ve İşbirliği Ortaklıklarının Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Bildiri”dir (Bkz. Ek.1). Özellikle bu belge, Kerimov dönemindeki Çin–Özbekistan ilişkilerine dair birçok temel siyasi sorunun yanıtını içermesi açısından dikkat çekicidir.

6 Haziran 2013’te iki ülke arasında, ülke halklarının sonsuza kadar dost olma arzusunu pekiştiren Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁶ Bununla birlikte, Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde sunduğu projeler, Özbekistan tarafından değerlendirilmeye başlamış ancak dış ekonomik bağımlı ilişkilere karşı temkinli yaklaşım sürdürülmüştür.

2016 yılında Çin ile Özbekistan arasındaki ilişkiler, kapsamlı stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmiştir. Taraflar, uluslararası ve bölgesel meselelere ilişkin tutumlarının büyük ölçüde örtüştüğünü veya birbirine yakın olduğunu teyit etmiş; bu uyumun, iki ülke arasındaki çok taraflı iş birliğini güçlendirmede önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır.⁷

Neoklasik gerçekçilik kuramı perspektifinden değerlendirildiğinde, 1991–2016 döneminde Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerinin yönü; uluslararası sistemin yarattığı yapısal baskılar (bağımsız değişken), devletin içsel dinamikleri (ara değişken) ve dış politika tercihleri (bağımlı değişken) arasındaki çok katmanlı etkileşimle şekillenmiştir. Bu ilişkiler, özellikle jeopolitik konum, egemenlik anlayışı, güvenlik öncelikleri ve çok taraflı iş birlikleri gibi faktörlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir süreç izlemiştir (Lobell, Ripsman, and Taliaferro 2009)

a. Bağımsız Değişken: Sistemik Faktörler

Soğuk Savaş’ın ardından oluşan yeni küresel düzen, Özbekistan’ın dış politikasında stratejik bir yeniden konumlanma ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde:

- ABD’nin tek kutuplu küresel liderliği,
- Çin’in yükselen güç olarak öne çıkışı,
- Rusya’nın Orta Asya üzerindeki tarihsel ve kültürel etkisi,

gibi sistemik gelişmeler, Özbekistan’ın denge politikaları çerçevesinde farklı aktörlerle iş birliği geliştirmesine yol açmıştır. Çin açısından ise;

- Enerji güvenliğini çeşitlendirme hedefi,
- Çevrelenme (encirclement) algısına karşı stratejik ortaklıklar oluşturma eğilimi,
- İç işlerine karışmama ilkesine dayalı dış politika tercihi,

⁶ Podrobno.uz. 2021–2022

⁷ Podrobno.uz. 2021–2022

gibi motivasyonlar, Özbekistan gibi Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmasını teşvik etmiştir (Lobell, Ripsman ve Taliaferro, 2009).

b. Ara Değişken: Devletin İçsel Dinamikleri

Neoklasik gerçekçiliğe göre sistem baskıları, devletin içsel yapısı tarafından filtrelenerek dış politika davranışına yansır. Kerimov döneminde Özbekistan'ın iç dinamikleri şunlardır:

- Merkeziyetçi ve istikrar odaklı yönetim anlayışı,
- Rejim güvenliğine verilen öncelik,
- Yabancı müdahale ve etkilere karşı hassasiyet,

bu dönemde dış politika kararlarının dikkatli, egemenlik merkezli ve ulusal çıkar eksenli biçimde şekillenmesine neden olmuştur. 2005 Andican olayları sonrasında Batı ile ilişkilerde yaşanan geçici gerilimler, Özbekistan'ın alternatif ortak arayışını hızlandırmış ve bu süreçte Çin, egemenliğe saygı ve müdahalesizlik yaklaşımıyla ön plana çıkmıştır. Buna ek olarak, ŞİÖ gibi çok taraflı platformlar, Özbekistan'ın hem bölgesel güvenlik ihtiyaçlarını karşılamasına hem de diplomatik çeşitliliğini artırmasına imkân tanımıştır (Danilovich 2013).

c. Bağımlı Değişken: Dış Politika Davranışı

Bu sistemik ve içsel dinamiklerin etkileşimiyle, Özbekistan–Çin siyasi ilişkileri zamanla kurumsallaşarak stratejik ortaklık düzeyine evrilmiştir. Bu dönüşüm;

- Devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler,
- İmzalanan ikili iş birliği anlaşmaları,
- ŞİÖ çerçevesinde yürütülen ortak girişimler ve güvenlik diyalogu,

gibi görünür sonuçlarla desteklenmiştir. Çin, Özbekistan'ın ulaştırma altyapısına, enerji sektörüne ve sınır güvenliğine katkı sağlayan projelerde önemli bir aktör hâline gelmiş; buna karşın Özbekistan da çok kutuplu dünyaya uyum sağlama ve dış politikasında esneklik kazanma yönünde önemli bir mesafe kat etmiştir.

4.2. ŞİÖ Zirveleri Bağlamında Siyasi İlişkiler

2001 yılından itibaren düzenli olarak gerçekleştirilen ŞİÖ devlet başkanları zirveleri, örgütün kurumsal gelişimini şekillendiren temel diplomatik zeminlerden biri olmuştur.⁸ Bu zirveler yalnızca bölgesel güvenlik ve çok taraflı iş birliği alanlarında politika belirleme süreçlerini değil, aynı zamanda üye devletlerin birbirleriyle kurduğu stratejik iletişim biçimlerini de derinleştirmiştir. Özbekistan ile Çin arasında gelişen siyasi ilişkiler, bu zirveler aracılığıyla daha kurumsal ve istikrarlı bir temele oturmuştur. Her zirve, sadece dönemsel güvenlik tehditlerine karşı ortak tutumların oluşmasını değil;

⁸ <https://eng.sectsc.org>

aynı zamanda Özbekistan'ın içsel öncelikleri ile Çin'in bölgeye yönelik stratejik yaklaşımının kesiştiği diplomatik bir alan yaratmıştır. Aşağıda, 2001–2016 yılları arasında gerçekleştirilen zirveler tek tek ele alınarak, bu çok taraflı platformun Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerindeki etkisi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

4.2.1. 15 Haziran 2001 Tarihli Şanghay Zirvesi

2001 Şanghay Zirvesi, ŞİÖ'nün resmen kurulduğu toplantı olması bakımından tarihsel bir dönüm noktasıdır. Özbekistan'ın kurucu üye olarak örgüte katılımı, Çin ile ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir. Zirvede imzalanan “Şanghay İşbirliği Örgütü Kuruluş Bildirgesi”, örgütün temel ilkelerini belirlemiş; “üçlü tehdit” olarak tanımlanan terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadele ön plana çıkarılmıştır. Çin açısından bu zirve, Özbekistan'la güvenlik temelli çok taraflı iş birliğinin başlangıç noktası olurken; Özbekistan da egemenliğini önceleyen, dengeli dış politika anlayışıyla örtüşen çok taraflı bir yapının parçası olmuştur (SHOS, 2001).

4.2.2. 7 Haziran 2002 Tarihli St. Petersburg Zirvesi

2002 St. Petersburg Zirvesi, ŞİÖ'nün kurumsal yapısının belirginleştiği toplantı olmuştur. Zirvede “Şanghay İşbirliği Örgütü Şartı” ile “Terörle Mücadeleye Dair Ortak Bildirge” kabul edilmiştir. Bu belgeler aracılığıyla örgütün kalıcı kurumsal çerçevesi oluşturulmuş; bölgesel güvenlik iş birliği hukuki ve siyasi temellere kavuşturulmuştur. Aynı zirve çerçevesinde Özbekistan ile Çin arasında gerçekleştirilen temaslarda, çok taraflı diplomasiyle birlikte ikili ilişkilerin de eş zamanlı olarak güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır (SHOS, 2002).

4.2.3. 29 Mayıs 2003 Tarihli Moskova Zirvesi

2003 Moskova Zirvesi sonrasında yayımlanan bildiride, bilgi paylaşımının kurumsallaştırılması, koordinasyonun güçlendirilmesi ve Orta Asya'daki istikrarın korunması gibi öncelikler vurgulanmıştır. Bu zirve, özellikle Çin'in bölgedeki diplomatik etkinliğini artırdığı bir döneme denk gelmektedir; Özbekistan ise bu süreci çok yönlü dış politika stratejisiyle uyumlu olarak değerlendirmiştir. ŞİÖ bildirisinde ayrıca üye devletler arasında güven tesisine yönelik “kurumsal güvenlik iş birliği” ifadeleri yer almıştır (SHOS, 2003).

4.2.4. 17 Haziran 2004 Tarihli Taşkent Zirvesi

2004 yılında Taşkent'te düzenlenen zirve, Özbekistan için hem simgesel hem de stratejik açıdan önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zirvede, ŞİÖ Terörle Mücadele Bölgesel Yapılanmasının (RATS) Taşkent'te kurulması kararlaştırılmış; bu adım, Özbekistan'ın örgüt içindeki konumunu güçlendirmiştir. Çin, bu yapının etkin şekilde işlemesine destek vererek, Özbekistan'ın iç güvenlik önceliklerini ortaya koymuştur. Zirve sonrasında taraflar arasında istihbarat paylaşımı, sınır ötesi tehditlerin ortak değerlendirilmesi ve bölgesel güvenlik konularında iş birliği daha kurumsal bir zemine taşınmıştır (SHOS, 2004).

4.2.5. 5 Temmuz 2005 Tarihli Astana Zirvesi

2005 yılında Astana’da gerçekleştirilen zirve, Andican Olayları sonrasında düzenlenmiş olması bakımından Özbekistan için özel bir önem taşımaktadır. Bu olayların ardından Batı ile ilişkilerde yaşanan gerilim sürecinde, Çin’in Özbekistan’ın egemenliğine ve iç güvenlik yaklaşımlarına açık destek verdiği gözlemlenmiştir. Zirve sonuç bildirgesinde “iç işlerine karışmama” ilkesi özellikle vurgulanmış; bu tutum Özbekistan tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu dönemden itibaren Özbekistan–Çin siyasi ilişkileri daha yakın ve istikrarlı bir çizgide gelişmeye başlamıştır (SHOS, 2005).

4.2.6. 15 Haziran 2006 Tarihli Şanghay Zirvesi

ŞİÖ’nün beşinci kuruluş yıldönümüne denk gelen bu zirve, örgütün kurumsallaşmasında önemli bir eşiği temsil etmiştir. Zirvede, Özbekistan ve Çin lideri ŞİÖ’nün “çok kutuplu dünya düzeni” hedefine vurgu yapmış; örgütün bağımsız dış politika yürüten devletler için bir güvenlik çerçevesi sunduğu dile getirilmiştir. Çin’in aktif destek verdiği çok taraflı güvenlik iş birliği modeli, Özbekistan tarafından dış müdahalelere karşı egemenliğin korunması bağlamında olumlu karşılanmıştır (SHOS, 2006).

4.2.7. 16 Ağustos 2007 Tarihli Bişkek Zirvesi

Bişkek Zirvesi’nde, enerji güvenliği ve ulaştırma altyapılarının geliştirilmesi gibi konular ön plana çıkmıştır. Çin, Orta Asya’daki istikrarın korunması amacıyla örgüt içi ekonomik ve güvenlik politikalarının bütüncül biçimde ele alınmasını savunmuştur. Zirve öncesinde yapılan hazırlık süreci, ŞİÖ Sekreteryası tarafından “arkadaşlık ve anlayış ruhu” içinde yürütülmüş; Özbekistan ise Çin’in dengeli yaklaşımını memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. Taraflar, siyasi diyalogu güçlendirme ve bölgesel projelerde eşgüdüm sağlama konularında görüş birliği sergilemiştir (SHOS, 2007).

4.2.8. 28 Ağustos 2008 Tarihli Duşanbe Zirvesi

2008 küresel ekonomik krizi gölgesinde düzenlenen Duşanbe Zirvesi, yalnızca güvenlik değil, aynı zamanda ekonomik eşgüdüm açısından da kritik öneme sahip olmuştur. Zirvede, ŞİÖ’nün güvenlikten enerjiye kadar genişleyen gündemi doğrultusunda yeni mekanizmalar geliştirilmesi gerektiği vurgulanmış; çok taraflı yapının kurumsal kapasitesinin artırılması çağrısı yapılmıştır. Çin ve Özbekistan, bu doğrultuda karşılıklı istişareleri yoğunlaştırma ve ortak çıkarlar temelinde iş birliğini derinleştirme yönünde mutabakata varmıştır (SHOS, 2008).

4.2.9. 16 Haziran 2009 Tarihli Yekaterinburg Zirvesi

Yekaterinburg Zirvesi, küresel mali krize karşı bölgesel dayanışma mesajlarının öne çıktığı bir platform olmuştur. Çin, ekonomik kalkınmayı güvenliğin temel unsurlarından biri olarak tanımlamış; Özbekistan ise bu yaklaşımı destekleyerek bölgesel iş birliğini teşvik eden görüşler dile getirmiştir. Zirvede altyapı projeleri, ulaşım koridorları ve bölgesel ekonomik bütünleşme başlıkları ön plana çıkmıştır. Siyasi düzlemde ise taraflar, ŞİÖ çerçevesinde “çok yönlü stratejik ortaklık” hedefini vurgulamışlardır (SHOS, 2009).

4.2.10. 11 Haziran 2010 Tarihli Taşkent Zirvesi

Taşkent’te düzenlenen zirvede, bölgesel tehditlerin değerlendirilmesinde ortak yaklaşım geliştirilmesi gerektiği vurgulanmış; Çin, Özbekistan’ın ev sahipliği rolünü olumlu değerlendirmiştir. Terörle mücadele, istihbarat paylaşımı ve sınır ötesi güvenlik iş birliği başlıklarında taraflar arasındaki ilişkiler pekiştirilmiştir. Zirvede ayrıca, Özbekistan–Çin ilişkilerinin çok taraflı platformlarda güven temelli sürdürülmesi gerektiğine dair güçlü mesajlar verilmiştir (SHOS, 2010).

4.2.11. 15 Haziran 2011 Tarihli Astana Zirvesi

2011 yılı, ŞİÖ’nün onuncu yılı olması nedeniyle örgütün geleceğine dair stratejik değerlendirmelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Zirvede, bölgesel kalkınma, ulaşım koridorları ve enerji alanlarındaki iş birliğinin artırılması çağrısında bulunulmuştur. Çin ve Özbekistan, ŞİÖ’nün yalnızca güvenlik değil, ekonomik yönünün de güçlendirilmesi gerektiği konusunda hemfikir olduklarını açıklamışlardır. Özbekistan, Çin’in altyapı ve yatırım odaklı bölgesel stratejisini desteklediğini beyan etmiştir (SHOS, 2011).

4.2.12. 6 Haziran 2012 Tarihli Pekin Zirvesi

2012 yılında Pekin’de düzenlenen zirvede, “karşılıklı güven, karşılıklı fayda, eşitlik ve istişare” ilkeleri yeniden teyit edilmiştir. Ayrıca, ŞİÖ’nün küresel barışa katkı sağlayan yapıcı rolü vurgulanmış, çok taraflı diplomasinin önemi bir kez daha öne çıkarılmıştır. Çin Devlet Başkanı, Özbekistan ile ilişkilerde çok taraflılık ilkesinin güçlendirileceğini ifade etmiş; Özbekistan da bu yaklaşımı olumlu karşılayarak siyasi egemenliğe saygı temelinde iş birliğinin sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır (SHOS, 2012).

4.2.13. 13 Eylül 2013 Tarihli Bışkek Zirvesi

2013 Bışkek Zirvesi’nde, Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında ortaya koyduğu yeni ekonomik vizyon ön plana çıkmıştır. Çin tarafı, Orta Asya ülkeleriyle ulaştırma, ticaret ve yatırım alanlarında bölgesel bütünleşmeyi hedefleyen uzun vadeli stratejik planlarını paylaşmıştır. Özbekistan ise söz konusu projelere temkinli ancak yapıcı bir yaklaşımla destek vermiş; özellikle ülkenin stratejik konumunun bu girişimlerin başarısında kilit rol oynayabileceğini belirtmiştir. Ayrıca zirvede, istihbarat paylaşımı ve sınır aşan güvenlik tehditleriyle mücadele konusunda ortak hareket etme yönündeki irade yeniden teyit edilmiştir (SHOS, 2013).

4.2.14. 12 Eylül 2014 Tarihli Duşanbe Zirvesi

Duşanbe Zirvesi, örgütün genişlemesi ve etki alanının artırılması konularına odaklanmıştır. Çin, Özbekistan da dâhil olmak üzere Orta Asya ülkeleriyle siyasi diyalogun güçlendirilmesini savunmuştur. Zirvede, Afganistan’daki gelişmelerin bölgeye olası etkileri değerlendirilmiş; Özbekistan, sınır güvenliğine dair hassasiyetlerini dile getirmiştir. Çin, Özbekistan’ın bu alandaki ihtiyaçlarını anlayışla karşıladığını belirtmiş ve ŞİÖ çerçevesinde teknik ve güvenlik desteklerini artırma yönünde mesajlar vermiştir (SHOS, 2014).

4.2.15. 10 Temmuz 2015 Tarihli Ufa Zirvesi

Ufa Zirvesi, ŞİÖ'nün Hindistan ve Pakistan'a tam üyelik davetinde bulunduğu kritik bir döneme denk gelmiştir. Bu gelişme, örgütün bölgesel sınırlarını aşarak daha küresel bir yapıya dönüşme eğilimini göstermektedir. Özbekistan ve Çin, bu genişlemeye destek verirken örgütün temel ilkelerinin korunması gerektiğini vurgulamıştır. Özbekistan, ŞİÖ'nün temel değerleri olan eşitlik, karşılıklı saygı ve iç işlerine karışmama ilkelerinin muhafaza edilmesini önemli bir öncelik olarak sunmuştur. Zirvede ayrıca Özbekistan ile Çin arasında enerji ve ulaştırma alanlarında teknik iş birliklerinin artırılması yönünde görüşmeler yapılmıştır (SHOS, 2015).

4.2.16. 24 Haziran 2016 Tarihli Taşkent Zirvesi

Zirvenin Taşkent'te gerçekleştirilmiş olması, Özbekistan'ın ŞİÖ içerisindeki yerini ve ağırlığını göstermesi açısından sembolik önem taşımıştır. Zirveye ev sahipliği yapan Özbekistan, örgütün bölgesel sorunlara çözüm üretme kapasitesini vurgulamış; terörizm, aşırıçılık ve sınır güvenliği gibi konularda daha etkin iş birliği çağrısında bulunmuştur. Çin, Özbekistan'ın bu konulardaki önerilerini desteklediğini ifade etmiş; taraflar bölgesel istikrarın korunmasında koordineli adımların artırılması gerektiğini dile getirmiştir. Aynı zamanda Kuşak ve Yol Girişimi'nin Orta Asya ayağı için ŞİÖ platformunun önemine dikkat çekilmiştir (SHOS, 2016).

Tablo 1. 2001–2016 Yılları Arasında ŞİÖ Zirveleri Bağlamında Özbekistan–Çin Siyasi İlişkilerindeki Gelişmeler⁹

Yıl	Zirve Şehri (Ülke)	Özbekistan–Çin Siyasi İlişkileri Açısından Öne Çıkan Gelişmeler
2001	Şanghay (Çin)	ŞİÖ kuruldu; terörizm, aşırıçılık ve ayrılıkçılıkla mücadele vurgulandı. Özbekistan kurucu üye oldu.
2002	St. Petersburg (Rusya)	Kurumsal belgeler kabul edildi; çok taraflı iş birliği ve ikili ilişkiler güçlendirildi.
2003	Moskova (Rusya)	Güvenlik koordinasyonu ve bilgi paylaşımı öne çıktı. Çin'in bölgedeki diplomatik etkinliği arttı.
2004	Taşkent (Özbekistan)	ŞİÖ RATS'ın Taşkent'te kurulması kararlaştırıldı. İstihbarat paylaşımı vurgulandı.

⁹ Tablo yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yıl	Zirve Şehri (Ülke)	Özbekistan-Çin Siyasi İlişkileri Açısından Öne Çıkan Gelişmeler
2005	Astana (Kazakistan)	Andican sonrası “iç işlerine karışmama” ilkesi öne çıktı. Çin, Özbekistan’ın güvenlik hassasiyetlerine destek verdi.
2006	Şanghay (Çin)	ŞİÖ’nün 5. yılı. Çok kutuplu dünya düzeni ve egemenlik temelli iş birliği vurgulandı.
2007	Bişkek (Kırgızistan)	Enerji güvenliği ve ulaştırma altyapıları gündeme geldi. Siyasi diyalog ve eşgüdüm artırıldı.
2008	Duşanbe (Tacikistan)	Ekonomik kriz ortamında istikrar arayışı. Özbekistan-Çin siyasi diyalogu güçlendirildi.
2009	Yekaterinburg (Rusya)	Krize karşı bölgesel dayanışma. Altyapı projeleri ve ekonomik bütünleşme vurgulandı.
2010	Taşkent (Özbekistan)	Terörle mücadelede ortaklık vurgulandı. Çin, Özbekistan’ın ev sahipliğini olumlu değerlendirdi.
2011	Astana (Kazakistan)	ŞİÖ’nün 10. yılı. Enerji, ulaşım ve bölgesel kalkınma konuları öne çıktı. Ortak stratejik vizyon geliştirildi.
2012	Pekin (Çin)	“Karşılıklı güven ve eşitlik” ilkeleri teyit edildi. Çok taraflılık ilkesi güçlendirildi.
2013	Bişkek (Kırgızistan)	Kuşak ve Yol Girişimi tanıtıldı. Özbekistan, temkinli ama yapıcı bir tutum sergiledi.
2014	Duşanbe (Tacikistan)	Afganistan’daki gelişmeler değerlendirildi. Çin, Özbekistan’ın sınır güvenliği hassasiyetine destek verdi.
2015	Ufa (Rusya)	Hindistan ve Pakistan’a üyelik süreci başlatıldı. Çin-Özbekistan arasında ulaştırma ve enerji alanında iş birlikleri geliştirildi.

Yıl	Zirve Şehri (Ülke)	Özbekistan–Çin Siyasi İlişkileri Açısından Öne Çıkan Gelişmeler
2016	Taşkent (Özbekistan)	Özbekistan ev sahipliğinde düzenlendi. Terörle mücadele ve Kuşak ve Yol bağlamında bölgesel iş birliği vurgulandı.

5. Neoklasik Gerçekçilik Perspektifinden ŞİÖ Zirvelerinin Analizi

ŞİÖ Devlet Başkanları Zirveleri, yalnızca diplomatik protokolün tekrarlandığı toplantılar olmanın ötesinde, üye devletlerin dış politika yönelimlerini ortaya koydukları stratejik platformlar olarak değerlendirilebilir. Neoklasik gerçekçilik bakış açısıyla ele alındığında, bu zirveler; uluslararası sistemdeki güç dengeleri ile devletlerin içsel yapı ve önceliklerinin etkileşimini yansıtan çok boyutlu süreçlere dönüşmektedir (Lobell, Ripsman, and Taliaferro 2009).

Özbekistan’ın ŞİÖ platformundaki tercihleri, sadece büyük güçler ile ilişkilerini çeşitlendirme arayışını değil; aynı zamanda iç siyasal hassasiyetlere duyarlılık gösteren çok taraflı, dengeli ve egemenlik temelli bir dış politika çizgisini yansıtmaktadır. Zirve sonuç bildirimlerinde sıkça vurgulanan “egemenliğe saygı”, “iç işlerine müdahale etmeme” ve “çok taraflılık” ilkeleri, Özbekistan’ın bölgesel ilişkilerde denge gözetken ve istikrara öncelik veren yaklaşımını teyit etmektedir.

Bu yönelim, özellikle 2005 yılı sonrasında daha da belirgin hâle gelmiştir. Astana Zirvesi’nin ardından oluşan bölgesel atmosfer, Özbekistan’ın bölgesel güvenlik mimarisi içerisinde kurumsal iş birliklerine yönelmesini teşvik etmiş; bu süreçte ŞİÖ, hem rejim istikrarını destekleyici hem de dış baskılara karşı dayanışmacı bir platform olarak önem kazanmıştır.

Çin açısından ŞİÖ Zirveleri, yalnızca güvenlik koordinasyonu değil, aynı zamanda yükselen güç kimliğinin bölgesel ölçekte çok taraflı meşruiyet kazanması bakımından da işlevseldir. Çin’in dış politika anlayışında öne çıkan “barışçıl yükseliş” ve “iç işlerine karışmama” ilkeleri, ŞİÖ çatısı altında yürütülen çok taraflı iş birlikleriyle uyumlu bir şekilde ilerlemiştir. Bu durum, neoklasik gerçekçiliğin sistemik hedefler ile iç politika istikrarı arasındaki etkileşimini açıklamada anlamlı bir örnek teşkil etmektedir.

2001–2016 yılları arasında gerçekleştirilen zirvelere ait ortak bildiri metinleri, ikili görüşme çıktıları ve bölgesel iş birliği kararları, Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerinin sadece ortak tehdit algısına değil, aynı zamanda her iki tarafın iç politika önceliklerine ve ulusal çıkar algılarına dayandığını göstermektedir. Zirve sonuçlarında öne çıkan konular ŞİÖ’nün sadece güvenlik değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasal istikrar sağlayıcı çok yönlü bir yapı olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, Özbekistan–Çin siyasi ilişkilerini 2001–2016 dönemiyle sınırlı biçimde, - ŞİÖ çerçevesinde ve neoklasik gerçekçilik kuramı temelinde analiz etmeyi amaçlamıştır. Neoklasik gerçekçilik yaklaşımı, yalnızca uluslararası sistemdeki güç dengelerine değil, aynı zamanda devletlerin içsel dinamiklerine ve karar alıcı aktörlerin stratejik algılarına da odaklanarak daha kapsamlı ve bütüncül bir dış politika değerlendirmesi yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede, Özbekistan gibi bölgesel aktörlerin dış politika yönelimleri, hem sistemik baskılar hem de iç politik hassasiyetler temelinde şekillenmektedir.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Özbekistan, 2001 yılında ŞİÖ’nün kurucu üyeleri arasında yer alarak dış politikasında çok taraflı yapılarla kurumsallaşmaya yönelmiştir. Bu adım, Çin ile ilişkilerin daha istikrarlı, dengeli ve çok yönlü bir düzleme taşınmasına zemin hazırlamıştır. 2001–2016 yılları arasında gerçekleştirilen ŞİÖ zirveleri, yalnızca diplomatik temasları yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda tarafların dış politika eğilimlerini, güvenlik önceliklerini ve iş birliği perspektiflerini yansıttıkları stratejik platformlar hâline gelmiştir. Özellikle terörle mücadele, sınır aşan tehditler, enerji güvenliği ve bölgesel kalkınma gibi başlıklar, iki ülkenin hem ulusal hem de bölgesel düzeyde ortaklaşa hareket etmesini mümkün kılmıştır.

Zirve bildirgelerinde sıklıkla vurgulanan “egemenliğe saygı” ve “iç işlerine karışmama” ilkeleri, ŞİÖ’nün temel ilkeleri arasında yer almakta ve Özbekistan’ın iç politik hassasiyetlerine uygun bir söylemsel alan yaratmaktadır. Çin ise bu çok taraflı platform aracılığıyla barışçıl kalkınma, bölgesel refah ve güvenlik gibi konularda ortak politikalar geliştirme yönünde adımlar atarken, aynı zamanda bölgesel kapasitesini çok taraflı diyalog kanallarıyla desteklemeyi hedeflemiştir.

Neoklasik gerçekçilik kuramının sunduğu sistemsel, ara ve bağımlı değişkenler çerçevesinde değerlendirildiğinde; Çin’in küresel düzlemde yükselen güç olarak konumlanması, ABD’nin bölgedeki varlığı ve Rusya ile tarihsel bağlar gibi sistemik faktörler ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, Özbekistan’ın merkeziyetçi yönetim anlayışı, güvenlik odaklı iç politika öncelikleri ve çok taraflılık stratejisi gibi içsel faktörler, dış politika kararlarını filtreleyen temel ara değişkenler arasında yer almıştır. Bu koşullar altında geliştirilen stratejik ortaklıklar, ŞİÖ çatısı altında güvenliğe dayalı, karşılıklı saygıya dayanan ve çok taraflı ilkeleri önceleyen bir dış politika anlayışını mümkün kılmıştır.

Sonuç olarak, ŞİÖ zirveleri Özbekistan–Çin ilişkilerinin gelişiminde yalnızca sembolik diplomatik etkinlikler olarak değil, aynı zamanda karşılıklı stratejik hesapların, dış politika uyumunun ve içsel yönelimlerin yansıtıldığı çok boyutlu platformlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle ŞİÖ, neoklasik gerçekçilik kuramının sunduğu analiz çerçevesiyle son derece uyumlu bir örnek teşkil etmekte; sistemik baskılar ile iç politika dinamiklerinin nasıl dengelendiğini ve birbirini nasıl tamamladığını somut biçimde gözler önüne sermektedir. Özellikle stratejik süreklilik, güvenlik pekiştirme ve diplomatik çeşitlilik gibi alanlarda ŞİÖ zirveleri, taraf devletler açısından kurumsal bir dış politika aracına dönüşmüş ve bölgesel istikrarın pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

Danilovich, M. V. (2013) “Evoliutsiia kitaisko-uzbekskikh otnoshenii v 2001–2012 gg.” Minsk: Belarusskii gosudarstvennyi universitet, Fakultet mezhdunarodnykh otnoshenii, Kafedra mezhdunarodnykh otnoshenii.

Karimov, Islam. (1997) *O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari*. Toshkent: O‘zbekiston.

Khartiya SHOS. 7 iyunya 2002. <https://sco-russia2020.ru>.

Kommyunike o desyatiletii SHOS i perspektiv razvitiya. 15 iyunya 2011. <https://sco-russia2020.ru>.

Kommyunike po itogam zasedaniya Soveta glav gosudarstv SHOS. 13 sentyabrya 2013. <https://sco-russia2020.ru>.

Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, eds. (2009) *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Markova, Elena A. (2022) *Politika Kitaya v Tsentralnoy Azii (90-e gody XX veka – nachalo XXI veka)*. Rossiyskiy universitet druzhby narodov, Moskva, Rossiya. <https://doi.org/10.24975/2313-8920-2022-9-1-121-129>

Paramanov, V. (2018) “Rossiya i Kitay v Tsentral’noy Azii: Kontseptual’nyy aspekt.” *Mezhdunarodnyye otnosheniya* 4: 123–131. Moscow: Rossiyskiy universitet druzhby narodov. <https://doi.org/10.20542/2073-4786-2018-4-122-131>.

Podrobno.uz. “Unikal’naya aktsiya k 30-letiyu uzb-kitayskikh otnosheniy.” 2021–2022. Erişim: <https://podrobno.uz/lp/unikalnayaakciya-30-letie-uzb-kitai-otnosheniya-2021-2022-godi>

Press-reliz po itogam sammita SHOS v Dushanbe. 28 avgusta 2008. <https://sco-russia2020.ru>.

Press-reliz po itogam sammita SHOS v Ufe. 10 iyulya 2015. <https://sco-russia2020.ru>.

Press-reliz po itogam zasedaniya Soveta glav gosudarstv-chlenov SHOS. 5 iyulya 2005. <https://sco-russia2020.ru>.

Reshenie o sozdanii Regional’noy antiterroristicheskoy struktury SHOS. 17 iyunya 2004. <https://sco-russia2020.ru>.

Reshenie po voprosam rasshireniya SHOS i regional’noy stabil’nosti. 12 sentyabrya 2014. <https://sco-russia2020.ru>.

Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. (2016) *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford: Oxford University Press.

Rose, Gideon. (1998) "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics* 51, no. 1: 144–177. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>.

Sammit SHOS v Shankhae: Pyati let SHOS. 15 iyunya 2006. <https://sco-russia2020.ru>.

Savkovich, Elena V. (2012) *Torgovo-ekonomicheskoe sotrudnichestvo KNR i Respubliki Uzbekistan v 1990-kh – seredine 2000-kh gg.* Moskva: MGIMO Universitet.

SCO (Shanghai Cooperation Organisation). *Official Declarations and Joint Communiqués from Annual Summits (2001–2016)*. Accessed via: <https://eng.sectsco.org>

SHOS (Shankhayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva).

Sovmestnoe kommyunike po itogam vstrechi v Yekaterinburge. 16 iyunya 2009. <https://sco-russia2020.ru>.

Sovmestnoe zayavlenie gosudarstv-chlenov SHOS po bor'be s terrorizmom. 7 iyunya 2002. <https://sco-russia2020.ru>.

Sovmestnoe zayavlenie po itogam zasedaniya v Tashkente. 24 iyunya 2016. <https://sco-russia2020.ru>.

Zayavlenie o sozdanii Shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva. 15 iyunya 2001. <http://rus.sectsco.org/documents/>.

Zayavlenie Pekina po mirnomu razvitiyu i bezopasnosti. 6 iyunya 2012. <https://sco-russia2020.ru>.

Zayavlenie po itogam zasedaniya Soveta glav gosudarstv SHOS v Bishkeke. 16 avgusta 2007. <https://sco-russia2020.ru>.

Zayavlenie po itogam zasedaniya Soveta glav gosudarstv-chlenov SHOS v Moskve. 29 maya 2003. <https://sco-russia2020.ru>.

Zayavlenie po itogam zasedaniya v Tashkente. 11 iyunya 2010. <https://sco-russia2020.ru>.

EK 1.

Özbekistan–Çin Arasında Dostluk ve İş Birliği Ortaklıklarının Genişletilmesine Dair Ortak Bildiri (Tam metin)

Çin Halk Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti devlet başkanları Hu Jintao ve İslam Kerimov (metnin devamında “Taraflar” olarak bahsedilecektir), iki ülke arasındaki ilişkilerin geldiği aşamayı yüksek düzeyde memnuniyetle değerlendirmiş ve bu doğrultuda Çin–Özbekistan dostluk ve iş birliği ortaklıklarının pekiştirilmesini ortak şekilde desteklediklerini beyan etmişlerdir. Taraflar, bu ilişkilerin yalnızca iki ülkenin temel çıkarlarına hizmet etmekle kalmayıp, aynı zamanda bölgesel ve küresel ölçekte barış, güvenlik ve istikrara katkı sunduğunu vurgulamışlardır. Taraflar, daha önce imzalanan 15 Haziran 2004 tarihli “Dostluk ve İşbirliğine Dair Ortaklık İlişkilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bildiri” ile 25 Mayıs 2005 tarihli benzer içerikli anlaşmanın, ikili ortaklık bağlarının gelecekte daha da güçlendirilmesine sağlam bir zemin hazırladığını teyit etmişlerdir. Bu kapsamda, dostane iş birliğinin çok boyutlu biçimde derinleştirilmesine yönelik ortak irade temelinde aşağıdaki hususlar karara bağlanmıştır:

1. Taraflar, uzun vadeli dostluk, eşitlik, karşılıklı güven ve karşılıklı yarar ilkeleri doğrultusunda ve Birleşmiş Milletler Şartı ile uluslararası hukukun genel kabul görmüş normları çerçevesinde siyasal diyalogun devam ettirilmesini, güven inşasının artırılmasını ve ekonomi, ticaret, enerji, finans, ulaşım, iletişim, bilimsel-teknolojik ve kültürel alanlardaki iş birliğinin genişletilmesini kararlaştırmışlardır.

2. Çin ve Özbekistan, birbirlerinin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruma yönündeki çabalarını kararlılıkla desteklemeyi sürdürecektir. Hiçbir taraf, diğer tarafın güvenliğini veya toprak bütünlüğünü zedeleyebilecek herhangi bir ittifaka ya da üçüncü taraflarla

bu doğrultuda bir iş birliğine girmeyecek, benzer amaçlarla kendi topraklarının kullanılmasına da müsaade etmeyecektir.

3. Özbekistan tarafı, Çin’in “Tek Çin” politikası konusundaki pozisyonunu yineleyerek Tayvan’ın bağımsızlığına ve Tayvan’ın yalnızca egemen devletlerden oluşan uluslararası kuruluşlara üyelik girişimlerine karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Özbekistan, Tayvan’la hiçbir şekilde resmi ilişki kurmayacağını belirtmiştir. Çin tarafı ise Özbekistan’ın Tayvan Boğazı’ndaki ilişkilerin barışçıl gelişimine ve Çin’in barışçıl birleşme hedefine verdiği desteği takdirle karşılamıştır.

4. Taraflar, uzun vadeli ve sürdürülebilir ticari ortaklıkların kurulmasını ikili ekonomik ilişkiler açısından öncelikli bir alan olarak değerlendirmektedir. Son yıllarda kaydedilen ilerlemeler olumlu bulunmuş; ticaret hacminin artırılması ve yapısının iyileştirilmesi yönünde ortak adımlar atılacağı beyan edilmiştir. Bu doğrultuda, 14 Ekim 2009 tarihli uzun vadeli ticaret anlaşması ile 4 Aralık 2009 tarihli ek protokolün tam olarak uygulanması konusunda uzlaşılmıştır. Ayrıca, Hükümetler arası Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Komisyonu’nun çalışmaları, ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir.

5. İki devlet başkanı, Çin–Orta Asya doğalgaz boru hattı projesini ve enerji kaynaklarının araştırılması, geliştirilmesi ve ticaretine yönelik iş birliğini olumlu değerlendirmişlerdir. Taraflar, Çin–Özbekistan doğalgaz boru hattının inşası ve güvenli işletimi için gerekli altyapının oluşturulmasında mutabık kalmış, bu iş birliğinin daha da genişletilmesine yönelik karşılıklı çıkar esaslı adımlar atılacağını teyit etmişlerdir.

6. Taraflar, Çin–Özbekistan ilişkilerinde ileri aşamalarda öne çıkması beklenen hammadde dışı sektörler ve ileri teknoloji alanlarının önemli bir potansiyel taşıdığı konusunda hemfikirlerdir. Bu doğrultuda, ilgili kurumlara, söz konusu alanlarda ikili İşbirliği Programı’nın uygulanmasına yönelik istişarelerde bulunmaları ve somut projelerin hayata geçirilmesi yönünde gerekli adımları atmaları talimatı verilmiştir.

7. Çin tarafı, taraflar arasında üzerinde mutabakata varılan projeler kapsamında Özbekistan’a uzun vadeli ve uygun koşullarda kredi sağlama taahhüdünü teyit etmiştir. Özbekistan tarafı ise, bu projelerin değerlendirilmesi ve onay süreçlerinin sağlıklı yürütülebilmesi için uygun idari ve hukuki ortamı oluşturmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca, taraflar uluslararası ve bölgesel ekonomik-finansal kuruluşlar nezdindeki etkileşimlerini istikrarlı biçimde güçlendirme kararı almışlardır.

8. Taraflar, yatırım ve ticaret ortamının iyileştirilmesi konusunda ortak çaba göstereceklerini beyan etmişlerdir. Her iki ülke, karşılıklı olarak diğer tarafın şirketlerinin kendi topraklarında ekonomik faaliyette bulunmalarını destekleyecek, mal ve hizmet akışı ile birlikte yatırım, mühendislik ve yönetsel personel ile iş temsilcilerinin karşılıklı Pazar erişimine olanak sağlayacak koşulları oluşturacaklardır. Ayrıca, taraflar, Özbekistan'ın Nevai Serbest Sanayi Ekonomik Bölgesi'nde ortak yatırım projelerinin uygulanmasına yönelik iş birliğini genişletme iradelerini ifade etmişlerdir.

9. Taraflar, ulaşım ve iletişim alanlarındaki iş birliğini geliştirmeyi ve bu çerçevede bölgesel altyapı ağlarının kurulmasını desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. Bu amaçla, demiryolu, karayolu, hava taşımacılığı ve telekomünikasyon alanlarında iş birliğinin genişletilmesi için somut ve aktif önlemler alınacaktır.

10. Taraflar, Çin Halk Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı ile Özbekistan Cumhuriyeti Tarım ve Su Kaynakları Bakanlığı arasında 8 Haziran 2009 tarihinde imzalanan Tarımsal İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı doğrultusunda, tarım sektöründe ikili iş birliğini aktif şekilde teşvik etmeyi sürdüreceklerdir.

11. Taraflar, özellikle yüksek teknoloji ve yenilikçi bilimsel alanlarda karşılıklı yarara dayalı iş birliklerinin geliştirilmesinin, iki ülkenin sosyoekonomik kalkınmasına katkı sağlayacağına inandıklarını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda uzmanlar arasındaki temasların artırılması ve stratejik öneme sahip bilimsel sahalarda ortak araştırma girişimlerinin desteklenmesi konusunda mutabakata varılmıştır.

12. Taraflar, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık gibi tehditlerin bölgesel güvenlik ve istikrar açısından temel risk unsurları olmaya devam ettiğini vurgulamışlardır. Bu çerçevede, Şanghay Sözleşmesi ile Çin–Özbekistan arasında imzalanmış olan Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkla Mücadele Anlaşması doğrultusunda ikili iş birliğini ve koordinasyonu güçlendirme iradesi dile getirilmiştir. Özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde yürütülecek ortak faaliyetler kapsamında, Doğu Türkistan; kaynaklı terörist yapılanmalar da dâhil olmak üzere tüm terör biçimlerine karşı etkili mücadele yürütülecektir. Taraflar, bu yapılarla mücadeleyi küresel terörizmle mücadele sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, bölgede istikrarı tehdit eden dini kökenli aşırılıkların çeşitli biçimlerine karşı daha koordineli ve kararlı önlemler alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Şanghay'daki EXPO ve Guangzhou'daki Asya Oyunları gibi uluslararası etkinliklerin güvenliğini sağlamak amacıyla taraflar, zamanında bilgi paylaşımında bulunacak ve ilgili güvenlik birimleri arasında yakın iş birliği tesis edeceklerdir.

13. Taraflar, kültürel, eğitsel, sağlık, spor, turizm ve medya alanlarında iş birliğini derinleştirmek amacıyla insani temasların artırılması yönünde ortak bir irade beyan etmişlerdir. Arkeoloji ve kültürel mirasın korunması konusunda temasların geliştirilmesi; Büyük İpek Yolu üzerindeki tarihi ve doğal alanların UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesine yönelik iş birliğinin artırılması; ayrıca karşılıklı olarak düzenlenen uluslararası kültürel etkinliklerde sanatçıların katılımının desteklenmesi üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

14. Çin ve Özbekistan liderleri, Orta Asya bölgesindeki güncel gelişmelere dair kapsamlı bir görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Taraflar, mevcut koşullarda bölge ülkeleri açısından barışın, güvenliğin ve istikrarın korunmasının öncelikli bir mesele olduğunu vurgulamışlardır. Bu doğrultuda, taraflar uluslararası ve bölgesel düzeyde yakın iş birliği ve koordinasyon sağlayarak iki ülkenin kalkınması için daha uygun bir uluslararası ortam yaratmayı; ayrıca bölgesel ve küresel düzeyde barış, istikrar ve kalkınmanın desteklenmesi için ortak çaba göstermeyi kararlaştırmışlardır. Taraflar, Orta Asya'daki su kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanımına dair meselelerin, uluslararası hukukun evrensel olarak kabul edilmiş ilkeleri çerçevesinde ve bölgedeki tüm ülkelerin çıkarlarını dikkate alarak çözülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda taraflar, Birleşmiş Milletler'in küresel ölçekte barışın tesis edilmesi, güvenliğin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi açısından temel bir role sahip olduğu konusunda mutabakata varmışlardır. BM reformu gündeme geldiğinde, gelişmekte olan ülkelerin temsil düzeyinin artırılması, küçük ve orta ölçekli devletlerin haklarının korunması ve karar alma mekanizmalarında gelişmekte olan ülkelerin seslerinin daha çok dikkate alınması gerektiği yönündeki görüş birliği teyit edilmiştir. Bu çerçevede taraflar, BM reformuna dair her türlü meselenin geniş tabanlı, kapsayıcı ve demokratik tartışmalar yoluyla ele alınması gerektiğini savunmakta; kapsamlı fikir birliğine dayanmayan hiçbir programın diğer devletler tarafından zorla dayatılmaması gerektiğini ifade etmektedirler.

15. Taraflar, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, doğal ya da insan kaynaklı acil durumların önlenmesi ve bunların etkilerinin azaltılması konularında iş birliğini güçlendirmeye devam etme kararlılıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve dünya kamuoyu, Aral Gölü havzasındaki çevresel sorunların çözüm sürecine daha aktif şekilde katkı sağlamaya davet edilmiştir.

16. Taraflar, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) hedef ve ilkelerinin günümüzün bölgesel dinamiklerine ve kalkınma eğilimlerine uygunluk gösterdiğini, bu nedenle örgütün faaliyetlerinin bölgesel güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesinde önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Taraflar, ŞİÖ'nün diğer üye devletleriyle birlikte, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkla mücadele; yasa dışı uyuşturucu ve psikotrop madde ticareti ile sınır aşan diğer suç türlerine karşı mücadele gibi temel alanlarda etkili adımlar atılmasını desteklemeye hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Bununla birlikte, ŞİÖ bünyesinde bölgesel ekonomik iş birliğinin genişletilmesi ve derinleştirilmesi, ayrıca ŞİÖ ile diğer uluslararası örgütler ve devletler arasında daha etkin bağların kurulması yönündeki girişimler de taraflarca desteklenmektedir. Bu çabaların, örgütün küresel düzeyde barışın ve kalkınmanın teşviki yönündeki rolünü artıracığına inanılmaktadır. Bu bağlamda, taraflar, 5 Nisan 2010 tarihinde Taşkent'te imzalanan ŞİÖ ve Birleşmiş Milletler Sekreterlikleri Arasındaki İşbirliğine Dair Ortak Bildiri'yi memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, 2010 yılında düzenlenecek olan Taşkent Zirvesi'nin, ŞİÖ'nün kurumsal gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası olacağı, üye ülkeler arasındaki iş birliği ve uyumun daha da güçlenmesine ve BM'nin küresel rolünün pekişmesine katkı sağlayacağı yönündeki beklentilerini dile getirmişlerdir. ŞİÖ'nün üye ülkelerin egemenlik, güvenlik ve kalkınma süreçlerinde etkin rol oynadığı vurgulanmıştır.

17. Taraflar, Afganistan'da barışçıl, istikrarlı, bağımsız, kalkınan ve ilerici bir devlet yapısının tesis edilmesini memnuniyetle karşıladıklarını vurgulamışlardır. Bu çerçevede, Afganistan'ın yeniden inşasına yönelik çabalara kararlı destek sağlanacağı belirtilmiş; ülkenin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı temelinde hem Afganistan'da hem de bölge genelinde barış, güvenlik ve kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla uluslararası toplumun desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. İki ülkenin liderleri, Afganistan'daki sürecin barışçıl şekilde ilerlemesi için Birleşmiş Milletler gözetiminde ve ilgili tüm aktörlerin katılımıyla yürütülecek müzakerelerin hızlandırılmasının önemine dikkat çekmiş; bu hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik iş birliği yapmaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir.

Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı

Hu Jintao

Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

İslam Kerimov

9 Haziran 2010, Taşkent

AZERBAIJAN’S NON-OIL INDUSTRY DEVELOPMENT BETWEEN 2003–2018 AND ITS EFFECTS ON THE BLACK SEA REGION

Ayten JAFARLI¹

ABSTRACT

This article examines Azerbaijan’s non-oil industrial development between 2003 and 2018, focusing on the country’s strategic shift toward economic diversification and its broader impact on the Black Sea region. Following decades of oil dependency, Azerbaijan began implementing industrial policies aimed at strengthening sectors such as agriculture, food processing, textiles, and small and medium-sized enterprises (SMEs). This transformation has not only supported sustainable growth domestically but also fostered regional cooperation through initiatives like the Baku-Tbilisi-Kars railway and TRACECA. Investments in education, human capital, and renewable energy have enhanced Azerbaijan’s capacity to contribute to regional integration. The Azerbaijani development model demonstrates how coordinated industrial policy and international cooperation can lead to shared prosperity in the wider Black Sea economic space.

Keywords: Azerbaijan, Non-oil industry, Economic diversification, Black Sea region, Transportation corridor.

AZERBAYCAN’IN 2003–2018 YILLARINDA PETROL DIŞI SANAYİDEKİ GELİŞİMİ VE KARADENİZ BÖLGESİNE ETKİLERİ

ÖZET

Bu makalede, Azerbaycan’ın 2003–2018 yılları arasında gerçekleştirdiği petrol dışı sanayi geliőtmini ele alınmakta, bu sürecin ÷lke ekonomisi ve Karadeniz bölgesindeki ekonomik iş birlikleri üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Petrol bağımlılığından uzaklaőarak tarım, gıda sanayi, tekstil ve KOBİ’ler gibi sektörlere yönelen Azerbaycan, hem iç ekonomik direncini artırmış hem de bölgesel projeler aracılığıyla (örneğin Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve TRACECA) Karadeniz ÷lkeleriyle entegrasyonu güçlendirmiştir. Ayrıca eğitim, insan kaynağı ve yenilenebilir enerji yatırımları, sürdür÷lebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynamıştır. Azerbaycan modeli, sanayi politikası ve uluslararası iş birliğinin eş zamanlı geliőttiđi örnek bir bölgesel kalkınma yaklaőtımını sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Petrol dışı sanayi, Ekonomik çeőtnilik, Karadeniz bölgesi, Ulaőtım koridoru.

¹ ORCID: 0009-0002-8122-6070, Halfmoon2013ah@gmail.com

Since Azerbaijan gained its independence in 1991, its economy has been largely based on oil and natural gas exports. However, from the beginning of the 2000s onwards, especially after 2003, strategic investments in non-oil sectors have begun to be made in order to ensure economic diversity and create a structure resistant to crises (Hüseyn, 2011). This transformation process has affected not only the Azerbaijani economy but also regional cooperation in the Caspian and Black Sea basins.

1. Global Economic Trends and Azerbaijan's Strategic Orientation

Since the beginning of the 21st century, the fragile structures of economies based on natural resources have attracted global attention, and production diversity and industrialization have come to the forefront in order to ensure sustainable growth. In this context, Azerbaijan has adopted policies to reduce dependence on oil and diversify its export structure. Recommendations from organizations such as the World Bank and the IMF have also guided this process (World Bank, 2015).

2. Non-Oil Industry Investments in The Period 2003–2018

The agricultural sector has entered a period where modern agricultural techniques have been adopted, irrigation systems have been renewed and rural development projects have been supported, moving away from the traditional production model. Special industrial zones have been established for the development of the food processing industry and export-oriented production has been encouraged (FAO, 2017).

2.1. Textiles and Light Industry

The textile sector, which experienced a major decline in the post-Soviet period, was revitalized with state incentives after 2003. Domestic production was strengthened with tax reductions, credit facilities and export supports given to small and medium-sized enterprises (SMEs) (Azerbaijan Ministry of Economy, 2016).

2.1.1. SME Supports and Industrial Zones

SMEs have been positioned as important actors of economic growth throughout the country, industrial parks have been established in different regions, technology transfer has been supported and entrepreneurship programs have been initiated. In 2015, industrial zones became operational in Baku, Ganja and Sumqayıt.

3. Economic Integration with the Black Sea Region

Azerbaijan has developed multilateral cooperation with the countries in the Black Sea region, especially in the fields of transportation, energy and trade. The Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC), TRACECA and the Baku-Tbilisi-Kars railway have formed the infrastructure of this process (Black Sea Trade and Development Bank, 2014).

3.1 Lojistik ve Ulaşım Projeleri

The Baku-Tbilisi-Kars railway connects Azerbaijan to the European market via Georgia and Turkey, creating a trade bridge between the Caspian and Black Seas. This line is not only a symbol of energy and freight transportation, but also of cultural and commercial integration (TRACECA, 2018).

3.1. Sustainable Growth and Collaborations in the Black Sea Region

Azerbaijan's increasing trade volume with the Black Sea countries, especially in the agricultural machinery, food products, textile and energy sectors, encourages regional development. The Black Sea region has also benefited mutually from this process, and new industrial zones and logistics centers have been developed (TÜRKPA, 2020).

4. Azerbaijan Model: Cooperation and Common Development Vision

The model implemented by Azerbaijan is an example not only for domestic development but also for increasing regional welfare. This success in the non-oil sector shows that an integrated economic model based on joint production, investment and logistics projects with the Black Sea countries is possible.

5. Human Resources Development and the Impact of the Education Sector

The role of human capital in the development of non-oil industries is indispensable. Since 2003, the Azerbaijani government has prioritized the modernization of education as a key driver of economic growth. According to the 2016 report of the Ministry of Education, the budget allocated to technical and vocational education has increased three times compared to 2003 (Ministry of Education of Azerbaijan, 2016).

5.1. “2007–2015 Education Reform Program” and its results

Within the framework of this program, more than 150 schools and vocational education institutions were reconstructed, and educational modules based on international experience were introduced. In particular, agricultural engineering, food processing, textile and engineering specialties were given priority (UNESCO-IBE, 2017). This approach has gained strategic importance in terms of preparing human resources suitable for the needs of the non-oil sector.

6. Foreign Investment and the Role of the Private Sector

As a result of improving the investment climate and ensuring legal transparency, the volume of foreign direct investment attracted to Azerbaijan during 2003–2018 exceeded 130 billion US dollars. Approximately 30% of this was directed to non-oil sectors (UNCTAD, 2019).

6.1. Sumgayit Chemical Industrial Park and international partnerships

In the Sumgayit Chemical Industrial Park, which began operating in 2013, enterprises in the chemical, plastic, metal and construction sectors were established with the participation of companies such as Turkey (Petkim), Germany (Lanxess), Russia (Lukoil) and South Korea (LG Chem) (SKSP, 2018). These projects have given impetus to the formation of regional industrial clusters and increased export potential.

6.1.1. “Azerbaijan Investment Company” and local entrepreneurship

This state institution, established in 2006, has invested capital in small and medium-sized enterprises (SMEs) in various regions of the country. As a result, hundreds of jobs

have been created in the textile, food and furniture industries in the Lankaran, Ganja and Gabala regions (AIC, 2017).

7. Transition to Sustainable Energy and Green Technologies

In order to protect the environment and increase energy efficiency, Azerbaijan adopted the “State Strategy for the Development of Renewable Energy Sources” in 2014. According to that strategy, the country set a goal of increasing the share of alternative sources in the energy balance to 20% by 2020 (Ministry of Energy of Azerbaijan, 2018).

7.1. Gobustan and Sheki Solar Power Plants

The pilot projects implemented in these regions were carried out in cooperation with the European Union and the German Development Bank (KfW). Within the framework of these projects, up to 100 MW of solar energy is planned to be produced by 2025 (KfW Development Bank, 2019).

7.1.1. Environmental cooperation with the Black Sea region

Within the framework of the Black Sea Ecological Clean Energy Platform (BSEC-GREEN), Azerbaijan has cooperated with Turkey and Georgia in the fields of energy efficiency, waste management and environmental monitoring (BSEC, 2016). This cooperation has laid the foundation for regional technology and knowledge exchange.

8. New Economic Perspectives and Regional Cooperation

The Azerbaijani model has already begun to be recognized as a “model country” in the Black Sea region. This model has been supported by integrated strategies for joint projects in the fields of industry and logistics.

8.1. Digital industry and technology clusters

Technological parks established in the Pirallahi and Garadagh regions of Baku promote international cooperation in the fields of digital industry and biotechnology. By including foreign technology firms and local startups in these technoparks, the basis for the 4.0 Industrial Revolution has been formed (World Economic Forum, 2020).

Conclusion

During the period 2003-2018, Azerbaijan has made radical changes in its economic structure and entered a sustainable growth path by supporting non-oil sectors. At the same time, thanks to the multidimensional economic relations it has established with the Black Sea region, it has strengthened both its own development and regional economic integration. This process creates an important basis for deeper cooperation and a common development vision in the future.

REFERENCES

- Azerbaijan Investment Company (AIC). Strategic Investment Report, Baku, 2017.
- Azerbaijan Ministry of Economy. Non-Oil Sector Development Report. Baku, 2016.
- Azərbaycan Energetika Nazirliyi. Bərpa Olunan Enerji Strategiyası, Bakı, 2018.
- Azərbaycan Təhsil Nazirliyi. Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, Bakı, 2016.
- Black Sea Trade and Development Bank. Annual Economic Outlook, 2014.
- BSEC. Green Energy & Sustainability in the Black Sea Region, 2016.
- FAO. Agricultural Development in the Caucasus. Rome, 2017.
- Hüseyn, Ramil. “Azerbaycan’da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliği.” Bilig Dergisi, Sayı 59, 2011.
- KfW Development Bank. Renewable Energy Projects in the South Caucasus, Berlin, 2019.
- Sumgait Chemical Industrial Park (SKSP). Annual Report, Sumqayıt, 2018.
- TRACECA. Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia Strategic Plan 2018–2023. Tiflis, 2018.
- TÜRKPA. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türk Dünyası Raporu, Ankara, 2020.
- UNCTAD. World Investment Report: Azerbaijan Country Profile, Geneva, 2019.
- UNESCO-IBE. TVET Reform in Azerbaijan: Progress and Prospects, Paris, 2017.
- World Bank. Azerbaijan Systematic Country Diagnostic. Washington, DC, 2015.
- World Economic Forum. Azerbaijan and the Fourth Industrial Revolution, Geneva, 2020.

RUSSIAN-UKRAINIAN FUTURE PERSPECTIVE WITHIN THE FRAMEWORK OF THE RUSSIAN EURASIANISM STRATEGY

Mokhirakhon NOSIROVA

ABSTRACT

According to Petr Savitsky, one of the founders of Russian Geopolitical concept, Russia should not be understood merely as a national state, but rather as a distinct civilization. This civilization is shaped by a unique synthesis of several cultural and historical components, including Aryan Slavic traditions, Turkic nomadic influences, and the Orthodox Christian faith. Together, these elements form a "middle" formation, which represents a distinct entity in the World history.¹ Savitsky, like other Eurasianists, believes that the geopolitical interests of the Russian Empire or Russia cover a vast territory stretching from the Carpathian Mountains in the west to the Khingan Mountains in the east and from the Arctic Ocean in the north to the deserts in the south—an area commonly referred to as Eurasia.

A similar view subscribed by Alexandr Dugin, a contemporary Russian geopolitical theorist and prominent Eurasianist, who asserts that Russia's interests extend over this expansive territory. This notion aligns with the geopolitical vision articulated by Peter the Great, who emphasized the importance of Russian control over Eastern Europe and territories with access to the Black Sea. According to this perspective, Russian political ideology dictates that no other power should exert influence over Ukraine or any other state within this geographical region, with Russia regarded as the sole legitimate authority in the area. This view reflects a broader geopolitical stance that prioritizes the preservation of Russia's sphere of influence in Eurasia, rooted in both historical legacies and contemporary political imperatives. Accordingly, it could be argued that peace in Russian-Ukrainian relations is possible if Russia abandons its geopolitical ambitions and Ukraine avoids moving closer to the Western world.

Keywords: Eurasianism, Russian political interests, Ukraine, Black Sea, war

RUS AVRASYACILIK STRATEJİSİ ÇERÇEVESİNDE RUSYA-UKRAYNA GELECEK PERSPEKTİFİ²

ÖZET

Petr Savitsky'ye göre, Rus jeopolitik kavramının kurucularından biri olarak, Rusya yalnızca ulusal bir devlet olarak değil, aynı zamanda ayrı bir medeniyet olarak anlaşılmalıdır. Bu medeniyet; Aryan-Slav gelenekleri, Türk göçebe etkileri ve Ortodoks

¹ Савицкий, П.Н. (1997) *Евразийство как исторический замысел* // П.Н. Савицкий. Континент Евразия. – М., 1997 (Savickiyj, P.N. *Evraziystvo kak istoricheskij zamysel* // P.N. Savickiyj. *Kontinent Evraziya*. – М., 1997.)

² Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

Hristiyan inancını içeren çeşitli kültürel ve tarihsel unsurların benzersiz bir senteziyle şekillenmiştir. Bu unsurlar bir araya gelerek dünya tarihinde özgün bir varlığı temsil eden bir “orta” oluşumu meydana getirir. Savitsky, diğer Avrasyacılar gibi, Rus İmparatorluğu’nun ya da Rusya’nın jeopolitik çıkarlarının batıda Karpat Dağları’ndan doğuda Hinggan Dağları’na, kuzeyde Arktik Okyanusu’ndan güneydeki çöllere kadar uzanan geniş bir alanı kapsadığını savunur—bu bölge yaygın olarak Avrasya olarak adlandırılır.

Benzer bir görüş de çağdaş Rus jeopolitik kuramcısı ve önde gelen Avrasyacı Aleksandr Dugin tarafından benimsenmektedir. Dugin, Rusya’nın çıkarlarının bu geniş coğrafyaya yayıldığını ileri sürer. Bu anlayış, Rusya’nın Doğu Avrupa üzerindeki kontrolünün ve Karadeniz’e erişimi olan toprakların önemini vurgulayan Büyük Petro’nun jeopolitik vizyonu ile örtüşmektedir. Bu bakış açısına göre, Rus siyasi ideolojisi Ukrayna ya da bu coğrafi bölgedeki herhangi bir devlet üzerinde başka hiçbir gücün etkide bulunmaması gerektiğini, Rusya’nın bu alandaki tek meşru otorite olduğunu öngörmektedir. Bu yaklaşım, hem tarihsel miraslara hem de çağdaş siyasi zorunluluklara dayanan, Rusya’nın Avrasya’daki nüfuz alanını korumayı önceleyen daha geniş bir jeopolitik tutumu yansıtır. Buna göre, Rusya’nın jeopolitik emellerinden vazgeçmesi ve Ukrayna’nın Batı dünyasına yakınlaşmaktan kaçınması durumunda Rusya-Ukrayna ilişkilerinde barışın mümkün olabileceği ileri sürülebilir.

Anahtar kelimeler: Avrasyacılık, Rus siyasi çıkarları, Ukrayna, Karadeniz, savaş

1. Introduction

The ongoing conflict between Russia and Ukraine represents more than a bilateral territorial dispute; it is deeply embedded in Russia’s broader geopolitical vision, informed by the ideological framework of Eurasianism. Russian Eurasianism rooted in the early 20th-century theories of Petr Savitski, Trubetskoy etc. and revitalized in contemporary discourse by figures such as Aleksandr Dugin, frames Russia not as a conventional nation-state but as a unique civilization destined to dominate the vast Eurasian landmass and protect Orthodox Christianity. This worldview informs Russian foreign policy and underpins its resistance to Western influence in neighboring regions. By examining the historical and ideological evolution of Eurasianism and its implications for Russian-Ukrainian relations, this article seeks to demonstrate that Ukraine’s sovereignty and Euro-Atlantic orientation are perceived by Moscow not only as political threats but as civilizational challenges to Russia’s self-conception and regional dominance. Moreover, in the article we try to compare Dugin-Putin’s connection in applying Eurasianistic policy of Russian Federation.

As the World witnessed, Russia and Ukraine had bilateral agreements - including the 1994 Budapest Memorandum, in which Russia formally committed to guaranteeing Ukraine’s territorial integrity. Despite this fact Putin’s Russia launched a full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022. Several months later in August 2022, Daria Dugina, the daughter of prominent contemporary neo-Eurasianist thinker Aleksandr

Dugin, was killed in a car bombing.³ This incident is often linked to the broader context of the Russian–Ukrainian war. It was widely speculated that the actual target of the attack was Dugin himself, allegedly orchestrated by Ukrainian nationalists, with Dugin's death being a result of unfortunate coincidence. Dugin's ideological influence is frequently cited in analyses of the Kremlin's geopolitical strategies, with many scholars suggesting that his views have significantly shaped the ideological framework of Putin's administration. Ukrainian political scholar, director of the Austrian Centre for Democratic Integrity Anton Shekhovtsov who compares Putin and Dugin, states '*Discussing the relations between Dugin and Putin, I would advise against associating Dugin's Neo-Eurasianism with Putin's right-wing authoritarian kleptocracy*'⁴

Anton Shekhovtsov, Marlene Laruelle⁵ and Andreas Umland⁶ etc. have always argued that Dugin's neo-Eurasianist philosophy closely aligns with the Russian state's broader ideological and geopolitical objectives.

Even though the Kremlin has distanced itself from Dugin, it hasn't openly rejected Dugin's Neo-Eurasianist ideas. It's true that Putin and Dugin share similar views, like being against the West, wanting to expand Russia's influence, and opposing liberal democracy.

2. Eurasianism and Neo-Eurasianism

Eurasianism is a geopolitical and ideological concept that emerged in early 20th-century Russia. It argues that Russia is neither entirely European nor Asian but a unique civilization that blends elements of both. The ideology promotes the idea of a distinct "Eurasian" identity and often emphasizes strong central leadership, traditional values, and resistance to Western liberalism. In modern times, thinkers like Alexander Dugin have revived Eurasianism to support the idea of a Russian-led integration of former Soviet states into a geopolitical bloc opposed to Western influence, particularly NATO and the EU.

The main difference between Classic Eurasianism and Dugin's Neo-Eurasianism lies in their focus and ideological goals. If Classical Eurasianism⁷, developed by Russian thinkers such as Petr Savitski and Prince Nikolai Trubetskoy in the 1920s and 1930s, posited that Russia constituted a unique civilization distinct from both Europe and Asia. Emphasizing a synthesis of Eastern and Western cultural elements, it advocated for a

³ censor.net (20 August 2022). "The death of Russians: the daughter of one of the ideologues of the "Russian World" Dugin died in Russia, - social networks (08/21/22 00:28) « Abroad - Australia News from censor.net

⁴Shekhovtsov, Anton (2015) "Aleksandr Dugin and the SYRIZA connection" Aleksandr Dugin and the SYRIZA connection - Euromaidan Press

⁵Laruelle, Marlene (2008) *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*, Washington D.C.: Woodrow Wilson Press/Johns Hopkins University Press.

⁶ Umland, Andreas "Pathological Tendencies in Russian "Neo-Eurasianism": The Significance of the Rise of Aleksandr Dugin for the Interpretation of Public Life in Contemporary Russia"

https://www.researchgate.net/publication/250174136_Pathological_Tendencies_in_Russian_Neo-Eurasianism_The_Significance_of_the_Rise_of_Aleksandr_Dugin_for_the_Interpretation_of_Public_Life_in_Contemporary_Russia

⁷ Smirnov, A. V. (2021). Classical Eurasianism as a Post-Revolutionary Philosophy. *Russian Studies in Philosophy*, 58(6), 522–534. <https://doi.org/10.1080/10611967.2020.1868263>

multipolar world order and cultural autonomy, rejecting Eurocentrism and promoting a vision of "special worlds" or autarkic civilizations. In contrast to this, A. Dugin's Neo-Eurasianism⁸, that emerged in the post-Soviet era, reinterprets these ideas through a contemporary lens. It retains the anti-Western sentiment of its predecessor, and it is more explicitly geopolitical and imperialistic, advocating for a Russian-led Eurasian bloc as a counterbalance to Western liberalism. His ideology incorporates elements from various European radical right traditions, distinguishing it from the original Eurasianist thought.⁹

Neo-Eurasianism emphasizes the expansion of Russian hegemony—if necessary, through the use of force—based on the belief in the unique historical and spiritual role of the Russian people. Neo-Eurasianists view Russia as a divinely chosen nation tasked with the protection of Orthodox Christianity, a role they equate to that of Rome in its defense of Catholic Christianity in earlier eras.¹⁰

Although Eurasianism is commonly associated with Russian philosophers of the 20th century, particularly after the Soviet Revolution, we consider that the Eurasian model of Russian geopolitical strategy emerged much earlier. Historically, like many other Empires Russia has seldom tolerated strong or independent neighbors on its periphery, perceiving them as threats to its regional dominance. Since the time of Peter the Great (1672–1725), Russia has consistently pursued dominance over regions that provide access to key maritime routes, especially the Black Sea.¹¹

3. "Testament of Peter the Great", Heartland theory, Putin's policy

The Eurasianist orientation of the current Russian government can also be traced, at least symbolically, to the legacy of Peter the Great. Some supporters of this idea like Darius Vaicikauskas,¹² Zakia Cherchali highlight that so-called "Testament of Peter the Great" as a foundational document outlining Russia's imperial strategy of gradual territorial expansion and dominance over the Eurasian continent.¹³ Although many historians consider the Testament as a fabrication or fake, likely composed by French propagandists in the 18th century, it nonetheless persists in Russian political mythology and has influenced geopolitical narratives within contemporary Eurasianist discourse.¹⁴

⁸ Shekhovtsov, Anton (2008). *"The Palingenetic Thrust of Russian Neo-Eurasianism: Ideas of Rebirth in Aleksandr Dugin's Worldview"*. *Totalitarian Movements and Political Religions*. 9 (4). ss. 491-506.: Smirnov, A. V. (2021). Classical Eurasianism as a Post-Revolutionary Philosophy. *Russian Studies in Philosophy*, 58(6), 522–534. <https://doi.org/10.1080/10611967.2020.1868263>

⁹ Suat, B. (2021). Eurasianism: From Ideology to Political and Economic Integration. *Journal of Oriental Studies*, 97(2), 44–50.

¹⁰ Дугин, А. (1997) "Основы геополитики" Москва, издательство "Арктогея"

¹¹ Dogan, Soner, Yalcinkaya, Alaeddin "Rusya'nın Orta Doğu Politikası: Putin Dönemi ", *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*. Ed.: A. Yalçinkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 2019, s.208 -?129-146?

¹² Vaicikauskas, Darius (2016) "The will of Peter the great" Published by: Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2498541> Accessed: 20-12-2016 15:25 UTC

¹³ Cherchali, Zakia (2024) "Peter The Great's Testament And Its Role In The Policies And Societies Of Eastern Europe". *Journal of Namibian Studies : History Politics Culture*, 42, 91-109. <https://doi.org/10.59670/wba13a31>

¹⁴ 'Testament of Peter the Great' is the document first appeared in 1797 when Polish nobleman Michał Sokolnicki presented it to the French Directory. It purportedly contained Peter the Great's grand plan for Russia's expansion, including fourteen directives and some important of them are – to keep the Russian

Moreover, the broader trajectory of Russian geopolitical strategy since the time of Peter I demonstrates a consistent ambition to dominate regions offering access to strategic maritime routes, particularly the Black Sea.¹⁵ So called ‘The testament of Peter the Great’ consists of fourteen points and here we brought few points of it in order to illustrate similarity in existing Russian eurasianistic policy:

- To keep the Russian people in a state of constant war
- To divide Poland and interfere in Swedish affairs
- To take possession of the Black Sea, with the aim of invading Turkey (Ottomans) and Persia
- To proclaim Russia as the protector of Orthodox Christianity in the Polish-Lithuanian Commonwealth, Hungary, and the Ottomans
- To set sights on India after conquering Turkey (Ottomans) and Persia
- To try to destroy France and Germany and conquer whole Europe

Moreover, we also can state that the strategic goal of establishing hegemony over the “World-Island”, a term popularized by Halford Mackinder in his Heartland Theory still continues to shape Russian foreign policy, reinforcing a long-standing pattern of confrontation with neighboring states.¹⁶ This idea had a deep impact on Dugin’s Eurasianistic ideas which are cited in his book.¹⁷

Despite the emergence of the new worldview within a century which has changed and defined the new positions and status of states, still rising powers in the region such as Turkey or an integrated Europe have frequently been viewed by Russians as geopolitical rivals. Similarly, Ukraine, due to its geographical location, economic potential, and cultural significance, presents a particular challenge to the Russian vision of Eurasian integration under Moscow’s leadership, as articulated in the geopolitical views of Alexander Dugin who writes in his ‘Foundation of geopolitics’ the following:

One of the most urgent geopolitical demands of the Russian Federation is the ‘gathering of the Empire.’ This concept represents not merely a possible trajectory of national

people in a state of constant war, to divide Poland and interfere in Swedish affairs, to take possession of the Black Sea, with the aim of invading Turkey and Persia, to proclaim Russia as the protector of Orthodox Christianity in the Polish-Lithuanian Commonwealth, Hungary, and the Ottomans, to set sights on India after conquering Turkey and Persia, to try to destroy France and Germany and conquer whole Europe. However, despite of being used by several famous philosophers and politicians like Karl Marx, Napoleon etc. it is believed that the testament is a notorious political forgery that has been used to fuel anti-Russian sentiment in Europe for nearly two centuries. [Ref. John Barrow, *The Life of Peter the Great*, Chapter "Note on the Alleged Will of Peter the Great", Dimitry V. Lehovitch, "The Testament of Peter the Great", *American Slavic and East European Review* Vol. 7, No. 2 (Apr., 1948), pp. 111-124, Архив князя Воронцова. Книга 2: Бумаги графа М. Воронцова / [сост. Баргенов П. И.]. М., 1871, с.21, *Wheen, Francis (2000). Karl Marx: A Life. W. W. Norton & Company. p. 211., "Excerpts on Russia from Karl Marx (1856–57/1873)". www.marxists.org. Retrieved 2021-11-08., "Poland's European Mission by Karl Marx 1867". www.marxists.org. Retrieved 2021-11-08.*

¹⁵ Dogan, Soner, Yalcinkaya, Alaeddin “Rusya’nın Orta Doğu Politikası: Putin Dönemi”, *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*. Ed.: A. Yalçinkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları, 2019, s.208 (129-146)

¹⁶ Mackinder, (1904)

¹⁷ Дугин, А. (1997) “*Основы геополитики*” Москва, издательство “Арктогея”, с.27-28

development or a specific spatial orientation of the state, but rather a guarantee and a necessary condition for the existence of an independent state. Moreover, it is seen as essential for preserving its status as an autonomous power on a distinct geopolitical continent. From this perspective, the reconstruction of a "Great Space" that is, the reintegration of the temporarily lost territories of Eurasia into Russia's strategic, political, and economic sphere of influence, is not optional but imperative. Failure to undertake this process, it is argued, would result in profound consequences, potentially precipitating a geopolitical catastrophe not only for Russia itself but also for the diverse peoples inhabiting the so-called 'World Island.'¹⁸

In this context, while Türkiye may be viewed as a competitor in the region, Ukraine poses a more profound strategic and civilizational challenge to Russian ambitions. Dugin in his book openly mentions Ukraine as a threat:

'The sovereignty of Ukraine represents such a negative phenomenon for Russian geopolitics that it can, in principle, easily provoke a military conflict ... Ukraine as an independent state ... constitutes an enormous threat to the whole Eurasia and without the solution of the Ukrainian problem, it is meaningless to talk about continental geopolitics'¹⁹

Dugin never changed his view regarding Ukraine which could be seen in his other statements. In his interview to 'Los Angeles Times' Dugin warned that if Ukraine should take steps to join NATO or the EU, "the Russian reaction would be to support an uprising in the Eastern parts and Crimea and I could not exclude the entrance of armed forces there ..."²⁰.

It also should be highlighted that Dugin actively supported Russia's invasion of Georgia in 2008 and craved for the complete occupation of that country. Dugin considered that the war in Georgia was an existential battle against the West. He stated: "*If Russia decides not to enter the conflict ... that will be a fatal choice. It will mean that Russia gives up her sovereignty*" and "*We will have to forget about Sevastopol*"²¹ (Sevastopol is an important Ukrainian city in Crimea)

If to connect views of Dugin and current Russian government's policy one can clearly see that this hegemonic impulse is reflected in Russia's internal and external political actions over recent decades, from the wars in Chechnya to interventions in Georgia, Moldova, and most recently Ukraine.²² If to recall after Russia's military intervention in Georgia in August 2008, President Putin was questioned about potential Russian actions in Crimea. During a CNN interview on August 29, 2008, he was asked whether Russia might intervene in Crimea, similar to its actions in Georgia. Putin then responded by stating that such a comparison was incorrect, emphasizing that Crimea was not experiencing the same ethnic conflicts that had occurred in South Ossetia and Abkhazia.

¹⁸ Дугин, А. (1997) "Основы геополитики", Москва, издательство "Арктогея", p.97(Paragraph is translated by the author of the article)

¹⁹ Дугин, А. (1997) "Основы геополитики", Москва, издательство "Арктогея",

²⁰ "Russian nationalist advocates Eurasian alliance against the U.S." Megan Stack's interview with Dugin [Russian nationalist advocates Eurasian alliance against the U.S. - Los Angeles Times](#) 12/09/2008

²¹ Shekhovtsov, A (2015) "[Aleksandr Dugin and the SYRIZA connection - Euromaidan Press](#)" 28/01/2015

²² Shekhovtsov, A (2015) "[Aleksandr Dugin and the SYRIZA connection - Euromaidan Press](#)" 28/01/2015

Further he highlighted that Russia had no plans to violate Ukraine's sovereignty, stating, 'We have no intention of attacking anyone, and we have no intention of going to war with anyone.'²³ Notably, President Putin has drawn direct comparisons between himself and Peter the Great, referring to the tsar and himself as a 'land gatherer,' thereby framing modern territorial ambitions, such as those in Ukraine, within a historical narrative of imperial restoration.²⁴

4. Russian-Ukrainian Future Perspective

In Russian-Ukrainian Future Perspective issues we argue that due to its Eurasian geopolitical interests, Russia will not permit Ukraine to exist within the borders recognized by the United Nations in 1991. In 2014, Russia annexed Crimea and contributed to the destabilization of eastern Ukraine, actions influenced in part by ideological narratives rooted in Russian civilizational thinking. One of the key intellectual frameworks underpinning this perspective is Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianist ideology, which conceptualizes Russia not merely as a nation-state but as the core of a broader civilizational empire. Within this framework, Dugin draws upon historical classifications of Slavic peoples, particularly the division between Velikoros (Russians) (Great Russians), Maloros (Russians) (Little Russians, referring to Ukrainians). These terms, rooted in imperial era Russian discourse, are repurposed to advance the claim that Ukrainians and Belarusians are not distinct national communities, but rather regional branches of a single Russian people. From this perspective, Ukrainians (Malorossy) are portrayed as an inseparable part of the Russkiy mir (Russian World), a civilizational unity centered on Moscow.²⁵ In fact, historically, "Velikorossy" and "Malorossy" were used in the Russian Empire to categorize East Slavic populations. "Velikorossy" referred to ethnic Russians, while "Malorossy" denoted Ukrainians. These distinctions were part of the imperial administration's efforts to organize and manage the diverse populations within the empire. Over time, these terms have been reinterpreted and utilized in various ideological contexts, including Dugin's Eurasianism, to promote a vision of cultural and political unity among East Slavic peoples.²⁶ Besides, Dugin argues that any assertion of Ukrainian sovereignty or national independence driven by Western influence aimed at weakening Eurasian integration. Consequently, he justifies the reintegration of Ukraine into a Russian-led imperial structure as both a historical correction and a geopolitical necessity.

Analysis of Putin's rhetoric shows that it has elements of Dugin's Neo-Eurasianist ideology, particularly in his views on Ukraine and the concept of the "Russian World" (Russkiy Mir). In his 2021 essay, *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*, Putin argued that the idea of a separate Ukrainian nation is a historical construct, labeling Ukraine as a creation of Soviet policy rather than an independent entity. He emphasized that Russians, Ukrainians, and Belarusians are all part of a "triune people", a concept

²³ CNN interview on August 29, 2008 <https://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/08/29/putin.transcript/>

²⁴ (<https://www.youtube.com/watch?v=h5XdwlyWgSs> (1:25min))

²⁵ Дугин, А. (1997) "Основы геополитики", Москва, издательство "Арктогея", с.215-17;297-98

²⁶ In his new book "Noomakhia", Dugin explores the historical and civilizational unity of the East Slavic peoples, encompassing Russians, Ukrainians, and Belarusians.; <https://www.agenzianova.com/ru/news/il-politologo-russo-dugin-il-nostro-mondo-va-oltre-i-confini-nazionali-e-comprende-popoli-dai-destini-legati/>

which reminds Dugin's vision of a unified Eurasian civilization.²⁷ Moreover, in his 2022 speech announcing the invasion of Ukraine, Putin described the West's influence as a threat to Russia's traditional values, framing the conflict as a defense of Russian identity against Western liberalism.²⁸ This narrative aligns with Dugin's emphasis on the clash between Eurasian conservatism and Western liberalism.

Recently, under President Trump's renewed leadership, the future of Russian-Ukrainian relations is poised for significant shifts, influenced by Trump's strategic recalibrations. Trump's administration has signaled a departure from previous policies by proposing a peace agreement that aligns closely with Russian interests, including demands for Ukrainian territorial concessions and a commitment to NATO neutrality.²⁹ This approach brought to the strong reactions from Ukrainian officials and military personnel, who express concerns that such terms could compromise Ukraine's sovereignty and security. Ukrainian President Zelenski has acknowledged the potential challenges posed by a second Trump term, emphasizing the necessity for continued Western support to counterbalance Russian aggression.³⁰

In this regard we can say that Trump's policies may introduce new dynamics into the conflict, Ukraine's resilience and the strategic interests of European allies suggest that the path forward will involve complex negotiations and a recalibration of international alliances. Moreover, although, European nations are intensifying efforts to support Ukraine, exploring avenues such as utilizing frozen Russian assets to finance reconstruction and bolster Kyiv's defenses. These initiatives underscore Europe's commitment to Ukraine's sovereignty against the backdrop of changing US policy.

Conclusion

According to our case studies and based on gathered data analysis we can conclude that Russia's invasion of Ukraine cannot be fully understood without considering the ideological foundations and geopolitical ambitions rooted in both classical and neo-Eurasianist thought. Current Russian Government led by Putin applies neo-Eurasianistic Political strategy and in its political ambitions is to led Eurasian Continent even though the Kremlin has distanced itself from Dugin, it hasn't openly rejected his Neo-Eurasianist ideas. It's fact that Putin and Dugin share similar views, like being against the West, wanting to expand Russia's influence, and opposing liberal democracy. But it's not accurate to say these ideas come only from Dugin or Putin—they've been part of Russian politics for over centuries.

²⁷ Mareline, Catherine (June 24, 2022) *"Ukraine's complex history does not neatly fit into modern ideas of nationhood. But Putin's twisted attempts to use history to justify his invasion have generated a remarkable spirit of Ukrainian patriotism."* <https://engelsbergideas.com/essays/everything-is-ukraine-ukraines-long-search-for-a-homeland/>

²⁸ Fisher, Max (Feb. 24, 2022) *"Putin's Case for War, Annotated"* <https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine-speech.html>

²⁹ Jonas J. Driedger, (September 26, 2024) *"How Another Trump Presidency Would Affect the Russo-Ukrainian War"*, [How Another Trump Presidency Would Affect the Russo-Ukrainian War - PRIF BLOG](#)

³⁰ Luke Harding and Dan Sabbagh (Nov.6 2024) *"A gift to the Kremlin: uncertainty over Ukraine's future after Trump victory"* <https://www.theguardian.com/world/2024/nov/06/ukraine-trump-victory>

Moreover, Russia would try not to let Ukraine to exist with its borders of 1991 and to have warm relations with the Western World, although Russia would highlight that it could have good neighboring relations with Ukraine in case it would not join EU and NATO.

So, future perspectives between Ukraine and Russia very much depend on if Russia abandons its geopolitical ambitions or Ukraine accepts the conditions and joins to “Russkiy Mir” (Russian World)

In this context, the strengthening of international institutions, legal norms, and regional alliances becomes essential for preserving stability and deterring revisionist powers that seek to reshape borders and impose hegemonic ideologies.

REFERENCES

- Allison, R. (2014). *Russia, the West, and military intervention*. Oxford University Press.
- Cherchali, Zakia (2024) “*Peter The Great’s Testament And Its Role In The Policies And Societies Of Eastern Europe*”. *Journal of Namibian Studies : History Politics Culture*
- CNN interview on August 29, 2008
<https://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/08/29/putin.transcript/>
<https://www.youtube.com/watch?v=h5XdwlyWgSs>
- Dogan, Soner, Yalcinkaya, Alaeddin (2023) “Rusya’nın Orta Doğu Politikası: Putin Dönemi” *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*. Ed.: A. Yalçinkaya, D. Tuğlu. Ankara: Astana Yayınları
- Fisher, Max (Feb. 24, 2022) “*Putin’s Case for War, Annotated*”
<https://www.nytimes.com/2022/02/24/world/europe/putin-ukraine-speech.html>
- Hartley, J. M. (1998). *Russia, 1762–1825: Military power, the state, and the people*. Greenwood Publishing Group.
(Note: This source discusses the myth of Peter the Great's "Testament" and Russian expansionism.)
- Jonas J. Driedger,(September 26, 2024) “*How Another Trump Presidency Would Affect the Russo-Ukrainian War*”, [How Another Trump Presidency Would Affect the Russo-Ukrainian War - PRIF BLOG](#)
- Laruelle, Marlene (2008) *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*, Washington D.C.: Woodrow Wilson Press/Johns Hopkins University Press.
- Luke Harding and Dan Sabbagh (Nov.6 2024) “*A gift to the Kremlin’: uncertainty over Ukraine’s future after Trump victory*”
<https://www.theguardian.com/world/2024/nov/06/ukraine-trump-victory>
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421–437. <https://doi.org/10.2307/1775498>
- Maretine, Catherine (June 24, 2022) “*Ukraine's complex history does not neatly fit into modern ideas of nationhood. But Putin's twisted attempts to use history to justify his invasion have generated a remarkable spirit of Ukrainian patriotism.*”<https://engelsbergideas.com/essays/everything-is-ukraine-ukraines-long-search-for-a-homeland/>
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine crisis is the West’s fault: The liberal delusions that provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89.
- Shekhovtsov, A. (2018). *Russia and the Western far right: Tango noir*. Routledge.

Smirnov, A. V. (2021). Classical Eurasianism as a Post-Revolutionary Philosophy. *Russian Studies in Philosophy*

Suat, B. (2021). Eurasianism: From Ideology to Political and Economic Integration. *Journal of Oriental Studies*

Umland, Andreas “Pathological Tendencies in Russian “Neo-Eurasianism”: The Significance of the Rise of Aleksandr Dugin for the Interpretation of Public Life in Contemporary Russia”

https://www.researchgate.net/publication/250174136_Pathological_Tendencies_in_Russian_NeoEurasianism_The_Significance_of_the_Rise_of_Aleksandr_Dugin_for_the_Interpretation_of_Public_Life_in_Contemporary_Russia

Vaicikauskas, Darius (2016) “The will of Peter the great” Published by: Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2498541> Accessed: 20-12-2016

Дугин, А. (1997) “Основы геополитики”, Москва, издательство “Арктогея”

Савицкий, П.Н. (1997) “Евразийство как исторический замысел” // П.Н. Савицкий. Континент Евразия

"ZENGEZUR KORİDORU" VE TÜRK DÜNYASININ BİRLİĞİ

Bağır BABAYEV¹
Reşad ASGEROV²
Zaman ABBASLI³
Sadiq HÜSEYNOV⁴

ÖZET

Zengezur koridorunun inşaatının tamamlanıp hizmete alınmasıyla dünyada yeni bir dönemin başlayacağı, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları ve biz Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti sakinleri dahil dünyanın dört bir yanındaki araştırmacılar için netleşti. Çünkü ülkemizin tarihi topraklarını düşman işgalinden kurtardık, toprak bütünlüğümüzü sağladık. Burada Azerbaycan Cumhuriyeti'nin her vatandaşı, özellikle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin her sakini, Nahçıvan'ın jeostratejik konumunun Azerbaycan'ın hem Türkiye hem de bir bütün olarak Türk devletleriyle dostane ve kardeşlik ilişkileri kurmasında çok önemli olmasından büyük gurur duymaktadır. Yeni jeopolitik ortamda, coğrafi konumu nedeniyle "Türk dünyasına açılan kapı" olarak kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti, Nahçıvan'ın böylesine önemli ve eşsiz bir coğrafi konumda yer alması, Azerbaycan'a ve Türk dünyasına doğrudan erişim için elverişli bir fırsat yaratmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zengezur koridoru, Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk, Nahçıvan, Türk dünyası

"THE ZANGEZUR CORRIDOR" AND THE UNITY OF THE TURKIC WORLD

ABSTRACT

It became clear to the explorers of the four corners of the world, including the citizens of the Republic of Azerbaijan, as well as to us, the residents of the Nakhchivan Autonomous Republic, that with the completion and commissioning of the construction of the Zangezur Corridor, a new era in the world will begin. Because we liberated the historical lands of our country from enemy occupation and ensured our territorial integrity. Here, every citizen of the Republic of Azerbaijan, especially every resident of the Nakhchivan Autonomous Republic, is very proud of the fact that the geostrategic position of Nakhchivan is very important in establishing friendly and fraternal relations of Azerbaijan with both Türkiye and the Turkic states in general. In the new geopolitical landscape, the Republic of Türkiye, which is considered the "gateway to the Turkic world" due to its geographical location, is located in such an important unique geographical position of Nakhchivan that it creates a favorable opportunity for direct access to Azerbaijan and the Turkic world.

¹ Doç. Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, ORCID ID: 0009 0003 0925 9457, baqirbabayev@ndu.edu.az,

² Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, asgarov_rashad@mail.ru

³ ORCID ID: 0009-0006-0354-1218, abbaslizaman7@gmail.com

⁴ Arş. Gör. Nahçıvan Devlet Üniversitesi, huseynovsadiq289@gmail.com

Key words: Zangezur corridor, Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk, Nakhchivan, Turkic world

1. Giriş

44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın zaferi ve Ermenistan'ın yenilgisi, tüm Güney Kafkasya bölgesindeki jeopolitik durumu tamamen değiştirdi. Azerbaycan'ın zaferi sonucunda otuz yıldır Ermeni işgali altında bulunan topraklarımız yeniden ülkemize katılmıştır. Zaferin Güney Kafkasya bölgesi ve özellikle Azerbaycan açısından en büyük önemi, Zengezur koridorunun yeniden açılmasının önemiydi. Bu nedenle Azerbaycan ile Türkiye arasında doğrudan bağlantı sağlayacak, Orta Asya'dan Avrupa'ya ve tersi yönde ulaşımı kolaylaştıracak ve Türk devletleri arasındaki entegrasyonu daha da güçlendirecek olan Zengezur koridoruna dünyadan büyük ilgi duyulmaktadır.

Azerbaycan için öncelikli olan Zengezur koridorunun açılması, sadece resmi Bakü için değil, aynı zamanda Güney Kafkasya bölgesi, Türkiye ve Türk dünyası açısından da büyük önem taşıyacaktır. “Ortadoğu, Avrupa ve Asya arasında yer alan ve tarih boyunca çatışan jeopolitik çıkarların arenası olan Güney Kafkasya, coğrafi önemi ve enerji kaynakları nedeniyle Avrasya'nın dayanağı olarak nitelendirilebilir” (Seyidov, & Akıncı, 2021: 395). “Güney Kafkasya bölgesi tarihin her döneminde önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Bölgenin Avrupa ile Asya arasında bağlantıyı sağlayan geçit olması, kuzey-güney yönündeki önemli kara yollarının bölgenin üzerinden geçmesi burasını her dönem siyasi aktörlerin önemli stratejik yerlerinden biri olmasına neden olmuştur (Asker, Koyuncu, 2021: 22-23). Bu durum, özellikle üç bin yıllık kadim İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorlarının geliştirilmesi ve Doğu'dan Batı'ya doğrudan bir transit güzergahının oluşmasına da yol açacaktır. Bu nedenle Zengezur koridoruna dünyadan büyük ilgi var.

Hem Azerbaycan hem de Türkiye, Zengezur koridorunu gerçeğe dönüştürmek için pratik adımlar atıyor. Azerbaycan'ın zaferi sonucunda Türkiye, Türk dünyasına kalıcı olarak bağlanacaktır. Türk dünyasının tarihi başarıları arasında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yüz yıl önceki parlak öngörüsü, Türk dünyasıyla ilişkileri koruma yolunda yaptığı katkılar ve yaptığı tarihi hizmetler yer almaktadır. Bunun için yüz yıl öncesinin tarihine bakmak çok önemlidir.

Yüzyıllar boyunca emperyalist güçler Güney Kafkasya'yı etki alanlarına katmak için burayı bir üs olarak kullanmaya çalışmıştır. Tarihsel olarak, her büyük gücün kendi politikasını gerçekleştirirken çeşitli faktörlere dayandığı bilinmektedir. Osmanlı'nın Güney Kafkasya politikasının temel faktörü Müslüman Türk toplumunun çıkarlarını korumak ve aynı zamanda kendi sınırlarının güvenliğini sağlamak olmuştur (Seyidov, & Akıncı, 2021:395).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 1920'de, Batı Zengezur'un Ermenistan'a verilmesi nedeniyle Azerbaycan anakarasından ayrı düşmüş ve Türk dünyası coğrafi olarak ikiye ayrılmıştır. Nahçıvan 1921'de Türkiye ile Rusya arasında imzalanan Moskova ve daha sonra üç Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında imzalanan Kars Anlaşması ile Azerbaycan egemenliğinde kalmış ve Türkiye'ye Nahçıvan üzerinde garantörlük hakkı tanınmıştı (Valiyev, 2025).

2. Araştırma

Azerbaycan'ın coğrafi konumu, özellikle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti nedeniyle Türkiye, Türk dünyasına açılan bir kapı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, böylesine önemli bir coğrafi konumda bulunan ve bu nedenle Türk dünyası ile Türkiye arasında her alanda bağlantı kuran Nahçıvan'ın eşsiz yeri, bağımsızlıktan sonraki dönemde Türk devletleriyle kurulabilecek ilişkilerde ve birbirlerine gerekli desteği sağlamada paha biçilmez bir tarihi misyon oynamaktadır (Aliyev, 2018:16).

Türkiye'nin Nahçıvan'la kardeşçe ilişkileri büyük önem taşımaktadır ve tarihin kendisi de bu ilişkilerin gelecekteki sonuçlarının her zaman başarılı olduğunu teyit etmektedir. Türkiye'nin, Azerbaycan ve tüm Türk dünyası ile Türkiye arasında tek kara sınır kapısı olan Nahçıvan'ın her alanda kalkınmasına destek vereceği her zaman vurgulanmıştır. Çünkü Nahçıvan kadim bir Azerbaycan toprağıdır ve Türk halklarının binlerce yıllık kadim tarihini barındırmaktadır. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin uzun bir geçmişi var. Ortak dil, din birliği, benzer kültür, ortak kökler, gelenek ve görenekler bu ilişkileri belirleyen başlıca etkenler arasındadır (Asgerov vd., 2019: 51).

“Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk” (Karaoğlu, 2016:13) zamanından bugüne kadar Türkiye her zaman Azerbaycan'ın yanında olmuştur ve onunla gerçek kardeşliği desteklemiştir. Bugün, Türkiye Cumhuriyeti gelişimi nedeniyle dünya çapında önemli bir yere sahiptir ve tüm Türk dünyasının gururu olmuştur (Asgerov vd., 2022:169). Türkiye açısından Nahçıvan'ın coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel konumu özel önem arz etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk Kapısı", Kazım Karabekir Paşa'nın "Doğu Kapısı" olarak adlandırdığı Nahçıvan, başta Azerbaycan olmak üzere tüm Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında fiziki bağlantısı olan tek topraktır (Seyidov, & Akıncı, 2021: 395). Bu anlamda, Nahçıvan'ın jeostratejik konumunun Azerbaycan'ın Türkiye ve Türkiye ile iyi komşuluk, dostane ilişkilerin kurulmasında, Azerbaycan da dahil olmak üzere bir bütün olarak Türk devletleriyle ve başta Türkiye olmak üzere tüm Türk devletlerinin şu anda dünya üzerindeki etkisinde ne kadar önemli olduğu tartışılmaz (Aliyev, 2018:16).

19. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası tarafından ilhak edilen Nahçıvan'ın nüfusunun çoğunluğunu tarihsel olarak Azerbaycan Türkleri oluşturmuştur. “Rus Çarlığı, sonrasında SSCB’nin yürüttüğü etno-federalist siyaset neticesinde Zengezur’un dini ve etnik kimlik yapısı önemli değişikliklere maruz kalmıştır. Bu topraklarda Ermeni nüfus sayısını artırmak için Rus Çarlığı, İran ve Osmanlı topraklarından binlerce Ermeni’yi göç ettirerek bölgeye yerleştirmiştir (Üste, & Aydın, 2022: 269). Nahçıvan topraklarının tamamı, 28 Mayıs 1918’de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan’ın sınırları içindeydi. Ancak 1918-1921 yıllarında Ermeni saldırılarından büyük zarar gören Nahçıvan halkı, Ermeni tehlikesine kahramanca direndi.

Batı ile Doğu’yu birbirine bağlayan Büyük İpek Yolu üzerinde bulunması, onu her zaman fatihlerin ve güçlü devletlerin siyasi çıkarlarının kesiştiği ve çatıştığı bir yer haline getirmiştir. Bu durum, 1918-20 yıllarında Azerbaycan’ın ana topraklarından kademeli olarak ayrılan Nahçıvan’ın ne kadar gergin ve çelişkili bir dönem yaşadığını da kanıtıyor (Memmedov, 2010: 3). “Burada, “tarihin kendisi, Nahçı’nın tüm Türk dünyasının algısında önemli stratejik konumunun kendi toprakları ve nüfusu tarafından ölçülmediğini kanıtlamıştır” (Aliyev, 2018:16).

1918-1920 yılları Güney Kafkasya'da büyük siyasal çalkantıların yaşandığı bir dönemdi. I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu dağılmış, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında sınır çatışmaları yaşanmıştır. Ermenistan o dönemde Nahçıvan ve Zengezur bölgelerini kendi topraklarına katmaya çalışıyordu. “Ekim Devrimi'nin meydana geldiği karmaşık dönemde- 1917-1922 yılları arasında Bolşevik Rusya tarafından Zengezur'un Müslüman ahalisi ikinci kez Ermeni katliamı ve sürgüne maruz kalmış, halkın büyük bir kısmı sonradan memleketine dönememiştir (Bayramov, 2023:269).

Zengezur bölgesi Cavanşir, Şuşa, Nahçıvan kazaları ile güneyden Aras nehri boyunca İran ile çevriliydi. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde (1918-1920) Karabağ Valiliği'nin dört kazasından biri Zengazur idi (Nerimanoğlu, 2019TCBB (2021). 1920 yılına kadar, yani Ermenistan SSC'nin arazisine geçmeden önce Zengezur kazası dört bağımsız ilden oluşmuştur: Mehri, Kafan, Zengezur (kaza merkezi Gorus şehri burada yer almıştır) ve Sisyan (Urud, 2005: 17-18).

Sovyet Rusya'nın 28 Nisan 1920'de Türkiye de dahil olmak üzere Türk dünyası ile Azerbaycan arasında bir set oluşturmak amacıyla Kuzey Azerbaycan'ı işgal etmesinin ardından, 10 Ağustos 1920'de Rusya Komünist Partisi Kafkas Bürosu, Azerbaycan'ın Bolşevik yönetiminin onayı olmaksızın Nahçıvan'ın Şerur-Dereleyez bölgesinin Ermenistan'a devredilmesi kararını aldı; Karabağ ve Zengezur ise Azerbaycan ile Ermenistan arasında "tartışmalı bölge" ilan edildi. 29 Kasım 1920'de Ermenistan'da Sovyet iktidarının kurulduğu ilan edildi (Bayramov, 2023: 9).

28 Nisan 1920'de Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal etmiş, burada Sovyet rejimi kurulmuştur. Benzer şekilde, 29 Kasım 1920'de Ermenistan'da Sovyet rejimi kurulmuştur. 30 Kasım 1920'de Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Siyasi ve Teşkilatı Kurul toplantısında Ermenistan ile ilişkiler konusu ele alınmış, müzakereler sonucu Sovyet Azerbaycan ile Sovyet Ermenistan arasında sınır olmadığı gerekçesi ile Zengezur bölgesinin Ermenistan arazilerine dahil edilmesi kararı alınmıştır (Üste, & Aydın, 2022: 267).

Azerbaycan'ın 28 Nisan 1920'de Rus ordusu tarafından işgal edilmesinden sonra Avrupa ordularıyla karşı karşıya gelmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta şunları yazmıştır: “Rusya Müslümanları ve tüm İslam halkları hakkındaki düşüncelerimiz, haklarının genişletilmesi yönünde olmalıdır. Azerbaycan'ı tam bağımsız bir devlet haline getirmek için Ruslar arasında şüphe uyandırmadan girişimlerde bulunmak gerekir. Ruslar ve Ermeniler arasında 10 Ağustos 1920'de imzalanan anlaşmada, Azerbaycan'a zararlı unsurların ortadan kaldırılması için çaba gösterilmeli, Karabağ ve diğer yerlerin Azerbaycan'a bağlanması sağlanmalıdır” (Muğanlı, 2020).

Taşnak Ermeni birliklerinin saldırıları devam etmiş, Zengezur kazasındaki Azerbaycan yerleşimleri harabeye çevrilmiş, nüfusu katledilmiş veya mülteci olmuşlardır. 30 Nisan 1920'de Azerbaycan SSC Halk Dışişleri Komiserliği Taşnak Ermenistanı hükûmetine verdiği notada aşağıdakileri talep etmiştir: “1. Ordularınızı Zengezur'dan geri çekin; 2. Kendi sınırlarınıza çekilin. 3. Etnik katliamı durdurun. Aksi takdirde, Azerbaycan SSC Devrim Komitesi ve Ermenistan Cumhuriyeti hükûmeti arasında savaş durumu ilan edilecektir” (Qasımlı, 2024).

Atatürk'ün Nahçıvan konusunda Doğu Komutanlığı'na verdiği emirler, Azerbaycan'ın bu kadim topraklarının Ermeni işgalinden ve Amerikan-İngiliz hegemonyasından korunması talimatını içermektedir. Kars ve Moskova antlaşmalarını imzalayan devletlerin Nahçıvan'ı Azerbaycan toprağı olarak tanımaları büyük Atatürk'ün ısrarları sonucu olmuştur. Atatürk'ün ileri görüşlülüğü sonucu Azerbaycan sınırları içinde Nahçıvan Eyaleti kuruldu. Atatürk'ün o dönemdeki istikrarlı siyasi faaliyetleri olmasaydı, Ermenilerin dayandığı Moskova Hükümeti Nahçıvan Özerk Bölgesi'nin kurulmasını kabul etmeyecekti ve Azerbaycan, tarihi Nahçıvan topraklarını kaybedecekti. Zira siyasi sahnede yalnız kalan Azerbaycan hükümeti, Nahçıvan'ı tek başına elinde tutacak güce sahip olmayacaktı (Muğanlı, 2020).

Diğer bölgelerin yanı sıra, Zengezur'da Azerbaycanlı katliamlarını itiraf eden Taşnaksutyun'un liderlerinden biri ve Taşnak Ermenistanı'nın eski başbakanlarından olan Ovanes Kaçaznuni daha sonralar şunları yazmıştır: “Ermenistan, Ağbaba, Zod, Zengibasar, Vedibasar, Şerur-Nahçıvan, Zengezur ve diğer bölgelerde Müslüman halka karşı kanlı savaşlar apardı” (Qasımlı, 2024).

Türk coğrafyası kendi zamanında tam bir bütündü. Ancak daha sonra sinsi güçler emellerine ulaşmış ve tarihi Türk coğrafyasının parçalanmasını sağlamışlardır. “Zengezur toprakları eski Oğuz kavmine aittir” (Urud, 2016: 25). Batı Zengezur'un Ermenistan'a devredilmesinden bahsediyoruz. Bir dönem Orta Asya'daki Türk dilli ülkelerden Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'a, oradan da Batı Zengezur üzerinden Türkiye'ye yük taşınıyordu. Türk dünyasını kıskanan emperyalist güç odakları, Batı Zengezur'un Ermenistan'a devredilmesini başararak, sadece bütün Türk coğrafyasını bölmekle kalmamış, aynı zamanda Türk dili konuşan ülkelerin dünyaya erişimini de sınırlamıştır (Feyizli, 2023: 3).

Rus himayesi altındaki Ermenilerin Kuzey Azerbaycan topraklarına el koyma politikası Sovyet döneminde de devam etti. Sovyet Rusya'nın baskıları ve Azerbaycan yöneticilerinin enternasyonalizmi sayesinde Nahçıvan, Zengezur gibi topraklarımızın bazı bölgelerinin Ermenistan'a verileceğı açıklandı.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Nahçıvan'ın Ermenilerin eline geçmesini engellemesi, 1920'li yıllarda Türkiye ile Sovyetler arasında ortaya çıkan stratejik işbirliği ve diplomatik faaliyetlerle ilgilidir. Bu konu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bölgesel dengelerin oluşmasında ve Türk dünyasına yönelik politikasında önemli bir yer tutmuştur. Moskova Antlaşması öncesi görüşmeler için Rusya'ya giden heyette yer alan Yusuf Kemal Bey'in, Ankara'dan ayrılmadan bir gün önce Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek, “Paşam, Ruslar Nahçıvan'da ısrar ederlerse ne yapalım?” diye sorduğunu kaydeder” diye sordu, Atatürk de, "Nahçıvan Türk kapısıdır, bunu düşünerek elinizden geleni yapın" cevabını verdi. Azerbaycan hükümetinin Nahçıvan bölgesinin Ermenistan'a devredileceğini açıklamasına rağmen, Nahçıvan meselesi o dönemde ikili ve uluslararası müzakerelerde önemli bir yer tutuyordu. Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Ali Fuat Cebesoy ve Rıza Nur'dan oluşan bir diplomatik heyet, Şubat 1921'de Moskova'ya giderek Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin ile görüşmelerde bulundu. İlişkilerde, bölgelere göre Moskova-Ankara diplomatik ilişkilerinde önemli arabuluculuk rolü oynamaktadır. Özellikle Moskova ziyareti öncesi görüşmelere katılan Y. Kemal ile Mustafa Kemal Paşa arasında geçen "Elinizden geleni yapın" diye cevap verdiği şu konuşmaya dikkat çekiyor. Y. Kemal'in konuşmalarından, görüşmelerde Nahçıvan'la

ilgili tartışmaların uzun sürdüğü ve Stalin'in, "Nahçıvan üzerinde neden bu kadar ısrar ediyorsunuz?" diye soruyor. "Çünkü Türk Kapısı'dır." cevabını alıyor. Nahçıvan'a ilişkin tartışmalar ve Moskova görüşmelerine yönelik diplomatik muhalefet, 10, 12 ve 14 Mart 1921 tarihlerinde görüşmeleri yürüten siyasi komisyonun toplantı tutanaklarına da yansımıştır. Bu belgelerden de anlaşılacağı üzere, 10 Mart'ta yapılan toplantıda Türk heyeti şu görüşü savunmuştur: Nahçıvan halkının Türk ordularını kabul etmesi, paktın burayı Türkiye'nin koruması altına sokacağını göstermektedir. Ama Türkiye eğer üçüncü bir devletin hiçbir hakkını tanımamayı taahhüt ederse, bölgede Azerbaycan'a bu korumayı sağlamaya hazırdır. Zira daha önce yerli Müslüman halka yönelik saldırılar tekrarlanırsa bile Türk orduları kenarda kalamazdı.

Rus heyeti, Nahçıvan'ın özerkliği ve sınırlarının yalnızca Azerbaycan'ın himayesinde belirlenmesi konusunun görüşülmesini önerdi. Tezlerini şu şekilde savundular: 1) Türkiye'nin savunma hakkını başkasına devretme formülü geçersizdir, çünkü Gümrü Antlaşması (Aleksandropol) onaylanmamıştır ve yerel halkın ordularını bölgeye davet etmesi gerekli hukuki anlamı taşımamakta ve savunma için bir dayanak teşkil etmemektedir. 2) Azerbaycan bu müzakerelerde resmen temsil edilmediğinden ilgili sorumluluğu üstlenememektedir. Böylece Rus tarafının, "Nahçıvan bölgesi her zaman Azerbaycan'a bağlı kalacak ve onun himayesi altında özerkliğe sahip olacaktır" formülü, Türkiye'nin bu hakları hiçbir üçüncü ülkeye vermemesi koşuluyla tamamlanmış oldu. Nahçıvan bölgesinin sınırlarının belirlenmesi görevi askeri uzmanlara verildi.

12 Mart 1921'de yapılan siyasi komisyon toplantısında Rus tarafı, Nahçıvan ile Ermenistan arasında belirlenen sınır hattının Azerbaycan'ın azami taleplerini aştığını, zira Azerbaycan'ın Erivan topraklarının hiçbir parçası üzerinde himaye statüsü talep etmediğini belirtti. Ona göre, Sovyet cumhuriyetleri arasındaki sıkı bağlar nedeniyle bu konu birincil öneme sahip olmasa da, Şerur-Deralayaz bölgesinin sınırının etnik esasa göre belirlenmesi gerekiyordu.

Türk tarafı konuya bu şekilde yaklaşılmasına haklı olarak itiraz etmiş ve bu tutumunu desteklemek için şu delilleri sunmuştur: a) Bu yerlerde bilinen kanlı olaylar yaşanmıştı ve Türk ordularının bölgeye gelmesi gerekiyordu; b) Bölgenin tamamında Müslüman nüfus bulunmaktadır; c) Bütün bu nedenlerle söz konusu bölgenin savunulması hakkı Azerbaycan'a verilmelidir.

Rus diplomatlar da Nahçıvan bölgesi ile Ermenistan arasındaki sınırların geçici sayılabileceğini varsaydılar. Bu iki devlet arasında ileride yapılacak doğrudan görüşmelerde sınırlarda yapılabilecek herhangi bir değişikliğin Azerbaycan'ın haklarını yerine getirmemesinden kaynaklanan sorumluluğunun ihlali olarak değerlendirilmemesi gerektiği belirtildi. Soruna kesin bir çözüm bulmanın zorluğu, son dönemde Rusya'nın başlıca bölgelerinde yaşanan önemli ve büyük çaplı nüfus değişimleriyle ilişkilendirilmiştir. Bütün bu "deliller" Azerbaycan topraklarının gelecekte ele geçirilmesine zemin hazırlamaya yönelik gibi görünüyor.

Rus diplomasisinin tehlikeli adımlarını gören Türk heyeti, bu konunun hem Azerbaycan'ın gelecekteki toprak bütünlüğü hem de doğu sınırları açısından taşıdığı önemi göz önünde bulundurarak, sorunun kesin bir şekilde çözülmesi ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında bu konuda olası her türlü müzakerenin dışlanması yönünde kararlılıkla tavır koydu.

Bu durumda Rus tarafı, bir kez daha diplomatik bir manevra yaparak, Azerbaycan'ın daha önce talep ettiği sınırlar içerisinde kalmayı önermiş, Moskova'nın, konuyla ilgilenen hükümet ve halkın görüşünü almadan önerilen sınır hattını belirleyemeyeceği argümanını ortaya koymuştur.

Bu toplantı sonunda Türkiye'nin önerisiyle Şerur-Dereleyez bölgesinin Nahçıvan'a geçmesi, Erivan bölgesindeki tartışmalı topraklarda sınırın Kömürlü Dağı ve Saray-Bulag Dağları'ndan başlayarak Ağrı istasyonundan başlaması kararlaştırıldı. Bütün bu konuların Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye heyetlerinden oluşan karma bir komisyona sunulması kararlaştırıldı.

Başta Azerbaycan'ın sınır güvenliği olmak üzere gelecekte bu tür olayların gerçek tehlikesinin farkına varan Türk tarafı, bu konunun Türkiye'nin doğu sınırının güvenliği açısından önemli olduğunu anlamıştır. Antlaşma sonucunda, Şarur-Dereleyez bölgesinin Nahçıvan topraklarına atfedilmesine, Erivan'ın tartışmalı bölümünde ise sınırın Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye temsilcilerinden oluşan karma bir komisyon tarafından belirlenmesine karar verilmiştir. Böylece, yalnızca Türk heyetinin ısrarı sayesinde Nahçıvan'ın statüsü sorunu Azerbaycan lehine çözülmüştür (Bilgin, 2023: 398).

Türkiye ile Rusya arasında Moskova müzakereleri gerçekleşmiştir. Bu müzakereler sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk defa büyük bir devlet tarafından tanınmasını sağlayan Moskova Antlaşması 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmıştır (Bilgin, 2023: 381). Son olarak 16 Mart 1921 tarihinde Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın 3. maddesi uyarınca şu karara varıldı: Nahçıvan Valiliği, Azerbaycan'ın bu haklarını herhangi bir üçüncü devlete devretmemesi koşuluyla, bu Antlaşma'nın Ek-1'inin (B) fıkrasında belirtilen sınırlar içinde Azerbaycan'ın himayesinde özerk bir vilayettir. "Nahçıvan Toprakları" başlıklı Ek 1(B)'de, bölgenin sınırları şu şekilde tanımlanmıştır: Ağrı istasyonu - Saray Bulak dağları - Kömürlüdağ-Sayatdağ - Kurtkulak köyü - Hemesur (Gemesur) dağ yüksekliği (8022) - Küküdağ ve Nahçıvan bölgesinin doğu disiplin sınırı. Bu durum Nahçıvan'da toprak mülkiyeti meselesine ışık tutmaktadır.

16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, Türkiye ile Güney Kafkasya'nın üç Sovyet Cumhuriyeti arasındaki gelecekteki sınırlarını önceden belirlemiştir. Bununla beraber Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan toprakları aleyhine kendi topraklarını genişletme planlarını da engellemiştir. 16 Mart 1921 tarihli Sovyet-Türk Moskova Antlaşması'nın hükümlerini uygulamak ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki üç Sovyet Cumhuriyetiyle ilişkilerini düzenlemek için yeni bir konferans düzenleme ihtiyacı doğmuştur. 13 Ekim 1921'de Güney Kafkasya'daki Sovyet Cumhuriyetleri ile Türk hükümeti ve Sovyet Rusya'nın katılımıyla uluslararası antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmanın 5. Maddesi uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti, Ermenistan ve Azerbaycan hükümetleri, Azerbaycan'ın himayesinde Nahçıvan vilayetinin özerk bölgesini kurmayı kabul etmişlerdir (Seyidov, & Akıncı, 2021: 398).

TBMM hükümeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) arasında 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nda, Nahçıvan'ın hiçbir devlete taviz verilmemesi koşuluyla Azerbaycan sınırları içinde kalacağı kararlaştırılmıştı (Babayev, 2022: 159). "Nahçıvan'ın statüsü 16 Mart 1921 Moskova

Antlaşması ile belirlenmiştir. Nahçıvan'ın statüsünün belirlenmesi için plebisit düzenlenmesini öngören 1920 Gümrü Antlaşması'nın aksine, Moskova Antlaşması'nda plebisit öngörülmemiştir. Bu antlaşma ile Nahçıvan'ın (Azerbaycan'ın koruyuculuğunda) özerk bir bölge olması kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak, Sovyetler Birliği ve Türkiye, Nahçıvan'ın garantör ülkeleri olmuşlardır” (Öztiğ, 2018: 416).

Nariman Narimanov, Sovyetlerin 1. Genel Kurulu'nun 4. oturumunda (Mayıs 1921) yaptığı konuşmada, “Sovyet Rusya ve Türkiye ile yapılan anlaşmaya dayanarak, Nahçıvan Azerbaycan himayesinde bağımsız bir cumhuriyet ilan edilmiştir. Orada bir temsilcimiz olacak ve tüm ilişkilerde Nahçıvan'a hizmet edeceğiz” demiştir.

Türkiye, Moskova Sözleşmesi'ni imzalayarak Gümrü Sözleşmesi'nin Nahçıvan bölgesine ilişkin maddelerinin yürürlükten kaldırılmasını kabul etmiştir. Aslında, Azerbaycan Sovyet tarih yazımının vurguladığı gibi, "Türkiye'nin Nahçıvan'a ilişkin iddialarından vazgeçmesi değil, Türk diplomasisinin Azerbaycan'ın bu bölge üzerindeki haklarını güvence altına alarak misyonunu yerine getirmesiydi. Ayrıca, Moskova Sözleşmesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra, 20 Mart 1921'de, Rusya Federasyonu Merkez Yürütme Komitesi ve aynı yılın 21 Haziran'ında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Nahçıvan sorununu adil bir şekilde, yani Azerbaycan lehine sonuçlandırarak çözdü.

Bu önemli olaydan birkaç ay sonra, “Moskova'da varılan anlaşma, Türk şehri Kars'ta imzalanan antlaşmayla teyit edildi ve daha da güçlendirildi” (Babayev, 2022: 159). 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması bir giriş bölümü olmak üzere 20 madde ve eklerinden oluşmaktadır. Her üç devlet Moskova Antlaşması'nı kendileri için geçerli kabul etti ve böylece Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşmiş oldu. Anlaşmanın beşinci maddesi doğrudan Nahçıvan'ın kaderiyle ilgiliydi. Burada Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın bir parçası olarak özerk statüsü tesis edildi. Kars Antlaşması'nın 5. maddesi, Moskova Antlaşması'ndan farklı olarak Nahçıvan'ın statüsü konusunda anlaşan tarafları tanımlıyordu. Bunlar Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan hükümetleriydi (Bilgin, 2023: 385).

Kars Konferansı tüm Kafkas ülkeleri için önemli olsa da Ermeniler için çok daha önemliydi (Bilgin, 2023:384). Çünkü Ermeni sınırlarının koruyucusu olan Kars'ın iadesi talep edilirken diğer taraftan da Azerbaycan; Zengezur ve Karabağ'ı talep ediyordu (Erden, 2012: 78). Dolayısıyla Kars Konferansı'nda Türkiye'nin; Ermeniler ve Gürcülerin toprak talep etmeleri gibi endişeler yaşadığı anlar olmuştur (Erden, 2012:81).

Türkiye'nin Nahçıvan konusunda attığı adımlar Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini oldukça geliştirmiştir. Nahçıvan, Türkiye açısından oldukça önemliydi. “Şarkın kapısı” olarak adlandırılan Nahçıvan'ın Ermenistan'a değil de Azerbaycan'a verilmesi, Türkiye açısından oldukça önemli olmuştur (Karabulut, 2021:1). Bu sebeple de bu konu konferansta oldukça yer tutan bir mesele olmuştur.

Nitekim Kars Antlaşması'nı imzalayan Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan ve Ermenistan, Nahçıvan'ın Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde kalmasını gerekli görmüşlerdir. Bu, bugün hala yürürlükte olan Kars Antlaşması'nın, Azerbaycan sınırları içinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olarak faaliyet gösteren Nahçıvan toprakları sorununu kesin olarak çözdüğü anlamına geliyordu. Tüm bunların tarihsel rolünü hesaba katan araştırmacıların vardıkları görüşe göre, yakın yüz yıllık tarihsel dönemde,

Nahçıvan'ın statüsüne ilişkin 1921 Kars Antlaşması, dünyada hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar büyük bir öneme sahipti. Büyük Önder Haydar Aliyev, “Kars Antlaşması hükümlerine uygun olarak Nahçıvan'a Azerbaycan sınırları içinde özerklik verilmesini tarihi bir başarı” olarak nitelendirdi (Babayev, 2022:160).

Kars görüşmelerinde Azerbaycan'a ilişkin ele alınan temel konu Nahçıvan'ın statüsü oldu. Türk heyeti, Moskova Mutabakatı temelinde hazırlanan taslağı müzakereler sırasında Bakanlığa sundu. Muhalif partiler konuya ilişkin ortak tutumlarını yansıtan özel bir muhtıra yayınladılar. Türk diplomatlarının ilkeli tutumları sayesinde Moskova Antlaşması'nın Nahçıvan'a ilişkin ilgili hükmü Kars Antlaşması'na da eklenmiştir. Antlaşmanın beşinci paragrafına göre, Nahçıvan'ın Azerbaycan SSC içindeki özerkliği teyit edilmiş ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin Nahçıvan üzerinde garantörlük görevi tesis edilmiştir (Amirova, 2017: 16).

Günümüz haritalarında Kars Antlaşması ile sınırların bugünkü halini aldığı, Igdır ve çevresindeki toprakların (Araz Nehri kenarındaki dar bir koridor dahil) Türkiye'ye geçtiği, Şerur bölgesinin ise Nahçıvan'a bağlandığı görülmektedir. 1930'lu yıllarda İran, Türkiye-İran Sınır Anlaşması uyarınca Doğubeyazıt'ın doğusundaki toprakları Türkiye'ye bıraktı.

18 Haziran 1932'de Türkiye'nin İran ile sınırları yeniden çizilmiştir. Bu zamana kadar Türkiye'nin Nahçıvan'a doğrudan yolu olmamıştır. Türkiye, Nahçıvan'ın karşısında yer alan 11 km'lik toprak parçasını İran'dan satın almıştır. Türkiye'nin en kısa kara sınırına sahip olduğu komşusu Nahçıvan'dır. Bu sınır, İran hükümetinden toprak değiş tokuş yapılarak oluşturulmuştur. Bu küçük sınır büyük jeopolitik anlam taşımaktadır. Özerk Cumhuriyete karşı olası saldırı durumunda, Türkiye tarafının kayıtsız kalmayacağını delilidir (Seyidov, & Akıncı, 2021: 398).

Mustafa Kemal, Nahçıvan'a ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "Azerbaycan'ın bir parçası olan Nahçıvan ili, kardeş Türkiye ile 11 kilometrelik sınırı olan bir Türk yurdudur. Nahçıvan, Türk dünyasının kapısıdır, korunmalıdır." Mustafa Kemal'in mücadelesi, Anadolu'yu dört bir yandan işgal eden İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlılara karşı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermeni ve diğer Türk olmayan devletler kurmaya çalışanlara karşıydı (Muğanlı, 2020).

Atatürk, Nahçıvan'ın Ermenistan'a geçmesini diplomatik olarak engelledi. Bu, onun ileri görüşlü politikasının ve Türkiye'nin o dönemde uluslararası ilişkilerdeki akıllı duruşunun bir sonucuydu. Nahçıvan'ın Azerbaycan'la ilişkilerinin devam etmesi hem Türkiye'nin Kafkasya'daki nüfuzunu artırmış hem de Türk dünyası arasındaki ilişkilerin sürekliliğini sağlamıştır. 1921 Moskova Antlaşması ve ardından 1921 Kars Antlaşması ile Türkiye, Sovyet Rusya, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yeni sınırlar belirlendi. Bu anlaşmalara göre; Nahçıvan, Azerbaycan'a bağlı özerk bölge olarak tanındı; Ermenistan, Nahçıvan üzerindeki iddialarından vazgeçti; Türkiye ise Nahçıvan'ın Azerbaycan sınırları içinde kalmasının garantörü oldu.

Türkiye'nin Nahçıvan başta olmak üzere Azerbaycan'la ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı, SSCB'nin dağılması ve iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçiş dönemiyle aynı zamana denk geliyor. Bundan sonra tüm Türk devletleri ile Türk dünyası arasında ilişkilerin kurulması, genişletilmesi ve daha da güçlendirilmesi süreci hız

kazanmaya başladı. Bu sırada Türkiye Cumhuriyeti, bütün Türk halklarına ve bağımsızlığını yeni kazanmış Türk devletlerine engin bir yürekle kucaklarını açmış, her türlü meselenin çözümünde onların yanında yer almış ve onların tutumlarının savunucusu olmuştur. Burada özellikle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin büyük önemini, ayrıca Türkiye'den başlayıp Türk dünyasına uzanan yoldan geçen, Doğu'nun kapısı olan Nahçıvan'la kurulan ilişkilerin tüm Türk dünyası için ne kadar önemli olduğunu dile getirmek önem taşıyor.

1991 yılında, 70 yıl boyunca Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazanmasının hemen ardından, devletimizin egemenliğini ilk tanıyan Türkiye Cumhuriyeti olmuş ve 1992 yılında her iki ülkenin diplomatik temsilcilikleri faaliyete geçmiştir. Bir halk, bir millet olan iki devlet arasındaki karşılıklı ilişkiler gelişmiş, birlik ve beraberliğin timsali haline gelmiştir. İki kardeş ülke geleceğe güvenle birlikte yürüdü. Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ülkemize ilk resmi ziyareti 1-3 Mayıs 1992'de, Milli Lider Haydar Aliyev'in ise Türkiye'ye ilk resmi ziyareti ise 8-11 Şubat 1994'te gerçekleşmiş, ikili ilişkiler başarıyla başlamıştır. Sonraki aşamalarda ilişkiler giderek yükselişe geçmiş, Türkiye ile Azerbaycan'ı bugünkü ittifak düzeyine getirmiştir (Aliyeva, 2023: 7).

28 Mayıs 1992'de sınır kapısının açılması "Sederek-Dilucu köprüsü- Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde daha önemli bir rol oynamıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Türkiye ile ilişkileri, Azerbaycan-Türk ilişkileri bağlamında sonraki yıllarda yükselen çizgiler gelişmiştir (Asgerov, 2022: 170).

28 Mayıs 1992'de Sederek-Dilucu Köprüsü'nün açılışından bu yana geçen otuz yıllık tarihi döneme bakıldığında, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde atılan bu başarılı adımlar gelecekte çok önemli bir aşamanın habercisi olacaktır. Zira Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti topraklarında başlatılan ve büyük bir olaya dönüşen Sederek-Dilucu "Ümit Köprüsü", iki kardeş halkın uzun zamandır özlemini çektiği birleşme arzusunu yerine getirmekle kalmamıştır. Halklarımızın tarihi bir zaferi sayılan Türkiye-Azerbaycan birliğinde köprü vazifesi görmüş, tarihi, stratejik, jeopolitik, ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir geçiş dönemi yaşanmış, Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, kardeşliğimizin ve dostluğumuzun ebedi bir nişanesi-sembolüne dönüşmüştür.

Benzer şekilde Türk devletleri uluslararası alanda işbirliğine ve ortaklığa büyük önem vermekte olup, aralarındaki kapsamlı ilişkiler giderek artan bir ivmeyle gelişmektedir. Azerbaycan'ın girişimiyle inşa edilen Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan dev bir altyapıdır. Zaten Türk devletleri de bu yöntemi kullanıyor (Caferli, 2022: 8). Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in izlediği mükemmel politika sayesinde Azerbaycan, Doğu ile Batı arasında önemli bir kavşak haline gelmiş, gelişmiş ulaşım ve lojistik ağı sayesinde Orta Asya ve Çin'den Avrupa'ya taşınan yükler artık daha kısa sürede ve daha düşük maliyetle Avrupa'ya ulaştırılıyor (Musayeva, 2023:10). Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması olarak desteklenen Zengezur koridorunun açılması, öncelikle Türk devletleri arasındaki ulaştırma ve yük taşımacılığı sorunlarının daha uygun tarifelerle ve daha kolay bir şekilde çözülmesini sağlayacaktır. Azerbaycan'ın bölgede yarattığı gerçekliklerin en somut örneği olan "yeşil enerji" politikası, aynı zamanda kardeş ülkelerin ekonomik kalkınmasına da katkı sağlayacaktır. Bu kardeşlik insani alanda da sürdürülüyor (İsmayilgizi, 2023: 4).

Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, geçmişte Nahçıvan'ın ilhakı için 11 kilometrelik bir alanı muhafaza ederek Azerbaycan'a erişim imkânı sağlamış ve aynı köklere sahip iki halkın birbirinden ayrılmasına izin vermemiştir. Köprü'nün açılış günü Nahçıvan topraklarında büyük bir bayram havası yaşandı. Nahçıvan tarihinde ilk kez Türkiye'nin Başbakanı doğrudan bu topraklara misafir olarak geldi. Bu vesileyle, özel uçakla gelen 150'den fazla üst düzey Türk yetkili ve yaratıcı aydından oluşan bir heyet de havaalanındaki karşılama törenine katıldı" (Babayev, 2022: 161).

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, 17,7 kilometrelik hatla Azerbaycan'ın Türkiye ile tek kara sınırını barındırıyor ve adeta Türkiye'den Türk dünyasına açılan kapı görevini üstleniyor. Yakın gelecekte, "Türk dili konuşan devletler birliğinin Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini örnek alarak, hayati önem taşıyan uluslararası konularda aynı cepheden konuşması tarihi bir zorunluluktur" (İbrahimova, 2018: 183).

Sonuç

"Azerbaycan, tarihi olarak Türk düşüncesinin başlıca ilham kaynağı olmuştur ve Türk dünyasıyla ilgili çoğu fikir ve girişimin Azerbaycan'dan yayıldığını söylemek yanlış olmaz" (Sariyeva, 2023: 8). Şu anda Azerbaycan, Çin'in girişimiyle hayata geçirilen "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" projesine katılmaktadır. 2025 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Çin'e yaptığı devlet ziyareti kapsamında Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı"nın oluşturulmasının ortaklaşa teşvik edilmesi konusunda bir mutabakat zaptı imzalanmıştır (Huseynov, Babayev, 2023: 330).

Bugün Türk Devletleri Teşkilatı'nın faaliyetleri Atatürk'ün hayallerine doğru gerçek adımların atıldığının göstergesidir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve diğer gözlemci üye ülkelerin katılımıyla Türklerin kültürel, siyasal ve ekonomik entegrasyonu giderek derinleşiyor. Zengezur Koridoru bu birliğin fiziki ve jeopolitik temellerini güçlendirecektir.

Türk dünyasının kapısı olan Nahçıvan, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde gelecekte de hassas bir konu olmaya devam edecektir. Türk dünyasını bir araya getirme süreci Nahçıvan'da başladı. TÜRKSOY Genel Sekreteri haklı olarak: "Nahçıvan, Türk dünyasının 'altın köprüsü'dür" demiştir (*TÜRKSOY Genel Sekreteri*). Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Genel Sekreteri Sultan Raev, 13 Mayıs 2025'te "Rapor"un Nahçıvan bürosuna yaptığı açıklamada bunu belirtti, Nahçıvan'ın Türk dünyası için büyük önem taşıdığını vurguladı: "Nahçıvan, Türk dünyasının 'altın köprüsü"dür. Bu bölge, Azerbaycan'ın tarihi ve siyasetinde de çok önemli bir rol oynamaktadır.

Bakü-Tiflis-Kars demiryolu, Çin'den Avrupa'ya malların ulaştırılma süresini denizyolu taşımacılığına kıyasla yarıdan fazla kısaltıyor. Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan bu projenin inşa edilmesi, bölge ülkeleri açısından cazibesini artırmakta, aynı zamanda Orta Asya ülkeleri ile Afganistan'ın Avrupa ve dünya pazarlarına erişimini kolaylaştırmakta, ticari ilişkilerinin, ekonomilerinin gelişmesi ve bütünleşmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Nahçıvan ve Zengezur koridoru bu birliğin kapısını açan stratejik kilittir. Bu süreçler sadece bölgede değil, küresel düzeyde de yeni bir güç dengesinin oluşmasına etki edebilir.

KAYNAKÇA

Aliyev İbrahim. Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Restorasyonu və Gelişimi Sırasında Azərbaycan-Türk İlişkileri. "II. Azərbaycan-Türk İlişkileri Uluslararası Bilimsel Konferansı'nın Materyalleri", Bakü, 12-14 Ekim 2017, Kastamonu: 2018, ss. 15-19.

Aliyeva Mehpara. Azərbaycan-Türkiye ilişkileri Türk dünyasına karşılıklı desteğin bir örneğidir. "Respublika" gazetesi. 6 Temmuz 2023. No: 138. s. 7.

Amirova Yakut. Azərbaycan SSC-Türkiye İlişkileri (1920'ler). Doktora tezi özeti. Bakü.

Asgerov Reşad, Musayev Etibar, Babayev Bağır, Hüseynov Sadiq, Hasanova Nasima, Rahimov Ziyad. 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyetinin Kurulması ve 28 Mayıs 1992'de Sederek-Dilucu Köprüsünün Açılması, Türk Dünyasının Başarılı Geleceği İçin Umutların Yeni Kapılarıdır. "4. Uluslararası 29 Ekim Bilimsel Araştırmalar Sempozyumu". Ed. Serhan Yamaçlı, Adana-Türkiye. 2022, ss. 169-171.

Asgerov Reşad, Rahimov Novruzali, Ahmadov Abbas, Babayev Bağır. Nahçıvan ile Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler Türk Birliğinin Yaratılmasında Önemli Bir Etkendir. "Nahçıvan-Türkiye diplomatik ilişkileri yeni bir boyuta ulaştı." Uluslararası Bilimsel Konferans. Nahçıvan Devlet Üniversitesi. "Qeyrat" Yayınevi, 2019, ss. 51-56.

Asker Ali, Koyuncu Mehmet. "Uluslararası Politik Ekonomi Ekseninde Çin'in Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Stratejik Hamleler", Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya, İzmir: İksad, 2021.

Atatürk'ün Zangezur koridorunun açılışındaki rolü hakkında <https://haqqin.az> 22 Aralık 2021.

Babayev Bağır. Milli Liderimiz Haydar Aliyev'in temelini attığı Sederek-Dilucu "Ümit Köprüsü", tek Türk birliğini yaratacak bir unsurdur. "Azərbaycan'ın Mimarı Haydar Aliyev'in Doğumunun 99. Yıldönümü." 2. Uluslararası Kongre. 10 Mayıs 2022, Bakü, Ed. Bayali Atashov. Bakü: 2022, ss.158-164.

Bayramov İbrahim. Tarihi Azərbaycan Toprağı-Batı Zengezur, Ankara: 2023.

Bilgin, Funda Arslan. Kars Antlaşması'nın Türk Basınına Yansıması ve Jeopolitik Önemi, Selçuk Türkiyat, Sayı: 58, 2023. ss.379-393. Doi: 10.21563/sutad.1347967

Caferli Reşad. Ortak değerlere dayalı dayanışma. "Azərbaycan" gazetesi. 16 Aralık 2022. Sayı: 275. s. 1-8.

Erden, Ö. Kars Konferansı Sürecinde Türkiye ve Sovyet Rusya'nın Karşılıklı Endişeleri. 3. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu (Kars Antlaşması ve Bölgesel Etkileri), 13-15 Ekim 2011, Kars, Ed. Selçuk Ural, Süleyman Tekir, Kars, 2012. ss. 76- 86.

Feyizli Mübariz. Adriyatik'ten Asya'ya uzanan bir coğrafyada. "Yeni Azərbaycan" Gazetesi. 10 Haziran 2023. Sayı: 102, s. 3.

Huseynov Yusif, Asgerov Reşad, Babayev Bağır. Türk-İslam Medeniyeti ile Dünya Medeniyetlerinin Bütünleştiği Tarihi Büyük İpek Yolu. "İpek Yolu. 2. Uluslararası Bilimsel Araştırma Kongresi" Tam Metin Bildiri Kitabı. 26-27 Eylül 2023. Iğdır Üniversitesi. Ed: Cavit Polat, Nesrin Güllüdağ, 2023. ss. 1268-1277.

Huseynov Yusif, Babayev Bağır. Büyük İpek Yolu İlişkilerinde Türk Halklarının Rolü. "İpek Yolu. 2. Uluslararası Bilimsel Araştırma Kongresi" Tam Metin Bildiri Kitabı, 26-27 Eylül 2023. Iğdır Üniversitesi, Ed. Cavit Polat, Nesrin Güllüdağ, 2023. ss. 325-332.

İbrahimova, Aysel. Azerbaycan-Türkiye İlişkilerini Belirleyen Faktörler (1991-2017). "II. Uluslararası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri Bilimsel Konferansının Materyalleri", Bakü, 12-14 Ekim, 2017. Kastamonu, 2018, ss. 49-52.

İsmailiğzi, Hüraman. Türk birliği, İslam Dayanışması!. "İki Sahil" Gazetesi. 22 Haziran 2023, No: 109. s. 4.

Karabulut, Kerem. Kars Anlaşması'nın Nahçıvan ve Karabağ Zaferi Açısından Önemi. Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 2021. Sayı: 2. ss.1-7.

Karaoğlu Fazıl. Tarihe İz Bırakanlar: Atatürk. "Bakü Haber" Gazetesi. 19 Şubat 2016. Sayı: 32. s. 13.

Memmedov Memmed. Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Nahçıvan'ın Yeri. Azerbaycan Gazetesi, 15 Mayıs 2010. s. 3.

Muğanlı Nazim. Mustafa Kemal Atatürk'ün Azerbaycan Sevgisi. "İki Sahil" Gazetesi, 20 Ağustos 2020.

Musayeva Yasemin. Azerbaycan'ın Türk Dünyasının Birliğine Katkısı. "Azerbaycan" Gazetesi. 17 Mart 2023. No: 59. s. 10

Nerimanoğlu, H. Zengezur: 100 Sual, 100 Cavab. Bakü: QHT Neşriyyatı 2019. TCBB (2021). Erişim adresi: https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15_Azerbaycan_Susa_Beyannamesi.pdf

Öztiğ, Laçın İdil. Türkiye ve Ermenistan İlişkilerinde Nahçıvan Sorunu. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C: 18 , S: 36. 2018. ss. 413-430.

Qasımlı, Musa. Zengezur'un Batısının Ermenistan'a Verilmesi (Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan Arşiv Belgeleri Işığında). Türk Tarih Kurumu <https://ttk.gov.tr> 2024/06 › 145 Musa Qasimli PDF

Sarıyeva Irada. Türk Devletleri Teşkilatı. "Bakü Haber" Gazetesi. 31 Mart 2023. Sayı: 54. s. 8.

Seyidov, Mirali. & Akıncı, Abdulvahab. "Nahçıvan'ın Varlık Mücadelesinde Türkiye", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, C: 7, S: 30. 2021. ss. 395-401.

Urud, Musa. Zengezur, Bakü: Nurlar Yayın ve Basım Merkezi, 2005.

Urud, Musa. Zengezur: Uzak Geçmişten Modern Döneme, Nurlar, Bakü 2016.

Üste, Ahmet Nazmi, Aydın, Ülviyye Sanılı. Güney Kafkaslarda Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında "Zengezur Koridoru"nın Önemi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; sayı: 20, 2022. ss. 261-274.

Valiyev, Cavid. Azərbaycan və Türkiyə'nin Birləşmə Nöqtəsi: Nəhcivan'ın Güvenliyi <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-turkiyenin-birlesme-noktasi-nahcivanin-guvenligi/3501473>. Erişim Tarihi : 06.03.2025

Van Lin. Bir Araştırma Konsepti Olarak Büyük İpek Yolu: Temel Yaklaşımlar ve Çalışma Yöntemleri. Krasnodar Devlet Kültür Enstitüsü, (Van Lin'. Velikiy shelkovyy put' kak issledovatel'skiy kontsept: osnovnyye podkhody i metody izucheniya. Krasnodarskiy gosudarstvennyy institut kul'tury. Krasnodar, Rossiya. Obshchestvo: filosofiya, istoriya, kul'tura). 2021. No: 11. s. 128–132.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

Azerbaycan Zaferinde Atatürk Detayı 26. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, Azerbaycan Zaferindeki Atatürk Detayını Açıkladı. <https://www.odatv.com> 11 Aralık 2020 Erişim Tarihi: 18 Kasım 2023.

Azerbaycan Zengezur Koridoru ve Atatürk. <https://www.foodsektor.com>. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2023. Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2023.

Türkiye'nin Türk Dünyasına Açılan Kapısı: Nahçıvan Anadolu Ajansı <https://www.aa.com.tr> > kultur > turkiyenin-turk-dunyasi Erişim Tarihi: 25 Eylül 2023.

TÜRKSOY Genel Sekreteri: Nahçıvan, Türk Dünyasının "Altın Kapısı"dır. <https://report.az> > turksoy- Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2025.

DOĞU İLE BATI'YI BİRLEŞTİRECEK YOL VE ZENGİZUR KORİDORU'NUN TARİHSEL KADERİ

Bağır BABAYEV¹

Reşad ASGEROV²

Zaman ABBASLI³

Sadiq HÜSEYNOV⁴

ÖZET

"Zengezur" kelimesi Türkçe kökenli bir toponimdir, "Zengi" ise eski bir Türk boyunun adıdır. Askeri, siyasi ve ekonomik alanda Kacarlar Devleti'ne göre çok daha güçlü olan Rusya İmparatorluğu, Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) anlaşmalarını imzalayarak Azerbaycan topraklarını bölüştü. Ermenilerin zaman zaman Çarlık Rusyası tarafından işgal edilen kuzey Azerbaycan'ın bir parçası olan Batı Zengezur'a tehcir edilmeye başlandı. 1920 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin devrilmesinden sonra Sovyet Rusya, tarihi ve kadim Batı Zengezur bölgesini Ermenistan'a ilhak etmiş ve Azerbaycan, kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan ile kara bağlantısını kaybetmiştir. Böylece Pasifik Okyanusu'ndan Adriyatik Denizi'ne kadar tüm Türk dünyasının coğrafi olarak bölünmesi gerçekleşmiş oldu.

Bugün Bakü ve Ankara, Zengezur Koridorunu aktif olarak destekliyor, çünkü Azerbaycan ile Türkiye arasında yeni ticaret yolları açacak, Nahçıvan-Iğdır-Kars demiryolu ve otoyolları devreye girecek, Nahçıvan'a erişim sağlanacak. Türkiye, Orta Asya ile doğrudan temas kuracak ve onların Avrupa pazarlarına serbest erişimi sağlanacak. Çin'in Avrupa ile ticari ilişkileri daha da güçlendirilecek ve İran ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan ulaşım ve ticaret yollarına erişimi geliştirecek. İran, hem Zengezur Koridoru'nun açılmasının Güney Kafkasya'daki stratejik nüfuzunu azaltmasını, hem de Türk devletlerinin geniş ekonomik işbirliği ve yakınlaşmasını istemiyor. Rusya ise Türkiye ve Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'daki stratejik üstünlüğünden hiç memnun değil. Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkeleri Zengezur koridorunu Avrupa ile Güney Kafkasya arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli bir rol olarak görüyor. Zengezur koridorunu Asya ile Avrupa arasında geçiş bağlantısı olarak tanıyan Çin, koridorun "Tek Kuşak-Tek Yol" girişimine katılmasını memnuniyetle karşılıyor ancak şimdilik tarafsız konumuyla öne çıkıyor.

Sonuçta Zengezur koridorunun akıbeti belirsiz kalsa da bölgesel istikrarın güçlenmesinin önünü açabileceğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Azerbaycan'ın kadim toprağı Zengezur artık Türk dünyasının birleşmesi rolünü oynayacaktır.

¹ Doç. Dr., Nahçıvan Devlet Üniversitesi, ORCID ID: 0009 0003 0925 9457, bagirbabayev@ndu.edu.az,

² Doç. Dr., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, asgarov_rashad@mail.ru

³ ORCID ID: 0009-0006-0354-1218, abbaslizaman7@gmail.com

⁴ Ar. Gör. Nahçıvan Devlet Üniversitesi, huseynovsadiq289@gmail.com

Anahtar kelimeler: Ankara, Asya ve Avrupa, Güney Kafkasya, "Tek Kuşak Tek Yol", Zengezur koridoru,

THE ROAD THAT WILL CONNECT EAST AND WEST AND THE HISTORICAL FATE OF THE "ZENGEZUR CORRIDOR"

ABSTRACT

The word "Zangezur" is a toponym of Turkish origin, "Zengi" is the name of an ancient Turkic tribe. The Russian Empire, which was much stronger in the military, political and economic spheres compared to the Gajar state, divided the lands of Azerbaijan by signing the Gulistan (1813) and Turkmenchay (1828) agreements. From time to time, the resettlement of Armenians to Western Zangezur, a part of northern Azerbaijan occupied by Tsarist Russia, began. After the overthrow of the Azerbaijan Democratic Republic in 1920, Soviet Russia annexed the historical and ancient territory of Western Zangezur to Armenia, and Azerbaijan lost its land connection with Nakhchivan, which was an integral part of its territory. Thus, the entire Turkic world was geographically divided from the Pacific Ocean to the Adriatic Sea.

Today, Baku and Ankara actively support the Zangezur Corridor, since it will open new trade routes between Azerbaijan and Turkey, put into operation the Nakhchivan-Igdir-Kars railway and highway, provide passage to Nakhchivan, give Turkey direct contact with Central Asia, and ensure their free access to European markets. China's trade relations with Europe will continue to strengthen, and its access to transport and trade routes connecting Iran and the Indian Ocean will improve. Iran does not want either the opening of the Zangezur Corridor to reduce its strategic influence in the South Caucasus, or broad economic cooperation and rapprochement between the Turkish states. Russia, for its part, is not at all satisfied with the strategic superiority of Turkey and Azerbaijan in the South Caucasus. The United States and some European countries consider the Zangezur Corridor to play an important role in strengthening economic relations between Europe and the South Caucasus. China, which recognizes the Zangezur Corridor as a transit link between Asia and Europe, welcomes the corridor's accession to the "One Belt, One Road" initiative, but so far stands out for its neutral position.

In summary, it can be said that although the fate of the Zangezur Corridor remains uncertain, it can pave the way for strengthening regional stability. Therefore, Zangezur, the ancient land of Azerbaijan, will now play the role of unifying the Turkic world.

Keywords: Ankara, Asia and Europe, South Caucasus, One Belt, One Road, Zangezur Corridor,

1. Giriş

Tarihin bir döneminde Güney Kafkasya topraklarını da içinde barındıran Kacarlar Devleti, bölgedeki hakimiyetini sürdürebilmek için Rusya ile mücadele etmiş ve yenilmiştir. Kacarlar Devleti ile Türkmençay (1828) ve Osmanlı Devleti ile imzalanan Edirne Antlaşması (1829) sonucunda Rusya bölgede hakimiyet kurmuştur. Bu durum İran ve Osmanlı topraklarında yaşayan ermenilerin Güney Kafkasya bölgesine iskanının önünü açmıştır. “Bölgede Ermeni nüfusunu arttırmak isteyen Rus Çarlığı Osmanlı ve Kacarlar Devleti’nde yaşayan binlerce ermeni’yi göç ettirerek bölgeye yerleştirmiştir. Bu göçler ile gelenlere yeni gelenler adı altında kayıtlara alan Rus Çarlık yönetimi tarafından Nahcivan, Erivan ve Karabağ hanlıklarının arazilerinde Ermeni nüfusunu artırarak çoğunluk oluşturmaya çalışılmıştır (Hasanlı, 2020). Rus Çarlığı’nın Güney Kafkasya’da tamamen hâkimiyet sağlama amacı, İran ve Türkiye gibi bölge devletlerini kontrol etme isteği, bölgeyi günümüzde de devam eden çatışmalara açık hale getirmiştir. (Çiftçi ve Bayat, 2024: 244).

Bu planlı göçler sonucunda ermenilerin yerleştirildiği topraklarda daha sonra Ermenistan devleti kuruldu. O günden bugüne kadar bu Ermeniler, Rusların bu bölgede güvenebileceği Hristiyan müttefikleri olmuşlardır. Böylece Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ihlal edilmiş, Türkiye ile kara ulaşım bağlantıları kesilmiştir. Öncelikli olarak “kadim Azerbaycan topraklarında kurulan Ermenistan’ı Türkiye ile Azerbaycan arasındaki karasal ulaşımı kesintiye uğratacak şekilde konumlandırmıştır. Bu konumlandırma kapsamında da Azerbaycan’ın Türk yolu üzerindeki stratejik toprakları Ermenistan’a verilmiş, bu topraklarda Ermeni etnisiteyi egemen hale getirmek için de bu bölgede yaşayan Türk ahaliyi katliama maruz bırakarak göçe zorlanmıştır” (Yüce, Azizova, 2024: 18).

Ermeniler Rus himayecilerinin güvenini sarsmadılar ve ellerinden gelenin fazlasını yaptılar. Ermenistan tarihi Türk toprakları üzerinde kurulmuş, orada yaşayan tüm Türkleri sürgün etmiş ve “yüz yıl sonra Türkmençay Antlaşması ile kurulan Ermeni devleti bugün de bölgede bir sorun olmaya devam etmektedir” (Yeşilot, 2008: 197).

SSCB'nin dağılmasından kısa bir süre önce, 1990'lı yılların başında başlayan Birinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'si (Asker, Özpınar, 2021: 86) Ermenistan tarafından işgal edilmiş, Azerbaycan ile Nahçıvan arasında kurulan ulaşım yolları da kapatılmıştı. Böylece Azerbaycan'ın kendi toprağı olan Nahçıvan'a doğrudan kara ulaşımı 30 yıldır kesilmiş oldu. Azerbaycan, kendi toprakları olan Nahçıvan'a ancak kara veya hava yoluyla ulaşmak zorunda kalıyordu. Azerbaycan ve Nahçıvan bölgesinin kara bağlantısı kesilmiştir. Azerbaycan yönetimi şu an kendine bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyetine ulaşımını Gürcistan ve İran üzerinden gerçekleştirmektedir. Ancak Zengezur koridoru ile Nahçıvan Özerk Bölgesi, Azerbaycan’a kara ve demir yolları ile bağlanacaktır. Ayrıca bu bağlantı ile Azerbaycan’ın enerji kaynakları batıya yani Türkiye’ye doğru aktarılmasını oradan da Avrupa’ya doğru devam etmesini sağlayacaktır (Çiftçi ve Bayat, 2024: 243). “Türkiye, Avrasya kıtasının stratejik ve jeopolitik bir odağıdır. Türkiye, Avrasya’yı kontrol altında tutabilecek merkezi bir konumdadır. Yine Türkiye, dünyanın en gelişmiş kıtası Avrupa’yla, dünyanın en kalabalık ve büyük kıtası olan Asya arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Dün olduğu gibi bugün de bu coğrafi yapı, büyük devletlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmaktadır” (Baysal, 2009: 46).

Günümüzde Azerbaycan ile Nahçıvan arasındaki kara ulaşımının aksaması hem bölgesel hem de küresel bir sorun haline gelmiştir. Çünkü bugün yüz yıl önce yaşanan felaketin acısını yaşıyoruz. 1920'de Ermenistan'a devredilen kadim Azerbaycan toprağı olan Zengezur, bir koridor işlevi görerek Orta Asya, Türkiye ve Avrupa arasında en kısa ve en ucuz kara ulaşımını sağlayabilir. Zengezur koridorunun kapalı tutulması, çoğunluğu Türk kökenli Orta Asya ülkeleri ile Çin'den Avrupa'ya büyük ticaret ve ulaştırma bağlantıları kurulmasının önünde önemli bir engel haline gelmiştir.

Ülkemize karşı uzun yıllardır sergilenen haksız tutum, haklıyı haksıza eşit tutma gibi çirkin ikiyüzlü siyasi tutumlar, topraklarımızın uzun yıllar düşman kontrolünde kalmasına yol açmıştır. Ülkemiz toprak bütünlüğünü yeniden sağlayarak, yıllardır kağıt üzerinde uygulanması beklenen BM Güvenlik Konseyi kararlarının hayata geçirilmesini sağlamıştır. Azerbaycan- Ermenistan arasında 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan “İkinci Karabağ savaşı” 44 günde Azerbaycan’ın galip gelmesiyle son bulmuştur (Çiftçi ve Bayat, 2024: 243).

2020'de İkinci Karabağ Savaşı'nın sona ermesinin ardından Azerbaycan, Ermenistan'daki eksklavı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile doğrudan ulaşım bağlantılarını yeniden kurmaya başladı. Böylece Zangezur Koridoru'nun etkinleştirilmesi ve uluslararası ulaşım ağına bağlanması gündeme geldi (Umarova, 2024).

İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'ın Karabağ zaferinin teyit edildiği, Ermenistan'ın ise yenilgisini kabul ettiği, iki ülke ile Rusya arasında imzalanan üçlü bildiriye Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in talebi üzerine, Azerbaycan'ın ana karası ile Nahçıvan arasında ulaşım hatlarının açılması hususunda madde konuldu (Rehimov, 2023).

İkinci Karabağ Savaşı'nda kazanılan zaferden sonra ülkemiz, ulaştırma, haberleşme ve lojistik kabiliyetlerinin genişletilmesi açısından çok elverişli imkânlar elde etmiştir. Nitekim Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan liderlerinin Vatan Savaşı sonunda imzaladıkları üçlü ortak bildiride Zengezur koridorunun açılması açık bir örneğidir. Azerbaycan, Rusya ile Ermenistan arasında 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan Üçlü Açıklamanın 9. maddesi ile 11 Ocak 2021 tarihinde Moskova'da imzalanan 4 maddelik Açıklama, Zengezur koridorunun gerçekleştirilmesinin hukuki temelini oluşturmaktadır.

1921 Kars Antlaşması ile yüz yıldan fazla Azerbaycan'ın parçası olarak kalan Nahçıvan toprakları, bugün- 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından- Türkiye ile Azerbaycan'ı birbirine bağlayacak, gelecekte Türkiye ve Azerbaycan'ın özellikle Türk Dünyası'ndaki diğer devletler arasındaki nüfuzunun artmasında en önemli etken olacaktır. Bu bölünme Zengezur bölgesinin batı kısımlarının Ermenistan ile birleşmesine neden olurken Türkiye'nin hem Azerbaycan hem de Nahçıvan ile kara bağlantısını kesmiştir. Türkiye ile Nahçıvan arasındaki 17,706 kilometrelik sınırın, 23 Ocak 1932'de Türkiye ve İran arasında yapılan sınır anlaşması gereği Van civarındaki Kotur kazası ve çevresinin İran'a bırakılması ve Iğdır ilinin doğusunda yer alan Aralık ilçesi Dilucu bölgesinin de Türkiye'ye bırakılmasıyla tekrar açılmıştır. (Üste ve Aydın, 2022: 261-269). “Böylece Atatürk, devlet yapısının oluşumunda belirleyici rol

oynayacak ve 20. yüzyılda Türk devletinin gelişmesine temel oluşturacak özgün bir siyasal ideoloji yaratmıştır.” (Süleymanov, 2015: 43).

Bu durum Atatürk'ün İran'la toprak mübadelesi yapması, Iğdır'ın Aralık ilçesi sınırları içinde devlet üretim tarım arazilerini alması, Türkiye ile Nahçıvan arasında kara bağlantısı kurması, Kafkaslar ve Orta Asya Türklüğüne verdiği önemi gösteriyor. Atatürk, Türk Dünyası ile bugünlerde yaşadığımız bağlantı kurma çabalarını o zamandan görüp önemsemiştir” (Altan, 2023).

2. Araştırma

“Zengezur” isminin Özbekistan’dan göç eden zengi kabilelerinden geldiği bilinmektedir. Zengi kabilelerinin en eski yerleşim yerleri Güney Azerbaycan’da yer alan Zencan bölgesidir. Tarihte daha çok Türk devletlerinin kontrolünde olan bölge 1930’lu yıllarda Gorus ve Lâçin illeri olarak ikiye bölünmüştür. Gorus Ermenistan SSC, Lâçin ili ise Azerbaycan SSC sınırlarına katılmıştır (Urud, 2005:13-18).

“Zengezur” yer adı, bu bölgelerde yaşayan ve cesaret ve yiğitlikleriyle öne çıkan “Zengi” kabilesinin adıyla ilişkilidir. (Urud, 2005: 30). "Zengezur" toponimi, bu bölgelerde yaşayan Zengi kabilelerinin ismi ve Arapların bu topraklara gelişi ile ilişkilidir. Arapçada "sur" “taş”, “duvar”, “kale”, “kule” anlamına gelir. Zengi kabilelerinin ana vatanı Orta Asya, daha kesin ifade edilirse, şimdiki Özbekistan arazileridir. (Urud, 2005: 13-14). Çağımızın başlarından itibaren daha geniş arazilere yayılan Zengi kabilelerinin en eski yerleşim yerlerinden biri Güney Azerbaycan'da bulunan Zencan bölgesidir. Dolayısıyla, Zengezur’un toponimi, buranın geniş alana yayılan ve tarihi kayıtlarda güçlü bir kabile olarak bilinen Zengilerle bağlantılı olduğunu göstermektedir (Üste ve Aydın, 2022: 267).

Musa Urud "Zengezur" adlı kitabında Zengezur yer isminin kökenine değinmiş ve kitabın ilk bölümünde "Zengezur kelimesi ne anlama geliyor?" sorusunu sormuştur. Bölümünü Zengezur yer isminin etimolojisine ayırmıştır. M. Urud'a göre "Zengezur" yer adı, bu bölgelerde yaşayan, kahramanlıkları ve yiğitlikleriyle öne çıkan Zengi kabilelerinin ismiyle ve Arapların bu bölgelere gelişiyle ilişkilidir. Arapçada "sur" kelimesi taş duvar, kale veya kule anlamına gelir. Bu savaşçı ve özgürlük aşığı kabile, Araplara karşı sonuna kadar mücadele etmiş ve hiç kuşkusuz bu yıllar içerisinde onlarca kale ve sur inşa ederek bunları düşmanla mücadele aracı olarak kullanmıştır (Urud, 2005: 29-34).

Zengezur, Azerbaycan Türklerinin tarihi ve etnik toprağı olduğundan yer adı da Azerbaycan Türkçesi olarak açıklanmıştır (Urud, 2005: 30-31). Zengezur, coğrafi anlamda bir bölgenin tamamını kapsayan idari bir bölge bölümünün adıdır (Urud, 2005: 18). Yörenin yer adlarının anlamları eski Türk ve Azerbaycan dillerine dayanılarak açıklanmıştır. Bu doğaldır. Çünkü her millet yaşadığı coğrafyaya, mesken tuttuğu yerlere kendi diliyle isim verir. Bu durum, Batı Zengezur'un Azerbaycan Türklerinin tarihi yurdu olduğunu açıkça teyit etmektedir (Bayramov, 2023: 355).

Nahçıvan’ın statüsü 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile belirlenmiştir. Nahçıvan’ın statüsünün belirlenmesi için plebisit düzenlenmesini öngören 1920 Gümrü Antlaşması’nın aksine, Moskova Antlaşması’nda plebisit öngörülmemiştir. Bu antlaşma

ile Nahçıvan'ın (Azerbaycan'ın koruyuculuğunda) özerk bir bölge olması kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak, Sovyetler Birliği ve Türkiye, Nahçıvan'ın garantör ülkeleri olmuşlardır. 13 Ekim 1921 tarihinde Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan tarafından imzalanan Kars Antlaşması'nda Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin Nahçıvan üzerindeki ortak garantörlük hakları ve Nahçıvan'ın Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir bölge statüsünde olduğu teyit edilmiştir (Öztiğ, 2018: 416).

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki inişli çıkışlı ilişkiler, Güney Kafkasya'nın olduğu kadar uluslararası siyasetin de önemli gündem maddelerinden biri olmaya devam ediyor. II. Karabağ Savaşı'nı sona erdiren ateşkes antlaşması 9 Kasım 2020'de imzalanırsa da geride kalan süreçte yapılan çeşitli görüşmelere rağmen iki ülke arasında nihai barış sağlanabilmiş değil (Mirzayeva, 2024).

Üç ülkenin devlet başkanları tarafından 10 Kasım 2020 tarihinde tüm askeri operasyonların durdurulması beyanı üzerine imzalanan Bildirinin 9. paragrafında şöyle denilmektedir: “Bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım bağlantıları serbest bırakılmıştır. Ermenistan, Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım bağlantılarını garanti eder. Ulaşım kontrolü, Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi ve Sınır Servisi organları tarafından yürütülmektedir. Böylece koridor, uzun yıllardır abluka altında tutulan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni bu zor durumdan kurtaracağı gibi, halkımızın 105 yıl sonra tarihi topraklarına, kadim Zengezur topraklarına dönüşünü de sağlayacaktır. “Zengezur koridorunun en önemli amaçlarından biri Azerbaycan'a bağlı ama toprakları ayrı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile kara bağlantısı oluşturmaktır, özelde Azerbaycan ve Nahçıvan genelde ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kesintisiz kara ulaşımına sağlama imkânı verecek olan Zengezur Koridorunun açılması konusunda hüküm konulmuştur” (Yüce, Azizova, 2024:19).

40 kilometrelik Zengezur koridorunun yeniden faaliyete geçmesi ülkemiz için yeni ekonomik perspektifler yaratacaktır. Doğu Zengezur bölgesinde yer alan Zengilan'ı kadim topraklarımız Batı Zengezur'la, oradan da Nahçıvan üzerinden Türkiye'ye bağlamak ülkemizin bir sonraki tarihi zaferi olacaktır. Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanan 44 günlük II. Karabağ savaşı, Ermenistan'ı vatandaşlar ve nakliye ve kargo için Nahçıvan'a erişimi ve engelsiz geçişi garanti altına almaya mecbur etti. Özünde bu, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin 1989'dan beri uyguladığı ağır nakliye ve ekonomik ablukanın kaldırılması anlamına geliyordu (Umarova, 2024).

Türkiye Zengezur Koridoru projesini destekliyor. “Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan merkezi bir coğrafyada bir Avrasya devletidir. Üstelik sıradan bir Avrasya devleti değil, Avrasya'da dengeler ve güç odaklarını etkileyecek büyüklükte bir devlettir. Sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle, Avrasya'da İran, Rusya ve Çin'le başa baş hâkimiyet mücadelesi vermektedir. Türk ve İslam unsurlarının çoğunlukla yer aldığı Avrasya, Türkiye'nin hayat sahasıdır. 21 yüzyılda Türk dünyasının en gelişmiş ve lideri görülen ve Müslüman dünyasında çok önemli etkiye sahip Türkiye Türkleri, Atatürk'ün hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesine gerçekçi bir vizyona sahip Avrasya politikalarıyla ulaşılabilirliği düşünülmektedir” (Baysal, 2009:48). Cumhurbaşkanı Erdoğan son olarak 13 Temmuz'da yaptığı konuşmada şu ifadeleri kullanmıştı: “Zengezur Koridoru özellikle Azerbaycan, Ermenistan ve İran herkesin çıkarına olacak stratejik koridordur ve bu koridor devreye

girdiği anda İran da rahatlayacak, Azerbaycan da rahatlayacak” (BBC News Türkçe, 2024).

10 Kasım 2020 tarihli Açıklama ile Güney Kafkasya'da ulaşım bağlantılarının yeniden sağlanması çalışmaları başlamıştır. Bu belge, iki kardeş ülke olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin ve bölgenin kalkınmasının yanı sıra, "Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti tarihinde yeni bir sayfa açmıştır." (Babayev, 2022:162). Bugün, çatışma sonrası dönemde, Zengezur Koridoru devletimizin stratejik hedef ve çıkarları içerisinde yer almaktadır. Bu proje sadece ülkemize değil, bölge ülkelerine de büyük faydalar sağlayacak, Güney Kafkasya'nın uluslararası ulaştırma projelerinde rolünü önemli ölçüde artıracak ve Kafkasya'yı önemli bir lojistik merkez haline getirecektir. Aynı zamanda bu proje, projeye katılacak ve proje imkânlarından yararlanacak bölge ülkeleri ve diğer ortak ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek, onların sosyo-ekonomik kalkınmalarının ve halklarının refahının artmasına katkı sağlayacaktır.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in vurguladığı gibi: "Savaş bitti, çatışma tarih oldu. Yeni fırsatlar ortaya çıktı. Bunların arasında en önemli fırsatın ulaşım fırsatları olduğuna inanıyorum. Bugün, Zengezur koridoru üzerinde çok aktif bir şekilde çalışıyoruz. Nahçıvan'da düzenlenen Zirve'de, Zengezur'u Azerbaycan'dan alıp Ermenistan'la birleştirmenin Türk dünyasının coğrafi olarak bölünmesi olduğunu söylemiştim. Çünkü haritaya baktığımızda, sanki vücudumuza bir hançer saplanmış gibi, Türk dünyası bölünmüş olacak. Azerbaycan'ın kadim toprağı Zengezur, artık Türk dünyasını birleştirme rolünü üstlenecek. Çünkü Zengezur'dan geçen ulaşım, iletişim ve altyapı projeleri tüm Türk dünyasını birleştirecek ve aynı zamanda Ermenistan da dahil olmak üzere diğer ülkeler için ek fırsatlar yaratacak..."

Yaklaşık otuz yıldır zorlu abluka şartlarında yaşamasına rağmen başarıyla gelişen Zengezur koridoru, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'ın ana topraklarına erişimini de sağlayacak. Ermenistan'dan Nahçıvan'a giden yol, Doğu, Orta ve Güney Asya ülkelerinin kara yolları üzerinden Avrupa pazarına erişimini kolaylaştırıyor ve bu da onlara bir miktar rekabet avantajı katacak (Umarova, 2024).

Böylece kardeş ülkeler, yıllar sonra yeniden Zengezur koridorunda buluşacak. Güney Kafkasya'nın lider ülkesi Azerbaycan ile dünyada önemli potansiyele ve güce sahip Türkiye arasındaki bu birlik, Güney Kafkasya'da barış, istikrar ve iş birliğinin yeniden sağlanması yönünde olumlu değişimlere katkı sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında, Zengezur koridorunun açılması, Türk dünyasının bir bütün olarak coğrafi olarak birleşmesi anlamına gelmektedir.

Koridor aynı zamanda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti aracılığıyla kardeş ülke Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesine ve bu ilişkilerin daha da geliştirilmesine hizmet edecektir. Ancak Zengezur Koridoru'nun faaliyete geçmesi Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının önemini azaltmayacaktır. Aksine her iki yol da birbirini tamamlayacaktır. "Bakü-Kars demiryolunun kapasitesini dört kat artıracak olan sonraki bağlantıları da mümkündür. Bu kesinlikle bölgenin lojistik kapasitelerinin genişlemesine ve transit hizmetlere yönelik dış talebin artmasına yol açacaktır. (Umarova, 2024).

Zengezur Koridoru, Azerbaycan'dan Ermenistan'ın Syunik bölgesinden geçerek Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne uzanan 43 kilometrelik bir yoldur. Azerbaycan

topraklarında, rota Horadiz-Agbend ulaşım otoyoluna bağlanır. Türkiye topraklarında, Nahçıvan-Iğdır-Kars çift hatlı demiryolu ve otoyoluna bağlanır. Bu bölümün inşasının beş yıl sürmesi bekleniyor (Umarova, 2024).

Rusya, Azerbaycan, Ermenistan görüşmeleri neticesinde açılması planlanan Zengezur koridoru meselesi Türkiye'nin de önemle üzerinde durduğu bir konudur. Coğrafya açısından önemli sonuçları olacağı düşünülen bu koridor, bölge devletlerini ve uluslararası diğer devletleri de ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Azerbaycan var olan enerji kaynaklarını küresel çapta pazara ulaştırmak için güzergâh aradığında da bu sorunla karşılaşmıştır. Zamanında maliyeti dolayısıyla istenmeyen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi Aliyev yönetiminin ısrarı ile Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaşması planlanmıştır. Ermenistan'la savaş söz konusu olduğu için petrol ve doğal gaz boru hatları, Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı maliyeti fazla ve uzun hat olmasına rağmen Gürcistan üzerinden gerçekleşmiştir. Zengezur Koridoru bu açıdan da Azerbaycan'ı kuvvetlendirecektir (Çiftçi ve Bayat, 2024:245).

Zengezur Koridoru, Türk birliğinin canlanmasını öngören girişimler arasında yer almaktadır. Zengezur Koridoru projesi Türkiye'yi bağlantı noktası haline getirecektir. Ayrıca güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin ticari ilişkilerine canlılık kazandıracığı düşünülmektedir (Kazancı, Barun, 2022).

Türk Devletleri Teşkilatı'nın da etkin hale gelmesi durumunda Türkiye ilerleyen dönemlerde jeopolitik ve bölgesel nüfuzunu arttırma imkânına sahip olacaktır. Ayrıca Zengezur Koridoru ile Azerbaycan var olan enerji kaynaklarını Avrupa'ya satmak istemektedir.

Zengezur Koridoru, Ermenistan'ın bilinçli bir politika sonucu, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki karasal bağlantıyı kesecek şekilde yerleştirilmiş olması nedeniyle hem iki ülke arasında hem de Azerbaycan-Nahçıvan arasında geçiş kapısı haline gelmiştir. Vatan Muharebesi'nin Zaferle kazanılması sonucunda Rusya'nın arabuluculuğunda yapılan anlaşma metnine, özelde Azerbaycan ve Nahçıvan genelde ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kesintisiz kara ulaşımına sağlama imkânı verecek olan Zengezur Koridorunun açılması konusunda hüküm konulmuştur (Yüce ve Azizova, 2024:19).

Azerbaycan'ın batı kesimi ile Ermenistan toprakları üzerinden Ermenistan arasında ulaşım bağlantılarının kurulması, tarihi Zengezur koridorunun önemini ortaya koymuştur. Koridor, Orta Asya ile Güney Kafkasya ve Avrupa ile Asya arasındaki ekonomik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bunun başlıca nedenlerinden biri de İpek Yolu adı verilen güzergâh üzerinde bu coğrafya üzerinden ticari ilişkilerin kurulmasıydı. Günümüzde bile önemini koruyan bu ticaret yolu, Batı ile Doğu arasındaki ekonomik bağların derinleşmesinde önemli rol oynuyor. Dolayısıyla transit merkez rolü üstlenen bölge ülkeleri, doğal kaynaklar açısından da zengin oldukları için Batı ile Doğu arasında ortaya çıkan ticaret halkasına da değer katmaktadırlar.

Zengezur Koridoru, Azerbaycan'dan Türkiye'ye ve geriye olan rotayı kısaltır. Şu anda Bakü-Tiflis-Kars demir yolu, Kafkasya ötesi uluslararası taşımacılık için kullanılır. Yük trenlerinin Gürcistan topraklarından 250 km geçmesi gerekirken, Zengezur Koridoru

boyunca sadece 43 km gitmesi gerekir. Demiryolu raylarının sınır köyü Agbend'e kadar uzatılacağını hesaba katarsak, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki mesafe toplamda 343 km kısılacak ve bu da malların taşınması için büyük zaman ve para tasarrufu sağlayacaktır. Dahası, etki Avrupa-Çin-Avrupa lojistik zincirine katılan tüm ülkeler için ölçeklenebilirdir (Umarova, 2024).

Zengezur koridoru, Avrasya'nın ulaştırma ağını daha da genişletecek, tarihi koşulların gerçekliği doğrultusunda Zengezur bölgesinden açılacak koridor, Azerbaycan topraklarını Türkiye Cumhuriyeti ve tüm Türk dünyasıyla bağlayabilecek bir köprü niteliğine sahip olacaktır. Nahçıvan'ı Azerbaycan'a, Azerbaycan'ı da Türk dünyasına bağlayacak olan Zengezur Koridoru, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısı olacak (Babayev, 2022:162).

Böylece kadim vatanımız Zengezur, bir kez daha büyük Türk dünyasını birleştirme rolünü üstlenecektir. Proje, Türk devletlerinin güçlenmesine, uluslararası ve bölgesel siyasal ve ekonomik süreçlerde hem tarihsel açıdan, hem güncel jeopolitik gerçekler prizmasından, hem de siyasal ve ekonomik açıdan daha önemli rol ve katılıma sahip olmalarına hizmet edecektir.

Batı ile Doğu arasında ticaret ve ulaşım bağlantıları sağlamasının yanı sıra, Zengezur Koridoru Kuzey-Güney koridoru açısından da büyük önem taşıyor. Azerbaycan ile İran arasındaki Reşt-Astara demiryolu hattı projesi, Hazar Denizi kıyısındaki "Kuzey-Güney" Uluslararası Ulaştırma Koridoru olarak da bilinen koridorun bir parçasıdır. Böylece bu demiryolu ulaşım hattının bağlanmasıyla "Kuzey-Güney" koridoru boyunca ticaret hacminde artış sağlanacaktır. Koridorun hayata geçirilmesiyle Batı-Doğu ve Kuzey-Güney ticaret yolları boyunca bağlantıların oluşması ve güçlenmesi sağlanacaktır.

Azerbaycan bölgede sürdürülebilir barış ve güvenliğin sağlanmasını arzu etmektedir. Azerbaycan, Doğu-Batı, Kuzey-Güney, Kuzey-Batı ulaşım koridorları gibi bölgesel bağlantı projelerinin hayata geçirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Şu anda Azerbaycan toprakları üzerinden Asya'yı Avrupa'ya bağlayacak Doğu-Batı koridorunun bir parçası olacak "Zengezur Ulaştırma Koridoru" üzerinde çalışmalar yürütülüyor. Bu koridor Azerbaycan'ın Avrasya'nın ulaşım ve lojistik merkezi olma konumunu güçlendirmesine olanak tanıyacaktır (Mirzayeva, 2024).

Cumhuriyetimizin bugün Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım koridorlarının oluşumunda önemli rol oynadığı bilinmektedir. Böylece, Eski İpek Yolu üzerinde bulunan Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu hattı, Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı, "Kuzey-Güney" uluslararası taşımacılığı ve Hazar Denizi transit koridorları aracılığıyla Çin ile Avrupa arasında "önemli bir köprü" rolü üstleniyor. Bu bağlamda, Zengezur Koridoru ülkemizin gelecekteki ulaştırma ve lojistik kabiliyetlerinin daha da genişletilmesi açısından büyük önem taşıyacaktır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken dikkatlerin çevrildiği ülkelere biri de İran oldu. Nitekim Tahran, Rusya'nın bu konudaki tutumundan ve açıklamalarından büyük rahatsızlık duyduğunu gizlemiyor. "Kırmızı çizgisi" olarak nitelediği Zengezur Koridoru meselesi üzerinden önceki senelerde Azerbaycan ve Türkiye ile gerginlik yaşayan Tahran'dan gelen son açıklamaların Rusya'yı da hedef aldığı görülüyor. Güney

Kafkasya'yı Rusya'nın etki sahası olarak kabul eden Tahran'daki yetkililer, bölgede herhangi bir sınır değişikliğinin karşısında olacaklarını tekraren ve kesin bir dille ifade ettiler (Mirzayeva, 2024; BBC News Türkçe, 2024).

Bölgenin en önemli aktörü olmak isteyen İran, Zengezur Koridoru projesine karşı çıkmaktadır. Koridorun gerçekleşmesi durumunda İran ve Ermenistan sınırının ortadan kalkması Tahran yönetiminde endişe uyandırmaktadır. Bölgede sınırın ortadan kalkmasıyla kaos olacağını düşünen Tahran yönetimi anlaşma sonrası bölgeye askeri güç yığmaya başlamıştır. Koridorun aktif hale elmesi sonucu İran üzerinden sağlanan ulaşım yolu iptal olacağından dolayı İran koridorun inşasını istememektedir (Çiftçi ve Bayat, 2024:243).

Zangezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi, esas olarak İran ve Ermenistan'ın projeye ilişkin belirsiz tutumlarından dolayı zordur. İran, Zengezur Koridoru'nun açılmasından endişe duyuyor, çünkü Tahran bunu, Bakü ile birlikte tüm Türk dünyasını tek bir ulaştırma halkası içinde birleştirmeyi amaçlayan Türkiye'nin siyasi dayanağı olarak görüyor. (Umarova, 2024).

İran, koridorun açılmamasında ısrarcı bir tavır benimsemektedir. Bu da önümüzdeki günlerde yapılacak olan ikili müzakerelerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ermenistan ise böyle bir projenin anlaşma maddelerinde yer almadığını ve bir belirsizliğin olduğunu savunarak koridorun hayata geçmesini engellemek istemektedir (Çiftçi ve Bayat, 2024:243)

İran İslam Cumhuriyeti açısından böyle bir yaklaşım, onun ulusal ve bölgesel çıkarları açısından tehdit oluşturmaktadır. Birincisi, İran, Güney Kafkasya'daki stratejik müttefiki Ermenistan'ı kolayca "yutabilecek" bir ulaştırma girişimini öne sürerek Türk faktörünü güçlendirerek bölgedeki rolünün zayıflamasını istemiyor. İkincisi, İran etnik Azerbaycan nüfusunun çoğunlukta olduğu kuzey eyaletleri için endişeleniyor (Umarova, 2024)

Girişim, Hazar Denizi'ni Akdeniz'e ve Basra Körfezi'ne bağlayarak Ermenistan, Türkiye, Azerbaycan, İran ve Gürcistan arasında ticaret, enerji ve insan akışını kolaylaştırmak için önemli ulaşım ve iletişim altyapısı yatırımları öngörüyor. (BBC News Türkçe, 2024). Tahran, bu tür huzursuzluklarda bir Avrupa izi görüyor ve NATO'nun Zangezur rotasının oluşturulmasında yer aldığını düşünüyor. Proje, Kuzey Atlantik İttifakı'na, NATO'yu doğrudan İran'ın kuzey sınırına, Rusya'nın güney sınırına ve Batı Çin'e götürebilecek "Turan Koridoru" olarak sunuluyor (Umarova, 2024).

Bunlardan ilki, Azerbaycan'ın 2020'ten beri iki ülke arasında gerginliğe sebep olan Zengezur Koridoru'nun açılmasını barışın ön koşulu olarak görmekten vazgeçtiğini resmi olarak beyan etmesidir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Özel Görevler Temsilcisi Elçin Amirbeyov 7 Ağustos 2024'te ABD Kongresi tarafından desteklenen Radio Free Europe/Radio Liberty'ye verdiği röportajda bu konunun barış görüşmelerini "karmaşıklıştırmamak" için metinden çıkarıldığını söylemiştir. Rusya'nın meseledeki tutumu göz önüne alındığında, açıklamanın yapıldığı yayın organının pozisyonu önemli hale gelmektedir (Mirzayeva, 2024).

Ancak Azerbaycan'ın bir alternatifi var- Aras nehri sınırındaki İran otoyolunu veya sözde Aras Koridoru'nu kullanmak. Bunu yapmak için Agbend'den İran'ın Doğu Azerbaycan eyaletine ve oradan da Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Ordubad bölgesine iki otomobil köprüsü inşa etmek yeterli. Aynı rota boyunca bir demiryolu ve iki demiryolu köprüsü inşa edilmesi planlanıyor (Umarova, 2024).

“Asya'dan Avrupa'ya en kısa kara yolu olan Zengezur Koridoru, Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın hemen hemen tamamını kapsayan Hazar ötesi taşımacılığın geliştirilmesi için büyük olanaklar sunuyor” (Umarova, 2024). Aynı zamanda bu süreç, dünyada yük taşımacılığının hacminin arttığı bir dönemde Hazar Denizi'ndeki su taşımacılığının gelişmesinde de büyük rol oynayacaktır. Dolayısıyla Avrupa ile Asya ülkeleri arasında yeni bir kıtalararası alternatif ulaşım ağının oluşmasında bu koridorun önemi son derece yüksektir. Bu bağlamda, Zangezur koridoru Uzak Çin ile Batı dünyası arasında yeni bir ulaşım güzergahı görevi görecek, aynı zamanda yüklerin kesintisiz ve etkin bir şekilde taşınması için önemli bir ticaret güzergahı olacak, Azerbaycan ve tüm katılımcı ülkelere yeni kazanımlar sağlayacaktır. Bu şekilde oluşturulacak yeni ulaştırma ve iletişim altyapısı, yük taşımacılığının gelişmesine hizmet ederek bölgesel ve küresel ölçekte katılımcı ve ortak ülkelere yüksek ekonomik faydalar sağlayacak, aynı zamanda ekonomik kalkınmanın ve uluslararası ticaretin canlandırılmasında önemli rol oynayacaktır.

Ermenistan ayrıca Zangezur Koridoru'nun ortaya çıkmasına karşı çıkıyor. Erivan , otoyolların inşasından sonra ülkenin İran sınırından kesileceğinden ve Bakü'nün Syunik bölgesini talep edeceğinden korkuyor. Ayrıca Ermeni tarafı, Nahçıvan'a giden otoyolun Rus kontrolüne girebileceğinden endişe ediyor (Umarova, 2024).

Ermenistan'dan Nahçıvan'a giden yol, Doğu, Orta ve Güney Asya ülkelerinin kara yolları üzerinden Avrupa pazarına erişimini kolaylaştırıyor ve bu da onlara bir miktar rekabet avantajı katacak. Burada, her şeyden önce, Çin'in batı sınırlarından başlayan Orta Koridor'un Orta Asya'yı (Kazakistan veya Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan üzerinden), Hazar Denizi'ni, Güney Kafkasya'yı ve Türkiye'yi geçerek Avrupa Birliği sınırlarına ulaştığını belirtmekte fayda var. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunu kullanan geleneksel şema ile kargo teslimatı iki hafta sürüyor (karşılaştırma için: Kuzey Koridoru boyunca - 16 gün). Rotanın Gürcistan bölümünü Zangezur bölümüyle değiştirerek seyahat süresi bir gün daha azaltılabilir (Umarova, 2024).

Zengezur Koridoru yerel, bölgesel ve küresel anlamda önem arz etmektedir. Öncelikle Zengezur Koridoru'nun, yüzyıllar boyunca insani ve ticari hareketliliğin kesişme noktasında bulunan Güney Kafkaslardaki tıkanıklığı gidereceği beklenmektedir. Özellikle Koronavirus salgını döneminde olumsuz etkilenen bölge ekonomileri Zengezur Koridoru ile yeni bir ivme kazanma fırsatı yakalayabilir. Bu anlamda Güney Kafkas ülkeleri, Türkiye, Rusya ve İran arasında bölgesel işbirliğinin yeni bir zemini oluşabilir. Zengezur Koridoru, küresel ticaret açısından Kuzey-Güney aksı ve Orta Koridor'un kesintisiz ve daha uygun maliyetle çalışmasına katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Bütün bunların yanı sıra, Zengezur Koridoru ile Türkiye, başta Azerbaycan olmak üzere Orta Asya ülkelerine alternatif ulaşım olanağına sahip olabilir (Üste, Aydın, 2022: 272).

Savaş sonrası çok ses getiren bu proje Asya ve Avrupa arası transit geçiş olanağı sunacaktır. Yerel, bölgesel ve uluslararası öneme sahip koridor, Türkiye için de fırsatlar yaratacaktır. Ankara ve Bakü arasında bağ oluştururken, Türkiye'nin Orta Asya ülkelerine bağlanmasında büyük öneme sahiptir (Memmedov ve Hasanoğlu, 2023).

Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması olarak desteklenen Zangezur koridorunun açılması, öncelikle Türk devletleri arasındaki ulaştırma ve yük taşımacılığı sorunlarının daha uygun tarifelerle ve daha kolay bir şekilde çözülmesini sağlayacaktır (Hüseynov vd. 2023: 1275). Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması olarak desteklenen Zangezur koridorunun açılması, öncelikle Türk devletleri arasındaki ulaştırma ve yük taşımacılığı sorunlarının daha uygun tarifelerle ve daha kolay bir şekilde çözülmesini sağlayacaktır. İki devletin ortak aklının ürünü olan bu projeler aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan'ı birbirlerine daha fazla bağlıyor. Nahçıvan'ın ve Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasına hizmet edecek bu projeler sadece müttefiklik ilişkilerini değil, her iki ülke açısından stratejik bütünlük teşkil eden Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu coğrafyalarını, insanlarını ve ekonomisini karşılıklı olarak birbirine bağlıyor. Böylece, Nahçıvan Türkiye'nin, Doğu Anadolu ise Azerbaycan'ın güvenliğinin bir parçası haline geliyor (Valiyev, 2025).

Zengezur Koridorunun açılmasıyla ilgili hüküm dünya kamuoyunun kadim İpek Yolu'nun yeniden hayat bulabileceği konusuna odaklanmasına yol açmıştır. Büyük bir ticaret hacmi güzergâhı üzerinde bulunan ve alternatiflerine göre daha avantaj sağladığına ilişkin yorumların yapıldığı Orta Koridor ile ilgili çalışmaların devam ettiği bir dönemde bu koridorun en avantajlı güzergâhını teşkil edecek olan Zengezur'un gündeme gelmesi başta bölge ülkeleri olmak üzere küresel aktörleri de hareketlendirmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından, Kuzey Koridorunun riskli hale gelmesiyle de Orta Koridora yatırım yapan ülkeler için yeni bir fırsat doğurmuştur. Bir taraftan bu fırsatları değerlendirmek isteyen ülkeler bu koridorun potansiyel kazançlarından daha çok pay almaya çalışırken, diğer taraftan ise bu koridorun oluşturacağı yeni dengeden yeterli pay alamayacaklarını ya da mevcut imkânlarından mahrum kalacaklarını hesaplayan ülkeler ise aksi yönde faaliyetler içine girmişlerdir. Bu da bölgede yeni bir jeopolitik dengenin oluşmasına yol açmıştır (Yüce ve Azizova, 2024: 33).

Nisan 2025'de, Azerbaycan ile Çin arasında imzalanan bildiriye göre, taraflar, Çin'in "Tek Kuşak, Tek Yol" projesi ile Azerbaycan'ın "İpek Yolu'nun Canlandırılması" devlet kalkınma stratejisi ve 2030 Sosyo-Ekonomik Kalkınma Stratejisi ile uyumunun güçlendirilmesi, ortak modernizasyonun teşvik edilmesi ve daha üst düzey, yüksek dayanıklılık ve uzun vadeli istikrara sahip yeni bir ortak kalkınma alanının yaratılması konusunda mutabakata vardı. Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Nahçıvan şehri ile Çin'e bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Urumçi şehrinin "kardeş şehir" olması hususunda niyet protokolü imzalandı. Çin'in Hazar Denizi üzerinden Çin-Avrupa-Çin ekspres güzergahında Azerbaycan ve diğer ülkelerle iş birliğine hazır olduğu belirtildi (Rehimov, 2025).

Atlas Okyanusu kıyılarından başlayıp Pasifik Okyanusu kıyılarına kadar uzanan, tüm Asya kıtasını ve Akdeniz ülkelerini Uzakdoğu'ya bağlayan, dünyanın en önemli ve en çok bilinen yolu Büyük İpek Yolu, sıradan bir yol değildi. Büyük İpek Yolu, Doğu ile Batı arasında barış ve işbirliği arayışında olan halkları birbirine bağlayan, okyanustan

okyanusa uzanan en önemli yol sistemi, armaşık bir kültürel-ekonomik köprüydü (Kobzeva, 2002: 5).

Asya'yı Hazar Denizi üzerinden Türkiye ve Avrupa ile birleştirmesine imkânı sağlayan Orta Koridor Projesi'ni Türkiye'nin temel dış politika konuları arasında yer alan çok taraflı ulaştırma politikasının bir bileşimi olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye açısından Orta Koridoru diğer alternatif güzergâhlardan farklı yapan özellikleri ise bu güzergâh Türkiye'yi Türk dünyası ile bağlayan ve önemli kısmı Türk topraklarında geçen bir güzergâhtır (Yüce, Azizova, 2024: 33).

Sonuç

Özellikle, Ukrayna savaşının başlamasıyla birlikte İran ve Rusya arasında güçlenen müttefiklik ilişkilerinin Güney Kafkasya'daki gelişmelere bağlı olarak bozulduğunu söylemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Ancak Tahran'da yoğun olarak tartışılan Zengezur Koridoru konusu iki ülkenin Güney Kafkasya'daki farklı pozisyonlarını hatırlatmıştır. Rus yetkililerin konuya ilişkin çıkışları, bölgede tesis edilecek barış sonrası koşullarda kendi üstün konumunu hatırlatma amacı taşımaktadır. Bölgedeki nüfuzu Rusya'nınkinin çok gerisinde olan İran, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki dengenin bu ülkelerden biri lehine çok ağır basmasından rahatsızlık duyuyor. Bununla bağlantılı olarak İran'ın bölgede kendisine rakip olarak gördüğü Türkiye'nin etkinliğine yönelik bakışı da Moskova'ya göre daha olumsuz. Son olarak, İran'ın 2020'den beri "NATO Koridoru" olarak adlandırmak suretiyle karşısında durduğu "Zengezur Koridoru'nu" şimdi de Rusya'nın desteklediğini iddia etmesi de ironik olduğu kadar İran'ın söylem tutarsızlığını ortaya koyan bir tutumdur (Mirzayeva, 2024).

Büyük İpek Yolu, Doğu ile Batı'nın ekonomik bütünleşmesine aracılık etmesinin yanı sıra, Avrasya'nın halklarının maddi ve manevi kültürünün karşılıklı zenginleşmesine de büyük katkılarda bulunmuştur. Bugün Büyük İpek Yolu sadece Avrupa'dan Asya'ya uzanan bir güzergâh ağı değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya devletleri arasında bir bağlantıdır, kıtalararası entegrasyon kavramıdır

Batı ile Doğu arasında ticaret ve ulaşım bağlantıları sağlamasının yanı sıra, Zengezur Koridoru Kuzey-Güney koridoru açısından da büyük önem taşıyor. Azerbaycan ile İran arasındaki Reşt-Astara demiryolu hattı projesi, Hazar Denizi kıyısındaki "Kuzey-Güney" Uluslararası Ulaştırma Koridoru olarak da bilinen koridorun bir parçasıdır. Böylece bu demiryolu ulaşım hattının bağlanmasıyla "Kuzey-Güney" koridoru boyunca ticaret hacminde artış sağlanacaktır. Koridorun hayata geçirilmesiyle Batı-Doğu ve Kuzey-Güney ticaret yolları boyunca bağlantıların oluşması ve güçlenmesi sağlanacaktır.

Son olarak, Zengezur koridorunun hayata geçirilmesinin, bölge ülkelerinin yanı sıra komşu ülkeler açısından da ticari ilişkilerde yeni bir itici güç olacağını belirtmek gerekir. Alternatif ulaşım hatları ve lojistik merkezlerinin varlığı, Batı ile Doğu arasındaki ticari ilişkilerin güvenliği açısından önemli bir nüanstır. Bu nedenle Azerbaycan'da uygulanan projeler karmaşık nitelikte olup, genellikle multimodal ulaşım koridoru oluşturulmasına yöneliktir.

Böylece kadim vatanımız Zengezur, bir kez daha büyük Türk dünyasını birleştirme rolünü üstlenecektir. Proje, Türk devletlerinin hem tarihsel açıdan, hem günümüz jeopolitik gerçekleri açısından, hem de siyasal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesine, uluslararası ve bölgesel siyasal ve ekonomik süreçlerdeki rollerinin ve katılımlarının daha anlamlı hale getirilmesine hizmet edecektir. Azerbaycan'ın adalet savaşından sonra elde ettiği başarılarından biri de üçlü anlaşmada belirlenen bölgede tüm ekonomik ve ulaştırma ilişkilerinin yeniden kurulması olacaktır.

KAYNAKÇA

Altan Ertan. Atatürk'ün büyük Asya hayali. <https://haberglobal.com/yazarlar/ataturkun-buyuk-asya-hayali-282500> 23.09.2023.

Asker, Ali, Özpınar, Zeynep Gizem. Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi, Avrasya İncelemeleri Dergisi. C. 10, S. 1. 2021, ss. 83-106.

Babayev Bağır. Milli Liderimiz Haydar Aliyev'in temelini attığı Sederek-Dilucu "Ümit Köprüsü", Türk birliğini yaratacak bir unsurdur. "Azerbaycan'ın Mimarı Haydar Aliyev'in Doğumunun 99. Yıldönümü." 2. Uluslararası Kongre. Materyallerin toplusu. 10 Mayıs 2022. Bakü. Ed. Beyali Ataşov. ss.158-164.

Bayramov İbrahim. Tarihi Azerbaycan Toprağı-Batı Zengezur, Ankara: Kasım 2023.

Baysal Uğur. Atatürk'ün Avrasya politikasında mazlum milletlerin yeri. Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şamil Ünsal. İstanbul Üniversitesi. 2009.

BBC News Türkçe, İran'dan Zengezur Koridoru açıklaması: 'Komşularımızın sınırlarının yeniden çizilmesi kırmızı çizgimizdir'. 6 Eylül 2024. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cvgr711370eo>

Çetinkaya Mevlüt. Azerbaycan Zengezur Koridoru ve Atatürk. Food Sektör Dergisi <https://www.foodsektor.com/yazarlar/dr-mevlut-cetinkaya/azerbaycan-zengezur-koridoru-ve-ataturk/94/> 10 Mayıs 2023. Güncelleme: 12 Mayıs 2023.

Çiftçi Kadir Can, Bayat Gülşen. Zengezur Koridoru'nun Önemi ve Iğdır Özelinde Türkiye Turizmine Etkileri. Journal of Academic Tourism Studies, C. 5, S. 2. 2024, ss. 242-256.

Hasanlı, C. Tarihi Hakikatlerden Ayırıp Öz Maraglarına Uygunlaştırdılar. Meydan TV. 2020. <https://www.meydan.tv/az/article/cemil-hesenli-tarixi-heqiqetlerden-ayirib-oz-maraqlarina-uygunlasdiriblar/>

Hasanoğlu, M., Mammadov, A. "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan-Türkiye İlişkileri", Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C. 3, S. 3, 2020, ss. 522-529.

Hüseynov Yusif, Asgerov Reşad, Babayev Bağır. Türk-İslam medeniyeti ile dünya medeniyetlerinin bütünleştiği tarihi Büyük İpek Yolu. "İpek Yolu. 2. Uluslararası Bilimsel Araştırma Kongresi". Tam Metin Bildiri Kitabı. 26-27 Eylül 2023. Iğdır Üniversitesi. Ed. Doç. Dr. Cavit Polat, Doç. Dr. Nesrin Güllüdağ. 2023. ss.1268-1277.

Kazancı, B., Barun, İ. İpek Yolu Üzerinde Alternatif Güzergâhın Türkiye Açısından Önemi: Olası Türk Koridoru. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2022. ss. 570-581.

Kobzeva O.P. Büyük İpek Yolu ve Dünya Medeniyeti. Çalışma Rehberi. Yüksek ve Ortaöğretim Özel Eğitim Bakanlığı Özbekistan Mirzo Ulugbek Ulusal Üniversitesi. Yayınevi "Üniversite", 2002. (Kobzeva O.P. Velikiy Shelkovyy put' i mirovaya tsivilizatsiya. Uchebno-metodicheskoye posobiye. Ministerstvo Vysshego i Srednego

Spetsial'nogo Obrazovani Natsional'nyy Universitet Uzbekistana imeni Mirzo Ulugbeka. Izdatel'stvo "Universitet", 2002.

Memmedov, Asim, Hasanoğlu Murteza. Hazar Denizi'nden Akdeniz'e Zengezur Koridoru. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. C. 6. S. 2. 2023. ss.334- 344.

Mirzayeva, Aysel, Zengezur Koridoru ve İran-Rusya İlişkileri, IRAM Center, 16 Eylül 2024. <https://www.iramcenter.org/zengezur-koridoru-ve-iran-rusya-iliskileri-2541>.

Öztiğ, Laçin İdil. Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinde Nahçıvan sorunu. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi C. 18 S. 36. Bahar 2018. ss.413-430.

Rehimov Ruslan. Türkiye'nin Türk dünyasına açılan kapısı: Nahçıvan Anadolu Ajansı. 25.09.2023 <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/turkiyenin-turk-dunyasina-acilan-kapisi-nahcivan/3000214>

Rehimov Ruslan. Azerbaycan ile Çin arasında kapsamlı stratejik ortaklık bildirisi imzalandı. Anadolu Ajansı. 23.04.2025 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ile-cin-arasinda-kapsamli-stratejik-ortaklik-bildirisi-imzalandi/3545922> .

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Zengezur Koridoru'nun Bölgesel Kalkınma Ve Ekonomik Büyümede Stratejik Önemi Çalıştay Raporu, 2022. <https://www.serka.gov.tr/dokumanflipbook/zengezur-koridoru-nun-bolgesel-kalkinma-ve-ekonomik-buyumede-stratejik-onemi-calistay-raporu/2394>

Süleymanov A.V. Atatürk'ün siyasi ideolojisi. Perm Üniversitesi Bülteni. Siyaset Bilimi. 2015. Sayı 2 s. 17-45 (Suleymanov A.V. Politicheskaya ideologiya Ataturka. Vestnik Permskogo universiteta. Politologiya. 2015. No: 2. ss. 17-45.

Umarova Nargiza. Orta Asya için Zengezur Koridorunun Beklentileri Üzerine. 7 Kas 2024 <https://www.caspianpolicy.org/research/category/on-the-prospects-of-the-zangezur-corridor-for-central-asia>

Urud, Musa. Zengezur, Bakü: "Nurlar" Yayın ve Basım Merkezi, 2005.

Üste, Ahmet Nazmi, Aydın, Ülviyye Sanılı. Güney Kafkaslarda Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında "Zengezur Koridoru"nın Önemi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 20 (Özel Sayı). 2022. ss. 261-274.

Valiyev, Cavid. Azerbaycan ve Türkiye'nin birleşme noktası: Nahçıvan'ın güvenliği. 06.03.2025 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-turkiyenin-birlesme-noktasi-nahcivanin-guvenligi/3501473>

Yeşilot Okan. Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. C. 36 S. 14. Erzurum 2008, ss.187-199.

Yüce Mehmet, Azizova Gulnara. Türk Devletleri Açısından Zengezur Koridoru'nun Önemi. Türk Dünyası Akademik Bakış Journalı. Bahar 2024. C. 4 S. 7. ss. 17-36.

NATO VE KGAÖ'NÜN KARADENİZ'DE BÖLGESEL GÜVENLİĞE ETKİSİ

Arzu AL¹

Gülperi KÜÇÜKKARACA²

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılması sonucunda Karadeniz'de güç dengeleri değişmiştir. Bu durum NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)'nun genişlemesi ve Karadeniz'de bölgesel güvenliğin yeniden şekillenmesi ile sonuçlanmıştır. Karadeniz ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan bölge devletleri, NATO ve KGAÖ (Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) arasında stratejik bir rekabet alanı haline gelmiştir. NATO'nun genişlemesiyle birlikte KGAÖ'nün bölgedeki etkisi zayıflamış, ittifakın etkinliği Rusya'nın bölgesel politikalarına bağımlı hale geldiği görülmüştür. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'daki savaş, bölgedeki istikrarsızlığın temel unsurları arasında yer almıştır. Bu duruma istinaden NATO, Karadeniz bölgesinde caydırıcılığı artırmak için Romanya ve Bulgaristan'daki askeri varlığını güçlendirmiş, Ukrayna ve Gürcistan ile iş birliğini ise derinleştirmiştir. Türkiye ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin etkisi bölgede oldukça önemli olmuştur. Karadeniz'de enerji, terörizm, kaçakçılık ve yasa dışı göç gibi tehditler de öne çıkmıştır. Bu durum, KEİ (Karadeniz Ekonomik İş birliği Örgütü) ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı) gibi örgütlerin kurulmasına ve iş birliğine teşvik etmiştir. NATO ve AB, Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle tatbikatlar düzenleyerek savunma kapasitelerini artırmıştır. Türkiye ise, KUH (Karadeniz Uyum Hareketi) ve BLACKSEAFOR (Karadeniz Deniz İş birliği Görev Grubu) ile bölgesel güvenliği sağlamayı amaçlamıştır. Uluslararası hukuka dayalı bu girişimler, kıyıdaş ülkeler arasında iş birliğini artırarak güvenliği desteklemiştir. Karadeniz'deki değişen güç dengeleri ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın etkisiyle alternatif ulaşım ve enerji güzergahları önem kazanmıştır. Rusya'nın kuzey rotasına yatırımları, Karadeniz'deki güvenlik riskleri nedeniyle Arktik Bölgesi'nin alternatif bir güzergâh olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu çalışma, NATO ve KGAÖ'nün bölgesel güvenlik ve enerji politikalarına etkisini, ayrıca Karadeniz'e kıyıdaş devletler üzerinden uluslararası hukukun rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, NATO, KGAÖ, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Deniz Güvenliği, Arktik, BLACKSEAFOR

¹ Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, ORCID; 0000-0002-3287-3661, arzu.al@marmara.edu.tr

² ORCID; 0009-0001-3102-6735, gulperikucukkaraca@marun.edu.tr

THE IMPACT OF NATO AND THE CSTO ON REGIONAL SECURITY IN THE BLACK SEA

ABSTRACT

After the Cold War, the dissolution of the Soviet Union and the Warsaw Pact led to a significant shift in the power dynamics in the Black Sea. This development resulted in the expansion of NATO (North Atlantic Treaty Organization) and the reshaping of regional security in the Black Sea. With the dissolution of the Soviet Union and the independence of the regional states, the Black Sea region became a strategic area of competition between NATO and the CSTO (Collective Security Treaty Organization). The expansion of NATO led to a weakening of the CSTO's influence in the region, and the effectiveness of the alliance has become increasingly dependent on Russia's regional policies. Russia's annexation of Crimea and the ongoing war in Ukraine have been fundamental elements of instability in the region. In response, NATO has strengthened its military presence in Romania and Bulgaria to increase deterrence in the Black Sea region and has deepened its cooperation with Ukraine and Georgia. The role of Türkiye and the Montreux Convention has been critical in shaping the region's dynamics. Additionally, threats such as energy security, terrorism, trafficking, and illegal migration have emerged in the Black Sea. This has encouraged the establishment of regional organizations such as the BSEC (Black Sea Economic Cooperation) and OSCE (Organization for Security and Cooperation in Europe) to foster cooperation. NATO and the EU have organized joint exercises with Black Sea coastal countries to enhance their defense capacities. Türkiye, through initiatives like the BSEC and BLACKSEAFOR (Black Sea Naval Cooperation Task Force), has aimed to ensure regional security. These initiatives, grounded in international law, have fostered cooperation among the coastal countries and supported security. However, with the changing power dynamics in the region and the impact of the Russia-Ukraine war, alternative transportation and energy routes have gained importance. Russia's investments in northern routes have led to the Arctic region being considered as an alternative corridor due to security risks in the Black Sea. This study aims to examine the impact of NATO and CSTO on regional security and energy policies, as well as the role of international law in this context through the perspective of Black Sea coastal states.

Keywords: Black Sea, NATO, CSTO, Montreux Convention, Maritime Security, Arctic, BLACKSEAFOR

1. Jeopolitik Teoriler Bağlamında Rusya ve Avrupa İlişkileri

Jeopolitik teoriler, devletlerin coğrafi konumları ile dış politikaları arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Sanayi Devrimi ile artan endüstrileşme sonucunda üretimde aynı oranla artması ile Avrupalı devletler; Avrupa dışında yeni pazarlar, tarıma elverişli topraklar ve yeni hammadde kaynakları aramaya yönelmiştir. Devletler hem güç elde etmek hem de varlıklarını korumak amacı ile emperyalist politikalar uygulamıştır. Devletlerin arasındaki bu rekabet 20. ve 21. Yüzyılda artan güvenlik tehditleri ve jeopolitik yaklaşımlarla küreselleşme de farklı roller üstlenmiştir. Öyle ki bu devletler nüfuz alanı olarak birbirlerine üstünlük sağlayacak bölgeleri tespit etmiş ve bu tespit edilen bölgelerde kontrolü sağlayarak hakimiyetlerini sürdürmüştür. Çünkü devletlerin uluslararası sistemdeki varlıkları ve güçleri, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda

genişleme ve nüfuzlarını etkilemiştir. Bu duruma istinaden 19'uncu ve 20.yüzyılda jeopolitiğin önemli bir bölgesi olan Avrasya bölgesi, 21'inci yüzyılda jeoekonomik ve jeopolitik alanlarda nüfuz ve hakimiyet için mücadele eden aktörlerin hedefinde olmaktadır (Şahin, 2020, ss. 82-85).

Nitekim, Halford Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi ve Nicholas Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, Rusya-Avrupa ilişkilerini anlamada oldukça önem arz eden teoriler olarak bilinmektedir. Mackinder'in öne sürdüğü Kara Hakimiyeti Teorisi'ne göre, Doğu Avrupa'ya hâkim olan güç, "Kalpgâh"a (Heartland) da hâkim olmaktadır. Yani dünya hâkimiyetinin anahtarını elde etmiş olmaktadır (Mackinder, 1904, s. 431). Bu bağlamda, Rusya, coğrafi olarak Kalpgâh'a yakınlığı nedeni ile tarihsel olarak kara gücü temelinde genişleme stratejileri izlediği bilinmektedir. Sovyetler Birliği döneminden günümüze kadar Rusya'nın dış politikası özellikle Doğu Avrupa üzerindeki etkisini sürdürme çabası, Mackinder'in teorisine büyük ölçüde uyum sağlamaktadır. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi ise, deniz gücünün ve çevre bölgelere (Rimland) hâkimiyetin küresel üstünlük için daha önemli olduğunu savunmaktadır (Spykman, 2017, s. 26–27). Bu teoriler çerçevesinde, Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişleme stratejileri, Rusya'nın, ABD'nin ve Avrupalı devletlerin çevrelenme politikalarını şekillendirmiştir. Özellikle Baltık ülkeleri ve Polonya gibi bölgelerin Batı ittifaklarına entegre edilmesi, Rusya'nın jeopolitik reflekslerini tetiklemekte ve bu durum, Ukrayna Savaşı gibi krizlere zemin hazırlamıştır (Mearsheimer, 2014, ss.78-79).

Giulio Douhet'in Hava Hâkimiyeti Teorisi, modern savaşlarda hava gücünün belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Douhet'e göre, hava kuvvetleri aracılığıyla düşmanın altyapısını ve moralini hedef almak, kara ya da deniz kuvvetlerinden çok daha stratejik sonuçlar doğurabilecektir (Douhet, 2019, s. 31-32). Günümüzde bu yaklaşım, NATO'nun hava gücü üstünlüğüne verdiği önemi açıklarken, Rusya'nın da hava sahasını savunmaya ve hipersonik füze sistemleri gibi teknolojilere yatırım yaparak bu alandaki açıklarını kapatma çabalarını açıklamaktadır (Kofman & Fink & Edmonds, 2020, s. 43). Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi ise küresel güç olmanın ön koşulunun denizlerde egemenlik olacağı yaklaşımıdır. Mahan'a göre güçlü donanmalara ve deniz ticaret yollarını kontrol etme yeteneğine sahip devletler, uluslararası sistemde liderlik rolünü üstlenebilir (Mahan, 1890, ss. 3-4). Bu bağlamda, Avrupa'nın özellikle Birleşik Krallık ve Fransa gibi deniz gücü geleneğine sahip ülkeleri, küresel ticaret ve askeri hareketlilikte deniz yollarına yatırım yaptığı görülürken, Rusya ise tarihsel olarak Karadeniz ve Baltık Denizi'ne erişim sağlama hedefi doğrultusunda hareket etmiştir. 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Sivastopol'daki deniz üsleri üzerindeki stratejik hâkimiyet arayışı, Mahan'ın teorisiyle örtüşen jeopolitik nedenlerin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir. (Gün, 2022, ss. 187-190). Avrupa'nın Spykman'ın deniz gücü merkezli stratejik genişlemesi ile Rusya'nın Mackinder 'ın kara hâkimiyeti anlayışı arasındaki tarihsel ve teorik rekabeti günümüzde halen Avrupa-Atlantik güvenlik politikalarına ve Avrasya merkezli jeopolitik yaklaşımlar arasında çatışmaya neden olmaktadır. Ayrıca, hava ve deniz üstünlüğü ekseninde gelişen jeopolitik stratejiler de, günümüz Rusya-Avrupa ilişkilerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu teoriler, büyük güçlerin güvenlik stratejilerini şekillendirmede hâlâ etkili ve yol gösterici olmaya devam etmektedir.

2. Soğuk Savaş'tan Günümüze NATO ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ): Dönüşüm, Strateji ve Güvenlik Algılarında Değişim

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin dönüşümü, askeri ittifakların ve rollerin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), farklı tarihsel bağlamlarda ortaya çıkmış olmalarına rağmen, bölgesel istikrarı sağlama, dış tehditleri caydırma ve üyeler arasında savunma ve iş birliğini geliştirme gibi ortak hedefler çerçevesinde gelişmiştir. NATO, 1949 yılında Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamak, Sovyet yayılmacılığına karşı caydırıcılık oluşturmak ve Atlantik ötesi iş birliklerini kurumsallaştırmak amacıyla kurulmuştur. Soğuk Savaş boyunca NATO'nun temel işlevi, Batı Bloku'nun kolektif savunmasını sağlamak ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir denge unsuru olarak varlığını sürdürmek olmuştur. Bu dönemde NATO'nun güvenlik stratejisi, nükleer caydırıcılık, ideolojik bloklaşma ve Sovyet etkisinin çevrelenmesi ekseninde şekillenmiştir (Rulska, 2010, s. 88). Fakat 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte NATO, Sovyet etkisinin ortadan kalkması ile varlık gerekçesindeki unsurlarını yeniden tanımlama ihtiyacı duymuştur. Bu süreçte örgüt, güvenlik anlayışını genişletmiş ve sadece askeri savunma üzerine odaklanmaktan çıkarak, kriz yönetimi, barışı koruma operasyonları ve uluslararası terörizmle mücadele gibi alanlara yönelmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından NATO tarihinde ilk kez 5. Madde uygulamaya konulmuş ve ittifak, küresel ölçekte terörle mücadele kapsamında Afganistan operasyonuna dahil olmuştur. Bu değişimle birlikte, NATO sadece bölgesel bir örgüt olarak kalmamış küresel bir güvenlik aktörüne dönüşmüştür. NATO'nun bu dönüşümü, aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde oluşan güç boşluğuna Batı merkezli bir müdahale mekanizması olarak işlev görmesini de sağlamıştır (Polat, 2017, ss. 53-54) 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılımıyla genişleme süreci başlamış, bu durum Rusya tarafından çevrelenme politikası olarak algılanmıştır. Nitekim bu genişleme hareketi, Rusya'nın kendi etki alanını yeniden belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. NATO'nun genişlemesiyle birlikte, Doğu Avrupa'da Batılı devletlerin nüfuzunun artması, Rusya'yı kendi etki alanında alternatif güvenlik politikalarını belirlemeye yönlendirmiştir (Davidzon, 2022, ss. 162-163).

Bu bağlamda Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, eski Sovyet coğrafyasındaki güvenlik boşluğunu doldurmak amacıyla kurulmuştur. 1992 yılında Kolektif Güvenlik Antlaşması ile temelleri atılan örgüt, 2002 yılında kurumsallaşarak KGAÖ adını almıştır. Örgüt, sadece NATO'ya karşı alternatif bir ittifak oluşumu değil aynı zamanda Batı etkisine karşı bölgesel bir direnç mekanizması olarak tanımlanmıştır (Stratievski, 2023, ss.3-4). Rusya'nın liderliğinde kurulan KGAÖ, üye devletlerin egemenliğini korumayı, ortak tehditlere karşı askeri iş birliği geliştirmeyi ve Batı destekli müdahalelere karşı caydırıcılık oluşturmayı hedeflemiştir.

KGAÖ'nün güvenlik vizyonu, iç karışıklıklar, terörizm ve dış müdahalelere karşı dayanışma temelinde tanımlanmıştır. Aynı zamanda NATO'nun genişlemesine karşı jeopolitik bir strateji olarak da görülmektedir. Ancak örgütün kurumsal kapasitesi ve uygulama alanı NATO'yla karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalmaktadır. Nitekim KGAÖ'nün güvenlik tanımlaması, ortak bir stratejik vizyondan ziyade, üye devletler arasındaki geçici ve pragmatik çıkar birlikteliklerine dayandığı bilinmektedir (Çakır &

Bakhronov, 2022, s. 738). Bu durum, örgütün uzun vadeli ve istikrarlı bir güvenlik iş birliği oluşturmasında zorluklar oluşturmuştur.

Bununla birlikte 2022 yılında Kazakistan'daki protestolar sırasında KGAÖ'nün kolektif güvenlik mekanizmasını uygulamaya geçirmesi ile örgüt tarihinde bir ilki temsil etmiş ve kriz yönetimi kapasitesi açısından önemli bir olay olarak değerlendirilmiştir. Bu müdahale, Rusya'nın KGAÖ üzerindeki belirleyici etkisini ve örgütün bölgesel güvenlikteki işlevini daha görünür kılmıştır. Ancak bu durum, KGAÖ aslında Rusya'nın çıkarlarını koruyan bir araç haline geldiği yaklaşımı da ortaya çıkartmıştır (Kocatepe, 2022, ss. 414-415).

Sonuç olarak NATO ve KGAÖ, her ne kadar farklı tarihsel, ideolojik ve coğrafi temellere dayanıyor olsa da her iki örgüt de üye devletlerin güvenliğini sağlamayı ve dış tehditlere karşı caydırıcılık oluşturmayı amaçlamıştır. NATO, küresel ölçekte güvenlik üreten bir aktör olarak kurumsal kapasitesini her geçen yıl güçlendirirken, KGAÖ daha sınırlı bir coğrafyada, özellikle Rusya'nın çıkarlarını önceleyen bir güvenlik yapılanması olarak öne çıkmıştır. Ancak her iki örgütün de kendi üyeleri dahilinde meşruiyetlerini sürdürmeleri, uluslararası sistemin çok kutuplu yapısı içinde stratejik dengeyi koruma çabalarıyla doğrudan ilişkilidir.

3. Uluslararası Hukuk ve Güvenlik Ekseninde Karadeniz

Karadeniz özellikle, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve NATO arasında bölgesel bir sınır hattı işlevi görmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu, NATO'nun doğuya doğru genişlemesiyle (özellikle Bulgaristan ve Romanya'nın 2004'te NATO üyeliği) Rusya tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum Karadeniz'in güvenlik dengelerinin belirlendiği bir bölge olarak görülmesine neden olmuştur (Melvin, 2018, s. 13).

Karadeniz, yarı kapalı bir deniz olması özelliğine istaneden, açık denizlere geçişin gerçekleştiği özellikle Rusya için önemli bir bölge olarak öne çıkmıştır. Karadeniz, ekonomik gücü, enerji koridoru ve ulaşım yolları üzerindeki konumu nedeniyle bölge devletleri için oldukça önem arz etmiştir (Kain & Asal, 2023, s. 121). 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya ait Kırım Yarımadası'nı ilhak etmesi, hem uluslararası hukuk kuralları açısından olumsuz değerlendirilmiş hem de Karadeniz'deki askeri dengeleri stratejik biçimde değiştirmiştir. Bu duruma istinaden Rusya, Kırım'ı bir deniz kuvvetleri ana üssü haline getirmiştir. Bölgeye S-400 hava savunma sistemleri, seyir füzeleri ve denizaltılar konuşlandırmış; yarımadaı A2/AD (erişim ve alan engelleme) kuşağına dönüştürmüştür. Bu hamle NATO'da ciddi bir güvenlik endişesi yaratmış ve başta Romanya olmak üzere bölge ülkelerinde "Uyarlanmış İleri Mevcudiyet" (Tailored Forward Presence-TFP) politikası kapsamında kara, deniz ve hava gücünü artırmıştır. Aynı zamanda NATO, Karadeniz'e kıyısı olmayan üyelerin deniz kuvvetlerinin varlığını sınırlayan 1936 tarihli *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*'ne uymakla birlikte, Karadeniz'e kıyıdaş üyeler (Türkiye, Bulgaristan, Romanya) üzerinden bölgeye daha görünür bir askeri varlık kazandırma yoluna gitmiştir. Ancak bu güç dengesi çabası, Karadeniz'de askeri tatbikatların ve karşılıklı tacizlerin artmasına yol açmıştır. Rusya ise Kırım'ı sadece stratejik bir deniz üssü değil, aynı zamanda jeopolitik olarak belirlemiş olduğu etki alanlarının simgesi olarak görmüştür. Kırım'ın ilhakı ve ardından gelen Rusya-Ukrayna Savaşı hibrit savaş biçimlerinin (siber saldırılar, vekil güçler,

dezenformasyon, nükleer silahlar) uygulandığı, klasik devletler arası savaş ile vekâlet savaşlarının iç içe geçtiği bir bölgeye dönüşmüştür. Bu bağlamda Karadeniz, artık sadece bölgesel bir jeopolitik alan değil, aynı zamanda NATO-Rusya rekabetinin küresel bir yansıması ve Avrupa güvenliği açısından potansiyel çatışma alanı olarak görülmüştür (Melvin, 2018, ss. 13-20).

Karadeniz, sadece askeri değil, aynı zamanda enerji ve hukuk temelli rekabetin odağı haline de gelmiştir. NATO'nun enerji ve ekonomi alanlarındaki askerî stratejileri, Rusya'da jeopolitik açıdan önemli stratejik kaygılara yol açmıştır. Rusya'nın enerji üreticisi ve zengini bir ülke olması, bölgedeki gerginliklerin süreklilik arz etmesine neden olmuştur (Çetinkaya, 2024, s.471). Bu dönüşümde kırılma noktası ise, 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesidir. Bu ilhakin, BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve 1994 Budapeşte Memorandumu'na açıkça aykırı düştüğü görülmüştür. Öyle ki bu durum bölgesel istikrarı doğrudan etkileyen bir güvenlik riskini de ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın Kırım'a konuşlandığı askeri mühimmatlar ve üsler, sadece Ukrayna'nın değil, Karadeniz'e kıyıdaş tüm NATO üyelerinde güvenlik riski oluşturmuştur. Bu duruma karşın NATO ise, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde askerî yığınak yapmış ve Karadeniz'e yönelik politikaları kapsamında bölgeyi sürekli takip etmesine ve tatbikatlara yönelmesine neden olmuştur. Bu nedenle NATO, bölgesel işbirliği mekanizmaları ve Türkiye gibi kıyıdaş müttefikleri üzerinden bir güvenlik stratejisi ve politika oluşturmayı hedeflemiştir (Melvin, 2018, ss. 14-15). Bu bağlamda Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) ve Barış İçin Ortaklık (BİO), Bölgesel Silahların Kontrolü Doğrulama ve Uygulama Yardım Merkezi (RACVIAC), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) gibi işbirlikleri üzerinden oluşturulan Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler (GGAÖ), Karadeniz'in askeri ve güvenlik tehditlerini dengelemeyi amaçlamıştır. Türkiye'nin liderliğinde kurulmuş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), BLACKSEAFOR (Karadeniz Donanma İş Birliği Görev Grubu) ve Karadeniz Uyumu Harekâtı (KUH) gibi girişimler, NATO'nun bölgeye doğrudan müdahalesini sınırlamaya ve bölgesel güvenlik tehditlerini azaltmayı amaçlayan ve işbirliğini teşvik eden bir yapı oluşturmayı hedeflemiştir (Demir, 2012, s.43). Nitekim Karadeniz'de deniz güvenliği alanında kurulan ilk iş birliği girişimlerinden biri olan BLACKSEAFOR'un temel amacı; kıyıdaş ülkelerin deniz kuvvetleri arasında iş birliği ve birlikte çalışabilirliğini geliştirerek, bölgedeki dostane ilişkiler, iyi niyet ve karşılıklı anlayışın pekiştirilmesine katkı sağlamak olmuştur (Koçer, 2007, s.211). KEİ; bölgesindeki devletler arasında kalıcı ve yakın iş birliğini sağlamak amacıyla kurulmuştur. Bu ekonomik iş birliği kurucu devletlerin dünya ekonomisi ile daha ileri düzey de bütünleşmelerini sağlamaya yönelik bir adım olmuştur. KEİ bölgesi, barış, istikrar ve refah sağlanması amacıyla ekonomik iş birlikleri ile desteklenerek, uluslararası hukuki kişiliğini sağlamlaştırmıştır. Bölgesel bir ekonomik örgüt olan KEİ Şartı'nın 4.maddesine göre ticaret, kalkınma, enerji, ulaşım vb. birçok alanda iş birliğinde mutabık kalacaklarını belirtmiştir (Caşın,2020, ss.336-338). Avrasya-Atlantik coğrafyasındaki en geniş katılımlı bölgesel güvenlik örgütü olan AGİT, güvenliğe yönelik kapsamlı ve iş birliğine dayalı bir yaklaşım çerçevesinde yapılandırılmıştır. Katılımcı devletler arasında açıklık, şeffaflık ve iş birliğini teşvik eden siyasi ve askerî mekanizmaları içeren bu yaklaşım, özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından yeni bir önem kazanmıştır. Bu çerçevede AGİT, terörizmle

birlikte örgütlü suç, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi çok boyutlu güvenlik tehditleriyle mücadeleyi de faaliyet alanına dâhil etmiştir (Koçer, 2007, s. 202).

Uluslararası deniz hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde, Karadeniz’de öne çıkan en önemli husus, Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) belirlenmesi ve bu bağlamda bölgeye yönelik egemenlik güçlendirme arzusu olmuştur. Rusya ve daha önce Sovyetler Birliği, Karadeniz’i ve Türk Boğazları’nı her zaman uluslararası sulara açılan stratejik bir geçit olarak görmüştür. Bu durum, "sıcak denizlere inme" politikası kapsamında Karadeniz’in önemini daha da artırmıştır. Bir kıyı devletinin MEB ilanı için, yalnızca bu beyanı yapması yeterlidir. Bu doğrultuda, hem üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olması hem de Karadeniz’de en uzun kıyı şeridine sahip olması nedeniyle Türkiye’nin MEB ilan etme hakkı mevcuttur. Türkiye, bu hakkını kullanarak 1986 yılında Karadeniz’de MEB ilanında bulunmuştur. Buna karşılık Sovyetler Birliği 1984’te, Romanya 1986’da ve Bulgaristan ise 1987’de 200 millik MEB ilan etmişlerdir. 1978 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Karadeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması ile belirlenen sınır; Türkiye’nin 1986, Sovyetler Birliği’nin ise 1987 tarihli mektuplarıyla MEB sınırlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, söz konusu sınırın 1991 yılından itibaren Rusya, Ukrayna ve Gürcistan açısından da geçerliliğini koruduğu ve bu durumun uluslararası deniz hukukuna uygun olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye ile Bulgaristan arasında MEB yan sınırının belirlenmesine yönelik anlaşma 1997 yılında imzalanmış ve her iki devlet tarafından da onaylanmıştır. Tüm bu anlaşmaların temel önemi; ülkelerin Karadeniz’deki ekonomik ve enerji faaliyetlerini, eşitlik ilkesine dayalı ve uluslararası hukuk kurallarına uygun biçimde yürütmelerine olanak tanımasıdır. Aynı zamanda, devletlerin güvenliklerini sağlamak adına sınırlarını net biçimde belirlemeleri ve diğer tüm ülkelerin bu sınırlara saygı göstermesi büyük önem arz etmektedir (Kuran, 2022, s. 291-292).

4. Karadeniz’den Arktik’e: Enerji ve Güvenliğin Yeni Rotası

Enerji güvenliği yalnızca ekonomik bir sorun olarak değil, jeopolitik bir rekabet haline de gelmiştir. Bu duruma istinaden Rusya Karadeniz’de, Avrupa’ya doğal gaz sevkiyatında transit ülkeleri baypas etmek amacıyla Mavi Akım (Karadeniz üzerinden Türkiye’ye), TürkAkım (Karadeniz üzerinden Türkiye’ye ve oradan Avrupa’ya) gibi boru hatları geliştirmiştir. Bu projeler, yalnızca enerji arzı değil aynı zamanda Rusya’nın Avrupa Birliği üzerindeki siyasi ve ekonomik etkisini pekiştirme stratejisinin de birer uzantısı olmuştur (Doğan, 2017, ss. 19-20). Rusya, fosil yakıt kaynakları bakımından önemli ölçüde zengin bir ülkedir. Bu durum, özellikle enerji arz güvenliği bağlamında, Avrupa’nın Rusya’ya olan enerji bağımlılığı nedeniyle Karadeniz’in güvenliğini hem Avrupa Birliği politikaları hem de Rusya’nın dış politikaları açısından belirleyici bir unsur hâline getirmiştir. Post-Sovyet devletlerin, Rusya’nın etkisine karşı Avrupalı devletlerle daha yakın iş birliği kurdukları gözlemlenmiştir. Ayrıca bölgedeki silah kontrolü, deniz güvenliği ve yasadışı taşımacılığın önlenmesi gibi konular, uluslararası iş birlikleri aracılığıyla hukuki ve teknik düzenlemelere de konu olmuştur (Koçer, 2007, ss. 198-199). Karadeniz, enerji hatlarının güvenliği, bölgesel örgütlenmelerin etkinliği, büyük güçlerin askeri-siyasi stratejileri ve uluslararası hukuk çerçevesinde çok boyutlu bir rekabet ve iş birliği alanına dönüşmüştür. Bu duruma istinaden Rusya, enerji arzını Avrupa ülkeleri üzerinde nüfuz sağlamak amacıyla, fiyat artışları, kesintiler ve tedarik sorunları ile enerji kaynaklarını dış politika aracı olarak kullanmıştır. Özellikle doğal

gaz alanında Rusya'nın uyguladığı stratejik yaklaşımlar, Avrupalı devletler için, enerji güvenliğini ulusal güvenlik sorununa da dönüştürmüştür. Öyle ki NATO ve Rusya arasında bu durum bir güç mücadelesine dönüşmüştür. Rusya'nın yakın çevre politikası uyguladığı post-Sovyet ülkeleri ile NATO'nun yakınlığı Rusya için bir tehdit olarak algılanmıştır (Çetinkaya, 2024, ss. 471-472). NATO enerji güvenliği kavramını askeri ve stratejik uygulamaları ile değerlendirmiştir. Bu kapsamda, NATO tarafından Karadeniz'de, enerji arz güvenliğini sağlamak, transit güzergahların korunması, enerji altyapılarının güvenliğinin sağlanması gibi stratejik kararlar almıştır. NATO Karadeniz'den enerji geçiş güzergahları üzerinde siyasi istikrarın sağlanmasını hedeflemiş ve bu kapsamda enerji kaynaklarının kesintisiz olarak Avrupa'ya ulaşmasını amaçlamıştır (Polat, 2017, ss. 57-62). Fakat bölgede giderek artan bu gerilimler sonucunda Rusya-Ukrayna Savaşı ortaya çıkmıştır. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022 yılında Ukrayna'ya geniş çaplı saldırıları ile Avrupa'nın enerji güvenliği doğrudan etkilenmiştir. Kırım'ın Rusya tarafından kontrol edilmesi, Karadeniz'deki transit enerji hatlarının ve stratejik deniz yollarının Rusya denetimine geçmesine neden olmuştur. Tüm bu süreç içerisinde Avrupalı ülkeler, Rusya'dan enerji bağımlılıklarını azaltmak amacıyla enerji tedarikçilerini çeşitlendirmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artışı hızlandırmak istemiştir (Özcan & Şahin, 2023, ss. 35-38). Sonuç olarak Karadeniz Rusya ve NATO- AB ile hem bölgesel güvenlik açısından hem enerji kaynaklarının tedarik ve güvenliği açısından bir rekabet ortamı haline gelmiştir.

Bu duruma istinaden küresel iklim değişikliği ve Karadeniz'de artan güvenlik riskleri hem Rusya'yı hem de NATO ve AB devletlerini alternatif enerji güzergahlarına yönlendirmiştir. Bu kapsamda küresel iklim değişikliği ile Arktik bölgesinin daha erişilebilir hale gelmesi ile bölgeyi hem enerji ve enerji tedarik yolları açısından hem de ticaret yollarının çeşitlendirilmesi açısından oldukça öne çıkartmıştır. Arktik bölgesinde eriyen buzullar ile bölgedeki zengin doğal kaynakların özellikle nadir elementler ve fosil yakıtların çıkarılmasını da mümkün kılmaktadır (Aksoy, Limon & Gürdal Limon, 2024, ss. 429-432). Nitekim Rusya'nın Arktik kıyı şeridinden konumlandığı Buz Kırıcı filosu bölgede Rusya'yı oldukça güçlü bir konuma getirmiştir. Muhtemel bir savaş durumunda, Türkiye'nin Boğazları kapatması halinde, Rusya'nın Kırım'da konuşturduğu donanma Karadeniz'de işlevsiz hale gelebilecektir. Nitekim NATO, Danimarka ve Norveç'in Skagerrak Boğazı'nı kapatması halinde Rusya aynı durumu Baltık Denizi'nde de yaşayacaktır. Bu duruma istinaden, Arktik Okyanusu Rusya açısından stratejik bir öneme sahiptir; zira bu bölgedeki deniz rotaları üzerinden Atlantik Okyanusu'na doğrudan ve kesintisiz erişim mümkün hâle gelmektedir. Yine Sovyetler Birliği döneminden kalan askeri üsler yeniden yapılandırılmıştır. Avrupalı Devletler ve NATO tarafından bu durum tehdit unsuru olarak görülmüştür. NATO, bu duruma istinaden askeri varlığını ve bölgesel stratejilerini hem enerji güvenliği hem de bölgesel istikrarı sağlama hedefi doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu durumda hem Rusya hem NATO Arktik bölgesinin öneminin farkındadır (Akpınar, 2017, ss.97-98). Ayrıca bölgedeki diğer Arktik sınırı olan devletlerde faaliyetlerini geliştirmeye devam etmektedir. Nitekim deniz tabanı üzerindeki egemenlik iddiaları, özellikle kıta sahanlığı genişletme girişimleri ile Rusya, Kanada, Danimarka ve Norveç arasında jeopolitik rekabete yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), uyarınca her kıyıdaş ülkenin 200 deniz miline kadar Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etme hakkı bulunsa da bu alanların çakışması ciddi sınır ihtilaflarına sebebiyet vermektedir (Østhagen, 2019, ss. 5-6). Arktik bölgesi, NATO açısından yalnızca

jeostratejik konumu nedeniyle değil, aynı zamanda enerji kaynakları açısından taşıdığı potansiyel nedeniyle de stratejik bir önem arz etmektedir. Bölgedeki enerji rezervlerinin güvenliğinin sağlanması ve bu kaynaklara yönelik erişimin denetimi hem NATO'nun hem de Rusya'nın temel güvenlik öncelikleri arasında yer almıştır; bu durum Arktik Bölgesi'ni küresel güç rekabetinin odak noktalarından biri hâline getirmiştir (McNamara 2024).

Sonuç

Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası dönemde hem NATO hem de KGAÖ için stratejik bir rekabet alanı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte oluşan güç boşluğu, NATO'nun genişlemesi ve Rusya'nın yeniden etki alanı oluşturma çabaları bölgedeki güvenlik dengesini değiştirmiştir. NATO, özellikle Romanya ve Bulgaristan'daki askeri varlığını güçlendirmiş; Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkelerle iş birliğini artırarak Karadeniz'de caydırıcılığını artırmaya çalışmıştır. KGAÖ ise, daha çok Rusya merkezli, sınırlı etkiye sahip ve üyeler arası pragmatik çıkar ilişkilerine dayalı bir güvenlik yapısı olarak öne çıkmıştır. Jeopolitik teoriler çerçevesinde değerlendirildiğinde, Mackinder'in kara hâkimiyeti ve Mahan'ın deniz üstünlüğü yaklaşımları, günümüz NATO-Rusya rekabetini anlamada önem arz etmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, uluslararası sistem tarafından Karadeniz'deki güç dengesini bozmaya yönelik stratejik bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde Türkiye'nin rolünü daha da kritik hale getirmiştir. Türkiye, hem bir NATO üyesi olarak hem de BLACKSEAFOR ve KUH gibi inisiyatiflerle bölgesel güvenliğin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamış, NATO ve müttefik ülkeler ise, Karadeniz'e kıyıdaş üye ülkeler üzerinden bölgedeki askeri mevcudiyetini ve güvenlik stratejilerini artırmıştır.

Enerji güvenliği boyutuyla değerlendirildiğinde Karadeniz, yalnızca transit bir geçiş koridoru değil, aynı zamanda Avrupa'nın enerji arz güvenliği açısından da kritik bir alan haline gelmiştir. Rusya'nın enerji kaynaklarını siyasi bir unsur olarak kullanması, NATO ve AB'yi alternatif enerji güzergâhlarına yönlendirmiştir. Bu bağlamda Arktik Bölgesi hem enerji kaynakları hem de ticaret yolları bakımından alternatif bir güzergâh olarak dikkat çekmiştir. Arktik'teki jeopolitik rekabet ise, Karadeniz'deki güvenlik dinamikleriyle doğrudan bağlantılı olduğu ve NATO-Rusya arasında yeni bir rekabet alanı yarattığı görülmüştür. Sonuç olarak, Karadeniz hem askeri hem ekonomik hem de hukuki düzlemde çok boyutlu bir güvenlik rekabetinin merkezine yerleşmiş; NATO ve KGAÖ'nün politikaları, bölge ülkelerinin egemenlik hakları, uluslararası hukuk normları ve küresel enerji arz güvenliği ile doğrudan ilişkili hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Burcu Güçlü. 2017. «Uluslararası Hukuk Çerçevesinden Arktik Güvenliği Politikalarının Analizi: Rusya ve ABD Örneği.» *Savunma Bilimleri Dergisi* 83-118.
- Aksoy, Metin, Onur Limon, ve Elif Gürdal Limon. 2024. «Strategic Flashpoints: NATO's Containment of Russia in the Black Sea and Arctic Regions.» *Codrul Cosminului* 415-444.
- Caşın, Mesut Hakkı. 2020. «Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı.» *Uluslararası Andlaşmalar Hukuku* içinde, yazar Mesut Hakkı Caşın, 336-344. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Demir, Sertif. 2012. «Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek.» *Karadeniz Araştırmaları* 19-50.
- Doğan, Göknıl Erbaş. 2017. «Karadeniz Bölgesinde Boru Hatları Jeopolitiği.» *Karadeniz Araştırmaları* 17-31.
- Douhet, Giulio. 2019. *The Command of the Air. The USA: Air University Press.*
- Gün, Ahmet Fethi. 2022. «Deniz Hâkimiyet Teorisi Kapsamında 1783 Rusya'nın Kırım'ı İlhakı, Kırım Tatarlarının Anadolu'ya Göçleri ve Yeni Bir Toplum İnşası.» *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 183-203.
- Kain, Ebru, ve Uğur Yasin Asal. 2023. «Nato ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz'in Jeopolitiği.» *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi* 112-135.
- Koçer, Gökhan. 2007. «Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye.» *Akademik Bakış* 195-217.
- Kofman, Michael, Anya Fink, ve Jeffrey Edmonds. 2020. *Russian Strategy for Escalation Management: Evolution of Key Concepts.* Stuttgart, April .
- Kuran, Selami. 2022. «Türkiye'nin Münhasır Ekonomik Bölgesi.» *Uluslararası Deniz Hukuku* içinde, yazar Selami Kuran, 291-292. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Mackinder, H. J. 1904. «The Geographical Pivot of History.» *The Geographical Journal* 421-437.
- Mahan, Alfred Thayer. 1890. *The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783.* Boston: Little, Brown and Company.
- McNamara, Eoin Micheál. 2024. «Reinforcing resilience: NATO's role in enhanced security for critical undersea infrastructure.» *NATO Review*. 28 Ağustos. Erişildi: Nisan 17, 2025. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/08/28/reinforcing-resilience-natos-role-in-enhanced-security-for-critical-undersea-infrastructure/>.

Mearsheimer, John J. 2014. «Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin.» Council on Foreign Relations 77-89.

Melvin, Neil J. 2018. Rebuilding Collective Security in the Black Sea Region. Solna, December.

Østhagen, Andreas. 2019. The New Geopolitics of the Arctic: Russia, China and the EU . Policy Brief, Brussels: The Wilfried Martens Centre for European Studies.

Özcan, Merve Suna Özel, ve Ezgi Şahin. 2023. «Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Avrupa Birliği Enerji Politikalarına Etkisi.» Küresel Politika Çalışmaları Dergisi 27-43.

Spykman, Nicholas J. 2017. America's Strategy in World Politics The United States and the Balance of Power. The USA: Routledge, Taylor & Francis.

Şahin, Güngör. 2020. «Jeopolitiğin Boyutları.» Jeopolitik Düşünce Büyük Güçler ve Türkiye içinde, yazar M. Cem Oğultürk ve Güngör Şahin, 81-100. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

RUSSIA’S STRATEGIC RESILIENCE IN THE BLACK SEA

Elif Hatun KILIÇBEYLİ¹

ABSTRACT

In Western academic circles, the more concise form of geopolitical realism developed by liberal institutionalists and proponents of interdependence and globalization is grounded in classical geopolitical realism. Initially, with the emergence of a fully interconnected and ‘closed’ international state system, modern global geopolitics emphasized the impact of states’ geographical characteristics and relative spatial positions on international politics. This article provides a comprehensive overview of the controversial and ambiguous domain of modern geopolitics and its connection with Russia’s role in the Black Sea region and its surroundings from the 18th to the 21st century. Given the foundational significance of the Russian challenge in the early hypotheses of Mahan and Mackinder, the paper first explores the key geographical and spatial factors that influenced the expansion and development of the Russian Empire. It then examines the geopolitical, economic, and military importance of the Black Sea and surrounding areas beginning with the reign of Catherine the Great. Subsequently, the article analyzes the role of geopolitics during the Imperial, the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the Russian Federation (RF) period, considering shifts in policy orientation and the interactions between advocates of geopolitical realism and liberal internationalism. In its conclusion, the paper explores from Imperial Russia to RF resurgence of geopolitics and evaluates its theoretical developments and implications for contemporary Russian foreign policy.

Keywords: Geopolitics, Imperial Russia, USSR, Russian foreign policy, Black Sea

RUSYA’NIN KARADENİZ’DEKİ STRATEJİK DAYANIKLILIĞI²

ÖZET

Batılı akademik çevrelerde, liberal kurumsalcılar ile karşılıklı bağımlılık ve küreselleşme savunucuları tarafından geliştirilen jeopolitik realizmin daha özlü biçimi, klasik jeopolitik realizme dayanmaktadır. Başlangıçta, tamamen birbirine bağlı ve ‘kapalı’ bir uluslararası devlet sisteminin ortaya çıkışıyla birlikte, modern küresel jeopolitik, devletlerin coğrafi özelliklerinin ve göreceli mekânsal konumlarının uluslararası siyaset üzerindeki etkisini ön plana çıkarmıştır. Mahan ve Mackinder’in erken dönem hipotezlerinde Rusya’nın oluşturduğu meydan okumanın kurucu önemi göz önünde bulundurularak, bu çalışma öncelikle Rus İmparatorluğu’nun genişlemesini ve gelişimini etkileyen temel coğrafi ve mekânsal faktörleri incelemektedir. Ardından, II. Katerina dönemiyle birlikte Karadeniz ve çevresinin jeopolitik, ekonomik ve askeri açıdan taşıdığı önem değerlendirilmektedir. Devamında, İmparatorluk dönemi, Sovyetler Birliği (SB) ve Rusya Federasyonu (RF) dönemlerinde jeopolitiğin rolü,

¹ ORCID ID: 0000-0001-8263-2009, ehkilibeyli@atu.edu.tr

² Başlık, editör ekibi tarafından İngilizce başlıktan tercüme edilerek eklenmiştir.

politika yönelimlerindeki değişimler ve jeopolitik realizm ile liberal uluslararasılık savunucuları arasındaki etkileşimler çerçevesinde analiz edilmektedir. Sonuç olarak, makale, 18. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar Karadeniz bölgesi ve çevresinde Rusya'nın rolüyle bağlantılı olarak modern jeopolitiğin tartışmalı ve muğlak alanına dair kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitika, Rusya İmparatorluğu, SSCB, Rusya dış politikası, Karadeniz.

1. Introduction

Following its triumph in the First Russo-Turkish War (1768–1774), the Russian Empire expanded its territorial reach to encompass the southern Ukrainian steppes and the northern coastline of the Black Sea. This strategic consolidation continued under Empress Catherine II, who formally annexed the Crimean Peninsula after its de facto incorporation into the empire in the aftermath of the Second Russo-Turkish War (1787–1792). In the broader European context, Russia and Prussia concluded a ceasefire agreement in 1791, signaling a temporary stabilization of regional power dynamics (Abesser 2020).

In the contemporary era, characterized by heightened global interconnectivity and increasingly complex security challenges, the resilience of critical infrastructure has become a central concern for national and international security. In particular, safeguarding both surface and subsea marine infrastructure—vital for the extraction, transportation, and storage of energy resources—has emerged as a strategic imperative. The significance of these systems lies not only in their contribution to national economies but also in their role in facilitating regional and transnational connectivity (Scutaru, Ildem, Bozhilov 2024). Modern geopolitical thought has evolved considerably, shaped not only by classical realist traditions but also by more nuanced approaches within Western academic discourse. Theoretical paradigms such as liberal institutionalism and interdependence theory, while advocating cooperation and global integration, remain rooted in the foundational logic of geopolitical realism. Although the term “geopolitics” has ancient antecedents, it acquired renewed prominence in the late 19th and 20th centuries, becoming a decisive framework for understanding global power configurations and strategic interactions (Kunt-Akin 2006).

The rise of globalization has profoundly transformed traditional conceptions of the nation-state and redefined the metrics of national power. As a result, a revised understanding of geopolitics has emerged—one that takes into account not only territorial imperatives but also geo-economic flows, technological interdependence, and the symbolic dimensions of space. The post–Cold War era witnessed the consolidation of a new geopolitical order, wherein economic globalization, transnational capital, and fluid networks of trade, investment, and communication have reshaped the spatial logic of international relations (Kilicbeyli, 2015).

Within this evolving geopolitical architecture, the wider Black Sea region has shifted from a peripheral zone to a focal point of strategic interest. The term “wider Black Sea region” encompasses not only the six littoral states of the Black Sea but also the adjacent areas of the Balkans, the Caucasus, and the Caspian basin. This expanded definition

reflects the region's geostrategic function as a crossroads linking Europe and Asia, as well as Central Asia and the Middle East. It serves as a critical corridor for trade and energy transit, reinforcing its strategic salience (Kunt-Akin 2006).

The emergence of a globally integrated international system has reinforced the significance of geography and spatial positioning in global politics. In such a system, any substantial geopolitical shift tends to provoke zero-sum competition among major powers, highlighting the persistent relevance of classical geopolitical paradigms (Berryman 2012). This study investigates the multifaceted and often contentious relationship between Russia and modern geopolitics, with a primary focus on the Black Sea and its strategic hinterlands from the 18th to the 21st century. Drawing on foundational theories advanced by Alfred Thayer Mahan and Halford Mackinder, the research first explores the spatial and geographical determinants that informed the Russian Empire's expansionist trajectory. From a realist standpoint, Russia seeks to fill regional power vacuums and expand its sphere of influence—an approach that materialized notably through the 2008 intervention in Georgia and the 2014 annexation of Crimea (Mearsheimer 2001; Blank 2010). It then examines the geopolitical, economic, and military importance of the Black Sea region under Catherine the Great, before turning to the Soviet and post-Soviet periods. Particular attention is given to how geopolitical theory—especially the tension between realism and liberal internationalism—has shaped Russian foreign policy during and after the Cold War. The final section analyzes the post-Cold War resurgence of geopolitical thinking and its theoretical ramifications, offering insights into the current trajectory of Russian strategic behavior in relation to the Black Sea and its surrounding regions.

2. The Black Sea Policy from Imperial Russia to Russian Federation

2.1. The Black Sea Policy of Imperial Russia

Catherine the Great (Catherine II), who reigned as Empress of Russia from 1762 to 1796, had a deep strategic and geopolitical interest in the Black Sea region. Catherine the Great's interest in the Black Sea was driven by a combination of geopolitical, economic, and military considerations. As Empress of Russia, she had a grand vision for territorial expansion, and the Black Sea region was central to her ambitions. By securing control of the Black Sea, Catherine sought to extend Russia's borders southward, opening access to warmer seas and new trade routes, which were crucial for economic growth. Control over the region would also allow Russia to project its naval power, and Catherine worked to establish a strong Black Sea Fleet to challenge the naval dominance of the Ottoman Empire, which was the regional superpower at the time. Additionally, Catherine's desire to weaken the Ottomans, a traditional rival, was a key motivator. The Black Sea was vital in this strategy, as it allowed Russia to expand its influence into the Balkans and threaten Ottoman dominance. Furthermore, the region's economic importance—providing access to trade routes for vital exports such as grain—was another factor in her focus on the Black Sea. By annexing Crimea in 1783, Catherine II not only secured Russia's control over the northern coast of the Black Sea but also solidified her nation's position in the Mediterranean and established Russia as a major European power (Miate 2023). Her military victories over the Ottomans, particularly in the Russo-Turkish Wars, further weakened Ottoman control, paving the way for Russian dominance. Through these efforts, Catherine II left a lasting legacy, securing Russia's

position in the Black Sea and elevating the empire's standing on the global stage. Several factors contributed to her focus on this area during her reign: Catherine the Great had a grand vision for Russia's expansion and territorial dominance. She sought to extend Russia's borders southward, and the Black Sea was a key part of this ambition. The region offered not only strategic importance but also access to warmer seas, which was vital for expanding Russian trade and naval power. Her goal was to secure Russian access to the Mediterranean via the Black Sea, allowing Russia to become a more dominant power in Europe and beyond.

For Catherine II, the Black Sea was not only a geographical prize but also a key region for developing Russian naval power. Throughout her reign, Catherine II aimed to create a strong Black Sea Fleet capable of protecting Russian interests in the region and beyond. A powerful navy was essential for Russia to assert itself as a European power and to challenge the naval supremacy of the Ottoman Empire, the dominant force in the Black Sea at the time. Catherine II invested heavily in the creation of a formidable navy and established major naval bases in the region, such as the port of Sevastopol, which later became the cornerstone of Russia's Black Sea Fleet. One of Catherine's central goals was to weaken the Ottoman Empire, which controlled much of the Black Sea at the time (Miller 2019). The Ottomans were a traditional rival and a significant barrier to Russia's expansion. By gaining control over territories around the Black Sea, Catherine II sought to undermine Ottoman influence and pave the way for Russia to expand southward. The wars against the Ottoman Empire, particularly the Russo-Turkish Wars, were pivotal to Catherine's strategy, and the Black Sea played a central role in these conflicts (Ulker 2012).

Control of the Black Sea was vital for economic reasons. Catherine II sought to improve Russia's access to international trade, particularly through the Mediterranean. The Black Sea was a critical route for exporting goods like grain and timber, which were crucial to the Russian economy. By securing control over the Black Sea, Catherine II hoped to open up new markets and trade routes for Russian goods, fostering economic growth and increasing Russia's influence in international commerce.

Catherine II had a long-term interest in the Balkans and saw the Black Sea as a way to project Russian power in the region. By securing a dominant position in the Black Sea, she hoped to gain influence over the Balkan states and push Russia's imperial ambitions into Central Europe. This was part of a broader strategy to become a key player in European politics and to challenge the influence of other European powers, such as Austria and Britain. Catherine's interest in the Black Sea was also linked to her desire to create a lasting legacy for Russia. The Black Sea became symbolic of Russia's strength and its ability to compete with other European powers. By securing Russia's position in the region, Catherine hoped to solidify her own reputation as a great ruler and to elevate Russia's status on the world stage. Grigory Potemkin, a Russian statesman and military leader in the late 18th century, played a key role in shaping Russia's presence in the Black Sea region. His strategic view was primarily focused on consolidating Russian control over the Black Sea and using it as a crucial gateway to further extend Russian influence in Europe and the Middle East. Potemkin is most famously associated with the annexation of the Crimean Peninsula in 1783, a move that marked a pivotal moment in Russia's assertion of dominance over the Black Sea. His vision was to create a secure southern frontier for Russia, free from the influence of the

Ottomans and their allies. Potemkin understood the significance of naval power in controlling the Black Sea. He worked to develop Russia's Black Sea Fleet, making it a formidable force capable of projecting Russian power throughout the region. His strategic aim was to ensure that Russia had not just territorial control, but also the military means to defend and expand its interests in the Black Sea, countering the influence of the Ottoman Empire and other European powers. For Potemkin, the Black Sea was also an economic lifeline. He aimed to create new trade routes and improve access to important markets, including those in the Mediterranean. Potemkin's efforts to develop ports, such as the establishment of Odessa (now part of Ukraine), were part of a larger strategy to facilitate trade and enhance Russia's economic standing. Potemkin viewed the Black Sea as a vital area for Russia's geopolitical positioning. By controlling the Black Sea and Crimea, Russia could exert greater influence over the region, particularly in terms of balancing power against the Ottomans and other European powers. This regional control was part of his larger vision of Russia's emergence as a major European power, capable of exerting influence over both the Balkans and the Mediterranean (Yeliseyeva 2006). Cultural and Demographic Strategy is also vital for Potemkin. He engaged in social and demographic engineering in the region. He encouraged Russian settlement in Crimea and the Black Sea region to solidify Russia's territorial claim and counterbalance the local Crimean Tatar population, which was seen as a potential source of instability. Potemkin's efforts to "Russify" the region were part of his broader plan to secure Russia's control and influence.

Image 1. Historical map of the Black Sea.

https://maps.lib.utexas.edu/maps/historical/ward_1912/black_sea_crimean_war.jpg

2.2. The Black Sea Policy of USSR.

The USSR's Black Sea strategy was a cornerstone of its broader geopolitical and military posture, especially during the Cold War. The Black Sea held significant strategic importance for the USSR for political, military, and economic reasons. The USSR saw the Black Sea as a vital strategic asset—a launching pad for naval operations, a barrier against NATO, and a channel for economic and political influence. Control over the Black Sea, especially Crimea, was essential to maintaining Soviet dominance in southeastern Europe and projecting influence into the Mediterranean. The Black Sea policy of the USSR was a complex blend of military, geopolitical, and economic strategies aimed at securing the Soviet Union's southern flank, projecting power into the Mediterranean, and countering NATO influence. Below is a structured overview:

1. Geopolitical Objectives:

- a. The USSR sought to dominate the entire Black Sea region, maintaining a sphere of influence over Black Sea littoral states (Bulgaria, Romania, Georgia, Ukraine). It used both direct control (through the USSR republics) and indirect control (via Warsaw Pact allies) to secure the region.
- b. The USSR was largely a land power with limited Black Sea ports. The Black Sea was one of the few gateways to year-round naval and commercial maritime activity, especially through the Bosphorus and Dardanelles Straits into the Mediterranean Sea.
- c. With Turkish (a NATO member) controlling the Turkish Straits, the USSR emphasized securing its Black Sea perimeter to prevent NATO encroachment and to monitor U.S. naval movements in the region.

2. Military Strategy. Headquartered in Sevastopol, Crimea, the fleet was one of the USSR's most important naval forces. Its missions included: Defending southern USSR borders. Supporting Soviet presence in the Mediterranean. Deploying submarines for strategic deterrence and intelligence gathering. Major bases: Sevastopol, Odessa, Novorossiysk, Batumi, and Poti. The USSR developed advanced naval infrastructure: shipyards, radar systems, coastal defenses, and air bases for maritime aviation. Surveillance and Deterrence. Black Sea military infrastructure allowed the Soviets to track NATO activities, especially U.S. Sixth Fleet movements in the Eastern Mediterranean. Missile bases and early-warning systems were placed along the coast to deter Western intervention.

The Black Sea was crucial for exporting Soviet grain, oil, and minerals. Ports like Odessa and Novorossiysk played key roles in Soviet economic interaction with the outside world. Pipelines and shipping routes across the Black Sea facilitated the movement of oil and gas from the Caucasus and Central Asia to Europe and beyond. The USSR strongly supported the Montreux Convention, in 1936 which limited the passage of non-Black Sea states' warships through the Turkish Straits. This policy restricted NATO naval operations in the Black Sea, giving the USSR a crucial advantage. Through the Warsaw Pact, the USSR coordinated military policies with Romania and Bulgaria to maintain a unified front in the Black Sea. It also promoted Communist regimes in bordering regions (e.g., efforts in Türkiye and Greece during the

early Cold War). It offered access to the Mediterranean via the Bosphorus and Dardanelles Straits, which were controlled by Türkiye (a NATO member), making control of the Black Sea even more critical to the Soviets. There's only one way in and out of the Black Sea. Russia regularly sends its ships and submarines in and out of the sea, surging forces there or sending its Black Sea Fleet into the Mediterranean Sea for local operations (Eckstein, Ozberk 2022).

The USSR saw the Black Sea as a strategic buffer protecting its southern flank. Countries bordering the Black Sea (like Bulgaria and Romania) were within the Soviet sphere of influence, further strengthening the USSR's hold on the region. The Black Sea Fleet was one of the USSR's four main naval fleets. The fleet's headquarters in Sevastopol, Crimea gave it a year-round, ice-free port for projecting naval power into the Mediterranean, and indirectly into the Atlantic. Black Sea Fleet is a critical tool for deterrence, power projection, and defense. Carried surface ships, submarines (including nuclear ones), and naval aviation units. Russia begins negotiations to retain strategic military presence in Sevastopol and the Black Sea. The USSR deployed missile and air bases around the Black Sea coast to secure control and respond rapidly to any NATO moves in the region. Electronic surveillance and radar stations were stationed along the coast.

The Black Sea connected the USSR to markets and allies in the Balkans, the Middle East, and beyond. Major ports (e.g., Odessa, Novorossiysk, Batumi) supported grain exports, oil transport, and naval logistics. Oil and natural gas pipelines and port infrastructure made the Black Sea region vital for energy distribution (Kumar 2016). The USSR used its naval presence to bolster friendly regimes and intimidate adversaries. Through the Warsaw Pact, it ensured control over Black Sea neighbors like Bulgaria and Romania. Montreux Convention (1936) as a treaty gave Türkiye control over the straits but limited the presence of outside (non-Black Sea) navies (Kınikoğlu 2001). It worked in the USSR's favor by preventing the permanent deployment of large NATO naval forces into the Black Sea.

2.3. The Black Sea Policy of RF: Strategic Continuity and Post-Cold War Adaptation

The RF's approach to the Black Sea region represents both a continuation and, in many respects, an intensification of the strategic imperatives pursued by the USSR—recalibrated to align with the geopolitical realities of the post-Cold War international order (Yalçınkaya & Tuğlu 2020). Russia conceptualizes the Black Sea as a vital sphere of influence, indispensable for national defense, regional power projection, and economic integration—particularly in the context of NATO enlargement and persistent instability along its periphery. The region also plays a pivotal role in the energy security landscape, serving as a critical corridor for the transit of natural gas from both Russian and Central Asian sources to European markets. Currently, nearly all westward pipeline infrastructure originating in Central Asia transits through Russian territory (Akin-Kurt 2006). The primary considerations guiding Russia's formulation of its Black Sea policy can be outlined as follows:

a. Naval Superiority and Force Projection. Russia seeks to maintain uncontested naval dominance in the Black Sea to secure its southern flank and extend operational

reach into adjacent strategic theaters, including the Mediterranean and the Middle East. Central to this objective is the preservation and modernization of the Black Sea Fleet, headquartered in the historically significant port city of Sevastopol, Crimea.

b. Consolidation of Control Over Crimea. The 2014 annexation of Crimea was a watershed moment that reaffirmed Russia's strategic entrenchment in the Black Sea. This maneuver was both a geostrategic imperative and a response to Ukraine's westward alignment toward NATO and the European Union. Crimea remains essential for operationalizing Russian military and maritime dominance in the region.

c. Counterbalancing NATO Influence. Russia perceives NATO's expanding footprint in the Black Sea—especially through security partnerships with Ukraine, Georgia, and Romania—as a direct threat to its regional hegemony. Since 2014, the Russian Federation has significantly modernized its military capabilities in the Black Sea. The frequency and complexity of naval exercises—often incorporating amphibious maneuvers and simulated blockades—have markedly increased. From a realist standpoint, Russia seeks to fill regional power vacuums and expand its sphere of influence—an approach that materialized notably through the 2008 intervention in Georgia and the 2014 annexation of Crimea (Mearsheimer 2001; Blank 2010). Crimea has been transformed into a fortified military enclave, equipped with radar systems, long-range missile platforms, and multilayered air defenses, all integrated under the Southern Military District. Energy leverage and economic coercion further augment its strategic toolkit. However, domestic political and economic constraints continue to limit Russia's ability to project sustained power beyond its immediate neighborhood. Earlier aspirations of Western integration moderated perceptions of Russia as a security threat—an assumption now decisively overturned. The re-election of Vladimir Putin in 2012 and the subsequent deterioration of relations with the West—particularly over the Ukraine crisis—have ushered in a more assertive and multifaceted Russian foreign policy. The Kremlin now employs a diverse range of instruments—diplomatic, military, intelligence, economic, religious, cultural, and cyber—in pursuit of influence across Europe, the Middle East, Asia, Latin America, and Africa (Stronski & Himes 2019). Russia seeks to exploit fissures within NATO and exerts pressure on key regional actors such as Türkiye, Bulgaria, and Romania through a combination of energy dependency, targeted diplomacy, and influence operations. Furthermore, Russia continues to back separatist regions such as Abkhazia (Georgia) and Donetsk/Luhansk (Ukraine), aiming to destabilize pro-Western governments and institutionalize persistent instability (Gachechiladze 2002).

The Black Sea constitutes a strategic conduit for Russian exports of hydrocarbons and grain. Ports such as Novorossiysk and Taman are central to bypassing Ukrainian transit routes and sustaining economic influence. Russia seeks to assert control over offshore hydrocarbon reserves, particularly in contested maritime zones near Crimea, thereby challenging Ukraine's economic zone and expanding its energy portfolio. Infrastructure projects such as TurkStream exemplify Moscow's efforts to reconfigure energy transit routes, circumvent Ukrainian territory, and deepen the energy dependence of European states on Russian supplies (WEO 2022). According to neo-Eurasian sociologist Alexander Dugin, Russia must position itself as a Eurasian power on a global scale and assume a civilizational leadership role in opposition to the Atlanticist world order (Dugin 1997). Dugin advocates for resistance against the liberal, globalist, and

maritime-based world order represented by the United States and the West, favoring instead a land-based geopolitical orientation led by Russia. This stance is grounded in the classical geopolitical dichotomy between land power and sea power, as formulated by Mackinder (Mackinder 1904). He argues that Russia should form a multipolar, anti-Western geopolitical bloc through cooperation with non-Western powers such as China and Iran. Since assuming office in 2000, Vladimir Putin has also pursued a neo-realist foreign policy that prioritizes uncompromising federal interests within the region (Kaplan 2012). The war of Ukraine in 2022 has significantly militarized the Black Sea theater. Russia has employed naval blockades and precision missile strikes from maritime platforms to pressure Ukraine and constrain Western support.

Conclusion

Classical geopolitical realism asserts that the primary objective of states in international relations is the pursuit of power and security; this perspective is clearly reflected in Russia's Black Sea policy in the 21st century. The Black Sea holds critical importance for Russia not only in terms of economic and energy transportation but also in terms of military and strategic superiority. These actions can be interpreted as part of a broader strategy to secure Russia's maritime power and access to warm waters. Thus, within the framework of classical realism, key concepts such as balance of power, national interest, and regional dominance play a decisive role in shaping Russia's Black Sea policy.

From the neo-Eurasian perspective, Russia is not merely a nation-state but the heart of Eurasian civilization. In this context, Russia is seen as a unique cultural, historical, and political power that integrates both European and Asian elements. As Kaplan mentioned that since taking office in 2000, V. Putin has adopted a neo-realist foreign policy framework characterized by the unwavering prioritization of Russia's federal interests within its regional sphere of influence. Three hundred years ago, for the Russian Empire, the Black Sea was primarily associated with military conquests and the exploration of new sea routes—a theory of maritime dominance. However, today, Russian expansionism has shifted, with the Black Sea becoming, more than ever, a crucial internal sea for Russia, serving both economic and strategic objectives. The goals and purposes that the Black Sea brought to Russia in the past are now more vital, making this geographical area even more important for Russia due to contemporary and life-critical reasons.

Russia has maintained a presence along the Black Sea coast for nearly 300 years, witnessing and undergoing various political transformations during this period. What was once important to Russia three centuries ago, the Black Sea, has become even more vital today. The significance of this region has continuously grown and strengthened over time. The USSR's Black Sea policy was crucial to the USSR's global strategy. Its objectives were as follows as to secure Soviet dominance in the region, to project power beyond the Black Sea into the Mediterranean and the Middle East, to limit Western influence through naval and diplomatic restrictions.

Both the Empress of Russia, USSR and the RF have regarded the Black Sea as an indispensable geopolitical space—militarily, economically, and strategically. The enduring centrality of Sevastopol and Crimea attests to this continuity. However, the RF operates within a fundamentally altered international context: a post-Soviet, multipolar

system devoid of ideological alliances such as the Warsaw Pact. As a result, Russia increasingly relies on coercive instruments—military force, disinformation, and energy dependence—to advance its objectives. While the USSR prioritized deterrence and the establishment of buffer zones, contemporary Russia adopts a more assertive and uncompromising policy in the Black Sea region, actively addressing perceived threats and risks through direct strategic engagement.

The RF's Black Sea policy revolves around military dominance, energy security, regional influence, and strategic deterrence. The annexation of Crimea and the ongoing war in Ukraine have transformed the region into a key battleground in Russia's confrontation with the West. Russia's approach to the Black Sea and Crimea represents a central component of its broader geopolitical strategy, marked by assertiveness and critical significance. This policy integrates military control, economic interests, national security concerns, and historical narratives to legitimize its actions and ensure dominance in this strategically crucial region. In essence, Russia's stance on the Black Sea and Crimea extends beyond mere regional considerations, reflecting global ambitions. It embodies: a strategic pursuit of superpower status, a countermeasure against NATO, and a means to secure both economic and military advantages. This policy laid the groundwork for Russia's continued strategic interest in the region after 1991—particularly in its efforts to retain influence over Crimea and maintain naval superiority in the post-Soviet era.

The Black Sea is both a promising source of energy resources and a vital transport and connectivity corridor, making it an essential strategic area. The Black Sea Fleet is one of the RF's (and previously the USSR's) major naval forces, operating in both the Black Sea and the Mediterranean. As one of Russia's four major naval fleets, it plays a crucial role in regional security, power projection, and strategic deterrence. The Black Sea region serves as a significant transit corridor linking Europe, Asia, and the Middle East. This connectivity is expressed through the development potential of transport routes, data transmission, energy projects for the transmission of electricity, oil, gas, and clean and renewable energy resources.

Although the system of governance and prevailing ideology in the northern Black Sea region has changed over time, its strategic importance has steadily increased, rendering it an indispensable area for Russia. For three centuries, Russia's commitment to and resilience in maintaining its presence in the Black Sea has remained steadfast.

REFERENCES

Books:

Abesser, M. "A Window to the South: The Russian Empire, the Black Sea, and Beyond." *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 21, no. 4 (2020).

Dugin, Aleksandr. *Osnovy Geopolitiki: Geopoliticheskoe Budushchee Rossii* [The Foundations of Geopolitics: The Geopolitical Future of Russia]. Moscow: Arktogetia, 1997.

Gachechiladze, R. "Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players." *Geopolitics* 7, no. 1 (Summer 2002): 113.

Kaplan, Robert D. *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. New York: Random House, 2012.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company, 2001.

Yalçınkaya, A., and D. Tuğlu. *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*. Ankara: Astana Yayınları, 2020.

Yelisseyeva, O. *Geopolitichesky Proyekt G.A. Potemkina*. Moscow, Russia, 2006.

Journal Articles:

Berryman, J. "Geopolitics and Russian Foreign Policy." *International Politics* 49, no. 4 (July 2012): 431–448. <https://doi.org/10.1057/ip.2012.15>.

Blank, Stephen. "Russia's Geostrategic Interests in the Black Sea and Beyond." *Journal of Slavic Military Studies* 23, no. 4 (2010): 535–553.

Kınıkoğlu, Suat. "Türk - Rus İlişkileri: Kasyanov ziyaretinin anatomisi". *Avrasya Dosyası, Rusya Özel*, 2001, Cilt: 6, Say: 4. <https://21yyte.org/assets/uploads/files/155-164%20suat.PDF>

Kumar, J. "Russia's Foreign Policy: An Overview of 25 Years of Transition." *International Studies* 53, no. 3-4 (July 2016): 187–210. <https://doi.org/10.1177/0020881717745961>.

Mackinder, H. J. "The Geographical Pivot of History." *The Geographical Journal* 23, no. 4 (1904): 421–437.

Stronski, P., and A. Himes. "Russian Foreign Policy Under Putin." *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. <https://www.jstor.com/stable/resrep20988.5>.

Ulker, E. "Empires and Nation Building: Russification and Turkification Compared." *International Politics* (2012): 15. <https://doi.org/10.1057/ip.2012.15>.

Websites:

Akın-Kurt, E. "The New Geopolitical Order in the BSEC Region." Ministry of Foreign Affairs of Turkey. Last modified 2006. <https://www.mfa.gov.tr/the-new-geopolitical-order-in-the-bsec-region-.tr.mfa>.

Eckstein, M., and T. Ozberk. "What Makes the Black Sea So Strategically Important?" Defence News, February 25, 2022. <https://www.defensenews.com/naval/2022/02/25/what-makes-the-black-sea-so-strategically-important/>.

Miate, L. "Catherine the Great." Translated by N. Karaben. World History Encyclopedia. 2023. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-22174/buyuk-katerina/>.

Miller, J. "Imperial Russian Black Sea Atlas at the AGSL Part II." AGS Library Blog. Last modified August 22, 2019. <https://agslibraryblog.wordpress.com/2019/08/22/imperial-russian-black-sea-atlas-at-the-agsl-part-ii/>.

World Energy Outlook. "World Energy Outlook 2022." International Energy Agency. 2022. <http://www.worldenergyoutlook.org/summaries2022/English.pdf>.

Conference Proceedings:

Kilicbeyli, E. H. "The Russian Influence in the Black Sea." In 4th Blue Black Sea International Congress: Local and International Perspectives for Conflict Resolution, Cooperation and Democratization, 25–26 November 2013. Marmara University, Istanbul.

Reports:

Scutaru, G., T. Ildem, and Y. Bozhilov. The Strategic Importance of the Black Sea: Regional Cooperation for Energy and Defense. București: Center for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM), Sofia Security Forum, 2024.

YENİ AVRASYACILIK BAĞLAMINDA UKRAYNA KRİZİ

Ümit Yaşar SÖNMEZ¹

ÖZET

Yeni Avrasyacılık, Rusya'nın Sovyet sonrasında yaşadığı çok yönlü krizlerden bir çıkış yolu arayışıdır. Rusya'nın yaşadığı tarihsel doğu-batı ikileminde tutarlı bir yön bulma çabasıdır. Yeni Avrasyacılık bu çabanın bir sonucu olarak Rusya'nın mekan ile ilişkisini yeniden tanımlamış ve tatminkar bir gelecek vizyonu çizerek Rusya'ya özgü bir jeopolitik kuram oluşturmuştur. Çalışmada Ukrayna krizi ve genel anlamda Putin döneminde Rusya'nın yakın çevresinde ortaya koyduğu revizyonist politikaların Yeni Avrasyacılık ve Dugin'in tezleri ile ilişkisi sorgulanmıştır. Rusya'nın dış politikasında yaşanan dönüşümün Rus karar alıcılar tarafından jeopolitik söylemlerle desteklenmesi bu ilişkinin varlığını kuvvetlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Avrasyacılık, Dugin, Rusya, Ukrayna, Jeopolitika

THE UKRAINE CRISIS IN THE CONTEXT OF NEW EURASIANISM²

ABSTRACT

New Eurasianism is a search for a way out of the multifaceted crises that Russia has experienced after the Soviet era. It is an effort to find a consistent direction in the historical East-West dilemma that Russia has experienced. As a result of this effort, New Eurasianism has redefined Russia's relationship with space and created a geopolitical theory specific to Russia by drawing a satisfactory vision of the future. In this study, the relationship between the Ukraine crisis and the revisionist policies that Russia has put forward in its near abroad during the Putin era in general, and New Eurasianism especially Dugin's theses have been questioned. The fact that the transformation in Russia's foreign policy is supported by geopolitical discourses by Russian decision-makers strengthens the existence of this relationship.

Keywords: New Eurasianism, Dugin, Russia, Ukraine, Geopolitics

1. Giriş

Çalışmanın amacı Ukrayna Krizinin Yeni Avrasyacı yaklaşımla ilişkisini ortaya koymaktır. Yeni Avrasyacı doktrinin, özellikle Aleksandr Dugin'in Ukrayna ve Kırım'la ilgili görüşlerini ortaya koyarak Ukrayna krizini Yeni Avrasyacılık bağlamında ele almaktır. Bu kapsamda söylem analizi yapılarak Rus dış politikasında yaşanan dönüşümün teorik ve felsefi arka planı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

¹ ORCID ID: 0000-0002-8381-5103, uysonmez@gmail.com

² The title was added by the editorial team by translating it from the Turkish title.

Yeni Avrasyacılık, Rusya’da 1990’lı yılların ortalarından itibaren askeri ve siyasi çevrelerde etkinlik kazanan bir siyasi akım olarak karşımıza çıkmaktadır. İsim itibariyle Klasik Avrasyacılığa atıfta bulunmaktadır. Özellikle Rusya’nın Doğu-Batı zorlamasına karşı çıkması ve bir üçüncü yolu telkin etmesiyle Klasik Avrasyacılıkla temel noktalarda benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak Yeni Avrasyacılık, özellikle Sovyet sonrası Rusya’nın yaşadığı kırılmalara, küresel ve bölgesel anlamdaki siyasi irtifa kaybı karşısında Rus siyasi gururunu tatmin eden ve yeni bir siyasi vizyon inşa eden yaklaşımıyla entelektüel ve akademik çevrelerde de ilgi uyandırmıştır.

Yeni Avrasyacılık, isminden de anlaşılacağı üzere jeopolitik bir kuramdır. Jeopolitikadan ilham alır. Bu yüzden Rusya’nın coğrafyasına özel bir anlam yükler, coğrafya üzerinden bir Rusya gelecek vizyonu oluşturur. Çalışmada Yeni Avrasyacılık bu akımın önde gelen teorisini Aleksandr Dugin’in fikirleri bağlamında analiz edilmiştir. Yeni Avrasyacılığın en detaylı şekilde çerçevesini çizen ve bu akımın teorik ve akademik olarak yeniden canlanmasında başrol oynayan Dugin, görüşlerini özellikle Halford Mackinder ve Nicholas Spykman’ın kara hakimiyeti teorilerinin kavramları üzerine inşa etmiştir.

2. Yeni Avrasyacılığın İlham Aldığı Temel Jeopolitik Kuramlar

Coğrafya ve politika kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşturulan jeopolitika terimi, ilk kez 1899 yılında bir siyaset bilimi profesörü olan İsveçli Rudolf Kjellen tarafından ortaya atılmıştır. Kjellen bu terimi, realist anlayışın bir tezahürü olarak devletlerin uluslararası politikadaki yerinin belirlenmesinde toprak ve kaynakların rolüne özellikle vurgu yapmak için kullanmıştır. Devletlerin genellikle fark edilmeyen, küresel fiziksel coğrafyanın “gerçeklerine” (kıtaların ve okyanusların yerleşimi, devletlerin ve imparatorlukların deniz ve kara güçlerine bölünmesi gibi) dikkat çekerek ülkelerin coğrafi boyutlarını ve dünya siyasetindeki konumlarını araştırmayı amaçlamıştır³ ve bir süre sonra küresel güç mücadelelerinin etkisiyle emperyal güçlerin entelektüel meşruiyet ve strateji belirleme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Jeopolitikanın bir diğer öncülü Alman coğrafya profesörü Fredrick Ratzel’e göre de devlet, mücadele ve belirsizlikle karakterize edilen bir dünyada var olan bir süper organizma olarak kavramsallaştırılmalıydı. Bu yönüyle Darwin’in evrim anlayışından ilham alan Ratzel, devleti doğal çevrede kök salmış ve doğal çevre tarafından şekillendirilmiş jeopolitik bir güç olarak tanımlıyor ve hayatta kalmak için güçlü olmak zorunda olduğunu ve güçsüzlerin coğrafyalarına doğru yayılmanın da bir doğa yasası gibi zaruri olduğunu iddia ediyordu. Bir devlet ancak bu şekilde kendisine bir “yaşam alanı” oluşturabilirdi ve bu yaşam alanında hayatta kalmak için sürekli bir toprak ve kaynak arayışı içinde olunması gerekiyordu. Dolayısıyla yaşam alanı jeopolitiğin değişmez bir yasasıydı ve yeryüzündeki yaşamın hakikatini temsil ediyordu. Alman coğrafyacının yaşam alanına yönelik yasa hükmündeki önermesi Alman askeri ve siyasi çevrelerinde dikkatle takip edilmiş ve nihayetinde Nazi yayılmacılığının felsefi temellerini oluşturmuş, Hitler’in küresel hakimiyet planlarına motivasyon kaynağı olmuştur (Dodds 2007: 24-30).

Önemli bir jeopolitikacı olan Mackinder, aralarında kara bağlantısı olan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını “dünya adası” olarak tanımlarken, Amerika, Avustralya ve Antarktika

³ Örneğin bir devletin ekvatorun kuzeyinde veya güneyinde yer alması, o devletin politik önemini, uluslararası ilişkilerinin doğasını ve dış politikasının sorunlarını belirlemede büyük rol oynayacaktır (Spykman 1938/a: 41).

kara coğrafyalarını bu dünya adasının uyduları olarak tarif eder. Bu dönemde özellikle bir deniz gücü olan İngiliz küresel hakimiyetinin devamı için ortaya çıkardığı kara hakimiyeti teorisinde yukarıdaki hiyerarşik yapıya uygun olarak üç coğrafik alana özel bir jeopolitik misyon yükler. Bunlardan ilki kendisine ait aşağıdaki haritada da görüldüğü üzere Mackinder'in literatüre kazandırdığı kalpgah (heartland-pivot bölge), yani Doğu Avrupa ve Orta Asya'yı kapsayan coğrafi alandır. İkincisi de bu coğrafyayı doğu-batı ekseninde güneyden çevreyelen biri iç, biri dış olmak üzere iki adet kenar-kuşak (rimland) hattıdır. İç kenar kuşak hattı yani Çin, Hindistan, İran, Türkiye, Doğu Balkanlar, Avusturya ve Almanya ülkelerinden geçerken dış kuşak hattı ise yine doğu-batı istikametinde Japonya, Avusturalya, Afrika, Amerika ve İngiltere'den oluşmaktadır. Mackinder bu coğrafi tanımlamalardan sonra teorisinin denklemini şu şekilde kurar: "Kalpgahı kontrol eden ülke iç kenar kuşağı da kontrol altına alırsa dünya adasına hakim olur, dünya adasını kontrol eden de tüm dünyaya hükmeder". Böyle bir nüfuz alanına ulaşmaması için Mackinder'e göre heartlandı elinde tutan ülkenin etrafındaki iç kuşak mümkün olduğunca Ukrayna, Belarus, Macaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi küçük devletlerle çevrelenerek tampon bölge hattının kalınlaştırılması ve bu hattın gerisinde kalması sağlanmalıdır (Mackinder 1904: 436-437).

Şekil 1. DOĞAL GÜÇ MERKEZLERİ HARİTASI

Kaynak: Mackinder 1904: 435

Spykman ise Mackinder'in kara hakimiyet teorisindeki bazı kavramlarda hiyerarşik bir dönüşüme giderek merkez eksenin kalpgah değil, daha kapsamlı kaynak ve imkanlara sahip olan kenar kuşak olduğunu iddia etmiş ve Avrupa, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'i kontrol eden gücün tüm dünyaya hâkim olacağı iddiasında bulunmuştur. İki teorideki temel fark Mackinder'de kontrol yönü kalpgahdan kenar

kuşağa (heartland-rimland), yani merkezden kenara doğru iken, Spykman'de ise kenardan merkeze (rimland-heartland) doğrudur (Spykman 2020: 94-96).

Jeopolitikanın doğası gereği ülkelerin karar alıcılarını etkileyerek dış politikada belirleyici bir unsur haline gelmesi şaşırtıcı olmasa gerektir. Çünkü jeopolitikacılar ülkenin geleceğine projeksiyon tuttukları için yaptıkları önermelerin bir beka sorunu haline gelmesi söz konusu olmuştur ve bu durum dış politikayı jeopolitikanın öngörülleri doğrultusunda harekete geçirmeye zorlamıştır. Spykman'ın ifadesiyle de kendi hakimiyetini genişletmeye çalışan her ülke başkasının direnciyle karşılaşacak ve daha güçlü olanın hayatta kalacağı bu döngü çatışmaları ve sürtüşmeleri zorunlu hale getirecektir. Özellikle Rusya gibi geniş bir coğrafyaya hakim olan güçlerin bu coğrafyayı muhafaza etmek gibi öncelikleri ve gerilimleri bulunmaktadır (Spykman 1938/a: 29-30). Diğer yandan bir ülkenin dış politikasında o ülkenin coğrafi özelliklerinin hesaba katılması da coğrafya-dış politika ilişkisini zorunlu kılan bir husustur. Coğrafya değiştirilemeyen bir olgudur ve var olan coğrafyadan kaçınılamaz. Büyüklük, şekil, konum, topografya ve iklim, Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay ne kadar yetenekli ve donanımlı olursa olsun, kaçışın mümkün olmadığı koşulları ortaya koymak durumundadır. Dolayısıyla dış politika ve silahlı kuvvetler, bu gerçekliğe uygun olarak stratejilerini belirlemek zorundadırlar (Spykman 1938/b: 236).

3. Dugin, Jeopolitika ve Yeni Avrasyacılık

Dugin, tüm jeopolitikacılar gibi bir ülke için en önemli güç bileşeninin sahip olduğu coğrafya ve konumu olduğuna inanmaktadır. Onun ifadesiyle, “Jeopolitiğin en temel önermelerinden birisi, bir devletin jeopolitik durumunun, yani devletin mekanla ilişkisinin siyasal yapısından daha önemli olmasıdır”. Öyle ki Rus kimliğinin bile belirleyicisi Rus tarihsel mekanıdır (Dugin 2010: 34). Bu şekilde jeopolitiği kutsallaştıran Dugin, Mackinder ve Spykman'ın kavramsallaştırdığı kalpgah kavramının bugünkü Rusya topraklarını tanımladığına vurgu yapar. Yeni Avrasyacılığı tanımladığı geniş hacimli “Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım” adlı kitabının ilk konu başlığı da bu yüzden Heartland başlığını taşır. Burada Mackinder'in “Tarihin Coğrafi Eksen” kavramının tam karşılığının Rusya olduğunu iddia eder. Ona göre Rusya ne doğu ne de Batı, veya ne Asya, ne Avrupa, kendisine özgü medeniyet tasavvuruyla özgündür, jeopolitik konumuyla benzersizdir ve onu tanımlayan coğrafi kavram yeni bir üçüncü alternatif, yani Avrasya olmalıdır (Dugin 2010: 3,4). Dugin, Rusya'nın yüksek menfaatinin, gelecek vizyonunun ancak ve ancak bu özgünlüğünü muhafaza etmekle mümkün olacağını savunmaktadır. Adeta bu bir beka sorunudur. Bu durumu Dugin şu şekilde ifade eder (Dugin 2010: 5):

“Hem Doğu'nun hem de Batı'nın kültürel reddi, Rusya'nın bağımsızlığı için tarihi bir zarurettir”.

Yine “Dünya Adası”ndaki entegrasyonun halen imparatorluk özellikleri taşıyan ancak bunun farkında olmayan Rusya dışındaki bir ülke tarafından sağlanmasının mümkün olmayacağını vurgular. Çünkü onun ifadesiyle “Rusya, bağımsızlığı ve egemenliği tüm kıtanınki ile özdeş olan bağımsız teritoryal bir yapıdır. Bu diğer Avrasya ülkeleri için söylenemez”. Dugin'e göre onlar ancak rimland'de konumlandırılabilir. Dolayısıyla rimland kavramı da kitabın ikinci konu başlığı olarak en fazla üzerinde durulan ve jeopolitik konumlamaya sahip olan kavramdır (Dugin 2010: 6, 7).

Yeni Avrasyacılığın temel varsayımları jeopolitik kuramlar üzerine inşa edilse de dayandığı felsefi zeminin Batı evrenselciliğine karşı özgün bir medeniyet tasavvuru olduğu söylenebilir. Medeniyet kavramı bu yüzden Dugin'in kavramsallaştırmada önemli bir yer tutar. Ona göre “medeniyet” gerçek bir şifa kaynağı ve dünyada tam teşekküllü bir alternatif projenin örgütlenmesi için temel bir ontolojik zemin oluşturmaktadır. Bu kavram öncülüğünde, hükümet, kamu, sosyal ve politik güçler tek bir sistemde uyumlu bir şekilde bir araya getirmek için bir temel oluşturmak mümkün olabilecektir. Aynı zamanda farklı kültürlerin aynı medeniyetin temsilleri olarak yaşayabilmelerine, Huntington'un tezinin aksine çatışmalardan ve rekabetten uzak bir şekilde ittifak etmelerine imkan verecek, küreselleşme dayatmasını reddederek çok kutuplu dünya tasavvuruna hizmet edecektir (Dugin 2012: 154-155). Bu bağlamda Dugin'in ifadesiyle yeni Avrasyacılık, felsefi olarak Batı modernitesinin ve liberal anlayışının kaçınılmaz olmadığı fikri üzerine inşa edilmiştir. Böylece Yeni Avrasyacılık, 1980'li yıllarının sonlarında Rusya'da ortaya çıkmış ve eski Avrasyacıların Avrasya merkezli önermelerinin temel noktalarını tamamen kavramış ancak aynı zamanda gelenekselcilik, jeopolitik, yapısalcılık, Heidegger'in temel-ontolojisi, sosyoloji ve antropolojinin kullanımını da eklemiştir. Böylece ilk Avrasyacılar tarafından ortaya atılan ve doğal olarak XX. yüzyıl boyunca eş zamanlı olarak gelişen okulların ve yazarların bilimsel çalışmalarının sonuçlarını da içeren geniş yelpazedeki fikir, anlayış ve sezgilerin yeniden canlandırılmasıyla Rus fikir hayatına nüfuz etmiştir (Dugin 2012: 136-138).

Dugin'e göre Rusya'nın bu küresel pozisyonuna en büyük muhalif Atlantik ötesi Batı, yani ABD'dir. Dugin'in Yeni Avrasyacılığının baştan sona bu muhaliflik üzerine, Atlantik-Avrasya karşıtlığı üzerine kurguladığı söylenebilir⁴. Öyle ki bu mücadelede rimland, yani kenar kuşak veya kendi ifadesiyle deniz ve okyanusa, Atlantiğe atıfta bulunan kıyısal alanlarda Rusya'nın nüfuzunu tehdit edecek Atlantik işbirliği veya paktına müsaade edilmemeli, mümkünse bu işbirliği ve paktın Rusya önderliğinde yapılması sağlanmalı veya bu mümkün değilse de bu ülkelerin tarafsızlığı temin edilmelidir. Bu bağlamda rimland Dugin'in jeopolitik kuramında Spykman'i aratmayacak şekilde en stratejik hususlardan biridir. Burada bu hususun Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın izlediği “yakın çevre” politikasının da temel gerekçelerini açığa çıkardığını söylemeliyiz. 1992 yılında Yeltsin döneminde kabul edilen “yakın çevre” doktrini Rus dış politikasının en önemli önceliklerinden biri haline gelmiş ve yayınlanan tüm dış politika doktrinlerinde yer almıştır. Putin'in 2000 yılında cumhurbaşkanı olmasıyla yakın çevre politikasının en önemli söylemi “Rusya dışındaki Rusların çıkarlarını muhafaza etmek” olmuş ve gerektiğinde askeri müdahaleden kaçınılmayacağı ilan edilmiştir. Bu anlamda Dugin'in Avrasyacı jeopolitik söylemleri ile Rus dış politikasının öncelikleri ve nihayetinde yakın çevre politikasının söylemden pratiğe

⁴ Batı karşıtlığı, Rusya'nın küresel rolü ve ulusal kimliğinin en önemli bileşenlerinden biridir. Şüphesiz bu durum Batı'nın tutumundan da kaynaklanmaktadır. Avrupalılara göre Rusya, Batı'nın yaşadığı aydınlanma sürecinin dışında kalmış, Roma-German hukuk nizamına hiçbir zaman dahil olmamış ve din anlayışı itibarıyla de Bizans'ın devamı iddiasıyla Ortodoks itikadını benimseyerek manevi olarak da Avrupa'dan farklı bir yol izlemiştir. Ancak diğer tüm Batı dışı toplumlarda olduğu gibi Rus modernleşmesi de Batılılaşma çabalarıyla gerçekleşmiştir. Rusya'nın Avrupa'dan geri kalmasına çare olarak Batılılaşma politikaları Rus tarihin zaman zaman öne çıkan bir temayül olmuştur. Saint Petersburg şehri bu politikaların en önemli eseri olarak göze çarpmaktadır. Avrasyacılık ise Rusya'nın kendine has tarihsel hususiyetlerini öne çıkararak şiddetli bir Batı karşıtlığı üzerine inşa edilerek özgün bir medeniyet tasavvuru girişimidir (Kaya 2010: 47-62).

geçtiği biçimiyle Kırım'ın işgali arasında teori-siyaset-pratik bağlantısı dikkat çekmektedir.

4. Rusya'nın Jeopolitik İhtiyacı: Yine ve Yeniden İmparatorluk

Dugin'e göre az önce bahsedilen gelecek vizyonu ancak ve ancak yeni bir "Avrasya İmparatorluğu" ile siyasi olarak hayat bulabilir. Bu imparatorluk projesinin başarıya ulaşması için yakın çevre mutlaka Rusya'nın kontrolünde olmalıdır. Rusya kontrolünde olmazsa güneyden İslam'ın, batıdan Atlantığın, doğudan Çin'in nüfuz riskine engel olunamayacaktır. Dugin'e göre bir gelecek tasavvuru oluşturulacaksa bunun, bugünkü Rusya Federasyonu öznesiyle oluşturulması mümkün değildir. Çünkü bugünkü Rus Devleti için SSCB'nin mirasçısı mı, bölgesel bir devlet mi, bir ulus devlet mi, etniler arası bir federasyon mu, Avrasya'nın jandarması mı, yoksa ABD projelerinin bir piyonu mu veya yeniden parçalanması beklenen geniş topraklar mı olduğuna dair birbirinden kopuk birçok tanım yapılmaktadır. Bu kargaşa ve kimlik sorunu ancak ve ancak "Avrasya İmparatorluğu" projesiyle sonlandırılabilir (Dugin 2010: 21-23). Zira tarihin hiçbir döneminde ulus-devlet olmayan Rusya, tarihsel devamlılığın zorunlu bir sonucu olarak imparatorluksuz düşünülemez ve bu nedenle Batı tarafından ona biçilmeye çalışılan ulus devlet rolü Rus milletinin intiharı anlamına gelecektir (Dugin 2010: 31-37).

5. Dugin ve Yeni Avrasyacılık'ta Ukrayna

Dugin bahse konu eserinde Rus jeopolitiği açısından Ukrayna konusunu "Bağımsız Ukrayna Sorunu" başlığıyla ele alarak Ukrayna'nın bağımsızlığını başlı başına sorunsallaştırır ve değerlendirmesine "Ukrayna'nın egemenliği, Rus jeopolitiği için o kadar olumsuz bir olgudur ki prensipte askeri çatışmayı kolaylıkla teşvik edebilir" ifadesiyle başlar. Ona göre Kırım'ın ve bu bölgedeki Karadeniz kıyılarının elinde olmaması Rusya'nın bağımsızlığını şüpheye düşürmektedir. Burada Türkiye dahil Atlantikçi blok ve NATO'nun nüfuz arayışına girme riski Rusya'nın hiç arzu etmediği sonuçlarla karşılaşma potansiyeli taşımaktadır. Bu noktada bu öngörünün gerçekleştiğini söylemeliyiz. Ukrayna krizinin Avrupa ile iş birliğini, AB ve NATO üyeliği dâhil derinleştirmeye ve kurumsallaştırmaya çalışan Yuşçenko Yönetimi ile birlikte başladığını hatırlayalım. Bunlar, Kırım'ın işgal sürecini başlatan veya Rusya açısından meşru gerekçe olarak öne sürülen gelişmelerdi. Dugin daha bu gelişmeler olmadan Ukrayna'nın bağımsızlığını Rusya için önemli bir tehlike olarak tanımlamıştır ve bu siyasi formatın bir şekilde revize edilerek Ukrayna'nın, Moskova'nın güney ve batı yönündeki uzantısı durumuna dönüştürülmesinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bu durum Karadeniz hakimiyetinin de olmazsa olmaz bir şartıdır. Dugin'e göre bu dönüşüm Ukrayna'yı etnik dilimlere ayırmak suretiyle de yapılabilir. Özetle güney yönünde Rusya'nın kendini güvende hissetmesinin uzun vadedeki en güvenli yolu Ukrayna'nın bağımsızlığının ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü Atlantik etkisini en radikal şekilde bertaraf edecek bundan başka bir yöntem söz konusu değildir (Dugin 2010: 175-176). Avrasya medeniyetinin batı sınırı, Ukrayna'nın batı sınırının biraz doğusundadır ve başlı başına bu konumu da Ukrayna'yı bir devlet olarak kırılğan ve sürdürülemez hale getirmektedir (Dugin 2012: 158).

İlerleyen bölümlerde Dugin, "Ukrayna'nın Jeopolitik Parçalanması" başlığıyla bunun nasıl yapılması gerektiğini detaylı bir şekilde açıklar. Ona göre Ukrayna kültürü, kimliği ve tarihsel misyonu zaten jeopolitik ve bağımsız bir özne olmaktan uzaktır. Ukrayna,

isminden müsemma “kenar bölge”, “hudut toprakları” misyonu hep var olmuştur. Atlantikçilerin sürekli buraya olta atması da bu tarihsel edilgen konumu nedeniyledir. Dugin, Bağımsız Ukrayna’nın varlığının Rus jeopolitiği açısından sakıncalarını şu ifadelerle tekrarlar (Dugin 2010: 204-210):

“Şu anki sınırları ve “egemen devlet” statüsü ile Ukrayna’nın varlığı, Rusya’nın jeopolitik güvenliğine vurulan, topraklarına müdahale ile eşdeğer görülebilecek korkunç bir darbeye özdeştir”.

“Üniter Ukrayna’nın daha fazla yaşamını sürdürmesine izin verilemez”.

“Türkiye tüm hususlarda Rusya’nın jeopolitik rakibi sayıldığından Kırım Tatarlarının taleplerinin hesaba katılması mevzu bahis olamaz”.

“Kırım’ın Ukrayna bünyesinde kalması mümkün değildir. Çünkü bu durum Rusya’nın jeopolitik güvenliğine doğrudan bir tehdittir”.

“Ukrayna faktörü, Rusya’nın batı kuşağında en zayıf noktadır”.

“Egemen Ukrayna’nın varlığı olgusu, jeopolitik düzeyde Rusya’ya savaş ilanır (bu savaşta özne Ukrayna’dan ziyade Atlantik güçleridir)”.

“Ukrayna meselesi Moskova’nın önünde duran başlıca ve en ciddi problemidir”.

Bu kapsamda Dugin’e göre Ukrayna vakit geçirmeksizin 4 bölgeye parçalanmalıdır. Kırım’a özel bir statü verilerek Rusya kontrolüne geçirilmelidir. Son olarak Dugin, Ukrayna ile pürüzsüz bir ilişkinin imkânsızlığını gerekçe göstererek Ukrayna mekânı ile ilgili Moskova’nın, vakit geçirmeksizin çıkarları doğrultusunda tasarrufta bulunması gerektiğini vurgulamış ve hemen işe koyulmasını tavsiye etmiştir.

Dugin, “Last War of the World-Island: The Geopolitics of Contemporary Russia” adlı eserinde de Rus jeopolitiğinin tarihsel bir değerlendirmesini yapmıştır. Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği dönemlerinde tüm çarlar ve genel sekreterlerin kalpgahın etki ve nüfuz alanını artırmaya yönelik politikalar izleyerek önemli bir jeopolitik sürekliliğe imza attıklarını ifade ettikten sonra bu sürekliliğin Gorbaçov dönemiyle son bulduğunu belirtmiştir. Rusya Federasyonu’nun ilk yıllarında Yeltsin’in de bu politikaları izleyerek jeopolitik vurdumduymazlığı devam ettirdiğini vurgulamıştır. Dugin’e göre Sovyetler Birliği’nin dağılarak Ukrayna’nın ayrılması kalpgahın tam kalbinde bir gedik açarak Rusya’nın tarihsel varlığında adeta “jeopolitik bir felakete” yol açmıştır ve bu radikal politika değişikliği önemli bir muhalefet olmaksızın Gorbaçov ve Yeltsin gibi Rus liderlerin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Dugin, merkezdeki Rusya Federasyonu çevresinde oluşan bu küçük ve parçalı ülkeler “kenar kuşağının” Mackinder’in öngörüsüne uygun olarak oluşturulduğunu ve bu durumun Atlantik deniz gücünü Rusya karasal gücü karşısında güçlendirdiğini vurgulayarak yine Mackinder’in kara hâkimiyeti teorisine atıfta bulunmuştur. Deniz medeniyeti böylece Rusya kara medeniyeti karşısında tarihte hiç olmadığı kadar önemli bir alan hâkimiyeti imkanı yakalamıştır. Bu jeopolitik teslimiyete medeniyetsel ve ideolojik teslimiyetin de eşlik etmesi, Rusya’nın tarihsel jeopolitik bilincinde hafıza kaybına yol açmıştır (Dugin 2015: 72-73).

6. Dugin'e Göre Putin ve Yeni Avrasyacılık

Dugin, Rus jeopolitiğinin yörüngesiyle açıkça çelişen Gorbaçov ve Yeltsin'in politikalarının aksine Putin'in yönetiminin, Rusya'yı tarihsel jeopolitik (kıtasal) yörüngesine yeniden oturttuğunu belirtmiştir. Böylece, Putin ile birlikte Kalpgah'ın yeni bir tarihi fırsat elde ederek tek kutuplu dünya düzeni için yeni bir meydan okumanın merkezi haline geldiğine vurgu yapmıştır. Dugin'e göre Rusya, Sovyet sonrası dönemde yaşanan bu geri çekilme ve geçici bilinç kaybına rağmen tarihsel misyonunu yeniden hatırlayarak Rusya Avrasyası'nın dünya haritasından silinmediği ve küçülmüş de olsa alternatif bir medeniyetin, kara medeniyetinin çekirdeği olduğunu teyit etmiştir (Dugin 2015: 107). Bu bağlamda Dugin kendisiyle yapılan bir röportajda Putin'le ilgili olumlu görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Putin, mevcut dönem için ideal bir yönetici. Trajik bir figür. Yorgun insanlardan oluşan korkunç bir çevresi var, hareketinin tüm alanını kirleten aşağılık solucanlardan oluşan bir deniz. Ve sistematik ve istikrarlı bir şekilde, parça parça, tüm bu kasvetli mirası temizliyor. Siyahı beyaza çeviren bir siyacı gibi. Şimdilik sadece grileşiyor ama bu sadece başlangıç. Şafak söküyor, çizmelerle şafak. Putin'e inanıyorum ve onu tamamen destekliyorum"*⁵

Dugin'e göre Putin'in Avrasya coğrafyasında özellikle Sovyet sonrası bağımsızlığını elde eden yakın çevre ülkeleriyle ekonomik ve askeri iş birliğini kurumsallaştıran entegrasyon politikaları, Avrasya kara medeniyetinin yeniden konsolide edilmesi girişimi olarak ele alınmalıdır. Çin ile geliştirilen yakın ilişkiler ve Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde oluşturulan kıtasal işbirliği ise Amerikan tek dünyacılığına karşı yeni bir mevzi tahkim etme girişimidir (Dugin 2015: 116).

Dugin, eski Sovyet coğrafyasında meydana gelen renkli devrimleri de ABD önderliğindeki Batı'nın Avrasya kıtasına, daha jeopolitik bir tarifle Kalpgah'a Atlantikçi sızma girişimi olarak tarif etmiştir. Burada temel maksat BDT ülkelerinde açıkça Rus karşıtı, Batı yanlısı ve genellikle milliyetçi siyasi güçleri iktidara getirmek ve böylece bu ülkeleri sonunda Rusya'dan, dolayısıyla Avrasya ekseninden koparmak, kıtasal entegrasyonu engellemek ve uzun vadede de Baltık ülkelerinde olduğu gibi NATO'ya dâhil etmektir. Bu devrimlerin ortak özelliğinin, bu ülkelerin ABD ve Batı ile daha yakın ilişkiler kurmasını amaçlaması olduğu düşünüldüğünde neye hizmet ettiği de ortaya çıkmaktadır. Bu girişimlerin Dugin'e göre Mackinder'in teorik önermeleri doğrultusunda Baltık-Karadeniz-Kafkaslar hattı boyunca Baltık ülkeleri, Ukrayna, Moldova, Gürcistan ile Polonya ve Macaristan'ı da kapsayan bir NATO hattı, rimland (Atlantikçi kenar kordonu) oluşturma girişimi, yani jeopolitik bir proje olduğu aşikârdır. Bölgedeki mücadele entegrasyon süreçleri yoluyla BDT'deki etki alanını genişletmeye çalışırken Kalpgah ile uyduları aracılığıyla bu bölgedeki Rus etkisinin yayılmasını sınırlamaya, Rusya'yı kendi sınırları içinde kilitlemeye ve onu çevreleyen yeni ülkeleri kademeli olarak NATO'ya entegre etmeye çalışan ABD arasındadır ve yaşananların Avrasyacılık ile Atlantikçilik arasındaki jeopolitik güç mücadelesi olduğu unutulmamalıdır. Bu zorlu mücadelede Putin kendi ülkesinde bile zaman zaman yalnız kalmış, Atlantikçi saldırılar noktasında kendi kamuoyunu ikna etmekte zorlanmıştır (Dugin 2015: 117-120).

⁵ 2001 yılında bir web sitesinin yaptığı röportajda Dugin'in Putin hakkında söyledikleridir (Dugin 2014: 1).

Dugin, Putin'in 2007'deki Münih konuşmasını⁶ Yeltsin'den devraldığı kararsız politikaların ve jeopolitik duruşun sonlandırıldığı ve jeopolitik tutarlılığın devreye alındığı radikal bir dönüşüm olarak tanımlamıştır. Ona göre bu konuşma Kalpgah'ın küresel hegemonya ve zorlamalarına karşı güçlü bir haykırışı olmuştur ve Atlantikçi güçlere “tarihin sona erdiği ve Deniz'in sonunda Kara'yı fethettiği fikrinin erken olduğu” ile ilgili net bir mesaj vermiştir. “Kara” hala hayattadır ve yüksek sesle “ben burdayım ve beni dikkate alın” demiştir. Bu çağrının yerine ulaştığı konuşmanın Batı kamuoyunda “Soğuk Savaşın yenilenmesi” olarak ele alınmasından anlaşılmıştır (Dugin 2015: 121-124).

Dugin Medvedev dönemini pasif ve jeopolitik bir geri çekilme dönemi olarak tanımlamıştır. Hatta bu dönemi ABD ile işbirliğinin öne çıktığı, Atlantikçiliğin yeniden canlandırıldığı bir dönem olarak eleştirse de Putin'in yeniden iktidara gelişinin desteklenmesiyle sonuçlanan Medvedev döneminin genel anlamda bakıldığında Gorbacov ve Yeltsin politikalarıyla kıyas edilemez şekilde Putin'in başlattığı jeopolitik duruşun devam ettirildiği taktiksel bir evre olarak anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur (Dugin 2015: 131-133).

Sonuç ve Öneriler

Kırım'ın 2014 yılında işgali ile başlayan Ukrayna krizi, Rus dış politikasında 2008 Gürcistan müdahalesi ile başlayan yeni bir anlayışın tezahürü olarak okunmalıdır. Çalışmada dış politikadaki bu tasarrufların jeopolitik öncelikleri ve gerekçeleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Dugin'in Sovyet sonrasında Rusya'nın tarihsel medeniyet iddiasını sürdürmesi için nasıl bir jeopolitik zeminde hareket etmesi gerektiği ve Mackinder'in tarif ettiği Kalpgah'ı muhafaza etmek için hangi stratejileri izlemesi gerektiğini belirlemeye çalıştığı eserlerinde Ukrayna'nın da içinde bulunduğu kenar kuşağına (rimland) Rusya'nın bekası ve güvenliği için özel önem atfedilmiştir.

Rusya'nın Çarlık döneminden itibaren süren imparatorluk geleneği, Sovyet döneminde rejimin “Rus şovenizmi karşıtlığı” söylemine rağmen 2. Dünya Savaşı ile daha da belirgin hale gelen, pratikte “Büyük Rus önderliği” ile devam etmiştir. Aynı zamanda Lenin'in kapitalizmin gelişimi için şart koştuğu “büyük devlet” vurgusu da Sovyet dönemindeki kutsal ve jeopolitik devlet olgusunun ideolojik gerekçesi olmuştur. Dugin de Rusya'nın bu tarihsel “imparatorluk” tecrübesinden yola çıkarak Rusya önderliğinde Atlantikçiliğe alternatif ve ona rakip bir medeniyet tasavvuru ve bu tasavvura mekân olacak birleşik bir “Avrasya” coğrafyasına vurgu yapmıştır. Ona göre Rusya'nın tarihsel misyonu ancak ve ancak bir imparatorluk anlayışıyla kendisini yaşatabilecektir. Bu Avrasya havzasında Atlantikçi güçlerin ayartmasına müsait konumu nedeniyle Ukrayna'nın bağımsızlığı Rus jeopolitiği için zaten kabul edilemez bir durumdur ve Rusya'nın geleceği ve

⁶ Putin'in 2007 yılında 47. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşma, özellikle yukarıda açıklanan Rusya'yı NATO ve Atlantikçi hükümetlerce çevreleme politikalarına yönelik dile getirdiği bir manifesto niteliğindedir. Putin'in, Soğuk Savaş sonrasında Varşova Pakti'nin dağılmasıyla Rusya'ya verilen güvencelerin unutulduğu ve Batılı güçlerin Soğuk Savaş tutumlarının devam ettiğine yönelik tam anlamıyla Batı eleştirisi ekseninde tespitlerini sıraladığı konuşma Rus dış politikasında sert güç (hard power) unsurlarının devreye alınacağı bir dönüşümün de habercisi olarak okunabilir. Konuşmanın tam metni ve sonrasında icra edilen soru-cevap kısmındaki ifadelerle ilgili bkz. “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

Karadeniz'deki güvenliği, donanmanın selameti için bu ülkenin mevcut siyasi pozisyonunun revize edilmesi zorunludur.

Diğer yandan Rusya'nın gerek iç gerekse dış politikada bir kimlik ve medeniyet krizi yaşadığını savunan Dugin, Rusya'nın Gorbaçov ve Yeltsin döneminde medeniyetsel iddialarından vazgeçtiğini, özellikle 2007 yılındaki Münih konuşmasından sonra Putin döneminde ise yeniden tarihsel kodlarını hatırladığını dile getirmiştir. Putin'in bu tarihten sonra başlattığı askeri çözüm odaklı ve Rusya'nın yakın çevresindeki nüfuz alanlarına vurgu yapan politikaları Dugin'in Rusya'nın geleceği için kurguladığı jeopolitik hedefler doğrultusunda yapıldığı izlenimini vermektedir. Burada önemli olan bir diğer husus ise Ukrayna topraklarının işgalinin Rusya açısından bu ülkenin bağımsız varlığı ile ilgili olduğudur. Putin'in söylemlerinde Rusya'nın yakın çevresinde gerçekleştirilen NATO genişlemesine yönelik yoğun eleştiriler bulunsa da Kırım'ın işgaliyle başlayan Ukrayna krizinin arka planında bu ülkenin tarih, kültür ve kimliğiyle Rus jeopolitik ve medeniyet havzasının ayrılmaz bir parçası olduğu yönündeki kanaat yatmaktadır.

Sonuç olarak 1900'lu yılların başlarında ortaya çıkan jeopolitik kuramların dünya tarihini dönüştüren iki dünya savaşına ilham kaynağı olduğu gibi Rus dış politikasında önemli bir teorik referans olma hüviyeti kazanan yeni Avrasyacılık da askeri müdahalelerin gerekçesi ve meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi iki genel savaş öncesinde jeopolitik teoriler İngiltere, Almanya ve ABD gibi dönemin küresel güçlerinin güç mücadelesi eksenindeki ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıktığı gibi yeni Avrasyacılık da Rusya'nın yeniden küresel bir güç olma özlemini idealize etmek amacıyla ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Jeopolitikanın bu tarihsel misyonunu göz önünde tutarak Ukrayna krizinin, Dugin'in yeni Avrasyacı yaklaşımı ile ilişkisi şu başlıklar altında sıralanabilir:

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ve parçalama girişimi Mackinder'in teorisine göre kalpgahı elinde bulunduran ülke olarak kenar kuşağı kontrol etmek ve nüfuz alanını genişletmek stratejisi ve kenar hattında devletlerin küçük parçalar haline dönüştürülmesi tavsiyesi ile uyumludur.

Kırım'ın işgali ve Ukrayna'yı parçalayarak Rusya nüfuzu altına geçirme teşebbüsü olarak devam eden Ukrayna Krizi, Dugin ve Avrasyacılığın Ukrayna için oluşturduğu gelecek vizyonuyla birebir örtüşmektedir.

Putin'in giderek sertleştirdiği ve berraklaştırdığı yakın çevre politikası, Avrasyacılığın öngörü ve öncelikleriyle büyük ölçüde uyum sağlamaktadır. Putin de işgali meşru kılmaya çalıştığı söylemlerinde Dugin'in vurgu yaptığı gibi Atlantik ve NATO nüfuz tehlikesine odaklanmış ve bu durumun ülkesinin güvenliğini, daha da ötesinde Avrasyacı bakış açısıyla Rusya'nın varlığını tehdit eden bir tehlikeyle karşı karşıya bıraktığını ifade etmiştir.

Jeopolitik kuramların doğası gereği, ülkenin coğrafi konumu ve güvenliğine vurgu yapan söylemlerin bir yansıması olarak Rusya'nın dış politikasında son dönemde uyguladığı askeri çözüm odaklı yaklaşımın devam edeceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

Dodds, Claus. Geopolitics: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Dugin, Aleksandr. Last War of the World-Island: The Geopolitics of Contemporary Russia. London: Arktos, 2015.

Dugin, Aleksandr. Putin vs Putin: Vladimir Putin Viewed from the Right. London: Arktos, 2014.

Dugin, Aleksandr. Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım, (Çev. V. İmanov), İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

Dugin Aleksandr. The Fourth Political Theory: Eurasian Movement, Moscow: Eurasian Movement, 2012.

Kaya, Sezgin. Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi. Akademik Bakış: 2010, 4 (4): 41-77.

Mackinder, Halford John. The Geographical Pivot of the History. The Geographical Journal: 1904, 23 (4): 421-437.

Spykman, Nicholas John. Geograpy and Foreign Policy I. The American Political Science Review: 1938/a, 32 (1): 28-50.

Spykman, Nicholas John. Geograpy and Foreign Policy II. The American Political Science Review:1938/b, 32 (2): 213-236.

Spykman, Nicholas John. Coğrafya ve Dış Politika – Kenar Kuşak Teorisi. (Çev. A. K. Zengin), İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2020.

18. YÜZYIL'DA OSMANLI HAKİMİYETİNDE KARADENİZ VE TRABZON

Zafer Furkan Arslan¹

ÖZET

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz bölgesindeki hâkimiyeti hem stratejik hem de ekonomik açıdan büyük önem taşımıştır. Karadeniz'in Osmanlı hâkimiyetine geçiş süreci, bölgenin Bizans, Ceneviz ve Moğollar gibi farklı güçlerin etkisi altında olduğu dönemlerin ardından gerçekleşmiştir. Osmanlılar, Karadeniz'i bir "Türk gölü" haline getirme stratejisiyle bölgedeki ekonomik ve ticari ağları kontrol altına almış, özellikle Trabzon gibi liman şehirlerini stratejik ticaret merkezleri olarak değerlendirmiştir.

Trabzon, Osmanlı-İran arasındaki ticaret yolları üzerindeki konumuyla dikkat çekerken, özellikle ipek ticareti ve tarımsal ürünlerin taşınmasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgedeki ticaret, Osmanlı'nın iase politikaları ve fiskalizm ilkeleri doğrultusunda şekillendirilmiş, yabancı tüccarlara tanınan kapitülasyonlarla uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bununla birlikte, 18. yüzyıl sonlarında Rusya'nın bölgede güç kazanması ve Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması, Osmanlı'nın ekonomik ve siyasi üstünlüğünü sınırlandırmıştır. Trabzon hem kültürel çeşitliliği hem de ekonomik rolüyle bu dönüşümlerin merkezinde yer almıştır.

Bu yazıda, Karadeniz'in tarihsel süreç içerisindeki stratejik ve ekonomik önemi detaylı bir şekilde ele alınacak, bölgenin farklı medeniyetler ve güçler arasındaki rekabetten nasıl etkilendiği incelenecektir. Ayrıca, Karadeniz'in Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki hâkimiyet politikalarına odaklanılarak, Trabzon liman kentinin bu dönemdeki kritik rolü değerlendirilecektir. Özellikle Trabzon'un, ticaret yollarının kesişim noktası olması ve güvenlik açısından sağladığı avantajlarla, Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki hâkimiyetinde nasıl önemli bir merkez haline geldiği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz, Trabzon, Ticaret Ağları, İmparatorluk Rekabeti

THE BLACK SEA AND TRABZON UNDER OTTOMAN RULE IN THE 18TH CENTURY

ABSTRACT

In the eighteenth century, the Black Sea emerged as a region of paramount strategic and economic significance under Ottoman imperial dominance. The Ottoman consolidation of power over the Black Sea marked the culmination of a historical process in which the

¹ zaferfurkanarslan@gmail.com

region had previously been contested by various powers, including the Byzantines, the Genoese, and the Mongols. By implementing a deliberate policy to transform the Black Sea into an exclusive "Turkish lake," the Ottoman Empire systematically extended its control over vital economic networks and commercial routes, positioning key port cities such as Trabzon as critical nodes in its imperial infrastructure.

Trabzon, strategically located at the crossroads of the Ottoman-Iranian trade corridors, assumed a pivotal role in facilitating the exchange of luxury commodities, notably silk, as well as agricultural products vital to the empire's provisioning system. The commercial activity in the region was shaped by Ottoman fiscal and provisioning policies, while the capitulations granted to foreign merchants endowed the Black Sea trade with a transregional and international character. Nevertheless, by the late eighteenth century, the ascendant power of the Russian Empire and the gradual integration of the Black Sea into global trading circuits began to erode the Ottoman Empire's economic hegemony and political primacy in the region. As a culturally diverse and economically vibrant center, Trabzon stood at the heart of these transformative dynamics.

This study seeks to offer a comprehensive analysis of the Black Sea's strategic and economic role within the broader contours of early modern imperial competition. It will examine the historical interplay of rival powers vying for influence in the region, with particular attention to the Ottoman Empire's maritime and commercial strategies. Special emphasis will be placed on the case of Trabzon, assessing its function as a linchpin of Ottoman authority in the Black Sea. By interrogating the intersection of trade, security, and imperial ambition, this paper argues that Trabzon's rise as a commercial and strategic hub was instrumental in sustaining Ottoman hegemony in the Black Sea until the closing decades of the eighteenth century.

Keywords: Ottoman Empire, Black Sea, Trabzon, Trade Networks, Imperial Competition

1. Giriş

Karadeniz bölgesi, tarih boyunca jeopolitik ve ticari önemiyle dikkat çeken, farklı medeniyetler ve güçlerin ilgisini çeken bir bölge olmuştur. Antik Yunan kolonilerinin ticaret ve kültür merkezi olarak kurduğu yerleşimlerden Bizans İmparatorluğu'nun tahıl ve diğer emtialar için stratejik bir ticaret merkezi olarak bölgeyi kullanmasına kadar uzanan süreçte, Karadeniz daima bölgesel ve uluslararası güçlerin gözdesi olmuştur. Orta Çağ boyunca Ceneviz ve Venedik ticaret ağları sayesinde Akdeniz ve Asya arasında önemli bir bağlantı kuran Karadeniz, bu ticari üstünlüğü ile küresel ekonomiye entegre olmuştur. Ancak, bölgedeki bu dinamik yapı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişiyle birlikte yeni bir boyut kazanmış ve Osmanlı'nın hakimiyet politikaları doğrultusunda yeniden şekillenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, 15. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz'i bir "Türk gölü" haline getirme hedefiyle, bölgedeki tüm ticaret yollarını kontrol altına almayı amaçlamıştır. 18. yüzyılda bu hedef büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve Karadeniz üzerindeki Osmanlı hakimiyeti hem ticari hem de askeri stratejilerle sağlamlaştırılmıştır. Bu süreçte bölgenin önemli liman şehirlerinden biri olan Trabzon, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında stratejik bir merkez olarak öne çıkmıştır. Trabzon'un coğrafi konumu, özellikle İran ve Kafkasya ile olan ticaret yollarının kesişiminde bulunması nedeniyle, Osmanlı-İran ticareti açısından hayati bir öneme sahipti. İpek, tahıl ve diğer değerli malların taşınmasında kritik bir rol oynayan Trabzon hem bölgesel hem de uluslararası ticaretin önemli bir durağı haline gelmiştir.

Bununla birlikte, 18. yüzyılda Rusya gibi güçlerin Karadeniz üzerinde artan etkisi ve bölgenin uluslararası ticarete açılması, Osmanlı'nın Karadeniz politikalarını ve Trabzon'un stratejik rolünü yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Trabzon, sadece bir ticaret merkezi olarak değil, aynı zamanda Osmanlı'nın güvenlik politikalarının odak noktası olarak da dikkat çekmiştir. Bölgedeki ticaret ve askeri lojistik faaliyetlerin yoğunlaştığı Trabzon, Karadeniz'in ekonomik ve stratejik önemini anlamak için bir model niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, Trabzon'un Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik, askeri ve siyasi stratejilerindeki çok yönlü rolü, bölgenin uluslararası güç mücadelesindeki konumunu daha da belirgin hale getirmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz ve Trabzon üzerindeki hâkimiyet politikaları, bölgesel ticaret dinamikleri ve uluslararası güç dengeleri bağlamında kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

2. Karadeniz'de Osmanlı Hakimiyeti

Karadeniz bölgesi, Osmanlı hâkimiyetinden önce zengin ve karmaşık bir tarihe sahiptir; çeşitli kültürler, ticaret ağları ve jeopolitik dinamiklerle şekillenmiştir. Karadeniz, uzun zaman ticaret ve kültürel alışverişin merkezi olarak önemli bir denizcilik bölgesi olmuştur. Antik Yunan kolonilerinin kıyılarında kurulmasından Bizans İmparatorluğu'nun ticaret yollarına kadar, Karadeniz bölgenin ekonomik canlılığı için hayati bir öneme sahipti. Yunanlar, Byzantion ve Sinop gibi koloniler kurarak Akdeniz ile Karadeniz'in kuzey bölgeleri arasında mal, fikir ve kültürel pratiklerin değişimini kolaylaştıran önemli ticaret merkezleri haline getirdiler. Bu erken dönem ticari faaliyetler, bölgenin daha sonra karakterize olacak ekonomik etkileşimlerinin temelini oluşturdu.

Bizans dönemi boyunca Karadeniz, ticaret ve askeri strateji merkezi olarak önemini korudu. Roma İmparatorluğu'nun mirasını devralan Bizanslılar, Karadeniz'i hem ekonomik kazanç için hem de yükselen güçlere karşı bir savunma tamponu olarak kullandılar. Karadeniz'in stratejik önemi, Bizans ekonomisinin tahıl, balık ve diğer emtiaların ticaretine büyük ölçüde dayanmasıyla pekiştirildi. Bölgedeki Bizans kontrolü, komşu devletlerle bir dizi ittifak ve ticaret anlaşmalarının kurulmasına olanak sağladı ve bu da imparatorluğun ekonomik istikrarını artırdı. Orta Çağ sonlarında Bizans İmparatorluğu zayıflamaya başladığında, Karadeniz giderek daha fazla tartışmalı bir alan haline geldi. Ceneviz ve Venedik gibi denizlerde kuvvetli olan güçlerin yükselişi, ticaret yollarının kontrolünde önemli bir değişimi işaret etti. Bu İtalyan şehir devletleri, Caffa (günümüzde Feodosya) ve Tana (Azak) gibi Karadeniz kıyılarında ticaret kolonileri kurarak Avrupa ile Asya arasındaki mal transferinde kritik roller oynadılar. Özellikle Cenevizliler, Karadeniz'in ekonomik yapısında önemli bir rol oynayarak bölgeyi daha geniş Akdeniz ekonomisine bağlayan bir ticaret ağı kurdular.²

13. yüzyıldaki Moğol istilaları, Karadeniz bölgesinin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısını derinden etkiledi. Moğollar, özellikle Altın Orda Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, bölgedeki ticaret yollarını ve stratejik geçitleri kontrol altına aldılar. Bu dönemde, Karadeniz limanları, İpek Yolu'nun kuzey güzergahının bir uzantısı haline gelerek, Batı ile Doğu arasındaki ticaretin odak noktası olmuştur. Bu süreç, Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar uzanan geniş ticaret ağlarını etkiledi ve bölgenin ekonomik ve ticari yapısını yeniden şekillendirdi.

Şekil 1. 1265 yılında Moğol İmparatorluğu'nun Anadolu'ya hâkim olması.

² Aurel Decei, "Karadeniz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4. (Ankara: TDV Yayınları, 1997).

Altın Orda Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde, Karadeniz çevresindeki ticaret yolları büyük ölçüde Moğol kontrolü altına girdi. Moğollar, bu yolları güvence altına alarak ve bölgesel ticareti teşvik ederek, Karadeniz'in ticaret merkezi olarak önemini artırdılar. Bu dönemde, İpek Yolu'nun kuzey güzergahı Karadeniz limanlarına kadar uzandı ve bu limanlar, Batı Avrupa ile Asya arasındaki ticaretin odak noktası haline geldi. Özellikle Cenova ve Venedik gibi İtalyan şehir devletleri, Karadeniz'in batı kıyılarındaki ticaret kolonilerini genişleterek bu yeni ticaret ağından faydalandılar. Moğolların bölgedeki varlığı, sadece ticaret yollarındaki güvenliğin varlığını değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda yerel topluluklarla kurulan haraç ilişkileri sayesinde siyasi yapıyı da değiştirdi. Altın Orda Devleti, vergi toplama ve askeri seferlerle bölge üzerindeki otoritesini pekiştirirken, yerel yönetimler üzerindeki etkisini de artırdı. Bu durum, yerel hanlıklar ve beyliklerin siyasi bağımsızlıklarını sınırladı ve Moğol yönetimine bağlılıklarını artırdı. Moğollar, yerel halklarla kurdukları ilişkilerde, kültürel değişim ve asimilasyon çalışmaları ile bölgenin demografik ve kültürel yapısını da dönüştürdüler. Kültürel etkileşimler, Moğolların yönetim biçimleri, dini hoşgörü politikaları ve ticaret faaliyetleriyle kendini gösterdi. Bölgedeki Müslüman, Hristiyan ve diğer inanç grupları, Moğolların yönetiminde, kendi dini pratiklerini sürdürme özgürlüğüne sahip oldular. Bu hoşgörü politikası, bölgedeki kültürel çeşitliliği artırdı ve farklı topluluklar arasında ticaret ve iş birliğini teşvik etti. Moğol hakimiyetinin bir sonucu olarak, bölgedeki demografik yapı çeşitlendi ve farklı kültürler arasında bir etkileşim alanı oluştu. Bölgedeki ticaret yollarının yeniden canlanması, ekonomik büyümeyi teşvik etti ve Karadeniz'in küresel ticaret ağlarına entegrasyonunu hızlandırdı. Moğolların ticarete verdikleri önem, bölgedeki şehirlerin ve limanların gelişimini destekledi, bu da Karadeniz'in bir ticaret merkezi olarak önemini artırdı.³

14. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu Karadeniz bölgesinde baskın bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Osmanlılar, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamış durumundan ve Moğol istilalarının neden olduğu parçalanmadan yararlanarak bölgede etkilerini genişlettiler. Konstantinopolis'in 1453 yılında fethi, Osmanlılar için bir dönüm noktası olmuş ve bu fetihten sonra Karadeniz üzerindeki etkilerini daha da genişletme çabaları yoğunlaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, bölgenin çeşitli nüfuslarını bütünlükten, ticareti ve kültürel değişimi teşvik eden ve aynı zamanda askeri kontrol sağlayan bir yönetim sistemi uygulamıştı. Bu yönetim sistemi, bölge ekonomisinin gelişmesinde kritik bir rol oynamıştır. Özellikle, II. Mehmed'in Boğazkesen Hisarı'nı inşa ettirmesi, Karadeniz'den gelen ve giden tüm gemileri kontrol altına almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede Osmanlılar, bölgenin ekonomik kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmış ve bölgedeki ticaret üzerindeki etkilerini pekiştirmişlerdir.⁴

Osmanlıların Karadeniz'deki etkilerini genişletme stratejisi, bölgedeki diğer güçlerle olan ilişkilerini yeniden tanımlamalarını gerektirmiştir. Bizans'tan devrildikleri ticari politikaları geliştirerek, Venedikliler ve Cenevizliler gibi denizci güçlerin etkilerini sınırlamışlar ve zamanla bu güçleri bölgeden uzaklaştırarak kendi ticaret ağlarını kurmuşlardır. Bu süreçte Osmanlılar, Karadeniz'i bir iç deniz haline getirerek, burada tam bir siyasi ve ekonomik hakimiyet tesis etmeyi hedeflemişlerdir. Osmanlıların

³ Münir Atalar, "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri". *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri* içinde, (s. 131-140, 1998): 132-33.

⁴ Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 7 (2009): 362.

Karadeniz'deki hakimiyet stratejileri, yalnızca bölgesel güçlerin etkisini sınırlamakla kalmamış, aynı zamanda Doğu Avrupa ve Kafkasya'ya uzanan ticaret yollarını da kontrol altına almayı amaçlamıştır. Böylece Osmanlılar, Karadeniz'i, Akdeniz ve İpek Yolu bağlantılı ticaret ağlarının önemli bir parçası haline getirmiştir. Bu ağlar, Osmanlı'nın uluslararası ticaretteki rolünü güçlendirmiş ve imparatorluğun ekonomik altyapısına önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Osmanlılar, Karadeniz'in güvenliğini sağlamak için donanma gücünü de bölgeye odaklamıştır. Korsan faaliyetlerini bastırarak ve bölgedeki ticaret yollarını güvence altına alarak hem kendi ekonomik çıkarlarını korumuş hem de bölgedeki yerel halkın refah seviyesinin yükselmesine olanak tanımıştır. Bu politika, Karadeniz çevresindeki topluluklar üzerinde Osmanlı yönetimine yönelik bir meşruiyet algısının oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Karadeniz'deki hakimiyet, hem Karadeniz'in doğusundan gelen ticaret yollarını kontrol altına almak hem de kuzeydeki Slav ve Kafkas halklarıyla olan ilişkileri düzenlemek açısından kritiktir. Bu doğrultuda, Osmanlılar Karadeniz'in kıyılarında güçlü bir askeri ve ticari altyapı inşa ettiler. Önemli liman şehirlerinde deniz üsleri ve tahkimatlar kurarak, deniz güvenliğini sağlamaya çalıştılar. Sinop, Trabzon ve Kefe gibi limanlar, Osmanlı ticaretinin önemli merkezleri haline geldi.⁵

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi politikaları, iâşe (provizyonizm), gelenekçilik ve fiskalizm gibi ilkelerle şekillenmiştir. Bu ilkeler, Osmanlı ticaretinin bütüncül bir yapı olarak düzenlenmesini sağlamış ve tımar sistemi ile zanaat üretimi arasında entegrasyonu desteklemiştir. Bu durum, Osmanlıların bölgede uzun vadeli ekonomik istikrar ve süreklilik sağlama amaçlarına hizmet etmiştir.⁶ Osmanlıların bölgede kurdukları ticaret ağları, Karadeniz liman kentlerinin ekonomik gelişmesine de katkı sağlamıştır. Örneğin, Trabzon gibi liman kentleri, Osmanlı döneminde önemli bir ticaret merkezi haline gelmiş ve bölgenin ekonomik yapısının değişmesine katkıda bulunmuştur. Bu kentler, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin artmasıyla birlikte sosyo-ekonomik gelişme göstermiştir.⁷

Osmanlıların Karadeniz'deki stratejik ilgileri sadece toprakla sınırlı değildi; aynı zamanda ekonomik bir boyutu da vardı. Bölgenin zengin tarım alanları ve ticaret yollarına erişimi, imparatorluk için değerli bir varlık haline geldi. Osmanlılar, ticaret yollarını güvence altına almak ve Venedikliler ile daha sonra Ruslar gibi rakip güçlere karşı korumak için Karadeniz boyunca bir dizi tahkimat ve deniz üssü kurdular. Bu askeri varlık, Karadeniz bölgesinden tahıl, kereste ve diğer kaynakların Osmanlı İmparatorluğu'na ihracatını teşvik ederek ticaretin büyümesini kolaylaştırdı.

Osmanlıların Karadeniz'e yabancı gemilerin girişine izin vermeme konusundaki ısrarı, yalnızca politik ve askeri gerekçelere dayanmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki güvenlik sorunlarından da kaynaklanmıştır. Osmanlılar, zaten savunmakta zorlandıkları bu denizde yoğun bir ticari faaliyetin oluşmasının hem güvenlik hem de askeri ve politik açıdan yeni mücadeleleri beraberinde getireceğini öngörmüştür. Bu bağlamda,

⁵ Cumali Bozpinar, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Ticaret: İktisadi Zihniyet Bağlamında Bir Bakış". *Alanya Akademik Bakış* 7, sy.2 (2023): 615.

⁶ Bozpinar, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Ticaret: İktisadi Zihniyet Bağlamında Bir Bakış", 616-17.

⁷ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler". *Belleten* 52 sy. 203 (1988): 501-534.

Karadeniz'in kapalılığına ve ahidnamelerde belirtilen hükümlere bağlı kalarak, yabancı gemilere izin vermemekteki kararlılıklarının sebepleri daha iyi anlaşılabilir.⁸

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlılar, Karadeniz'i bir Türk gölü olarak koruma çabalarına rağmen, bölgede ciddi güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde, özellikle Güney Karadeniz kıyıları, Kazakların saldırılarına sahne olmuştur. 17. yüzyılın ilk yarısında Kazakların "Şayka" adı verilen gemilerle gerçekleştirdiği akınlar, Sinop, Samsun, Trabzon ve hatta İstanbul gibi güneydeki limanların ciddi şekilde zarar görmesine neden olmuştur. Bu baskınlar, zamanla uluslararası ilişkilerde önemli bir sorun haline gelmiştir.⁹

Şekil 2. Zaporozya Kazakları, 1636 Şayka Tekneleriyle Karadeniz'de Türk Kadırgalarına Saldırısını Betimleyen Görsel¹⁰

Osmanlıların Karadeniz'deki ekonomik faaliyetleri, İtalyan şehir devletleri ve daha sonra Rusya gibi güçlerle rekabet içerisinde şekillendi. 16. yüzyılda Venedikliler ve Cenevizlilerle yapılan ticari anlaşmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz ticaretinden daha fazla yararlanmasını sağladı. Ancak, 17. yüzyılın sonlarına doğru Rusların Karadeniz'de güç kazanmasıyla birlikte yeni bir döneme girildi. 18. yüzyılda

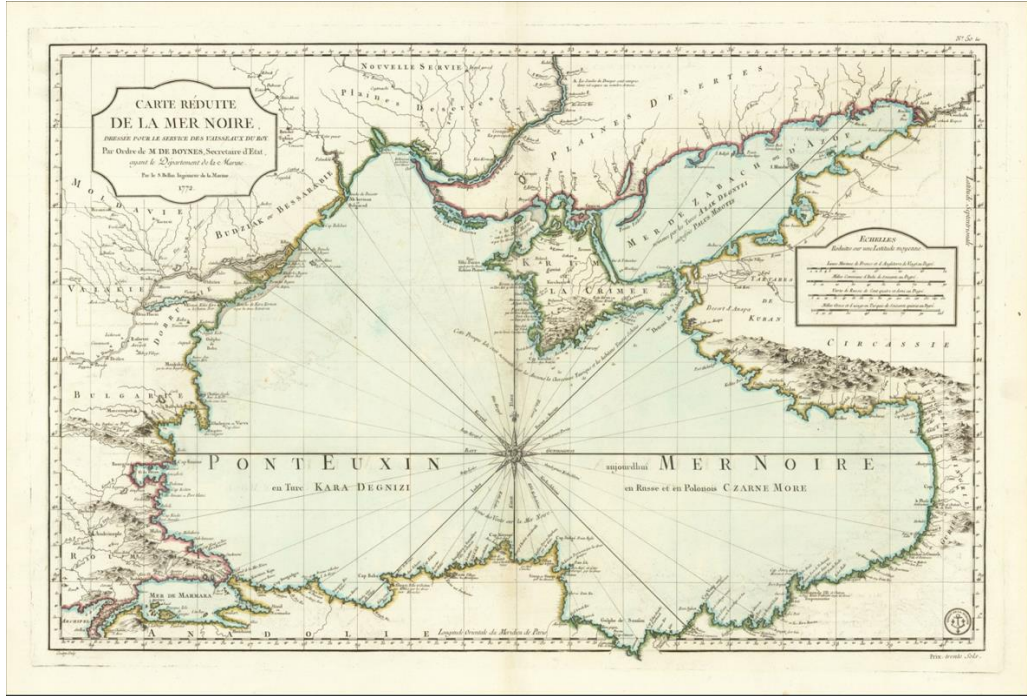
⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. trc. Neyyir Kalaycıoğlu. (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000).

⁹ Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi*. (Trabzon: Serander Yayınları, 2000): 58.

¹⁰ Karadeniz'de Türk kadırgalarına saldıran çayka teknelerindeki Zaporozhye Kazakları. Orijinali Londra'daki British Library'de bulunmaktadır. Orijinal başlık: Sloane 3584 f.78v Savaşta Türk kadırgaları, yaklaşık 1636. Bkz. Mahmut Halef Cevrioğlu. "Tulû'nin Paşanâme'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 97.

Osmanlı-Rus savaşları, Karadeniz'in kontrolü üzerinde belirleyici bir rol oynadı. Osmanlılar, bu dönemde Karadeniz'in kuzey kıyılarında stratejik noktaları elinde tutmaya çalıştı. Azak Kalesi gibi yerlerde yoğun savunma hatları kurdular ve ticaret yollarını güvence altına almak için çeşitli önlemler aldılar.¹¹

18. yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz bölgesinin ticari potansiyelini artırmak için kapsamlı reformlar gerçekleştirdi. Bu dönemde, tarımsal üretimin artırılmasına yönelik önemli iyileştirmeler yapıldı. Bölgenin verimli toprakları, özellikle tahıl üretimi için optimize edildi. Tahıl hem Osmanlı'nın iç tüketiminde hem de ihracatında temel bir ürün haline geldi. Anadolu ve Balkanlar'a yapılan tahıl sevkiyatı, imparatorluğun gıda güvenliği açısından kritik bir öneme sahipti. Osmanlılar, bu ticareti daha verimli hale getirmek için bölgedeki ulaşım altyapısını güçlendirdi ve liman şehirlerini modernize etti. Trabzon, Sinop ve Varna gibi limanlar, sadece ticaretin değil, aynı zamanda bölgesel ekonomik kalkınmanın merkezleri haline geldi.¹²

Şekil 3. Bellin'in 1772 Tarihli Karadeniz Haritası¹³

Bunun yanı sıra, Karadeniz'in kuzeyinden ve doğusundan gelen kürk, işçi ve değerli madenlerin ticareti, Osmanlı ekonomisine önemli katkılar sağladı. Kırım ve Kafkasya bölgelerinden gelen kürkler, Avrupa ve Asya pazarlarında büyük talep görüyordu. Osmanlı tüccarları, bu ticaret ağlarını etkin bir şekilde kullanarak Karadeniz limanlarını uluslararası ticaretin odak noktalarından biri haline getirdi. Köle ticareti ise Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerinde iş gücü ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynadı.

¹¹ Ömer Tellioglu, "Karadeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi". Journal of History School ,8(XXI) (2015) syf. 195-212. <https://doi.org/10.14225/joh670>.

¹² Serhat Kuzucu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Yaşanan Tahıl Ticareti Sorunu (1768-1792)". Karadeniz Araştırmaları, sy. 77 (2023): 111-122.

¹³ Carte Réduite de La Mer Noir, Jacques Nicolas Bellin, 1772, Deniz Müzesi-No: 4090, İstanbul-Türkiye.

Karadeniz bölgesi, bu bağlamda, hem Osmanlı İmparatorluğu için bir iş gücü kaynağı hem de bu ticaretin kontrol edilmesi gereken bir alan olarak önem kazandı.¹⁴

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın ardından Karadeniz, Rusya'nın ve daha sonra diğer Avrupa devletlerinin ticaretine açıldı ve ticaret faaliyetleri daha önce görülmemiş bir ivme kazandı. 1770'li yıllarda Rusya, Osmanlı sularındaki toplam ticaret hacminde %3,5'lik bir pay elde etmeyi başardı. Osmanlı Devleti, bu ticaret artışını kontrol altına almak için 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi'nde bazı düzenlemelere gitti. Buna göre, Rus gemilerinde Osmanlı tebaasının çalışması yasaklandı, ticaret gemilerinin tonajına sınırlama getirildi ve yalnızca Rus mallarının taşınmasına izin verildi. Ayrıca 1783 yılında imzalanan Ticaret Antlaşması ile bu faaliyetler daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmeye çalışıldı. Bu antlaşma çerçevesinde Rus tüccarlar, Fransız ve İngiliz tüccarlara uygulanan %3 gümrük vergisi dışında başka bir vergiye tabi tutulmazken, Boğazlardan geçiş için 300 akçe selamet vergisi ödemekle yükümlü oldular.¹⁵ Ancak bu dönemde uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşıldı. Osmanlı yetkililerinin antlaşma hükümlerini tam olarak uygulamaması, Rus tüccarlarına farklı gümrük vergileri uygulanması ve izin belgelerinin çıkarılmasındaki gecikmeler gibi durumlar ticareti olumsuz etkiledi. Ayrıca yerel halkın Rus tüccarlarla iş yapmak istememesi ve Rus gemicilerin Karadeniz'de yeterince deneyim sahibi olmamaları da önemli problemler arasında yer aldı. Örneğin, 1776, 1784 ve 1787 yıllarına ait kayıtlarda Rus gemilerinin fırtına sebebiyle zarar gördüğü ya da battığı ve bu kayıpların telafisine yönelik talepler yer almaktadır. Bu dönemde, Rus tüccarlarının vergi ve alıkoyma işlemleriyle ilgili şikayetleri üzerine, Karadeniz kıyısındaki kadılara antlaşma şartlarının titizlikle uygulanması yönünde emirler gönderilmiştir.¹⁶

1770'ler ile 1800 yılları arasında Osmanlı-Rus ticaretinde gayrimüslim tüccarların, Müslümanlara oranla daha etkin olduğu gözlemlenmiştir. Ancak 1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşları sırasında ticaret büyük ölçüde kesintiye uğramıştır. Osmanlı Devleti, savaş dönemlerinde Boğazları yabancı gemilere kapatmış ve yerli tüccarların Rusya ile ticaret yapmasını kısıtlamıştır. Özellikle Eylül 1787'de verilen bir emirle, yaklaşan sefer nedeniyle Rus gemilerinin Boğazlar'dan geçişi yasaklanmıştır. Savaşların ardından 1792'de imzalanan Yaş Antlaşması ile Dinyester Nehri, Osmanlı ve Rusya arasındaki yeni sınır olarak kabul edilmiş, Kırım ile Osmanlı arasındaki bağlantı yolları kaybedilmiştir. Bu gelişmenin ardından 1793 yılında Karadeniz ticaretinin yabancıların tekeline geçmesini engellemek amacıyla Müslüman tüccarlara çeşitli teşvikler sağlanmış, buna karşılık gayrimüslim tüccarlara kısıtlamalar getirilmiştir. Bu düzenlemeler sonrasında Karadeniz'de ticaret yapan Müslüman tüccarlarda artış olsa da gayrimüslimlerin oranı yine de yüksekti.

Tablo 1. 1780–1800 Yılları Arasında Rusya ile Ticaret Yapan Osmanlı Tüccarları¹⁷

¹⁴ Necmettin Aygün, *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*. (İstanbul: Serender Yayınları, 2005).

¹⁵ İdris Bostan, “‘Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)’”. *Belleken* 23 (1995): 353-394.

¹⁶ Yasemin Nemlioğlu Koca, “18. Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 12, sy. 23 (Kasım 2017): 95.

¹⁷ Yasemin Nemlioğlu Koca, “18. Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 12, sy. 23 (Kasım 2017); İdris Bostan, “İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz’de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S: 6, İstanbul 1991, s. 24. Bu bilgiler BOA. İzn-i Sefine Defterleri, No:1-10’dan derlenmiştir.

Yıllar	Gayrimüslim	Müslüman	Toplam
1780	4	-	4
1781	43	3	46
1782	34	5	39
1783	33	4	37
1784	33	3	36
1785	3	2	41
1786	22	1	23
1787	4	2	6
1792	30	6	36
1793	28	9	37
1794	89	17	106
1795	72	16	88
1796	52	17	69
1797	69	18	87
1798	55	9	64

1799	43	14	57
1800	44	9	53
Toplam	658	179	837
Oran %	78,6	21,4	100

18. yüzyılda, Osmanlılar Karadeniz ticaret yollarını güvence altına almak için askeri varlıklarını da artırdı. Rusya'nın Karadeniz'e yönelik genişleme politikalarına karşılık olarak Osmanlılar, bölgede bir dizi savunma hattı ve deniz üssü inşa etti. Bu strateji hem ticaret yollarının güvenliğini sağlamak hem de bölgedeki Osmanlı varlığını pekiştirmek amacıyla tasarlandı. Özellikle 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında, Karadeniz'deki Osmanlı egemenliği ciddi şekilde sınansa da Osmanlılar bu stratejik bölgede ekonomik ve askeri varlıklarını sürdürmeye devam etti. Bölgenin ekonomik kalkınmasına yönelik yapılan reformlar, yalnızca Osmanlı pazarını değil, aynı zamanda Karadeniz etrafındaki diğer bölgelerin ekonomik faaliyetlerini de etkiledi. Osmanlıların, bu dönemde bölgedeki ticareti teşvik etmek amacıyla vergi indirimleri ve ticari teşvikler sağlaması, Karadeniz'in ticari bir merkez olarak önemini artırdı. Bu reformlar hem yerel halkın refahını artırmak hem de uluslararası ticaret ağlarına daha sıkı bir şekilde entegre olmak için kritik adımlardı. Özellikle Karadeniz hakimiyeti açısından Sinop ve Trabzon gibi liman ketleri Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki varlığı için kritik öneme sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu açısından Karadeniz, yalnızca bir iç deniz olmanın ötesinde, imparatorluğun ekonomik bütünlüğünü sağlayan en önemli ticaret havzalarından biri konumundaydı. Özellikle İstanbul'un iâşesinde bu bölgeden gelen hububat, balık, tuz ve çeşitli hammaddeler kritik rol oynamış, bu nedenle Osmanlı yönetimi Karadeniz ticaretini sıkı bir şekilde denetim altında tutmuştur. Nitekim Halil İnalcık ve Donald Quataert'in belirttiği üzere, Karadeniz üzerinden işleyen ticaret yalnızca Osmanlı iç pazarını değil, aynı zamanda Doğu Avrupa ile kurulan siyasi ve ekonomik ilişkileri de derinden etkilemiştir. Bu durum, Osmanlıların bölgedeki ticaret yollarını güvence altına almak için hem askeri hem de idari düzenlemelere başvurmasının temel nedenlerinden birini oluşturmuştur.¹⁸

¹⁸ Halil İnalcık ve Donald Quataert, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. (Cambridge: University Press, 1994).

3. Trabzon'un Osmanlı Ticaretinde ve Karadeniz'de Önemi

Trabzon, Orta Çağ'da Bizans İmparatorluğu'nun uç bölgelerinden biri olmuş, Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildikten sonra önemli değişimlere uğramış ve hızla İslamlaşmıştır. Trabzon'un Osmanlı ticaretindeki tarihi önemi ve Karadeniz bölgesindeki stratejik rolü, coğrafi avantajları, ekonomik yapılar ve sosyopolitik dinamiklerin kapsamlı bir analizi ile anlaşılabilir. Karadeniz'in doğu kıyısında yer alan Trabzon, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa, Orta Doğu ve Asya'ya uzanan ticaret yolları için hayati bir bağlantı noktası olarak hizmet vermiştir. Bu coğrafi konum, sadece malların hareketini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda yerel ekonomi ve toplumu zenginleştiren kültürel değişimlere de olanak tanımıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemdeki ekonomik yapısı, ticaret için belirgin bir kurumsal çerçevenin eksikliği ile karakterize edilmiştir ve bu durum kapitalizm öncesi sosyal yapısından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen, ticaretin düzenlenmesi, iaşecilik, gelenekçilik ve fiskalizm gibi çeşitli ilkelerle yönlendirilmiştir. Bu ilkeler, özellikle Trabzon gibi bir ticaret merkezi için önemli olan temel malların sürekli tedarikini sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. El zanaatları ile tarımsal üretimin entegrasyonu, tımar sistemi tarafından kolaylaştırılmış ve bu, yerel zanaatkarlar ve üreticiler arasında bütünleşik bir ekonomik ortam oluşturarak ticaret faaliyetlerini desteklemiştir.¹⁹

Trabzon'un ticaretindeki temel unsurlardan biri, İran ile olan bağlantılarıydı. Şehir, Azerbaycan'dan gelen ipeklerin geçtiği bir yol üzerinde bulunduğundan, Osmanlı-İran savaşlarının bu ticaret üzerindeki olumsuz etkileri göz ardı edilemez. Bununla birlikte, Osmanlı ordularına yapılan mal teslimatları bu etkinin kısmen giderilmesini sağlamış olabilir. Ancak, bu teslimatlar genellikle vergi ödemesi veya piyasa değerinin altında fiyatlarla gerçekleştirildiği için ekonomik katkılarının sınırlı olduğu söylenebilir.²⁰

Trabzon'un Osmanlı dönemindeki bu ticari önemi, şehrin sadece bir ticaret merkezi değil, aynı zamanda Karadeniz'in genel ticaret ağlarına entegre bir merkez olduğunu göstermektedir. Coğrafi konumu nedeniyle, Kafkaslar, İran ve Anadolu arasında bir köprü işlevi gören Trabzon, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ticaret yollarındaki stratejik önemini de pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra, limanda gerçekleştirilen ticaretin yerel ekonomiye sağladığı katkılar, kentin ekonomik ve sosyal yapısının gelişmesinde etkili olmuştur. Trabzon'un ticaret merkezi olarak rolü, Karadeniz'in daha geniş jeopolitik dinamikleri ile daha da güçlenmiştir. Bölge, stratejik önemi nedeniyle tarih boyunca çeşitli güçlerin ilgisini çekmiştir. II. Mehmed ve II. Bayezid döneminde Osmanlı fetihleri, Karadeniz'i bir Türk gölüne dönüştürerek Osmanlıların hayati ticaret yolları üzerindeki kontrolünü pekiştirmiştir. Bu hakimiyet, 18. yüzyılın sonlarına kadar sürmüş ve Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte güç dengesinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim, Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasına ve rekabete yol açarak Trabzon'un ekonomik yapısını doğrudan etkilemiştir.²¹

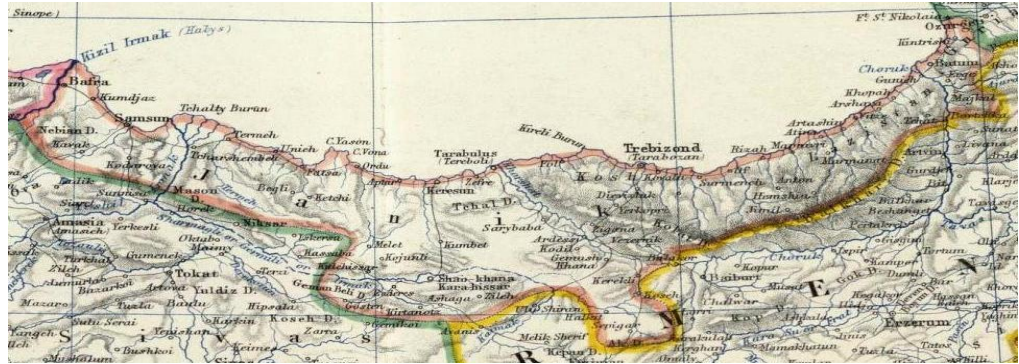
¹⁹ Cumali Bozpinar, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Ticaret: İktisadi Zihniyet Bağlamında Bir Bakış". *Alanya Akademik Bakış* 7, sy.2 (2023): 613-15.

²⁰ Ronald Jennings, "Urban Population in Anatolia in The Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon ve Erzurum. *IJMES* VII, I (1976): 21-57.

²¹ Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 7 (2009): 359-382.

1520-1580 yılları arasında Trabzon'daki vergi mükellefi nüfusun yarı yarıya arttığı görülmektedir. Bu oran, Batı ve Orta Anadolu kentleriyle kıyaslandığında oldukça dikkate değer bir büyümeyi ifade etmektedir.²² Trabzon limanının ticari canlılığına ilişkin önemli bir gösterge, 1545-1546 tarihlerine ait bir ihale kayıdır. Osmanlı Sarayı adına yapılan harcamaları içeren üç yıllık bir sözleşme için 1.300.000 akçe teklif edilmiş, bir başka aday ise bu miktara 60.000 akçe ekleyerek yıllık 453.333 akçe ödemeyi kabul etmiştir.²³ Bu miktarlardan yola çıkarak, Trabzon'un o dönemde Anadolu limanları arasında en hareketlilerden biri olduğu sonucuna varılabilir. Limanın zenginliğine, Kırım ve İstanbul ile olan ticari bağlantılarının da önemli katkılar sağladığı anlaşılmaktadır.

Trabzon limanında görev yapan çeşitli yetkililer ve onların üstlendikleri sorumluluklar, bu limanın Osmanlı dönemi ticaretindeki önemini ve yoğunluğunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Tarihi kayıtlara göre, limanda simsar vergisi toplamakla görevli bir kapıcı (hevâb) bulunmaktaydı. Ayrıca, mali işlemleri yönetmekle sorumlu olduğu düşünülen bir sandukçi, tartı işlemlerini denetleyen bir kantarî ve güvenlik ya da düzen sağlama gibi görevleri üstlenen altı bekçi de bu ticari ağın düzenli bir şekilde işlemesine katkıda bulunuyordu. Trabzon limanının yalnızca kendisi değil, çevresindeki iskeleler de ticaret açısından önemliydi. Limana bağlı olmasına rağmen ayrı bir bölge olarak değerlendirilen Rize ve Of iskeleleri, dönemin ekonomik politikaları doğrultusunda yıllık kiralama usulüyle değerlendirilmekteydi. Bu iskeleler, üç yıllık bir dönem için toplamda 70.000 akçeye, yani yılda ortalama 23.333 akçelik bir bedelle ihale edilmiştir. Bu durum, Trabzon'un ticari bağlantılarının ne denli geniş olduğunu ve çevresindeki diğer bölgelerin de bu ticari faaliyetin bir parçası olduğunu göstermektedir. Trabzon limanı ve ona bağlı iskeleler, bölgesel ticaret ağında yalnızca bir durak değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik düzeninin işlerliğini sağlayan önemli noktalardan biriydi. Görevlilerin çeşitliliği ve bölgenin ekonomik faaliyetlerinin kayıt altına alınışı, Trabzon'un bu sistemdeki hayati rolünü açıkça ortaya koymaktadır.²⁴

Şekil 4. 1861 yılında Trabzon Vilayeti'nin sancakları: Trabzon, Lazistan, Canik, Gümüşhane²⁵

²² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 130.

²³ BOA. Maliyeden Müdevver Defter. 1088 sayılı defter: 45.

²⁴ BOA. Maliyeden Müdevver Defter. 1088 sayılı defter: 46

²⁵ Keith Johnston, *Turkey in Asia, Asia Minor, and Transcaucasia* (Edinburgh ve Londra: William Blackwood & Sons, 1861).

16. yüzyılın başlarından itibaren, Coğrafi Keşiflerin etkisiyle yeni ticaret yollarının keşfedilmesi ve mevcut yolların öneminin azalması, Karadeniz'deki ticaret ilişkilerini de etkilemiştir. Bu dönemde, Karadeniz'de uluslararası irtibatın kesilmesiyle birlikte, ticaret ilişkileri güney-kuzey ekseninde yeniden şekillenmiştir. Özellikle Trabzon gibi bazı Karadeniz limanlarının stratejik önemi ön plana çıkmıştır. Trabzon'un Osmanlı Devleti açısından önemi, ticaretten ziyade siyasi ve askeri konumundan kaynaklanmaktaydı. Doğu Karadeniz sahillerini takip eden Osmanlı-İran savaşları sırasında, mühimmat ve asker naklinin bu kıyılardaki limanlar kullanılarak gerçekleştirilmesi, ayrıca bölgeden sürekli asker talepleri, kıyı hattını da hareketlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki ticaret politikaları, Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tüccarları tarafından yürütülmekteydi.

16. yüzyıl boyunca Osmanlı-İran savaşları, iki ülke arasındaki ticaret yollarını ve ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ipekçilik merkezi olan Bursa'daki ipek endüstrisi, bu çatışmalardan dolayı üretim ve istihdam açısından zarar görmüştür. Savaşlar nedeniyle Osmanlı Devleti, dış ticaret rotalarını Doğu Akdeniz, Doğu Avrupa ve Orta Doğu'ya kaydırmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde, Osmanlı'nın Batı Avrupa ile olan ticareti sınırlı kalmış; buğday, deri, ham ipek ve ipekli dokuma gibi ürünler ihraç edilirken, yünlü dokuma ve diğer lüks mallar ithal edilmiştir. İhracatın ithalattan fazla olması nedeniyle, aradaki fark batıdan doğuya doğru altın ve gümüş akışıyla karşılanmıştır. Osmanlı-İran arasındaki karayolu ticareti, ağırlıklı olarak Müslüman tüccarlar tarafından yürütülmekteydi. Ancak, savaşlar bu ticaretin aksamasına neden olmuş ve iki ülke arasındaki ipek ticaretinden doğan ilişkiler zayıflamıştır.²⁶

Trabzon'un Osmanlı Devleti açısından stratejik önemi, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in öncülüğünde Osmanlı kuvvetleri tarafından feth edilmesiyle başlamıştır. Bu fetih, Trabzon'un Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri yapısına entegrasyonunu sağlamıştır. Özellikle 18. yüzyılda, Trabzon'un askeri ve siyasi önemi daha da artmıştır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında yaşanan çatışmalar ve İran ile olan savaşlar sırasında, Trabzon limanı ve şehri, askeri lojistik ve mühimmat nakliyesi için kritik bir merkez haline gelmiştir. Doğu Karadeniz sahillerini takip eden sefer güzergahları, mühimmat ve asker naklinin bu kıyılardaki limanlar kullanılarak gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Ayrıca, bölgeden sürekli asker talepleri, kıyı hattını da hareketlendirmiştir.²⁷

18. yüzyıl, sanayi ve ulaşım devrimleri bağlamında küresel ticaret kalıplarını yeniden şekillendiren bir dönüşüm dönemi olmuştur. Avrupa mallarının girişi ve yeni ticaret yollarının kurulması, Trabzon'daki yerel tüccarlar için hem zorluklar hem de fırsatlar yaratmıştır. Geleneksel zanaatkarlar artan rekabet nedeniyle zorluklarla karşılaşırken, özellikle Avrupa pazarlarıyla bağlantılı tüccarlar yeni ticaret ortamına uyum sağlayarak

²⁶ Çağdaş Görücü, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Toplulukların Yaşadığı Dönüşüm ve Devletle İlişkileri”. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13, sy. 1 (2024): 1-27.; Sahin, Afşin ve Cengiz, Sibel. 16’ncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İran Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1, sy.1 (2010): 69-82.

²⁷Heath W. Lowry ve Feridun Emecen, “Trabzon”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

önemli servet birikimi yaşamışlardır. Bu ekonomik değişim, imparatorluğun gayrimüslim topluluklarında da değişikliklere yol açmış; tüccar sınıfları, geleneksel güç yapılarına meydan okuyarak etkilerini artırmaya başlamışlardır.²⁸

Trabzon'un kültürel önemi de göz ardı edilemez. Şehir, çeşitli kültürlerin ve etnik grupların kaynaştığı bir yer olarak sosyal dokusunu zenginleştirmiştir. Ticaret ağlarında kritik roller oynayan Rum ve Ermeni tüccarların varlığı, Trabzon'un kozmopolit yapısına katkıda bulunmuştur. Bu çeşitlilik, farklı kültürel uygulamaların ve malların bir arada bulunduğu dinamik bir ticaret ortamı yaratarak şehrin ticaret merkezi olarak önemini daha da artırmıştır. Bu topluluklar ve Osmanlı yönetimi arasındaki etkileşimler, çok etnikli bir imparatorlukta ticaretin sosyal uyumu sağlamadaki kritik rolünü de yansıtmıştır.²⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun ticaret politikaları, özellikle yabancı tüccarlara ayrıcalıklar tanıyan kapitülasyonlar, Trabzon'un ticaret dinamiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kapitülasyonlar, Avrupa güçlerinin bölgeye girmesini kolaylaştırarak Karadeniz ticaretinde bir yer edinmelerine olanak tanımıştır. Yabancı tüccarların bu şekilde bölgeye girişi, sadece rekabeti artırmakla kalmamış, aynı zamanda yerel pazarlarda dönüşümlere yol açan yeni mal ve uygulamaları da tanıtmıştır. Bu ekonomik etkileşimler, yerel tüccarların yabancı rekabetin getirdiği zorluklarla başa çıkarken geçimlerini sürdürmeye çalışmaları nedeniyle zaman zaman gerilimlere yol açmıştır.³⁰

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. ve 18. yüzyıldaki Karadeniz politikaları, bölgesel ve uluslararası ilişkilerin şekillendiği önemli bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde Osmanlı, Karadeniz'i sadece askeri ve stratejik bir sınır olarak görmekle kalmamış, aynı zamanda bölgenin ekonomik potansiyelini de göz önünde bulundurarak uluslararası ticaret ağlarına entegre olmasını sağlamıştır. Osmanlı'nın Karadeniz'e dair izlediği politika hem güvenlik hem de ekonomik çıkarların bir arada gözetildiği bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Trabzon, bu dönemde hem ekonomik hem de stratejik açıdan kritik bir rol oynamıştır. Liman kenti olarak Trabzon, İran'dan gelen kara yolu üzerinden yapılan ticaretin önemli bir geçiş noktası haline gelmiş ve bu konumu, şehrin bölgesel ve uluslararası ticaretin merkezi olmasına olanak sağlamıştır. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren Trabzon Limanı, Doğu ve Batı arasındaki ticaretin önemli bir odağı olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde kilit bir unsura dönüşmüştür. Ayrıca, şehrin coğrafi konumu, Karadeniz'deki Osmanlı askeri stratejilerinin uygulanmasında büyük bir rol oynamıştır. Trabzon, Osmanlı'nın bölgedeki rakip güçler karşısındaki askeri hâkimiyetinin sağlamlaştırılmasında ve Rusya gibi yükselen güçlere karşı bir denge unsuru olarak kullanılmıştır.

²⁸ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler". *Belleten* 52 sy. 203 (1988): 501-534.

²⁹ Cumali Bozpınar, "Osmanlı Klasik Dönemi'nde Ticaret: İktisadi Zihniyet Bağlamında Bir Bakış". *Alanya Akademik Bakış* 7, sy.2 (2023): 613-627.

³⁰ Özgür Yılmaz, "Karadeniz'in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 7 (2009): 359-382.

Ancak, 18. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'nın Karadeniz üzerindeki etkisinin artması, Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir tehdit oluşturmuş ve bu durum, bölgedeki güç dengelerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Rusya'nın deniz gücünü arttırması, Osmanlı'nın Karadeniz'deki egemenliğini sarsmış ve özellikle Trabzon gibi önemli liman kentlerinde yeni düzenlemeler yapılmasına neden olmuştur. Osmanlı, Karadeniz'deki hakimiyetini korumak için iç ve dış politikasında köklü değişikliklere gitmek zorunda kalmış, bu değişim Trabzon'un ticari ve askeri stratejilerine de yansımıştır. 18. yüzyılın sonlarında Trabzon'un ekonomik ve stratejik önemindeki değişim, sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun iç dengelerini değil, aynı zamanda bölgedeki uluslararası ilişkileri de etkilemiştir. Rusya'nın Karadeniz'e hâkim olmaya başlaması, bölgedeki diğer devletler ve Osmanlı arasındaki ilişkileri yeniden şekillendirmiştir. Bu dönemde Trabzon hem ekonomik açıdan hem de askeri olarak Osmanlı'nın müdahale alanına girmiş, şehrin stratejik değeri arttıkça bölgedeki diğer güçlerle olan ilişkiler de daha hassas hale gelmiştir.

Bugün, Trabzon'un tarihsel rolü, Karadeniz'in Osmanlı dönemi ekonomik ve kültürel dinamiklerini anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Trabzon, sadece Osmanlı'nın Karadeniz'deki hâkimiyetinin simgelerinden biri olmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki ticaretin, kültürün ve uluslararası ilişkilerin şekillendiği bir merkez olarak uzun süreli etkiler bırakmıştır. Trabzon'un Osmanlı dönemindeki rolü, Karadeniz'in uluslararası ilişkilerdeki yerini anlamak ve bölgedeki güç dinamiklerini analiz etmek için önemli bir örnek teşkil etmektedir ve Karadeniz'in ekonomik ve kültürel gelişimini inceleyen araştırmalar için vazgeçilmez bir kaynak sunmaktadır. Trabzon, Osmanlı döneminde Karadeniz'in ekonomik yapısını ve güvenlik stratejilerini şekillendiren önemli bir merkez olmuş, bu yönüyle hem Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasına hem de bölgesel kalkınmaya katkı sağlamıştır. Karadeniz'in Osmanlı'daki stratejik ve ekonomik dinamikleri, özellikle Trabzon'un önemli rolüyle daha derin bir şekilde anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Atalar, Münir. “XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon’un Yeri”. *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri* içinde, s. 131-140, 1998.
- Aygün, Necmettin. *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret*. İstanbul: Serender Yayınları, 2005.
- Bostan, İdris. “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu (1700-1787)”. *Belleten* 23 (1995): 353-394.
- Bozpınar, Cumali. “Osmanlı Klasik Dönemi’nde Ticaret: İktisadi Zihniyet Bağlamında Bir Bakış”. *Alanya Akademik Bakış* 7, sy.2 (2023): 613-627. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1026497>.
- Cevrioğlu, Mahmut Halef. “Tulû’î’nin Paşanâme’si ya da Karadeniz’de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)”. *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 86-102.
- Decei, Aurel. “Karadeniz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Ergenç, Özer. “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”. *Belleten* 52 sy. 203 (1988): 501-534. <https://doi.org/10.37879/belleten.1988.501>.
- Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*. trc. Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Goloğlu, Mahmut. *Trabzon Tarihi*. Trabzon: Serander Yayınları, 2000.
- Görücü, Çağdaş. “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Toplulukların Yaşadığı Dönüşüm ve Devletle İlişkileri”. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13, sy. 1 (2024): 1-27.
- İnalcık, Halil ve Quataert, Donald. *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge University Press, 1994.
- Jennings, Ronald. “Urban Population in Anatolia in The Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon ve Erzurum. *IJMES* VII, I (1976): 21-57.
- Johnston, Keith. *Turkey in Asia, Asia Minor, and Transcaucasia*. Gravür ve baskı: W. & A. K. Johnston. Edinburgh ve Londra: William Blackwood & Sons, 1861.
- Kuzucu, Serhat. “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında Yaşanan Tahıl Ticareti Sorunu (1768-1792)”. *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 77 (2023): 111-122, erişim11.09.2025, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/76256/1267656>.
- Lowry, Heath W. ve Emecen, Feridun. “Trabzon”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/trabzon#1>. Erişim Tarihi: 20.12.2024.

Maliyeden Müdevver Defter. 1088 sayılı defter.

Nemlioğlu Koca, Yasemin. “18. Yüzyılda Karadeniz’de Rus Deniz Ticareti ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”. Karadeniz İncelemeleri Dergisi 12, sy. 23 (Kasım 2017): 83-106. <https://doi.org/10.18220/kid.350560>.

Tellioğlu, Ömer. "Karadeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi", Journal of History School (XXI), 8 (2015) :195-212. <https://doi.org/10.14225/joh670>

Sahin, Afşin ve Cengiz, Sibel. 16’ncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İran Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1, sy.1 (2010): 69-82.

Yılmaz, Özgür. Karadeniz’in Uluslararası Ticarete Açılması ve Trabzon. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2, sy. 7 (2009): 359-382.

ORTA ÇAĞIN BAŞLARINDA GÜRCİSTAN'IN EKONOMİ TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Nusaba YAGUBOVA¹

ÖZET

Antik çağın sonlarından, özellikle 4. yüzyıldan itibaren Gürcistan'ın sosyo-ekonomik hayatında önemli değişiklikler yaşanmış, feodalizmin unsurları ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'ın başlarında Gürcistan'da çeşitli tarım alanları oldukça gelişmişti. Gürcistan ekonomisinin ana alanları tarım, bahçecilik, sebzecilik ve hayvancılıktı. Kaynaklarda Çar Trdat tarafından 4. yüzyılın sonlarında Rustavi kanalının, 6. yüzyılda ise Tsilkan kanalının inşa edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Birçok büyük veya küçük kanalın inşasının da 5-6. yüzyıllara dayandığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla ekonomik büyüme döneminde çok sayıda kanalın inşa edilmesi ciddi sosyal değişimlere yol açmıştır.

Makale Erken Ortaçağ'da Gürcistan'da feodalizm sisteminin sosyo-ekonomik yaşam üzerindeki etkisinin araştırılması konusuna ayrılmıştır. Bu çalışmada Erken Orta Çağ'da tarımın durumu, deniz ticareti, Gürcistan'ın geleneksel ekonomi alanları, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik koşulların şehirlerin oluşumuna etkisi çeşitli kaynaklara dayanarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, “Huarbali”, “Erkvani”, Tiflis, Rustavi

AN OVERVIEW OF THE ECONOMIC HISTORY OF GEORGIA IN THE EARLY MIDDLE AGES

ABSTRACT

From the end of antiquity, especially from the 4th century onwards, significant changes took place in the socio-economic life of Georgia, and elements of feudalism emerged. In the early Middle Ages, various agricultural areas were well developed in Georgia. The main areas of the Georgian economy were agriculture, horticulture, vegetable growing and animal husbandry. There is information in the sources that the Rustavi Canal was built by Tsar Trdat in the late 4th century, and the Tsilkan Canal in the 6th century. It should be noted that the construction of many large and small canals dates back to the 5th and 6th centuries. Therefore, the construction of many canals during the period of economic growth led to serious social changes.

The article is devoted to the study of the influence of the feudal system on the socio-economic life of Georgia in the Early Middle Ages. In this study, the state of agriculture in the Early Middle Ages, maritime trade, traditional economic areas of Georgia, the

¹ ORCID ID: 0009-0004-5957-7944, nushabe_yaqubova1998@mail.ru

influence of socio-economic, cultural and political conditions on the formation of cities will be examined based on various sources.

Key words: Agriculture, “Huarbali”, “Erkvani”, Tbilisi, Rustavi

1. Giriş

IV. yüzyılın başlarından itibaren Gürcistan'ın sosyal yapısında bir değişiklik meydana geldi: kölelik sisteminin yerini feodalizm aldı. Kölelik sistemi koşullarında üretimdeki iç çelişkilerin artması sonucu ortaya çıkan bu değişim, ülkenin ekonomik kalkınmasına olumlu etkide bulundu.

Gürcüce’de "patrongmoba" (ფარონგმობა) olarak adlandırılan feodalizm, "patron" - "efendi", "efendi" ve "gma" - "köle" kelimelerinin birleşiminden türemiştir. "Gürcü Kroniği"ne göre Gürcistan'da feodal ilişkilerin ortaya çıkışı aslında MÖ 4. yüzyılda Kartli'nin ilk kralı olan Kral Farnavaz'ın saltanatına denk gelmektedir. Kral Farnavaz döneminde oluşturulan disiplinin bir sonucu olarak, bir tür valilik makamı olan "eristav"ların atanması uygulanmaya başlandı. Buna bağlı olarak, Gürcü krallığının ilk idari atamaları da bu dönemde gerçekleşti. Farnavaz döneminde bir spaspas (komutan) ve sekiz eristav atanmıştı.²

2. Orta Çağın Başlarında Gürcistan'da Ekonomik Yaşam

Buğday huarbali ekimi tarım sisteminde önemli bir yere sahipti. Gürcistan'da en yaygın ve en eski buğday türlerine "ipkli" ve "dika" deniyordu. Bu türlerin her ikisinden de İncil'in en eski Gürcüce tercümelerinde bahsedilmektedir. Georgiy Merçule'nin eserinde “ipkli” ismi iki kez geçmektedir. Georgiy Mtatsmindeli'nin "Yuhanna ve Euthymius'un Hayatı" adlı eserinde "dika"nın Gürcü rahipler tarafından yetiştirilen bir mahsul olduğundan bahsediliyor. "İpkli" Gürcistan'ın dağlık kesimlerinde yetişen kışlık, "dika" ise ilkbaharlık buğday çeşididir.³

Tarımda buğdayın yanı sıra arpa ve yulaf başta olmak üzere diğer tahıl ürünleri de yetiştirilmekteydi. Bu kültürün Gürcüce adı keri antik çağlara dayanan tercüme edilmiş yazılı kaynaklarda bulunmaktadır.

Tarım makineleri, özellikle de "erkvani" (pulluk) gibi tarım aletleri daha da geliştirilmişti. Dağlık bölgelerde ise daha basit ve hafif tarım aletleri kullanılıyordu. Bu tarım aletinin bir türü halk arasında "açaç" adlandırılarak günümüze kadar gelmişti. Bu dönemde Gürcülerin başlıca tarım aleti olan "gutani" ortaya çıktı. Böylece köylülerin görece sert olan toprakları işlemesi için koşullar yaratıldı ve emek verimliliği arttı. 19. yüzyılın ortalarına kadar Gürcistan'da "gutani" kullanılmış, feodalizm döneminde ortaya çıkan bu tarım aleti Gürcistan'ın komşuları olan Osetler, Çeçenler ve İnguşlar arasında da yayılmıştı.⁴

² Ayşe Beyza Ercan, “Patrongmoba: Orta Çağ Gürcü Krallığı’nda Feodaliteye Genel Bir Bakış”, *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/13 (2022), s.9.

³ *Oçerki istorii Gruzii. T.2*, Metsniyereba, Tbilisi, 1973, s.46.

⁴ Ayşe Beyza Ercan, “Patrongmoba: Orta Çağ Gürcü Krallığı’nda Feodaliteye Genel Bir Bakış”, *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/13 (2022), s.9.

Kaynaklardan edinilen az sayıdaki bilgide Kartli'de sulama sistemlerine büyük önem verildiği ve milli hassasiyet yansıtıldığı görülüyor. Kartli'de ilk sulama kanalının inşası, geleneksel olarak "üzüm bağları diken" ve "Ksani Nehri'nden bir kanal yaptıran" Büyük İskender'in adıyla anılır. Kaynaklarda Rustavi Kanalı'nın 4. yüzyılın sonlarında Çar Trdat tarafından, Tsilkan Kanalı'nın ise 6. yüzyılda inşa edildiğine dair bilgiler yer almaktadır. Nahidur (Anahatyr), Gachyan, Muhrani, Ruis-Urbniss ve diğer büyük ve küçük kanalların inşasının da V-VI yüzyıllara dayandığını belirtmek gerekir. Sulama imkânlarının iyileştirilmesi sonucunda tahıl ve diğer ürünlerin yetiştirilmesine uygun arazilerin sayısı önemli ölçüde artmış ve özel mülkiyet yaygınlaşmıştı. Karayazı ovasında bulunan ve antik çağda bu bölgeyi yoğun nüfuslu, tarımın çok geliştiği bir bölge haline getiren büyük bir kanalın kalıntıları, büyük bir siyasi-idari merkez, özel mülkiyet olan Rustavi şehri bunu kanıtlamaktadır. Bu büyük sulama tesisleri, Gürcistan feodalizminin maddi temellerinden biriydi.⁵

Tarım alanları arasında bağcılık da önemli bir yere sahipti. İlk sulama kanalının yapımının bağcılıkla ilgili olması da tesadüf değildir. Zamanla Gürcistan'ın çeşitli bölgelerinde yerel koşullara uyum sağlamış endemik üzüm çeşitleri ortaya çıkmaya başladı.⁶

Gürcistan'ın geleneksel ekonomisinin en önemli sektörü şarapçılıktı. Arkeolojik araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan IV-V yüzyıllara ait bir küp kvevri, burada şarap yapımının oldukça gelişmiş olduğunu ve çok kaliteli şaraplar üretildiğini göstermektedir.⁷

Ormanlarda ve bozkırlarda yabani arıların bolluğu nedeniyle bölgede eski çağlardan beri arıcılık yaygındı. O dönemde Gürcistan ekonomisinin en önemli gelir kaynağı ipek böcekçiliğiydi. Birçok bölgede ipekböceği yetiştiriliyordu. Ayrıca köylüler keten ve yün iplikleri eğiriyor, kadınlar ise bu ipliklerden kaba kumaşlar dokuyorlardı.⁸

IV-V. yüzyıllarda Gürcistan'da toprak ilişkileri sistemi karmaşıklığıyla dikkat çekmektedir. Bu dönemde, giderek feodalleşen büyük toprak mülkiyetleri, bir yandan çarlık ve devlet topraklarıyla, diğer yandan da aznaurların giderek artan feodal toprak mülkiyetleriyle temsil ediliyordu. Küçük özel toprak mülkiyetleri de oldukça yaygındı. Çarın topraklarının bir kısmı doğrudan onun toprağı sayılırken, geriye kalan topraklar ise sosyal olarak kendisine bağımlı olan toplum üyeleri tarafından yönetiliyordu. Bir süre sonra çar kendi arazisini satın aldı. Bu topraklar, köleler veya mahkûmlar tarafından, topluluk üyelerinin kolektif emeğiyle, emek görevlerine (sepoba) göre yetiştiriliyordu. Bazı kaynaklarda bu topraklara genellikle अगरак adı veriliyordu. Daha önce de belirtildiği gibi, bu terim köy toplulukların mülkiyeti dışında kalan ve bireylere ait tarım arazilerini ifade ediyordu.⁹

Агаракі feodal mülkiyetin en eski kategorilerinden biri olarak kabul edilir. Bu terim hem "büyük prens"in ortak topraklarını hem de yoksul köylülere ait toprakları belirtmek için kullanılıyordu. Erken ortaçağ feodal toprak mülkiyeti türlerinden biri "satın alınan

⁵ *Очерки истории*, age.,44.

⁶ *Age.*,47.

⁷ *Age.*,48.

⁸ Ercan, "Patronqmoba", age.,10.

⁹ Simon Dzhanashia, Trudy. I; Ocherki istorii Gruzi, Tbilisi, 1970, s. 594.

topraklar"dı (naskidi). N. Berdzenishvili'ye göre Gürcistan'da naskidi, feodal ilişkilerin oluşmasından önce var olan çok eski ve hukuksal olarak köklü bir toprak mülkiyeti türüydü.¹⁰

Erken ortaçağ feodal dönemine ait anıtlarda deduli veya dediseuli terimlerine rastlanmaktadır. Deduli veya dediseuli terimi daha geniş bir anlama sahip olsa da, genellikle bir kadının babasının evinden getirdiği çeyizi ifade ederdi.¹¹

Z. Ançabadze, N. Lomuri, M. Gunba ve diğerlerinin eserlerinde yer alan fikirler, Batı Gürcistan'daki sosyo-ekonomik ilişkilerin gelişme düzeyinin Doğu Gürcistan'dakinden geride kalmadığını ve orada, daha Orta Çağ'ın başlarında, sınıfsal tabakalaşma sürecinin aynı hızda ve aynı şekilde ilerlediğini göstermektedir. Öte yandan A. Melikishvili'ye göre Batı Gürcistan (Abhazya ile birlikte) toplumsal gelişme açısından daha alt düzeyde yer alıyordu ve VI-VIII. yüzyıllarda orada çok özgün bir biçimde birincil sınıfsal ilişkiler oluşmuştu. Özellikle Prokopius, Menander ve diğer Bizans yazarlarının 6. yüzyıl Batı Gürcistan'ına ilişkin belgeleri, burada feodal ilişkilerin oluşum sürecinin çok yavaş olduğunu göstermektedir.¹²

M.Ö. 7-6. yüzyıllarda Karadeniz kıyılarında ilk Yunan yerleşimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bu bölge uzun süre Yunan ticaretinin önemli bir parçası olmuş, Gürcistan dış dünyayla güçlü deniz bağlantısı sağlanmıştı. MÖ 5. yüzyıldan itibaren Atina şehir devleti, Yunan dünyasının deniz ticaretinde lider konuma sahipti. Bu dönemde Atina devleti, İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde kontrolünü sağlamış, Kolhis de dahil olmak üzere Karadeniz ülkelerinin başlıca ticaret ortağı haline gelmişti. Karadeniz üzerinden en aktif ticari ilişkiler VI-VIII. yüzyıllara dayanmaktadır. Batı Gürcistan'ın Güney Karadeniz bölgesiyle daha yakın ticari ilişkileri vardı.¹³

VI. yüzyıldan VII-VIII. yüzyıllara kadar Batı Gürcistan'ın deniz ticaretinde önemli bir etkisi olmuştur. Caesarea'lı Prokopius'a göre, Gürcistan'ın antik çağlardan beri deniz yoluyla ihraç ettiği ürünler arasında büyük miktarda odun, bal, balmumu, kenevir ve keten kumaşlar yer alıyordu. Tuz, tahıl ve şarap deniz yoluyla Gürcistan'a getiriliyordu. S. Canashia bu listeye pahalı kumaşları, silahlar ve metal ürünleri de ekliyor.¹⁴ Arkeolojik araştırmalar VI-VIII. yüzyıllarda Batı Gürcistan'a deniz yoluyla getirilen eşyalar arasında amforalar, pahalı cam ve kil kapların da bulunduğunu göstermektedir. Bizanslı bir tarihçi deniz ticaretinde kölelerin kullanıldığını bahs ediyor. Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde köle ticaretinin çok yaygın olması tesadüf değildir. Tuz ve tahıl Konstantinopolis'e geleneksel olarak Kuzey Karadeniz bölgesinden getiriliyordu. Bu ürünlerin VI-VIII. yüzyıllarda aynı bölgeden Batı Gürcistan'a da getirildiği sanılmaktadır.¹⁵

¹⁰ Niko Berdzenishvili *Voprosy istorii Gruzii*, Tbilisi, 1964, s.370.

¹¹ <https://www.allgeo.org/index.php/ru/635-2-iv-vii-1>

¹² Georgiy Melikishvili, *Politicheskoye ob'yedineniye feodal'noy Gruzii i nekotoryye voprosy razvitiya feodal'nykh otnosheniy v Gruzii*. Tbilisi, 1973, s.35-52.

¹³ Tamaz Beradze, *Moreplavaniye i morskaya trgovlya v srednevekovoy Gruzii*, Metsniyereba, Tbilisi, 1989, s.226.

¹⁴ Simon Dzhnashia, *Feodal'naya revolyutsiya v Gruzii*. // Dzhnashia S. N. Trudy. Tbilisi, T. I, s. 1—127.

¹⁵ Beradze, *Moreplavaniye*, age.,228.

3. Şehirler ve Şehir Hayatı

IV-VI. yüzyıllarda Gürcistan'da yaşanan büyük sosyal, ekonomik ve siyasi değişimler, ayrıca hristiyanlığın yayılması şehir hayatını ve inşaat alanının gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Bunu, hem yazılı kaynaklar, hem de Gürcistan'da günümüze ulaşmış olan 4-7. yüzyıllara ait mimari yapılar (Cheremsky "meydan", Nekresi, Bolnisi ve Tiflis bazilikaları, Mtsheta Jvari "haç", vb.) doğrulamaktadır.¹⁶

Erken Ortaçağ Gürcü şehirleri kendiliğinden değil, sistematik olarak, yetkililerin kararları doğrultusunda oluşmuştur. Şehirleri köylerden ayıran karakteristik özellik, devlet daireleri, gümrük ve diğer ilgili binaların bulunduğu bir idari merkezin varlığıydı. Şehirler mahallelere bölünmüş, etrafı bir pazar meydanı ve iki yanında sıralanan sokaklarla çevrilmişti. Şehir ekonomisinde ticaret ve zanaatkarlık önemli bir yer tutuyordu. Ortaçağ Gürcü şehirlerinin görünümü, ülkenin sosyo-politik yapısı ve kültürünün karakteristik özelliklerini yansıtıyordu. Şehirlerin dışında çeşitli eğlencelere yönelik avcılık ve yazlık saraylar, ticaret yolları üzerinde ise iyi korunan kervansaraylar, büyük devlet yolları üzerinde mimarideki yüksek gelişmeyi yansıtan taş kemer köprüler inşa edilmişti. Büyük manastır kompleksleri ayrı ayrı, genellikle şehirlerin dışında yer alıyordu.¹⁷

Urbnisi şehri arkeolojik açıdan iyi araştırılmış, şehrin 4-6. yüzyıllara kadar uzanan tarihine ilişkin çok önemli materyaller, çeşitli anıtlar (kamu ve konut yapılarının kalıntıları ve çok benzersiz bir sur yapısı kompleksi) keşfedilmiştir. Bu şehir, 6. yüzyılda kerpiçten inşa edilmiş ve etrafı kuleli devasa bir kaleyle çevriliydi. 5. yüzyılda şehrin merkezinde muhteşem bir üç nefli bazilika inşa edilmişti - Urbnis Sion.¹⁸

IV. yüzyıldan itibaren kaynakların verdiği bilgilerde Rustavi şehrinin adı geçmektedir. Bu şehir, Orta Çağ'ın başlarında Kartli prenslerinin toprağıydı ve tarihçi Juansher'e göre, 5. yüzyılda Vakhtang Gorgasal'ın kilise reformundan sonra burada bir piskoposluk yönetimi kurulmuştu. Rustavi'nin IV. yüzyıldan itibaren yükselişine ilişkin kaynakların verdiği bilgiler, arkeolojik araştırmalarla da doğrulanmıştır.¹⁹

Gürcü kaynaklarına göre Tiflis'in şehir olarak oluşumu erken feodal döneminde gerçekleşmiştir. Bu şehir ilk kez Kartli vakayinamesinde ve Leonti Mroveli tarafından, 4. yüzyılın ikinci yarısında İran'dan Kartli'ye gönderilen pitiakhşların ikametgahı olmasıyla ilgili olarak anılmaktadır. Arkeolojik materyaller, Tiflis bölgesinde keşfedilen antik yerleşim yerlerinin birkaç bin yıllık bir tarihe sahip olduğunu gösteriyor.²⁰ Vakhtang Gorgasal döneminde Tiflis çarlığın başkentiydi. Kartli'deki çarlık iktidarının 523 yılında kaldırılmasından ardından şehir bir büyüme dönemi geçirmiş ve Kartli'nin Marzban'ının (İran bölge hükümdarı) yanı sıra Kartli'nin Gürcü feodal beylerinin ikametgahı haline gelmiştir. Kaynaklarda Hazarların Tiflis şehrini kuşatarak şehrin

¹⁶ Georgiy Chubinashvili, *Istoriya gruzinskogo iskusstva*, T.1, Tbilisi, 1936. s. 24.

¹⁷ https://east.totalarch.com/universal_history_of_architecture/georgia_6_7_century

¹⁸ *Oçerki istorii*, age.,55.

¹⁹ *Age*,56.

²⁰ Meschia, *Goroda i gorodskoy stroy feodal'noy Gruzii*. Tbilisi, 1959, s. 27-28.

zengin kaynaklarını ele geçirdiğine dair bilgiler yer almaktadır. Bütün bunlar Tiflis'in 7. yüzyılın başlarında büyük ve zengin bir ticaret şehri olduğunu kanıtlıyor.²¹

Leonti Mroveli, Ujarma şehrinden söz ederek, şehrin 3. yüzyılda Kartli Kralı Aspagur tarafından kurulduğunu vurguluyor. Şehrin daha önceden varlığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı yazar IV. yüzyılın ilk yarısında Ujarma'dan "İmparatoriçenin mirası" olarak bahsetmektedir. Aynı zamanda diğer Gürcü kaynakları bu şehri "Çarın şehri" olarak adlandırmaktadır. Vakhtang Gorgasal döneminde Ujarma özel bir önem taşıyordu. Çünkü Kartli krallığının siyasi merkezi geçici olarak bu şehre taşınmıştı. Tiflis şehri krallığın başkenti olduktan sonra Ujarma, Kaheti ve Ereti'nin merkezi oldu.²²

Kartli'de çarlık şehirlerinden farklı özellikler taşıyan şehirler de vardı. Bu şehirlerin bir grubu yeni tip şehirlerdi: Ujarma, Rustavi, Tiflis. Diğerleri ise antik çağlardan beri varlığını sürdüren ve 6. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlayan şehirlerdi (Mtsheta ve Urnisi). Başkentin Tiflis'e taşınmasından sonra Mtsheta şehrinin önemi bir miktar azalmış olsa da, zanaat üretiminin bazı alanlarının (camcılık, kuyumculuk ve inşaat) iyi geliştiği önemli bir ekonomik merkez olarak bir süre varlığını sürdürdü.

4-6. yüzyıllarda şehir ekonomisinin başlıca özelliği, özellikle "marani"lerin (şarap mahzenleri) sayısındaki büyük artışı. Ancak seramik üretimi ve metalurjisinde düşüş yaşanmaya başlamıştı. 5. yüzyıldan itibaren Urnisi şehrinde zanaatkarlığın gelişimine ilişkin bilgilere nadiren rastlanmaktadır.

Erken feodal döneminde küçük şehirler yarı kentsel yerleşim yerleriydi. Zanaat üretimi ve ticaret şehrin ekonomisinde hala önemini koruyordu. Bu dönemde Mtsheta ve Urnisi'de ticaret ve zanaatın rolü azalıyor, çeşitli tarım alanları ön plana çıkıyor ve şehir hayatında gerileme başlıyordu.²³

Sonuç

Orta çağ Gürcü yazılı kaynakları, arkeolojik materyaller ve bölgenin doğal coğrafi koşulları ülkede ekonomik bir canlanmanın yaşandığını doğruluyor. Böylece feodal ilişkilerin ve ekonominin gelişmesiyle birlikte şehirlerin yükselişi ve refahı yeniden gerçekleşmiş, ekonomik ve sosyal alanda yaşanan olumlu değişimler ülkenin kültürel gelişimine de yansımıştır.

Erken ortaçağ Gürcistan ekonomisinin temeli tarım (özellikle hayvancılık ve çiftçilik), oldukça gelişmiş zanaat üretimi ve ticaretti; bu da şehirlerin gelişmesine ve devletin ekonomik gücünün artmasına hizmet ediyordu.

Ekonominin temel alanları:

Tarım. Bu alanın temeli gelişmiş tarım ve hayvancılıktı. Tahıl, keten ve üzüm yetiştiriciliği için tarım teknolojisi geliştirilmişti. 7. yüzyılda Batı Gürcistan'da mısır gibi

²¹ <https://www.allgeo.org/index.php/ru/628-1958-1>

²² *Oçerki istorii*, age.,58.

²³ Age.,53-59.

yeni ürünler yetiştirilmeye başlandı ve bu da tarım sektörünün gelişmesine katkıda bulundu.

Erken ortaçağda ülkenin ekonomik gelişimi, önemli sosyal değişimlerin zemininde gerçekleşti. Ana gelir kaynağı olan topraklar, giderek büyük aznaurların ilgi alanı haline gelmişti. Tarım sektörü yoğunlaştıkça, ortak arazilerin özel mülkiyete dönüştürülme eğilimi de güçlenmişti. Bağcılık ve bahçecilikle uğraşan özgür üretici, bu araziye elinde tutmaya çalışmış ve daha sonra toprakların toplum üyeleri arasında yeniden dağıtılmasına karşı çıkmıştır. Zamanla el koydukları bu topraklar bireysel ailelerin mülkiyetine geçmeye başlamıştı. Böylece özel mülkiyet önce bahçelere ve bağlara, ardından da tarım arazilerine yayıldı. 6. yüzyılda ülkede toprak satın alma yaygınlaştı; ancak bu tür satın almaların başlangıcı çok daha eskilere dayanıyor.

Tarımın yanı sıra, sığırların yük hayvanı olarak kullanıldığı Kolhis Ovası'nda hayvancılık da önemli bir rol oynamıştı.

Zanaat üretimi. Gürcistan, özellikle metal işleme alanındaki zanaatkârlarının ustalığıyla ünlüydü. Bronz ve demir metalurjisinin yüksek düzeyde gelişmiş olması, Kolhis gibi devletlerin güç ve nüfuzunu garanti altına almıştı. Aynı zamanda zanaatkârlar, özellikle metalurjiciler, toplumda önde gelen mevkilerde bulunuyorlardı.

Şehirler ve Ticaret. Tarımın gelişmesiyle birlikte ekonomik gücün artmasını destekleyen şehirler de hızla büyüyerek zanaat ve ticaret merkezleri haline geldi. Feodalizmin erken döneminde, üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte Gürcistan'da bir dizi kale şehir ortaya çıktı: Doğu Gürcistan'da Ujarma, Jaleti, Rustavi, Bolnisi, Çeremi, Tsopi ve Batı Gürcistan'da Barvihe, Vaşnari, Tolebi ve Anakopia. Güçlü tahkimatlarla karakterize edilen bu şehirler ticaret, din ve kültür merkezleri olarak önemli rol oynamışlardır.

Gürcistan topraklarından geçen ve Batı ile Doğu dünyasını birbirine bağlayan önemli ticaret yolu ekonomik gelişime büyük katkıda bulunmuştur. Şehrin nüfusunun çoğunluğu tüccar ve zanaatkârlardan oluşuyordu. Şehirlerde çömlekçilik, kuyumculuk ve dokumacılık gibi sanat alanları gelişmişti. Gürcistan'da demir işleme geleneği de vardı.

Teknolojinin gelişimi. Erken Orta Çağ Gürcistan'ında zanaatkarlığın gelişmişlik düzeyi, çok popüler olan ince bronz ürünler de dahil olmak üzere üretilen ürünlerin yüksek kalitesine yansımıştır.

Böylece erken ortaçağ Gürcistan ekonomisi çok sektörlüydü, açıkça tarım ve zanaat üretimine odaklanmıştı ve aktif ticaret faaliyetleriyle destekleniyordu. Bu durum devletin sürekli gelişmesini ve bölgedeki nüfuzunu sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Beradze, Tamaz. Moreplavaniye i morskaya trgovlya v srednevekovoy Gruzii. Metsniyereba, Tbilisi 1989.

Berdzenişvili, Niko. Voprosy istorii Gruzii, Tbilisi 1964.

Chubinashvili, Georgiy. Istoriya gruzinskogo iskusstva. T.1, Tbilisi 1936.

Dzanashia, Simon. Feodal'naya revolyutsiya v Gruzii. // Dzhnashia S. N. Trudy. Tbilisi 1971.

Dzanashia, Simon. Oçerki istorii Gruzi, Tbilisi 1970.

Ercan, Ayşe. “Patronqmob: Orta Çağ Gürcü Krallığı’nda Feodaliteye Genel Bir Bakış”, *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/13 (2022).

Melikishvili, Georgiy. Politicheskoye ob'yedineniye feodal'noy Gruzii i nekotoryye voprosy razvitiya feodal'nykh otnosheniy v Gruzii. Tbilisi, 1973.

Meschia. Goroda i gorodskoy stroy feodal'noy Gruzii. Tbilisi 1959.

Oçerki istorii Gruzii. T.2, Metsniyereba, Tbilisi 1973.

https://east.totalarch.com/universal_history_of_architecture/georgia_6_7_century

<https://www.allgeo.org/index.php/ru/628-1958-1>

<https://www.allgeo.org/index.php/ru/635-2-iv-vii-1>

DETERMINATION OF THE DISTRIBUTION OF OIL SPILL THAT MAY OCCUR AS A RESULT OF SHIPS HITTING NAVAL MINES IN THE BLACK SEA

Ersan BAŞAR¹
Songül SARIALIOĞLU²
Ekrem EYÜBOĞLU³

ABSTRACT

The war between Russia and Ukraine, which started in February 2022, took place on land fronts as well as naval fronts. Despite the fact that Ukraine has a significant naval power in the Gulf of Odessa and Russia planned to create a blockade by making a landing from this gulf, Ukraine aimed to prevent a possible landing by mining this area. Some of these mines were uncontrolled or uncontrollably detached from the systems to which they were attached and drifted uncontrollably towards the southern Black Sea, exposed to current and environmental influences. In this study, the temporal and spatial distribution of the oil that will be spilled into the sea from the ships after the explosions that will occur as a result of the mines being in the traffic routes of the ships is calculated. In the study, oil dispersion simulation GNOME was used, and environmental parameters, especially current and wind, were entered into the model. The distribution area of the spilled oil and the method to be used for intervention were determined. As a result of the study, the amount and impact area of the oil spill that will occur after the mines hit the ship have been determined, and the equipment to be used in emergency response has been determined. In addition, it was determined how the response teams would be deployed.

Keywords: *Oil Pollution, Mine Explosion, Ship Traffic, Russia Ukraine War*

GEMİLERİN KARADENİZ'DE MAYINLARA ÇARPMASI SONUCUNDA OLUŞABİLECEK PETROL SIZINTISI DAĞILIMININ TESPİTİ

ÖZET

Rusya ve Ukrayna arasında 2022 yılının şubat ayında başlayan savaş kara cepheleri yanı sıra deniz cephelerinde de gerçekleşmiştir. Odesa Körfezinde Ukrayna'nın önemli bir deniz gücünün olması ve Rusya'nın bu körfezden bir çıkartma yaparak abluka oluşturmayı planlamasına karşın Ukrayna bu alanı mayınlayarak olası bir çıkartmayı önlemeyi hedeflemiştir. Bu mayınlardan bazılarının bağlı bulunduğu sistemlerden kontrolsüz veya kontrolü bir şekilde ayrılması ile akıntı ve çevresel etkilere maruz

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-1458-4102, ebasar@ktu.edu.tr

² Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0003-2337-6871, songulkaptan@gmail.com

³ Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-3328-0550, ekremeyuboglu@ktu.edu.tr

kalarak kontrolsüz bir şekilde güney Karadeniz'e doğru sürüklenmiştir. Gemilere çarpan mayınların gemilere zarar verdiği rapor edilmiş olup bazı gemilerin kullanılamayacak durumda olduğu bildirilmiştir. Bu çalışmada, mayınların gemilerin trafik rotalarında olması sonucu meydana gelecek patlamalar sonrasında gemilerden kaynaklı olarak denize dökülecek olan petrolün zamansal ve alansal dağılımı hesaplanmıştır. Çalışmada petrol dağılım simülasyonu GNOME kullanılmış olup başta akıntı ve rüzgâr olmak üzere çevresel parametreler modele girilmiştir. Dökülen petrolün yayılım alanı ve müdahale için yapılacak olan yöntem belirlemiştir. Çalışma sonucunda mayınların gemiye çarpması ve sonrasında oluşacak petrol dökülmesinin miktarı ve etki alanı belirlenmiş olup acil müdahalede kullanılacak olan ekipmanlar belirlenmiştir. Bunun yanı sıra müdahale ekiplerinin de nasıl konuşlandırılacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Petrol Kirliliği, Mayın Patlaması, Gemi Trafik, Rusya Ukrayna Savaşı*

1. Introduction

The Ukraine-Russia War started in 2014 with Russia's annexation of the Crimean Peninsula and entered a new phase in 2022 with Russia's large-scale military operation across Ukraine.⁴ Following the Crimean crisis in 2014, Russian-backed separatist groups in the Donetsk and Luhansk regions in eastern Ukraine engaged in armed clashes, which became known as the Donbas War. The ceasefires attempted to be achieved through the Minsk Agreements were not effective in the long term and the low-intensity state of war continued until 2022. On February 24, 2022, the Russian Federation entered Ukraine's territory and started this war.⁵ In 2023 and beyond, the fighting intensified on the eastern and southern front lines, and the war had serious consequences at the global level, causing both humanitarian and economic crises.⁶ The Russia-Ukrainian War was characterized by naval battles as well as land conflicts.¹ Following the large-scale invasion in 2022, Russia deployed its military forces to strategically control the Black Sea. The Black Sea became one of the key points of the war, especially as it is a sea route with important Ukrainian port cities. Ukraine's operation "Snake Island" in 2022 was an important turning point in the naval war, sinking a Russian land warship. Moreover, the effectiveness of Russia's Black Sea fleet was confronted with Ukrainian attempts to close the sea routes in the Black Sea in order to block Ukraine's grain exports and Ukraine's naval defence strategies with the support of NATO. Naval wars have brought not only military operations, but also economic and logistical wars, as the sea routes of the Black Sea are critical for world trade.⁷

One of the most serious security threats on the maritime front of the Ukraine-Russia War has been the uncontrolled spread of naval mines in the Black Sea. In 2022, as the war intensified, mines planted for defensive purposes, especially in and around Odessa, were dislodged and washed out to sea due to storms, currents, and lack of technical

⁴ Plokhyy, Serhii. *The Gates of Europe: A History of Ukraine**. New York: Basic Books, 2017.

⁵ Harding, Luke. *Invasion: The Inside Story of Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival*. London: Guardian Faber, 2022.

⁶ Kagan, Frederick W., et al. "Russian Offensive Campaign Assessment." Institute for the Study of War, April 2023. <https://www.understandingwar.org/>.

⁷ Black, E. And Kaushal S., 2025, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/black-sea-significance-european-security>

control.⁸ These mines reached the territorial waters of littoral states such as Türkiye, Romania, and Bulgaria, posing a serious risk to regional maritime security.⁹ In response to this threat, the International Maritime Organization (IMO) issued warnings to merchant ships and proposed changes in shipping routes through the Straits.¹⁰ Uncontrolled mine proliferation has had significant consequences not only militarily but also economically and environmentally, as it has led to disruptions in the transportation of grain, energy and other commercial goods transported through the Black Sea; increased maritime insurance; and severely damaged civilian maritime transportation.¹¹ These developments have led to a reassessment of the strategic importance of the Black Sea for not only regional but also global trade. Countries bordering the Black Sea do most of their exports and imports by sea. This transportation by ships affects the economies of the countries. Figure 1 shows the ship traffic density in 2024.¹²

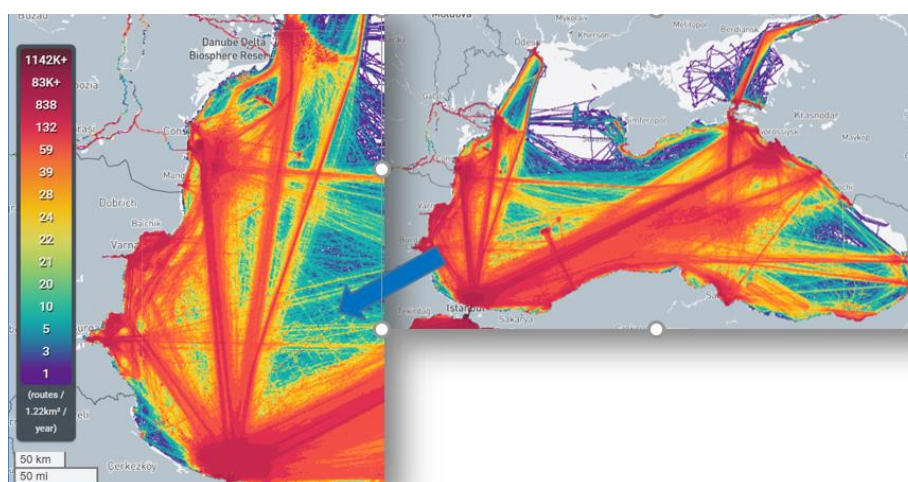

Figure 1. Ship Traffic Density ⁹

There is intense marine pollution in cases such as accidents of ships and hitting mines as in the Black Sea. The environmental pollution caused by sea mines striking ships during the Ukraine-Russia War in the Black Sea poses a serious problem as one of the indirect effects of the war. In 2022 and beyond, several sea mine explosions resulted in damage to ships, especially commercial and fuel-carrying vessels, resulting in significant oil, diesel oil and hazardous chemical spills into the marine environment.¹³ Substances leaked following the explosions were toxic to marine species in the region, with negative impacts on fish populations, plankton balance and coastal ecosystems.¹⁴

⁸ International Maritime Organization (IMO). 'Navigational Warnings and Maritime Safety Information Related to the Black Sea Region.' IMO Reports, 2022.

⁹ Gorenburg, Dmitry. Russia's Naval Strategy in the Black Sea. Washington, D.C.: CNA, 2023.

¹⁰ Turkish Naval Forces Command. 'Karadeniz'de Mayın Tehdidi ve Deniz Güvenliği Raporu.' Ankara, 2022.

¹¹ International Crisis Group. The Black Sea in Crisis: Navigational and Security Challenges. Brussels: ICG, 2023.

¹² Marine Traffic, <https://www.marinetraffic.com/>

¹³ Black Sea Commission. Impact of War-Related Marine Pollution in the Black Sea. Sofia, 2023.

¹⁴ United Nations Environment Programme. 'Marine Hazards and Ecosystem Damage in Conflict Zones.' Geneva: UNEP, 2022.

Furthermore, oil spills negatively affect not only marine life but also economic sectors such as tourism and fisheries.¹⁵ Due to the semi-enclosed nature of the Black Sea, the outflow of pollutants out to sea is limited, resulting in long-term environmental problems.

The difficulties and long-term effects of cleaning up oil spills after ship accidents are well known. Oil pollution and the resulting compounds, which are very common in the marine environment, affect all organisms in the ecosystem. Different species living in the marine environment have different resistance to petroleum products. The toxic effect of petroleum products on marine organisms occurs as a result of accumulation in tissues and cells and affecting physiological activities. In addition to marine organisms, birds that share the water surface are also affected by the film layer formed on the surface.¹⁶,¹⁷ The cleanup of spilled oil from the marine environment and subsequent restoration efforts are very expensive and difficult and require long processes.¹⁸

In this study, it was tried to determine the distribution of the oil spill that will occur as a result of the collision of the mines coming uncontrolled from the offshore of Ukraine to the south-western regions of the Black Sea with the ships in the ship traffic routes. The temporal and spatial distribution of the spilled oil was tried to be determined.

2. Method

2.1. Simulation

GNOME is a simulation developed by NOAA in 1999 to determine the temporal and spatial distribution of oil spill.¹⁹ After entering wind, current and tide values into this simulation, it calculates the movement of the oil on the surface²⁰. Başar and Köse (2003) used the GNOME™ model to determine the possible oil distributions in a tanker marine facility.²¹ Başar et al. (2006) identified risky oil dispersion areas in the Istanbul Strait and made necessary recommendations for intervention.²² Beegle-Krause, C.J. and C. O'Connor (2005) provided information on sample data inputs in the GNOME model.²³ The GNOME program developed by NOAA is used to determine the

¹⁵ European Environment Agency. War-Induced Pollution and Socioeconomic Impacts in the Black Sea Region. Brussels, 2023.

¹⁶ Clark, R.B. 1997, Marine Pollution, Clarendon Oxford Pres, Fourth Edition, 161 p, London, England.

¹⁷ Polikarpov, G.G., Zaitsev, YU, P., Zats, V.I. ve Radchenko, L.A. 1994, Pollution of the Black Sea (Levels and sources), In Proceeding of the Black Sea Symposium, Published by the Black Sea Foundation, İstanbul, 15-42.

¹⁸ Fingas, M., 2001. The Basics of Oil Spill Cleanup. In: Jennifer, C., (Ed). 2nd edition, Lewis publishers, LP, Canada, pp. 233.

¹⁹ GNOME, 2001a. User's Manual, General NOAA Oil Modeling Environment, NOAA HAZMAT U.S. Coast Guard National, 77.

²⁰ GNOME, 2001b. User's Guide and Examples, General NOAA Oil Modeling Environment, NOAA HAZMAT U.S. Coast Guard National, 21

²¹ Başar, E. ve Köse, E., 2003. Risk Assessment of Oil Tanker Unloading Point in the South-Eastern Black Sea-Trabzon Station, MEDCOAST 03, 07-11 October 2003, Ravenna-Italy, Volume 3, 1127-1136.

²² Başar, E, Köse, E. and A, Güneroğlu, 2006 Finding Risky Areas for Oil Spillage after Tanker Accidents at Istanbul Strait, Int. J. Environment and Pollution, Vol.27, No.4, pp.538-544

²³ Beegle-Krause, C.J. General NOAA Oil Modeling Environment (GNOME): A New Spill Trajectory Model. IOSC 2001 Proceedings, Tampa, FL, March 26-29, 2001. St. Louis, MO: Mira Digital Publishing, Inc. Vol. 2: pp. 865-871.

distribution of oil.^{24, 25} In his study, modeled the distribution of oil spilled after a tanker accident at south west of Black Sea, using GNOME simulation and determined the emergency response method.

2.2. Scenario

A scenario was created based on 1000 tons of crude oil spilling into the sea, assuming that the mines drifting on the ship traffic routes hit a tanker cruising in the region. As a result of the risk analysis, the simulation was run at the coordinates given in Table 2. Within the scope of the scenario, surface current data were entered into the system and then the prevailing wind in the region was predicted in the north direction and at a speed of 8 knots.

Lat	Long
41°53'28 "N	29°03'12" E

Table 1 Possible accident coordinates

3. Findings

As a result of the 1000 ton oil spill in the south-west direction of the Black Sea, it was observed that the fuel rapidly dispersed in the south direction. Figure 2 shows the images of the dispersed oil after 6, 12, and 30 hours. Figure 3 shows the simulation image of the contact with the shore at the 60th hour. It was determined that the dispersed fuel expanded and moved in the south direction and contacted the shore at 60th hour. It was observed that 40% of the oil contacted the shore and 9% of the oil entered the Istanbul Strait. It was understood that the fuel entering the Istanbul Strait moved rapidly in the south direction with the effect of the current in the strait.

²⁴ Beegle-Krause, C.J. 1999. GNOME: NOAA's Next-Generation Spill Trajectory Model. Oceans '99 MTS/IEEE Proceedings. Escondido, CA: MTS/IEEE Conference Committee vol. 3: pp. 1262-1266.

²⁵ Başar E., "Weathering And Oil Spill Simulations In The Aftermath of Tanker Accidents At The Junction Points In The Marmara Sea", Fresenius Environmental Bulletin, vol.19, pp.260-265, 2010

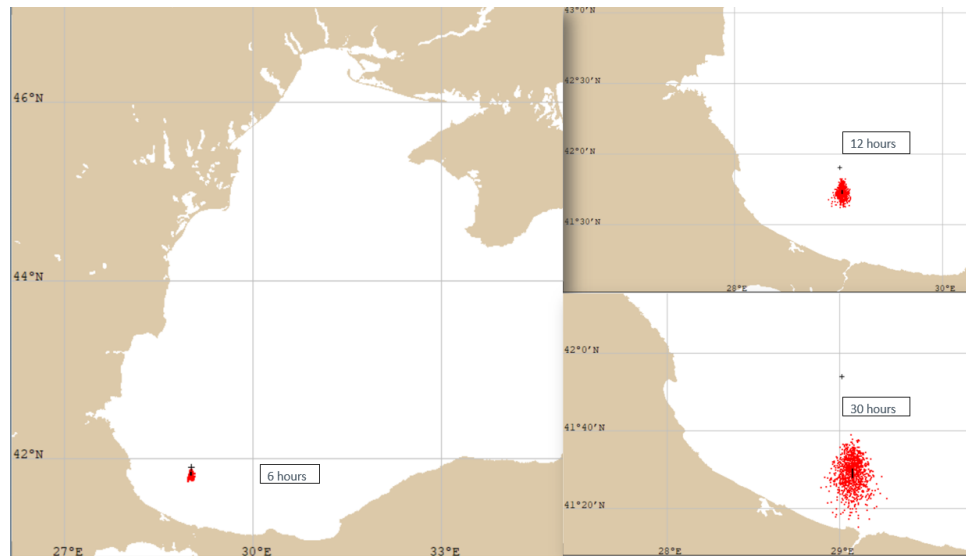

Figure 2. Scenarios

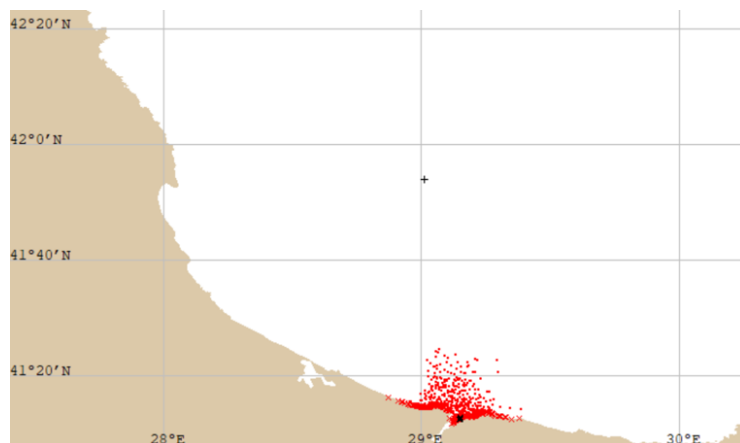

Figure 3. Contact with the shore

Conclusion

It is known that during the Russia-Ukraine war, naval mines off Odesa were uncontrollably detached from their attachment points and drifted from the western Black Sea to the southern Black Sea with the effect of the current. Some of these mines were caught in the nets of fishing vessels, and some of them exploded in contact with the vessels. It is known that some of these mines are still in the Black Sea. The mines are distributed in the sea in accordance with the current characteristics of the Black Sea. These mines not only threaten the safety of the Black Sea but also cause oil pollution and other pollution as a result of explosions in contact with ships. This situation, which threatens the navigational safety of ships, will increase the risk in areas with heavy ship traffic.

After the explosion in the risky area, it has been revealed that there will be contact with the shore as a result of the distribution of oil. As a result of the distribution of oil especially the Istanbul Strait is a narrow and risky waterway that controls the ship traffic of the entire Black Sea. It is understood that the Strait of Istanbul will be adversely affected as a result of a mine explosion that may occur offshore of this region. This would negatively affect the imports and exports of the countries bordering the Black Sea.

Emergency response equipment should be stored in the areas at the Black Sea entrance of the Istanbul Strait in order to prevent oil contact with the shore and to intervene early. If intervention can be made, especially at the entrance of the Istanbul Strait, some of the pollution effects can be eliminated.

REFERENCES

Başar E., "Weathering And Oil Spill Simulations In The Aftermath Of Tanker Accidents At The Junction Points In The Marmara Sea", Fresenius Environmental Bulletin, vol.19, pp.260-265, 2010

Başar, E, Köse, E. and A, Güneroğlu, (2006) 'Finding Risky Areas for Oil Spillage after Tanker Accidents at Istanbul Strait', Int. J. Environment and Pollution, Vol.27, No.4, pp.538-544

Başar, E. ve Köse, E., 2003. Risk Assessment of Oil Tanker Unloading Point in the South-Eastern Black Sea-Trabzon Station, Proceedings of the Six the International Conference on the Mediterranean Coastal Environment, MEDCOAST 03, 07-11 October 2003, Ravenna-Italy, Volume 3, 1127-1136.

Beegle-Krause, C.J. 1999. GNOME: NOAA's Next-Generation Spill Trajectory Model. Oceans '99 MTS/IEEE Proceedings. Escondido, CA: MTS/IEEE Conference Committee vol. 3: pp. 1262-1266.

Beegle-Krause, C.J. and C. O'Connor. 2005. GNOME Data Formats and associated example data files. Seattle: NOAA Office of Response and Restoration, Emergency Response Division (formerly Hazardous Materials Response Division). 49 pp.

Beegle-Krause, C.J. General NOAA Oil Modeling Environment (GNOME): A New Spill Trajectory Model. IOSC 2001 Proceedings, Tampa, FL, March 26-29, 2001. St. Louis, MO: Mira Digital Publishing, Inc. Vol. 2: pp. 865-871.

Black Sea Commission. 'Impact of War-Related Marine Pollution in the Black Sea.' Sofia, 2023.

Black, E. And Kaushal S., 2025, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/black-sea-significance-european-security>

Clark, R.B. (1997) Marine Pollution, Clerandon Oxford Pres, Forth Edition, 161 p, London, England.

European Environment Agency. 'War-Induced Pollution and Socioeconomic Impacts in the Black Sea Region.' Brussels, 2023.

Fingas, M., (2001) The Basics of Oil Spill Cleanup. In: Jennifer, C., (Ed). 2nd edition, Lewis publishers, LP, Canada, pp. 233.

GNOME, 2001a. User's Manual, General NOAA Oil Modeling Environment, NOAA HAZMAT U.S. Coast Guard National, 77.

GNOME, 2001b. User's Guide and Examples, General NOAA Oil Modeling Environment, NOAA HAZMAT U.S. Coast Guard National, 21

Gorenburg, Dmitry. *Russia's Naval Strategy in the Black Sea*. Washington, D.C.: CNA, 2023.

Harding, Luke. *Invasion: The Inside Story of Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival*. London: Guardian Faber, 2022.

International Crisis Group. 'The Black Sea in Crisis: Navigational and Security Challenges.' Brussels: ICG, 2023.

International Maritime Organization (IMO). 'Navigational Warnings and Maritime Safety Information Related to the Black Sea Region.' IMO Reports, 2022.

Kagan, Frederick W., et al. "Russian Offensive Campaign Assessment." Institute for the Study of War, April 2023. <https://www.understandingwar.org/>.

Marine Traffic, 2025, <https://www.marinetraffic.com/>

Plokhyy, Serhii. The Gates of Europe: A History of Ukraine. New York: Basic Books, 2017.

Polikarpov, G.G., Zaitsev, YU, P., Zats, V.I. ve Radchenko, L.A. (1994) Pollution of the Black Sea (Levels and sources), In Proceeding of the Black Sea Symposium, Published by the Black Sea Foundation, İstanbul, 15-42.

Turkish Naval Forces Command. 'Karadeniz'de Mayın Tehdidi ve Deniz Güvenliği Raporu.' Ankara, 2022.

United Nations Environment Programme (UNEP). 'Marine Hazards and Ecosystem Damage in Conflict Zones.' Geneva: UNEP, 2022.

GEMİ FAALİYETLERİNDEN KAYNAKLI KİRLİLİĞİN KARADENİZ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Ersan BAŞAR¹
Songül SARIALIOĞLU²

ÖZET

Günümüzde taşımacılığın önemli bir oranda deniz yolu ile gerçekleştirildiği bilinen bir gerçektir. Çevreci, ekonomik ve taşıma kapasitesi gibi önemli avantajlara sahip olması nedeniyle tercih edilen deniz taşımacılığı artan yoğunluğuyla beraber deniz trafiğinin artışına da sebep olmaktadır. Deniz trafiğindeki yoğunluk ise deniz kazalarına yol açmaktadır. Deniz kazaları ise ekonomi, insan yaşamı ve deniz ortamı üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Özellikle gemilerinin taşıdıkları yük ve yakıtların deniz ortamına dökülmesi deniz kaynaklarını ve ekolojisini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca gemiler sadece deniz kazaları ile değil gerçekleştirdikleri faaliyetler nedeniyle de kirliliğe neden olmaktadır. Mavi ekonomi kapsamında yeşil deniz taşımacılığı, deniz kaynaklarının ve ekosistemlerinin korunmasını sürdürülebilir olmasını amaçlamaktadır. Karadeniz de gerçekleşecek deniz kazaları ya da gemi faaliyetlerinden kaynaklı bir kirlilik olayının Karadeniz'in ekosistemi ve kıyı alanları üzerinde ciddi etkilere sahip olması kaçınılmazdır. Karadeniz'in yoğun balıkçılık faaliyetlerinin gerçekleştiği bir alan olduğu da dikkate alındığında insan yaşamı ve ekonomi üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda deniz taşımacılığı faaliyetlerinin Karadeniz üzerindeki etkileri incelenmiş, Uluslararası Denizcilik Örgütü tarafından kirlilik konusunda yayınlanan tavsiyelere ve yaptırımlara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deniz Kirliliği, Deniz Kazası, Deniz kaynakları, Karadeniz, Mavi ekonomi

THE EFFECTS OF POLLUTION FROM SHIPPING ACTIVITIES ON THE BLACK SEA

ABSTRACT

Today, a significant proportion of transportation is carried out by sea. Maritime transportation, It is preferred due to its important advantages such as environmental, economic and carrying capacity. The density of maritime traffic leads to maritime accidents. Maritime accidents have negative effects on the economy, human life and the marine environment. Especially the cargo and fuel carried by ships spilling into the marine environment negatively affects marine resources and ecology. In addition, ships cause pollution not only with maritime accidents but also with the activities they carry out. Green maritime transportation within the scope of the Blue economy aims to protect and sustain marine resources and ecosystems. It is inevitable that a pollution incident

¹ Prof. Dr., ORCID: 0000-0002-1458-4102, ebasar@ktu.edu.tr,

² Dr., ORCID: 0000-0003-2337-6871, songulkaptan@gmail.com

caused by maritime accidents or ship activities in the Black Sea will have serious effects on the ecosystem and coastal areas of the Black Sea. Considering that the Black Sea is an area where intensive fishing activities take place, it is seen that its impact on human life and the economy is quite significant. In this context, the effects of maritime transportation activities on the Black Sea were examined, and the recommendations and sanctions published by the International Maritime Organization on pollution were mentioned.

Keywords: Marine Pollution, Marine Accident, Marine Resources, Black Sea, Blue Economy

1. Giriş

Denizyolu taşımacılığı ekonomik, çevreci ve taşıma kapasitesi nedeniyle günümüzde en çok kullanılan taşımacılık türüdür. Ayrıca denizyolu taşımacılığı sağladığı avantajlar nedeniyle ekonomik faaliyetlerin yanı sıra dünya ticaretinin de temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde uluslararası ticaretin büyük çoğunluğunun denizyolu ile gerçekleştirilmesi nedeniyle uluslararası ticaretin temelini oluşturmaktadır.³ Diğer taşımacılık türlerine göre daha büyük hacimli yüklerin daha uygun maliyetlerle taşınmasını mümkün kılarken ayrıca yüklerin emniyetli ve hızlı transferini de kolaylaştırmaktadır.⁴ Buna ek olarak deniz taşımacılığı konteyner, dökme yük, genel kargo, ham petrol tankerleri gibi farklı gemi türleriyle tonlarca yükün tek seferde taşınmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca düşük taşımacılık maliyetlerine sahip olan bu taşımacılık türü bu özelliğiyle küresel ticaretin sürdürülebilir ve erişilebilir olmasında oldukça önemlidir.⁵ Diğer taşımacılık türleri ile kıyaslandığında (demiryolu, havayolu ve karayolu) birçok avantaja sahip olan deniz yolu taşımacılığı diğer birçok endüstri ile de uluslararası ilişkilere sahiptir. Deniz yolu taşımacılığı, yukarıda bahsi geçen nedenler ışığında küresel ticarete en çok tercih edilen taşımacılık türü olarak görülmektedir.

Günümüzde sıklıkla tercih edilen deniz yolu taşımacılığının avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Hava ve çevresel koşullara bağımlılık, havayolu ve karayolu taşımacılığıyla kıyaslandığında yavaşlık, uygun liman altyapısının gereksinimi, güvenlik riskleri, çoklu aktarmalarda meydana gelebilecek lojistik karmaşıklıklar denizyolu taşımacılığının dezavantajlarına örnek gösterilebilir. Buna ek olarak çevre üzerindeki deniz kirliliği, gemi atıkları, yağ sızıntıları ve karbon salınımı gibi olumsuz etkileri de oldukça önemlidir. Özellikle dünya deniz filosunda gemi tonaj ve sayısının artışı bu etkilerin artışına da yol açarken, deniz trafiğinde yoğunluk oluşmasına neden olmaktadır. Deniz trafiğindeki yoğunluğun bir sonucu olarak da deniz kazalarında artış meydana gelmektedir.⁶ Bu durumun küresel deniz ticareti üzerindeki

³ Marielle, Christiansen, vd., "Maritime Transportation," in *Transportation*, ed. C. Barnhart and G. Laporte, vol. 14 of *Handbooks in Operations Research and Management Science* (Amsterdam: Elsevier, 2007), 189–284.

⁴ Yihong Hu ve Daoli Zhu, "Empirical Analysis of the Worldwide Maritime Transportation Network," *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications* 10 (2009): 2061–2071.

⁵ David Guerrero ve Jean-Paul Rodrigue, "The Waves of Containerization: Shifts in Global Maritime Transportation," *Journal of Transport Geography* 34 (2014): 151–164.

⁶ Songül, Sarılioğlu vd. "A hybrid model for human-factor analysis of engine-room fires on ships: HFACS-PV&FFTA", *Ocean Engineering*, (2020), 217: 107992.

olumsuz etkilerinin yanı sıra ekonomi ve çevre üzerinde de olumsuz etkileri olmaktadır.⁷ Deniz kazaları sonucunda meydana gelen can kaybı, gemi kaybı, çevre kirliliği gibi yıkıcı etkiler artan bir endişe haline gelmiştir.⁸ Bununla birlikte deniz çevresi üzerinde deniz kazalarının yanı sıra gemi operasyonları ve faaliyetlerinin de olumsuz etkileri bulunmaktadır.⁹ Özellikle gemilerden salınan kirleticilerin deniz çevresi ve ekosistemi üzerinde yıkıcı etkili bulunmaktadır.¹⁰ Gemi kazaları ve operasyonları sonucunda deniz ortamına dökülen petrolün neden olduğu deniz kirliliğinin okyanustaki tüm kirleticilerin yaklaşık %12'sini oluşturduğu bilinmektedir.¹¹ Deniz ortamının petrol ve türevlerinden kaynaklanan kirliliğe olan hassasiyeti dikkate alındığında bu oldukça önemli bir değerdir. Bu nedenle günümüzde petrol döküntülerinin deniz kirliliğinin oluşmasında en önemli nedenlerden biri olduğu görülmektedir.

Kazayla ya da kasıtlı petrol döküntülerinin yanı sıra gemi faaliyetleri çeşitli kirliliğe neden olmaktadır. Gemilerden kaynaklanan başlıca kirleticiler çöpler, kargo atıkları, pis su, gemi balast suları, yağlı sintine suları, hava kirletici gazlar ve evsel atık sularıdır.¹² Ayrıca gemi gövdesine yapışık türlerin taşınması, tersanecilik işlemleri, zehirli boyalarının kullanılması, deniz ortamına zehirli kimyasalların salınması da deniz ortamının kirlenmesine neden olmaktadır. Gemilerden ve gemi operasyonlarında kaynaklanan tüm bu kirleticilerin deniz ortamına salınması yaban hayatını, kıyı habitatlarını ve balıkçılık faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir.¹³ Bu etkilerin yanı sıra bu kirleticiler deniz ortamını kirleterek suyun kalitesinin bozulmasına da neden olmaktadır.

Kirlenen denizler ve kıyılar tüm canlılar için tehdit unsuru oluşturmaktadır. İnsanların ve diğer canlıların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmelerinde temiz ve sağlıklı deniz ortamının önemi oldukça büyüktür. Deniz ortamının korunması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması günümüzde dikkat çekici bir fenomendir. Her alanda sürdürülebilir politika ve uygulamaların belirlenmesi deniz taşımacılığını da kapsamaktadır. Deniz taşımacılığı, balıkçılık, deniz turizmi, deniz enerjisi, gemi yapımı gibi deniz ve okyanuslardan ekonomik olarak yararlanılmasını sağlamak Mavi ekonomi kavramı tarafından kapsamaktadır. Mavi ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın temeli olarak her türlü denizcilik faaliyetini içine alan, deniz kaynaklarını ve ekosistemlerini koruyan sürdürülebilir deniz ortamı oluşturarak ekonomik büyümeyi, yaşamı

⁷ Umut Yıldırım, Ersan Başar ve Özkan Uğurlu, "Assessment of Collisions and Grounding Accidents with Human Factors Analysis and Classification System (HFACS) and Statistical Methods," *Safety Science* 119 (2019): 412–425.

⁸ Zhiwei Zhang ve Li Xiao-Ming, "Global Ship Accidents and Ocean Swell-Related Sea States," *Natural Hazards Earth System Sciences* 17, no. 11 (2017): 2041–2051.

⁹ Rolf Skjong ve Carlos Guedes Soares, "Safety in Maritime Transportation," *Reliability Engineering & Systems Safety* 93, no. 9 (2008).

¹⁰ Susan Taljaard vd., "The Natural Environment in Port Development: A 'Green Handbrake' or an Equal Partner?" *Ocean & Coastal Management* 199 (2021): 105390.

¹¹ Liangxia Zhong vd., "Analysis of Factors Affecting the Effectiveness of Oil Spill Clean-Up: A Bayesian Network Approach," *Sustainability* 15, no. 6 (2023): 4965.

¹² Chris Sherrington vd., "Study to Support the Development of Measures to Combat a Range of Marine Litter Sources," Report for European Commission DG Environment, 410 (2016).

¹³ Pablo Carracedo vd., "Improvement of Pollutant Drift Forecast System Applied to the Prestige Oil Spills in Galicia Coast (NW of Spain): Development of an Operational System," *Marine Pollution Bulletin* 53, no. 5–7 (2006): 350–360.

iyileştirmeyi amaçlamaktadır.^{14 15} Günümüzde uygulanan politikalara, sözleşmelere ve kanunlara rağmen devam eden deniz kirliliği artan bir endişeye neden olmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla çalışmanın amacı, denizcilik faaliyetlerinden kaynaklanan kirliliğin Karadeniz üzerindeki etkilerinin kavramsal çerçevede değerlendirilmesidir. Bu sebeple çalışmanın devam eden bölümünde Karadeniz'in de içerisinde yer aldığı uluslararası taşımacılık projeleri, deniz taşımacılığında kaynaklanan kirlilik ve etkileri yer almaktadır.

2. Karadeniz'de Gerçekleşen Deniz Taşımacılığı

Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna ülkeleri ile çevrili olan Karadeniz, dünyanın en büyük iç denizlerinden biridir.¹⁷ Yarı kapalı deniz olarak da adlandırılan Karadeniz, İstanbul Boğazı ile Marmara Denizi'ne, Çanakkale Boğazı ile Akdeniz'e, Kerç Boğazı ile de Azak Denizi'ne bağlanır.¹⁸ Jeopolitik konumu ve bağlantıları Karadeniz'in deniz taşımacılığında önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Karadeniz Limanları ve hinterlandı, Avrupa ve Asya arasındaki küresel taşımacılığın sürdürülebilirliği üzerinde önemli etkilere sahiptir.¹⁹ Karadeniz'deki limanlar çeşitli yüklerin taşınmasına, elleçlenmesine ve ülkeler arasında yolcu taşımacılığının da yapılmasına olanak sağlamaktadır. Karadeniz'de 32 adeti uluslararası düzeyde olmak üzere toplam 56 adet liman bulunmaktadır (Şekil 1).²⁰ Bu limanlar nedeniyle Karadeniz'de deniz taşımacılığı oldukça yoğun bir hal almaktadır. Deniz yolu taşımacılığının avantajları kara, demir ve hava yolu bağlantıları ile birleştirilerek taşımacılık daha etkili, hızlı ve emniyetli bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

¹⁴ Joyanta Bir et al., "A Review on Blue Economy in Bangladesh: Prospects and Challenges," *International Journal of Natural and Social Sciences* 7, no. 4 (2020): 21–29.

¹⁵ Rosa María Martínez-Vázquez, Juan Milán-García, and Jaime de Pablo Valenciano, "Challenges of the Blue Economy: Evidence and Research Trends," *Environmental Sciences Europe* 33, no. 1 (2021): 61.

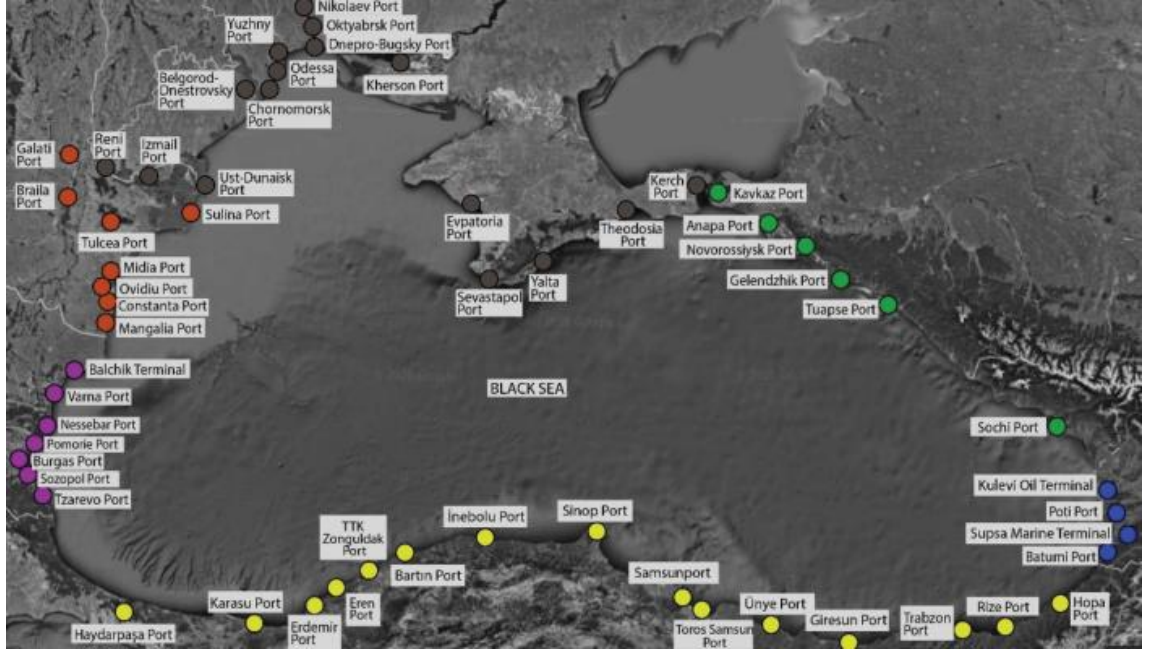
¹⁶ Helen Sampson vd., "Greener Shipping? A Consideration of the Issues Associated with the Introduction of Emission Control Areas," *Maritime Policy & Management* 43, no. 3 (2016): 295–308.

¹⁷ Gülfem Bakan and Hanife Büyükgüngör, "The Black Sea," *Marine Pollution Bulletin* 41, no. 1–6 (2000): 24–43.

¹⁸ Valerian Novac ve Eugen. Rusu, "Black Sea Littoral Military Operations-Environment Impact," *Scientific Bulletin 'Mircea cel Batran' Naval Academy* 21, no. 1 (2018).

¹⁹ Florin Onea, Sorin Diaconu, ve Eugen Rusu, "Evaluation of the Environmental Conditions in the Vicinity of the Romanian Ports at the Black Sea," *Constanta Maritime University Annals* 19 (2013).

²⁰ Burcu Değerli Çifçi ve Tüzin Baycan, "Marine Trade and Analysis of the Ports in the Black Sea Economic Cooperation Region," *Southeast European and Black Sea Studies* 23, no. 1 (2023): 61–88.

Şekil 1. Karadeniz’de Bulunan Limanlar (Değerli Çifçi & Baycan, 2023).

Karadeniz, birçok uluslararası ulaşım projesinde yer almaktadır. Uluslararası ulaşım projeleri bölgedeki uluslararası ulaşımın yanı sıra uluslararası ticaretin iyileşmesine de önemli katkılar sağlamaktadır. Ulaşım projeleri karayolu, demiryolu, havayolu ve denizyolu taşımacılığının kombine kullanılmasıyla oluşturulmaktadır. Karadeniz’in içerisinde bulunduğu 4 adet önemli uluslararası ulaşım projesi bulunmaktadır. Bunlar; Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), Trans-Avrupa Ulaşım Ağı (TEN-T) TEN-T Projesi, Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası (TITR) ve Trans-Kafkasya Transit Koridoru (KTK)’dur.

Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), 1993 yılında Avrupa, Kafkasya ve Asya arasındaki uluslararası ulaşımı iyileştirmek amacıyla oluşturulan, kara, deniz ve demir yolu ulaşım ağlarını birbirine bağlayan önemli bir uluslararası taşımacılık koridorudur. Üye devletler Ukrayna, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Romanya, Özbekistan, Bulgaristan, İran ve gözlemci olarak Tacikistan’dır.

TEN-T Projesi, Avrupa Birliği tarafından geliştirilen ve 28 ülkenin yer aldığı, kıta genelinde ulaşım altyapısını entegre etmeyi amaçlayan uluslararası bir projedir. Tutarlı, verimli, çok modlu bir ulaşım ağının planlanması ve geliştirilmesi için önemli bir araçtır. Bu proje demiryolları, denizyolları, iç su yolları ve havayollarını gibi tüm ulaşım modlarını birleştirerek daha güvenilir, verimli ve sürdürülebilir bir ulaşım ağını amaçlamaktadır.

TITR Projesi, Güneydoğu Asya ve Çin’den başlayarak, Kazakistan, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve daha sonra Avrupa ülkelerine kadar uzanana bir ulaşım ağıdır. Demiryolu, karayolu ve deniz yolları ağıyla büyük ekonomik bölgeleri birbirine bağlayarak ticaret ve ekonomik iş birliğini kolaylaştırmayı hedeflemektedir.

KTİK Projesi, Asya ile Avrupa'yı demiryolu, karayolu ve deniz yolu ile birbirine bağlayan önemli bir ulaşım ağıdır. Özellikle Kafkasya Bölgesi üzerinden geçerek, Hazar Denizi, Orta Asya, Karadeniz ve Avrupa arasında etkili, hızlı ve verimli taşımacılığın sağlanmasını amaçlamaktadır. Bahsedilen projeler ve bağlantıları küresel ticaretin erişilebilir ve sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır. Karadeniz'in bu projelerde oldukça önemli bir yere sahip olması, Karadeniz'de ticari faaliyetlerin artmasına ve deniz trafiğinin yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Karadeniz'in içerisinde yer aldığı bu projeler bu su yolunda düzenli gemi hatlarının yanı sıra gelişigüzel bir deniz trafiğinin oluşmasına da neden olmaktadır. Deniz trafiğindeki bu artışın beraberinde deniz kazalarına neden olduğu görülmüştür.^{21 22} Karadeniz'de gerçekleşecek deniz kazalarının çevre üzerinde yıkıcı etkililere sahip olması kaçınılmayacak bir gerçektir.^{23 24}

3. Deniz Kirliliği Mücadelesi İçin Gerçekleştirilen Uygulamalar

Dünya denizlerinde kirlilikle mücadelenin yasal bir çerçevede gerçekleştirilmesi için yürürlüğe giren Kirlilik sözleşmesi Denizlerin Gemilerden Kirlenmesinin Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (MARPOL)'dür. MARPOL, 1967 yılında gerçekleşen Torrey Kanyonu kazası sonrasında tanker kazalarını önlemek ve sonuçlarını en aza indirmek amacıyla Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) tarafından uygulamaya koyulmuştur. MARPOL, gemilerden kaynaklı kirliliği ana başlıklar altında sınıflandıran ve 6 adet ekten oluşan bir sözleşmedir.²⁵ Ek I, Petrolde Oluşan Kirlenmenin Önlenmesi İçin Kuralları, Ek II Dökme Zehirli Sıvı Maddelerden Oluşan Kirlenmenin Kontrolü İçin Kuralları, Ek III Paketlenmiş Olarak Taşınan Zehirli Sıvı Maddelerden Oluşan Kirlenmenin Kontrolü İçin Kuralları, Ek IV, Gemi Pis Sularından Oluşan Kirlenmenin Kontrolü İçin Kurallar, Ek V Gemilerden Atılan Çöplerden Kirlenmenin Önlenmesi İçin Kuralları ve Ek VI Gemi Baca Gazlarından Kirlenmenin Önlenmesi İçin Kuralları belirlemektedir. MARPOL ve eklerinde kirliletiçi maddeler, gemilerden kaynaklı kirlilik tanımları açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca ekler çerçevesinde belirlenen özel alanlar ile bu alanlar içerisinde zorunlu atık boşaltım kuralları uygulanmaktadır.²⁶ Karadeniz, MARPOL'un 2 ekinde özel alanlara dahil edilmiştir. 2 Ekim 1983 tarihi itibarıyla Ek I, 31 Aralık 1988 tarihi itibarıyla de Ek V kapsamında özel alan olarak ilan edilmiştir.²⁷ Bir deniz alanının özel alanlara dahil edilmesi ilgili ek kapsamında özel alan gerekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Ek I petrolden kaynaklı

²¹ Özkan Uğurlu vd., "Marine Accident Analysis for Collision and Grounding in Oil Tanker Using FTA Method," *Maritime Policy & Management* 42, no. 2 (2015): 163–185.

²² Sarılioğlu et al., "A Hybrid Model for Human-Factor Analysis."

²³ Özkan Uğurlu vd., "Analyzing Collision, Grounding, and Sinking Accidents Occurring in the Black Sea Utilizing HFACS and Bayesian Networks," *Risk Analysis* 40, no. 12 (2020): 2610–2638.

²⁴ Valerian Novac, Eugen Rusu, ve Gheorghe Stăvărache, "Black Sea Naval Accidents–Intervention Management," *Mechanical Testing and Diagnosis* 9, no. 2 (2019): 11–14.

²⁵ International Maritime Organization (IMO), *International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL)*, erişim tarihi 4 Nisan 2025, [https://www.imo.org/en/about/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-\(MARPOL\).aspx](https://www.imo.org/en/about/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-(MARPOL).aspx).

²⁶ Nickie Butt, "The Impact of Cruise Ship Generated Waste on Home Ports and Ports of Call: A Study of Southampton," *Marine Policy* 31, no. 5 (2007): 591–598.

²⁷ International Maritime Organization (IMO), *Special Areas under MARPOL*, erişim tarihi 4 Nisan 2025, <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Special-Areas-Marpol.aspx>.

kirlenmenin önlenmesi kurallarını kapsadığı için oldukça önemlidir. Sözleşme uyarınca, bu özel alanlarda diğer deniz alanlarından daha yüksek düzeyde koruma sağlanmaktadır. Ek V kapsamında belirlenen özel alanlar, oşinografik ve ekolojik koşulları ve yoğun deniz trafiği, düşük su değişimi, aşırı buz durumu, tehlike altındaki deniz canlıları vb. gibi trafiğin özel karakteri ile ilgili bilinen teknik nedenlerle, çöplerden kaynaklanan deniz kirliliğinin önlenmesi için özel zorunlu yöntemlerin benimsenmesini gerektiren deniz alanlarıdır. MARPOL'ün iki eki kapsamında özel alan ilan edilen Karadeniz'in her türlü fiziksel, oşinografik, ekolojik ve trafik gibi özelliklerinin dikkate alındığı söylenebilir.

Karadeniz özelinde bakıldığında kirlilikle mücadele için hayata geçirilen sözleşmelerden biri Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi'dir. 21 Nisan 1992'de Bükreş'te imzalanan bu sözleşme Karadeniz'in çevresel sorunlarını anlamak ve çözümler üretmek amacıyla imzalanmıştır. Bu sözleşme 30 maddeden ve Karadeniz'in kirlenme kaynaklarının ilgili düzenlemelerin belirlendiği ek protokollerden oluşmaktadır. Ek protokoller, Karadeniz'de Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kirlenmeye Karşı Korunmasına İlişkin Protokol, Karadeniz'de Deniz Çevresinin Petrol ve Öteki Tehlikeli Maddelerle Kirlenmesine Karşı Savaşında Acil Durumlarda İşbirliği Yapılmasına ilişkin Protokol ve Karadeniz'de Deniz Çevresinin Batırma (Boşaltma) Yoluyla Kirlenmekten Korunması Protokolü'dür.²⁸ Bu nedenle bu sözleşme Karadeniz'deki deniz kirliliği ile mücadele için oldukça önemlidir. Karadeniz'in karşı karşıya olduğu kirlilik, Rio'92 Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Bu konferans sonrasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde birçok ulusal ve uluslararası projenin de başlatılması için adım atılmıştır.²⁹

4. Deniz Kazalarından Kaynaklanan Deniz Kirliliği

Deniz taşımacılığının en önemli bileşenlerinden biri olan gemilerin deniz kirliliği üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Gemilerden kaynaklanan deniz kirliliği uluslararası arenada tartışılan bir konudur. Gemilerden kaynaklı kirlilik denizcilik faaliyetleri ve deniz kazaları sonucunda meydana gelmektedir. Ulusal ve uluslararası sularda seyir yapan gemiler gerçekleştirdikleri operasyonlar nedeniyle de çok boyutlu kirliliğe neden olmaktadır. Kullandıkları yakıtlar nedeniyle hava kirliliğine, taşıdıkları balast sularının, sintine sularının, pis suların kontrolsüz salınması nedeniyle deniz kirliliğine ve ekosisteme zarar vermektedirler. Yük ve yakıt operasyonları sırasında meydana gelen olumsuzluklar yine deniz kirliliğine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra gemilerden deniz ortamına dökülen petrol ve türevlerinin deniz çevresi üzerinde yıkıcı etkileri olduğu bilinmektedir. Bu döküntülerin çevre ve ekosistem üzerinde yalnızca kısa vadeli değil uzun vadeli etkilerinin olduğu da tespit edilmiştir.³⁰

²⁸ Özden N. Sav, "Karadeniz'de Deniz Çevresinin Korunması İçin Alınan Önlemler," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 47, no. 01 (1992).

²⁹ Ali Alkan, Serkan Serdar, ve Dilek Fidan, "Kirlilik ve Karadeniz," *Aquaculture Studies* 2008, no. 1 (2008).

³⁰ Chi Yang vd., "Fluorous Metal–Organic Frameworks with Superior Adsorption and Hydrophobic Properties Toward Oil Spill Cleanup and Hydrocarbon Storage," *Journal of the American Chemical Society* 133, no. 45 (2011): 18094–18097.

Petrolün deniz ortamına dökülmesi kaza sonucuyla ya da kasıtlı olarak gerçekleşebilir. Özellikle tanker gemilerinin yük operasyonları esnasında ya da yakıt ikmali sırasında meydana gelen petrol döküntüleri büyük boyutlara ulaşmaktadır.³¹ Gemilerden kaynaklı petrol döküntüleri, okyanusu etkileyen tüm kirleticilerin yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır.³² Uluslararası Tanker Sahipleri Kirlilik Federasyonu (ITOPF) verilerine göre 1970-2024 yılları arasında 477 adet tanker kazası büyük miktarda petrol döküntülerine (700 tonun üzerinde) neden olmuştur.³³

Karadeniz’de meydana gelmiş deniz kazaları da can kaybı, gemi kaybı ve kirlilikle sonuçlanmıştır. 10-11 Kasım 2007’de Kerç Boğazı’nda olumsuz hava koşulları ve şiddetli fırtına sonucu deniz kazaları gerçekleşmiştir. Yaklaşık 110 km/s’e ulaşan rüzgarlar, 7-12 metre arasında değişen derinlikteki sığ sularda 5 metreden yüksek dalgaların oluşmasına neden olmuştur. Ukrayna tarafından yapılan hava uyarılarını dikkate almayan gemiler bölgede gerçekleşen deniz ve hava koşullarına hazırlıksız yakalanmışlardır. Olumsuz hava koşullarında demirlemiş olan yaklaşık 10 adet gemide ciddi hasar oluşmuş, can kaybı yaşanmış ve 4 adet gemi batmıştır. Rusya bayrağına sahip Volgoneft-139 tankeri, 3.500 ton Fuel oil yüküyle ikiye ayrılmış ve ilk aşamada yaklaşık 1.300 tonluk yükü denize dökülmüştür. Tankerin Kavkaz Limanı’na çekilmesi planlanmış ve önce gemide kalan 1.000 tonluk Fuel oil dışarı pompalanmıştır. Benzer şekilde Volnogorsk gemisi 10,6 metre derinlikte, 2.500 ton kükürt yüküyle, Rusya bayraklı Nahichevan gemisi ise 2.400 ton kükürt yüküyle 9,5 metre derinlikte batmıştır. Kovel gemisi 2.100 ton kükürt yükü ile Ukrayna kıyı şeridinde doğru sürüklenmiş ve kanalın neredeyse ortasında 9,3 metre derinlikte batmıştır. Gerçekleşen bu kazalar sonucunda denize dökülen kirletici miktarının 1.300 ton Ağır fuel oil, 5,5 ton Hafif fuel oil, 25 ton dizel ve 5,5 ton yağlama yağı olduğu tahmin edilmektedir.³⁴ Deniz kirliliği gerçekleştiğinde hâkim olan olumsuz hava koşulları kirliliğe müdahale operasyonlarını zorlaştırmıştır. Bu nedenle kirliliğe müdahaledeki ilk eylemler çoğunlukla kıyı şeridi araştırmaları ve daha az maruz kalan alanlarda elle kurtarma operasyonları olarak yapılmıştır. 21 Kasım’da Ukrayna Acil Durumlar Bakanlığı’ndan 500’den fazla kişi ve sivil gönüllüler kıyı şeridi temizliğine katılmıştır. Buna ek olarak 30 gözetleme gemisi ve 15 gemi temizleme ünitesi kirlilik çalışmalarında yer almıştır. Kurtarılan atık miktarının Ukrayna açık ve kıyılarında yaklaşık 1.700 ton, Rusya açık ve kıyılarında ise yaklaşık 13.000 ton olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Rusya ve Ukrayna’da 30 kilometreden fazla kıyı şeridi petrole kaplanmış. Müdahale operasyonları sonucunda yaklaşık 200 ton ağır fuel oil kurtarılmıştır. Rusya’da yaklaşık 70.000 ton ve Ukrayna’da yaklaşık 6.500 ton petrole bulaşmış atık (kum, yağ, moloz ve bitki örtüsü) bertaraf edilmek üzere toplanmıştır. Rusya hükümeti yaklaşık 30.000 kuşun petrole bulaşarak öldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca deniz tabanında biriken fuel oil canlılara büyük zarar

³¹ Mehrnaz Farzinger vd., "Mapping Pollution Dynamics: Utilizing GNOME to Model Oil Spill Trajectories in Tanker Terminals," *Environmental Science and Pollution Research* 31, no. 25 (2024): 37404–37427.

³² Liangxia Zhong vd., "Analysis of Factors Affecting the Effectiveness of Oil Spill Clean-Up: A Bayesian Network Approach."

³³ International Tanker Owners Pollution Federation (ITOPF), *Oil Tanker Spill Statistics, 2024*, erişim tarihi 12 Nisan 2025, <https://www.itopf.org/knowledge-resources/data-statistics/oil-tanker-spill-statistics-2024/>.

³⁴ Centre for Documentation, Research and Experimentation on Accidental Water Pollution (CEDRE), "Kerch Strait Spills" 05 Nisan 2025. <https://www.cedre.fr/en/Resources/Spills/Spills/Kerch-Strait>.

vermiştir. Rus yetkilileri çevresel hasarların maliyetinin 170 milyon Avroya kadar çıkabileceğini açıklamışlardır.³⁵

Yakın bir tarihte (15 Aralık 2024) Kerç Boğazı yakınlarında gerçekleşen Volgoneft 212 ve Volgoneft 239 tankerlerinin kazaları sonucunda denize petrol dökülmüş ve deniz kirliliğine neden olmuştur.³⁶ Volgoneft 212 kötü hava koşulları nedeniyle ikiye ayrılmış ve 4.000 ton akaryakıt denize dökülmüştür. Volgoneft 239 tankeri ise yine kötü hava koşullarının etkisiyle sürüklenerek karaya oturmuştur.³⁷ Gerçekleşen bu kazalar sonucunda meydana gelen kirliliğe müdahale için 2.705 kilogram emici madde (sorbent) kullanılmıştır. Ayrıca 19 adet gemi ve 10.000'den fazla personelin katılımıyla temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazaların gerçekleşmesinden yaklaşık 1 ay sonrasında dökülen petrolün Taman ve Soçi kıyılarına ulaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca dökülen petrolün, Kırım kıyılarında birikmeye ve canlılara zarar vermeye başladığı görülmüştür.

Yukarıda bahsi geçen deniz kazalarının Karadeniz üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Deniz çevresi, deniz ekosistemi, biyoçeşitlilik ve kıyılar üzerinde yıkıcı etkilere neden olan bu ve benzer kazalar sonucunda önemli ekonomik kayıplar yaşanmaktadır. Kirlilikle mücadele, kirliliğe müdahale giderlerinin yanı sıra bölgede yapılan balıkçılık ve turizm faaliyetleri de olumsuz etkilenerek ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Petrol ve türevleri deniz canlılarının bünyesinde birikmekte, deniz canlıların ölmesine sebep olmaktadır. Ayrıca insanlar tarafından gıda olarak kullanıldıklarında insan sağlığına büyük zararlar vermektedir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre Karadeniz'de en yüksek petrol miktarının Sivastopol'de 540 µg/L olduğu tespit edilmiştir.³⁸ Elde edilen bu değer kabul edilebilir sınırların üstünde petrolün denizde dolaştığı göstermektedir. Buna ek olarak aynı araştırmanın sonuçlarına göre deniz canlılarının bünyelerinde de petrol ve petrol türevlerine rastlanmıştır.

Sonuç

İnsanların yaşamsal döngülerini sürdürmek amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin yaşadığımız çevre üzerinde birçok etkisi bulunmaktadır. Özellikle yaşadığımız çevreyi olumsuz etkileyen faaliyetlerin anlaşılması, bu faaliyetlerle uygun şekilde ve kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmesi için oldukça önemlidir. Her türlü alanda gündemle olan sürdürülebilirlik çevre faaliyetleri alanında da etkili olmakta ve birtakım yaptırımların hayata geçmesini sağlamaktadır. Özellikle tehlikeli boyutlara ulaşan çevre sorunları araştırmacıların yeni ve etkili çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir.³⁹

Deniz çevresinin olumsuz etkilenmesinde en büyük paya sahip olan değişkenin deniz kazaları olduğu bilinmektedir.⁴⁰ Bu nedenle deniz taşımacılığından kaynaklı çevre

³⁵ CEDRE, "Kerch Strait Spills. "

³⁶ BBC News, "Karadeniz'de petrol sızıntısı: Temizleme çalışmaları hakkında neler biliniyor?" erişim tarihi 8 Nisan 2025. <https://www.bbc.com/turkce/articles/clyg8dp8kdqo>

³⁷ Deniz Bülten, "Deniz Kazaları". Erişim tarihi: 7 Nisan 2025. <https://www.denizbulten.com/karadenizde-hasar-goren-gemilerden-sizan-petrol-sahil-kentlerine-ulasti-56297h.htm>.

³⁸ Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV), "Türkiye Denizlerinde Kirlenme," Erişim tarihi: 7 Nisan 2025, <https://tudav.org/calismalar/kirlilik/turkiye-denizlerinde-kirlenme/>.

³⁹ Seher Suluk, "Ekonominin Renkleri: Sürdürülebilir Mavi Ekonomi Bağlamında Türkiye'nin Değerlendirilmesi," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 74 (2022): 132–150.

⁴⁰ Jihong Chen vd., "Oil Spills from Global Tankers: Status Review and Future Governance," *Journal of Cleaner Production* 227 (2019): 20–32.

tahribatının önlenmesi ve azaltılması amacıyla birçok kod, kural ve prosedür uygulamaya konulmuştur. Bu yaptırım ve uygulamalar eşliğinde artan mevzuat ve çevre bilinciyle son yıllarda gemi kazalarında azalma görülmektedir. Buna rağmen günümüzde hala petrol döküntüleri meydana gelmektedir.⁴¹ Bu dökülmelerin deniz ortamı üzerindeki etkisinin anlaşılması amacıyla petrol kirliliği hakkında çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.⁴²

Daha önce de bahsedildiği üzere deniz kirliliği, deniz çevresinin, ekosistemin ve deniz canlılarının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Buna ek olarak deniz kirliliği deniz turizmi, balık avcılığı ve yetiştiriciliği gibi alanları da ekleyerek büyük ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Su ürünleri dünyanın en önemli hayvansal protein kaynaklarından biridir ve kaliteli beslenme için oldukça önemlidir. Aynı zamanda ülke ekonomisine devamlı girdi sağlayan önemli bir gelir kaynağıdır.⁴³ Su ürünleri, özellikle balık, içerdiği zengin protein ve çoklu doymamış yağ asitleri sayesinde insan vücudunun temel besin ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca insan fizyolojisi üzerindeki yapıcı etkileri sayesinde sağlıklı bir yaşam sürdürmede önemli bir besin maddesidir.⁴⁴ Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye özelinde baktığımızda denizlerden yapılan avcılıkta en önemli payın %75 ile Karadeniz Bölgesi'ne ait olduğu görülmektedir.⁴⁵ Bu durum Karadeniz'in deniz kaynaklarının önemini vurgulamaktadır. Denizlerden balıklar dışında avlanan diğer iki önemli tür, beyaz kum midyesi ve deniz salyangozudur. Deniz suyuna dökülen petrol yalnızca yüzeyde kalmayıp, çökmekte ve deniz dibinde birikerek etkisini uzun yıllar boyunca sürdürmektedir. Bu nedenle denizlerde yaşayan bütün canlıların etkilenmesine neden olmaktadır.

Karadeniz, yarı kapalı bir deniz olmasının yanı sıra oksijenin çok düşük seviyelerde bulunduğu doğal anoksik bir deniz türüdür.^{46 47} Oksijenli yüzey suyu tabakasının altında, hidrojen sülfür derin suda maksimum 2200 m derinliğe kadar birikir. Yarı kapalı ve oksijen yönünden yetersiz olması, Karadeniz'de suyun kendini temizleme sirkülasyonunun daha zor olmasına yol açmaktadır. Deniz ortamına giren petrol ve diğer kirlendirici maddelerin dışarı atılamaması, birikmeye ve kirliliğinin uzun vadeli olumsuz etkilerine neden olmaktadır. Deniz kirliliği, oksijen seviyesinin düşmesini ve canlı formunu etkilerken, özellikle planktonların zarar görmesi besin zincirini bozmaktadır. Karadeniz'de deniz kirliliğinin bir diğer etkisi de balık popülasyonunun azalmasıdır. Buna ek olarak kirliliğin fazla olduğu denizde yapılan avcılık faaliyetleri insan sağlığını tehlikeye atmaktadır. Kirlenen sahil şeridi ve plajlar turizmin olumsuz etkilemesine

⁴¹ Mehrnaz Farzinger vd., "Mapping Pollution Dynamics: Utilizing GNOME to Model Oil Spill Trajectories in Tanker Terminals."

⁴² Christos A. Kontovas, Harilaos N. Psaraftis, ve Nikolaos P. Ventikos, "An Empirical Analysis of IOPCF Oil Spill Cost Data" *Marine Pollution Bulletin* 60, no. 9 (2010): 1455–1466.

⁴³ TRGM/TEPGE, *Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ürün Raporu, Su Ürünleri* (2024).

⁴⁴ Kaya Yalçın, Hünkâr Avni Duyar ve Mehmet Emin Erdem. "Balık Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı İçin Önemi," *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi* 21, no. 3–4 (2004): 365–370.

⁴⁵ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), "Su Ürünleri İstatistikleri," erişim tarihi 10 Nisan 2025, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=97&locale=tr>.

⁴⁶ Adrian Covaci vd., "Levels and Distribution of Organochlorine Pesticides, Polychlorinated Biphenyls and Polybrominated Diphenyl Ethers in Sediments and Biota from the Danube Delta, Romania," *Environmental Pollution* 140, no. 1 (2006): 136–149.

⁴⁷ Yu, I. Sorokin, "The Black Sea," in *Estuaries and Enclosed Seas*, ed. B. H. Ketchum, vol. 26 of *Ecosystems of the World* (Amsterdam: Elsevier, 1983), 253–291.

neden olmaktadır. Geçmiş yıllarda Karadeniz’de çok daha fazla çeşitlilikle yapılan avcılık günümüzde 15-20 balık türüyle sınırlıdır. Bu durumun ana nedenlerinden birinin deniz kirliliği olduğu söylenbilir.

KAYNAKLAR

- Alkan, Ali, Serkan Serdar, and Dilek Fidan. "Kirlilik ve Karadeniz." *Aquaculture Studies* 2008, no. 1 (2008).
- Bir, Joyanta, vd. "A Review on Blue Economy in Bangladesh: Prospects and Challenges." *International Journal of Natural and Social Sciences* 7, no. 4 (2020): 21–29.
- Butt, Nickie. "The Impact of Cruise Ship Generated Waste on Home Ports and Ports of Call: A Study of Southampton." *Marine Policy* 31, no. 5 (2007): 591–598.
- Carracedo, P., et al. "Improvement of Pollutant Drift Forecast System Applied to the Prestige Oil Spills in Galicia Coast (NW of Spain): Development of an Operational System." *Marine Pollution Bulletin* 53, no. 5–7 (2006): 350–360.
- Centre for Documentation, Research and Experimentation on Accidental Water Pollution (CEDRE), "Kerch Strait Spills" 05 Nisan 2025. <https://wwz.cedre.fr/en/Resources/Spills/Spills/Kerch-Strait>.
- Chen, Jihong, et al. "Oil Spills from Global Tankers: Status Review and Future Governance." *Journal of Cleaner Production* 227 (2019): 20–32.
- Christiansen, M., K. Fagerholt, B. Nygreen, and D. Ronen. "Maritime Transportation." In *Transportation*, edited by C. Barnhart and G. Laporte, 189–284. Handbooks in Operations Research and Management Science, vol. 14. Amsterdam: Elsevier, 2007.
- Covaci, Adrian, vd., "Levels and Distribution of Organochlorine Pesticides, Polychlorinated Biphenyls and Polybrominated Diphenyl Ethers in Sediments and Biota from the Danube Delta, Romania." *Environmental Pollution* 140, no. 1 (2006): 136–149.
- Değerli Çifçi, Burcu ve Tüzin Baycan. 2023. "Marine Trade and Analysis of the Ports in the Black Sea Economic Cooperation Region." *Southeast European and Black Sea Studies* 23 (1): 61–88.
- Farzingohar, Mehrnaz, et al. "Mapping Pollution Dynamics: Utilizing GNOME to Model Oil Spill Trajectories in Tanker Terminals." *Environmental Science and Pollution Research* 31, no. 25 (2024): 37404–37427.
- Guerrero, David, and Jean-Paul Rodrigue. "The Waves of Containerization: Shifts in Global Maritime Transportation." *Journal of Transport Geography* 34 (2014): 151–164.
- Hu, Yihong, ve Daoli Zhu. "Empirical Analysis of the Worldwide Maritime Transportation Network." *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications* 10 (2009): 2061–2071.
- International Maritime Organization (IMO). *International Convention for the Prevention of Pollution from Ships (MARPOL)*. Erişim tarihi 4 Nisan 2025.

[https://www.imo.org/en/about/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-\(MARPOL\).aspx](https://www.imo.org/en/about/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Prevention-of-Pollution-from-Ships-(MARPOL).aspx).

International Maritime Organization (IMO). *Special Areas under MARPOL*. Erişim tarihi 4 Nisan 2025. <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Special-Areas-Marpol.aspx>.

International Tanker Owners Pollution Federation (ITOPF). *Oil Tanker Spill Statistics, 2024*. Erişim tarihi 12 Nisan 2025. <https://www.itopf.org/knowledge-resources/data-statistics/oil-tanker-spill-statistics-2024/>.

Kaya, Yalçın, Hünkâr Avni Duyar ve Mehmet Emin Erdem. "Balık Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı İçin Önemi." *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi* 21, no. 3–4 (2004): 365–370.

Kontovas, Christos A., Harilaos N. Psaraftis, and Nikolaos P. Ventikos. "An Empirical Analysis of IOPCF Oil Spill Cost Data." *Marine Pollution Bulletin* 60, no. 9 (2010): 1455–1466.

Martínez-Vázquez, Rosa María, Juan Milán-García, and Jaime de Pablo Valenciano. "Challenges of the Blue Economy: Evidence and Research Trends." *Environmental Sciences Europe* 33, no. 1 (2021): 61.

Novac, Valerian, Eugen Rusu ve Gheorghe Stăvărache. "Black Sea Naval Accidents–Intervention Management." *Mechanical Testing and Diagnosis* 9, no. 2 (2019): 11–14.

Novac, Valerian ve Eugen Rusu. "Black Sea Littoral Military Operations-Environment Impact." *Scientific Bulletin 'Mircea cel Batran' Naval Academy* 21, no. 1 (2018).

Onea, Florin, Sorin Diaconu, and Eugen Rusu. "Evaluation of the Environmental Conditions in the Vicinity of the Romanian Ports at the Black Sea." *Constanta Maritime University Annals* 19 (2013).

Sampson, Helen, et al. "Greener Shipping? A Consideration of the Issues Associated with the Introduction of Emission Control Areas." *Maritime Policy & Management* 43, no. 3 (2016): 295–308.

Sarılioğlu, Songül, et al. "A Hybrid Model for Human-Factor Analysis of Engine-Room Fires on Ships: HFACS-PV&FFTA." *Ocean Engineering* 217 (2020): 107992.

Sav, Özden N. "Karadeniz'de Deniz Çevresinin Korunması İçin Alınan Önlemler." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 47, no. 01 (1992).

Sherrington, Chris, et al. "Study to Support the Development of Measures to Combat a Range of Marine Litter Sources." Report for European Commission DG Environment, 410 (2016).

Skjong, Rolf, ve Carlos Guedes Soares. "Safety in Maritime Transportation." *Reliability Engineering & Systems Safety* 93, no. 9 (2008).

Sorokin, Yu, I. "The Black Sea." In *Estuaries and Enclosed Seas*, edited by B. H. Ketchum, vol. 26 of *Ecosystems of the World*, 253–291. Amsterdam: Elsevier, 1983.

Taljaard, Susan, vd. "The Natural Environment in Port Development: A 'Green Handbrake' or an Equal Partner?" *Ocean & Coastal Management* 199 (2021): 105390.

TRGM/TEPGE. *Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ürün Raporu, Su Ürünleri*. 2024.

Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV). "Türkiye Denizlerinde Kirlenme." Erişim tarihi 7 Nisan 2025. <https://tudav.org/calismalar/kirlilik/turkiye-denizlerinde-kirlenme/>.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "Su Ürünleri İstatistikleri." Erişim tarihi 4 Ekim 2024. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=97&locale=tr>.

Uğurlu, Özkan, vd. "Marine Accident Analysis for Collision and Grounding in Oil Tanker Using FTA Method." *Maritime Policy & Management* 42, no. 2 (2015): 163–185.

Uğurlu, Özkan, vd. "Analyzing Collision, Grounding, and Sinking Accidents Occurring in the Black Sea Utilizing HFACS and Bayesian Networks." *Risk Analysis* 40, no. 12 (2020): 2610–2638.

Yang, Chi, vd. "Fluorous Metal–Organic Frameworks with Superior Adsorption and Hydrophobic Properties Toward Oil Spill Cleanup and Hydrocarbon Storage." *Journal of the American Chemical Society* 133, no. 45 (2011): 18094–18097.

Yıldırım, Umut, Ersan Başar ve Özkan Uğurlu. "Assessment of Collisions and Grounding Accidents with Human Factors Analysis and Classification System (HFACS) and Statistical Methods." *Safety Science* 119 (2019): 412–425.

Zhang, Zhiwei, and Xiao-Ming, Li. "Global Ship Accidents and Ocean Swell-Related Sea States." *Natural Hazards Earth System Sciences* 17, no. 11 (2017): 2041–2051.

Zhong, Liangxia, vd. "Analysis of Factors Affecting the Effectiveness of Oil Spill Clean-Up: A Bayesian Network Approach." *Sustainability* 15, no. 6 (2023): 4965.

ÇATIŞMA ORTAMINDA DENİZ TİCARETİ VE GIDA GÜVENLİĞİ: KARADENİZ TAHİL KORİDORU ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özlem MULUN AKPINAR¹

Fırat BOLAT²

ÖZET

2022 yılında Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla, küresel gıda tedarik zincirinde ciddi kırılmalar meydana gelmiş; bu durum, özellikle tahıl ürünlerine erişimde büyük ölçekte belirsizlik ve kriz ortamına yol açmıştır. Bu süreçte, Türkiye'nin öncülüğünde ve Birleşmiş Milletler'in koordinasyonunda hayata geçirilen Karadeniz Tahıl Koridoru (KTK), savaş koşullarına rağmen deniz ticaretinin sürdürülebilirliğini sağlayan çok taraflı diplomasiye dayalı bir insani yardım mekanizması olarak öne çıkmıştır. Ukrayna limanlarından güvenli tahıl sevkiyatını güvenli hale getiren bu mekanizma, özellikle Afrika, Ortadoğu ve Güney Asya gibi gıda güvenliği açısından kırılgan bölgeler için kritik bir rol oynamıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, KTK'nın deniz ticareti, lojistik güvenlik ve uluslararası iş birliği bağlamında taşıdığı stratejik önemi analiz etmektir. Çalışma, nitel bir yaklaşım çerçevesinde ikincil veri kaynakları kullanılarak hazırlanmıştır. Diplomatik belgeler, Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) raporları, uluslararası yayınlar, resmî açıklamalar ve akademik literatürden elde edilen veriler ışığında, koridorun işleyişi, güvenlik önlemleri, sigorta sistemleri ve Türkiye'nin diplomatik rolü kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, KTK'nın yalnızca küresel gıda arz güvenliğini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Karadeniz bölgesinde çatışma çözümüne yönelik bir iş birliği zemini oluşturduğunu da göstermektedir. Sonuç olarak bu model, savaş ve kriz ortamlarında deniz yollarının nasıl stratejik bir diplomasi ve insani yardım aracı olarak kullanılabileceğine dair önemli çıkarımlar sunabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Deniz ticareti, Karadeniz Tahıl Koridoru, gıda güvenliği, çatışma dönemi diplomasi, uluslararası iş birliği

¹ ORCID ID: 0009-0006-8043-5080, akpınar24@itu.edu.tr

² ORCID ID: 0000-0001-9807-7089, bolatf@itu.edu.tr

MARITIME TRADE AND FOOD SECURITY IN A CONFLICT ENVIRONMENT: AN ANALYSIS OF THE BLACK SEA GRAIN INITIATIVE

ABSTRACT

The outbreak of the Russia-Ukraine War in 2022 caused significant disruptions in the global food supply chain, leading to widespread uncertainty and crisis—particularly regarding access to grain products. In this context, the Black Sea Grain Initiative (BSGI), launched under the leadership of Türkiye and coordinated by the United Nations, emerged as a humanitarian mechanism grounded in multilateral diplomacy, ensuring the continuity of maritime trade despite wartime conditions. By securing the safe shipment of grain from Ukrainian ports, this mechanism played a vital role for regions such as Africa, the Middle East, and South Asia, which are especially vulnerable in terms of food security.

The primary objective of this study is to analyze the strategic importance of the BSGI in the context of maritime trade, logistical security, and international cooperation. The study adopts a qualitative approach and is based on secondary data sources. Drawing on diplomatic documents, reports from the United Nations (UN) and the International Maritime Organization (IMO), international publications, official statements, and academic literature, the analysis thoroughly examines the functioning of the corridor, the implemented safety measures, insurance systems, and Türkiye's diplomatic role.

The findings indicate that the BSGI not only contributed to global food supply security but also provided a platform for cooperation in conflict resolution within the Black Sea region. Ultimately, this model offers significant insights into how maritime routes can be utilized as instruments of strategic diplomacy and humanitarian assistance during times of war and crisis.

Keywords: Maritime trade, Black Sea Grain Initiative, food security, conflict-time diplomacy, international cooperation

1. Giriş

2022 yılının şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, yalnızca iki ülke arasındaki askeri bir çatışma olmakla kalmayıp, küresel düzeyde ekonomik, politik ve insani krizlerin tetikleyicisi olmuştur. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olan bu iki ülkenin, dünya tahıl piyasasında oynadığı kritik rol göz önünde bulundurulduğunda, savaşın gıda tedarik zincirleri üzerindeki etkisi kısa sürede hissedilmiştir. Ukrayna limanlarının kapanması, tahıl sevkiyatlarının durması ve deniz taşımacılığı rotalarının tehdit altına girmesi, başta Afrika ve Orta Doğu ülkeleri olmak üzere birçok coğrafyada ciddi gıda güvensizliği risklerini beraberinde getirmiştir (Gürler, 2023).

Bu kriz ortamında, Türkiye'nin arabulucu rolü ve Birleşmiş Milletler'in koordinasyonunda 22 Temmuz 2022 tarihinde Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması (Black Sea Grain Initiative) hayata geçirilmiştir. Savaş koşulları altında deniz taşımacılığıyla insani yardım sağlamak gibi oldukça zorlu bir hedefi gerçekleştiren bu mekanizma, çok taraflı diplomasi yoluyla, tarafların sınırlı da olsa iş birliği yapabildiği

nadir örneklerden biri olarak dikkat çekmiştir. Ukrayna limanlarından dünya pazarlarına tahıl taşınmasını mümkün kılan bu koridor, yaklaşık bir yıl süreyle faaliyet göstermiş ve Temmuz 2023'te Rusya'nın anlaşmadan çekilmesiyle sona ermiştir (İletişim Başkanlığı, 2024)

Bu çalışmanın temel amacı, Karadeniz Tahıl Koridoru'nun (KTK) deniz ticareti, lojistik güvenlik ve uluslararası iş birliği bağlamında taşıdığı stratejik önemi incelemektir. KTK'nın sadece bir tahıl sevkiyat anlaşması olmanın ötesinde, savaş ortamında deniz taşımacılığına dayalı bir kriz yönetimi ve diplomatik çözüm modeli olarak işlev görüp görmediği, bu analizde tartışmaya açılacaktır. Çalışma, nitel bir yöntemle, uluslararası örgüt raporları, diplomatik belgeler, akademik kaynaklar ve medya yansımaları gibi ikincil veri kaynaklarına dayanmaktadır.

Bu bağlamda, giriş bölümünü takip eden bölümlerde, KTK'nın kurumsal yapısı, deniz güvenliği ve lojistik yönü, gıda arzı üzerindeki etkisi ile Türkiye'nin diplomatik pozisyonu ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Nihai olarak, KTK'nın kriz zamanlarında denizcilik temelli insani yardım ve barışçıl iş birliği için model teşkil edip etmediği tartışılacaktır.

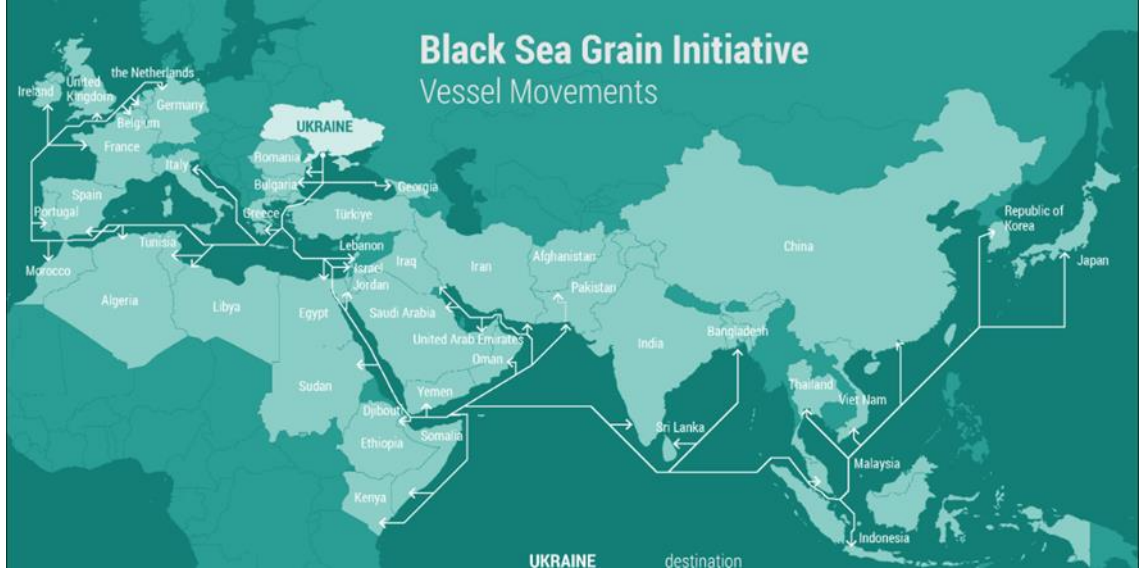
2. Karadeniz Tahıl Koridoru'nun Oluşumu ve Diplomatik Yapısı

KTK, Rusya'nın 2022 yılı şubat ayında Ukrayna'ya başlattığı askerî harekâtın ardından, küresel gıda güvenliğinde oluşan ciddi riskleri azaltmak amacıyla 22 Temmuz 2022 tarihinde hayata geçirilmiştir. Bu girişim, Birleşmiş Milletler'in koordinasyonunda ve Türkiye'nin arabuluculuğu ile çok taraflı diplomasinin nadir başarı örneklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Aktif bir çatışma ortamında taraflar arasında asgari iş birliği zemini yaratmayı başaran KTK, insani amaçlarla deniz ticaretinin yeniden tesisine olanak sağlamıştır (İletişim Başkanlığı, 2024).

2.1. Anlaşmanın Yapısı ve Tarafları

KTK, klasik anlamda iki taraflı bir uluslararası anlaşmadan ziyade, Birleşmiş Milletler'in hem Ukrayna hem de Rusya ile ayrı ayrı imzaladığı eş zamanlı mutabakatlara dayanmaktadır. Türkiye ise sürece ev sahipliği yaparak garantör ve arabulucu pozisyonunu üstlenmiştir. Anlaşma kapsamında İstanbul'da kurulan Ortak Koordinasyon Merkezi (Joint Coordination Centre - JCC), KTK'nın kurumsal işleyişinden sorumlu ana yapı olmuştur. BM, Türkiye, Ukrayna ve Rusya'dan temsilcilerin yer aldığı bu merkez; gemi hareketlerini koordine etmek, denetim süreçlerini yürütmek ve taraflar arasında bilgi akışını sağlamakla görevlendirilmiştir (UN Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre, 2023).

Uygulamada, Ukrayna'nın Odessa, Çornomorsk ve Pivdennyi limanlarından çıkış yapan gemiler, belirlenen güvenli deniz koridorunu kullanarak Karadeniz üzerinden dünya pazarlarına ulaşmış, Boğazlar öncesi ve sonrası denetimlere tabi tutulmuştur. Bu denetim mekanizması, yalnızca tarım ürünlerinin taşındığını doğrulamayı amaçlamış, aynı zamanda koridorun askeri amaçlarla kullanılmasını önlemeye yönelik bir güvenlik garantisi sağlamıştır.

Şekil 1. Kargo Varış Noktalarının Haritası

2.2. Türkiye'nin Diplomatik Rolü

Türkiye'nin KTK sürecindeki rolü, yalnızca teknik kolaylaştırıcılık ile sınırlı kalmamış; aynı zamanda aktif diplomasi yürütme kapasitesiyle uluslararası alanda dikkat çekici bir örnek teşkil etmiştir. Hem NATO üyesi olması hem de Rusya ile olan ekonomik ve stratejik ilişkilerini sürdürmesi, Türkiye'yi iki tarafla da eş zamanlı diplomatik diyalog yürütebilen nadir aktörlerden biri haline getirmiştir (Bayazıt ve Gürbüz, 2023).

Bu çerçevede, İstanbul'da kurulan Ortak Koordinasyon Merkezi'ne ev sahipliği yapılması ve sürecin operasyonel koordinasyonunun Türkiye eliyle yürütülmesi, Türkiye'nin diplomatik denge politikasının somut bir yansımasıdır. Ayrıca Türkiye, inisiyatifin sürdürülebilirliği açısından taraflar arasında güven inşa edici bir rol üstlenmiş; girişimin teknik yönlerinin ötesinde siyasi istikrarına da katkı sağlamıştır (Bayazıt ve Gürbüz, 2023).

2.3. Koridorun Sona Ermesi ve Rusya'nın Gerekçeleri

KTK, yaklaşık bir yıl süren faaliyetlerinin ardından, 17 Temmuz 2023 tarihinde Rusya'nın anlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesiyle sona ermiştir. Rusya, bu karara gerekçe olarak, koridorla eş zamanlı yürürlüğe konulması beklenen kendi tarım ürünleri ve gübre ihracatına dair taahhütlerin Batı tarafından yerine getirilmediğini öne sürmüştür. Ayrıca, koridorun zamanla "askerileştirildiği" ve güvenlik ihlallerinin yaşandığı yönündeki iddialar da Rusya'nın geri çekilme kararına zemin hazırlamıştır.

Anlaşmanın sona ermesi, küresel tahıl piyasalarında yeniden belirsizlik yaratmış; kırılgan bölgelerde gıda güvencesi sorunlarını derinleştirmiştir. Aynı zamanda, çok taraflı diplomasi mekanizmalarının çatışma koşullarında ne ölçüde sürdürülebilir olduğu ve güç asimetrisinin barışçıl çözümler üzerindeki etkisi bir kez daha tartışmaya açılmıştır (İKV, 2023).

3. Deniz Ticareti ve Lojistik Güvenlik Boyutu

Karadeniz Tahıl Koridoru'nun (KTK) hayata geçirilmesi, sadece diplomatik bir başarı değil, aynı zamanda denizcilik sektörünün kriz koşullarında nasıl işleyebileceğine dair önemli bir uygulama örneğidir. Aktif bir savaş ortamında deniz taşımacılığını mümkün kılmak, olağanüstü güvenlik önlemleri, lojistik koordinasyon ve uluslararası deniz hukukuna uygun hareket edilmesini gerektirmiştir. Bu bölümde, KTK sürecinde karşılaşılan başlıca güvenlik tehditleri, IMO'nun rolü ve denizcilik topluluğunun uyum mekanizmaları ile limanların işleyişine ilişkin lojistik detaylar ele alınacaktır.

3.1. Güvenlik Tehditleri: Deniz Mayınları, Saldırı Riski ve Sigorta

KTK'nın en belirgin zorluklarından biri, deniz güvenliği tehdidinin doğrudan savaş koşullarından kaynaklanmasıdır. Hem Ukrayna hem de Rusya tarafından Karadeniz'e yerleştirilen deniz mayınları, gemi trafiği açısından ciddi bir tehdit oluşturmıştır. Bu tehdit sadece Ukrayna limanlarından çıkış yapan gemileri değil, koridoru kullanan tüm ticari gemileri kapsayan bir risk haline gelmiştir (Bektaş, 2022).

Ayrıca, liman altyapılarının hedef alınabileceği yönündeki endişeler, özellikle Rusya'nın zaman zaman liman kentlerine yönelik füze saldırıları gerçekleştirmesiyle somut bir hal almıştır. Bu ortamda çalışan gemi mürettebatları, denizcilik şirketleri ve sigorta kuruluşları açısından "yüksek riskli bölge" ilanı devreye girmiş; bu da sigorta primlerinde belirgin artışlara neden olmuştur. Londra merkezli Joint War Committee (JWC), Karadeniz'in kuzeybatısını "war risk area" olarak sınıflandırmış ve tahıl taşıyan gemilerin bu bölgelerde sigortalanabilmesi için özel koşullar belirlenmiştir (Mica Center, 2022).

Bu gelişmeler, deniz taşımacılığı sektöründe kriz dönemlerine yönelik sigorta rejimlerinin yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. KTK çerçevesinde, taraflar arasında mutabık kalınan güvenlik protokolleri ve rotalar sayesinde, çok sayıda sefer güvenli bir şekilde tamamlanabilmiştir; ancak bu, denizcilik sektöründe yaşanan yüksek gerilimli güvenlik algısını ortadan kaldırmamıştır.

3.2. IMO'nun Tepkileri ve Denizcilik Topluluğunun Uyum

IMO, KTK sürecine doğrudan taraf olmasa da süreci yakından takip etmiş ve bazı noktalarda yönlendirici rol oynamıştır. Özellikle savaşın başlangıcında, IMO'nun 2022 yılı mart ayında gerçekleştirdiği Konsey'in 35. olağanüstü oturumunda, denizcilerin güvenliği ve serbest geçiş hakkı öncelikli gündem maddesi olarak ele alınmıştır. IMO, savaş bölgesinde mahsur kalan denizcilerin tahliyesi ve gemilerin güvenliğini sağlamak için devletlere çağrıda bulunmuş; Karadeniz'deki çatışma ortamına rağmen ticaret gemilerine uluslararası deniz hukukuna uygun muamele yapılması gerektiğini vurgulamıştır (IMO, 2022).

IMO'nun çatışma bölgelerinde denizcilik faaliyetlerine yönelik rehber ilkeleri ve acil bildirim sistemleri, denizcilik sektörünün KTK'ya uyum sağlamasında teknik bir zemin oluşturmıştır. Gemi kaptanları ve armatörler, koridorun işleyişine ilişkin kılavuzlar ve bildirimler aracılığıyla yönlendirilmiş; JCC'den alınan onaylarla sefer planlarını oluşturmuşlardır. Bu süreçte uluslararası klas kuruluşları, gemilerin teknik

yeterliliklerini gözden geçirmiş ve güvenlik sertifikalarının güncel kalmasını sağlamıştır (IMO, 2022).

3.3. Limanların İşleyişi ve Gemi Trafığı

KTK'nın başarıyla işleminde Ukrayna liman altyapısının, kısıtlı koşullar altında dahi operasyonel kapasitesini koruyabilmesi önemli bir etken olmuştur. Özellikle Odesa, Çornomorsk ve Pivdennyi limanları, güvenlik denetimleri ve sevkiyat hazırlıkları için özel olarak düzenlenmiş; yükleme boşaltma operasyonları JCC ile koordine edilmiştir (UN Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre, 2023).

Limanlara giriş ve çıkış yapan gemiler, Türk Boğazları öncesinde İstanbul açıklarında denetime tabi tutulmuş; gemi mürettebatı ve taşıma belgeleri uluslararası standartlara uygun şekilde kontrol edilmiştir. Bu süreçte, Türk Deniz Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik Komutanlığı da koridorun güvenliğini destekleyici önlemler almıştır. Gemi trafiğinin düzenli şekilde sürdürülebilmesi için uluslararası deniz trafik sistemleri kullanılmış; herhangi bir ihlal veya rotadan sapma anında bildirilmiştir (UN Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre, 2023).

Limanların bu süreçteki etkinliği, KTK'nın sadece diplomatik değil, aynı zamanda teknik olarak da yüksek düzeyde bir koordinasyon örneği olduğunu göstermektedir. Gemi yükleme planları, rotalama sistemleri, mürettebat rotasyonu gibi tüm lojistik unsurlar, çatışma ortamında dahi belirli bir düzen içinde işletilmiştir.

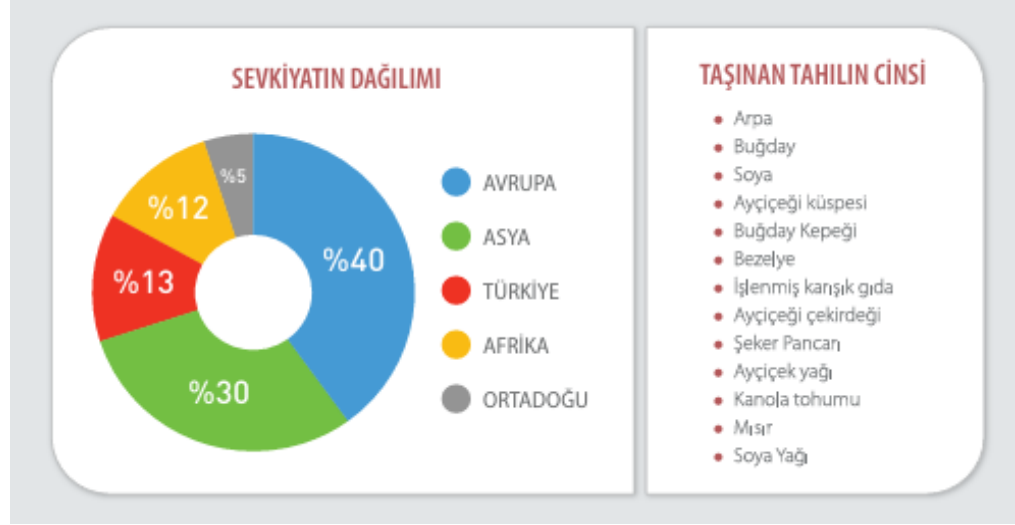
4. Gıda Güvenliği ve Etki Analizi

Karadeniz Tahıl Koridoru (KTK), savaş ortamında gıda tedarik zincirinin yeniden işler hale getirilmesi bakımından önemli bir insani ve lojistik müdahale örneği olmuştur. Bu bölümde, koridorun çalıştığı süre boyunca ulaştığı hacimsel büyüklük, yardım sağlanan ülke grupları ve bu mekanizmanın küresel gıda krizine etkisi hem niceliksel hem de niteliksel olarak değerlendirilecektir.

4.1. Taşınan Tahıl Miktarı ve Operasyonel Kapsam

KTK, 22 Temmuz 2022 ile 17 Temmuz 2023 tarihleri arasında aktif olarak yürürlükte kalmış ve bu süre zarfında yaklaşık 33 milyon tondan fazla tahıl ve diğer gıda maddesinin Ukrayna limanlarından dünya pazarlarına taşınmasını sağlamıştır. En yoğun sevkiyatın Eylül 2022 ile Şubat 2023 arasında gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Sevkiyatlar çoğunlukla buğday, mısır, arpa ve ayçiçek yağı gibi temel ürünleri kapsamıştır. Sevk edilen yüklerin yaklaşık %50'sinden fazlası gelişmekte olan ülkelere yönlendirilmiştir (WFP, 2025).

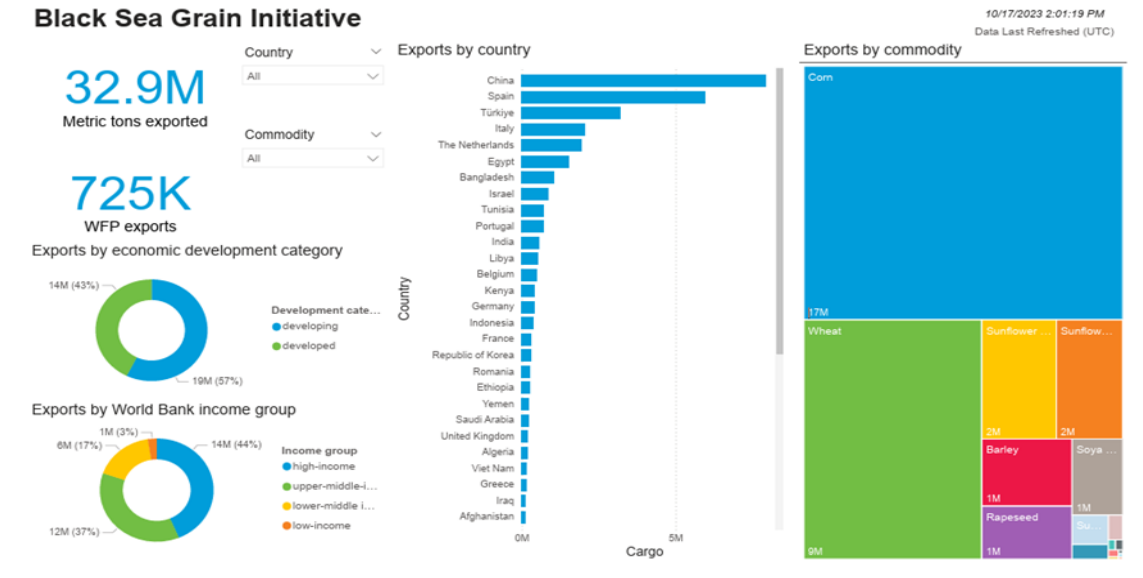
İstanbul'da kurulan Ortak Koordinasyon Merkezi (JCC) verilerine göre, yaklaşık 1.000'den fazla gemi, koridor üzerinden tahıl taşımacılığı gerçekleştirmiştir. Bu operasyonel hacim, savaş ortamındaki ciddi lojistik ve güvenlik kısıtlarına rağmen oldukça başarılı bir sevkiyat yönetiminin göstergesidir (WFP, 2025).

Şekil 2. Tahıl Koridoru Anlaşması'nda İhraç Edilen Gıda Ürünleri ve Bölgelere Dağılım Oranları (MİT, 2023)

4.2. Hedef Ülkeler: Afrika, Asya ve Orta Doğu

KTK kapsamındaki tahıl sevkiyatları, küresel gıda güvenliğinin en kırılgan olduğu coğrafyalara yönelmiştir. En fazla tahıl sevkiyatı alan ülkeler arasında Çin, Hindistan, Türkiye, Mısır, Bangladeş ve Kenya öne çıkmaktadır. Özellikle Afrika Boynuzu'ndaki ülkeler – Somali, Etiyopya ve Sudan – doğrudan Dünya Gıda Programı (WFP) koordinasyonunda KTK'dan gıda yardımı almıştır (WFP, 2025).

Şekil 3. Ülke ve Emtia Bazında İhracat Verileri

WFP aracılığıyla yapılan özel sevkiyatlar, Ukrayna tahılının doğrudan insani yardım aracı olarak kullanılmasını mümkün kılmıştır. Bu çerçevede, yaklaşık 725.000 ton tahıl, insani yardım kapsamında doğrudan yoksul ve açlık riskiyle karşı karşıya olan ülkelere yönlendirilmiştir. Ayrıca, tahıl sevkiyatlarının istikrarlı seyretmesi, dünya piyasalarında fiyat dalgalanmalarının kontrol altına alınmasına da katkı sunmuştur (WFP, 2025).

4.3. Gıda Krizine Etkisi: İstatistiksel ve İnsani Boyut

KTK'nın uygulamaya konması, küresel tahıl fiyatlarında belirgin bir rahatlama sağlamıştır. Özellikle 2022 yazında zirveye ulaşan buğday fiyatları, koridorun açılmasından sonra düşüş eğilimine girmiştir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nın Gıda Fiyat Endeksi verilerine göre, 2022 Temmuz–Aralık arasında tahıl fiyatlarında yaklaşık %15–20 oranında düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş, yalnızca KTK'ya atfedilmese de mekanizmanın arz artışı yoluyla psikolojik ve fiili rahatlama sağladığı açıktır (UN News, 2023).

Bunun yanında, koridorun sağladığı düzenli sevkiyat, özellikle Afrika ve Orta Doğu'daki bazı ülkelerde sosyal huzursuzlukların önüne geçilmesinde dolaylı rol oynamıştır. Gıda krizlerinin politik istikrarsızlıkla doğrudan bağlantılı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, KTK'nın sağladığı istikrar etkisi, sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de önemli olmuştur (UN News, 2023).

Özellikle WFP ve benzeri kuruluşların ifadelerine göre, koridorun sonlanması, 2023 ikinci yarısında yardım operasyonlarında ciddi boşluklar doğurmuş ve bazı bölgelerde yeniden açlık riski artmıştır. Bu durum, KTK'nın geçici de olsa gıda güvenliği alanında nasıl kritik bir tampon mekanizması sunduğunu ortaya koymaktadır (UN News, 2023)

5. Türkiye'nin Rolü ve Geleceğe Dair Çıkarımlar

Karadeniz Tahıl Koridoru (KTK), Türkiye'nin uluslararası diplomasi ve denizcilik alanındaki etkili konumunu yeniden ortaya koyan önemli bir örnek teşkil etmiştir. Türkiye, bu süreçte yalnızca coğrafi bir köprü değil, aynı zamanda diplomatik bir arabulucu, denizcilik otoritesi ve lojistik düzenleyici olarak çok yönlü bir rol üstlenmiştir.

5.1. “Barış İçin Denizcilik” Diplomasisi

Türkiye, 2022'deki KTK görüşmelerinde hem savaşıran taraflarla doğrudan temas kurabilen nadir aktörlerden biri olmuş, hem de Birleşmiş Milletler'le uyumlu şekilde tarafsız bir kolaylaştırıcı görevini üstlenmiştir. Bu pozisyon, Türkiye'nin dış politikasında giderek belirginleşen “barışçıl deniz kullanımı (blue diplomacy)” anlayışının bir yansımasıdır. Montrö Sözleşmesi kapsamında Karadeniz'deki deniz trafiğini düzenleyen Türkiye, aynı zamanda kıyıdaş ülkeler arasındaki dengenin korunmasında da kritik bir işlev üstlenmiştir (EESC, 2023).

KTK, Türkiye'nin denizcilik diplomasinin klasik "liman devleti" veya "bayrak devleti" rolleriyle sınırlı olmadığını; çok taraflı krizlerde aktif, güvenilir ve yapıcı bir aktör olarak hareket edebileceğini göstermiştir.

5.2. KTK Modeli Başka Krizlerde Uygulanabilir mi?

KTK, teorik olarak insani yardım ve deniz güvenliğini birleştiren hibrit bir mekanizma sunmuştur. Bu modelin, benzer şekilde deniz ulaştırmasının kesintiye uğradığı başka krizlerde, örneğin Kızıldeniz'de yaşanan güvenlik sorunları ya da Tayvan Boğazı gibi jeopolitik gerilim alanlarında uygulanabilir olup olmadığı tartışmaya açıktır. Ancak bu tür mekanizmaların başarısı, aşağıdaki koşullara bağlıdır:

- Taraflar arasında asgari düzeyde diplomatik temas ve güven
- Uluslararası kuruluşların (BM, IMO, FAO) aktif teknik desteği
- Operasyonun sürdürülebilirliği için mali kaynaklar ve lojistik kapasite

Dolayısıyla, KTK modeli evrensel olarak yeniden üretilebilir nitelikte değildir; ancak uygun şartlar sağlandığında, bölgesel krizlerde geçici fakat etkili bir çözüm aracı olabilir.

5.3. Güven Artırıcı Bir Önlem Olarak Koridor

KTK'nın en önemli çıktılarından biri, savaşan tarafların bile sınırlı da olsa iş birliği yapabileceği bir zemin oluşturmuş olmasıdır. Ortak Koordinasyon Merkezi (JCC) gibi yapılar, düşman aktörlerin temsilcilerinin aynı masa etrafında düzenli temas kurmasını mümkün kılmıştır. Bu durum, "güven artırıcı önlem" (confidence-building measure) literatürü açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir (Maiese, 2003).

KTK'nın sunduğu teknik ve bürokratik platform, daha kapsamlı bir barış sürecine doğrudan yol açmamış olsa da diyalog kanallarının tamamen kopmamasını sağlamıştır. Türkiye'nin bu süreçteki yapıcı rolü, bölgesel denge ve çok taraflı diplomasi açısından kalıcı etkilere zemin hazırlayabilir.

Sonuç ve Öneriler

Karadeniz Tahıl Koridoru, savaşın yıkıcılığına rağmen işleyen bir diplomatik ve lojistik mekanizma olarak hem pratik etkileri hem de kavramsal katkılarıyla dikkat çekmiştir. Bu çalışmada, KTK'nın oluşumu, işleyişi, güvenlik boyutu, insani etkileri ve diplomatik sonuçları bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Koridor, kısa süreli olsa da dünya tahıl tedarik zincirine istikrar sağlamış, gelişmekte olan ülkelerdeki gıda krizlerinin etkilerini hafifletmiş ve deniz taşımacılığı alanında güvenliği ön planda tutan yeni bir insani yardım modeline kapı aralamıştır. Aynı zamanda, savaş ortamında denizcilik temelli diplomatik iş birliğinin mümkün olabileceğini göstermesi bakımından özgün bir örnek teşkil etmiştir.

KTK'nın sona ermiş olması, bu modelin işlevselliğini azaltmamakta, aksine, gelecekteki benzer krizlerde yeniden kullanılabilecek çok taraflı yapılar oluşturmak için deneyimsel bir temel sunmaktadır. Özellikle deniz taşımacılığı gibi stratejik öneme sahip sektörlerde, barışa katkı sağlayacak diplomatik mekanizmaların kurulması, günümüzde her zamankinden daha fazla önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Karadeniz Tahıl Koridoru, denizcilik üzerinden barış, güvenlik ve insani yardımın kesişiminde ortaya çıkan dinamik bir modeldir. Bu modelin kavramsallaştırılması ve geliştirilmesi, gelecekteki çok taraflı diplomasi pratiklerine önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Bayazıt, A., ve G. B. Gürbüz. 2023. “Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşmasının Uluslararası Ticaret Açısından Değerlendirilmesi.” Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 10 (6): 2215–2235.

Bektaş, Sezercan. 2022. “Analiz – Karadeniz’deki Mayınlar ve Uluslararası Hukuk.” Anadolu Ajansı, April 20, 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/analiz-karadenizdeki-mayinlar-ve-uluslararasi-hukuk/2568218>.

European Economic and Social Committee. 2023. Water Politics: Between Desertification and Securitization – Time for a Blue Diplomacy. <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/press-summaries/water-politics-between-desertification-and-securitization-time-blue-diplomacy>.

Gürler, Halil Emre. 2023. “Rusya ve Ukrayna Savaşı’nın Deniz Ticaretine Etkisi.” TASAM, December 23, 2023. <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/72479/rusya-ve-ukrayna-savasinin-deniz-ticaretine-etkisi>.

İktisadi Kalkınma Vakfı. 2023. “Küresel Gündem: Rusya’nın Tahıl Koridoru Anlaşması’ndan Çekilmesi Üzerine Notlar ve Değerlendirmeler.” İktisadi Kalkınma Vakfı e-Bülteni. https://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=13794&id=13797.

İletişim Başkanlığı. 2024. “Küresel Krizlerin Çözümünde Anahtar Ülke Türkiye.” T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. Erişim tarihi 16 Eylül 2025. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/kuresel-krizlerin-cozumunde-anahtar-ulke-turkiye>.

International Maritime Organization (IMO). 2022. Provisional Agenda for the Thirty-Fifth Extraordinary Session of the Council to be Held from Thursday, 10 March 2022 to Friday, 11 March 2022: Impacts on Shipping and Seafarers of the Situation in the Black Sea and the Sea of Azov. <https://docs.imo.org/Category.aspx?cid=603&session=35>.

Maiese, Michelle. 2003. “Confidence-Building Measures.” Beyond Intractability, September 2003. https://www.beyondintractability.org/essay/confidence_building_measures.

Maritime Information Cooperation & Awareness Centre. 2022. “Joint War Committee (JWC) Adds Black Sea and Sea of Azov to JWC Listed Areas.” <https://www.mica-center.org/en/joint-war-committee-jwc-adds-black-sea-and-sea-of-azov-to-jwc-listed-areas/>.

Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT). 2022. Karadeniz Tahıl Koridoru Girişimi. <https://www.mit.gov.tr/uploads/v/NOB68TCevxoL.pdf>.

United Nations Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. 2023. Beacon on the Black Sea. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>.

UN News. 2023. “Global Perspective, Human Stories: Onward Slide in Global Food Prices Continues: FAO.” February 3, 2023. <https://www.un.org/en/chronicle/article/global-perspective-human-stories-onward-slide-global-food-prices-continues-fao>.

World Food Programme (WFP). 2025. “Ukraine – Supporting Exports of Ukrainian Food.” July 2025. <https://www.wfp.org/publications/wfp-ukraine-supporting-exports-ukrainian-food-january-2025>.

KARADENİZ'DE OTONOM DENİZALTI SİSTEMLERİNİN İSTİHBARAT SAVAŞINDAKİ ROLÜ: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SONRASI YENİ DÖNEM

Serkan İDİL¹

ÖZET

21. yüzyılın ikinci çeyreğine girerken Karadeniz bölgesi, yalnızca bölgesel güç mücadelesinin değil, aynı zamanda askeri-teknolojik dönüşümün de sahnesi haline gelmiştir. 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, Karadeniz'in jeopolitik önemini yeniden dünya gündemine taşımış; deniz güvenliği, istihbarat faaliyetleri ve teknolojik kapasite gibi alanlarda kırılmalara yol açmıştır. Bu kırılma, özellikle sualtı alanında gözlemlenen hızlı dönüşümle daha da belirginleşmiş; Otonom Su Altı Araçları, (Autonomous Underwater Vehicles, AUV) yeni nesil insansız platformların kullanımında artış yaşanmıştır.

Karadeniz, zengin enerji kaynaklarına sahip olması, küresel güçlerin Kafkasya ve Hazar Havzası'nı kontrol altına alma isteği ve NATO'nun doğuya doğru genişleme politikası nedeniyle daha da kritik bir jeopolitik önem kazanmıştır. Türk Boğazları Bölgesi (İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi), Karadeniz ülkelerinin ticaretinin ve enerji taşımacılığının ana geçiş hattıdır. Bu stratejik konum, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik değerini pekiştirmektedir. Türk Boğazları Karadeniz ülkelerini Marmara, Ege ve Akdeniz üzerinden dünya denizlerine bağlamaktadır (Örenç 2007). Deniz Hâkimiyet Teorisi'ne göre Karadeniz'i kontrol eden devlet aynı zamanda bölgeyi de kontrol edebilecek coğrafi avantaja sahiptir (Koçer 2007).

Geleneksel deniz istihbaratında hâkim olan insanlı platformlar, sınırlı erişim, yüksek operasyonel maliyet ve tespit edilebilirlik gibi zaaflar taşırken; yapay zekâ ile donatılmış otonom sistemler düşük görünürlük, uzun görev süresi ve gerçek zamanlı veri işleme kapasiteleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda AUV'ler yalnızca teknolojik inovasyon araçları değil, aynı zamanda stratejik istihbarat savaşlarının yeni aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle AUV'ler, gelişmiş sonar, akustik sensörler ve gerçek zamanlı işleme yetenekleri ile donatılarak sualtı hedeflerini hassas biçimde tespit etmelerini ve izlemelerini sağlamaktadır (Hamilton et al. 2010).

Bu çalışma, Karadeniz'in istihbarat-eksanli güvenlik mimarisinde AUV'lerin oynadığı rolü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: 'Karadeniz'de faaliyet gösteren aktörler, AUV'lerin istihbarat savaşlarının hangi boyutlarında stratejik kaldıraç olarak kullanılmaktadır?' Bu doğrultuda makale, teknolojik kapasitenin askeri stratejilere nasıl entegre edildiğini analiz ederek, istihbaratın dönüşen yapısına dair teorik ve ampirik bir çerçeve sunacaktır.

¹ serkanidil@hotmail.com

Dolayısıyla, Karadeniz gibi jeopolitik olarak hassas ve çok aktörlü bölgelerde bu sistemlerin kullanımı yalnızca teknik bir mesele değil; aynı zamanda devletlerin askeri stratejilerinin merkezinde yer alan bir istihbarat kapasitesi oluşturma çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, İstihbarat Savaşı, Otonom Denizaltı Sistemleri, İSAA, SIGINT

THE ROLE OF AUTONOMOUS SUBMARINE SYSTEMS IN INTELLIGENCE WARFARE IN THE BLACK SEA: NEW ERA AFTER THE RUSSIA-UKRAINE WAR

ABSTRACT

The Russia-Ukraine War, which began in 2022, has once again brought the geopolitical and military significance of the Black Sea to the forefront of global strategic discourse. The rapid advancements in underwater technologies during the conflict, particularly the deployment of autonomous underwater vehicles (AUVs), have significantly transformed the dynamics of military intelligence operations. This paper aims to explore how AUVs have become a transformative tool in intelligence warfare, focusing specifically on the Black Sea region, where artificial intelligence integration and cyber-physical strategies are increasingly shaping maritime security practices. The study first examines the historical and strategic importance of the Black Sea, alongside the shifting balance of power among littoral states. It then analyzes the post-war intelligence strategies of Russia, Ukraine, Turkey, and NATO, with a focus on capabilities such as data collection, area denial, acoustic surveillance, and communication disruption. Special attention is given to how autonomous systems—thanks to their low visibility, long endurance, and deep-sea data processing abilities—are reshaping the paradigms of intelligence gathering and maritime dominance. The paper argues that these technological advancements not only redefine traditional intelligence methods but also provide a new analytical framework for assessing the evolving security architecture of the Black Sea. In this context, autonomous underwater systems are presented not merely as technical assets, but as key geopolitical and strategic instruments.

Keywords: Black Sea, Intelligence Warfare, Autonomous Submarine Systems, AUV, SIGINT

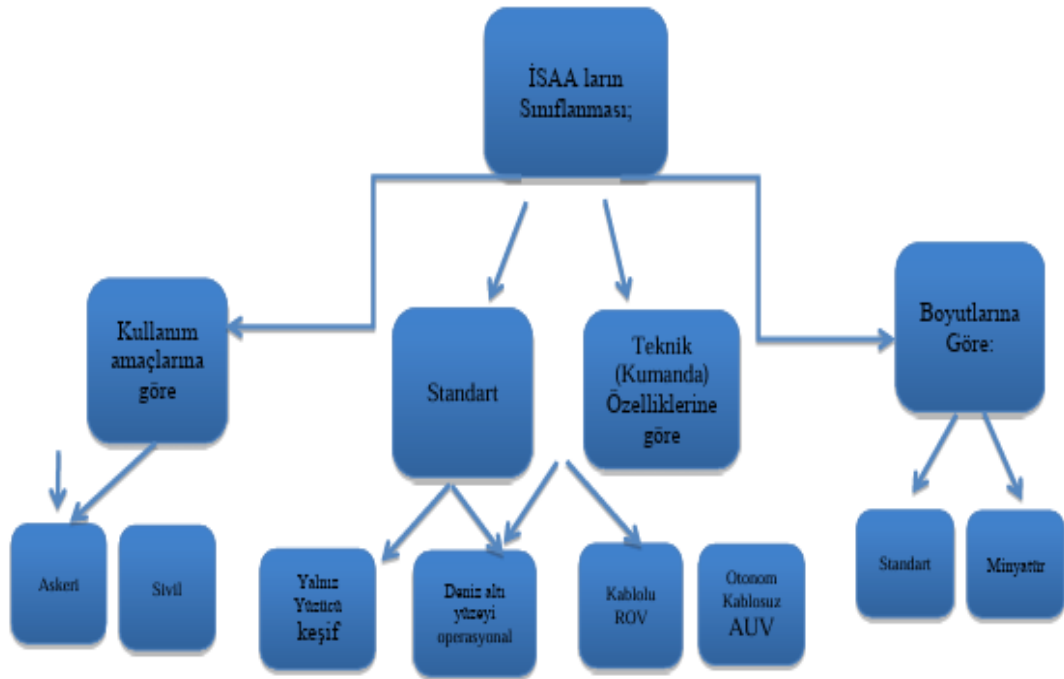
1. İstihbarat, Teknoloji ve Hibrit Güç Unsurları

Denizaltı teknolojilerinin evrimi, 20. yüzyılın ortalarından itibaren yalnızca askeri operasyonlarda değil, aynı zamanda istihbarat toplama faaliyetlerinde de belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve NATO güçleri arasındaki denizaltı rekabeti, sessiz ilerleyebilen ve derinliklerde uzun süre kalabilen deniz araçlarının stratejik önemini artırmıştır.

AUV'nin gelişimi, sualtı keşif, mayın temizleme, akustik haritalama ve daha da önemlisi istihbarat toplama faaliyetlerinde kritik bir araç haline gelmelerine zemin hazırlamıştır. Modern savaş alanlarında istihbarat, yalnızca insan kaynaklı bilgiye (HUMINT) değil;

sinyal istihbaratı (SIGINT), görüntü istihbaratı (IMINT), açık kaynak istihbaratı (OSINT) ve siber istihbarata dayalı çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu noktada SIGINT, elektromanyetik spektrum üzerindeki tüm iletişim sinyallerinin (radyo, radar, iletişim) analizini kapsayarak askeri operasyonların yönünü belirlemede temel araçlardan biri olmuştur (Richelson 1999, 45).

SIGINT, temel olarak iki alt alana ayrılır: İletişim istihbaratı (COMINT) ve elektronik istihbarat (ELINT). COMINT, düşman birliklerinin radyo veya dijital haberleşmelerinin çözülmesini içerirken; ELINT, radar sistemlerinin yaydığı sinyallerin analizini hedef alır (Aid 2009). Bu bağlamda, denizaltıların ya da sualtı sistemlerinin suyun altında tespit edilmesi oldukça zor olan elektromanyetik sensörleriyle bu tür sinyalleri izlemeleri, SIGINT faaliyetlerinde onlara eşsiz bir avantaj sağlamaktadır.

Şekil 1: İnsansız Su Altı Araçları'nın (İSAA) Sınıflandırılması

Kaynak: Canlı, G. A., Kurtoğlu, İ., Canlı, M. O., Tuna, Ö. S. (2016). Dünyada ve Ülkemizde İnsansız Sualtı Araçları İSAA-AUV ROV Tasarım ve Uygulamaları. GİDB Dergi(04), 43-75.

Uluslararası ilişkilerde istihbarat faaliyetleri, devletlerin güvenlik stratejilerinin vazgeçilmez bir bileşeni olarak değerlendirilir. Geleneksel istihbarat döngüsü; veri toplama, analiz, dağıtım ve operasyonel karar alma aşamalarından oluşmakta ve bu süreçte büyük ölçüde insan faktörü öne çıkmaktadır (Warner 2002). Ancak, teknolojik

ilerlemelerin özellikle yapay zekâ, robotik sistemler ve uzaktan algılama alanlarında yoğunlaşması, bu döngünün birçok halkasını yeniden şekillendirmiştir.

AUV'ler, askeri istihbaratın üç temel boyutuna doğrudan etki etmektedir:

1. Sinyal ve Akustik İstihbarat (SIGINT/ACINT): Otonom sistemler, denizaltı kabloları, iletişim sinyalleri ve gemi hareketleri gibi verileri gerçek zamanlı toplayarak klasik sinyal istihbaratına yeni bir boyut kazandırmaktadır.
2. Alan Kontrolü ve İzleme: Gelişmiş sensörler sayesinde düşman faaliyetleri düşük tespit riskiyle uzun süre takip edilebilmektedir.
3. Siber-Fiziksel Etki: Otonom platformlar yalnızca gözlem değil, aynı zamanda elektronik karıştırma ve iletişim kesintisi gibi aktif müdahale kapasitesine sahiptir.

Bu noktada hibrit savaş teorisi devreye girmektedir. Hibrit savaş, askeri kuvvetlerin klasik muharebe yöntemleriyle birlikte siber saldırı, dezenformasyon ve asimetrik taktikleri harmanladığı çok katmanlı bir çatışma biçimidir (Hoffman, 2007). AUV'ler, hem görünmezlik hem de teknolojik bağımsızlıkları sayesinde hibrit stratejilerde kilit bir rol üstlenmektedir. Özellikle Karadeniz gibi dar, jeopolitik açıdan sıkışık bir alanda bu sistemler, bölgesel güçlerin etkinlik alanlarını yeniden şekillendirmektedir.

2. Otonom Denizaltı Sistemlerinin İstihbarat Kapasitesi

AUV'ler, gelişen yapay zekâ uygulamaları ve robotik teknolojilerle birlikte askeri denizcilik alanında çarpıcı bir dönüşüm yaratmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca klasik muharebe yapılarında değil, aynı zamanda istihbarat toplama, gözetleme ve denizaltı algılamaya dayalı stratejik bilgi üretiminde de belirgin bir rol oynamaktadır. Karadeniz gibi kapalı, derinliği sınırlı ve kıyıdan kıyıya radar menziliyle çevrelenmiş bir alanda, istihbarat üstünlüğü sağlayan bu sistemler giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır (Kraska 2011).

AUV'ler; önceden programlanmış görevleri yerine getirebilen, insan müdahalesi olmaksızın sualtında belirli rotaları izleyebilen ve çeşitli sensörlerle çevresel veri toplayabilen araçlardır. Bu sistemler, çoğunlukla sivil alanlarda okyanusografik araştırmalarda kullanılmış olsa da, günümüzde gelişmiş askeri AUV'ler elektromanyetik sensörler, hidroakustik radarlar (sonar), manyetik anomali dedektörleri ve elektro-optik kameralarla donatılarak gerçek zamanlı istihbarat elde etme kapasitesine ulaşmıştır (Cote 2003).

AUV'lerin askeri istihbarat açısından sağladığı en temel avantajlardan biri, düşük görünürlük (stealth) özelliğidir. Geleneksel insanlı denizaltıların aksine, AUV'ler çok daha küçük boyutlarda olup daha düşük akustik imza bırakmakta, bu da onları radar ve sonar sistemleri tarafından tespit edilemez kılmaktadır. Bunun yanında, AUV'lerin yüksek görev süresi (endurance), geniş menzil kapasitesi ve otonom veri işleme yetenekleri, onları özellikle düşman altyapısına yaklaşmadan bilgi toplamak isteyen devletler açısından stratejik bir varlık haline getirmektedir.

AUV sistemleri, veri toplamanın yanı sıra, denizaltı kablolarını dinleme, elektromanyetik sinyalleri analiz etme, düşman faaliyetlerini önceden belirleme gibi istihbarat faaliyetlerinin tüm boyutlarında kullanılmaktadır. Örneğin, Karadeniz'in batı kıyılarında konuşlanan NATO'ya ait deniz istihbarat sistemleri ile Doğu Karadeniz'de Rusya Federasyonu tarafından geliştirilen hibrit izleme sistemleri arasında bir 'denizaltı istihbarat rekabeti' oluşmuştur (Baev 2020). Bu ortamda AUV'ler, yalnızca gözlem yapan araçlar değil; aynı zamanda istihbarat savaşında aktif birer aktör haline gelmiştir.

Bu teknolojilerin arkasında, genellikle üç temel mühendislik birleşimi yer almaktadır:

1. Yapay zekâ ile rota ve tehdit optimizasyonu,
2. Veri işleme ve sıkıştırma algoritmaları,
3. Gizli haberleşme protokolleri (acoustic communication) (Smith 2019).

Özellikle NATO'nun CMRE (Centre for Maritime Research and Experimentation) birimi ve ABD Donanması tarafından geliştirilen REMUS ve ORCA sınıfı AUV'ler, sualtı gözetleme alanında operasyonel etkinliği kanıtlanmış sistemlerdir (CMRE 2023). Türkiye açısından da, STM Savunma Teknolojileri tarafından geliştirilen Otonom Sualtı Aracı (STM Neta), Mavi Vatan kapsamında AUV teknolojisinin askeri istihbarata entegrasyonunu sağlayacak kapasitededir (STM 2024).

Son olarak, AUV'lerin gelişiminde ortaya çıkan sivil-asker teknoloji transferi de dikkate değerdir. Ticari liman güvenliği, deniz madenciliği ve sismik ölçümler gibi alanlarda edinilen deneyim, askeri istihbarat sistemlerinin teknik altyapısını doğrudan beslemektedir (Chrysostomidis 2001). Böylece, sualtı teknolojisi artık yalnızca mühendislik ve denizcilik meselesi olmaktan çıkar; uluslararası güvenlik, istihbarat üstünlüğü ve jeopolitik nüfuzun yeniden tanımlandığı bir alana dönüşmektedir.

3. Rusya Federasyonu ve Su Altı Hakimiyeti

Rusya, Soğuk Savaş döneminden bu yana Karadeniz'de denizaltı faaliyetlerine özel önem atfetmiştir. 2014'te Kırım'ın ilhakından sonra Karadeniz Filosu, denizaltı keşif ve gözetleme kapasitesini artıracak şekilde modernize edilmiştir. Açık kaynaklara yansıyan bilgilere göre, Rusya 2016 sonrası dönemde Klavesin-1R ve Vityaz-D gibi otonom sistemleri test etmeye başlamış; bu sistemler özellikle Karadeniz'in batı kesimindeki NATO aktivitelerini izleme amacıyla kullanılmıştır (Gady 2020). AUV'lerin Rus askeri doktrininde asimetrik denge olarak konumlandığı görülmektedir.

The geopolitics of the Black Sea region

■ NATO members ■ NATO Enhanced Opportunities Partners
Russian **military involvement** and **frozen conflicts**

Source: Council on Geostrategy; Center for European Policy Analysis; Flanders Marine Institute. ECFR - ecfre.eu

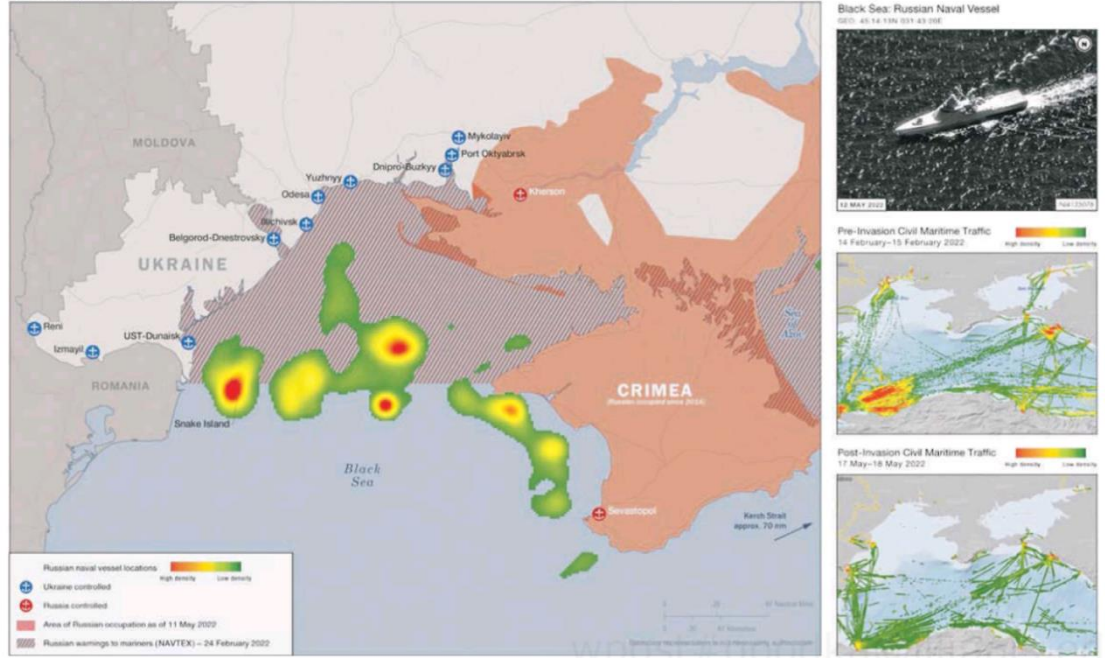
Şekil 2: Karadeniz Bölgesi Jeopolitik Haritası

Kaynak: Council on Geostrategy

4. Ukrayna ve Asimetrik Direniş Stratejisi

Ukrayna, geleneksel donanma kapasitesinin büyük ölçüde tahrip olmasıyla birlikte, daha esnek ve mobil sistemlere yönelmiştir. 2022 sonrasında Batı'dan sağlanan teknolojik destekle Ukrayna'nın Karadeniz kıyılarında AUV kullanımı artmıştır. Özellikle ABD yapımı REMUS sistemleri ile Almanya'dan sağlanan SEAFOX tipi otonom sistemler, hem mayın tarama hem de sualtı gözetleme görevlerinde aktif rol oynamaktadır (CSIS 2023). Bu

bağlamda, Ukrayna'nın AUV kullanımı, istihbarat-toplama kabiliyetini klasik donanma doktrinlerinden bağımsız bir şekilde geliştirdiği hibrit bir modele işaret etmektedir.

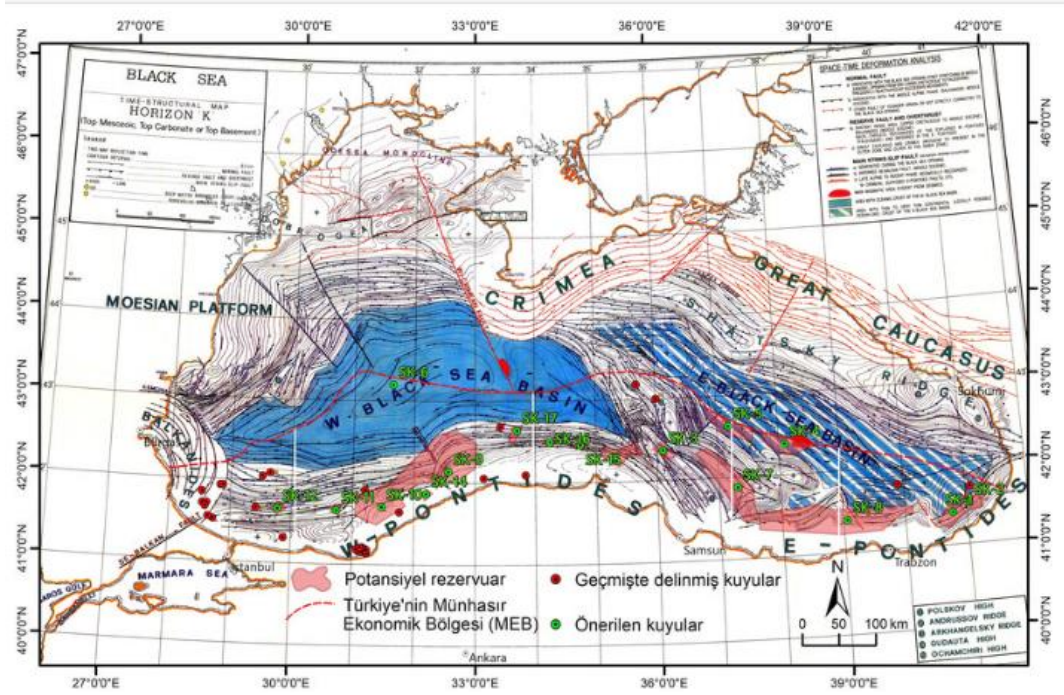
Şekil 3: Rus-Ukrayna Deniz Operasyonları Karadeniz'in Kuzeyindeki Aktivite

Kaynak: United States Naval Academy

5. Türkiye ve Nato Perspektifi

Türkiye, 'Mavi Vatan' konseptiyle birlikte deniz yetki alanlarına yönelik stratejik doktrinini yeniden tanımlarken, yerli savunma sanayii aktörlerini İSAA üretimine yönlendirmiştir. Aselsan tarafından geliştirilen Deringöz AUV, düşük görünürlük ve görev odaklı modüler tasarımlarıyla Karadeniz'de kullanılabilecek kapasiteye ulaşmıştır. 2024 yılında Milli Savunma Bakanlığı tarafından açıklanan 'Denizaltı İstihbarat Yetkinliği Programı' ile birlikte İSAA sistemleri doğrudan askeri istihbarat görevlerinin merkezine konumlandırılmıştır (STM Defence 2024).

NATO'nun Karadeniz'deki varlığı, konvansiyonel askeri varlıkların ötesine geçerek sensör bazlı gözetleme ve veri işleme kabiliyetine dayalı entegre sistemlere kaymaktadır. Özellikle İtalya merkezli ve NATO işbirliği Destek Ofisine bağlı kurum olan CMRE (Centre for Maritime Research and Experimentation) tarafından geliştirilen çoklu İSAA takımları, Karadeniz'deki denizaltı kablolarının ve enerji hatlarının korunmasında rol oynamaktadır. Bu sistemler, istihbarat toplamadan kriz erken uyarısına kadar çok boyutlu bir kullanım alanına sahiptir (NATO CMRE 2023).

Şekil 4: Türkiye'nin Karadeniz'in Münhasır Ekonomik Bölgesi'nde (MEB) hidrokarbon arama sondajı yapılması için önerilen kuyuların konumları

Kaynak: Sezgin Pancar, *Mersin'deki Yumuktepe Kazısı* (Fotoğraf 2019), ArkeoFotoğraf

Sonuç

Karadeniz'de yaşanan stratejik dönüşüm, yalnızca jeopolitik saflaşmaların değil, aynı zamanda savaşın doğasının değiştiği bir teknolojik paradigma kaymasının da habercisidir. AUV'ler bu dönüşümdeki rolü üç temel boyutta ele alınabilir.

Bunlardan ilki asimetrik güç dengelerindeki dönüşüm çerçevesinde ele alınabilir. AUV sistemlerinin kullanımı, geleneksel donanma üstünlüğüne sahip olmayan aktörlerin, daha düşük maliyetlerle deniz istihbaratında etkinlik kazanmalarını mümkün kılmaktadır. Ukrayna örneğinde olduğu gibi, klasik kuvvet yapılarının zayıfladığı koşullarda, otonom sistemler asimetrik dengeleyici unsurlar olarak stratejik değer taşımaktadır. Bu yönüyle AUV teknolojileri, jeopolitik dengenin yeniden kurulmasında belirleyici bir enstrümana dönüşmüştür.

İkinci unsur ise istihbaratın daha modüler hale gelmesi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Otonom sistemlerin veri toplama kabiliyeti, yapay zekâ ile entegre edilerek ham bilgidan anlamlı askeri çıktılar elde edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durum, istihbaratın yalnızca analist temelli değil, aynı zamanda algoritmik analizlere dayalı 'modüler istihbarat' yaklaşımıyla yürütülmesine neden olmaktadır. Özellikle Karadeniz'de NATO ve Rusya arasında gelişen istihbarat rekabeti, artık sadece insanlar arası bir mücadele değil, makine-makine etkileşimine dayalı teknik bir mücadeledir. AUV'lerin gelişmiş sensörlere ve gerçek zamanlı iletişim sistemlerine güvenmesi siber saldırılara karşı güvenlik açıkları yaratır. Bu sistemlerin siber tehditlerden korunması, Karadeniz'deki etkinliklerini sağlamak için kritik öneme sahip olacaktır.

Son olarak Karadeniz'de sualtı jeopolitiğinin egemenliğinde yeni risklerin bu bağlamda ortaya çıktığını görmekteyiz. AUV'lerin yaygınlaşması, sualtı kabloları, enerji nakil hatları ve kıyı liman altyapıları üzerinde ciddi güvenlik açıkları doğurmaktadır. Bu araçlar, düşman sistemlerine sızmak, veri toplamak ya da kritik altyapıyı sabote etmek için kullanılabilir hale gelmiştir. Bu durum, Karadeniz'de yalnızca açık denizlerde değil, artık sualtı katmanlarında da egemenlik mücadelesi yürütüldüğünü göstermektedir. Böylece, 'denizüstü egemenlik' kavramı yerine yeni oluşan dönem için bir tanımlama yapmamız gerekirse 'çok katmanlı deniz egemenliği'ne evrildiğini söyleyebiliriz.

Bu bildiri, AUV'lerin Karadeniz'de istihbarat savaşlarındaki rolünü askeri, teknolojik ve stratejik açıdan incelemiştir. Bulgular, bu sistemlerin sadece araç değil, aynı zamanda istihbarat savaşlarının yapısını dönüştüren etkili bir stratejik unsur olduğunu ortaya koymaktadır. AUV sistemlerinin yaygınlaşması, yalnızca donanmaların değil, ulusal güvenlik politikalarının yeniden şekillenmesini zorunlu kılmakta; Karadeniz gibi hassas bölgelerde sualtı egemenliğini geleceğin istihbarat savaşı alanına dönüştürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aid, Matthew M. 2009. *The Secret Sentry: The Untold History of the National Security Agency*. New York: Bloomsbury Press.
- Baev, Pavel. 2020. "Maritime Dimensions of the NATO-Russia Confrontation." *Russian Analytical Digest* 251: 2–5.
- Bellingham, James G. 2002. "Autonomous Underwater Vehicles: Technology and Applications." *IEEE Oceanic Engineering* 27 (1): 50–63.
- Canlı, G. A., İ. Kurtoğlu, M. O. Canlı, ve Ö. S. Tuna. 2016. "Dünyada ve Ülkemizde İnsansız Sualtı Araçları İSAA-AUV & ROV Tasarım ve Uygulamaları." *GİDB Dergi* 04: 43–75.
- Center for Strategic and International Studies (CSIS). 2023. *Ukraine and the Future of Underwater Warfare*. Washington, D.C.
- Chrysostomidis, C. 2001. "Technology Transfer in Marine Industries." *Marine Technology* 38 (2): 87–96.
- Cote, Owen R. Jr. 2003. "The Third Battle: Innovation in the U.S. Navy's Silent Cold War Struggle with Soviet Submarines." *Naval War College Review* 56 (1): 101–122.
- Friedman, Norman. 2010. *Unmanned Combat Air Systems*. Annapolis: Naval Institute Press.
- Gady, Franz-Stefan. 2020. *Russia's Underwater Drone Program: A Strategic Update*. Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies.
- Hamilton, James, et al. 2010. "Advanced Sonar Systems for Autonomous Underwater Vehicles." *Naval Technology Review* 15 (3): 78–92.
- Hoffman, Frank G. 2007. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies.
- Kasapoğlu, Can. 2023. "Karadeniz'in Yeni Jeopolitiği ve Türkiye." *EDAM Güvenlik Analizi*.
- Koçer, Gökhan. 2007. "Karadeniz'de Deniz Hâkimiyeti ve Jeostratejik Önem." *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 6 (11): 123–145.
- Kraska, James. 2011. *Maritime Power and the Law of the Sea*. Oxford: Oxford University Press.
- NATO Centre for Maritime Research and Experimentation. 2023. *Autonomous Underwater Networks in Contested Maritime Zones*. La Spezia, Italy: NATO CMRE. 2023. "Undersea Surveillance Systems." NATO CMRE.

NATO Parliamentary Assembly. 2025. *Mastering the Future of Uncrewed Warfare*. Erişim 15 Mart 2025. <https://www.nato-pa.int/document/2025-uncrewed-warfare-report-clement-023-stctts>.

Örenç, Ali Fuat. 2007. "Türk Boğazları'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 14: 33–49.

Özdemir, Süleyman. 2023. "Karadeniz'de Deniz Güvenliği ve Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri." *Uluslararası Güvenlik Araştırmaları Dergisi* 9 (1): 55–78.

Reddie, Andrew, ve Bethany Goldblum. 2019. "Unmanned Underwater Vehicle (UUV) Systems for Submarine Detection." *CSIS Issue Briefs*, 29 Temmuz. <https://www.csis.org/blogs/new-perspectives-asia/unmanned-underwater-vehicle-uuv-systems-submarine-detection>.

Richelson, Jeffrey T. 1999. *The U.S. Intelligence Community*. 4th ed. Boulder, CO: Westview Press.

RUSI. 2025. *A Net Assessment of Russian and Allied Capabilities in a Modern Strike Campaign*. Şubat. <https://static.rusi.org/russian-and-allied-capabilities-modern-strike-campaign-feb-2025-rusi.pdf>.

Ryan, Barry. 2021. *Underwater Intelligence and the Future of Maritime Security*. Oxford: Oxford University Press.

Smith, Charles R. 2019. "Navy's Robot Subs Use Stealth to Spy." *NewsMax*, September 10.

STM Defence Technologies. 2024. *Savunmada Otonom Sistemler Raporu*. Ankara: STM Yayınları.

STM Savunma Teknolojileri. 2024. "Otonom Sualtı Araçları." STM Resmi Web Sitesi.

Thomas-Durell Young. 2022. *Trends in Military Innovation: From Network-Centric to AI-Enabled Warfare*. London: Routledge.

Treverton, Gregory F., et al. 2006. *The Intelligence Community in the 21st Century*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.

Warner, Michael. 2002. "Wanted: A Definition of Intelligence." *Studies in Intelligence* 46 (3): 15–22.

PECULIARITIES OF ADAPTATION MECHANISMS OF ENTERPRISES IN THE CONDITION OF ECONOMIC INSTABILITY¹

Elizaveta Markovskaya²

Marina Minina³

Dzgoeva Diana⁴

Nikita Anohin⁵

Alexandr Maximov⁶

ABSTRACT

This article examines the peculiarities of adaptation mechanisms of enterprises in the condition of economic instability. As the global economy has become increasingly volatile and unstable in recent years, companies' ability to adapt to such changes plays a very important role. This study explores various adaptation mechanisms that help firms adapt to new market conditions in order to achieve growth or simply survive. It is worth clarifying that the authors consider the unstable economic situation, in particular in the Russian market, caused by the consequences of the events of February 2022. Through ordered logit regression analysis, authors simultaneously evaluated how different strategies influence firm performance while considering their potential interactions. Our model included an independent factorial variable measuring earnings change, multiple dependent variables affecting performance, and necessary control variables to account for company characteristics and ensure validity. This approach allowed us to comprehensively assess both individual and combined strategy impacts on financial outcomes. According to preliminary findings, the ongoing economic instability, marked by financial crises, geopolitical shifts, and unpredictable market fluctuations, presents both challenges and opportunities for enterprises worldwide. This study aims to explore how organizations respond to economic instability through various adaptation mechanisms. Information was collected among 93 selected representatives of companies from different sectors and different regions of the Russian Federation using survey and 10 representatives using in-depth structured interviews to obtain more detailed information. The findings suggest that firms expanding their workforce tend to achieve better performance growth than those not investing in human resources. Additionally, our analysis reveals that SMEs previously exporting to Western markets showed weaker

¹ Research was fulfilled in the framework of the initiative scientific research 125022502889-2 dated 25.02.2025 in Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, RANEPa, St. Petersburg.

² Associate Professor, ORCID ID: 0000-0001-9692-2744, PhD (Economics) at Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, markovskaya-ei@ranepa.ru

³ Associate Professor, ORCID ID: 0000-0001-5625-4104, PhD (Engineering Science) at Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, minina-mv@ranepa.ru

⁴ Associate Professor, ORCID ID: 0000-0001-8894-1937, PhD (Political Science) at Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, dzgoeva-dr@ranepa.ru

⁵ National Research University, Ndanohin_1@edu.hse.ru

⁶ National Research University, aamaximov_2@edu.hse.ru

results during sanctions compared to companies focused primarily on domestic operations.

Keywords: sanctions, crisis, SMEs, adaptation, firm performance

EKONOMİK İSTİKRARSIZLIK KOŞULLARINDA İŞLETMELERİN UYUM MEKANİZMALARININ ÖZELLİKLERİ⁷

ÖZET

Bu makale, işletmelerin ekonomik istikrarsızlık koşullarında uyum mekanizmalarının özelliklerini incelemektedir. Son yıllarda küresel ekonominin giderek daha dalgalı ve istikrarsız hale gelmesiyle birlikte, şirketlerin bu değişimlere uyum sağlama yeteneği çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, firmaların büyüme elde etmek ya da sadece hayatta kalmak için yeni piyasa koşullarına uyum sağlamasına yardımcı olan çeşitli uyum mekanizmalarını araştırmaktadır. Yazarlar, özellikle Şubat 2022 olaylarının sonuçları nedeniyle Rusya pazarındaki istikrarsız ekonomik durumu dikkate aldıklarını belirtmektedir. Sıralı logit regresyon analizi kullanılarak, farklı stratejilerin firma performansını nasıl etkilediği ve bunların olası etkileşimleri aynı anda değerlendirilmiştir. Modelimizde, kazanç değişimlerini ölçen bağımsız bir faktöriyel değişken, performansı etkileyen çok sayıda bağımlı değişken ve firma özelliklerini dikkate alarak geçerliliği sağlamak için gerekli kontrol değişkenleri yer almıştır. Bu yaklaşım, hem bireysel hem de birleşik strateji etkilerinin finansal sonuçlar üzerindeki etkilerinin kapsamlı şekilde değerlendirilmesini sağlamıştır. Ön bulgulara göre, finansal krizler, jeopolitik değişimler ve öngörülemeyen piyasa dalgalanmalarıyla işaretilenen süregelen ekonomik istikrarsızlık, dünya genelinde işletmeler için hem zorluklar hem de fırsatlar sunmaktadır. Bu çalışma, kuruluşların ekonomik istikrarsızlığa çeşitli uyum mekanizmaları yoluyla nasıl yanıt verdiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bilgiler, Rusya Federasyonu'nun farklı bölgelerinden ve sektörlerinden seçilen 93 şirket temsilcisi ile yapılan anketler ve daha ayrıntılı bilgi elde etmek için 10 temsilci ile gerçekleştirilen derinlemesine yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bulgular, iş gücünü genişleten firmaların, insan kaynaklarına yatırım yapmayanlara kıyasla daha iyi performans artışı elde etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ayrıca analizimiz, Batı pazarlarına daha önce ihracat yapan KOBİ'lerin, esasen yerel operasyonlara odaklanan şirketlere kıyasla yaptırımlar sırasında daha zayıf sonuçlar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: yaptırımlar, kriz, KOBİ'ler, uyum, firma performansı

1. Introduction

In these times of constant economic instability, companies around the world have to adapt to rapidly changing market conditions. Economic instability is characterized by crises and unpredictable market changes. However, it creates not only challenges for

⁷ Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

businesses, but also great opportunities. For some companies, a crisis can be the end, while for others it can serve as a point of growth and open doors to new opportunities (Andries & Debackere, 2006). Larger corporations are anticipated to demonstrate greater adaptability due to their access to resources, while SMEs may face challenges due to limited financial and human capital (Weaven et al., 2021). Moreover, according to the Ministry of Economic Development, in 2024 the number of employees in SMEs reached 28 million people. The share of people employed in this sector is 40% of the total number of working Russians. Based on this, authors have selected exclusively SMEs for our research. The ability to not only survive, but also navigate and thrive in such conditions has become a critical factor determining a company's success. Recent global events such as wars, international conflicts, and the Covid-19 pandemic have once again highlighted the importance of having effective adaptation mechanisms for companies (Kölevik & Thompson, 2023). Despite the vast amount of research on organizational adaptation, there remains a significant gap in understanding how companies in different industries develop and implement such mechanisms in their business processes.

Although companies constantly employ various strategies to cope with economic instability, such as diversification, cost cutting, and restructuring, these changes often come with trade-offs. For example, they can lead to a decrease in operational efficiency and employee morale (Demougin et al., 2018). Moreover, the effectiveness of implementing such changes varies greatly depending on factors such as industry, company size, HR strategies (Sarta et al., 2021). This study aims to fill the gaps in understanding how companies invent and implement strategies to adapt to changes in the business environment by examining in detail how they do so and identifying the factors that influence the success or failure of such strategies. Based on the above and the analyzed literature, the research questions are compiled: How do SME design and implement adaptation mechanisms to navigate economic instability? What factors influence the success of SME adaptation in conditions of instability?

This study takes into account that adaptation mechanisms can be divided into three main groups:

- Measures related to innovation activity, especially, improvement in Research and Development (R&D).
- Measures related to Human Resource Management, especially, changes in the number of employees and wages.
- Government support for sanctioned companies

Based on the literature review, the following hypotheses are proposed:

H1: SMEs, which increase the number of employees show a better performance of adaptation in the period of economic instability.

H2: SMEs, which invest in R&D show a better performance of adaptation in the period of economic instability.

H3: SMEs that use government support are more successful in adapting to changes in the economy.

2. Data and method

This research aims to uncover the intricacies of how enterprises adapt to economic instability by employing a mixed-methods approach that integrates qualitative and quantitative data collection techniques. The study's design includes in-depth structured interviews with 10 top managers and company representatives, as well as a survey targeting 93 firms in the manufacturing, services and trade sectors. These sectors are chosen due to their sensitivity to economic fluctuations, which makes them prime candidates for examining adaptation strategies. This chapter describes how the data was collected, what method is used to get the results and which variables are included in the model.

3. Data and sample collection of the interview

The qualitative component of the study involves conducting in-depth structured interviews with top managers and representatives of SME operating in the manufacturing, services and trade sectors. These interviews are designed to provide a nuanced understanding of how companies adapt to economic instability, with a focus on strategic decisions, resource allocation, and organizational changes. The structured interviews utilize a standardized question format and a clear topical framework to ensure all participants address the same core questions related to adaptation mechanisms. At the same time, the authors retain limited flexibility to clarify details or briefly explore emerging themes that arise during the conversation, while consistently returning to the predefined list of key topics.

For the qualitative part of our research, purposive sampling was used. This sampling method is used to select informants with specific knowledge or experience related to the research topic (Curtis, 2011; Tongco, 2007). The selection of 10 interviewees is purposeful, targeting individuals who hold decision-making positions within their organizations, such as CEOs, COOs, CFOs and senior managers. This approach ensures that the data collected reflects the perspectives of those directly responsible for guiding companies through periods of economic uncertainty (Demougin et al., 2018).

In order to conduct qualitative interviews, the researchers engaged with senior managers or owners of companies from a range of business sectors. These managers participated in structured interviews that yielded detailed, narrative data concerning their experiences in crisis situations, the intricacies of economic instability, and the adaptive measures they employed. Each participant has held a senior position for an extended period and has encountered crisis situations in the course of their professional responsibilities.

Interviews were conducted either through the Zoom platform or in person. All interview sessions were recorded and subsequently transcribed accurately using software compatible with the tool (Whisper Large V3). Each interview lasts approximately 30 minutes and is recorded (with consent) for subsequent transcription and analysis. Information about the interviewees is presented in the following table (Table 1):

Table 1. Profiles of interviewees

Number of respondent	Company activity	Interviewee position
Respondent 1	Exhibition business	Assistant Manager Development
Respondent 2	Logistics	CEO
Respondent 3	Logistics	CEO
Respondent 4	Coal production	Company Manager Development
Respondent 5	Logistics	CEO
Respondent 6	Logistics	Company Advisor Development
Respondent 7	Shoe production	CEO
Respondent 8	Production and installation of structures for interior and outdoor	Owner and CEO
Respondent 9	Sale and maintenance of mining equipment	CFO
Respondent 10	Underwear production	CEO

Open-ended questions were used, the interview was recorded in a video conversation format, and then the recordings were transcribed and encoded for further thematic analysis.

4. Method and analysis of interview data

Qualitative data was analyzed using thematic analysis, which involves identifying, analyzing, and presenting patterns (themes) in the data. This method allows for a detailed study of the adaptation mechanisms used by companies and provides a framework for understanding the broader trends observed in quantitative data (Andries & Debackere, 2006). The results were then compared to better understand how companies from different fields of activity adapt to changes in the economy. Thematic analysis was chosen because of its flexibility and theoretical independence, which allows it to be applied in a wide variety of theoretical frameworks (Braun & Clarke, 2006).

Subsequently, common themes were created from these universal encodings, with the help of which conclusions were drawn about which changes had the greatest impact on the company's activities and what measures the companies had taken to adapt to new market conditions. To ensure a systematic and thorough approach to data analysis, six thematic analysis stages were conducted. This process allowed us to obtain a detailed and detailed view of the data, covering both semantic and hidden levels of meaning (Braun & Clarke, 2006).

When conducting thematic analysis, it is important to recognize potential limitations that may arise. One limitation is the possible mismatch between the data and the analytical statements. This mismatch could lead to the rejection of the claims and require a different analysis of the data. Another limitation in this study may be the discrepancy between the interpreted data and the theoretical framework (Braun & Clarke, 2006).

5. Data and sample collection of the survey

In addition to the qualitative interviews, a survey is conducted to gather quantitative data on the adaptation mechanisms of enterprises. All the questions can be seen in Appendix. The survey is distributed using Google Forms. The main sources, where the questionnaire was spread, were social networking sites, such as VKontakte or Telegram. As a result, 93 complete answers were received. 8 out of 8 federal districts are presented in the total sample. Data was collected on different sectors of work. Thus, 36 manufacturing companies, 50 service businesses and 7 companies from the trade sector took part in our sample and survey. Obviously, this study might have faced the issue of non-random sample, as not all the SMEs in Russia take part in online surveys. However, all the firms that are in this sample are diverse, in terms of their activities, federal districts and strategies they use, which is why it is assumed that the dataset to be reliable enough for the analysis.

Due to resource limitations, it was not possible to collect a large quantity of data. While observing the circumstances related to data gathering, it can be noted that the response rate was exceptionally low. Nevertheless, the data acquired for the research is singular - it isn't available in any public sources, rendering our study important for the domain of

sanctions, and particularly the Russian context. In the stages of data processing and analysis, Excel and R-studio were employed.

6. Method and analysis of survey data

For this research, the Ordered Logistic Regression (OLR) model was used, since it enables to analyze the connection between several independent variables and a dependent variable, which is factorial and ordinal, portraying the percentage alteration in revenue from 2022 to 2024. The model will offer insight into the effect of diverse factors, like innovative activity, human capital spending and governmental support, on a firm's performance throughout the crisis period (Mateut, 2017; Onder, 2022; Zouaghi et al., 2018). Furthermore, the OLR can account for the possible interaction between these factors, providing a more detailed understanding of how SMEs adjust to sanctions and implement crisis strategies. This analysis also permits the inclusion of control variables (firm age, and level of internationalization etc.), which can aid in controlling other factors that may affect a firm's performance. In the context of firms' revenue analysis, ordered logistic regression gives the benefit of accommodating correlated explanatory variables, which is vital for inferring causality when simple logit regression analysis might be inadequate.

Ordered logistic regression allows us to assess how key business factors like workforce changes, R&D investments, government support and HR policies influence revenue growth during crisis periods, particularly for SMEs affected by sanctions and the 2022 economic downturn (Onder, 2022). By analyzing these variables alongside company characteristics such as size, age, industry sector, marketing budgets, government support utilization, and international exposure, this method provides reliable insights into what drives financial performance in challenging environments. The model's ability to account for multiple internal and external factors simultaneously offers a comprehensive understanding of their combined impact on revenue, making it an invaluable tool for business leaders seeking data-driven strategies to navigate crises effectively. These findings will help SME managers and owners identify the most critical levers for maintaining revenue streams and adapting their operations to turbulent economic conditions, ultimately supporting more informed decision-making for business resilience and growth.

Our analysis utilizes data from 93 companies featuring multiple explanatory variables, acknowledging that crisis management represents a multifaceted challenge where performance outcomes typically depend on numerous interrelated factors rather than isolated elements (Stock & Watson, 2015). To ensure the model produces accurate and unbiased results, both measurable predictors and unobservable influences that may impact on dependent variable should be accounted, necessitating more sophisticated analytical tools than simple linear regression with single-variable inputs. The ordered logistic regression model proves particularly valuable in this context as it enables us to isolate and examine how small and medium enterprises' crisis response strategies affect their operational performance during sanction periods while controlling for external variables outside managerial influence, with the methodological framework and computational approach following established econometric principles (Stock & Watson, 2015):

$$\text{logit}(p) = \beta_0 + \beta_1 * X_1 + \beta_2 * X_2 + \dots + \beta_n * X_n$$

where: p – is the probability of the event occurring

β_0 – is the intercept term

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ – are the coefficients of the predictor variables $X_1, X_2, \dots, X_n$

1. Proportional odds indicates that the likelihood of advancing to superior outcome categories stays constant regardless of independent variable values.
2. Independence of observations mandates that all data points should be unrelated and free from systematic patterns or connections.
3. Linearity in log odds presumes a direct proportional relationship exists between predictor variables and the log odds of higher category attainment.
4. No multicollinearity necessitates that explanatory variables maintain low correlation coefficients with each other.
5. Adequate sample size emphasizes the requirement for sufficiently large datasets to produce statistically valid conclusions.
6. No complete separation prevents scenarios where predictor variables can flawlessly forecast outcome categories.
7. Proportional odds test serves as a diagnostic examination to verify compliance with the proportional odds assumption

By carefully examining these assumptions, one can verify that the ordered logistic regression models produce valid and dependable results. (Koletsis & Pandis, 2018; Miller et al., 1991), making it crucial to test these assumptions prior to analyzing outcomes and deriving business decisions from the model. After constructing the regression, its reliability will be assessed by determining how accurately the ordered logistic regression fits the data and whether the findings can be trusted, which involves examining whether data points cluster tightly around the regression line or are widely dispersed (Stock & Watson, 2015). To evaluate the model's effectiveness in explaining data and measuring how much the independent variables account for changes in the dependent variable, metrics like the model's chi-square coefficient will be employed. This offers valuable information about the model's goodness of fit and data distribution patterns.

7. Measures

This section details the variables used in our econometric analysis to test the study's hypotheses, including a dependent variable, independent variables, and control variables to ensure more precise analysis and results. It's worth noting that not all responses collected from SMEs were converted into variables - for example, specific industry

classifications were not included since incorporating such diverse categories wouldn't contribute meaningful value to the current model.

8. Dependent variables

The dependent variable "Y_SG_ordered", measuring firms' adaptation effectiveness to sanctions through percent change in revenue growth from 2022 to 2024, was selected because 2022 served as the critical implementation year for adaptation strategies while 2024 revealed their initial outcomes, with this ordinal variable categorized as: 1 (revenue decrease >20%), 2 (decrease $\leq$ 20%), 3 (increase $\leq$ 20%), and 4 (increase >20%). Although financial data limitations prevented precise percentage collection and the sample size necessitated reducing factors from the original questionnaire (to avoid model overfitting), this ranged dependent variable provides superior analytical value compared to Cheratian & Goltabar's (2023) binary revenue measure by capturing gradations of performance impact, while building on Wagenhofer's (2014) validation of revenue as a robust performance metric - making this the first comprehensive study examining adaptation outcomes of Russian SMEs post-Special Military Operation initiation through a more nuanced performance measurement framework that better reflects strategic implementation efficacy than previous dichotomous approaches.

9. Independent variables

The independent variables in the model represent firms' crisis strategies to navigate sanctions, capturing both cost-reducing (decreased activity) and growth-oriented (active) approaches, unlike the similar study by (Cheratian et al., 2022). These variables are measured on a 1–3 scale: 1 indicates a decrease (or cost elimination), 2 denotes no change (or absence of such costs), and 3 reflects increased spending. The included independent variables—RD, IT, Staff, Salary, and Learning—follow this scale: for RD, 1 signifies reduced R&D investments, 2 unchanged levels, and 3 increased expenditures (similarly for IT, Salary, and Learning). The Staff variable is coded as 1 for workforce reduction, 2 for no change, and 3 for deliberate staff expansion. This framework enables testing two hypothesis sets: one on innovation in RD and another on increasing the number of employees.

The model incorporates variables reflecting government support for SMEs during the sanctions period, as such assistance may have significantly impacted firm performance. Following established research (Cheratian et al., 2022), we include two key measures: "gov_finance" to capture utilization of financial support programs and "gov_non_finance" to account for non-monetary assistance, both representing critical dimensions of state intervention strategies that could affect companies' adaptive capacity and operational outcomes under sanctions. These variables allow us to test the third hypothesis that government support helps to adapt to changes.

The majority of variables in our model are grounded in extensive sanctions research (Cheratian et al., 2022), with Learning introduced as a novel variable reflecting how staff development investments may prove critical for SMEs implementing adaptation measures. Notably, we avoided subjective assessments of cost reduction/increase

magnitudes due to sample size constraints, which would have compromised result significance.

10. Control variables

The control variables are firm's size, age, main activity, owner's education, the firm's activity re-orientation and federal districts, level of internationalization (export as an activity of the firm before 2022, export to the EU or the USA before 2022; import dependency before 2022; the re-orientation of new international markets).

The model incorporates several control variables to enhance estimation accuracy and improve explanatory power, drawing from previous research and analysis of Russia's SME sector. Among these, the binary variable "Consulting" (Cheratian et al., 2022) indicates whether firms utilized consulting services to inform their strategic decisions in response to sanctions. These controls help isolate the true effects of our primary variables while accounting for external influences on firms' adaptation strategies.

The model includes control variables for international business activity, all implemented as binary indicators. We account for pre-sanctions export status ("Exporter_to2022") and current export activity ("Export_now"), as sanctions dramatically affected global supply chains, forcing different adaptation approaches depending on whether companies traded with sanctioning nations. The "Export_EU" variable specifically captures impacts on firms exporting to the European Union, where inconsistent sanction implementation created varying challenges. We also track market reorientation through the "Export_reor" variable. Research shows exporting firms typically weather sanctions better due to greater adaptability (Cheratian et al., 2022), though import dependence's role remains understudied. Through correlation analysis, we identified "Export_EU" as the most significant export-related predictor with the strongest relationship to our outcome variable, leading to its exclusive inclusion in the final model to prevent multicollinearity while preserving reliability - a conclusion supported by pre-analysis diagnostic tests detailed in our methodology section. Moreover, we include variables Import_before and Import_now, going with the same logic as export variables.

The model accounts for both core business activities and key drivers of efficiency and profitability, including marketing efforts represented by the "Marketing" variable, as effective marketing strategies can mitigate sanction impacts and potentially enhance profitability (Cheratian et al., 2022), particularly for firms undergoing market reorientation captured by the "Reorientation" variable. Fundamental company characteristics - including "Age", "Size", and "Industry_Services" - are incorporated to control for how market tenure and scale influence sanction adaptation. Recognizing the pivotal role of owner-managers in SMEs, the model includes "Higher_education_manager" to assess how managerial education affects strategic responses (Doms et al., 2010). While federal districts were included to account for regional variations, sample size limitations may constrain detecting their significant effects on firm performance under sanctions. Because of it we included the variable "Higher_education_manager". Having specified these variables, we present the final logistic regression model equation:

$Y\_SG\_ordered \sim \text{Sanctions\_influence} + \text{Sanctions\_adaptation} + \text{RD} + \text{Staff} + \text{Salary} + \text{Consulting} + \text{Industry\_Services}$

11. Results

11.1. Interview results

The economic sanctions had a noticeable impact on all participating companies, causing massive disruptions. Many respondents reported an immediate loss of international business opportunities after the departure of Western partners and clients. For those working in internationally oriented sectors (for example, respondents 1, 4, 5 and 7), the departure of foreign firms has led to a sharp reduction in the number of foreign contracts and cooperation. This sudden reduction in international presence has forced firms to switch to domestic markets and look for alternative suppliers to maintain the continuity of their operations. For example, respondent 1 reported a sharp decrease in the number of foreign exhibitors and called for attracting more domestic and Asian companies to fill this gap.

In addition to the loss of sales markets, the companies faced serious financial and logistical difficulties due to the sanctions. Respondents engaged in cross-border trade (for example, respondent 2) described how the blocking of international payment systems (for example, the SWIFT network) led to an increase in transaction time and increased risks when receiving payments. Respondents 7 and 10 also noted the blocking of the SWIFT system. These complications disrupted supply chains and cash flows, forcing companies to resort to complex workarounds to complete routine operations. Some of them also faced rising transaction costs amid exchange rate volatility and general uncertainty. It is noteworthy that an indirect consequence of this was staffing problems: several participants (respondents 1, 5, 6, and 8) noted difficulties in retaining qualified personnel during this period, which were compounded by efforts to mobilize internal resources, which led to the dismissal of some employees.

However, several respondents pointed to the possibilities associated with sanctions. Respondent 8 noted that the departure of Western competitors had actually “freed up a niche in the market”, significantly reduced competition and allowed the company to strengthen its position in the market. This point of view, expressed by respondent 8, highlights that although the sanctions have had negative consequences in general, they have also eliminated some competitors, creating opportunities for expanding the activities of flexible domestic companies.

Faced with these challenges, the companies have made a number of organizational and strategic adjustments to stabilize their operations. One of the most common adjustments was the localization of supply chains and production.

Not all companies were able to innovate during the crisis. Several respondents (for example, respondents 3, 5, 6, 8) preferred to save resources and focus on their core business rather than on large technology projects.

The majority of respondents, in particular respondents 1, 5, 6 and 8, experienced a shortage of qualified personnel during this period due to a combination of staff reduction

and mobilization of staff for military service. To fill in these gaps, firms used creative recruitment strategies. Respondents 5 and 8, for example, opened new branches in other regions and even recruited employees from neighboring countries (such as Kazakhstan and Belarus) to attract the talent they needed.

Several participants provided examples of how government assistance had helped to increase their resilience. In addition to official programs, the broader actions of the government also affected the state of companies under sanctions. Respondent 1 noted that there is promotional support from officials, such as visits by senior government representatives to local trade shows. Similarly, respondent 8 pointed to macro-level initiatives such as agreements between the Central Bank of Russia and Chinese banks that provide alternative payment channels and mitigate the impact of Western financial restrictions. Despite the breadth of these support mechanisms, not all firms were able or willing to take full advantage of them, and several respondents indicated that they received little or no direct assistance.

11.2. Survey results

Before proceeding to analyze the econometric model, let us consider descriptive statistics for the variables of interest. The dependent variable is a factor variable from 1 to 4, where 1 is decreased by more than 20%, 2 is decreased by up to 20%, 3 is increased by up to 20%, and 4 is grew by more than 20%. More than 66% of companies increased their revenue in the 24 year and the mean of the factor variable is 3.03.

Consider the variable of how sanctions have affected SME companies. This variable is a factor variable from 1 to 5 where one sanctions did not affect the company at all, again sanctions had a very strong effect on the companies. Only 8.6% of the companies were not affected by the sanctions while other companies felt their effect. The mean value of the variable 3,38, means that for many companies the effect of sanctions was very strong.

The variable of how companies adapted to the sanctions shows that only 5.4% of companies were extremely unsuccessful in adapting to the sanctions while more than 77% of companies adapted to the sanctions successfully or more than successfully. On average, companies successfully adapted to sanctions, with a mean of 3,61.

Table 2 Distributional statistics of the dependent variable

Y_SG_ordered	Freq.Freq	Percent.Freq	Cum.Percent
1	13	13,98	13,98
2	3	3,23	17,20
3	45	48,39	65,59
4	32	34,41	100,00
Total	93	100,00	

To construct multiple logit regression to avoid multicollinearity analyze the correlation matrix that shows the preliminary relationship between the variables. The correlation coefficient with the dependent variable is significant for the variables adaptation to sanctions, RD, staff, salary, Learning, Marketing, government finance and high education of manager. A pattern can be found that the change in revenue is positively influenced by all factors except Exporter to 2022 and Export EU. There is no multicollinearity between the variables (see Table 3).

Table 3. Multicollinearity matrix

Variable		Y_SG_order d
Sanctions_influence		0,1016
Sanctions_adaptatio n	*	0,4572
RD	*	0,2642
IT		0,0515

staff	*	0,5573
salary	*	0,2437
Learning	*	0,2345
Consulting		0,1747
Exporter_to2022		-0,0776
Export_EU		-0,0896
Export_now		0,0535
Export_reor		0,0326
Import_before		0,0096
Import_now		0,1281
Marketing	*	0,2355
Reorientation		0,0609
gov_finance	*	0,3452
gov_non_finance		0,1256
size		0,1888
age		0,0595

Industry_Services		0,0411
High_educ_manager	*	0,2743

An ordered logit regression was constructed to test the hypotheses and examine the effect on the dependent variable. The model chi-square is 46.463 with 19 d.f. (see Figure 1) tells us that the model is significant and it is reasonable to interpret the results.

The analysis of the ordered logit regression model revealed several key findings about SME adaptation strategies during sanctions. The results showed a strong positive effect of increasing staff numbers, with companies that expanded their workforce being 4.04 times more likely to increase revenue compared to those that didn't. The marginal effects analysis further demonstrated that reducing staff numbers decreased the probability of revenue growth by 28.7%, highlighting the critical role of maintaining and expanding human resources in sanction conditions. This confirms our first hypothesis about the importance of human capital investments during economic disruptions.

The analysis reveals that R&D investments ("RD") did not demonstrate a statistically significant impact on revenue growth during the sanctions period, as evidenced by the p-value exceeding the 0.10 threshold in the ordered logit regression. This lack of significance means we cannot confidently state that increasing R&D spending improved companies' chances of higher revenue under these economic constraints. The findings show a notable contrast with descriptive statistics where many firms reported R&D activities, suggesting that while common, these investments alone may not drive short-term financial improvements during crises. All suggesting the variable's effect was neither strong nor reliable enough to meet statistical significance thresholds in this context. The findings underscore the importance of context-specific strategy evaluation, as even commonly advocated approaches like R&D investment may not deliver expected results under severe external pressures like sanctions. As a result of the test, we cannot confirm the second hypothesis that SMEs investing in RD show more successful adaptation to changes.

Government support variables ("gov_finance" and "gov_non_finance") showed limited impact, suggesting that state assistance programs may need redesign to better meet SME needs during sanctions. Therefore, the third hypothesis about the positive impact of government support cannot be confirmed.

Consulting services also showed a significant positive impact, as firms that utilized consultants were 2.46 times more likely to achieve revenue growth, suggesting the value of external expertise in navigating sanction-related challenges. However, the marginal effects for consulting were statistically insignificant, indicating that while beneficial, this factor may not be as decisive as staffing decisions.

Contrary to some expectations, export activities showed negative associations with performance. Companies that had exported to EU countries before 2022 performed worse during sanctions, likely due to difficulties in quickly replacing lost Western markets. This finding challenges conventional wisdom about export diversification as a resilience strategy in sanction contexts.

The analysis of control variables revealed that most showed insignificant effects, with the notable exception of sectoral differences. Manufacturing firms consistently outperformed service sector companies, possibly benefiting from increased domestic demand for import substitution goods.

The model's overall significance (chi-square = 46.463 with 19 df) confirms the robustness of these findings, while the VIF tests (mean = 2.1) ensured no multicollinearity issues among predictors. These results provide valuable insights for SMEs developing sanction adaptation strategies, particularly emphasizing the importance of human capital investments over short-term cost-cutting measures.

12. Discussion

Based on the interview results, it becomes clear that small and medium-sized enterprises, faced with economic instability, used a multifaceted arsenal of adaptation strategies. In the field of human resource management, firms balanced urgent measures (such as aggressive recruitment and internal reshuffling) with promising investments in personnel (training and strategic hiring), although some of them pursued a steady course of using other survival tactics. On innovation, a few brave small and medium-sized enterprises saw the crisis as a catalyst for technological progress and product development (Ardito et al., 2021), while most were cautious - harnessing the strengths of the core business or finding inexpensive ways to add value is a clear example of how limited resources and risk aversion can stifle innovation in difficult times. With regard to government support, the experience of small and medium-sized enterprises has ranged from receiving substantial assistance (subsidies, loans, training, and policy measures) before feeling independent, either because of a lack of support in their niche (Nguyen et al., 2024), or because of difficulties using software.

The broader trend is that adaptability was a key factor: small and medium-sized enterprises that could quickly reorganize their operations, diversify strategies, or enlist external support tended to cope better with turbulence. At the same time, the strategic differences among the respondents show that there is no universal solution (Alshebami, 2025) - each company finds an answer that suits its context, capabilities, and limitations. Some sought active growth and modernization, while others tried to maintain stability. This diversity of approaches highlights the resilience and creativity of small and medium-sized enterprises.

Our study successfully identified key factors that positively influenced firm performance during sanctions, revealing how small and medium-sized enterprises implemented specific strategies to mitigate the impact of severe economic restrictions. The analysis demonstrates human resource factor - previously highlighted in the literature review - played a crucial role in companies' successful adaptation to sanctions. This "successful" adaptation, as evidenced in our results section, shows strong

correlation with improved revenue indicators, thereby validating our methodology for evaluating firm performance under sanctions (Cheratian et al., 2022).

Our analysis of small and medium-sized enterprises reveals that their crisis response strategies employ typical protective mechanisms, while demonstrating that the division of responsibility between firms and state ("gov_finance", "gov_non_finance") had no significant effect on performance - highlighting the need for more targeted state support measures. These findings align with broader observations (Pape, 1997; Gaur et al., 2023) questioning sanctions' effectiveness, as SMEs strategically adapt through measures like "Staff" expansion rather than suffering expected declines.

The ordered logit analysis confirms one of our three hypotheses, specifically showing the significant positive impact of increased number of employees on firm performance during sanctions.

Our examination of human resource management strategies among Russian SMEs during the sanctions period presents a complex and multifaceted picture that challenges conventional crisis response paradigms. The most striking finding concerns the "Staff" variable, where data clearly demonstrates that workforce expansion - rather than the expected downsizing - correlates strongly with significant revenue growth, enabling these firms to outperform competitors in the constrained economic environment. This finding stands in contrast to traditional crisis management approaches and fills an important gap in the literature, as previous research (Cheratian et al., 2022) had not established clear patterns regarding workforce adjustments during sanction periods. While some scholars have suggested that recruitment costs become relatively unimportant during economic disruptions (Lai et al., 2015), our results paint a different picture: strategic hiring and talent retention emerge as crucial components of successful adaptation strategies.

The study reveals several important nuances in SME human capital strategies under sanctions. First, the insignificant results for both "Salary" increases and "Learning" expenditures (despite their widespread adoption - over 50% of sampled SMEs implemented wage increases) suggest that Russian SMEs may be prioritizing the recruitment of already-skilled workers rather than investing heavily in training programs. This finding aligns with previous research showing that salary reductions negatively impact performance (Egbunike & Adeniyi, 2017), while also highlighting the financial constraints that force SMEs to make difficult choices about resource allocation. The data suggests that in the face of limited budgets, SME decision-makers are focusing their human capital investments on strategic staffing decisions that provide immediate competitive advantages, rather than longer-term development programs.

In fact, SMEs that were previously engaged in exports to Western markets ("Export_EU") demonstrated poorer performance outcomes compared to their domestically-oriented counterparts. This finding suggests that the sudden loss of lucrative Western markets created particularly severe challenges for export-dependent SMEs, as the immediate identification and development of alternative export markets or domestic substitutes for lost revenue streams proved exceptionally difficult. The difficulties faced by previously export-oriented firms highlight the particular vulnerabilities created by sudden market access restrictions and underscore how

previously advantageous positions in global markets can rapidly become liabilities under sanction regimes. These findings collectively illustrate how successful sanction adaptation requires integrated strategic approaches that combine technological, human resource and market diversification elements, while also demonstrating that pre-sanction competitive advantages may transform into vulnerabilities when external conditions change abruptly.

Additionally, most of the control variables that were studied in this paper were not significant, but the study found that firms using "Consulting" services were 2.46 times more likely to grow revenue. Nevertheless, its marginal effect was statistically insignificant, suggesting limited practical impact. Notably, manufacturing firms significantly outperformed service sector companies, likely due to increased demand for import substitution goods during sanctions.

Conclusion

This study aimed to examine in detail how companies in various industries develop and implement adaptation mechanisms in their business processes in the context of economic instability, as well as to study the factors that influence the success or failure of such implementation strategies. During the study, a detailed analysis of adaptation strategies in various companies in such industries as manufacturing, services and trade was conducted through the use of a mixed approach: quantitative surveys and qualitative interviews.

The results of this study have important practical implications for owners and top managers of SME of different sectors and allow them to gain information on how to properly implement adaptation strategies and increase the company's resilience to changes in the business environment. Recommendations include investing in HR strategies and demonstrating expansion of qualified workforce - rather than the expected downsizing - it correlates strongly with significant revenue growth, enabling these firms to outperform competitors in the constrained economic environment. We found that such strategies lead to better performance and gaining higher revenue in a very short-term period compared to those who did not.

This study is not without limitations that can be addressed in a future generation of research in this area. First of all, the results of our study are relevant to the Russian context, as all respondents who took part in the survey work for Russian companies, but the situation may be different in other countries due to differences in political, legal and social aspects. Moreover, there are many different external factors that cannot be included in the study, as they are very subjective, so our study was conducted in accordance with the main and significant factors that can influence the adaptation of companies.

Furthermore, the study mainly focuses on three more general sectors - manufacturing, services, trade - due to their sensitivity to economic fluctuations. However, this limits the applicability of the results to different industries of these sectors.

Moreover, the qualitative component is based on interviews with 10 top managers, while the quantitative survey includes 93 respondents. Larger and more diverse samples,

including micro-enterprises and multinationals, may improve the reliability of the results. In addition, the study captures adaptation strategies at a specific point in time, particularly in response to recent crises (e.g., the COVID-19 pandemic, geopolitical conflicts, and sanctions). However, economic volatility is dynamic, and the long-term effects of adaptation strategies remain undetected. Research covering a longer period may provide a deeper understanding of how firms maintain resilience over long periods. Withal, the study identifies links between adaptation strategies and firm performance, but does not establish causal relationships.

In conclusion, this study complements the scientific literature and fills gaps in it, deepening our understanding of the mechanisms of organizational adaptation in conditions of economic instability. Future research could examine the long-term effects of the implementation of adaptation strategies and the role of external support, such as government support policies, on the success of the implementation of such strategies and increasing the resilience of companies to such changes. In addition to this, experimental or quasi-experimental designs can strengthen causal inferences to gain a deeper understanding of the topic and more comprehensive sampling approaches are needed and extending to micro-enterprises and multinational corporations to enhance the findings' generalizability. In the end, the scope should be broadened to include a wider range of industries, moving beyond the current focus on manufacturing, services and trade, while also incorporating more granular sector-specific analyses in fields like technology or energy.

REFERENCES

- Alshebami, A. S. (2025). Crisis Management and Customer adaptation: Pathways to Adaptive capacity and resilience in Micro- and Small-Sized Enterprises. *Sustainability*, 17(9), 3759. <https://doi.org/10.3390/su17093759>
- Andries, P., & Debackere, K. (2006). Adaptation in new technology-based ventures: Insights at the company level. *International Journal of Management Reviews*, 8(2), 91–112. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2006.00122.x>
- Ardito, L., Coccia, M., & Petruzzelli, A. M. (2021). Technological exaptation and crisis management: Evidence from COVID-19 outbreaks. *R and D Management*, 51(4), 381–392. <https://doi.org/10.1111/radm.12455>
- Audretsch, D. B., Aronica, M., Belitski, M., & Piacentino, D. (2024). Natural selection or strategic adaptation? Entrepreneurial digital technologies and survival of the species. *Journal of Technology Transfer*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s10961-024-10065-x>
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
- Barney, J. B., Ketchen, D. J., & Wright, M. (2021). Bold Voices and New Opportunities: An expanded research agenda for the Resource-Based View. *Journal of Management*, 47(7), 1677–1683. <https://doi.org/10.1177/01492063211014276>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cheratian, I., & Goltabar, S. (2023). Beyond Sanctions: Unpacking growth moderators for Iranian MSMEs. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4674116>
- Cheratian, I., Goltabar, S., & Farzanegan, M. R. (2022). Survival Strategies Under Sanctions: Firm-Level Evidence from Iran. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4033605>
- Curtis, J. J. (2011). Judgmental sampling. *Transplantation*, 91(12), 1320. <https://doi.org/10.1097/tp.0b013e31821d91c8>
- Cyert, R. M., & March, J. G. (1963). A behavioral theory of the firm. *SSRN Electronic Journal*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1496208
- Dashti-Gibson, J., Davis, P. and Radcliff, B. (1997). ‘On the determinants of the success of economic sanctions: An empirical analysis’. *American Journal of Political Science*, 41, 608–18.
- Demougin, P., Gooberman, L., Hauptmeier, M., & Heery, E. (2018). Employer organizations transformed. *Human Resource Management Journal*, 28(1), 1–16. <https://doi.org/10.1111/1748-8583.12222>

- Egbunike, P. A., & Adeniyi, S. I. (2017). Cost Reduction Strategy and Firm Profitability during Recession Period : Nigerian Banking Industry Experience. *International Journal of Accounting Research*, 3(2), 32–36. <https://doi.org/10.12816/0041760>
- Eisenhardt, K. M., & Martin, J. A. (2000). Dynamic capabilities: what are they? *Strategic Management Journal*, 21(10–11), 1105–1121. [https://doi.org/10.1002/1097-0266\(200010/11\)21:10/11](https://doi.org/10.1002/1097-0266(200010/11)21:10/11)
- Friz, K., & Günther, J. (2021). Innovation and economic crisis in transition economies. *Eurasian Economic Review*, 11(4), 537–563. <https://doi.org/10.1007/s40821-021-00192-y>
- Gamage, S. K. N., Ekanayake, E. M. S., Abeyrathne, G. A. K. N. J., Prasanna, R. P. I. R., Jayasundara, J. M. S. B., & Rajapakshe, P. S. K. (2020). A Review of Global Challenges and Survival Strategies of Small and Medium Enterprises (SMEs). **Economies*, 8*(4), 79. <https://doi.org/10.3390/economies8040079>
- Gaur, A., Settles, A., & Vaatanen, J. (2023). Do Economic Sanctions Work? Evidence from the Russia-Ukraine Conflict. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4433798>
- Gurvich, E., & Prilepskiy, I. (2015). The impact of financial sanctions on the Russian economy. *Russian Journal of Economics*, 1(4), 359–385.
- Hufbauer, G. C., Schott, J. J., Elliot, K. and Oegg, B. (2008). *Economic Sanctions Reconsidered*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics.
- Iakovleva, T., Solesvik, M., & Trifilova, A. (2013). Financial availability and government support for women entrepreneurs in transitional economies. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 20(2), 314–340. <https://doi.org/10.1108/14626001311326752>
- Jung, H., Hwang, J., & Kim, B. (2018). Does R&D investment increase SME survival during a recession? *Technological Forecasting and Social Change*, 137, 190–198. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.07.042>
- Kapranova, L. (2021). Financial and economic mechanisms of state support for SMES in Russia. *the European Proceedings of Social & Behavioural Sciences*, 106, 854–866. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2021.04.02.102>
- Kero, C. A., & Bogale, A. T. (2023). A Systematic Review of Resource-Based View and Dynamic Capabilities of Firms and Future Research Avenues. *International Journal of Sustainable Development & Planning*, 18(10).
- Kitching, J., Blackburn, R., Smallbone, D., & Dixon, S. (2009). Business strategies and performance during difficult economic conditions.
- Kochetkov, E. P. (2022). Crisis Effectiveness of Government Business Support in the Conditions of the Coronavirus Pandemic: an Empirical Analysis. *MIR (Modernization*

Innovation Research), 13(1), 73–93. <https://doi.org/10.18184/2079-4665.2022.13.1.73-93>

Koletsis, D., & Pandis, N. (2018). Ordinal logistic regression. *American Journal of Orthodontics and Dentofacial Orthopedics*, 153(1), 157–158.

Kölevik, M., & Thompson, M. (2023). The disruption of political instability and disease on local growth: An exploratory study of Swedish SMEs' growth during a time of decrease in globalization. Jönköping University, Jönköping International Business School.

Lai, Y., Saridakis, G., Blackburn, R., & Johnstone, S. (2015). Are the HR responses of small firms different from large firms in times of recession? *Journal of Business Venturing*, 31(1), 113–131. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2015.04.005>

Lau, V. P., & Shaffer, M. A. (2021). A typological theory of domestic employees' acculturation stress and adaptation in the context of globalization. *Academy of Management Review*, 48(1), 57–77. <https://doi.org/10.5465/amr.2019.0408>

Mateut, S. (2017). Subsidies, financial constraints and firm innovative activities in emerging economies. *Small Business Economics*, 50(1), 131–162. <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9877-3>

Meyer, K. E., Fang, T., Panibratov, A. Y., Peng, M. W., & Gaur, A. (2023). International business under sanctions. *Journal of World Business*, 58(2), 101426. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101426>

Miller, M. E., Hui, S. L., & Tierney, W. M. (1991). Validation techniques for logistic regression models. *Statistics in Medicine*, 10(8), 1213–1226. <https://doi.org/10.1002/sim.4780100805>

Nguyen, H. T., Vu, T. T. D., Nguyen, H. M., & Nguyen, D. B. P. (2024). SMEs' innovation and government support during the COVID-19 pandemic. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 31(3), 203–215. <https://doi.org/10.1108/jabes-08-2023-0300>

Pape, R. A. (1997). Why economic sanctions do not work. *International Security*, 22(2), 90–136. <https://doi.org/10.1162/isec.22.2.90>

Petit, T. A. (1967). A behavioral theory of management. *Academy of Management Journal*, 10(4), 341–350. <https://doi.org/10.2307/255267>

Raisch, S., Birkinshaw, J., Probst, G., & Tushman, M. L. (2009). Organizational ambidexterity: balancing exploitation and exploration for sustained performance. *Organization Science*, 20(4), 685–695. <https://doi.org/10.1287/orsc.1090.0428>

Sarfo, C., Manesh, M. F., & Caputo, A. (2024). Exploitative and exploratory search: Dynamic capabilities enhancing SME adaptation, new product development, and environmental performance. *Journal of Small Business Management*. <https://doi.org/10.1080/00472778.2024.2418026>

- Sarta, A., Durand, R., & Vergne, J.-P. (2021). Organizational adaptation. *Journal of Management*, 47(1), 43-75. <https://doi.org/10.1177/0149206320929088>
- Stock, J. H., & Watson, M. W. (2015). *Introduction to econometrics* (3rd updated edition). Age (X3), 3(0.22).
- Tarba, S. Y., Frynas, J. G., Liu, Y., Wood, G., Sarala, R. M., & Fainshmidt, S. (2023). Strategic agility in international business. *Journal of World Business*, 58(2), 101411. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2022.101411>
- Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509–533. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-0266\(199708\)18:7](https://doi.org/10.1002/(sici)1097-0266(199708)18:7)
- Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic Management Journal*, 28(13), 1319–1350. <https://doi.org/10.1002/smj.640>
- Tongco, M. D. C. (2007). Purposive sampling as a tool for informant selection. *Ethnobotany Research and Applications*, 5, 147. <https://doi.org/10.17348/era.5.0.147-158>
- Wagenhofer, A. (2014). The role of revenue recognition in performance reporting. *Accounting and Business Research*, 44(4), 349–379. <https://doi.org/10.1080/00014788.2014.897867>
- Weaven, S., Quach, S., Thaichon, P., Frazer, L., Billot, K., & Grace, D. (2021). Surviving an economic downturn: Dynamic capabilities of SMEs. *Journal of Business Research*, 128, 109–123. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.02.009>
- Wernerfelt, B. (1984). A resource-based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 5(2), 171–180. <https://doi.org/10.1002/smj.4250050207>
- Yapicioglu, B. (2023). Navigating Turbulent Environments: Exploring Resilience in SMEs through Complex Adaptive Systems Perspective. *Sustainability*, 15(11), 9118. <https://doi.org/10.3390/su15119118>
- Zollo, M., & Winter, S. G. (2002). Deliberate learning and the evolution of dynamic capabilities. *Organization Science*, 13(3), 339–351. <https://doi.org/10.1287/orsc.13.3.339.2780>
- Zouaghi, F., Sánchez, M., & Martínez, M. G. (2018). Did the global financial crisis impact firms' innovation performance? The role of internal and external knowledge capabilities in high and low tech industries. *Technological Forecasting and Social Change*, 132, 92–104. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.01.011>

INVESTIGATION OF CONSUMERS' BRAND PERCEPTION IN THE CONTEXT OF ADAPTATION TO ENVIRONMENTAL CHANGES¹

Elizaveta Markovskaya²
Alexandr Melenevsky³

ABSTRACT

This paper investigates the changes consumers' perception of car brands in Russia after foreign automakers divestments as adaptive mechanism used due to sanctions. The focus is on the emerging of Solaris and Jetta brands as replacements for Hyundai and Volkswagen respectively. The main goal is to understand consumer perceptions of these brands and how companies' intentions to keep brand loyalty and recognition are working. To achieve this aims the research uses an embedded case study approach blending interviews with brand managers and new brand consumers and quantitative surveys with potential customers. This approach provides a view of both company intentions and consumer perceptions. The theoretical basis draws from the associative network memory model and consumer-based brand equity (CBBE) investigating how brand awareness, associations, perceived quality and loyalty transferred from predecessor brands to the emerging ones. The key findings reveal that both Solaris and Jetta for the most part have capitalized the perceptions linked to Hyundai and Volkswagen. This study adds to the existing body of knowledge, on how consumers perceive brands in situations involving divestments and brand replacements. It gives advice to managers and marketers on preserving brand value during market upheavals. Additionally, it provides practical implications for developing effective marketing campaigns in the Russian automotive market under current geopolitical constraints. The study highlights the importance of investigation of the behavior as a part of successful industrial safety policy and efficient adaptation.

Keywords: brand perception, divestments, industrial safety policy, adaptation, adaptive mechanisms

¹ Research was fulfilled in the framework of the initiative scientific research 125022502889-2 dated 25.02.2025 in Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration, RANEPA, St. Petersburg

² Associate Professor, Department of the public and municipal administration, Presidential Academy, RANEPA, St. Petersburg

³ Higher School of Economics

ÇEVRESEL DEĞİŞİMLERE UYUM BAĞLAMINDA TÜKETİCİLERİN MARKA ALGISININ İNCELENMESİ⁴

ÖZET

Bu makale, yaptırımlar nedeniyle kullanılan bir uyum mekanizması olarak yabancı otomobil üreticilerinin yatırımlarını geri çekmesinden sonra Rusya'daki tüketicilerin otomobil markalarına yönelik algılarındaki değişimleri incelemektedir. Çalışmanın odağı, sırasıyla Hyundai ve Volkswagen'in yerine geçen Solaris ve Jetta markalarının ortaya çıkışıdır. Ana amaç, tüketicilerin bu markalara yönelik algılarını ve şirketlerin marka sadakatini ve tanınırlığını koruma niyetlerinin ne ölçüde işlediğini anlamaktır. Bu amaca ulaşmak için araştırma, gömülü bir vaka çalışması yaklaşımı kullanmakta; marka yöneticileri ve yeni marka tüketicileriyle yapılan görüşmeleri, potansiyel müşterilerle gerçekleştirilen nicel anketlerle birleştirmektedir. Bu yaklaşım hem şirketlerin niyetlerine hem de tüketici algılarına dair kapsamlı bir bakış sunmaktadır. Kuramsal temel, çağrışımsal ağ bellek modeli ve tüketici temelli marka değeri (CBBE) kavramlarına dayanmaktadır. Çalışmada, marka farkındalığı, çağrışımlar, algılanan kalite ve sadakatin, önceki markalardan yeni markalara nasıl aktarıldığı incelenmektedir. Temel bulgular, Solaris ve Jetta'nın büyük ölçüde Hyundai ve Volkswagen ile bağlantılı algıları kendilerine çekmeyi başardığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, tüketicilerin yatırımların geri çekilmesi ve marka ikameleri söz konusu olduğunda markaları nasıl algıladığına ilişkin mevcut bilgi birikimine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, yöneticilere ve pazarlamacılara, piyasa çalkantıları sırasında marka değerini koruma konusunda öneriler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, mevcut jeopolitik kısıtlamalar altında Rus otomotiv pazarında etkili pazarlama kampanyaları geliştirmek için pratik çıkarımlar sağlamaktadır. Çalışma ayrıca, davranışların araştırılmasının başarılı bir endüstriyel güvenlik politikası ve etkin uyumun bir parçası olarak önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: marka algısı, yatırımların geri çekilmesi, endüstriyel güvenlik politikası, uyum, uyum mekanizmaları

1. Introduction

The current level of development of globalization in the world economy allows transnational corporations to operate in various regions where there are special conditions for creating and maintaining the necessary brand perception by local consumers (Riefler, 2012). Sometimes a business has to face unforeseen difficulties, one of which is the sale of company assets abroad, which arises as a result of the winding down of operating activities within the country or the withdrawal of capital. In recent years, the Russian market has been characterized by significant changes in structure due to the withdrawal of foreign companies from the automotive market as a result of economic sanctions. This creates additional difficulties for companies, as it forces them to operate in a new market reality, trying to maintain the market share and brand perception that they had before the start of the divestment process. The sanctions pressure of 2022 became a serious factor influencing the rapid change of paradigm,

⁴ Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

which was reflected, among other things, in consumer perception of automobile brands that abandoned the strategy of maintaining a presence in the Russian market. The purpose of this study is to study changes in various aspects of consumer perception associated with new automobile brands, caused by a significant change in the structure of the Russian automobile market and the representation of players in it. After the introduction of sanctions, which formally do not directly affect the consumer goods market, many international manufacturers, represented on the Russian market including through production sites within the country, announced their withdrawal from the market and the sale of their assets to local businesses, which led to the creation of new automobile brands (Evenett & Pisani, 2023). So, instead of the Hyundai Motor brands, Solaris appeared, and instead of the Volkswagen AG brands, Jetta cars are presented on the Russian market. These brands take various steps to promote and shape brand perception among customers.

Taking into account the above factors, the main goal of the study will be to study the process of forming the perception of new brands in the Russian automobile market, including actions on the part of companies aimed at creating the desired perception and attitude towards brands of consumers, which are an important factor for the success of the brand. In addition, the positioning of new brands will be examined, and how consumers perceive new brands taking into account the new positioning will be studied, how their popularity, recognition and attractiveness in the eyes of consumers have changed.

To achieve this goal, the current level of brand perception of the selected automotive industry players will be assessed, taking into account brand associations, brand image and consumer-based brand equity in common. The results of this work will serve as a source of valuable insights for managers of companies operating in the Russian automotive market, as well as for marketers who want to gain insight into the possible difficulties and problems of creating and maintaining the necessary brand perception in a particular market. In addition, this study will contribute to the general literature on brand perception during the foreign divestment process. Thus, this study provides a unique perspective on the process of shaping the consumer perceptions of emerging automotive brands in a rapidly changing, non-standard environment.

The results of this study will contribute to a large pool of works devoted to the nature of changes in consumer perceptions, considering this process under the influence of external factors. Despite extensive research into consumer perception of automobile brands in various markets, studies to assess the impact of sanctions pressure and the crisis situation changing market conditions on the dynamics of changes in consumer perception of automobile brands have not yet been conducted.

As for the practical application of the results of this work, the obvious use case would be to use the research results in adaptation of marketing campaigns of car brands operating in the Russian market, taking into account consumer preferences and attitudes. This problem is relevant both in the context of the redistribution of the market by new players, mainly from China, who have occupied the vacated niches against the backdrop of sanctions-induced sales of well-known global manufacturers, and against the background of the gradual return of these brands to the market through local market players, since this should help build a strategy to maintain the gained market share and

further increase sales against the backdrop of the resumption of production activities of other brands within the country. By applying the results of this study, both representatives of automakers and managers of individual car dealerships will gain an understanding of the vector of interaction with consumers for the most effective use of their attitude towards brands that have left the Russian market, and to brands that have recently begun to gain a place in this field.

Since the events taken into account in this work occurred in the last two years (2023-2024), this topic has not received adequate coverage in the research community. Based on this, this study will be able to fill the research gap regarding research on the following situation departure of foreign automakers from the Russian market amid sanctions and regarding the study of consumer reactions to the pool of new brands that have replaced classic market representatives. Using the automotive market as an example, this study will create an understanding of possible approaches to resolving brand perception difficulties in automotive market in the context of adverse external factors and sanctions pressure.

In addition to the above factors, this study is on a very actively developing topic, which has not been well studied due to the relatively short period of time in which these market transformations occur, and nevertheless represents one of the most discussed in the media, since the company cases chosen for study belong to one of the largest players in the automotive market of the Russian Federation, which leads to widespread media coverage of the process of them leaving the market and the development of new brands, which, ultimately, makes the topic of this work relevant for study.

The crisis and its consequences created uncertainty in the Russian car market, forcing consumers to rethink their attitude towards car brands. Therefore, the research question is formulated as follows:

RQ: How has the perception of automobile brands by Russian consumers changed after foreign divestments?

This question leads to the need to study selected automotive companies that left Russia (Hyundai Motor Group and Volkswagen AG), and companies that replaced these companies' brands on the Russian market (Solaris and Jetta). The perception of these brands will be analyzed in comparison with relevant companies which left the Russian market, after their business was acquired by local players. Taking into account the different process of approach to divestment among different companies, it is necessary to find out how satisfied consumers are with the products of new brands compared to their predecessors, and whether there is a sense of difference and continuity between the original brands and the new ones.

To answer the research question, we use qualitative analysis using the case study method to study the both consumer and management perception of brand equity components regarding the phenomenon of company divestments, and a quantitative analysis of customer survey data will be carried out using descriptive statistics. The choice of a combination of quantitative and qualitative methods of analysis was made due to the need for a comprehensive study of the topic from the company and consumer side, to form a more complete picture of the process of forming the desired associations from

the company management side during the divestment of foreign brands and the corresponding reaction of market consumers to changes by studying the perception of new automobile brands.

2. Methods and data

The phenomenon that became the subject of study in this work cannot be considered in isolation from the context that surrounds it, and in this case the case study method becomes especially applicable in the study (Yin, 2009). This is relevant in the context of this study, since research into the perception of brand equity components can only be done in the process of studying the positions of company representatives, consumers of brand products and their interaction in the current market situation.

2.1. Research design

This study uses multiple, embedded case study design, consistent with a research trajectory aimed at exploring the relationship of predecessor brand equity with the perception of new brands in the automotive industry. This design has the following advantages: it allows the use of multiple units of analysis and the combination and integration of qualitative and quantitative data (Belrhiti et al., 2020). Each case will have two built-in units for analysis; in this context, two automobile brands will be examined, each of which represents a separate case; the sub -units will be an assessment of brand perception from the point of view of the position of the company and consumers.

3. Case selection

For case studies, the key is the selection of companies and industries to study. As for the industry, the automotive industry is one of the key industrial sectors of the economy, and is largely dependent on the technological and production competencies of major market companies (Zhang et al., 2016). Additionally, the automotive industry is a market in which barriers to entry are very high, making it difficult to find the right candidate to sell the business (Pichler et al., 2021). If we are talking about the Russian context, since 2022 there have been several asset sales of the automotive industry, which included the sale of service rights and the sale of production facilities (Arapova & Balakhonova, 2023).

If warranty and post-warranty services are transferred fairly painlessly, then production capacity poses a big problem, since the automobile plant is configured to produce specific automobile platforms that are exclusive to each automaker alliance, so setting up the production of models, for example, alternative products with due localization level becomes almost impossible (Ben Mahmoud-Jouini & Lenfle, 2010).

And if, in the context of the Russian automotive industry, the sale of assets and the departure of companies from the market leads to the fact that the new asset owner, without proper expertise, usually turns to partners not associated with the departed company or develops independent brands based on the assets of a well-known company that are used in their interests, then the cases of Hyundai and Volkswagen companies differ from the rest, since based on the assets of these companies AGR group creates or promotes new brands, Solaris and Jetta, respectively, one way or another aimed at

directly replacing the departed ones, developed as if in continuation of the corresponding brands of the companies that left the country. These brands differ from each other, both in terms of positioning and in terms of using the heritage of the original brand.

3.1. Volkswagen and Jetta case description

Volkswagen's presence on the Russian market began in 1993, when the company's official representative office was opened in the country. Initially, the representative office did not import cars and provided only service support and supplies of official spare parts. Already in 2003, a special distribution company, Volkswagen Group Rus, was created, which since 2004 has carried out centralized deliveries of cars to the Russian Federation. In 2007, a production site was opened in Kaluga. Already in 2011, a contract was signed for the assembly of cars in Nizhny Novgorod, and in 2012 full-cycle production of cars was launched. In 2015, an engine plant was launched in Kaluga, which further reduced costs and increased the level of localization (Pages of History, n.d.). The company was actively present in the Russian automobile market, and according to Association of European Businesses (AEB), in 2021 it sold about 91 thousand cars (including LCVs), although it showed negative dynamics (Association of European Businesses, 2022).

In March 2022, Volkswagen suspended the supply and production of its cars in the Russian Federation, mothballing sites in Kaluga and Nizhny Novgorod. In May 2023, Volkswagen closed a deal to sell assets in the Russian Federation to Art-Finance, without a repurchase option, at a price of about 125 million euros (Volkswagen Group Annual Report 2023, n.d.). Afterwards, rebranding was carried out, and the company became known as AGR Automotive Group (Volkswagen Group RUS LLC announces the start of rebranding and will continue to operate under the name AGR LLC / AGR Automotive Group, 2023). This group is also involved in the supply of Jetta cars to the Russian Federation.

Jetta is a sub-brand created in 2019 by the FAW - Volkswagen joint venture. The brand name is borrowed from the Volkswagen sedan Jetta, which has long been one of the sales leaders in the B class segment. The brand was created as a budget brand, maintaining links with the parent company and offering slightly simplified technologically entry-level cars at a competitive price (Yufeng, 2019). The Jetta brand name is also important for Russia, as it is directly associated with the model, which was one of the first to be owned by Russian consumers. In 2023, it became known that Jetta cars will begin to be officially delivered to Russia (Official Sales of Jetta cars have begun in Russia, 2023). The Art-Finance company, which is the parent company of AGR, has chosen a strategy to replace Volkswagen brand products in the Russian Federation, which consists of establishing the import of Jetta cars in order to fill the niche that Volkswagen vacated after leaving the Russian market.

3.2. Hyundai and Solaris case description

The activities of the Hyundai company in Russia began in 2007 with the founding of Hyundai Motor CIS for the import and distribution of the company's products in Russia. In 2010, construction of the company's plant in St. Petersburg was completed, which has been producing Hyundai Solaris since 2011, this model has become a bestseller on the

Russian market in the b class sedan segment (History of Hyundai Motor Company From 1967 to present, n.d.). The company has been a successful player in the Russian automobile market, and in 2021, according to AEB, it sold more than 167 thousand cars, ranking third in the Russian automobile market after Lada and Kia (Association of European Businesses, 2022).

In March 2023, the company stopped selling cars in the Russian Federation and stopped production at the plant in St. Petersburg, which was stopped due to the cessation of supplies of components. In December 2023, Hyundai Motor sold its Russian subsidiary to Art-Finance, which is associated with the Avilon holding and AGR groups. The transaction amount was 140 thousand won and includes a repurchase option (AGR Group closes deal to acquire Hyundai's assets in Russia, 2024).

On February 22, 2024, the AGR company announced the launch of a new brand Solaris, which includes 4 car models, which replace the Hyundai models that were produced at the plant in St. Petersburg, the production line was restarted, and cars technically similar to Hyundai models began to be sold under the Solaris brand (AGR Automotive Group announces the start of sales of the new car brand Solaris, 2024).

Thus, the brand cases are quite unique and seem to be indicative from the point of view of studying changes in brand perception in relation to the components of perception defined by the CBBE model.

3.3. Data collection and analysis

Layered approach used in embedded context case study, will provide a deeper understanding of brand perception, going beyond a one-dimensional approach, allowing the use of a combination of quantitative and qualitative data (Scholz & Tietje, 2002). Qualitative data are presented in the format of semi-structured interviews, which are taken from representatives of the dealer network of the Solaris and Jetta brands, as well as from consumers who are owners of new brands and are sufficiently knowledgeable about the products of the original brand. This allows us to gain insight into the subjective sensory aspects of brand perception directly from consumers, an approach actively practiced by researchers (Azemi et al., 2022; Dzyabura & Peres, 2021; Brunk & Boer, 2020). In the second phase of the study, quantitative data will be presented in a survey format that was distributed to consumers familiar with the brands, as well as their predecessors. The survey results will provide quantitative insights into emerging brands' perception, providing a more holistic perspective.

For the first stage of the study, interviews will be conducted with brand representatives and consumers of each brand. Purposive sampling will be used as it is more suited to the objectives of the study as candidates for interviews are required who have the required knowledge and have relevant experience. Managers of the dealer network of the corresponding brands will be used as representatives of the companies, representatives of customer side, in turn, are customers who have purchased or interacted with the products of new brands, and also have experience interacting with the products of the corresponding alternative brand. The first phase of the study will analyze data from one managerial interview and three consumer interviews for each pair of brands. Semi-structured interviews were conducted with informed consent from all interviewees via

video call, followed by transcription of the interview notes and coding of the transcriptions as part of a thematic analysis. The results were then compared to determine differences in perceptions of brand perception components from the company's and consumer's perspectives, and also between the consumers themselves to further gain insight into the actual state of brand perception and differences in perception compared to the original brand.

Interview guide was developed for interviews with managers covering the main components of the brand equity influencing the perception of the brand, as well as information about the company's efforts to formulate a marketing strategy and associations aimed at creating a positive perception of the brand. Open-ended questions were used, the interview was recorded in call format, and the recordings were subsequently transcribed and coded for further thematic analysis.

Interviews with consumers of new brands, in turn, were aimed at obtaining information about the perception of brand components equity of new brands and the influence of the legacy of old brands on the perception of a similar new brand. Owners of new brands of cars were found for interviews, with a focus on those who are familiar with the products of the predecessor brand. Respondents were selected using the purposive procedure sampling. Each respondent was asked open-ended questions covering the following topics:

Factors influencing brand recognition, general impressions and associations that consumers associate with the new brand and its predecessor, perception of the image of the new brand and its difference from the predecessor brand, comparable disadvantages and advantages of the two brands, potential competitors and positioning features of the new brand, brand value and the influence of the legacy of the old brand on the perception of the new one, perceived product quality and overall consumer experience.

The interview design is a set of 16 open-ended questions, which are divided into blocks in accordance with the CBBE concept, and fully cover topics relevant in the context of the issue under study. During the interview process, the confidentiality of the interviewees became a key factor; the interviews were conducted in the format of an online call and recorded on a voice recorder in order to carry out a full transcription for detailed analysis in the future. The purpose of the consumer interviews was to understand how consumers perceive various brand components equity and which of them are given more importance, and how significant the influence of the old brand is on the perception of the new one, a thematic analysis procedure was carried out, which allowed, after the coding procedure, to identify the main themes and, based on these themes, to interpret the interview data (Wæraas, 2022). In the process of analyzing the interviews, the following universal groups of codes were identified: associations with products of both brands from the pair; brand loyalty specifics; brand awareness and perceptions of relatedness of brands from a pair; perceived quality; advantages and disadvantages of brand products as a value proposition; the influence of the predecessor brand on the perception of the new one.

Subsequently, from these universal encodings, common themes were created, with the help of which conclusions were drawn about the current perception of new brands by consumers, for subsequent comparison of the results with the conclusions made by

management, and to determine the main differences in the perception of new brands and their predecessors in order to develop recommendations for reducing gap in the perception of brand components equity.

The interviews were conducted in an online person video call format.

To enhance the triangulation of the research data, in addition to the analysis of qualitative data provided by both organizations and their representatives, and from customers, a questionnaire was developed that will obtain data from potential consumers regarding their attitudes towards the selected brands and showing the perception of new brands in contrast with the old ones, expanding and generalizing the data obtained in the interview format, showing a more general picture of the perception of new brands at a broader level among car owners, and comparisons with data obtained earlier.

For the purposes of the study, respondents who were car owners of brands of companies from this case that left the market in the process of divestment were selected. The type of sampling is targeted, since the needs of the study required a group of owners with certain experience in interacting with the selected brands. A sample of 105 respondents appears to be representative for analysis and drawing conclusions based on relevance to the research question. The survey was conducted in electronic format using Google Forms, data was prepared in Excel and analyzed using Excel and SPSS.

For the purposes of the study, a questionnaire was created that included the following groups of questions: brand awareness questions; brand perception, brand image, perceived quality; parent and emerging brand associations; demographic (designed to show the gender and age structure of the sample, income level and place of residence).

During the development of the questionnaire, different types of questions were used to obtain more accurate information. Multiple choice or yes/no questions were used to determine brand awareness and knowledge about the context of brand replacement. Questions related to perceived quality, compliance with expectations of new brands and loyalty to new brands will be assessed using Likert-scale based questions. These questions, for example about whether the brand meets expectations, are rated on a scale from 1 to 5, where 1 is completely mismatch and 5 is fully consistent). Consumers' emotional associations will be assessed using an open-ended list of adjectives, from which respondents are asked to select those that they believe best describe the brand.

After the survey, a descriptive statistical analysis of the survey data was carried out, general patterns and trends in the perception of “pairs” of brands were identified, and a comparison of consumer perceptions of each brand was carried out. The survey data allowed us to draw conclusions about the differences in the components of consumer perception of new brands in contrast to old ones, comparing average perceived quality, compliance with expectations, and brand loyalty on a par with brand choices. Quantitative data analysis helps to reveal differences in these aspects of consumer perceptions of brand pairs, complementing the information previously obtained through the analysis of qualitative interview data.

In addition, a paired t-test was conducted to determine whether there were statistically significant differences in the perception of the quality of new brands in contrast to old

ones, as well as a single sample t-test to determine whether survey participants would prefer old brand to new brand if old brand returned to Russian market. The T test is a popular mean comparison method that helps assess whether there is a significant difference between consumer perceptions of parent and emerging brands. Speaking about the advantages of using this method in work, it is worth noting that it is flexible in working with small samples and does not require a normal distribution, which can be difficult to achieve with a small number of respondents. It is easy to carry out, so it can be used in the analysis of many indicators.

4. Results

This part is devoted to describing the results obtained from the analysis of data collected during the case study process.

4.1. Jetta company's point of view, interview evaluation

The brand manager sees the positioning of the brand in the country as a budget successor to Volkswagen, that is, in some respects, a simplified product familiar to consumers. The idea of continuity is supported, which is formed with the help of a recognizable brand in the name, and a model line, which currently consists of car models that cover the most popular car market segments in the Russian Federation (B class and subcompact SUV).

The main target audience of the brand in the company's view overlaps with the audience of budget VAG models, and the company hopes that the perception of the Jetta brand is largely formed through the formation of the association Jetta = Volkswagen, with a corresponding attitude towards quality and influence on decision making.

From the point of view of the marketing strategy, Jetta focuses on its connection with the Volkswagen group and positions itself, in fact, as the first return of a conditionally European automobile brand to the Russian market.

As factors influencing the perception of the brand, the manager identifies trust in the products of the predecessor brand, the preservation of the traditional component base and production standards attract buyers, and the brand name affects recognition, as it is associated with affordable and reliable Volkswagen cars.

4.2. Solaris brand company's point of view, interview evaluation

The company emphasizes that Solaris is a new independent brand, but at the same time it tries to maintain as much continuity and associations with the Hyundai brand as possible. In other words, the brand's products fully replace the model range of the company that left the country.

The main task is to attract former Hyundai customers, for this purpose the naming Solaris was used, which for many has become a household name, defining the name of a whole class of cars, symbolizing a reliable, simple and affordable means of transportation.

Consumers have retained confidence in Hyundai products despite the cessation of operations in Russia, and perceive Solaris as a successor to Hyundai. Brand loyalty remains, since consumers largely do not distance brands from each other, and renaming does not raise concerns about a change in quality.

The main components that shape perception: trust in the product, caused by a positive history of relationship with the products of the predecessor brand, confidence in the adaptability of the machines to Russian conditions.

4.3. Perspectives of potential buyers: Assessing survey data

To strengthen the triangulation of case study data, a survey of potential customers of Solaris and Jetta was conducted. The purpose of this survey was to assess changes in the perception of new brands by potential consumers who were familiar with the products of the parent brands before the divestment process. For the purposes of the survey, candidates were selected who are or were owners of Volkswagen Group and Hyundai Motor products. There was no need to divide into categories by income level, gender or age, taking into account the fact that customers in the Russian automobile market can be considered people over 18 years of age.

A total of 105 respondents took part in the survey. Speaking about the demographic characteristics of the sample, women made up 30.5% of respondents, while men made up 69.5% . The age distribution is presented in the appendix section (number), the largest group being people aged 36 to 45 (34.3%) . Assessing the income level of respondents, the largest group (32.4%) can be identified as people with an income level of more than 100 thousand rubles per month .

To assess the importance of the brand when buying a budget car for consumers, a question was asked. Based on the responses, 64% of respondents believe that the totality of the characteristics of an individual car is more important than the brand, while 36% of respondents are confident that the brand is of decisive importance even when buying an entry-level car.

When identifying the most recognizable brands, respondents were required to indicate the car brands that they considered the most popular. Thus, Toyota (76.2%) turned out to be the leader in popularity, while Hyundai (64.8%) and Volkswagen (62.9%) took second and third places, respectively .

Speaking about the new brands of Hyundai and Volkswagen, questions were asked about the respondents' awareness of the arrival of Solaris and Jetta on the market. The results of awareness of the Solaris brand, which replaced Hyundai, show that 75% of respondents are familiar with the new brand and are aware that previously these products were presented under a different brand name. While only 57% of them know that Volkswagen products in Russia are now presented under the Jetta brand.

In assessing changes in the perception of new company brands, a question was asked to identify adjectives that better describe the brand. As a result of the comparison, it can be noted that the Solaris brand retained the adjectives "affordable" and "practical" from

Hyundai as the most popular answers. While the Jetta failed to adopt the adjectives “reliable”, “practical” and “comfortable” from Volkswagen.

The following question was designed to assess changes in the perceived quality of brand products on a Likert scale (1 to 5). Speaking about the change in attitude towards the quality of the Hyundai and Solaris brands, it is worth noting that the average value of perceived quality has remained virtually unchanged, being 3.05 and 3.1, respectively. However, more noticeable changes are present in the Volkswagen Jetta case, where the average value of perceived quality has changed from 3.67 to 2.57, respectively.

Speaking about the assessment of respondents’ satisfaction with new brands as successors to Hyundai and Volkswagen the question based on the Likert scale (from 1 to 5) was used. It is worth noting that the average values for Solaris and Jeta correspond to 3.095 and 2.59, respectively.

Assessing respondents' responses to the question of whether they would choose products from previous brands over new brands if the purchasing conditions were equal, the average for the Hyundai/Solaris pair was 3.02, while for the Volkswagen/Jetta pair the average was 3.57.

4.4. Statistical tests

The results of the statistical tests are divided into three parts, and each part relates to the study of a specific component of respondents' perceptions of brands.

Paired samples T-Test perceived quality

The t-test results for paired samples showed no significant difference in perceived quality between the Hyundai (Mean = 3.05, SD = 1.01) and Solaris (Mean = 3.1, SD = 0.99) brands, $t = -0.47$, $p = 0.32$ (one-tailed), indicating that participants do not believe that the quality of the two brands' products is significantly different .

However, for the Jetta / Volkswagen brand pair, the t-test results postulate that there is a statistically significant difference between the perceived quality of Volkswagen (Mean = 3.67, SD = 1.105) and Jetta (Mean = 2.57, SD = 0.959), $t = 7.716$, $p < .001$, with a large effect size, Cohen 's $d = 1.467$.

These results highlight the differences that exist among potential buyers between the perceived product quality of the Jetta and Solaris brands compared to their predecessor brands.

One sample T-Test brand preferences

One sample T-Test was conducted to gauge how much survey respondents preferred the return of Hyundai to the recently introduced Solaris brand. The results show that there is no statistically significant difference between the respondent mean (3.02) and test value 3, $t = 0.193$, $p = 0.424$ (one-tailed), which suggests that survey respondents do not express a significant preference for the Hyundai brand over Solaris.

For a pair of Volkswagen Jetta brands, after conducting a one-sample t-test, the following results were obtained. The respondent mean (3.57) is statistically significantly different from the test value, $t = 5.164$, $p < 0.001$, Cohen's $d = 1.134$. Participants on average are more likely to prefer a Volkswagen to a Jetta if Volkswagen returns to Russia.

5. Discussion

Given research studied process consumers perception of the newly introduced brands Solaris and Jetta on contrast with perception brands Hyundai and Solaris on Russian market after their respective divestments. Summarizing the results of the study, we can draw the following conclusions regarding the perception of each of the brand equity components:

First of all, speaking about brand awareness, it is high due to the established reputation of Hyundai and the familiar "Solaris" name, which resonates with consumers as a reliable and affordable car. Reliance on the existing brand awareness with minimal independent marketing efforts.

Secondly, consumers demonstrate brand loyalty based on positive past experiences with Hyundai and perceive Solaris as a direct successor. They are willing to pay a premium for the familiarity and trust associated with the brand, despite the presence of competitors.

Thirdly, brand associations largely overlap with those of Hyundai, including reliability, simplicity, affordability, and positive long-term ownership experiences. Consumers view Solaris as a continuation of Hyundai's values and offerings. As a result, we can conclude that the associations of the Solaris brand were largely transferred from the Hyundai brand without changes, which shows that consumers, in general, evaluate the brand's products on a sensory level in the same way as they did the Hyundai brand products before the rebranding procedure.

Additionally, while initial perceptions of quality are positive due to the association with Hyundai, concerns exist regarding long-term service, parts availability, and potential decline in quality control due to the separation from Hyundai's expertise.

Overall, participants do not make significant differences in their perception of the Hyundai and Solaris brands, since the latter managed to retain most of the distinctive features and advantages of the original brand, despite difficulties with adaptation and not fully understood issues with dealer service and service activities. Despite this, customer loyalty remains, since the Solaris brand was successfully able to transfer the brand equity components of the previous brand.

Solaris's branding strategy focused on direct continuation of Hyundai's brand identity, emphasizing continuity and leveraging the strong brand recognition and trust associated with the parent company. This approach aligns with theories of brand legacy and brand loyalty, where consumers develop strong attachments to established brands based on positive experiences and perceived value (Aaker, 1991). The familiar name and product offerings provide a sense of reassurance and reduce perceived risk for consumers.

These findings demonstrate that Solaris successfully transferred the most components of Hyundai's brand equity. Consumers perceive Solaris as a direct extension of Hyundai, maintaining similar associations of reliability, practicality, and affordability. This continuity fosters strong brand loyalty, as consumers feel comfortable choosing a brand they trust and understand. However, concerns regarding after-sales service and parts availability due to the change in ownership present a challenge for Solaris. Maintaining consistent quality and addressing these concerns are crucial to retaining customer loyalty in the long run.

First of all, speaking about brand awareness, leverages the well-established reputation of Volkswagen for initial brand awareness. The "Jetta" name also carries recognition as a model within the Volkswagen group, further contributing to awareness. Similar to Solaris, there seems to be a lack of extensive independent marketing campaigns.

Secondly, consumers choose Jetta due to positive experiences with other Volkswagen Group brands, seeking a budget-friendly option within the familiar ecosystem. However, brand loyalty towards Jetta specifically is less pronounced, with consumers considering it as one option among others within its class.

Thirdly, speaking about brand association, Jetta is primarily associated with affordability and practicality, inheriting Volkswagen's reputation for reliability and technology. However, it is perceived as a more basic and functional option compared to Volkswagen, with less emphasis on comfort and advanced features. In general, we can conclude that after the rebranding procedure, the associative line for consumers shifted to a more functional plane, which may be due to differences in brand positioning. To summarize, the Jetta has retained the general functional associations of the Volkswagen brand, but is perceived as a simpler and more utilitarian option.

In addition, mentioning perceived quality, consumers trust the core mechanical components due to their association with Volkswagen's technology and standards. However, concerns are raised regarding interior finishing, build quality, and overall refinement compared to Volkswagen models.

In summary, we can conclude that the Jetta has successfully adopted most of the components of the Volkswagen brand equity. Thus, associations with Volkswagen allow the Jetta brand to provide initial recognition, inspire trust and transfer positive associations of the Volkswagen brand to the new brand. However, Jetta needs to more clearly develop a brand image and identity in order to change the perception of the Jetta brand as largely one of the budget line of the Volkswagen concern. The key factor in shaping perception is the importance for consumers of maintaining the familiar components inherent in the Volkswagen brand, which they associate with quality, and focusing their marketing strategy on potential customers who are looking for an understandable and affordable car with familiar functionality. It is also important to dispel consumer perceptions of lower quality products, since perceived quality is very important for customers in the decision-making process.

Jetta's branding strategy aims to leverage the established legacy of Volkswagen while positioning itself as a distinct, budget-friendly sub-brand. This aligns with the concept of brand extensions and sub-branding, where a new brand capitalizes on the parent

brand's reputation while targeting a specific market segment (Aaker & Keller, 1990). Jetta's emphasis on affordability and practicality resonates with consumers seeking familiar and dependable options.

However, findings indicate a shift in consumer perception compared to Volkswagen. While the Jetta inherits associations of reliability and quality, it is perceived as a simpler and more utilitarian option. This aligns with theories of brand image and consumer perception, where brand associations influence consumers' overall evaluation of a brand (Keller, 1993). Jetta's challenge lies in establishing a clearer brand identity beyond being a "budget Volkswagen" to differentiate itself from other competitors in the segment.

The survey results overlap with the interview-based data and confirm and extend findings from interview. After analyzing the survey data, we can conclude that potential consumers perceive new brands in approximately the same way as current customers. Solaris rebranding seems more successful to potential consumers, which affects the perceived quality of the new product, compliance with expectations and preference for the predecessor brand over the new one. And the Jetta, in turn, seems to potential customers a less attractive and successful replacement for Volkswagen brand products on the Russian market, since survey participants doubt the quality of the brand's products compared to its predecessor and, like real buyers, are not sure that the Jetta would be the preferred choice if there is an alternative.

The results of statistical tests support these findings, postulating that consumers do not perceive a significant difference in the perceived quality of Solaris products, while Jetta is, on average, considered a lower quality brand. And a one-sample t test shows that consumers do not express a significant preference for the Hyundai brand over the Solaris brand, but would rather prefer Volkswagen to Jetta if Volkswagen returned to the Russian market.

Comparing the differences and similarities between changes in consumer perception of the brands after the rebranding procedure, the following groups are distinguished:

Similar features include the fact that both brands heavily rely on the established brand equity of their parent companies (Hyundai and Volkswagen) to build initial trust and awareness, in addition, the products of both new brands are perceived by consumers as an example of reliability and practicality in the Russian automotive market, the main focus is on the quality and reliability of key components and assemblies, which was the key advantage of previous brands in the opinion of consumers, and the new brands, accordingly, were able to preserve these advantages to a greater extent. Also, both brands are perceived by consumers as a preferred option when looking for a clear and familiar alternative to a pool of predominantly Chinese competitors.

Among differences especially it stands out that Solaris is seen as a direct continuation of Hyundai, while Jetta is perceived as a more distinct entity within the predecessor company, albeit with a less high-end image. Despite the fact that perceived quality of new brands is assessed by customers as competitive, and this is one of the important factors shaping perception of brands by consumers, Solaris faces less concerns related to reliability, while Jetta's concerns revolve around overall refinement. Also, loyalty is stronger for Solaris due to the association of direct continuation of Hyundai, while Jetta

faces more challenge within its segment positioning and is viewed as one of several options, not the unique for the loyal Volkswagen customers.

These findings align with extensive research on rebranding strategies in the automotive industry. Studies have shown that leveraging parent brand equity can be an effective way to establish new brands, particularly in emerging markets (Kapferer, 2008). However, the success of this approach depends on the specific brand positioning and the ability to differentiate from the parent brand. Jetta's challenge in establishing a distinct identity highlights the importance of clear brand differentiation strategies, emphasized by research on competitive positioning (Gupta et al., 2020).

Solaris's success in maintaining brand loyalty through continuity aligns with research on the role of brand trust and familiarity in consumer decision-making (Chaudhuri & Holbrook, 2001). However, the concerns regarding after-sales service highlight the importance of maintaining service quality and managing customer expectations, emphasized by research on service-dominant logic and customer satisfaction (Vargo & Lusch, 2004).

If we talk about the success of the strategy for forming the perception of two brands, they both seem to be successful to some extent, but the Solaris brand strategy seems to be more successful, since it forms in the consumer the idea of direct continuity between the new brand and the predecessor brand, allowing for the transfer of almost all perceived components of brand equity. When in the case of the Jetta it can be seen that there are some differences in perception that marketers must strive to overcome.

Conclusion

This study analyzed consumer perception of brands in the automotive industry after divestments of foreign companies from Russia, based on two cases, Hyundai/Solaris and Volkswagen/Jetta. The research focused on how these brands are positioned, how they are perceived by consumers, and what components of consumer perception transferred successfully. After reviewing the literature and collecting quantitative and qualitative data, it was found that although the selected companies use similar strategies to maintain consumer brand perception, the perception is different. Both companies sold their business to Art-Finance, but after the acquisition of assets, different strategies were chosen to replace brand products on the Russian market. The main goal was to find out how the influence of brand components equity can be transferred to the products of new brands, and how this affects the perception of new automobile brands. To identify the companies' approaches to transferring brand equity from the parent company to the new one, we interviewed managers of Solaris and Jetta. At the same time, through interviews with customers of new companies and analysis of survey data, it was found that, despite the general idea of continuity postulated by new companies, consumers perceive new brands to varying degrees, and this is largely due to differences in perceived quality, satisfaction and loyalty of new brands. In the Solaris case, due to the fairly high level of consumer recognition of the brand as a direct successor to Hyundai, consumer recognition and perception are generally more positive than in the Jetta case, which consumers do not fully perceive as a successor to Volkswagen, which is due to vagueness positioning. Key differences in consumer perception of new automobile brands have been identified – Solaris has successfully adopted Hyundai's brand equity,

retaining consumers' association with reliability, practicality, and affordability and brand loyalty. While the Jetta has not as clearly adopted the parent brand and is perceived by consumers as a less quality and reliable product, which may be due to a smaller percentage of people knowing that Volkswagen is the parent brand. These results help answer the research question of this paper.

The results of a comprehensive analysis provide valuable insights regarding consumer perception of brand components equity of the brands selected for research. Understanding the specifics of this perception will help marketers and brand managers of interested organizations adapt and develop their marketing strategies to overcome obstacles to forming a strong position in the market. In addition, the findings allow conclusions to be drawn about how to preserve and transfer brand value during such transitions. This research adds to general knowledge of how people perceive brands during market disruptions triggered by external factors. It expands on the idea of how consumers view brands and their value by using these concepts in a situation where a brand is replaced under sanction-induced divestments. By understanding the set of negative associations that consumers associate with new brands and improving consumer perceptions of the brand, as well as using positive associations to strengthen the brand's image and positioning in the market, managers can successfully adapt branding strategies to strengthen market position.

Given the novelty of this study, the results of this study make a general contribution to the pool of existed literature on consumer brand perception by exploring the topic of brand perception in the context of the unique market situation faced by the Russian automobile market.

However, this study is limited by the following challenges that may be overcome in the future. First of all, one of the limitations was the novelty of the topic, since the phenomena studied in this work occurred recently; there are no scientific studies that would adequately study consumer perception of brands in the context of market changes that arise during the current crisis and related divestments of international companies. To overcome this problem, secondary data sources, namely news and official publications of companies, were used. This helped create original work on a relevant topic. To explore a topic in more detail, it can be resorted to longitudinal study tracking brand perception over time that would provide valuable insights.

Another limitation of the work can be considered the small sample of respondents, which is explained by the specifics of the study. In the future, it is possible to increase the number of respondents and expand the research. Also, limitation of the research is its focus on a specific market (Russia) and a specific group of brands which might restrict the applicability of the results. Furthermore, the study's timeframe only captures the aftermath of the brand replacements potentially overlooking any long-term shifts in consumer perceptions.

Future studies could explore brand transitions in markets or industries to validate and build upon these findings. Longitudinal research could also provide insights into how consumer perceptions evolve over time. Additionally delving into the impact of marketing strategies and their effectiveness in situations could offer valuable results for professionals.

By exploring different methodologies, such as analyzing social media sentiment, future research could gain a deeper understanding of brand perceptions. Additionally, examining alternative brand positioning strategies for brands could offer valuable insights for improvement. Future research can expand on the groundwork set by this study providing an insight into how consumers behave and how brands are managed in uncertain conditions.

Overall, this research provides a foundation for understanding brand perception issues for new entrants in established markets. By investigating Solaris and Jetta, it highlights the importance of leveraging positive brand associations and aligning with consumer expectations for successful brand establishment. The results of such research will help governments to establish appropriate industrial safety policy in order to adopt to external changes. Future research can build upon these findings to provide even more comprehensive guidance for managers launching new brands.

REFERENCES

- Aaker, D. A. (1991). Managing Brand Equity. *Journal of Marketing*, 56(2), 125. doi:10.2307/1252048.
- Arapova, E. & Balakhonova, S. (2023). Foreign Companies' Behavior in the Russian Market under Sanctions: Speculation and Reality. *Russia in Global Affairs*, 21, 47-64. 10.31278/1810-6374-2023-21-4-47-64.
- Azemi, Y., Ozuem, W., Wiid, R., & Hobson, A. (2022). Luxury fashion brand customers' perceptions of mobile marketing: Evidence of multiple communications and marketing channels. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 66, 102944.
- Belrhiti, Z., Van Damme, W., Belalia, A., & Marchal, B. (2020). The effect of leadership on public service motivation: a multiple embedded case study in Morocco. *BMJ open*, 10(1), e033010.
- Ben Mahmoud-Jouini, S. and Lenfle, S. (2010), "Platform re-use lessons from the automotive industry", *International Journal of Operations & Production Management*, Vol. 30 No. 1, pp. 98-124. <https://doi.org/10.1108/01443571011012398>
- Brunk, K. H., & De Boer, C. (2020). How do consumers reconcile positive and negative CSR-related information to form an ethical brand perception? A mixed method inquiry. *Journal of Business Ethics*, 161, 443-458.
- Chaudhuri, A., & Holbrook, M. B. (2001). The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: The role of brand loyalty. *Journal of Marketing*, 65(2), 81–93. <https://doi.org/10.1509/jmkg.65.2.81.18255>
- Dzyabura, D. & Peres, R. (2021). Visual elicitation of brand perception. *Journal of Marketing*, 85(4), 44-66.
- Evenett, S.J., Pisani, N. Geopolitics, conflict, and decoupling: evidence of Western divestment from Russia during 2022. *Journal of International Business Policy*, 6, 511–540 (2023). <https://doi.org/10.1057/s42214-023-00167-y>
- Gupta, S., Gallear, D., Rudd, J., & Foroudi, P. (2020). The impact of brand value on brand competitiveness. *Journal of Business Research*, 112, 210-222.
- Kapferer, J. N. (2008). *The new strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term*. Kogan Page Publishers.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-based Brand Equity. *Journal of Marketing*, 57 (1): 1. doi:10.2307/1252054.
- Keller, K. L. (2003). Brand Synthesis: The Multidimensionality of Brand Knowledge. *Journal of Consumer Research*, 29(4), 595–600. <https://doi.org/10.1086/346254>

Pichler, M., Krenmayr, N., Schneider, E., & Brand, U. (2021). EU industrial policy: Between modernization and transformation of the automotive industry. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 38, 140-152.

Riefler, P. (2012). Why consumers do (not) like global brands: The role of globalization attitude, GCO and global brand origin. *International Journal of Research in Marketing*, 29(1), 25-34.

Vargo, S. L., & Lusch, R. F. (2004). Evolving to a new dominant logic for marketing. *Journal of marketing*, 68(1), 1-17.

Wæraas, A. (2022). *Thematic analysis: Making values emerge from texts*. In *Researching values: Methodological approaches for understanding values work in organisations and leadership* (pp. 153-170). Cham: Springer International Publishing.

Yin, R. K. (2003). *Case study research, design and methods*, 3rd ed. Newbury Park: Sage Publications. ISBN 0-7619-2553-8

Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (Vol. 5). Sage.

Zhang, L., Kinnucan, H., & Gao, J. (2016). The economic contribution of Alabama's automotive industry to its regional economy: Evidence from a computable general equilibrium analysis. *Economic Development Quarterly*, 30(4), 295-315.

INFLUENCE OF GEOPOLITICAL FACTORS ON FOREIGN AND DOMESTIC POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Turkeeva S.M.

ABSTRACT

Geopolitics is a set of concepts designed to justify the foreign and domestic policy of the state, based on territorial and geographical conditions, covering material and spiritual values, population size, potential, life, which, together with national security, make it possible to achieve the goals, interests and strategies of the country. In the XXI Century, special attention is paid to geopolitical factors, the geostrategy of states, the implementation of national interests, the relationship of geopolitical forces at the interstate, regional and global levels, the specifics of geopolitical conclusions. In this regard, the article discusses the directions of geopolitical development of the Republic of Kazakhstan and analyzes the main foreign policy priorities and mechanisms for their implementation. The geopolitical interests of such large geopolitical forces as the Russian Federation, the United States, and the PRC in the Central Asian region are determined. The influence of geopolitical culture on the values of Kazakhstan's society and spiritual modernization is studied.

Key words: geopolitics, geostrategy, foreign policy, geopolitical influence, geographical location, geoculture, and societal values.

JEOPOLİTİK FAKTÖRLERİN KAZAKİSTAN CUMHURİYETİ'NİN DIŞ VE İÇ POLİTİKASINA ETKİSİ¹

ÖZET

Jeopolitik, devletin dış ve iç politikasını, toprak ve coğrafi koşullara dayalı olarak, maddi ve manevi değerleri, nüfus büyüklüğünü, potansiyelini, yaşam standartlarını ve ulusal güvenliği de kapsayacak şekilde meşrulaştırmak için tasarlanmış bir kavramlar bütünüdür. XXI. yüzyılda jeopolitik faktörlere, devletlerin jeostratejisine, ulusal çıkarların uygulanmasına, devletlerarası, bölgesel ve küresel düzeylerde jeopolitik güçlerin ilişkilerine ve jeopolitik sonuçların özelliklerine özel önem verilmektedir. Bu bağlamda, makale Kazakistan Cumhuriyeti'nin jeopolitik gelişim yönlerini ele almakta ve bunların uygulanmasına yönelik temel dış politika önceliklerini ve mekanizmalarını analiz etmektedir. Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri ve ÇHC gibi büyük jeopolitik güçlerin Orta Asya bölgesindeki jeopolitik çıkarları belirlenmektedir. Jeopolitik kültürün Kazakistan toplumunun değerleri ve manevi modernleşme üzerindeki etkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Jeostrateji, Dış Politika, Jeopolitik Etki, Jeopolitik Konum, Jeokültür, Sosyal Değerler.

¹ Türkçe Başlık, Özet ve Anahtar Kelimeler, editör ekibi tarafından, İngilizce metinden tercüme edilerek eklenmiştir.

1. Introduction

Geopolitical concepts, geopolitical factors in the implementation of the national interests of states, geopolitical relations at the International and regional levels are among the most pressing problems in world politics today. The most important concepts in geopolitics are: Territory, geographical space, population size, underground wealth. The policy of all states is built on the basis of geopolitical (political-territorial) factors and is aimed at solving tasks in the form of the integrity of the state and ensuring the security of the territory, border protection, access to communications. The main basis of most of the conflicts that have taken place in the system of international relations are geopolitical, political-territorial issues. The main goal of the major powers in world politics is to increase their geopolitical influence in all regions of the globe, both economically and militarily.

In the second half of the twentieth century, relations between states developed on a balance of power, and the essence of the Yalta-Potsdam system of international relations was determined by two huge countries: the USSR and the United States. After the collapse of the two polar systems in the early 1990s, the contradictions between the systems of socialism and capitalism, expressed in ideological and political forms, were replaced by concepts in the form of the realization of national interests and the implementation of geopolitical goals.

Geopolitics is a concept for substantiating the foreign and domestic policies of states based on the territorial and geographical conditions of a country, which, together with the material and moral resources of the state, make it possible to achieve their goals, interests and strategies in world politics. In modern political realities, there is an increased interest in geopolitical problems, the identification of the role of geopolitical factors as an objective basis for determining the interests of states, the balance of forces at the interstate, regional and global levels, the development of geopolitical doctrines and appropriate models of geopolitical behavior.

The article discusses the main problems of the geopolitical development of the Republic of Kazakhstan. The main foreign policy priorities and the mechanisms of their implementation at the present stage are analyzed. The article also identifies the geopolitical interests of the Russian Federation, the United States, and China in the Central Asian region. The article considers the influence of geopolitical culture on the value system of the Kazakh society.

2. Theoretical Analysis

After the collapse of the Soviet Union, the Republic of Kazakhstan became one of the most important geopolitical centers in the world. The Republic of Kazakhstan, as a state located at the heart of the Eurasian space, is located in a geopolitically important territory. The geopolitical situation that has developed in the Eurasian space, at the beginning of the twentieth century, the concept of Professor of Oxford University H. Mackinder is becoming increasingly relevant. Mackinder's concept of "whoever rules Heartland will rule over the World Island", and "the power that holds World Island will rule over the world" (Mackinder, 1904) is based on the view that Heartland is the core

of historical and geopolitical changes on the scale of the “World Island”, covering the entire continent of Eurasia and North Africa.

In classical Eurasian studies, the Eurasian space is geopolitically distinguished in two meanings: the first, “little Eurasia”, is the post Soviet imperialist Space (Vetrenko, 2020, 78). The limit of the right is determined by the territory of the former Russian Empire and the Soviet Union. The term “Little Eurasia” (Latin: “Eurasia in sensu strictu”) was introduced into scientific circulation in 1933 by Pyotr Savitsky. “Greater Eurasia”, covers the space from the Atlantic Ocean to the Pacific Ocean, from the Arctic Ocean to the Indian Ocean. Pyotr Savitsky, based on the German ethnographer Alexander von Humboldt, proposed the term “Eurasia in sensu latiore” in relation to the entire Eurasian continent.

The researchers argue that Zbigniew Brzezinski “can influence Eurasia as a whole by establishing control over Central Asia” (Brzezinski, 1998, 168). They also discuss the question of geopolitical interlinked transport corridors aimed at establishing influence in Central Asia, while the interests of the West are to conduct transport corridors through their own interests, by isolating Russia and Iran (Mercille, 2008, 77). For researchers of the West and the countries of the post-Soviet, the Central Asian region is the main geopolitical region in the Eurasian space due to its geopolitical, geoeconomics and geostrategic significance, the interests and mutual rivalry of foreign countries in the region, the transportation of natural resources and the creation of transport corridors.

Western researchers on the geopolitical situation of Central Asia, based on the geopolitical theory of Mackinder “Heartland”, propose the term “Greater Central Asia” (Greater Central Asia Partnership (GCAP). The author of the term is S. Frederick Starr published an article in 2005 in *Foreign Affairs* entitled “Greater Central Asia Project for Afghanistan and its Neighbors ” (Starr, 2005). The article proposes to consider the geographical territory of Central Asia along with 5 traditional states, including the western part of China (Xinjiang), Mongolia, the northern regions of Iran and Afghanistan. The term Central Asia was introduced into political circulation in 1992 by Nursultan Nazarbayev at the summit of the Central Asian countries. Russian researchers adhered to the geopolitical view of Central Asia within the framework of the term proposed by the President. In the view of researchers of the post-Soviet space, it is argued that Central Asia is not formed as a region, there is a shortage of regional institutions, and all problems are being resolved only within the framework of bilateral relations (Sultanov, 2020, 21).

3. Practical Part

The main factors affecting the foreign policy, economy, geographical position of the Republic of Kazakhstan, competition of major powers in the Central Asian region, political and economic interests aimed at increasing their influence. The three largest geopolitical players, the US, Russia and China propose to promote three political projects for the countries of Central Asia:

- The American project “Greater Central Asia”, which includes close integration with Afghanistan;

- Russian Eurasian Union project;
- Chinese Project "One Belt One Road".

4. The main geopolitical interests of the United States

The main geopolitical interests of the US are weakening the influence of Russia and China; the formation of pro-Western life models among young people by introducing the policy of "Soft Power" proposed by Joseph Nye; solving the Afghan problem; transportation of energy resources.

In the US "Silk Road strategy" adopted in 1999, the most important interests of the US are as follows: to support sovereignty, to support the development of democratic states in the region, to establish close relations between the states of the region, to promote economic development and market principles in relation to the natural resources of the region (US Congress, 1999).

Official visits of US Secretary of State Mike Pompeo to the republics of Kazakhstan and Uzbekistan in 2020 coincided with the US strategy for Central Asia for 2019-2025. According to the strategy, the Central Asian region is a vital region for the United States, and this factor does not arise due to the level of American participation in Afghanistan (US Strategy for Central Asia, 2020), which determines that the United States is interested in increasing its geopolitical influence.

To weaken the influence of Russia and China in Central Asia, support international development, direct investment, TAPI (gas pipeline from Turkmenistan to Afghanistan, Pakistan, India), CASA-1000 (attraction of electricity from Kyrgyzstan and Tajikistan to Pakistan and Afghanistan), C5+1 (development of a negotiation platform involving Central Asia and the United States), New Silk Road (consolidation of Central Asia and the South East into a single integration macro zone). He set the task of supporting projects in the form of the Trans-Caspian pipeline (a pipeline that carries gas from Turkmenistan and Kazakhstan to the Caucasus and Europe).

5. Geopolitical interests of the Russian Federation in Central Asia

Geopolitical interest of the Russia in Central Asia: Increasing the role of Russia in the system of intergovernmental political economic relations; ensuring the economic interests of Russia in the region; establishing control over regional energy resources; joint fight against religious extremism and terrorism; protecting the rights of Russians living in the region; expanding the framework of the Eurasian Union and deepening cooperation.

For the Russian Federation, Central Asia is among the vital regions. Currently, Russia is actively pursuing a policy of "soft power" in the region. The direction of the soft power is carried out in the format of the Ministry of foreign affairs of the Russian Federation, within the institutional structures of the Commonwealth of Independent States (CIS) and the Eurasian Union, the Russian World Fund, The Aleksandr Gorchakov Foundation, the Russian Council for International Affairs, the Public

Chamber of the Russian Federation, the global media (RT, Russia-RTR), and the Eastern Orthodox Church.

Oil of the Republic of Kazakhstan is transported through the territory of Russia. In 2003, the Tengiz-Novorossiysk oil pipeline of the Caspian pipeline consortium was launched. Kazakhstan's oil is also transported through the Atyrau-Samara oil pipeline and the Makhachkala-Tikhoretsk-Novorossiysk pipeline.

One of the largest Russian geopolitical project, the construction of a nuclear power plant in the Republic of Uzbekistan, on September 7, 2018, the Prime Minister of the Russian Federation Dimitri Medvedev and the Prime Minister of the Republic of Uzbekistan Abdullah Aripov signed an agreement. Work on the implementation of the project is currently being actively carried out.

6. Geopolitical interests of the People's Republic of China in Central Asia

Geopolitical interests of the PRC in Central Asia: Non-increasing influence of potential geopolitical opponents of China in Central Asia; Organization of continuous transportation of energy resources; blocking the spread of religious extremism, Islamic fundamentalism, panturkism, terrorism through the territory of Central Asia to Xinjiang; implementation of the geopolitical project "One Belt, One Road".

Currently, the Central Asia is connected with China (Railway lines "Dostyk" station (Kazakhstan) and "Alashankou" (China) and "Altynkol" (Kazakhstan) – "Khorgos" (China). China and Uzbekistan jointly created a very important railway connection between Tashkent and the Fergana Valley. This Angren-Pap railway was opened on June 22, 2016 by Xi Jinping and Islam Karimov. The Angren-Pap railway is intended to play an important role in the development of Uzbekistan's industry in the coming years. This is 224.8 million in the Angren special industrial zone (SIZ) a very important project that includes 16 investment projects. In order to increase its geopolitical influence, the People's Republic of China plans to build a railway line "China-Kyrgyzstan-Uzbekistan", a railway from Xinjiang through Kyrgyzstan to Uzbekistan and Turkmenistan, which, if implemented, will change the geopolitical situation in the region. This railway corridor opens up new opportunities for the countries of the region to bypass Russia in search of a foreign market. If the construction of this railway is completed, it will cause China to gradually displace Russia as the dominant force in post-Soviet Central Asia, the railway will reduce China's dependence on routes through Russia, which will increase Beijing's geopolitics. It will also reduce the role of Kazakhstan as the main center of Eurasian transit trade.

7. China and Central Asia: New Frontiers?

The scientist highlights China's growing influence in the region and believes that Central Asia is important for China both economically and geopolitically (Swanström, 2011). An important point here is that the increasing geopolitical influence of China, along with the Russian Federation, is contrary to the geostrategic interests of the United States. According to the conclusion of the American geopolitician Robert Kaplan, "the nature of the strategic partnership that has established between Russia and China in recent decades is purely tactical. The geographical factor in Central Asia will create

contradictions between the two countries in the future, and an anti-Chinese alliance may be formed between the United States and the Russian Federation to curb Chinese influence in this direction." (Kaplan, 2010).

8. Geopolitical Importance of Kazakhstan

Answering the question of what geopolitical consequences this may have for the Republic of Kazakhstan, which is located in the middle of such major powers as Russia and China, at the Munich Security Conference in 2020, the head of state Kassym Tokayev summed up as follows: "I would say that Kazakhstan, which ranks ninth in the world in terms of land area, has many advantages between China and Russia. We have a lot to gain from close ties with both countries" (Informburo, 2020). In other words, The Republic of Kazakhstan aims to make the country a platform for economic mutual benefit and political cooperation, so that major geopolitical actors can take into account the independent foreign policy and national interests of Kazakhstan, determine the geopolitical future of our country. In the context of geopolitical reality, the country's leadership has turned threatening factors into priorities for development. The most important of the geopolitical situation is the geopolitical power of states. Among them, a number of factors that are important for the Republic of Kazakhstan can be noted:

The first is the length of the national territory, the state of the historically formed state border. During its centuries-old history, the Kazakh country has gone through many "difficult times", overcome critical periods that threaten to disappear from the stage of history, modernize and acquire new dynamics of development. Any historical upheavals and the fortitude of the people, who have passed the test of time and become an independent country, have remained unchanged. The geopolitical position of the country, a special national mentality, and spiritual wealth have been continued for centuries in the form of a legacy. One of the most important achievements of Kazakhstan is the formation of the sovereign statehood of the country. In his work "In the waves of history", Elbasy noted that "Kazakhstan until the beginning of this century was a country that managed to preserve the values and integrity established on the path of natural development of history" (Government of Kazakhstan, 2020, 35), the Kazakh statehood, which originated in the Kazakh Khanate, is now on a clear path of its development.

The Republic of Kazakhstan occupies the 9th place in the world and is located at the crossroads of Europe and Asia, at the intersection of transport and communication hubs as a connecting country of the West and East. The economic, geographical and geopolitical advantages of Kazakhstan are the location of the country in the center of Eurasia, the passage of large transcontinental transport and communication routes through the Republic, interest in the economy of large transnational corporations.

The second factor, according to the geographical position of the country, is the adherence to a multi-vector policy in the international arena. The concept of foreign policy of the Republic of Kazakhstan for 2020-2030 States: "during the years of independence, our country has strengthened its position in the international arena, established itself as a peaceful and open state, a reliable partner in global and regional affairs. Kazakhstan makes a significant contribution to the implementation of a multi-vector, constructive and active foreign policy, the formation and implementation of the global and regional agenda in the fields of security, cooperation and development. At

the same time, the main attention is paid to the maximum and unshakable protection of national interests, constructive promotion of foreign policy and foreign economic priorities." (Akorda, 2019)

Speaking at the session of the second International Cooperation forum "One Belt, One Road" in 2019, the head of state said: "We will continue to take part in the formation of a global architecture that will help solve tasks that cannot be postponed in geopolitics and geoeconomics. In my opinion, this can be achieved by creating a new atmosphere of "three D". This should be understood as the need to conduct a "three dialogue" (Nazarbayev, 2003):

- first of all, establishing a dialogue with the United States of America, the Russian Federation, the people's Republic of China, the countries of the European Union, major actors of the modern system of international relations at the global level;

- the second direction of the dialogue is the Eurasian space;

- third, a systematic economic dialogue between the Eurasian Economic Union, the European Union, the Shanghai Cooperation Organization and the Association of Southeast Asian countries.

The third factor is international transport corridors passing through the territory of the Republic of Kazakhstan. According to researchers, the main flow of goods and cargo in the XXI century passes between Western Europe and the Asia-Pacific region. Currently, trade turnover between the two regions is mainly carried out through the Indian Ocean, which accounts for 30% of World cargo turnover. However, the ability of the Indian Ocean to carry cargo depends on the Strait of Malacca and the Suez Canal. It is assumed that in the context of the political crisis in the Arab Republic of Egypt, where the Suez Canal is located, the problem of pirates in Somalia, political instability and terrorism in the Middle East and the South East, the transportation of goods by land route will also be widespread. In this regard, broad geopolitical opportunities open up for the Republic of Kazakhstan.

Currently, 5 international transport corridors pass through the territory of our state:

- Northern and Southern corridors of the Trans-Asian Railway.

- North: Western Europe-China, Korea, Japan (Dostyk-Nur-Sultan, Petropavlovsk);

- South: Southeast Europe-China-Southeast Asia (Dostyk-Saryagash);

- North-South Corridor. Northern Europe-Persian Gulf countries (Aktau-Uralsk-Atyrau);

- TRACECA. Eastern Europe-South Caucasus-Caspian Sea-Central Asia.

Currently, the Republic is considering the possibility of access to the world's oceans. At the meeting of the Eurasian Economic Council in Sochi in 2018, Nazarbayev spoke about the project for the construction of the Eurasia canal for navigation between the

Caspian Sea and the Black Sea. The project, which is planned to be 700 kilometers long, with a volume of 75 million tons of cargo, will undoubtedly be an effective geopolitical project for Kazakhstan.

For the transportation of energy reserves produced near the Caspian Sea, there are wide opportunities for access to the world's oceans and the transportation of goods from Central Asia and the People's Republic of China through the construction of canals. Currently, Kazakhstan needs to use the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline for oil transportation. Transportation of oil from the port of Aktau by sea will allow Kazakhstani companies to enter the European market directly.

In the settlements through which the Eurasian canal passes, new cities will appear, and the population will be provided with additional labor. This will increase the country's potential. New ports, factories, airports, free economic zones will appear on the Caspian coast.

The Mediterranean Sea and the channel to the Black Sea, changing the geopolitical position of the Caspian coastal countries, create an opportunity for them to become maritime powers. According to experts, if the construction of the canal is completed and the project is launched, the international situation in Kazakhstan will change. Becoming important and vital transport hubs in World Trade, the canal becomes an important geostrategic platform.

If Iran and Azerbaijan join the project, an integration group of new oil-producing countries, such as OPEC, will appear in the region. At the same time, the launch of the channel connecting the Caspian Sea and the Persian Gulf, which is planned by Iran, will allow Kazakhstan and Central Asia to freely enter the Persian Gulf. This is a project that has an advantage over the pipeline of the Republic of Uzbekistan "Uzbekistan-Turkmenistan-Iran-Persian Gulf".

The fourth factor is the priority and ensuring of national security, national interests for the Republic of Kazakhstan.

The Central Asian region, as the core of trade routes, plays an important role in the trade and cultural exchange of peoples. However, this geographical advantage of Central Asia today has a risk factor. Due to its geographical proximity, it has become the main channel for drug smuggling, which is transported from Afghanistan to the outside world. International drug trafficking in Central Asia not only poses a serious threat to public health, public order and financial income of the relevant countries in the region, drug trafficking in the region is closely related to the activities of terrorist and extremist organizations. Revenues from drug trafficking are an important financial source for terrorist and extremist organizations in Central Asia and Afghanistan, al-Qaeda and the Islamic Movement of Uzbekistan.

The fifth factor is the spiritual development of the nation, national identity, social cohesion. Article 6 of the law of the Republic of Kazakhstan on national security refers to the main threats of national security as a deterioration in the demographic situation, illegal migration, terrorism, extremism, interethnic conflicts, environmental and economic security, as well as "loss of cultural and spiritual heritage of the people of the

Republic of Kazakhstan" (Republic of Kazakhstan, 2012). In the article of the head of state "Bolashak bagdar: Ruhani zhagyr", "a fairly modernized society will have a spiritual code that originates in the depths of its history. The main condition for the modernization of the new type is the ability to preserve the National Code. Without it, it is easy for you to turn into an empty echo" (Nazarbayev, 2017), as he defined, the main direction of ensuring national security is to preserve the mentality, language, culture, identity of the nation and combine it with the advanced ideas of science and technology in the period of globalization. The state program "Ruhani zhagyr" is not only a strengthening of the spirituality of Kazakh society, but also an inner core of the country's national security as a whole. In addition to cultural and religious security, "Ruhani zhagyr" is also involved in ensuring the education system and information security.

Conclusion

Kazakhstan, located at the crossroads of East and West, was formed as a unique socio-territorial unit, imbued with different cultures and values under the influence of the Great Silk Road, one of the first transnational corridors from Asia to Europe. On the basis of the nomadic way of life of the Kazakh people, the geopolitical superiority of the Kazakh people, hospitality as a feature, tolerant attitudes towards the cultural values of other peoples. At the end of XX. century, it has become an independent state with its own place in the world community, where the principles and main priorities of its foreign policy have been formed.

The most important direction in geopolitics is to ensure national security, including information security, as the media is a geopolitical factor that affects the consciousness of the population. Through information technologies, the minds of the masses are manipulated, and the national security of states is also threatened. One of the problematic issues in the information security of the Republic of Kazakhstan today is the untimely transfer of information by the official authorities regarding the events taking place in the country. It is easy to see that the result of the active false, untrue exchange of information by a third party of provocateurs, who organized mass violations in Korda in February 2020 and quickly, operationally through social networks, led to negative results.

The geopolitical interests of the major powers are a factor that has a great influence on the geopolitical situation of Kazakhstan. For China, transportation of energy resources, implementation of the Silk Road Economic Belt Project "One Belt One Road", assimilation of the people of Kazakhstan with Chinese citizens. For Russia, not to lose its influence, to take care of the local Russian nation, not to allow the economic domination of other forces. For the United States, implementation of the greater Central Asia project, influence on regional leaders through a managed conflict.

REFERENCES

- Akorda. (2019). Nazarbayev proposed the “Three D” model of the new geopolitical reality. Retrieved February 2, 2021, from https://www.akorda.kz/kz/events/international_community/foreign_visits/nursultan-nazarbaev-zhana-geosayasi-ahualdyn-ush-d-ulgisin-usyndy
- Brzezinski, Z. (1998). *The Grand Chessboard*. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- Government of Kazakhstan. (2020). Foreign Policy Concept of the Republic of Kazakhstan for 2020–2030. Retrieved January 28, 2020, from <https://www.akorda.kz/kz/legalActs/>
- Informburo. (2020). The growing importance of Central Asia in geopolitics: Highlights from Tokayev’s speech at the Munich Conference. Retrieved January 23, 2021, from <https://informburo.kz/kaz/orta-aziyany-geosayasattay-mayzy-arta-tsed-toaevty-myunhen-konferenciya-synda-aytan-zekt-oylary.html>
- Kaplan R.D. *The Geography of Chinese Power* // Foreign Affairs, 2010, vol. 89, No: 3 from <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2010-05-01/geography-chinese-power> (23 қаңтар 2021)
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, (23), 421–437.
- Mercille, J. (2008). The radical geopolitics of US foreign policy: Geopolitical and geoeconomic logics of power. *Political Geography*, 27, 570–586.
- Nazarbayev, N. (2017). Course towards the future: Modernization of Kazakhstan’s identity. Retrieved February 15, 2021, from https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy
- Nazarbayev, N. A. (2003). *Tarikh tolkynynda* [In the Stream of History]. Almaty: Atamura.
- Niklas Swanström, *China and Greater Central Asia: New Frontiers?* Central Asia – Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, 2011, from https://isdpeu/content/uploads/images/stories/isdpeu-main-pdf/2011/swanstrom_china-and-greater-central-asia.pdf (21 ақпан 2021)
- Republic of Kazakhstan. (2012). Law on National Security of the Republic of Kazakhstan (No. 527-IV). Retrieved February 10, 2021, from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527>
- Starr, F. A. (2005). A partnership for Central Asia. *Foreign Affairs*. Retrieved January 20, 2021, from http://www.cfr.org/publication/8937/partnership_for_central_asia.html

Sultanov Sh. M. Geopolitics of Central Asia: From Confrontation and Mined Borders to Restoration of Cooperation and Strategic Partnership // Administrative consulting. 2020, N 1, P. 20–26.

U.S. Congress. (1999). Silk Road Strategy Act of 1999. Retrieved February 21, 2021, from <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/house-bill/1152>

United States Strategy for Central Asia 2019–2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity: Report of the Bureau of South and Central Asian Affairs // U. S. Department of State. 2020. <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>

Vetrenko, I. A. (2020). Eurasian integration as Russia's strategic choice. Eurasian Integration: Economics, Law, Politics, (1), 78–83. <https://doi.org/10.22394/2073-2929-2020-1-78-83>

TÜRKİYE’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KALKINMA HEDEFLERİNİN ENERJİ POLİTİKASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: AKKUYU NÜKLEER GÜÇ SANTRALİ ÖRNEĞİ

Azime TELLİ¹

ÖZET

Enerji güvenliği, ulusal kalkınma stratejilerinin temel unsurlarından biridir. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler'in (BM) 2030 Gündemi kapsamında tanımlanan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, enerji alanında sadece arz güvenliği değil, aynı zamanda çevresel süreklilik, ekonomik erişilebilirlik ve toplumsal kapsayıcılığı da ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmada, kalkınmakta olan bir ülke olarak Türkiye'nin ilk nükleer enerji projesi olan Akkuyu Nükleer Güç Santrali (NGS) örneği üzerinden enerji güvenliği ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasındaki ilişki analiz edilecektir. Akkuyu NGS, enerji arz güvenliğini artırma potansiyeli taşısa da yeni tür bir dış bağımlılık riski ve sürdürülebilirlik konularında önemli tartışmalar yaratmaktadır. Nükleer enerjide rönesans dönemine girilmiş olmasına bağlı olarak bir geçiş yakıtı olarak NGS kapasitesinin Taraflar Konferansı 28'de 2020 yılına göre 2050 yılında 3 katına çıkarılmasının benimsenmesi Türkiye'nin yeşil büyümeye dayanan 2053 kalkınma hedeflerini etkileyecektir. Akkuyu'nun 2028 yılında tam kapasite devreye alınması beklenirken yeni NGS projeleri için müzakereler devam etmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel analiz ve vaka analizi kullanılmakta olup enerji diplomasisi, çevresel etki, ekonomik yüklenme ve jeopolitik bağlamlar çerçevesinde politika önerilerine sonuç bölümünde yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Türkiye, Akkuyu, Nükleer Enerji, Enerji Politikası

EVALUATION OF TÜRKİYE’S SUSTAINABILITY AND DEVELOPMENT GOALS IN THE CONTEXT OF ENERGY POLICY: THE CASE OF AKKUYU NUCLEAR POWER PLANT

ABSTRACT

Energy security constitutes a cornerstone of national development strategies. Simultaneously, the United Nations (UN) 2030 Agenda for Sustainable Development highlights the importance of not only ensuring supply security but also promoting environmental sustainability, economic accessibility, and social inclusiveness in the energy sector. This study examines the intersection between energy security and the

¹ Doç. Dr, Mersin Üniversitesi, azime.telli@mersin.edu.tr

Sustainable Development Goals (SDGs) through the case of the Akkuyu Nuclear Power Plant (NPP), Türkiye's first nuclear energy project as a developing country. While the Akkuyu NPP is poised to enhance the country's energy supply security, it also raises significant concerns regarding a new form of external dependency and long-term sustainability. In the context of the global nuclear energy renaissance, the tripling of nuclear capacity by 2050—an objective endorsed at the 28th Conference of the Parties—positions nuclear power as a transitional energy source, with implications for Türkiye's 2053 green growth-oriented development goals. As Akkuyu is expected to become fully operational by 2028 and negotiations for additional nuclear projects are underway, this study employs historical analysis and case study methods to assess policy challenges and opportunities. The conclusion offers policy recommendations in the areas of energy diplomacy, environmental impact, economic feasibility, and geopolitical strategy.

Keywords: Sustainable Development Goals, Türkiye, Akkuyu, Nuclear Energy, Energy Policy

1. Giriş

İnsanlık tarihine bakıldığında nüfus artışı ve sanayileşmeye bağlı olarak enerji tüketiminin sürekli olarak arttığı görülmektedir. Bu durum sanayileşmenin dinamosu olan fosil yakıtların hızla rezerv ömürlerinin azalmasına yol açarken bir yandan da çevresel sorunları birlikte getirmiştir. Fosillere dayalı kalkınma modelinin sürdürülemez olduğunun anlaşılmasıyla birlikte sürdürülebilir bir kalkınma arayışında fosil yakıtlara alternatif olarak çevreye daha az zarar verecek enerji kaynaklarına yönelim ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyıl'ın sonlarına doğru yükselişe geçen sürdürülebilir kalkınma olgusu özellikle gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Bir yandan kalkınma hedeflerine ulaşılması arayışı devam ederken bir yandan da sürdürülebilir kaynaklara yönelinmesi mevcut politikalarda köklü değişim anlamına gelmektedir. Bu durumdan etkilenen ülkeler arasında dünyanın ilk 20 ekonomisi içinde bulunan Türkiye de yer almaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ikinci yüzyılına dair hedefi küresel ölçekte güç merkezlerinden biri haline gelmektir. 21. yüzyılda ekonomik güvenlik unsurunun artan önemine bağlı olarak cumhuriyetin ilk yüz yılında sağlanan kazanımların daha ileriye taşınmasına yönelik bu hedefler arasında sürdürülebilir kalkınma öne çıkmaktadır. Klasik kalkınma politikalarının terk edilerek yeşil büyüme stratejilerinin benimsenmesiyle Türkiye'nin uluslararası enerji politikasında son dönemde önemli değişiklikler söz konusu olmuştur. Buna bağlı Türkiye'nin kuruluşundan itibaren benimsemiş olduğu arz güvenliğinin sağlanması ve korunmasına dayalı enerji politikasında yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüşüm süreci başlamıştır. Kalkınmakta olan ekonomisi, genç ve dinamik nüfusu, yüksek kentleşme oranı dikkate alındığında Türkiye'nin enerji talebinde görülen artış eğilimi ile sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında denge sağlamasının önemi ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin 2023 yılında enerji talebi 121,6 milyon ton eşdeğer petrol (TEP) düzeyinde gerçekleşmiştir.² Dünyanın en çok enerji talep eden ülkeleri arasında Türkiye, 18. sırada yer almakta olup küresel karbon emisyon salınımlarında payı ise % 1 düzeyinde bulunmaktadır. Türkiye'nin karbon emisyonunun % 71,3 gibi oldukça önemli bir bölümü enerji kaynaklarının geliştirilmesi

² T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "EİGM Raporları", 15.11.2024, <https://enerji.gov.tr/eigm-raporlari>.

ve kullanılmasından kaynaklanmakta olması sürdürülebilir enerji politikalarına yönelmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında nükleer enerjinin bir geçiş yakıtı olarak olumlu katkı sağlayacağıdır. Çalışmada araştırma yöntemi olarak tarihsel analiz ve içerik analizi seçilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri ele alınacaktır. İkinci bölümünde bir geçiş yakıtı olarak nükleer enerjinin rolü analiz edilirken üçüncü bölümde Türkiye'nin nükleer açılımı ve Akkuyu Nükleer Güç Santrali (NGS) incelenecektir.

2. Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Sürdürülebilir kalkınma, günümüz ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerinden ödün vermeden ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları dengeli bir şekilde geliştirmeyi amaçlayan kalkınma anlayışıdır. Bu tanım ilk kez 1987 yılında yayımlanan Brundtland Raporu ile uluslararası alanda kabul görmüştür. Raporda sürdürülebilir kalkınma şöyle tanımlanmıştır: “*Sürdürülebilir kalkınma, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan, bugünkü kuşağın ihtiyaçlarını karşılayan kalkınmadır.*”³ Kavramın refahın artırılması, iş olanaklarının geliştirilmesi ve ekonomik büyümenin sürdürülebilir biçimde sağlanmasına yönelik ekonomik boyutu, doğal kaynakların korunması, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi ve çevreye verilen zararın en aza indirilmesine yönelik çevresel boyutu ile yoksulluğun azaltılması, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin artırılması, eşitsizliklerle mücadele edilmesine yönelik sosyal boyutu bulunmaktadır.

Devletlerin sosyo-ekonomik gelişme hedeflerinde ortak paydayı sürdürülebilirlik olarak belirleyen sürdürülebilir kalkınma anlayışında temel amaç, yaşam koşullarının ve doğal kaynakların ekosisteme zarar vermeden insan ihtiyaçlarının karşılandığı bir dünyaya sahip olmaktır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), 2015 yılında BM tarafından kabul edilen ve 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen 17 maddelik küresel bir yol haritasıdır. Türkiye, 2016 yılında SKH ulusal kalkınma politikalarına entegre ederek bu sürece dahil olmuştur.⁴ Türkiye'de SKH'nin koordinasyonu, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) öncülüğünde yürütülmektedir. 12. Kalkınma Planı (2024–2028) ve Türkiye'nin 2053 Vizyonu, SKH'yle büyük ölçüde örtüşmektedir (SBB, 2019). Bu çalışmada konuya ekonomik ve çevresel boyuttan yaklaşılabilecek olup enerji politikalarıyla etkileşimi ele alınacaktır.

Türkiye'nin 2024–2028 dönemini kapsayan 12. Kalkınma Planı, 2053 vizyonu doğrultusunda, “Türkiye Yüzyılı” perspektifiyle şekillendirilmiştir. Plan, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda kapsamlı politikalar içermektedir. 11. Kalkınma Planı'na paralel olarak 12. Kalkınma Planı'nda

³ The UN, “Our Common Future”, 1987, file:///Users/energy/Downloads/our_common_futurebrundtlandreport1987.pdf.

⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Değerlendirme Raporu”, 2019, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Değerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf.

da “Çevreye duyarlı, afetlere dayanıklı, ileri teknolojiye dayalı yüksek katma değer üreten, geliri adil paylaşan, istikrarlı, güçlü ve müreffeh bir Türkiye” hedeflenmektedir.

12. Kalkınma Planı, Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma sürecinin stratejik bir yaklaşımla yönetilmesi doğrultusunda hazırlanmıştır. Türkiye’nin 12. Kalkınma Planı hedeflerine ulaşabilmesi için belirlenen stratejik eksenler arasında istikrarlı büyüme ve güçlü ekonomi yer almaktadır.⁵ Temel hedefler arasında ise ekonomik hedeflerin yanı sıra sera gazı emisyonlarının azaltılması ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması bulunmaktadır.

Türkiye’nin 2019-2022 döneminde yıllık ortalama % 4,8 oranında gerçekleşmiş olup 2024-2028 dönemi için % 5 olarak hedeflenmektedir. Türkiye’nin ekonomik büyümesinin devam edecek olmasına bağlı olarak artan enerji ihtiyacının karşılanmasında milli ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelmesi söz konusudur. Bu noktada, 12. Kalkınma Planı döneminde en önemli gelişme Türkiye’nin Paris İklim Anlaşması ve mekanizmaları ekonomik ve sosyal kalkınma hakkı gözetilerek uygulanacağı beyan edilerek onaylanması olmuştur. Bu somut adım yeşil büyümenin sağlanması, emisyon artış eğiliminin sınırlandırılması ve iklim değişikliğine uyum kabiliyetinin geliştirilmesi doğrultusunda gerekli adımlar atılması sürecini hızlandırmıştır. Türkiye, Ulusal Katkı Beyanı’nı ilk olarak niyet şeklinde hazırlayarak 2030 yılına kadar emisyonlarını %21 azaltacağını beyan ederken güncellenmiş Ulusal Katkı Beyanı’nda bu oranı %41 olarak ciddi düzeyde güncellemiştir.⁶ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan verilere göre yenilenebilir enerji kaynaklardan üretilen elektrik enerjisi kullanım oranı 2010 yılında % 26 iken 2023 yılında % 42.1 düzeyinde gerçekleşmiştir.⁷ Bu durum emisyon hedefine erişmek yönünde önemli adımların atıldığını göstermektedir.

Öte yandan, iklim değişikliğiyle mücadele politikalarına uyumunu sağlamayı ve yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen bir yol haritası niteliğindeki Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021 yılının ikinci yarısında açıklanmıştır.⁸ Bu plan, Avrupa Birliği’nin (AB) Avrupa Yeşil Mutabakatı ile uyumlu biçimde hazırlanmış olup, Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yeşil dönüşüm sürecini hızlandırmayı amaçlamaktadır. Planın ana amacı ekonominin, özellikle ihracatın yüksek karbon maliyetlerinden olumsuz etkilenmesini önlemek ve çevre dostu, kaynak verimli, rekabetçi bir yapıya dönüştürülmesini sağlamaktır. Aynı zamanda sıfır karbon hedefi, döngüsel ekonomi, yeşil finans ve temiz enerjiye geçiş gibi Avrupa Yeşil Mutabakatı ilkelerine uyumu hedeflenmektedir. Türkiye’nin 2053 yılına kadar dünyanın ilk 10 ekonomisinden biri olma vizyonu ile sıfır emisyon hedefi arasında dengenin sağlanmasında enerji dönüşümü kritik önem taşımaktadır.

⁵ A.g.e.

⁶ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, “T.C. Güncellenmiş Birinci Ulusal Katkı Beyanı”, 2022, www.iklim.gov.tr/db/turkce/haberler/files/T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%20G%C3%BCncellenmi%C5%9F%20Birinci%20Ulusal%20Katk%C4%B1%20Beyan%C4%B1.pdf.

⁷ TÜİK, “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları”, 21.03.2024, <https://sdg.tuik.gov.tr/7/>.

⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, “Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021”, 2021, <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>.

3. Geçiş Yakıtı Olarak Nükleer Enerji Talebinin Yeniden Yükselişe Geçmesi

Paris Anlaşması sonrası iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması amacıyla birçok ülke tarafından uzun vadeli perspektifle net sıfır emisyon hedefleri belirlenmiştir. Küresel sera gazı emisyonlarının yaklaşık dörtte üçünün enerji kaynaklı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu alanda yaşanacak dönüşüm hedeflere ulaşmada belirleyici olacaktır. Enerjide dönüşümün temelinde fosil kaynakların yerini yenilenebilir kaynaklara bırakması bulunmaktadır. Yenilenebilir kaynakların 2025 yılında kömürü geride bırakarak küresel elektrik üretimini karşılamadaki en büyük kaynak olacağı tahmin edilmektedir.⁹ Diğer taraftan kesintili bir yapıya sahip olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte şebeke esnekliğinin artırılması kritik önem arz etmekte, bu kapsamda enerji depolama sistemlerinin geliştirilmesine destek amacıyla geçiş yakıtları öne çıkmaktadır.

Yenilenebilir enerji dönüşüm sürecinde geçiş yakıtı olarak 21. Yüzyıl başında doğal gaz öne çıkmış, hatta yeni yüzyılın doğal gazın altın çağı olacağı yönünde tahminler yapılmıştır. Kaya gazı devriminin yapılması ve offshore teknolojilerin gelişmesine bağlı olarak doğal gaz arzında önemli bir artış olması bu beklentiyi desteklemiştir. Küresel ısınma ile mücadelede küresel liderliği elinde bulunduran AB de enerji dönüşümünde doğal gazı geçiş yakıtı olarak benimsemiştir. Kömürden çıkış stratejileri doğal gaz tüketiminin artmasına dayandırılırken 2011’de yaşanan Fukuşima felaketinin etkisiyle nükleer enerjiye olan talep azalmıştır. Ancak jeopolitik krizlerin doğal gaz piyasasını vurması ve yenilenebilir enerji teknolojilerinin planlanandan hızla gelişmesine bağlı olarak nükleer enerjinin rönesansı başlamıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımda yaşanan baz yük dengesizliklerinin giderilmesinde nükleer enerji yeniden öne çıkan bir alternatif olmuştur.

Küresel ısınmanın etkilerinin somut olarak görülmeye başlanmasının etkisiyle sera gazı emisyonlarını azaltma ihtiyacı, nükleer enerjiyi temiz enerji dönüşümünün ön saflarına taşımıştır. Kömür, petrol ve doğal gazın aksine, nükleer enerji santralleri elektrik üretirken karbondioksit veya diğer kirleticileri atmosfere yaymamaktadır. ABD, AB ve Çin gibi 2050’ye kadar net sıfır emisyon hedeflerine ulaşmayı amaçlayan ülkeler, rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir kaynakları tamamlayıcı bir unsur olarak giderek daha fazla nükleer enerjiye yönelmektedir.¹⁰ Nükleer enerji, hava koşullarından bağımsız olarak sürekli çalışabilen istikrarlı bir baz yük enerji kaynağı sunduğundan, karbonsuz bir enerji şebekesinin kritik bir bileşenidir.

Jeopolitik gerilimler ve küresel enerji piyasalarındaki dalgalanmalar, enerji güvenliğinin önemini ortaya koymuştur. Fosil yakıt ithalatına bağımlı ülkeler, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek amacıyla nükleer enerji yatırımlarına yönelmektedir. Son olarak Ukrayna Savaşı başta AB üyeleri olmak üzere dünya genelinde nükleer enerji santrallerine olan talebin artmasında etkili olmuştur. Fransa’nın desteğiyle AB, nükleer

⁹ Nuran Erkul Kaya, “IEA: 2026 yılına kadar küresel enerji talebindeki artış düşük emisyonlu kaynaklardan karşılanacak”, *Anadolu Haber Ajansı (AA)*, 24.01.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/iea-2026yaka-kadar-kuresel-elektrik-talebindeki-artis-dusuk-emisyonlu-kaynaklardan-karsilanacak/3116913>.

¹⁰ N. Melis Bostanoğlu, “Doğal Gaz ve Nükleer Enerjinin Net Sıfır Hedefinde Yeri Var mı?”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, 2022, https://www.ikv.org.tr/images/files/Dogal_Gaz_%20ve_%20Nukleer_Enerjinin_Net_Sifir_Hedefinde_Yeri_Var_mi.pdf.

enerjiyi yeşil enerji olarak kabul etmiş, bu karar ile yeni santrallerin uygun koşullarda finansmanın önü açılmıştır.¹¹ Doğu Avrupa ülkeleri, özellikle Polonya ve Çekya, Rus doğalgazına bağımlılıklarını azaltmak için nükleer enerji projeleri geliştirmektedir. Benzer şekilde, Asya ve Afrika'daki gelişmekte olan ekonomiler, enerji bağımsızlığına ve ekonomik kalkınmaya ulaşmanın bir yolu olarak nükleer enerjiyi değerlendirmektedir.

Dünya genelinde enerji talebi, nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme nedeniyle hızla yükselmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, küresel elektrik talebinin 2050 yılına kadar %50'den fazla artması beklenmektedir.¹² Yenilenebilir enerji kaynakları, doğaları gereği kesintili olduklarından ve enerji depolama konusunda bazı zorluklar yaşandığından, bu talebi tek başına karşılamakta yetersiz kalabilir. Yüksek enerji yoğunluğuna sahip olan ve büyük miktarda elektrik üretme kapasitesi bulunan nükleer enerji, bu açığı kapatabilecek en güçlü seçeneklerden biridir.

Nükleer enerji, karbon emisyonlarını azaltmada en etkili araçlardan biridir. BM'e göre, nükleer enerji son 50 yılda 60 milyar tondan fazla CO² salımını önlemiştir; bu miktar, küresel enerji kaynaklı emisyonların yaklaşık iki yıllık toplamına eşdeğerdir. Nükleer enerji, fosil yakıtlara dayalı elektrik üretiminin yerini alarak iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir rol oynayabilir. Nükleer enerjinin sunduğu avantajlara rağmen, tam potansiyeline ulaşabilmesi için bazı zorlukların aşılması gerekmektedir: Nükleer santral inşası için büyük ölçekli yatırımlar gerekmektedir ve maliyetler genellikle milyarlarca dolara ulaşmaktadır. İşletme maliyetleri nispeten düşük olsa da yüksek sermaye gereksinimleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırımcıları olumsuz etkilemektedir. Çernobil (1986) ve Fukushima (2011) gibi kazalar, nükleer enerjiye yönelik kamu algısını olumsuz etkilemiştir. Modern reaktörler gelişmiş güvenlik özelliklerine sahip olsa da radyasyon, nükleer atık ve olası kazalarla ilgili endişeler devam etmektedir. Radyoaktif atıkların bertarafı, halen çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Atık depolama ve yeniden işleme teknolojileri mevcut olsa bile hem güvenli hem de toplum tarafından kabul edilebilir uzun vadeli çözümler bulunması gerekmektedir.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) tahminlerine göre net sıfır hedeflerine ulaşılabilmesi için 2020-2050 yılları arasında yıllık ortalama 20 GW'lık yeni nükleer enerji kapasitesinin devreye girmesi gerekmektedir.¹³ Nükleer enerjinin geleceği parlak görünmektedir, ancak mevcut zorlukların üstesinden gelinmesi kritik öneme sahiptir. Hükümetler, sanayi aktörleri ve kamuoyu, güvenlik endişelerini gidermek, maliyetleri düşürmek ve sürdürülebilir atık yönetim çözümleri geliştirmek için iş birliği yapmalıdır.

¹¹ Robert Hogdson, "France demands nuclear-friendly replacement for Renewable Energy Directive", *Euro News*, 17.12.2024, <https://www.euronews.com/my-europe/2024/12/17/france-demands-nuclear-friendly-replacement-for-renewable-energy-directive>.

¹² IEA, "Net Zero by 2050", 2021, https://iea.blob.core.windows.net/assets/deebef5d-0c34-4539-9d0c-10b13d840027/NetZeroBy2050-ARoadmapfortheGlobalEnergySector_CORR.pdf.

¹³ Dünya Enerji Konseyi, "IEA: Küresel Nükleer Enerji Kapasitesinin 2050 Yılına Kadar İkiye Katlanması Gerekliyor", *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi*, 22.07.2022, <https://dunyaenerji.org.tr/iea-kuresel-nukleer-enerji-kapasitesinin-2050-yilina-kadar-ikiye-katlanmasi-gerekliyor/>.

Enerji talebinin artışı ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengeyi sağlamak için nükleer enerji hayati bir rol oynayacaktır.

BM öncülüğünde düzenlenen Taraflar Konferanslarında da (Conference of the Parties-COP) nükleer enerji bir alternatif olarak son dönemde kabul görmüştür. Dünyanın 2050'de net sıfır emisyon hedefine ulaşabilmesi ve küresel sıcaklık artışının 1,5 dereceyle sınırlandırılması için nükleer enerjinin kilit bir rolde olduğunun kabul edildiği COP toplantılarında bu yönde somut kararlar da alınmaktadır. COP28'de ABD'nin başı çektiği 25 ülke "*Nükleer Enerjiyi Üç Katına Çıkarma Deklarasyonu*"nu imzalamıştır. Türkiye bu anlaşmaya COP29'da taraf olmuştur.¹⁴ Türkiye'nin elektrik enerjisi ihtiyacının %10'unun toplam kapasitesi 4,8 GW olan Akkuyu Nükleer Santrali'nin 2028 yılında tam kapasite devreye alınmasıyla karşılanması hedeflenmektedir. Ancak Türkiye'nin nihai hedefi 2050 yılına kadar 20 GW nükleer kurulu gücüne ulaşarak net sıfır emisyon hedefinin desteklenmesidir.

4. Türkiye'nin Nükleer Enerji Açılımı ve Akkuyu NGS

Türkiye'nin enerji talebi, nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme nedeniyle COVID-19 gibi istisnai dönemler dışında istikrarlı bir şekilde artmaktadır.¹⁵ Türkiye'nin enerji karması ağırlıklı olarak fosil yakıtlara dayanmakta olup bu durum sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından önemli bir handikap oluşturmaktadır. Türkiye'nin enerji talebinin ¾'ü doğal gaz, kömür ve petrol gibi yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır. Ancak Türkiye, son dönem kalkınma planlarında belirlenen amaçları doğrultusunda yenilenebilir enerji ve nükleer enerjinin enerji portföyündeki payını artırmak için önemli adımlar atmaktadır.

Türkiye, enerji ihtiyacının yaklaşık %70'ini ithalat yoluyla karşılamakta olup enerji arz güvenliğinin en büyük handikaplarından biri dış kaynaklara aşırı bağımlılıktır. Bu durum, ülkeyi dış kaynaklı arz şoklarına ve fiyat dalgalanmalarına karşı savunmasız hale getirmektedir. İthalat bağımlılığını azaltmak, hükümetin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Türkiye'nin ithal enerji kaynaklarına (özellikle doğal gaz ve petrol) olan bağımlılığı, tüketiciler ve sanayi için yüksek enerji maliyetlerine yol açmaktadır. Bu durum, aynı zamanda Türkiye'nin cari açığını artıran önemli bir faktördür.

Türkiye'nin kömür ve doğal gaza olan ağır bağımlılığı, ciddi sera gazı emisyonlarına ve hava kirliliğine neden olmaktadır. Türkiye, küresel iklim hedefleriyle uyum sağlamak ve karbon ayak izini azaltmak için enerji dönüşümüne yönelmiştir. Türkiye, ithal enerjiye bağımlılığı azaltmak amacıyla yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmayı hedeflemektedir. 2023 yılına kadar elektriğin %30'unun yenilenebilir kaynaklardan üretilmesi hedeflenmiş olup, önümüzdeki on yıllarda bu oranın daha da artırılması planlanmaktadır. Güneş ve rüzgâr enerjisi, bu hedeflere ulaşmada kritik bir

¹⁴T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Türkiye "Nükleer Enerjiyi Üç Katına Çıkarma Deklarasyonu"nu imzaladı", 14.11.2024, <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21400>

¹⁵EIA, "Turkey", https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Turkiye/turkiye.pdf.

EIA,2023,

rol oynayacaktır. Bu kapsamda, hidroelektrik, rüzgâr, güneş, jeotermal ve biyokütle enerjinin yanı sıra nükleer enerjinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılmaktadır.

Türkiye nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımına yönelik girişimlerde bulunan ilk ülkelerden biri olmakla birlikte bu alanda en somut adımlarını 2010'dan sonra atmıştır. Gelişmekte olan bir ülke olarak sürekli artan elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak için uzun dönemli taahhütlerinin de etkisiyle doğal gaza yönelen Türkiye, ikincil enerjisi üretiminde doğal gaz bağımlılığının alternatifi olarak nükleer enerjiye öncelik verme kararı almıştır.¹⁶ Net enerji ithalatçısı konumunda olan Türkiye, 2023 yılına kadar toplam 15.000 megawatt (MW) kapasiteli üç nükleer santral inşa etmeyi planlamakla birlikte gerek ekonomik gerekse jeopolitik krizler nedeniyle 2025 yılının ilk yarısında hala nükleer enerji üretimi başlanmamış durumdadır.

Türkiye'nin enerjide dış kaynaklara aşırı bağımlı olması ülkeyi arz şoklarına ve fiyat dalgalanmalarına karşı kırılgan hale getirmektedir. Bu noktada nükleer enerji, istikrarlı ve yerli bir elektrik üretim kaynağı sağlayarak bu bağımlılığı azaltmanın bir yolu olarak görülmektedir. Paris Anlaşması kapsamındaki taahhütleri ve 2053 yılına kadar net sıfır emisyonu ulaşma hedefi doğrultusunda Türkiye, nükleer enerjiyi temiz bir enerji kaynağı olarak değerlendiren ülkeler arasında yer almaktadır. Nükleer enerji, rüzgar ve güneş gibi kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarını tamamlayarak sürekli ve güvenilir baz yük elektriği sağlamaktadır.

Nükleer santrallerin inşası büyük ölçüde ön finansman gerektirmektedir ve bu, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Akkuyu'da uygulanan "Yap-Sahip Ol-İşlet (BOO)" modeli gibi finansman düzenlemeleri, bu zorlukları hafifletmeye yönelik arayışların sonucunda ortaya çıkmıştır.¹⁷ Türkiye, Rus teknolojisiyle inşa edilen Akkuyu NGS'nin ilk etabını tamamlamaya hazırlanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin diğer ülkelerle iş birliği yaparak biri Sinop biri de Trakya'da olmak üzere iki nükleer santral daha inşa etmeyi değerlendirdiği de bilinmektedir.

Türkiye, elektrik üretiminde nükleer enerjinin payını 2030 yılına kadar en az %10'a çıkarmayı hedeflemektedir. 2022'nin son günlerinde yayımlanan Türkiye Ulusal Enerji Planı'na göre 2035 yılına kadar toplam nükleer enerji santrali kurulu gücünün 7,2 GW'a yükselmesi ve toplam elektrik üretiminde nükleer payının da %11'e ulaşacağı öngörülmektedir.¹⁸ (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2022). Bu hedefe ulaşmak için halen yapım aşamasında olan Akkuyu NGS'nin tamamlanmasının yanı sıra Sinop ve Trakya bölgesi için planlanan NGS'lerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Rusya'nın BOO modeli ile inşasını üstlendiği Akkuyu NGS'nde açıklanan takvimin oldukça gerisinde kalınmıştır. Taraflar arasındaki jeopolitik rekabet ve Ukrayna sorunu gibi nedenlerle Akkuyu'nun tamamlanması sürekli olarak ileri bir tarihe ertelenmesine

¹⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Türkiye'nin Nükleer Santral Projeleri: Soru-Cevap", 2016, <https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/NUPGM/tr/Belgeler/49020-nukleer1.pdf>.

¹⁷ Nuclear Business Platform (NCP), "Türkiye's Nuclear Power Revolution: Maximizing Returns with BOO, BTO, and EPC Models", 12.09.2022, <https://www.nuclearbusiness-platform.com/media/insights/turkiyes-nuclear-power-revolution-maximizing-returns-with-boo-bto-and-epc-models>.

¹⁸ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2022.

yol açarken son olarak 2028 yılında santralin tam kapasite devreye alınacağı açıklanmıştır.

Büyük nükleer güç santralleri inşa etme konusunda yatırımcı bulmakta yaşanan güçlükler ve inşa aşamasında yaşanan gecikmeler alternatif olarak küçük modüler reaktörlerin (KMR) öne çıkmasına neden olmuştur. NGS'in inşasında yaşanan güçlükler Türkiye'nin de KMR yatırımlarına yönelmesinde etkili olmuştur. KMR'ler, geleneksel büyük ölçekli reaktörlere kıyasla daha küçük, daha esnek ve potansiyel olarak daha maliyet etkin olup, uzak bölgelerde konuşlandırılabilir veya yenilenebilir enerji kaynaklarını tamamlayacak şekilde şebekeye entegre edilebilir.¹⁹ Türkiye'nin hedefi 2050 yılına kadar enerji karmasına 5 gigavatlık (GW) KMR dahil etmek olup bu amaçla ABD başta olmak üzere farklı yatırımcı ülkelerle görüşmeler devam etmektedir.²⁰

Nükleer santral inşası, özellikle KMR'ler konusundaki küresel yarış son dönemde hız kazanmıştır. Pek çok ülke bu yenilikçi nükleer teknolojinin enerji güvenliği, iklim değişikliği ve ekonomik büyüme açısından sunduğu fırsatları değerlendirmenin yollarını aramaktadır. KMR'ler, beyaz fil olarak tabir edilen geleneksel büyük ölçekli reaktörlere kıyasla daha küçük (300 megavatın (MW) altında) kapasiteye sahip modüler reaktörlerdir. Daha küçük boyutları, esnek tasarımları ve gelişmiş güvenlik özellikleri sayesinde uzak yerleşim bölgelerinden sanayi tesislerine kadar geniş bir kullanım alanı sunmaktadır. KMR'lerin modüler yapıları, kademeli kapasite artışlarına olanak tanımasıyla hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için bu yatırımı cazip hale getirmektedir. Fabrika ortamında üretilerek sahaya taşınan KMR'ler, geleneksel reaktörlere kıyasla inşaat süresini ve maliyetlerini azaltır. Bu da KMR'leri özellikle gelişmekte olan ekonomiler için finansal olarak daha erişilebilir hale getirmektedir.²¹ KMR'ler, rüzgar ve güneş gibi kesintili yenilenebilir enerji kaynaklarını tamamlayarak istikrarlı baz yük gücü sağlayarak şebekesinin dengelenmesine yardımcı olmakta ve karbonsuzlaşma hedeflerini desteklemektedir.

Sonuç

Gelişmekte olan ülkeler arasında bulunan Türkiye, klasik kalkınma modelinden sürdürülebilir kalkınma modeline geçmiştir. Bu kapsamda ülkenin fosil kaynaklara dayalı enerji politikası da gözden geçirilmiştir. Türkiye'nin enerji politikasında son 20 yılda enerji dönüşümü sürecine ağırlık verilerek sürdürülebilirlik unsuru hiç olmadığı kadar ön plana çıkmıştır. Fosil yakıtlardan yeşil enerji kaynaklarına geçiş konusunda son dönemde önemli adımlar atılmış olmasının yanı sıra enerji karmasına nükleer enerjinin dahil edilmesi konusunda ilk somut adım olarak Akkuyu NGS'nin inşasına başlanmıştır. Fosil yakıtlara bağımlılığı azaltmanın yanı sıra nükleerin geçiş yakıtı olarak enerji dönüşüm sürecini desteklenmesinin hedeflenmesine bağlı olarak yeni projeler için de yatırımcı arayışı devam etmektedir.

¹⁹ International Atomic Energy Agency (IAEA), "What are Small Modular Reactors (SMRs)?", 13.09.2023, <https://www.iaea.org/newscenter/news/what-are-small-modular-reactors-smrs>.

²⁰ Başak Erkalın, "Bakan Bayraktar, 2050'ye kadar 20 gigavat nükleer kurulu gücün devreye alınacağını bildirdi", AA, 14.11.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-bayraktar-2050ye-kadar-20-gigavat-nukleer-kurulu-gucun-devreye-alinacagini-bildirdi/3393588>.

²¹ IAEA, 2023.

Dünya genelinde halihazırda 31 ülkede 415 nükleer santral bulunurken 2050 yılına kadar nükleer enerji kapasitesinin üç katına çıkması beklenmektedir. Nükleer enerjiye olan talebin artmasında jeopolitik krizler de etkili olurken beyaz fil olarak tabir edilen büyük NGS'nin inşa başta olmak üzere işletim ve atık süreçlerinde önemli riskler bulunmaktadır. NGS'nin finansmanın oldukça maliyetli olmasının yanı sıra inşa aşamasında genellikle gecikmeler söz konusu olmaktadır. Bu durum Rusya ile imzalanan Akkuyu NGS de yaşanmış olup projenin tamamlanma tarihi 2023 yılından 2028 yılına ertelenmiştir. Türkiye'nin iki büyük NGS için yatırımcı arayışı devam etmekte olup Akkuyu tecrübesi bu anlamda alternatif modellere yönelmesi gerektiğini göstermektedir. Dünya genelinde son dönemde büyük ilgi gören küçük modüler reaktörler Akkuyu gibi büyük projelerde yaşanan sorunları asgari düzeye çekmektedir.

Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşmasında sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda enerji politikası izlenmesi stratejik öneme sahiptir. Ülkenin sahip olduğu yenilenebilir enerji potansiyelinin değerlendirilmesi emisyon azaltımı açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ancak yenilenebilir enerjinin depolanması konusunda devam etmekte olan sorunlar nedeniyle geçiş yakıtları kullanılarak sistemin desteklenmesi hayati öneme sahiptir. Türkiye'nin doğal gazla birlikte nükleer enerjiyi geçiş yakıtı olarak benimsemesi AB politikalarıyla uyumlu olmakla birlikte bu açılım süreci planların gerisinde ilerlemektedir. Bu nedenle Akkuyu örneğinde görüldüğü üzere planlanan diğer NGS için de olası gecikmeler göz ardı edilmeden enerji arz güvenliği politikalarının izlenmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Ağbulut, Ümit, İlhan Ceylan, Ali Ethem Gürel ve Alper Ergün. . “The history of greenhouse gas emissions and relation with the nuclear energy policy for Turkey”, *International Journal of Ambient Energy*, 42:12(2019): 1447–1455.

Bolayır, Serap ve İlhan Eroğlu, “Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 13:1 (2024): 1-22.

Bostanoğlu, N. Melis. “Doğal Gaz ve Nükleer Enerjinin Net Sıfır Hedefinde Yeri Var mı?”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, 2022.

Dünya Enerji Konseyi. “IEA: Küresel Nükleer Enerji Kapasitesinin 2050 Yılına Kadar İkiye Katlanması Gerekliyor”, *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi*, 22.07.2022.

EIA. “Turkey”, EIA, 2023,

https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Turkiye/turkiye.pdf.

Erkalan, Başak. “Bakan Bayraktar, 2050’ye kadar 20 gigavat nükleer kurulu gücün devreye alınacağını bildirdi”, *AA*, 14.11.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-bayraktar-2050ye-kadar-20-gigavat-nukleer-kurulu-gucun-devreye-alinacagini-bildirdi/3393588>.

Hodgson, Robert. “France demands nuclear-friendly replacement for Renewable Energy Directive”, *Euro News*, 17.12.2024, <https://www.euronews.com/my-europe/2024/12/17/france-demands-nuclear-friendly-replacement-for-renewable-energy-directive>.

<https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5>

IAEA. *Small Modular Reactors: Advances in SMR Developments*, Brussels: IAEA, 2024.

Kaya, Nuran Erkul. “IEA: 2026 yılına kadar küresel enerji talebindeki artış düşük emisyonlu kaynaklardan karşılanacak”, *AA*, 24.01.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/iea-2026ya-kadar-kuresel-elektrik-talebindeki-artist-dusuk-emisyonlu-kaynaklardan-karsilanacak/3116913>.

Kıbaroğlu, Mustafa. “Turkey’s quest for peaceful nuclear power”, *The Nonproliferation Review*, 4:3 (2019): 33-44.

Nuclear Business Platform (NCP). “Türkiye's Nuclear Power Revolution: Maximizing Returns with BOO, BTO, and EPC Models”, 12.09.2022, <https://www.nuclearbusiness-platform.com/media/insights/turkiyes-nuclear-power-revolution-maximizing-returns-with-boo-bto-and-epc-models>.

Pekar, Çiğdem. “Nuclear Power Program in Turkey as a Nuclear Newcomer Country”, *İzmir Journal of Social Sciences*, 5:1 (2023): 58-66.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)”, 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Değerlendirme Raporu”, 2019, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. “T.C. Güncellenmiş Birinci

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi”, 2020, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “EİGM Raporları”, 15.11.2024, <https://enerji.gov.tr/eigm-raporlari>.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “Elektrik”, 2024, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “Türkiye “Nükleer Enerjiyi Üç Katına Çıkarma Deklarasyonu”nu imzaladı”, 14.11.2024, <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21400>

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. “Türkiye’nin Nükleer Santral Projeleri: Soru-Cevap”, 2016.

T.C. Ticaret Bakanlığı. “Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2021”, 2021,

The UN. “Our Common Future”, 1987.

TÜİK. “Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları”, 21.03.2024, <https://sdg.tuik.gov.tr/7/>.

Uğurtaş, Selin. “Türkiye nükleer yatırımlarını artıracak: İhtiyaç mı yanlış çözüm mü?”, *Teyit*, 24.11.2024, <https://teyit.org/dosya/turkiye-nukleer-yatirimlarini-artiracak-ihhtiyac-mi-yanlis-cozum-mu>.

Ulusal Katkı Beyanı”, 2022.

TRANSKAFKASYA ENERJİ KORİDORUNDA AZERBAIJAN-FRANSA İLİŞKİLERİ (1991-2003)

Salima GULIEVA¹

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla Hazar Havzası'nda enerji rekabeti başlamış, Azerbaycan kilit bir aktör olmuştur. 13 Eylül 1992'de SOCAR'ın kurulması, Azerbaycan'ın enerji sektöründe kurumsal temelini oluşturmuştur. 1992-1993'te yabancı şirketlerle memorandumlara imzalanarak "Güneşli", "Azeri" ve "Çirak" sahalarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Heydar Aliyev, 1993'te iktidara gelerek ülkeyi istikrara kavuşturmuş ve yeni bir enerji stratejisi geliştirmiştir. 20 Eylül 1994'te "Yüzyılın Sözleşmesi" ile 13 şirketle iş birliği yapılmış, ancak Fransa bu anlaşmada yer almamıştır. Aliyev'in 1993'teki Fransa ziyareti, enerji iş birliğini güçlendirmiş, 1995'te Elf Aquitaine ile görüşmeler başlamıştır. 4 Haziran 1996'da "Şah Deniz" sahası sözleşmesiyle Elf Aquitaine %10 pay almış, Fransa sektöre girmiştir. 13 Ocak 1997'de "Lenkoran-Deniz" ve "Talış-Deniz" için Elf Aquitaine (%40) ve Total (%10) ile sözleşme imzalanmıştır. 24 Ağustos 1996'da "Dede Korkut" platformu ve AIOC ofisi açılarak enerji altyapısı güçlenmiştir. Azerbaycan'ın Fransa ile iş birliği, 2003'e kadar 15 ülkeden 23 şirketle 22 sözleşmeye ulaşarak küresel enerji piyasalarındaki konumunu pekiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Transkafkasya, Azerbaycan, Fransa, enerji diplomasisi, dış politika

AZERBAIJAN-FRANCE RELATIONS IN THE TRANSCAUCASIAN ENERGY CORRIDOR (1991-2003)

ABSTRACT

The dissolution of the Soviet Union in 1991 sparked energy competition in the Caspian Basin, with Azerbaijan emerging as a key player. The establishment of SOCAR on September 13, 1992, laid the institutional foundation for Azerbaijan's energy sector. Memoranda signed with foreign companies in 1992-1993 targeted the development of the "Guneshli," "Azeri," and "Chirag" fields. Heydar Aliyev, coming to power in 1993, stabilized the country and developed a new energy strategy. The "Contract of the Century" signed on September 20, 1994, involved 13 companies, but France was not included. Aliyev's 1993 visit to France strengthened energy cooperation, with talks starting with Elf Aquitaine in 1995. On June 4, 1996, Elf Aquitaine secured a 10% stake in the "Shah Deniz" field, marking France's entry into the sector. On January 13, 1997, a contract for "Lenkoran-Deniz" and "Talış-Deniz" was signed with Elf Aquitaine (40%) and Total (10%). The "Dede Korkut" platform and AIOC office, launched on August 24, 1996, bolstered energy infrastructure. Azerbaijan's cooperation with France,

¹ ORCID ID: 0000-0002-3054-758X, guliyeva_salima@mail.ru.

culminating in 22 contracts with 23 companies from 15 countries by 2003, solidified its global energy market position.

Keywords: Transcaucasia, Azerbaijan, France, energy diplomacy, foreign policy

1. Azerbaycan'ın Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi ve Küresel Rolü (1991-1993)

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, dünya siyasetinde köklü değişimlere yol açmış, enerji kaynakları uğrunda yeni bir rekabet dönemini başlatmıştır. Bu süreçte, zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan Hazar Havzası, küresel güçlerin ilgisinin merkezine oturmuştur. Bölgedeki jeopolitik mücadelenin odak noktası ise Azerbaycan olmuştur. Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, stratejik konumu ve enerji kaynakları sayesinde kısa sürede uluslararası enerji politikalarının önemli bir aktörüne dönüşmüştür. 1994 yılında imzalanan ve "*Asrın Anlaşması*" olarak adlandırılan konsorsiyum sözleşmesi, ülkenin enerji potansiyelini dünya piyasalarına açarak bu rolünü pekiştirmiştir. Bu anlaşmayı takiben inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz hattı gibi projeler, Azerbaycan'ı hem bölgesel hem de küresel enerji güvenliğinde kilit konuma taşımıştır.

Bu gelişmeler, ABD, Avrupa Birliği ve Türkiye gibi aktörlerin Azerbaycan'la iş birliğini güçlendirmesine yol açarken; Rusya ve İran gibi ülkeler bölgede etkinliklerini korumak amacıyla farklı stratejiler geliştirmiştir. Böylece Azerbaycan, yalnızca enerji arzı açısından değil, aynı zamanda jeopolitik dengeler bakımından da önem kazanmıştır. Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Azerbaycan, Hazar enerji kaynakları uğrunda yürütülen yeni "*Büyük Oyun*"un merkezine yerleşmiş; bağımsız dış politika yürütme ve ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda küresel enerji mücadelesinde aktif bir rol üstlenmiştir.

13 Eylül 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) kurulmuş ve böylece ülkenin petrol sektöründe devlet kontrolü kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Aynı yılın Kasım ayında, SOCAR ile çeşitli yabancı petrol şirketleri arasında beş ayrı memorandum imzalanmış; bu iş birlikleri Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının uluslararası pazara açılması yönünde önemli bir adım teşkil etmiştir. Yabancı şirketlerle başlatılan müzakereler, 6 Mayıs 1993 tarihinde altıncı bir memoranduma imza atılmasıyla daha da ilerlemiştir. Bu süreçte, Hazar Denizi'ndeki "*Güneşli*", "*Azeri*" ve "*Çırac*" sahalarının ortak işletilmesi amacıyla SOCAR ile yabancı şirketler arasında ayrıntılı sözleşmeler hazırlanmıştır. Söz konusu anlaşmaların imza töreninin 1993 yazında Londra'da gerçekleştirilmesi planlanmıştı. Ancak Azerbaycan'da yaşanan ciddi askerî ve siyasî krizler nedeniyle bu tören gerçekleştirilememiştir. Bu dönemde yalnızca enerji projelerinin geleceği değil, aynı zamanda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığı da ciddi bir tehdit altına girmiştir. İç karışıklıklar, cephe hattındaki yenilgiler ve siyasi istikrarsızlık, Azerbaycan'ın uluslararası enerji projelerinde güvenilir bir ortak olarak konumlanmasını zorlaştırmıştır (Aliyev 1997 b, 83-86).

2. Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Yeni Petrol Stratejisi ve Enerji Politikası

1993 yılı Haziran ayında Azerbaycan'da iktidara gelen Haydar Aliyev, ülkeyi içine sürüklendiği askerî-siyasi krizden kurtararak devlet yapısının dağılmasını önlemiş, aynı zamanda cumhuriyetin yeni petrol stratejisini de şekillendirmiştir. Bu sürecin önemini vurgulayan Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev şu ifadeleri kullanmıştır: "Haydar Aliyev'in ülkeye dönüşü durumu kökten değiştirmiştir. Azerbaycan'ın net bir ekonomik konsepti formüle edilmiş ve petrol endüstrisinin gelişimi bu konseptte organik bir yer edinmiştir" (Aliyev 2003, 252). Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, 23 Haziran 1993 tarihli kararıyla, yabancı petrol şirketleriyle imzalanması planlanan sözleşmeleri geçici olarak askıya almıştır. Haydar Aliyev, yabancı şirketlerin temsilcilerine hitaben, yalnızca enerji projelerine değil, Azerbaycan'ın genel sosyo-politik durumuna da ilgi göstermeleri gerektiğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Bu bağlamda şu ifadeleri kullanmıştır: "Eğer önde gelen dünya devletlerinin petrol şirketleri Azerbaycan'ın petrol sahalarına ilgi gösteriyorsa, bu ülkelerin devlet yapılarının da Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mevcut sosyo-politik durumuna ilgi göstermesi gerektiğini düşünüyorum" (Aliyev 1997 b, 87). Haydar Aliyev'in geliştirdiği yeni enerji politikası, yalnızca ekonomik kalkınmayı hedeflememiş; aynı zamanda Ermenistan'ın saldırganlığı sonucunda ortaya çıkan Dağlık Karabağ çatışmasının çözümüne uluslararası destek sağlama amacı da taşımıştır. Bu strateji ile Azerbaycan'ın uluslararası alandaki konumu güçlendirilmiş, ülkeye yatırım yapan ortakların, yatırımcıların ve tüketicilerin faaliyetlerinde daha fazla sorumluluk ve istikrar sağlanması hedeflenmiştir.

3. Azerbaycan'ın Petrol Diplomasisi ve Rusya'nın Tepkisi (1993)

1993 yılı Ağustos ayının sonunda, Londra'da Azerbaycanlı uzmanlar ile yedi büyük uluslararası petrol şirketinin temsilcileri arasında, "*Azeri*", "*Çırac*" ve "*Güneşli*" sahalarının işletilmesine yönelik görüşmeler başlatılmıştır. Büyük ölçüde gayriresmî bir ortamda yürütülen bu müzakereler, taraflar arasındaki çıkar farklılıkları nedeniyle oldukça çetin geçmiştir. Ayrıca, bazı yabancı ülkelerde bu sürece yönelik muhalif görüşler de ortaya çıkmıştır (Milliyet 1994). Özellikle Rusya Federasyonu'nda, Boris Yeltsin yönetimi altında, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki enerji sahalarını yabancı şirketlerle işletme girişimleri konusunda siyasi bir mutabakat bulunmamaktaydı. Bu bağlamda, Rusya Dışişleri Bakanlığı Azerbaycan Cumhuriyeti'ne resmî bir mektup göndererek, Sovyetler Birliği döneminde Hazar'da inşa edilen petrol platformları üzerinde hak iddiasında bulunmuştur (Roberts 1996, 15). Rusya'nın bu tutumu, Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının statüsü ve bölgesel enerji güvenliği konularında ilerleyen yıllarda daha derinleşecek olan jeopolitik rekabetin ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir. Yabancı petrol şirketleriyle yapılan müzakereler, Azerbaycan'ın uluslararası enerji piyasasına entegrasyonunu sağlamış, aynı zamanda ülkenin jeopolitik konumunu güçlendirmiştir. Buna karşın Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki enerji sahalarına yönelik hak iddiaları, bölgedeki jeopolitik rekabetin ilerleyen yıllarda daha da derinleşeceğinin sinyallerini vermiştir. Azerbaycan'ın izlediği yeni petrol ve enerji politikası, sadece ekonomik kalkınmayı değil, uluslararası alanda siyasi destek ve güvenlik sağlamayı da hedeflemiştir.

4. Fransa ile Enerji İş Birliği

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti, enerji kaynaklarını küresel pazarlara entegre etmek amacıyla çok boyutlu bir dış politika izlemiştir. Bu çerçevede, Avrupa Birliği ülkeleriyle, özellikle de Fransa ile enerji alanında iş birliğini geliştirmeye önem vermiştir. Fransa, enerji güvenliği ve çeşitlendirme politikaları kapsamında Azerbaycan'ın hidrokarbon kaynaklarına büyük ilgi göstermiş; Azerbaycan ise Fransa'yı hem ekonomik hem de siyasi bir ortak olarak değerlendirmiştir. İki ülke arasında enerji sektöründe kurulan iş birliği, yalnızca ticari ilişkileri derinleştirmekle kalmamış, aynı zamanda stratejik düzeyde karşılıklı bağı güçlendiren bir faktör olmuştur.

5. Azerbaycan-Fransa Enerji İş Birliğinde 1993 Ziyareti ve Sonraki Gelişmeler

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası yürüttüğü çok boyutlu enerji diplomasisinde, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Aralık 1993'te Fransa'ya gerçekleştirdiği resmî ziyaretin önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Bu ziyaret sırasında gerçekleştirilen üst düzey temaslarda, Fransa yönetimi Azerbaycan'ın petrol sektöründeki girişimlerini desteklemiş ve bu alandaki iş birliği perspektifini olumlu yönde pekiştirmiştir. Fransa'nın bu tavrı, Azerbaycan'ın uluslararası konumunu güçlendiren önemli faktörlerden biri olmuştur. Fransa ziyareti sonrasında, enerji iş birliği sahasında hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim, 30 Ocak 1994 tarihinde Amoco şirketi yöneticilerini kabul eden Haydar Aliyev, önde gelen uluslararası petrol şirketleriyle sürdürülen iş birliğinin devletin stratejik çıkarları açısından vazgeçilmez bir öncelik olduğunu vurgulamıştır (Azerbaycan 1994). Bu görüşmenin hemen ardından, 4 Şubat 1994 tarihinde Haydar Aliyev tarafından "Azerbaycan'da Petrol ve Gaz Sahalarının İşletilmesinin Hızlandırılması Hakkında" bir kararname yayımlanmıştır. Söz konusu kararnamede, SOCAR'ın öncülüğünde, Amoco Caspian Sea Petroleum Ltd, BP Exploration Caspian Sea Ltd, Den norske stats oljeselskap A/S (Statoil), Lukoil, McDermott Azerbaijan Inc., Pennzoil Caspian Corporation, Ramco Hazar Energy Ltd, Türkiye Petrolleri A.Ş. ve Unocal Xazar Ltd gibi uluslararası şirketlerden oluşan bir konsorsiyumun kurulması öngörülmüştür. Konsorsiyumun amacı, Hazar Denizi'ndeki "Çırac", "Azeri" ve "Güneşli" sahalarının derin su alanlarında ortak işletmeye yönelik müzakerelere başlamaktır. Ancak müzakereler sırasında bazı yabancı şirketler, bölgedeki uluslararası siyasi konjonktürde yaşanabilecek değişimlerden ve özellikle Rusya ile İran'ın bu gelişmelere yönelik olumsuz tutumlarından endişe duyduklarını dile getirmiştir. Bu durum, Azerbaycan'ın enerji politikalarının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ciddi bir jeopolitik boyuta sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

5 Nisan 1994 tarihinde Rusya Federasyonu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Hazar Denizi'nde gerçekleştirdiği tek taraflı faaliyetlere karşı Birleşmiş Milletler nezdinde bir protesto başvurusu yapmıştır. Başvuruda, Azerbaycan'ın bu eylemlerine devam etmesi durumunda Rusya'nın gerekli adımları atacağı ifade edilmiştir. Bununla yetinmeyen Rusya, Nisan ayı sonunda Birleşik Krallık hükümetine bir protesto notası iletmıştır (Aslanlı, Hesenov, 2005, 123). Ancak, Rusya'nın uyguladığı diplomatik baskılar sonuçsuz kalmış ve Azerbaycan, yeni petrol politikası doğrultusunda yabancı şirketlerle müzakerelere devam etmiştir. Bu müzakerelerin son aşaması, 22 Temmuz-10 Eylül tarihleri arasında Houston'da gerçekleştirilmiş ve yedi ay süren yoğun çalışmalar neticesinde ilgili sözleşme taslağı hazırlanmıştır.

14 Eylül 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki petrol sahalarının ortak geliştirilmesi amacıyla yabancı petrol şirketleri konsorsiyumuyla yürütülen müzakerelerin tamamlanmasına ilişkin bir kararname imzalamıştır (Azerbaycan Cumhuriyeti 1994). Kararnamede, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) tarafından sunulan rapor ve SOCAR ile Amoco Caspian Sea Petroleum Ltd, BP Exploration Caspian Sea Ltd, Den norske stats oljeselskap A/S, Lukoil, McDermott Azerbaycan Inc., Pennzoil Caspian Corporation, Ramco Hazar Energy Ltd, Türkiye Petrolleri A.Ş. ve Unocal Xazar Ltd arasında “Azeri”, “Çırac” ve “Güneşli” sahalarının derin yataklarının ortak işletilmesi ve üretilen petrolün paylaşımına ilişkin sözleşme taslağı onaylanmıştır. 16 Eylül 1994 tarihinde Cumhurbaşkanı Aliyev, petrol sözleşmesinin imzalanmaya hazır olduğuna dair bir açıklama yapmış ve üç yıl süren müzakerelerin içeriğini ayrıntılı bir şekilde kamuoyuyla paylaşmıştır (Aliyev 1997 a, 226-233).

20 Eylül 1994'te, Bakü'de Azerbaycan, ABD, Birleşik Krallık, Rusya, Türkiye, Norveç, Japonya ve Suudi Arabistan'ı temsil eden 13 petrol şirketinin katılımıyla, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe bulunan “Azeri”, “Çırac” ve derin sulardaki “Güneşli” sahalarının ortak geliştirilmesine yönelik 30 yıllık bir sözleşme imzalanmıştır. Konsorsiyumdaki petrol şirketlerinin pay dağılımı şu şekilde belirlenmiştir: BP (Birleşik Krallık) %17,12, AMOCO (ABD) %17, Unocal (ABD) %10, Lukoil (Rusya) %10, SOCAR (Azerbaycan) %10, Statoil (Norveç) %8,5, Exxon (ABD) %8, TPAO (Türkiye) %6,75, Pennzoil (ABD) %4,8, Itochu (Japonya) %3,92, Ramco (Birleşik Krallık) %2, Delta (Suudi Arabistan) %1,6. Sözleşme imzalandığında SOCAR'ın payı %20 olarak belirlenmiş, ancak 1995 yılında bu payın %5'i Exxon'a, %5'i ise TPAO'ya devredilmiştir.

Tablo 1. Azeri, Çırac ve Güneşli Sahaları Konsorsiyumu Pay Dağılımı (1994-1995)²

Şirket	Ülke	Başlangıç Payı (%)	Sonraki Pay (%)
BP	Birleşik Krallık	-	17,12
AMOCO	ABD	-	17,00
Unocal	ABD	-	10,00
Lukoil	Rusya	-	10,00

² The Mineral Industry of Azerbaijan by Richard M. Levine. <http://d9-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/1997/9404097.pdf> Erişim tarihi: 15.09.2025

SOCAR	Azerbaycan	20,00	10,00
Statoil	Norveç	-	8,50
Exxon	ABD	-	8,00
TPAO	Türkiye	-	6,75
Pennzoil	ABD	-	4,80
Itochu	Japonya	-	3,92
Ramco	Birleşik Krallık	-	2,00
Delta	Suudi Arabistan	-	1,60

Dikkat çekici bir şekilde, “*Yüzyılın Sözleşmesi*” olarak anılan bu anlaşmada Fransa Cumhuriyeti temsilcileri yer almamıştır. 19 Kasım 1994’te Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi (AIOC) kurulmuştur. Bu şirkete Azerbaycan, Birleşik Krallık, ABD, Japonya, Norveç, Rusya, Türkiye ve Suudi Arabistan’ı temsil eden önde gelen petrol şirketleri katılmıştır. Bu dönemde, Fransız petrol şirketi Elf Aquitaine, Azerbaycan ile petrol sektöründe iş birliği yapma konusunda ilgi gösteren bir aktör olarak öne çıkmıştır. 24 Mayıs 1995’te Elf Aquitaine’in başkanı Joël Beauchamp, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’i ziyaret ederek bu konuyu görüşmüştür.

Böylece, 1995 yılının sonunda Azerbaycan’ın petrol sahalarının geliştirilmesi için kapsamlı bir uluslararası iş birliği sistemi oluşturulmuştur. Aynı yılın 4 Aralık tarihinde, Cumhurbaşkanı Aliyev’in Fransa Başbakanı Alain Juppé ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Fransız şirketlerinin Azerbaycan’ın petrol yataklarının geliştirilmesine katılımı konusu ele alınmıştır (Aliyev 1998, 104).

Haydar Aliyev, İngiliz dergisi “*Middle East Magazine*”in Fransız muhabiri Paul Mobecq’e verdiği bir röportajda, Elf Aquitaine’in başkanı ile defalarca görüştüğünü, Fransa’nın Azerbaycan ile petrol sektöründe iş birliği yapma arzusunu ve Fransız şirketinin “*Şah Deniz*” sahasının işletilmesine katılmak için konsorsiyuma girme isteğini ifade etmiştir (Aliyev 1997, 376). 1965 yılından itibaren petrol sektöründe faaliyet gösteren Elf Aquitaine, Irak’taki petrol yataklarının geliştirilmesinde yer almış ve Saddam Hüseyin hükümetiyle bu alanda yakın ilişkiler kurmuştur (Vassiliou 2009,

180). 4 Haziran 1996’da, Hazar Denizi’nin Azerbaycan sektöründeki “Şah Deniz” petrol sahasına ilişkin üçüncü sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşme, Azerbaycan Cumhuriyeti, Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda, Norveç, Rusya, Türkiye ve İran ile birlikte Fransa tarafından da imzalanmıştır. “Şah Deniz” sahasında 500 milyar metreküp gaz ve 190 milyon ton petrol rezervi olduğu tahmin edilmiştir. Sözleşmeye göre saha alanı 88 km² olup, işletme süresi 30 yıl olarak belirlenmiştir.

Hazar Denizi’nin Azerbaycan sektöründe yer alan derin su sahasının (“Güneşli” sahasının derin yatakları) ürün paylaşım dağılımı aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir. Bu dağılım, ilgili konsorsiyum üyeleri arasında yapılan anlaşmaya dayanmaktadır.

Tablo 2. Güneşli Derin Su Sahası Ürün Paylaşım Dağılımı (1996)³

Şirket/İttifak	Ülke	Pay (%)
BP/Statoil İttifakı	Birleşik Krallık/Norveç	51,00
SOCAR	Azerbaycan	10,00
Lukoil	Rusya	10,00
Elf Aquitaine	Fransa	10,00
TPAO	Türkiye	9,00
OIEC	İran	10,00

Böylece, Fransa da Azerbaycan ile petrol sektöründe iş birliğine başlamıştır. Tören sırasında konuşan Haydar Aliyev, bu belgenin imzalanmasını, egemen Azerbaycan’ın dünya güçleri ve onların petrol şirketleriyle bağımsız ilişkiler kurma yeteneğini gösteren önemli bir olay olarak değerlendirmiştir (Aliyev 1998a, 412). Cumhurbaşkanı konuşmasında, Fransa’nın bu sözleşmedeki katılımını özellikle vurgulamış ve şöyle demiştir: “Bugün imzalanan sözleşmenin bir diğer özelliği, yeni devlet ortaklarıyla petrol ve gaz endüstrisinde iş birliğine başlamamızdır. Bunlar arasında Fransa ve onun

³The Mineral Industry of Azerbaijan by Richard M. Levine. <http://d9-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/1997/9404097.pdf> Erişim tarihi: 15.09.2025

tanınmış şirketi Elf Aquitaine yer alıyor. Fransa ile bu alandaki iş birliğini olumlu değerlendiriyor ve bu konuda derin memnuniyetimi ifade ediyorum. Bu bağlamda, özellikle Fransa'dan Azerbaycan'a gelen heyete liderlik eden Fransa Sanayi ve Enerji Bakan Yardımcısı Sayın Guy Arlet'i ve Elf Aquitaine Başkanı Philippe Jaffré'yi selamlamak istiyorum" (Aliyev 1998 a, 416). Elf Aquitaine Başkanı Philippe Jaffré de törende konuşarak imzalanan belgenin önemini vurgulamıştır.

24 Ağustos 1996 tarihinde, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe petrol çıkarımını desteklemek amacıyla "Dede Korkut" derin su sondaj platformu faaliyetlerine başlamıştır. Aynı gün, Bakü'de Azerbaycan Uluslararası Operasyon Şirketi'nin (AIOC) ofisinin açılış töreni düzenlenmiştir. Törende konuşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, uluslararası petrol şirketleriyle iş birliğinin stratejik önemine dikkat çekmiştir. Bu gelişmeler, Azerbaycan'ın petrol sektöründe uluslararası iş birliğini güçlendirme ve enerji kaynaklarını etkin bir şekilde değerlendirme politikasının somut bir yansımasıdır. "Dede Korkut" platformunun devreye girmesi, ülkenin enerji altyapısını modernize etme ve küresel enerji piyasalarındaki konumunu pekiştirme çabalarının bir göstergesidir. AIOC ofisinin açılışı ise yabancı yatırımları çekme ve teknik uzmanlığı artırma hedefini desteklemiştir. Aliyev'in konuşması, bu iş birliğinin ekonomik ve siyasi açıdan Azerbaycan'ın bağımsızlığını güçlendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Hazar Denizi'nde olası çatışmaları önlemek amacıyla Azerbaycan, uluslararası iş birliğini güçlendirme politikasına bağlı kalarak yeni şirketleri bu sürece dahil etmiştir. 13 Ocak 1997 tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve Fransa Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın huzurunda, SOCAR ile Fransız şirketleri Elf Aquitaine ve Total arasında, "Lenkoran-Deniz" ve "Talış-Deniz" sahalarının ortak geliştirilmesine yönelik 25 yıllık bir sözleşme imzalanmıştır (Aliyev 1998 b, 243-244). Bu, Azerbaycan'ın beşinci büyük petrol sözleşmesi olup, pay dağılımı şu şekilde belirlenmiştir: Elf Aquitaine %40, Total %10, SOCAR %25, Deminikes (Almanya) %10, OIEC (İran) %10, Portofina (Belçika) %5.

Tablo 3. Lenkoran-Deniz ve Talış-Deniz Sahaları Pay Dağılımı (1997)⁴

Şirket	Ülke	Pay (%)
Elf Aquitaine	Fransa	40,00
SOCAR	Azerbaycan	25,00
Total	Fransa	10,00
Deminikes	Almanya	10,00

⁴The Mineral Industry of Azerbaijan by Richard M. Levine. <http://d9-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/1997/9404097.pdf> Erişim tarihi: 15.09.2025

OIEC	İran	10,00
Portofina	Belçika	5,00

Bu sözleşme, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe uluslararası iş birliğini genişleten beşinci büyük anlaşma olup, 11 ülkenin petrol şirketlerini bir araya getirmiştir.

Sözleşme, 13 Haziran 1997'de Azerbaycan Milli Meclisi tarafından onaylanmış ve ardından Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, SOCAR ile ELF Petroleum Azerbaycan B.V. ve SOCAR Total Exploration and Production Azerbaycan arasında, “*Lenkoran-Deniz*” ve “*Talış-Deniz*” sahalarını kapsayan deniz bloğunun keşfi, işletilmesi ve ürün paylaşımına ilişkin sözleşmenin kabulü, onaylanması ve uygulanmasına izin veren bir yasayı imzalamıştır (Azerbaycan Cumhuriyeti, 2018).

Sonuç

Azerbaycan, 1991-1997 döneminde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar Havzası'nda enerji kaynakları merkezli jeopolitik rekabetin merkezine yerleşmiştir. Haydar Aliyev'in liderliğinde geliştirilen yeni petrol stratejisi, ekonomik kalkınmanın yanı sıra Dağlık Karabağ çatışmasının çözümüne uluslararası destek sağlamayı ve Azerbaycan'ın küresel konumunu güçlendirmeyi hedeflemiştir. “*Yüzyılın Sözleşmesi*” ve sonraki anlaşmalar, SOCAR'ın öncülüğünde uluslararası konsorsiyumlarla iş birliğini kurumsallaştırmış, Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatları gibi projelerle Azerbaycan'ı enerji güvenliğinde kilit bir aktör haline getirmiştir. Fransa ile geliştirilen enerji iş birliği, Azerbaycan'ın çok boyutlu diplomasisini güçlendirmiş, Elf Aquitaine ve Total gibi şirketlerin katılımıyla Hazar Denizi'ndeki projeler uluslararası çapta genişlemiştir. Bu süreç, Azerbaycan'ın bağımsız dış politika yürütme ve ekonomik kalkınma hedeflerinde stratejik bir başarı elde ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aliyev, Heydar. "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi ile Fransız Şirketleri Elf Aquitaine ve Total Arasında Petrol Sözleşmesinin İmza Töreninde Konuşma, 13 Ocak 1997." *Müstəqilliyimiz əbədidir*, Kitap VIII, 243-244. Bakü: Azərneşr, 1998.

Aliyev, Heydar. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti ilə xarici neft şirkətləri arasında "Şahdəniz" yatağının birgə işlənməsi haqqında Sazişin imzalanması mərasimindəki nitq, 4 Haziran 1996." In *Müstəqilliyimiz əbədidir* Kitap VI, 412-416. Bakü: Azərneşr, 1998.

Aliyev, Heydar. "Neft müqavilələrinin imzalanmasına hazırlıqla bağlı brifinqdə bəyanat, 16 sentyabr 1994." *Müstəqilliyimiz əbədidir*, Kitap II, 226-233. Bakü: Azərneşr, 1997.

Aliyev, Heydar. Aparıcı neft şirkət və təşkilatlarının nümayəndələri ilə görüşdə çıxış, 17 avqust 1993." *Müstəqilliyimiz əbədidir*, Kitap I, 11-20. Bakü: Azərneşr, 1997.

Aliyev, Heydar. *Azərbaycan beynəlxalq aləmdə: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1995-1996-cı illərdə xarici ölkələrə səfərlərinə dair materiallar*. Cilt II. Bakü: Gaytürk, 1997.

Aliyev, Heydar. *Müstəqilliyimiz əbədidir*. Kitap V. Bakü: Azərneşr, 1998.

Aliyev, İlham 2003. *Azərbaycan'ın Həzər Petrolü*. Moskova: İzvestiya

Aslanlı, Araz; Həsənov, İsmail. *Heydər Əliyev Dönemi Azərbaycan Dış Politikası*. Ankara: (Yayinevi belirtilmemiş), 2005.
Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda neft yataqlarının birgə işlənməsinə dair Xarici Neft Şirkətləri Konsorsiumu ilə danışıqların yekunları haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. No. 206, 14 Eylül 1994. Azərbaycan Cumhuriyeti Dışişləri Bakanlığı Arşivi, 1994.

Azərbaycan, 1994. "Respublika Prezidenti "Amoco" şirkətinin rəhbər işçilərini qəbul edib." 1 Şubat

Camalov, Elman. "Heydər Əliyev – Azərbaycanın Yeni Neft Strategiyasının yaradıcısı." *Halk Gazetesi*, 16 Ocak 2004.

Kasım, Kamer. "Azerbaycan'ın Dış Politikası." *Bağımsızlığın 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, edited by Emine Gürsoy-Naskali and Erdal Şahin, 436-437. Haarlam, Hollanda: SOTA, 2001.

Milliyet. 1994. "Aliyev: Moskova'dan İzin Almayız." 19 Ekim.

Roberts, John. 1996. *Caspian Pipelines*. Londra: The Royal Institute of International Affairs

Sabah, 1998. "Aliyev: Bakü-Ceyhan İçin Türkiye Taviz Vermeli." 11 Kasım

Sabah, 1998. “Karar Konsorsiyumun.” 27 Ekim

The Mineral Industry of Azerbaijan by Richard M. Levine. <http://d9-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/mineral-pubs/country/1997/9404097.pdf> Erişim tarihi: 15.09.2025

Vassiliou, M. 2009. *Petrol Endüstrisi Tarihsel Sözlüğü*. Lanham, MD: Scarecrow Press

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda «Lənkəran-dəniz» və «Talış-dəniz» perspektiv strukturlarının daxil olduğu dəniz blokunun kəşfiyyati, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti ilə ELF Petroleum Azərbaycan B.V. ARDNŞ-in Ortaq Neft Şirkəti Total Eksploreyşn ənd Prodakşn Azərbaycan arasında sazişin qəbul və təsdiq edilməsi, həyata keçirilməsinə icazə verilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/4018> Erişim tarihi 15.09.2

KONGRE

İLETİŞİM CONTACT

✉ blueblacksea2025@marmara.edu.tr

☎ +90 (216) 777 43 29

Detaylı bilgi için web sitemizi ziyaret ediniz:
For further information please visit our website:

blueblacksea2025-kongre.marmara.edu.tr

